

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ЩЕРБАКОВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 346.2:347.191.6:347.72.04

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ
ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /Н. В. Щербакова/

Науковий консультант –
Коваль Ірина Федорівна
доктор юридичних наук, професор
Донецький національний університет
імені Василя Стуса МОН України,
декан юридичного факультету

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Щербакова Н. В. Правове забезпечення реорганізації господарських організацій. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця, 2024.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми шляхом розробки доктринальних положень і висновків щодо удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій, з'ясування економіко-правових передумов реорганізації господарських організацій, поглиблення наукових знань про поняття, види, форми реорганізації господарських організацій, реорганізаційні правовідносини, процедуру проведення реорганізації господарських організацій та окремих її етапів, форми та способи захисту прав і законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави, оспорування реорганізації господарських організацій (підстави та правові наслідки визнання реорганізації недійсною), а також розроблення пропозицій з удосконалення законодавства у цій сфері.

На основі дослідження загальнотеоретичних засад про реорганізацію господарських організацій в економіці та праві виокремлено передумови реорганізації, які охарактеризовані як економіко-правові, що становлять складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати реорганізацію як дієвий правовий інструмент задля здійснення ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків.

Доведено, що реорганізацію слід розглядати як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат.

Доопрацьовано положення щодо співвідношення понять «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація» шляхом виокремлення спільної ознаки – спрямованості (цілі) та відмінних ознак: легітимації, змісту та правових наслідків.

Доводиться, що реорганізаційні правовідносини за своєю галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом – господарські організації, поєднанням організаційного та майнового елементів, відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин.

Аргументовано, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, становлять правовий інститут господарського права, який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», представлений у вигляді складної структури (загальних норм ЦК України; спеціальних норм ГК України та окремих законів) та має бути консолідовано закріплений в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій, як можливості цілісного регулювання реорганізаційних правовідносин.

Доопрацьовано періодизацію законодавства про реорганізацію господарських організацій шляхом виокремлення її етапів, яка представляється корисною для виокремлення можливих напрямів подальшого удосконалення правових норм, котрі в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні носять в деякій мірі хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, формуються за принципом «кодіфіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)». Результатом удосконалення законодавства з питань реорганізації запропоновано інституціональний підхід шляхом прийняття спеціального закону про реорганізацію господарських організацій, де поряд із загальними положеннями про реорганізацію передбачити спеціальні правила здійснення реорганізації різних організаційно-правових форм.

Доопрацьовано класифікацію реорганізації шляхом угруповання її видів за юридичними та економічними критеріями. Виокремлено новий критерій поділу

реорганізації на види *в залежності від фактично-юридичної підстави, яка зумовлює виникнення реорганізаційних правовідносин* – реорганізація, яка базується на: (1) рішенні учасників або органу господарської організації; (2) судовому рішенні; (3) рішенні відповідних державних органів; (4) нормі закону та має альтернативно-імперативний характер. Доведено, що теоретичне значення поділу реорганізації на види (класифікація) зумовлюється зміною реорганізаційних правовідносин в їх динаміці: виникнення (легалізаційна стадія), реалізація (стадія реалізації); припинення (завершальна стадія). З'ясовано, що правильне визначення виду реорганізації впливає на встановлення фактичного складу реорганізаційних правовідносин та можливої дефектності одного з них, оскільки недобросовісна реорганізація як незаконна має виключатися, тобто визнаватися недійсною.

Виокремлено кваліфікуючі загальні та спеціальні (відмінні) ознаки форм реорганізації господарських організацій (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення), на підставі яких сформульовано та запропоновано відповідні визначення понять в ч. 2-6 ст. 59¹ «Припинення господарської організації шляхом реорганізації» ГК України.

Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства України із законодавством ЄС, національним законодавством держав-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції, Польщі, Литви, Латвії, Естонії), а також законодавством Великої Британії та США щодо питань реорганізації господарських організацій, на підставі якого сформульовано відповідні висновки та пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства, зокрема пропонується запровадити (а) одночасне використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «поділ шляхом придбання» (одночасне використання поділу та приєднання), «виділ шляхом придбання» (одночасне використання виділу та приєднання); (б) нову додаткову форму реорганізації господарських товариств (для АТ, ТОВ та ТДВ) – «відділення» на рівні інших форм розукрупнення – поділу та виділу.

Запропоновано виокремлювати три види складних реорганізаційних форм: (1) подвійна (складана) реорганізація (одночасне застосуванням різних форм

реорганізації); (2) змішана реорганізація (одночасна участь двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах); (3) комбінаторна реорганізація (одночасне застосуванням подвійної/складної реорганізації та змішаної реорганізації). Доведено, що ефективне застосування складних реорганізаційних форм з урахуванням положень законодавства ЄС та зарубіжних країн можливо у разі запровадження відповідних заборон: (а) одночасної участі товариства капіталів ((АТ, ТОВ, ТДВ), виробничого кооперативу, сільськогосподарського кооперативу) та товариства осіб (повного товариства, командитного товариства); (б) участі господарської організації, що перебуває в стані ліквідації або неплатоспроможності; (в) участі АТ, статутний капітал якого не був повністю сплачений.

Обґрунтовано, що процедура проведення реорганізації господарських організацій є юридичним складом. Встановлено та визначено підстави виникнення та припинення реорганізаційних правовідносин. Виокремлено та угруповано етапи проведення процедури реорганізації господарських організацій, які виникають на різних стадіях існування реорганізаційних правовідносин, і мають своє самостійне юридичне значення: (I) виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія); (II) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації); (III) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія).

Конкретизовано порядок проведення процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях розвитку реорганізаційних правовідносин шляхом виокремлення обов'язкових та додаткових (факультативних) етапів в залежності від: суб'єктного складу (АТ), форми реорганізації (злиття, приєднання), існування умов (визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією та/або наявність податкового боргу при реорганізації господарської організації).

Доведено, що процедури *due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнс виступають ефективними економіко-правовими інструментами в підготовчих та реорганізаційних процедурах, виокремлено їх загальну та відмінні ознаки. Обґрунтовано, що *due diligence* («дью ділідженс») – це ефективний економіко-правовий інструмент, який має бути складовою частиною підготовчого етапу

процедури реорганізації господарських організацій, та метою якого виступає застосування інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного й глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації.

Встановлено теоретико-правові засади проведення конвертації акцій (часток, паїв) під час здійснення реорганізації господарських організацій шляхом систематизації та угруповання відповідних норм-дозволів та норм-заборон.

Обґрунтовано, що правова природа актів, в котрих містяться умови злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення, та які укладаються під час проведення процедури реорганізації, є договірною. Найбільш оптимальним і адекватним позначенням цих актів пропонується поняття «реорганізаційні договори». Виокремлено ознаки реорганізаційних договорів, які дозволили віднести їх за своєю галузевою приналежністю до господарсько-правових договорів, котрі мають організаційно-управлінський характер; за характером опосередкованих економічних відносин та правового результату відносяться до договорів загальноцільового типу. В запропонованому проєкті Закону «Про реорганізацію господарських організацій» пропонується передбачити окремі положення щодо поняття реорганізаційних договорів, видів реорганізаційних договорів (договори про злиття/приєднання, договори про поділ/виділ, договори про перетворення), змісту (істотних умов) зазначених видів реорганізаційних договорів.

Систематизовано спеціальні корпоративно-правові способи захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій в залежності від форм захисту (юрисдикційної (виключно судової) та неюрисдикційної (у вигляді самозахисту)). Конкретизовано положення щодо захисту прав акціонерів у процесі перетворення акціонерного товариства шляхом надання акціонерам права на ознайомлення із відповідними документами до проведення загальних зборів, на яких такі документи затверджуватимуться.

Запропоновано з урахуванням аналізу чинного вітчизняного законодавства, законодавства Європейського Союзу та національного законодавства країн-членів ЄС

запровадити комбіновану систему захисту прав та законних інтересів кредиторів за зобов'язаннями поділеного товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою невиконання. Уточнено суб'єктний склад особливих кредиторів в особі держави в реорганізаційних правовідносинах.

Обґрунтовано, що у разі оспорювання реорганізації господарських організацій (визнання реорганізації недійсною), яка проведена із порушеннями закону, необхідно оспорювати акти-документи, котрі опосередковують проведення процедури реорганізації і тягнуть правові наслідки. До таких актів віднесено: рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію; проект умов злиття/приєднання; проект умов поділу/виділу/перетворення, договір про припинення товариства; передавальний акт, розподільчий баланс (оспорюються як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); акт суб'єкта державної реєстрації; акт органу державної реєстрації випуску цінних паперів (у разі реорганізації АТ). З урахуванням зазначених актів-документів, які опосередковують процедуру проведення реорганізації та підлягають оспорюванню у разі порушення або недотримання норм з проведення реорганізації, виокремлено відповідні підстави визнання процедури реорганізації господарських організацій недійсною.

Обґрунтовано доцільність закріплення в законодавстві наступних положень щодо визнання процедури реорганізації недійсною: (1) вичерпного переліку правових наслідків; (2) базового принципу застосування правових наслідків – зцілення (збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) визнання реорганізації недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарської організації після закінчення процесу реорганізації, та доцільність запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

Встановлено правові наслідки визнання реорганізації недійсною в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків: (1) якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити – повернення суб'єктів реорганізації в первинне попереднє майнове та організаційне становище; (2) якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими – без повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення, усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чиї права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

Результати дисертаційного дослідження становлять науково-теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані в науково-дослідній сфері, у правотворчій та правозастосовній діяльності, а також в освітньому процесі. Сформульовані за наслідками наукового дослідження положення наукової новизни та всі результати роботи отримані на підставі особистого вивчення та аналізу спеціальної літератури, нормативно-правових актів, судової практики, інших матеріалів практики.

Ключові слова: реорганізація, реорганізація як правовий засіб, реорганізація як інститут господарського права, реорганізаційні правовідносини, види реорганізації, форми реорганізації, злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення, подвійна (складна) реорганізація, змішана реорганізація, комбінаторна реорганізація, господарська організація, господарське товариство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, виробничий кооператив, процедура реорганізації як юридичний склад, дью-ділідженс, конвертація акцій (часток), реорганізаційні договори, захист прав та законних інтересів кредиторів, держави, захист прав та законних інтересів акціонерів (учасників); оспорювання реорганізації господарських організацій; правові підстави визнання реорганізації недійсною, правові наслідки визнання реорганізації недійсною.

SUMMARY

Shcherbakova N.V. Legal Support for the Reorganisation of Economic Organisations. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Laws in the speciality 12.00.04 – Economic Law; Economic and Procedural Law – Vasyl' Stus Donetsk National University - Vinnytsia, 2024.

The dissertation is an independent completed scientific work, which provides a theoretical generalisation and proposes a solution to an important scientific problem by developing doctrinal provisions and conclusions on improving the legal support for the reorganisation of economic organisations, clarifying the economic and legal prerequisites for the reorganisation of economic organisations, deepening scientific knowledge about the concepts, types, forms of reorganisation of economic organisations, and reorganisation legal relations, the procedure for reorganising economic organisations and its individual stages, forms and methods of protecting the rights and legitimate interests of participants (shareholders), creditors, the state, challenging the reorganisation of economic organisations (grounds and legal consequences of invalidating the reorganisation), and developing proposals for improving legislation in this area.

On the basis of studying general theoretical foundations of reorganisation of economic organisations in economics and law, the author distinguishes the prerequisites for reorganisation which are characterised as economic and legal ones, which constitute a complex set of interrelated economic and legal prerequisites (grounds) of external and internal origin, and which direct an economic entity to choose reorganisation as an effective legal instrument for carrying out efficient economic activities, minimising business risks and negative legal consequences.

The author proves that reorganisation should be considered as a legal means of formation and change of the legal status of economic entities established by the state and aimed at ensuring the solution of economic and legal tasks of an economic entity with a view to its preservation, strengthening of its position in the market, deepening and expanding production specialisation, and reducing production costs.

The provisions on the correlation of the concepts of 'reengineering', 'restructuring', 'reorganisation' have been improved by highlighting the common feature – focus (purpose) and distinctive features: legitimation, content, and legal consequences.

The author proves that reorganizational legal relations by their branch affiliation are economic relations, are a type of organisational and economic relations; arise in the economic sphere with regard to organisation (including management) and continuous conduct of economic activity; are characterised by a special subject composition - economic organisations; a combination of organisational and property elements; reflection of private and public interests (their balance), and a significant degree of regulation by both the state and economic entities.

It is argued that the rules governing the relations of reorganization of economic organizations constitute a legal institute of Economic Law which belongs to the sub-branch 'Economic entities', is presented in the form of a complex structure (general provisions of the Civil Code of Ukraine; special provisions of the Economic Code of Ukraine and specific laws) and should be consolidated in a special law on reorganization of economic organizations as a possibility of holistic regulation of reorganization legal relations.

The author has refined the periodisation of legislation on reorganisation of economic organizations by identifying its stages, which is useful for identifying possible areas for further improvement of legal provisions which, in the context of shift from a transitional economy to market relations in Ukraine, are somewhat chaotic, fragmentary, inconsistent, and formed on the principle of 'codified acts (codes) - special acts (laws)'. As a result of improvement of the legislation on reorganisation, the author proposes an institutional approach by adopting a special law on reorganisation of economic organizations, which, along with general provisions on reorganisation, should provide for special rules for reorganisation of various organisational and legal forms.

The classification of reorganisation is improved by grouping its types by legal and economic criteria. A new criterion for dividing reorganisation into types depending on the factual and legal basis which determines the emergence of reorganisation legal relations is identified - reorganisation based on: (1) a decision of participants or a body of an economic organization; (2) a court decision; (3) a decision of the relevant state authorities; (4) a provision of law and having an alternative mandatory nature. The author proves that the theoretical significance of the division of reorganisation into types (classification) is determined by the change in reorganisation legal relations in their dynamics: emergence

(legalisation stage), implementation (implementation stage); termination (final stage). The author establishes that the correct determination of the type of reorganisation affects the establishment of the actual composition of reorganisation legal relations and the possible defectiveness of one of them, since an unfair reorganisation as illegal should be excluded, i.e., invalidated.

It is identified the qualifying general and special (distinctive) features of the forms of reorganisation of economic organizations, on the basis of which the relevant definitions of the concepts (merger, accession, division, spin-off, transformation) in parts 2-6 of Article 59¹ ‘Termination of an Economic Organization by Reorganisation’ of the Economic Code of Ukraine are formulated and proposed.

The author makes a comparative legal analysis of Ukrainian legislation with EU legislation, national legislation of EU Member States (Belgium, Germany, France, Poland, Lithuania, Latvia, Estonia), as well as legislation of the United Kingdom and the United States on the issues of reorganisation of economic organizations, on the basis of which the author formulates relevant conclusions and proposals for improvement of the current legislation. In particular, it is proposed to introduce (a) simultaneous use of different forms of reorganisation within the framework of one procedure for reorganisation of an economic organization by introducing such forms of construction as: ‘division by acquisition’ (simultaneous use of division and merger), ‘spin-off by acquisition’ (simultaneous use of spin-off and merger); (b) a new additional form of reorganisation of economic organizations (for joint stock companies, limited liability companies and additional liability companies) - ‘separation’ at the level of other forms of disaggregation - division and spin-off.

It is proposed to distinguish three types of complex organizational forms: (1) double (compound) reorganisation (simultaneous application of different forms of reorganisation); (2) mixed reorganisation (simultaneous participation of two or more economic organizations established in different legal forms); (3) combinatorial reorganisation (simultaneous application of double/complex reorganisation and mixed reorganisation). The author proves that effective use of complex reorganisation forms, taking into account the provisions of EU and foreign legislation, is possible in case of introduction of the following prohibitions: (a) simultaneous participation of a capital company (JSC, LLC, ALC, production cooperative,

agricultural cooperative) and a partnership of persons (general partnership, limited partnership); (b) participation of an economic organisation in liquidation or insolvency; (c) participation of a JSC whose authorised capital has not been fully paid up.

The author substantiates that the procedure of reorganisation of economic organisations should be considered as a legal structure; identifies and defines the grounds for the emergence and termination of reorganisation legal relations in economic organisations. The author distinguishes and groups the stages of the reorganisation procedure for economic organizations which arise at different stages of reorganisation legal relations and have their own independent legal significance: (I) emergence of reorganisation legal relations (legalisation stage); (II) implementation of reorganisation legal relations (implementation stage); (III) termination of reorganisation legal relations (final stage).

It is specified the procedure for reorganisation of economic organizations at different stages of development of reorganisation legal relations by distinguishing mandatory and additional (optional) stages depending on: the subject composition (JSC), form of reorganisation (merger, accession), existence of conditions (recognition of reorganisation by merger/ accession as concentration and/or presence of tax debt during reorganisation of an economic organization).

It is proved that due diligence and compliance are effective economic and legal instruments in preparatory and reorganisation procedures, and their common and distinctive features are allocated. It is substantiated that due diligence is an effective economic and legal instrument which should be an integral part of the preparatory stage of the reorganisation procedure for economic organizations, and the purpose of which is to apply information and analytical measures aimed at conducting a comprehensive and in-depth analysis and proper verification and assessment of all aspects of the financial and economic activities of an economic entity and the economic feasibility of the planned reorganisation procedure.

The author establishes the theoretical and legal framework for the conversion of shares during reorganisation of economic organizations by systematising and grouping the relevant permissive and prohibitor rules.

It is substantiated that the legal nature of acts containing the terms of merger, accession, division, spin-off, transformation, and which are concluded during the

reorganisation procedure, is contractual. The concept of 'reorganisation agreements' is proposed as the most optimal and adequate designation of these acts. The author identifies the features of reorganisation agreements which allow them to be classified as economic and legal agreements of an organisational and managerial nature by their branch; and by the nature of indirect economic relations and legal result, they are classified as general-purpose agreements. It is proposed that the draft law 'On Reorganisation of Economic Organisations' should include separate provisions on the concept of reorganisation agreements, types of reorganisation agreements (merger/accession agreements, division/spin-off agreements, transformation agreements), and the content (essential terms) of these types of reorganisation agreements.

The article systemises special corporate legal methods of protection of rights and legitimate interests of participants (shareholders) during reorganisation of economic organisations depending on the forms of protection (jurisdictional (exclusively judicial) and non-jurisdictional (in the form of self-defence). The author specifies the provisions on protection of shareholders' rights in the process of reorganisation (by the transformation) of a joint-stock company by providing shareholders with the right to review the relevant documents prior to the general meeting at which such documents will be approved.

Based on the analysis of the current national legislation, the legislation of the European Union and the national legislation of the EU Member States, the author proposes to introduce a combined system of protection of the rights and legitimate interests of creditors under the obligations of a divided company, provided that the satisfaction of creditors' claims is in danger of non-fulfilment. The author clarifies the subjective composition of special creditors represented by the state in reorganisation legal relations.

The author substantiates that in case of challenging the reorganisation of economic organizations (invalidation of reorganisation) which was carried out with violations of law, it is necessary to challenge the acts-documents which mediate the reorganisation procedure and entail legal consequences. Such acts include: a decision of the general meeting of shareholders on reorganisation; draft terms of merger/accession; draft terms of division/spin-off/transformation, company termination agreement; transfer act (certificate), separation balance sheet (contested as part of the decision of the general meeting of shareholders on

reorganisation); act of the state registration authority; act of the state registration authority for the issue of securities (in the case of reorganisation of a JSC). Given the above acts and documents which mediate the reorganisation procedure and are subject to challenge in case of violation or non-compliance with the reorganisation rules, the author identifies the relevant grounds for invalidating the reorganisation procedure of economic organizations.

The author substantiates the expediency of enshrining in legislation the following provisions on invalidation of reorganisation procedure: (1) an exhaustive list of legal consequences; (2) the basic principle of application of legal consequences - healing (preservation) of a reorganised economic entity in case of insignificant deficiencies or those which can be corrected within the time limits set by the court; (3) an additional principle: the measure of liability (impact) for violations during reorganisation should be proportionate and adequate to the rights and values to be protected; (4) the provision that the recognition of reorganisation as invalid is not a ground for invalidating obligations that arose in an economic organization after the end of the reorganisation process and introducing joint and several liability of all economic organizations that participated in the reorganisation for such obligations.

The author establishes the legal consequences of invalidating a reorganisation depending on the degree of violation and the possibility of eliminating the deficiencies: (1) if the deficiencies of the reorganisation are significant (gross) and cannot be eliminated and corrected, the reorganisation entities must be returned to their original pre-existing property and organisational position; (2) if the deficiencies of the reorganisation are insignificant and can be corrected, the reorganisation entities must be returned to their original position, the deficiencies must be eliminated within the period established by the court, and damages must be paid to the person whose rights and legitimate interests were violated by such reorganisation.

The results of the dissertation research are of scientific, theoretical, and practical interest and can be used in the research field, in law-making and law enforcement activities, as well as in the educational process. The provisions of scientific novelty formulated as a result of the research and all the results of the work were obtained on the basis of personal study and analysis of specialised literature, regulations, case law and other practice materials.

Keywords: reorganization, reorganization as a legal means, reorganization as an institution of Economic Law, reorganization legal relations, types of reorganization, forms of reorganization, merger, accession, division, spin-off, transformation, double (compound) reorganisation, mixed reorganization, combinatorial reorganization, economic organization, business entity, joint-stock company, limited liability company, additional liability company, production cooperative, reorganization procedure as a legal entity, due diligence, conversion of shares, reorganization agreements, protection of rights and legal interests of creditors, the state, protection of rights and legal interests of shareholders (participants); challenging reorganization of economic organizations; legal grounds for invalidation of reorganization, legal consequences of invalidation of reorganization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій. *Господарсько-правові аспекти забезпечення розвитку економіки України*: колективна монографія / [А. Г. Бобкова та ін.; за наук.ред. А. Г. Бобкової та А. М. Захарченка]; Донец. нац. ун-т. Донецьк : ДонНУ, Юго-Восток, 2013. С. 111-125.
2. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів під час реорганізації господарських товариств. *Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики*: колективна монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І. Ф. Коваль. Вінниця : ТВОРИ, 2020. С. 116-140.
3. Shcherbakova Nataliia. The main directions in the sustainable development of legal regulation of reorganization in Ukraine. *Law and Sustainability: Perspectives for Lithuania and beyond*. Krakow: Mykolas Romeris University, 2023. P. 225-240. DOI: <https://doi.org/10.12797/9788381388405>.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Щербакова Н. В. Правовая природа реорганизации хозяйственных обществ. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 11. С. 76-81.
5. Щербакова Н. В. Компетенция органов Государственной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку по вопросам реорганизации акционерных обществ. Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий: Сб. науч. тр. /НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. С. 263-267.
6. Щербакова Н. В. Загальна характеристика правових засобів регулювання злиття та приєднання господарських товариств. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2007. № 2 (18). С. 73-78.
7. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 60-64.
8. Щербакова Н. В. Оспорювання правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, в акціонерному товаристві. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2011. № 2 (26). С. 78-82.
9. Щербакова Н. В., Ширніна А. Е. Правовая характеристика процентов за грошовими зобов'язаннями. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2014. № 1/2. С. 86-91 (*Особистий внесок: досліджено питання правової природи процентів річних та доведено, що проценти річних є способом захисту майнового права та інтересу кредитора і відповідним заходом відповідальності за порушення грошового зобов'язання, в тому числі в процедурі проведення реорганізації окремих суб'єктів господарювання*).
10. Щербакова Н. В. Напрями удосконалення законодавства з питань складної реорганізації юридичних осіб. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2015. № 1/2. С. 75-83.
11. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Щодо застосування поняття організаційно-правова форма в Господарському кодексі України. *Форум права*. 2015. № 3. С. 107-112 (*Особистий внесок: досліджено окремі проблемні питання застосування поняття*

«організаційно-правова форма» в Господарському кодексі України; виокремлено майнові та організаційні ознаки, які характеризують організаційно-правову форму господарської організації).

12. Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. № 8. С. 123-132.

13. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 38-41. DOI: <https://doi.org/1015421/391990>.

14. Щербакова Н. В. Корпоративні способи захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 10. С. 114-123.

15. Щербакова Н. В. Теоретико-правові питання захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 3 (70). Том 31. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.3/14>.

16. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Особливості участі закладів вищої освіти у заснуванні суб'єктів інноваційної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 79-85. DOI: <https://doi.org/1032849/2663-5313/2020.5.13>. (Особистий внесок: досліджено окремі питання участі закладів вищої освіти у створенні суб'єктів інноваційної діяльності шляхом заснування та реорганізації).

17. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Теоретико-правові аспекти захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4 (302). С. 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.05> (Особистий внесок: обґрунтовано особливості захисту прав та законних інтересів кредиторів, в тому числі щодо визначення загального об'єму майна, прав та обов'язків, майнової складової суб'єкта господарювання).

18. Щербакова Н. В. Реорганізація як економіко-правове явище в господарському праві. *Право України*. 2021. № 4. С. 144-167. DOI: <https://doi.org/10.333498/loiu-2021-04-144>.

19. Щербакова Н. В. Правові засади конвертації акцій (часток) у реорганізаційних відносинах за участі господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2021. № 6. Том 32 (71). С. 31-37. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/04>.

20. Щербакова Н. В. Складні реорганізаційні конструкції must have у законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 175-179. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/42>.

21. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій як правовий інститут господарського права. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 1 (23). С. 4-14. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.276366>.

22. Щербакова Н. В. Правова природа реорганізаційних договорів при злитті/приєднанні господарських товариств, що належать до об'єднання капіталів. *Право України*. 2022. № 4. С. 47-66. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-04-047>.

23. Щербакова Н. В. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 4 (22). С. 33-45. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.272177>.

24. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212-218. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/47>.

25. Щербакова Н. В. Порівняльно-правовий аналіз процесів злиття та приєднання господарських організацій в національному та зарубіжному законодавстві (ЄС, Великої Британії, США). *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2023. № 2 (24). С. 55-71. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.283562>.

26. Щербакова Н. В., Носач О. Л. Питання підвищення ефективності антикорупційних програм міжнародних компаній в Україні. *Європейські перспективи*. 2023. № 4. С. 126-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2023.4.20> (Особистий внесок: виокремлено заходи щодо підвищення ефективності комплаєнс програм міжнародних компаній в Україні та надано конкретні практичні рекомендації щодо впровадження

антикорупційних програм під час здійснення господарської діяльності національними суб'єктами господарювання).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

27. Mytnyk A., Latysheva V., Vasechko L., Shcherbakova N., Serohina N. Food Safety Control as a Guarantee of Consumer Protection: Institutional Component. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.I.], v. 13, n. 1, p. 162-173, mar. 2022. (Scopus). URL: [https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1\(57\).15](https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1(57).15) (Особистий внесок: досліджено питання впливу міжнародних стандартів та стандартів ЄС на здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання в сфері продовольчої безпеки та захисту споживачів) (Третій квартиль, Q3).

28. Kopeltsiv-Levytska Y., Andrusiv U., Syiploki M., Shcherbakova N., Mykolaiets V. Consequences of failure to comply with civil legal obligations during the war. *Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. № 2. (12). P. 96-99. (Web of Science). WOS:000830963300017. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_17.pdf (Особистий внесок: досліджено проблемні аспекти правових наслідків невиконання договірних зобов'язань під час війни в контексті звільнення від відповідальності суб'єктів господарювання через обставини непереборної сили, що встановлюється Торгово-промисловою палатою України).

29. Morska N., Fedorenko O., Davydova O., Andreev V., Bohatytyova G., Shcherbakova N. Information technologies in teaching: the basis of students' knowledge. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. No. 2 (February). P. 44-53. (Web of Science). WOS: 000631953700005. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.2.6> (Особистий внесок: застосовано в межах методології дослідження системний підхід щодо визначення інформації (використання категорій: «структура», «рівень», «частина-ціле», «внутрішнє-зовнішнє», «причино-наслідкові зв'язки», «відносини підпорядкування») з позиції системного аналізу).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

30. Щербакова Н. В. Развитие законодательства о реорганизации акционерных обществ. *Розвиток цивільного законодавства: пост кодифікаційний період*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : Освіта, 2010. С. 257-258.

31. Щербакова Н. В. Право участника на обжалование решения общего собрания о реорганизации. *Охорона корпоративних прав*: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 1-2 жовтня 2010 року). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет Імені Василя Стефаника, 2011. С. 146-152.

32. Щербакова Н. В. Щодо спрощення процедури припинення суб'єктів господарювання: новітні реалії законодавства. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання»*. Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2011. С. 452-454.

33. Щербакова Н. В. Передаточный акт (разделительный баланс) при реорганизации хозяйственных обществ. *Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці» (м. Донецьк, 9 грудня 2011 р.) /Ред. кол. О. С. Янкова, Л. П. Амелічева, І. Ф. Коваль. Донецьк : ДонНУ, 2011. С. 111-114.

34. Щербакова Н. В. Деякі аспекти спадкування корпоративних прав в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 6-7 лютого 2015 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. С. 113-118.

35. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Проблеми розвитку науки господарського права і*

вдосконалення господарського законодавства України. Матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.). К. : Вид-во Ліра-К, 2015. С. 237-242.

36. Щербакова Н. В. Деякі аспекти удосконалення правового становища товариств з обмеженою відповідальністю. *Суб'єкти господарського права: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 5 грудня 2016 року* / [відп. за вип.: д.ю.н., доцент, завідувач кафедри господарського права та процесу Т. О. Мацелик, к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права та процесу Л. В. Мілімко]. Ірпінь, УДФС України, 2016. 276 с. С. 243-246.

37. Щербакова Н. В. Система корпоративного екологічного управління. Перша міжнародна науково-практична конференція *«Екологія Донбасу: уроки історії та виклики сьогодення»*, збірник тез доповідей Першої міжнародної науково-практичної конференції *«Екологія Донбасу» : уроки історії та виклики сьогодення»*, 10-11 жовтня 2017 р./ДонНУ імені Василя Стуса; редколегія Ю. О. Моїсєєв (відп.ред.) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 206 с. С. 161-165.

38. Щербакова Н. В. Визначення ознак договорів про злиття (приєднання) господарських товариств. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (18 травня 2018 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. С. 72-77.

39. Щербакова Н. В. Корпоративний договір – новела законодавства у механізмі корпоративного управління. *Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) /упоряд. і відповід. ред. І.С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2018. С. 46-51.

40. Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства* : Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака, 2018. С. 185-189.

41. Щербакова Н. В. Питання відповідальності за порушення корпоративного договору. *Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.)* /упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2019. С. 301-307.

42. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів учасників під час реорганізації господарських товариств. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу : Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 р.)*. Івано-Франківськ, 2019. С. 278-283.

43. Щербакова Н. В. Видова диференціація корпоративних договорів. *Договір як універсальна форма правового регулювання : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ 20 березня 2020 р.)*. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 96-100.

44. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Участь суб'єктів наукової діяльності в інноваційних процесах. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова*. Наук. ред. В. А. Устименко. Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 76-82. (*Особистий внесок: досліджено питання участі закладів вищої освіти у створенні суб'єктів інноваційної діяльності, в тому числі шляхом проведення реорганізації*).

45. Щербакова Н. В. Щодо запровадження процедури визнання реорганізації акціонерного товариства недійсною. *Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи : Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ, 2020. С. 135-140.

46. Щербакова Н. В. Проблеми вдосконалення механізму захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав: матеріали наук.-практ. конференції*,

присвяченої пам'яті про. Ч.Н. Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 138-143.

47. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Захист прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях за законодавством України. *Nauka i obrazovanje u svetskom informacionom prostoru. Zbornik naučnih radova*. Српска развојна асоцијација, Бачки Петровац., 2021. С. 71-76. (*Особистий внесок: обґрунтовано особливості захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в кредитних зобов'язаннях*).

48. Щербакова Н. В. Розвиток правового регулювання процесів реорганізації господарських організацій під впливом європейських і міжнародних вимог (стандартів). *Треті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ, 20 липня 2021 р.) /наук. ред. В. А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. С. 285-294.

49. Щербакова Н. В. Встановлення принципів конвертації як умова ефективного захисту корпоративних прав учасників під час реорганізації. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин* : Збірник наукових праць за матеріалами ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2021. С. 157-165.

50. Щербакова Н. В. Питання удосконалення законодавства про реорганізацію юридичних осіб. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXI : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022»*. 28 квітня 2022 р., Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С.336-340.

51. Щербакова Н. В. Вплив реорганізаційних процесів на економічний правопорядок в Україні. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В. А.; ред-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 221-230.

52. Щербакова Н. В. Питання оспорювання реорганізації господарських організацій. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни: Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня, 2023 р., м. Київ) /За заг. ред.:В. В. Поєдинюк. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. С. 165-169.

53. Щербакова Н. В. Реорганізаційні договори при злитті/приєднанні господарських товариств в системі договорів загальноцільового типу. *Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня, 2023 р.)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 137-143.

54. Щербакова Н. В. Класифікація видів реорганізації господарських організацій (нормативна група). *Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.)* /наук. ред. В. А. Устименко. Київ-Одеса : ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2023. С. 244-252.

55. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів: Збірник наукових праць за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2023 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2023. С. 128-134.*

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

56. Щербакова Н. В. Юридические лица (Тема 7 §4-6 (реорганизация)). *Гражданское право Украины: курс лекций*/ Л. Н. Дорошенко, И. Ф. Коваль, Л. В.

Красицкая, Д. Э. Федорчук, Н. В. Щербакова, Е. С. Янкова. Донецк : Вебер, 2007. С. 114-126.

57. Щербакова Н. В. Глава 6 (ст. ст. 59-61). *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий* /Под общ. ред. А. Г. Бобковой. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. С. 198-216.

58. Щербакова Н. В. Правовой статус господарських товариств (Тема 9). Система господарських договорів (Тема 24). *Господарське право : практикум* / А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю. О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін., за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. С. 114-126; С. 267-279.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	28
ВСТУП.....	29
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	47
1.1. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій.....	47
1.2. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій.....	68
1.3. Реорганізація господарських організацій як інститут господарського права.....	96
1.4. Генеза правового регулювання реорганізації господарських організацій.....	111
1.4.1. Становлення та розвиток правового регулювання реорганізації господарських організацій: історико-правовий аспект.....	111
1.4.2. Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій.....	150
Висновки до розділу 1.....	164
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТА ФОРМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ВИМІРІ.....	168
2.1. Види реорганізації господарських організацій та їх класифікація.....	168
2.2. Форми реорганізації господарських організацій.....	185
2.2.1 Злиття та приєднання як форми укрупнення господарських організацій.....	185
2.2.2 Поділ та виділ як форми розукрупнення господарських організацій.....	216
2.2.3 Перетворення як форма реорганізації господарських організацій.....	239
2.2.4 Складні реорганізаційні форми.....	266
Висновки до розділу 2.....	280
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	286
3.1. Реорганізаційні правовідносини: виникнення, зміст, припинення.....	286
3.2. Due diligence («дью ділідженс») та комплаєнс як ефективні інструменти в процедурі реорганізації господарських організацій.....	312
3.3. Конвертація акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій.....	333

3.4. Договірне регулювання процедури реорганізації господарських організацій.....	354
Висновки до розділу 3.....	382

РОЗДІЛ 4. ОХОРОННИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....389

4.1. Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій.....	389
4.1.1 Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій.....	390
4.1.2 Захист прав та законних інтересів кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій.....	412
4.2 Оспорювання реорганізації господарських організацій.....	442
4.2.1 Підстави визнання процедури реорганізації недійсною.....	442
4.2.2 Правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною.....	491
Висновки до розділу 4.....	517

ВИСНОВКИ.....	524
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	534
ДОДАТКИ.....	614

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМКУ	Антимонопольний комітет України
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ВС	Верховний Суд
ВГСУ	Вищий господарський суд України
ГК України	Господарський кодекс України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ЄДР	Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
ЄС	Європейський Союз
Закон про АТ 2022 року	Закон України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року № 2465-ІХ, який набрав чинності з 01 січня 2023 року
Закон про АТ 2008 року	Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 червня 2008 року № 514-VI (втратив чинність)
Закон про держреєстрацію	Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»
Закон про ТОВ та ТДВ	Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»
КГС ВС	Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КМУ	Кабінет Міністрів України
КЗпП України	Кодекс законів про працю України
КАСУ	Кодекс адміністративного судочинства України
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України
ПК України	Податковий кодекс України
ПФУ	Пенсійний фонд України
п.	пункт
ПрАТ	приватне акціонерне товариство
ПАТ	публічне акціонерне товариство
ТОВ	товариство з обмеженою відповідальністю
ТДВ	товариство з додатковою відповідальністю
ст.	стаття
ч.	частина
ЦК України	Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глобалізація, макроекономічні процеси, швидко змінюване конкурентне середовище змушують суб'єктів господарювання, серед яких значна частина господарські організації, постійно зміцнювати свої ринкові позиції шляхом запровадження трансформаційних змін та стратегічних дій економічного характеру, які часто пов'язані з змінами правового статусу господарських організацій в процесі реорганізації. Питання проведення реорганізації для багатьох вітчизняних господарських організацій стає стратегічним та вкрай необхідним. При цьому ефективність здійснення процедури реорганізації в значній мірі залежить від належного правового регулювання відносин, які виникають в цій сфері, оскільки неадекватне відображення в праві економічних інтересів господарських організацій, які опосередковуються відповідними реорганізаційними процедурами, в подальшому можуть призвести до негативних наслідків фінансового характеру, зниження конкурентної та інвестиційної привабливості тощо. Зрештою, розвиток таких процесів безпосередньо впливає на стан господарського правопорядку в країні.

На законодавчому рівні процедура реорганізації господарських організацій та окремих її форм частково врегульована для деяких видів господарських організацій, переважно таких господарських товариств, як акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, тоді як для решти господарських організацій – законодавче регулювання відповідних відносин має непослідовний та фрагментарний характер, характеризується наявністю застарілих, декларативних положень, які не забезпечені механізмом реалізації, а також суперечностей і прогалин. Потребують подальшого опрацювання питання охоронного механізму правового забезпечення реорганізації господарських організацій, зокрема проблеми захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави (антимонопольних органів, податкових органів, тощо). Крім того, Положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині положень про компанії та корпоративне управління зумовлює приведення законодавчого регулювання діяльності корпорацій, зокрема

процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до європейських вимог та стандартів шляхом поступового зближення з правилами і рекомендаціями ЄС. Зазначені проблеми актуалізують питання удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

На доктринальному рівні окремі питання правового регулювання реорганізації юридичних осіб та її форм досліджували у різні часи представники переважно науки господарського та цивільного права, зокрема: О. А. Беяневич, В. В. Васильєва, О. М. Вінник, О. В. Гарагонич, С. В. Дяченко, А. П. Єфименко, Д. В. Жеков, Ю. М. Жорнокуй, В. В. Забровський, О. М. Зубатенко, О. Р. Кібенко, Є. П. Коломієць-Людвіг, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, В. В. Луць, В. В. Рябота, В. М. Савєтчук, Л. В. Сіщук, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. М. Стратюк, Н. І. Шевченко, Ю. М. Юркевич та ін. Їхні дослідження були присвячені аналізу широкого кола питань правового регулювання припинення юридичних осіб шляхом реорганізації, що сформувало в юридичній науці загальне уявлення про поняття, ознаки, окремі форми та етапи процедури реорганізації юридичних осіб та їх окремих організаційно-правових форм. Водночас наукові напрацювання зазначених фахівців торкаються лише частини питань, які вимагають вирішення в контексті правового забезпечення реорганізації господарських організацій в сучасних умовах. Наразі відсутнє комплексне дослідження, цілком присвячене всім аспектам процедури реорганізації господарських організацій. Зокрема, потребують ґрунтовної розробки теоретико-правові засади правового забезпечення реорганізації господарських організацій, дослідження реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій, місця відповідних правових норм в системі національного права, види та форми реорганізації господарських організацій з урахуванням досвіду зарубіжних країн та євроінтеграційних процесів; послідовність проведення процедури реорганізації та її етапів; охоронний механізм правового забезпечення реорганізації господарських організацій. Концептуальна розробка саме господарсько-правового напрямку дослідження зазначеної проблематики об'єктивно зумовлена економіко-правовою сутністю відносин реорганізації господарських організацій та відповідно господарсько-правовим характером відносин, які складаються у цій сфері.

Вищевикладене вказує на актуальність обраної теми та доцільність дослідження правового забезпечення реорганізації господарських організацій, що і обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України в рамках тем: «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0112U002868), «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140), теми кафедри цивільного права і процесу: «Охорона і захист майнових та особистих немайнових прав в сучасних умовах державотворення» (державний реєстраційний номер 0122U002491), в межах яких авторкою проведено дослідження та запропоновано шляхи удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розроблення нових теоретико-правових положень щодо правового забезпечення реорганізації господарських організацій та формування концептуальних засад удосконалення господарського законодавства у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі *завдання*:

з'ясувати та виокремити економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій;

обґрунтувати значення реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій;

визначити місце правових норм про реорганізацію господарських організацій в системі національного права;

визначити етапи становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій в історико-правовому аспекті;

обґрунтувати напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій;

провести класифікацію видів реорганізації господарських організацій;

визначити загальні та відмінні ознаки злиття та приєднання як форм укрупнення господарських організацій;

виявити загальні та відмінні ознаки поділу та виділу як форм розукрупнення господарських організацій;

виокремити особливості перетворення як форми реорганізації господарських організацій;

визначити види складних реорганізаційних форм;

виокремити етапи та угрупувати стадії процедури реорганізації господарських організацій;

визначити місце процедури *due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнс в процесі здійснення реорганізації господарських організацій;

конкретизувати порядок проведення конвертації акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій;

визначити місце реорганізаційних договорів в системі господарсько-правових договорів;

конкретизувати способи та форми захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій;

уточнити особливості захисту прав та законних інтересів кредиторів з урахуванням аналізу законодавства ЄС та національного законодавства країн-членів ЄС;

розмежувати поняття «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною»;

уточнити підстави визнання процедури реорганізації недійсною;

конкретизувати правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час створення та припинення господарських організацій.

Предметом дослідження є правове забезпечення реорганізації господарських організацій.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які використовуються у юридичній науці. Діалектичний метод взято за основу всього дослідження, що надало змогу розкрити реорганізацію як складне економіко-правове явище з обґрунтуванням його багатоаспектного значення (як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, способу створення, способу припинення), зв'язок з іншими правовими явищами (підрозділ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 3.1). Формально-логічний метод використано для дослідження поняття реорганізації господарських організацій, його форм, опрацювання понятійного апарату, аналізу нормативно-правових актів, якими регулюється процедура проведення реорганізації господарських організацій та окремих її етапів (підрозділи 1.2, 2.2 (пункти 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4), 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). Аналіз проведення процедур реорганізації, зокрема шляхом застосування форм укрупнення господарських організацій та його відповідне законодавче регулювання здійснювалось за допомогою методів спостереження й порівняння за різними показниками (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2 (пункти 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4), 3.1, 3.2). Дослідження класифікації видів та форм реорганізації господарських організацій, виокремлення та угруповання етапів процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях реорганізаційних правовідносин здійснено з використанням системно-структурного методу, методу аналізу і синтезу (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). Порівняльно-правовий метод застосовано для виявлення та аналізу підходів правового забезпечення реорганізації господарських організацій та її форм у законодавстві ЄС, національному законодавстві країн-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції, Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Чехії), Великої Британії, Швейцарії, США, Казахстану, Молдови (підрозділи 1.4, 2.2. (пункти 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4), 3.4, 4.1 (пункти 4.1.1, 4.1.2)). Формально-юридичний метод, методи індукції і дедукції використано для опрацювання питань захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час проведення процедури реорганізації (підрозділ 4.1 (пункти 4.1.1, 4.1.2)). За допомогою історико-правового методу дослідження проведено становлення та розвиток правового регулювання реорганізації господарських організацій (підрозділ 1.4 (пункт 1.4.1)). Напрями та

шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій, а також підготовлені пропозиції з питань проведення процедури реорганізації господарських організацій та її форм здійснено завдяки логіко-юридичного методу (підрозділи 1.4 (пункт 1.4.2), 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2).

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних юристів та економістів, які досліджували питання предмету і методу господарського права, господарських правовідносин, засобів господарсько-правового регулювання, господарсько-правового механізму, правового статусу господарських організацій під час проведення процедури реорганізації в різних формах, зокрема таких як: М. Д. Балджи, Дітер Бейнерт, А. Г. Бобкова, Уоррен Баффет, О. П. Віхров, Вільям Дж. Веселі, Патрік А. Гоган, Н. В. Доброва, Л. М. Дорошенко, М. Дженсен, А. О. Єпіфінов, З. Б. Живко, В. В. Зелдіс, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, В. А. Карпов, І. Ф. Коваль, В. О. Коверзнев, Г. О. Козаченко, О. В. Кологойда, О. В. Коломійцева, С. В. Корягіна, І. О. Кузнєцова, Л. О. Лігоненко, І. В. Лукач, В. К. Мамутов, В. С. Мілаш, Л. В. Нечипорук, Г. В. Пронська, О. П. Подцерковний, Я. Я. Пушак, В. В. Резнікова, Р. Ролл, О. О. Терещенко, В. Ю. Уркевич, В. А. Устименко, Бренда Ханніган, В. С. Щербина, І. Г. Яненко, О. Г. Янковий та багато інших.

Емпіричну основу склали нормативно-правові акти України та інших країн, правові акти Європейського Союзу, практика застосування законодавчих актів, статистичні дані, матеріали судової практики, органів АМКУ та НКЦПФР.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в науці господарського права системним комплексним дослідженням теорії і практики правового забезпечення реорганізації господарських організацій, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких теоретичних положеннях та висновках.

Уперше:

- обґрунтовано, що реорганізація є правовим засобом формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат;

- визначено реорганізаційні правовідносини як врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом – господарські організації; поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин;

- аргументовано, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, становлять правовий інститут господарського права, який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», представлений у вигляді складної структури (загальних норм ЦК України; спеціальних норм ГК України та окремих законів) та має бути консолідовано закріплений в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій, як можливості цілісного регулювання реорганізаційних правовідносин;

- доводиться встановлення та запровадження в законодавстві складних реорганізаційних форм шляхом виокремлення трьох різновидів: (1) подвійна (складна) реорганізація; (2) змішана реорганізація; (3) комбінаторна реорганізація;

- обґрунтовано значення процедури *due diligence* («дью ділідженс») як ефективного економіко-правового інструменту, котрий має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, та включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних,

правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації;

- визначено поняття реорганізаційний договір як договір, який спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника чи на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом узгоджених дій учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника/ правонаступників на підставі універсального правонаступництва; доведено, що реорганізаційні договори формують самостійну групу господарських договорів організаційно-господарського характеру, до яких в залежності від форм реорганізації відносяться такі види договорів: договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ, договір про перетворення;

- обґрунтовано доцільність закріплення в законодавстві положень щодо визнання процедури реорганізації недійсною, а саме: (1) вичерпного переліку правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною; (2) базового принципу застосування правових наслідків визнання реорганізації недійсною – зцілення (збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у відповідно надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) положення, що визнання реорганізації недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарській організації після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

Удосконалено положення щодо:

- процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях існування реорганізаційних правовідносин шляхом виокремлення *етапів реорганізації*, які мають юридичне значення та складаються із послідовної сукупності юридичних фактів: (1)

виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія); (2) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації); (3) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія);

- понятійного апарату законодавства про договори у сфері реорганізації з обґрунтуванням доцільності його уніфікації і адекватного змістовного відображення, а саме: в Законі України «Про АТ» правові конструкції «проект умов злиття, приєднання», «проект умов поділу, виділу» та «проект умов перетворення» замінити на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення», відповідно; в Законі України «Про ТОВ та ТДВ» «договір про припинення товариства» – на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ», «договір про перетворення»;

- підстав класифікації видів реорганізації господарських організацій шляхом виокремлення критеріїв: (1) *кількість одночасно використаних форм реорганізації – подвійна (складна) та одинична реорганізація*; (2) *кількість одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації – змішана та однорідна реорганізація*; (3) *одночасне застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації – комбінаторна та проста реорганізація*;

- етапів процедури реорганізації АТ шляхом запровадження: (1) для всіх форм реорганізації у разі наявності податкового боргу при реорганізації АТ – обов'язку узгодження плану реорганізації з податковими органами; (2) для злиття та приєднання при наявності перевищення зазначених Законом України «Про захист економічної конкуренції» порогових меж (показників концентрації) – попереднє одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ з доповненням відповідних статей Закону України «Про АТ» (ст. ст. ст. 118, 120, 126, 128, 134);

- захисту прав акціонерів у процесі перетворення АТ шляхом надання акціонерам права на ознайомлення із відповідними документами щодо перетворення до проведення загальних зборів, на яких такі документи затверджуватимуться – із доповненням новою ст. 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення АТ» Закону України «Про АТ»;

- захисту прав та законних інтересів кредиторів під час поділу господарських організацій шляхом запровадження комбінованої системи такого захисту, яка має передбачати право кредиторів вимагати застосування видів забезпечення виконання зобов'язань (шляхом укладання договорів поруки, гарантії, застави) та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями поділеного товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою невиконання;

- оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації (умов злиття/приєднання, умов поділу/виділу; даних річної фінансової звітності, щорічних звітів товариства, проміжної фінансової звітності, звітів наглядової ради або ради директорів товариства, тощо) з пропозицією визнавати такі документи недійсними у такий же спосіб як і визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) недійсним під час реорганізації господарських організацій;

- оспорювання змісту передавального акту та розподільчого балансу як документів бухгалтерської звітності з уточненням, що вони є невід'ємною частиною рішення загальних зборів учасників (акціонерів), тому визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів в порядку встановленому для визнання недійсними рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію.

Дістало подальшого розвитку положення щодо:

- поняття «реорганізація» з обґрунтуванням його багатоаспектного значення: як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, що опосередковує перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій;

- передумов реорганізації, які охарактеризовані як економіко-правові, що становлять складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати реорганізацію як дієвий правовий інструмент задля здійснення ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків;

- співвідношення понять «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація» з виокремленням їх *спільної ознаки*: ціль – спрямованість на виконання та здійснення стабілізуючих (оздоровчих) та інвестиційних, стратегічних (захисних) функцій, підвищення ефективності виробництва; збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та *відмінних ознак*: легітимація, зміст та правові наслідки;

- генези правового регулювання реорганізації з виокремленням семи етапів розвитку законодавства про реорганізацію з огляду на зміст і джерела правового регулювання цих відносин: перший етап (1799-1936 рр.); другий етап (1937-1962 рр.); третій етап (1963-1990 рр.); четвертий етап (1991-2003 рр.); п'ятий етап (2004-2007 рр.); шостий етап (2008-2020 рр.); сьомий етап (2021 р. і по сьогодні); така генеза має значення для визначення напрямів подальшого удосконалення правових норм, котрі наразі, в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні, носять подекуди хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, упорядковуються за принципом «кодифіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)»; найбільш перспективним напрямом удосконалення законодавства з питань реорганізації запропоновано інституціональний підхід шляхом прийняття спеціального закону про реорганізацію господарських організацій, де поряд із загальними положеннями про реорганізацію доцільно передбачити спеціальні правила здійснення реорганізації різних організаційно-правових форм;

- видів реорганізації з доповненням таким критерієм як *фактично-юридична підстава, яка закладена в основі виникнення реорганізаційних правовідносин* – реорганізація, котра базується на (1) рішенні учасників або органу господарської організації; (2) судовому рішенні; (3) рішенні відповідних державних органів; (4) нормі закону та має альтернативно-імперативний характер;

- поділу та виділу з доопрацюванням правових засад їх регулювання шляхом запровадження наступних положень з урахуванням законодавства зарубіжних країн та права ЄС: (1) одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «*поділ шляхом придбання*» (одночасне використання форм:

поділ та приєднання), *«виділ шляхом придбання»* (одночасне використання форм: виділ та приєднання); (2) додаткової форми реорганізації господарських товариств шляхом розукрупнення /дроблення господарської організації (для АТ, ТОВ/ТДВ) – як *«відділення»* (на рівні інших двох форм – поділу та виділу), яка застосовується для створення дочірніх підприємств і полягає в тому, що акції/частки в новому товаристві (при відділенні шляхом заснування) або акції/частки в товаристві- правонаступнику (при відділенні шляхом придбання) надаватимуться не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна, а самому товариству;

- поняття поділу шляхом виокремлення його різновиду (*«поділ шляхом придбання»*), під яким слід розуміти припинення існування господарської організації як суб'єкта права та передачу нею *двом або більше існуючим господарським організаціям / або одній (чи більше) існуючій та одній (чи більше) знову створеній господарській організації* всього свого майна, прав та обов'язків в обмін на забезпечення часток (акцій) у господарській організації, яка отримує майно, учасникам (акціонерам) господарської організації, яка передає майно;

- поняття виділу шляхом виокремлення його різновиду (*«виділ шляхом придбання»*), під яким слід розуміти передачу однієї частини або більше частин майна, прав та обов'язків як сукупності від господарської організації, яка не припиняє свого існування як суб'єкт права, відповідно, до *однієї існуючої господарської організації (або більше) /або до однієї існуючої (або більше) господарської організації та однієї створеної (або більше) господарської організації* в обмін на забезпечення часток (акцій) у господарській організації, яка отримує майно, учасникам (акціонерам) господарської організації, яка передає майно;

- поняття виділу шляхом виокремлення його різновиду – *«відділення»*, який може бути проведений двома способами: 1) *відділення шляхом заснування* – передача акції/часток в нове створене товариство; 2) *відділення шляхом придбання* – надання акції/часток в товаристві- правонаступнику самому товариству, а не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна;

- поняття організаційно-правової форми з її розмежуванням на *організаційно-правову форму*, яка стосується *діяльності* (господарювання, господарська діяльність,

підприємництво, підприємницька діяльність, некомерційна господарська діяльність) та *організаційно-правову форму*, яка характеризує *суб'єкта права* (суб'єктів господарювання, господарських організацій, підприємств, об'єднань підприємств);

- перетворення господарських організацій шляхом систематизації існуючих реорганізаційних моделей перетворення та узгодження із складними реорганізаційними формами;

- складних реорганізаційних форм шляхом запровадження відповідних обмежень на застосування таких форм у спосіб встановлення заборон на участь господарських організацій різних організаційно-правових форм за наявності певних юридичних фактів;

- порядку проведення процедури реорганізації господарських організацій шляхом його конкретизації на різних стадіях розвитку реорганізаційних правовідносин з виокремленням обов'язкових та додаткових (факультативних) етапів в залежності від: суб'єктного складу (АТ), форми реорганізації (злиття, приєднання), існування умов (визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією та/або наявність податкового боргу при реорганізації юридичної особи);

- процедур дью ділідженс та комплаєнс з виокремленням їх загальних та відмінних ознак;

- конвертації акцій (часток, паїв) шляхом конкретизації її засад (умов), заборон проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних правовідносинах за участі господарських товариств та виробничих кооперативів;

- позовної давності щодо оспорювання рішень загальних зборів учасників про реорганізацію шляхом обґрунтування доцільності встановлення більш скороченого терміну – в три місяці з моменту після внесення в ЄДР юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом (крім АТ, де законом встановлено строк в шість місяців, враховуючи їх складну правову конструкцію);

- спеціальних корпоративно-правових способів захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій шляхом їх поділу в залежності від форм захисту (юрисдикційна (виключно судова) та неюрисдикційна

(самозахист)); у межах судової форми захисту виділено спеціальні корпоративно-правові способи захисту: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм). В межах несудової форми захисту застосовується такий спеціальний спосіб захисту у вигляді самозахисту корпоративних прав шляхом пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ);

- розмежування понять «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною» з обґрунтуванням, що оспорювання реорганізації – це *процес*, відповідний стан (в якому знаходяться суб'єкти реорганізаційних правовідносин та має місце наявність спору щодо законності проведеної реорганізації), *зовнішньою складовою якого* виступають процедурні заходи (оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, скасування реорганізації), а *внутрішньою складовою* – змістовне (матеріальне) наповнення і як належний та ефективний засіб правового захисту – визнання процедури реорганізації недійсною;

- оспорювання процедури реорганізації господарських організацій, яка проведена із порушеннями закону, шляхом конкретизації актів-документів, які опосередковують проведення реорганізації, й тягнуть відповідні правові наслідки та підлягають визнанню недійсними; суб'єктів, хто має право на подачу позову про визнання недійсними реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу; умов перетворення);

- підстав визнання процедури реорганізації недійсною шляхом віднесення до них: визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про

реорганізацію; визнання недійсними умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу, умов перетворення; визнання недійсними відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчому балансі (визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); визнання недійсними актів державних органів, які задіяні в процедурі реорганізації (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців);

- визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) або відповідного вищого органу управління про реорганізацію шляхом конкретизації його підстав: (1) зміст рішення істотно суперечить інтересам господарської організації, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства; (2) процедуру скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями;

- правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною шляхом обґрунтування видів таких наслідків в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків: (1) *якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити* – повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізуються) в первинне попереднє майнове та організаційне становище; (2) *якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими* – без повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення, усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чиї права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у роботі положення формують цілісне уявлення про реорганізацію господарських організацій як господарсько-правове явище, її господарсько-правове забезпечення та можуть скласти підґрунтя для подальших досліджень проблемних питань

господарсько-правового забезпечення цієї процедури та інших суміжних процедур, таких як припинення та створення господарських організацій. Окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності; навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці навчальних посібників, підручників тощо; у законотворчій діяльності та у сфері правозастосування.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Здійснення та захист цивільних прав та інтересів», «Корпоративне право» здобувачам спеціальності «Право» у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (довідка № 05-24/12.0-24 від 29.03.2024 р.) (Додаток Г). Також окремі висновки та пропозиції отримали практичне впровадження у діяльності суб'єкта господарювання ТОВ «КПМГ-Україна» (довідка № 76_від 25.04.2024 р.) (Додаток В), адвоката Січкара Д. В. (довідка від 16 квітня 2024 р.) (Додаток Г). Положення щодо удосконалення законодавства викладені в проектах Законів «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» (Додаток А) та «Про реорганізацію господарських організацій» (Додаток Б).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Викладені теоретичні положення, сформульовані висновки та пропозиції є результатом аналізу авторкою понад 700 навчальних, наукових і нормативно-правових джерел, матеріалів правозастосовної практики. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, визначено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та обговорювались на конференціях, круглих столах, семінарах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 2010); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «*Охорона корпоративних прав*» (м. Івано-Франківськ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «*Десяті осінні юридичні читання*» (м. Хмельницький, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «*Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці*» (Донецьк, 2011); Всеукраїнській

науково-практичній конференції *«Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті»* (м. Одеса, 2015); круглому столі *«Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України»* (м. Київ, 2015); III Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції *«Суб'єкти господарського права»* (м. Ірпінь, 2016); Першій міжнародній науково-практичній конференції *«Екологія Донбасу: уроки історії та виклики сьогодення»* (м. Вінниця, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса *«Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку»* (м. Вінниця, 2018); Міжнародних науково-практичних конференціях *«Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського»* (м. Одеса, 2018); XVI Міжнародній науково-практичній конференції *«Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства»* (м. Івано-Франківськ, 2018); *«Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського»* (м. Одеса, 2019); XVII Міжнародній науково-практичній конференції *«Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу»* (м. Івано-Франківськ, 2019); Других наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ, 2020); XVIII Міжнародній науково-практичній конференції *«Законодавство про АТ: новації та перспективи»* (м. Івано-Франківськ, 2020); науково-практичній конференції, присвяченої пам'яті проф. Ч. Н. Азімова *«Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав»* (м. Харків, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції *«Наука i obrazovanje u svetskom informacionom prostoru»* (м. Бачки Петровац, 2021); Третіх наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ-Ірпінь, 2021); XIX Міжнародній науково-практичній конференції *«Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин»* (м. Івано-Франківськ, 2021); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції *«Весняні юридичні читання – 2022»* (м. Вінниця, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції *«Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти»* (м. Київ,

2023); Всеукраїнських науково-практичних конференціях, присвячених пам'яті академіка НАПН України В. В. Васильовича Луця (1933-2021) *«Договір як універсальна форма правового регулювання»* (м. Івано-Франківськ, 2020, 2023); Других наукових читаннях пам'яті професора Пронської Г. В. *«Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання»* (м. Київ, 2023); Четвертих наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ-Одеса, 2023); XXI Міжнародній науково-практичній конференції *«Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів»* (м. Івано-Франківськ, 2023).

Публікації. Основні результати за темою наукового дослідження висвітлено у 58 публікаціях, а саме: опубліковано двадцять шість наукових статей, з яких двадцять три статті – у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, три наукові публікації – в наукових періодичних виданнях інших держав (які включено до міжнародних наукометричних баз даних *Scopus /Web of Science*); три розділи у колективних монографіях; двадцять шість тез доповідей на науково-практичних конференціях та три праці (науково-практичний коментар, підручник, посібник), які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданнями і предметом дослідження. Дисертація складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; переліку умовних скорочень, основної частини, що містить: вступ, чотири розділи, дванадцять підрозділів, десять підпунктів, висновки. Загальний обсяг дисертації складає 676 сторінок, з них 504 сторінки основного тексту. Робота містить також список використаних джерел із 708 найменувань та 6 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій

Прагнення суб'єктів господарювання (господарських організацій) до зміцнення своїх позицій на відповідних ринках зумовлено багатьма причинами, зокрема глобалізацією, макроекономічними процесами, швидко змінюваним конкурентним середовищем, що змушує їх вдаватися до різних трансформаційних (організаційно-правових) змін та стратегічних дій економічного характеру: нарощення капіталу з метою більш ефективного використання; покращення показників економічного росту діяльності та підвищення інвестиційної привабливості [145, с. 64], утримання завойованих позицій у певному виді ринку чи в його сегменті [102, с. 101], а також пошук дієвих механізмів щодо забезпечення зростання свого економічного становища. Для багатьох вітчизняних господарських організацій питання проведення реорганізації є стратегічним та вкрай необхідним, оскільки сприяє зміцненню позиції на відповідному ринку, поглибленню та розширенню спеціалізації виробництва, зниженню виробничих витрат, і, як наслідок, зростанню конкурентоспроможності виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Ефективність здійснення процедури реорганізації господарських організацій залежить від належного правового регулювання відносин, які виникають в цій сфері, оскільки неадекватне відображення в праві економічних інтересів господарських організацій в подальшому можуть призвести до негативних наслідків у вигляді значних фінансових витрат, пов'язаних із здійсненням реорганізаційних заходів, зниження конкурентної привабливості, блокування в цілому зазначеного процесу.

Як слушно зазначається в науковій літературі, «...будь-які господарські явища, інститути, види, способи господарювання мають своє економічне підґрунтя,

економічні передумови виникнення та становлення; дослідження економічної сутності того чи іншого явища в науці господарського права необхідне для того, щоб віднайти адекватні правові форми відносин, які становлять предмет відповідної галузі права, а тому визначити й висвітлити правову природу тієї чи іншої категорії господарського обороту неможливо без з'ясування її економічної сутності, і, навпаки, вирішенню різноманітних економічних завдань сприяє використання адекватних правових форм» [434, с. 47], – ось чому під час дослідження такого правового явища як «реорганізація» є необхідним і вкрай важливим звернення до напрацювань економічної науки.

Дослідження витоків виникнення такого явища, як «реорганізація», її форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) в економічній науці провадитися здебільшого через такі складові, як причини, мотиви, цілі, які переслідують суб'єкти господарювання під час обрання такої економіко-правової конструкції ведення бізнесу.

Основними причинами реорганізації підприємства в економічній літературі називають наступні: суттєве розширення діяльності підприємства, його розмірів; згортання діяльності; необхідність фінансової санації; необхідність зміни повної відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства; диверсифікація підприємства; податкові мотиви; необхідність збільшення власного капіталу (з метою покриття потреби в капіталі та підвищення рівня кредитоспроможності) [524, с. 378; 42, с. 164]. Зрозуміло, що причини та мотиви, які спонукають власників і керівництво підприємства до прийняття рішення про реорганізацію, визначають і форму майбутньої реорганізації (злиття, приєднання, поділ, тощо) [573, с. 35].

В економічній науці виокремлюють такі напрямки (види) реорганізації підприємств [524, с. 378]: реорганізація, спрямована на укрупнення підприємства (злиття, поглинання, приєднання); реорганізація, спрямована на подрібнення/розукрупнення підприємства (поділ, виділ); реорганізація без зміни розмірів підприємства (перетворення). Фактично в основу вказаних напрямів реорганізації покладено мотив, який переслідує власник, приймаючи відповідне рішення. Загалом такі мотиви пов'язані зі 1) збільшенням економічної міцності

підприємства шляхом його укрупнення, 2) подібненням підприємства, 3) зміною організаційно-правової форми підприємства.

Одним із основних мотивів реорганізації, спрямованої на укрупнення господарської організації (злиття, приєднання), є така трансформація (організаційно-правові зміни) суб'єкта господарювання з метою підвищення його економічної ефективності. Багато дослідників, серед яких: Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррін, вивчаючи мотивацію здійснення процесів злиття, приєднання, поглинання, виділяють три основні групи інтересів менеджменту компаній: внутрішні, зовнішні й особисті [639].

Основою *внутрішніх причин* є отримання синергетичного ефекту, тобто збільшення показників ефективності діяльності підприємства в результаті об'єднання, злиття окремих частин в єдину систему, де ефект від взаємодії елементів системи підприємства перевищує суму ефектів діяльності кожного елемента окремо. Синергетичний ефект може виникнути за рахунок економії, що обумовлено масштабами діяльності, комбінації взаємодоповнюючих ресурсів, збільшенням конкурентоспроможності виготовленої продукції (за рахунок монополії ринку) тощо. Синергетичний ефект за своєю суттю може бути різним, що пов'язано з основною метою менеджменту підприємства-покупця при проведенні злиття, приєднання чи поглинання. В економічній науці [623, с. 71] виділяють такі види синергії при злитті та поглинанні компаній: (1) *операційна економія* (підвищення ефективності за рахунок анулювання дублюючих функцій у кожній з об'єднаних компаній); (2) *економія за рахунок масштабу* (зниження середньої величини витрат на одиницю продукції при збільшенні обсягів випуску продукції); (3) *зниження витрат за рахунок вертикальної інтеграції* (зниження витрат за рахунок виконання зобов'язань, підвищення рівня управління та координації всього технологічного ланцюга, підвищення контролю якості й захисту власних технологій); (4) *комбінування взаємодоповнюючих ресурсів* (забезпечення підприємству-покупцю конкурентних переваг для розвитку бізнесу шляхом отримання від компанії-продавця унікальних інноваційних технологій); (5) *оптимізація податкового навантаження* (використання трансфертного ціноутворення з метою мінімізації податкових платежів та зниження їх у

майбутньому); (б) *підвищення ефективності управління* (перерозподіл власності від неефективного менеджменту на користь більш ефективного; при цьому класичним критерієм ефективності менеджменту, що базується на вартості, вважається максимальне підвищення добробуту акціонерів).

Зовнішніми причинами процесів злиття, приєднання й поглинання є зміна зовнішнього середовища, що має наслідком зменшення ефективності діяльності підприємства та впливає на пошук інших шляхів, способів його діяльності. Серед зовнішніх чинників можна виділити: зміни політичної ситуації в країні та в державному регулюванні, мінливість законодавчої бази щодо регулювання підприємницької діяльності, темпи розвитку економічної активності певної галузі, глобалізація, науково-технічний прогрес; організаційні причини (поява нових конкурентів та оновлених методів організації, управління виробництвом) тощо. В свою чергу серед причин злиття й поглинання, враховуючи цілі цих угод, фінансист Уоррен Баффет, виділяв наступні [698]: 1) захисні – компанії здійснюють пошук можливості свого зростання за рахунок придбання доповнюючих активів, посилення позиції на ринку, усунення конкурентів (шляхом їх купівлі або збільшення власної частки на ринку); 2) інвестиційні – пов'язані з розміщенням вільних грошових коштів, участю в прибутковому бізнесі, купівлею недооцінених активів, використанням управлінських навичок; 3) інформаційні – спрямовані на отримання відомостей про нові технології, споживачів, продукцію чи послуги; 4) конкурентні переваги – пов'язані зі створенням бар'єрів для усунення виходу на ринок потенційних конкурентів; 5) цілі акціонерів – створення партнерства та залучення стратегічних інвесторів у компанію, виділення частини бізнесу в окрему бізнес-одиницю, продаж частини акцій.

Досліджуючи проблематику причин злиття та поглинання, вчені-економісти [102, с. 14; 251, с. 104; 166, с. 145] звертають увагу на існування певних теорій, які обґрунтовують дані процеси. Серед таких теорій можна виділити:

✓ *теорію підвищення доданої економічної вартості компанії* або *теорію синергії*, відповідно до якої підприємство, що утворилося в результаті злиття або поглинання, може використовувати широкий спектр переваг, які виникають унаслідок об'єднання

ресурсів, зниження витрат, диверсифікації виробництва, підвищення ефективності управління тощо;

✓ *теорію пихи* (запропонована в 1986 р. Р. Ролом [689, с. 197-216]), відповідно до якої рішення про проведення злиття або поглинання є лише результатом індивідуального рішення менеджменту підприємства-покупця, який вважає, що саме його оцінка вартості підприємства-мети є правильною, тоді як ринкова оцінка вартості не повністю відображає потенціал його розвитку, тобто таке рішення пов'язане з пихою менеджерів підприємства-покупця, які вважають, що лише вони можуть правильно визначити економічну ефективність від даного процесу злиття або поглинання;

✓ *теорію агентських витрат* (вільних потоків грошових коштів), яка була сформульована в 1986 р. М. Дженсеном [668, с. 323-329], та ґрунтується на конфлікті інтересів менеджерів, які є агентами акціонерів, і самих акціонерів. Згідно з цією теорією менеджери компанії, які здійснюють управління вільними грошовими потоками, намагаються зменшити виплату дивідендів акціонерам; вільні грошові кошти пропонується трансформувати у фінансування придбання іншої компанії, що може бути економічно невигідно, але відповідатиме інтересам менеджерів.

Поряд з вищезазначеними мотивами проведення *реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства (злиття, приєднання)*, можна додати такі:

- мотиви податкового характеру, які пов'язані з оптимізацією, мінімізацією податкової політики на підприємстві (наприклад, підприємство-покупець, що є високоприбутковою компанією, несе великий податковий тягар і для зменшення навантаження може придбати підприємство-мету, яке має податкові пільги; в даному випадку податкові пільги будуть використовуватись для новоствореної корпорації);
- диверсифікаційні мотиви, що може слугувати для розподілу ризиковості ведення того чи іншого бізнесу (найкращим прикладом використання цього мотиву для реалізації процесів злиття або поглинання є створення холдингів або консорціумів, до складу яких входять банки, страхові компанії, виробничі підприємства) [102, с. 16];
- мотиви підвищення якості управління;
- мотиви створення монополії на ринку [623, с. 71-72];

- мотиви невірної оцінки акцій ринком (наприклад, якщо акції підприємства-мети недооцінені, то інвестор, купуючи дане підприємство, може зачекати, коли вартість підприємства-мети виросте до справедливої ціни та продати його) [166, с. 146];
- додаткові мотиви-переваги (набуття прав на ліцензії, патенти, ноу-хау, які є в розпорядженні іншого підприємства; отримання надійного постачальника факторів виробництва, наприклад, сировини чи комплектуючих, тощо).

В свою чергу основними мотивами *реорганізації, спрямованої на розукрупнення підприємства (поділ, виділ)*, як правило, вважають наступні:

- збитковість виробництва (якщо у підприємства поряд з прибутковими секторами діяльності є значна кількість збиткових виробництв); метою розукрупнення при цьому є виділення підрозділів, які санаційно спроможні для проведення їх фінансового оздоровлення, в т. ч. шляхом приватизації, в свою чергу структурні підрозділи, які не підлягають санації, залишаються в організаційній структурі підприємства, яке з часом оголошується банкрутом;
- ефективність диверсифікації сфер діяльності (якщо у підприємств високий рівень диверсифікації сфер діяльності й до них виявляють інтерес кілька інвесторів); в результаті розукрупнення кожен з інвесторів може вкласти кошти в сферу, яка його найбільше приваблює, не обтяжуючи себе при цьому непрофільними виробничими структурами [524, с. 385];
- зловживання монопольним становищем (за рішенням антимонопольних органів, якщо підприємство порушує норми про економічну конкуренцію і, таким чином, зловживає монопольним становищем);
- створення інтегрованих корпоративних структур (концернів, холдингів), наприклад у результаті виділу з материнської компанії дочірніх підприємств; це дає можливість сконцентруватися на окремих стратегічних сферах діяльності підприємства.

Серед *причин, мотивів реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми господарських організацій* (перетворення), в економічній літературі виокремлюють такі: вплив та зміна зовнішніх та внутрішніх умов діяльності суб'єкта господарювання; зміна критеріїв форми ведення бізнесу порівняно із періодом

започаткування діяльності суб'єкта господарювання; зміна податкового законодавства; необхідність розширення можливостей фінансування, в т. ч. поліпшення кредитоспроможності, залучення нових інвесторів, коригування стратегічних цілей [500, с. 319], тощо.

Втім, слід зазначити, що як при реорганізації, спрямованої на розукрупнення підприємств (поділ, виділ), законодавством передбачені певні причини (мотиви, передумови), зокрема законодавством про захист економічної конкуренції, так і при реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми підприємства (перетворення), передбачені відповідні норми законодавства, які чітко встановлюють умови, за яких має бути проведена реорганізація в формі перетворення, та в який вид господарської організації може реорганізуватися той чи інший суб'єкт.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 74 ГК України [76] *державне унітарне комерційне підприємство* може бути перетворено у *державне АТ*, де 100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку встановленому КМУ (Порядок перетворення державного унітарного комерційного підприємства в АТ [298]).

Державні підприємства (у справах про банкрутство), які включені до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, та які задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки, можуть бути перетворені в *господарські товариства* та до них може бути застосована санація (ч. 4 ст. 214 ГК України).

Крім того, нормами спеціального Закону про АТ 2022 року [372] у АТ дозволяється перетворювати *підприємницьке (підприємницькі) товариства, державне (державні), комунальне (комунальні) та інші підприємства* (ч. 3 ст. 3).

Виробничий кооператив може бути реорганізований за рішенням загальних зборів членів кооперативу у *підприємства інших форм господарювання* в порядку, визначеному статутом кооперативу відповідно до вимог ГК України (ч. 1 ст. 109). Втім більшої конкретики та визначення, в які саме організаційно-правові форми має бути реорганізований виробничий кооператив шляхом перетворення, не зазначає ані ГК

України, ані спеціальний Закон України «Про кооперацію» [398], обмежуючись «у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу» (ч. 1 ст. 28 Закону).

Сільськогосподарський кооператив має деякі особливості щодо застосування форм реорганізації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [414] сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом реорганізації (злиття, поділу, виділу) іншого сільськогосподарського кооперативу. В той час, припинити свою діяльність сільськогосподарський кооператив може лише шляхом застосування таких форм реорганізації, як злиття, приєднання, поділ, *перетворення* (ч. 1 ст. 33 аналізованого Закону). При цьому ч. 3 цієї ж ст. 33 передбачає, що *сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку*, може бути реорганізований виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, або у сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку.

ЦК України [544] називає відповідні організаційно-правові форми під час реорганізації шляхом перетворення за участі господарських товариств, що належать до об'єднання осіб, встановлюючи певні юридичні факти, які повинні мати місце для застосування норми щодо перетворення. Так, у разі, якщо в *повному товаристві* залишається один учасник, цей учасник має право протягом 6 місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1 ст. 132 ЦК України). Тобто за наявності таких юридичних фактів як наявність одного повного учасника та строку протягом 6 місяців, *повне товариство* може бути реорганізовано в *інше господарське товариство*. Враховуючи норми про господарські товариства, такі як повні та командитні, вочевидь законодавець покладав таку логіку, що це будуть господарські товариства, спрямовані на об'єднання капіталів, в одній особі – АТ, ТОВ та ТДВ.

Інше господарське товариство, яке належить до об'єднання осіб, - командитне товариство – за наявності такої умови (юридичного факту) – як вибуття усіх

вкладників, повинно ліквідуватися або повні учасники мають право *командитне товариство* перетворити у *повне товариство* (ч. 1 ст. 139 ЦК України).

Щодо реорганізації шляхом перетворення такого виду господарського товариства як АТ, то спеціальним Законом про АТ 2022 року встановлюються певні вимоги. Зокрема, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 133 аналізованого закону АТ може бути перетворено на *інше господарське товариство* або *виробничий кооператив*. При цьому цей Закон містить певні заборони та відповідні умови щодо здійснення реорганізації в формі перетворення. По-перше, встановлює норму-заборону, відповідно до якої, АТ не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення (абз. 3 ч. 1 ст. 115). По-друге, перетворення АТ на інше господарське товариство (крім ТОВ та ТДВ) або виробничий кооператив після прийняття відповідного рішення загальних зборів передбачає можливість його здійснення тільки за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства – правонаступника. Така згода оформлюється шляхом підписання всіма засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства – правонаступника (абз. 4 ч. 3 ст. 133).

Реорганізація шляхом перетворення ТОВ або ТДВ передбачає зміну організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству- правонаступнику (ч. 1 ст. 52 Закону про ТОВ та ТДВ [419]). Виходячи із визначення, яке надається перетворенню, можна констатувати, що ТОВ та ТДВ можуть бути реорганізовані шляхом перетворення в *будь-яке господарське товариство*.

Деякі вимоги щодо особливостей реорганізації шляхом перетворення передбачені для спеціальних суб'єктів, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах.

В *банківській сфері* існують певні особливості під час проведення реорганізації шляхом перетворення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 26, ч. 2 ст. 27 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [373] передбачено певні правила щодо проведення перетворення банку: 1) до таких правовідносин не застосовуються норми

законодавства щодо припинення юридичної особи; 2) кредитори не мають права вимагати від банку припинення чи дострокового виконання зобов'язання; 3) план реорганізації банку не складається у разі здійснення реорганізації банку за рішенням його власників шляхом перетворення.

В *страховій сфері* реорганізація страховика, відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону України «Про страхування» [417] здійснюється тільки шляхом поділу, злиття або приєднання в порядку, визначеному законом з урахуванням встановлених особливостей (розділ VIII аналізованого Закону). Здійснення ж реорганізації страховика шляхом виділу забороняється (абз. 2 ч. 1 ст. 51). Щодо такої форми реорганізації як перетворення – то, враховуючи положення Закону України «Про страхування», слід зазначити наступне. Хоча цим Законом не передбачається відтепер така форма реорганізації страховика як «перетворення», в тексті закону така форма зустрічається 28 разів (станом на 19.04.2024 р.). Причому, форма «перетворення» передбачається серед питань виключної компетенції ради страховика – а саме «вирішення питань щодо злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення страховика» (п. 39 ч. 7 ст. 25). Крім того, в розділі XV «Прикінцеві та перехідні положення» передбачено, що протягом одного року з дня введення в дію цього Закону страховики, які за своєю організаційно-правовою формою є ТДВ, мають право здійснити перетворення в АТ з урахуванням особливостей, встановлених цим пунктом (п. 13), а у випадках, встановлених НБУ, строк на перетворення в АТ може бути подовжений. Отже, враховуючи вищезазначені положення та норму ч. 1 ст. 8 аналізованого Закону, яка передбачає тільки дві організаційно-правові форми, в яких може створюватися страховик – в формі АТ або ТДВ (крім філій страховиків-нерезидентів), то можливо проведення реорганізації страховика *шляхом перетворення з ТДВ на АТ*, відповідно до процедури проведення *страховка*, з урахуванням положень п. 14:

(1) при здійсненні перетворення не застосовується положення законодавства щодо необхідності повідомлення про процедуру перетворення кредиторів страховика, що перетворюється; а також щодо задоволення вимог кредиторів у процедурі перетворення;

(2) під час проведення процедури перетворення не допускається зміна складу учасників страховика, що перетворюється, крім випадків визначених НБУ.

В *інвестиційній сфері* зазначено щодо інвестиційних фондів наступне: порядок реорганізації інвестиційних фондів, а також особливості перетворення закритого інвестиційного фонду у відкритий інвестиційний фонд та закритого взаємного фонду інвестиційної компанії у відкритий взаємний фонд інвестиційної компанії визначаються НКЦПФР за погодженням з Фондом державного майна України та АМКУ (п. 29 Указ Президента України «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» [282] від 19.02.1994 р. № 55/94). В той же час ч. 3 ст. 8 Законом України «Про інститути спільного інвестування» [397] передбачена така особливість: корпоративний фонд може бути створений виключно шляхом заснування. Що ж стосується таких форм як злиття, приєднання, поділ, виділ чи перетворення корпоративного фонду, то законодавством це прямо заборонено, а також збороняється проводити виділ з корпоративного фонду іншої юридичної особи та приєднання до корпоративного фонду іншої юридичної особи.

Отже, аналіз наукових досліджень в галузі економіки та фінансів щодо виникнення такого економіко-правового явища як «реорганізація» свідчить про те, що науковцями поняття «мотиви», «причини», подекуди «мета» відносно аналізованого явища вживаються як поняття-синоніми. Звернемося до визначення цих понять, які надаються в академічному тлумачному Словнику української мови за редакцією І. К. Білодіда. Так, поняття «мотив» – це підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина [469, с. 810]. Поняття «причина» – це, *в першому значенні*, явище, яке обумовлює або породжує інше явище; протилежне наслідок; *в другому значенні* – підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків [472, с. 97]. «Ціль» (*в перен. знач.*) – це те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; мета [475, с. 235]. Отже, вочевидь, що такі поняття як «причина» та «мотив» в аналізованих відносинах – є дуже близькими за своїм значенням та представляють собою певне явище, яке обумовлює чи породжує виникнення іншого явища (реорганізації), так би мовити підставу для здійснення певних дій, вчинків – як в даному дослідженні обрання такого шляху здійснення подальшої господарської діяльності суб'єктами господарювання через вдавання до

процедури реорганізації. Тоді як, таке поняття як «ціль» – це не підстава щодо вчинення певних дій, а результат, якого прагнуть господарюючі суб'єкти, обираючи ту чи іншу форму проведення реорганізації: злиття чи приєднання (укрупнення суб'єкта); поділ чи виділ (розукрупнення суб'єкта); перетворення (зміна організаційно-правової форми).

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що мотиви, причини, цілі – це все є певні передумови прийняття рішення про проведення відповідного процесу реорганізації, до якого удаються господарські організації. Іншими словами, це об'єктивно існуючі обставини (економічного та правового характеру), що спонукають уповноважених суб'єктів до визначення завдань щодо досягнення певної мети і необхідного результату. Тому доцільно виокремити наступні економічні передумови проведення реорганізації господарських організацій в залежності від напрямів (мотивів) реорганізації.

Економічними передумовами реорганізації, спрямованої на укрупнення господарських організацій (злиття та приєднання), виступатимуть: розширення господарської діяльності суб'єкта господарювання, його розмірів шляхом застосування ефекту синергії (економія на витратах, яка проявляється при збільшенні масштабів виробництва; економія фінансових ресурсів; посилення стратегічного положення на ринку); необхідність збільшення власного капіталу (з метою покриття потреби в капіталі та підвищення рівня кредитоспроможності); конкурентні переваги, пов'язані зі створенням бар'єрів для усунення виходу на ринок потенційних конкурентів; додаткові переваги (прагнення набути прав на ліцензії, патенти, ноу-хау, які є в розпорядженні іншої господарської організації; отримання надійного постачальника виробництва).

Економічними передумовами реорганізації, спрямованої на розукрупнення господарських організацій (поділ та виділ), слугуватимуть: диверсифікація виробництва, капіталу та господарської діяльності суб'єкта господарювання з метою освоєння нових ринків збуту продукції, розширення асортименту продукції, зменшення ризиків при виході на нові ринки збуту та збільшення їх кількості, а також підвищення потенціалу прибутковості; ефективність диверсифікації сфер діяльності

(якщо у господарської організації високий рівень диверсифікації сфер діяльності й до них виявляють інтерес кілька інвесторів); придбання активів за ціною, яка нижча за вартість заміщення, передачі технологічних та управлінських знань і навичок.

Економічними передумовами реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми (перетворення), будуть: зміна критеріїв форми ведення бізнесу, порівняно із періодом започаткування діяльності суб'єкта господарювання; збитковість виробництва або часткове згортання господарської діяльності.

Правовими передумовами реорганізації господарських організацій виступатимуть відповідні вимоги, які містяться в нормах антимонопольно-конкурентного та податкового законодавства; в нормах законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій; в нормах, які спрямовані на забезпечення захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів) (про це більш детально в підрозділі 4.1. дисертаційного дослідження), працівників; в нормах екологічного законодавства (реорганізація підприємства, яка може призвести до екологічних, демографічних та інших негативних наслідків, що торкаються інтересів населення певної території, має бути погоджена з відповідними органами місцевого самоврядування).

Вимоги, які містяться в нормах антимонопольно-конкурентного законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [395] з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополічним (домінуючим) становищем, обмеження конкуренції органи АМКУ здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання, однією з форм яких є злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого (ч. 2 ст. 22). Згідно ч. 1 ст. 24 аналізованого Закону концентрація (а отже злиття або приєднання суб'єкта господарювання) може бути здійснена лише за умови попереднього одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ (ч. 1 ст. 25, ч. 2 ст. 31 Закону) передбачених законом випадках, якщо:

- сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 30 мільйонам євро, визначену за

офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року, при цьому вартість (сукупна вартість) активів або обсяг (сукупний обсяг) реалізації товарів в Україні не менш як у двох учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує суму, еквівалентну 4 мільйонам євро, визначену за офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року, у кожного; або

- сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів в Україні суб'єкта господарювання, щодо якого набувається контроль, або суб'єкта, активи, частки (акції, паї) якого набуваються у власність чи одержуються в управління і користування, або хоча б одного із засновників створюваного суб'єкта господарювання, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік перевищує суму, еквівалентну 8 мільйонам євро, визначену за офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року, і при цьому обсяг реалізації товарів хоча б одного іншого учасника концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 150 мільйонам євро, визначену за офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року.

Таким чином, законодавець передбачає відповідні порогові показники (межові бар'єри) для здійснення концентрації, в тому числі шляхом злиття/приєднання суб'єкта господарювання. Необхідність отримання дозволу органами АМКУ обумовлена тим, що об'єднання бізнесу для економіки держави може мати не тільки позитивний, а й негативний ефект, який може призвести до серйозних порушень та дисбалансу, як приватних, так і публічних інтересів [590, с. 42-43]. Це пов'язано із можливістю монополізації ринку в результаті проведення реорганізації в формі злиття/приєднання господарських організацій чи істотним обмеженням конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині, отримання домінуючого становища на ринку. Із метою запобігання таких негативних наслідків вводиться державний контроль та нагляд в процесі здійснення господарської діяльності (ч. 3 ст. 19 ГК України) у вигляді обов'язкового отримання дозволу АМКУ.

Крім того, окремі вимоги передбачені в банківській та страховій сферах. Так, якщо учасниками концентрації виступають комерційні банки, для розрахунку вартості активів та обсягів реалізації використовується десята частина вартості активів комерційного банку. У випадках, коли учасниками концентрації є страховики, для розрахунку вартості активів страховика використовується сума неттоактивів, а для розрахунку обсягів реалізації товарів - сума доходів від страхової діяльності, визначених відповідно до законодавства України про страхову діяльність (ч. 4 ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції»).

Таким чином, концентрація, а отже реорганізація в формах злиття/приєднання господарських організацій, яка потребує дозволу відповідно до ч. 1 ст. 24 аналізованого Закону, забороняється до надання дозволу на її здійснення. До надання такого дозволу учасники концентрації (господарські організації) зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану (ч. 5 ст. 24 Закону).

Проте, відповідні правові передумови реорганізації щодо додержання антимонопольно-конкурентного законодавства можуть мати місце в протилежних процесах – спрямованих на розукрупнення господарської організації, враховуючи її положення на відповідному ринку. Так, згідно ч. 1 ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції» за результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи АМКУ можуть прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку. В свою чергу відповідно до ч. 1 ст. 53 цього ж Закону зазначається наступне: у разі, якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку¹, органи АМКУ мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає

¹ Відповідно до ст. 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку вважаються дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку.

монопольне (домінуюче) становище. Таке рішення приймається з урахуванням ч. 2 цієї ж статті, котра визначає випадки, коли примусовий поділ не може бути застосованим: (1) неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць; (2) наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць (якщо обсяг продукції, яка вживається суб'єктом господарювання, перевищує тридцять відсотків валового обсягу продукції підприємства, структурного підрозділу чи структурної одиниці). При цьому ч. 4 аналізованої ст. 53 надає суб'єкту господарювання можливість на власний розсуд здійснити реорганізацію шляхом примусового поділу за умови усунення монопольного (домінуючого) становища цього суб'єкта господарювання на ринку.

Вимоги, які містяться в нормах податкового законодавства. Порядок погашення грошових зобов'язань або податкового боргу у разі реорганізації платника податків регламентується ст. 98 ПК України [276]. Відповідно до п. 98.1. під реорганізацією платника податків (юридичної особи) у цій статті розуміється зміна його правового статусу, яка передбачає будь-яку з таких дій або їх поєднання: зміну організаційно-правового статусу товариства (зміну коду згідно з ЄДР – п. п. 98.1.1.); злиття платників податків (передача майна платника податків до статутних фондів інших платників податків, унаслідок чого відбувається ліквідація платника податків, який зливається з іншими – п. п. 98.1.2.); поділ платника податків на декілька осіб (поділ його майна між статутними фондами новоутворених юридичних осіб та/або фізичними особами, внаслідок якого відбувається ліквідація юридичного статусу платника податків, який поділяється – п. п. 98.1.3.); виділення з платника податків інших платників податків (передача частини майна платника податків, що реорганізується, до статутних фондів інших платників податків, які створюються власниками корпоративних прав платника податків, що реорганізується, та внаслідок якого не відбувається ліквідація платника податків, що реорганізується – п. п. 98.1.4.).

Пунктом 98.2. ПК України передбачено порядок врегулювання погашення грошових зобов'язань та податкового боргу у разі реорганізації платника податків, якщо відбувається зміна найменування, організаційно-правового статусу або місця

реєстрації платника податків (п. п. 98.2.1.), або здійснюється об'єднання двох або більше платників податків в одного платника податків з ліквідацією платників податків, що об'єдналися (п. п. 98.2.2), або здійснюється поділ платника податків на дві або більше особи з ліквідацією такого платника податків, що розподіляється (п. п. 98.2.3.).

При цьому варто відмітити, що платник податків, майно якого передано в податкову заставу, або, той із платників податків, хто скористався правом реструктуризації податкового боргу, зобов'язаний завчасно повідомити контролюючий орган (відповідний територіальний орган податкової служби) про прийняття рішення щодо проведення будь-яких видів реорганізації та подати контролюючому органу план такої реорганізації (п. п. 98.4. ПК України).

У разі коли контролюючий орган встановлює, що план реорганізації призводить або може у майбутньому призвести до неналежного погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, він має право прийняти рішення про:

- розподіл суми грошових зобов'язань або податкового боргу між платниками податків, що виникають у результаті реорганізації, з урахуванням очікуваної прибутковості (ліквідності) кожного такого платника податків без застосування принципу пропорційного розподілу (п. п. 98.4.1.);

- погашення грошових зобов'язань або податкового боргу, забезпечених податковою заставою, до проведення такої реорганізації (п. п. 98.4.2.);

- встановлення солідарної відповідальності за сплату грошових зобов'язань платника податків, який реорганізується, щодо всіх осіб, утворених у процесі реорганізації, що тягне за собою застосування режиму податкової застави щодо всього майна таких осіб (п. п. 98.4.3.);

- поширення права податкової застави на майно платника податків, який створюється шляхом об'єднання інших платників податків, якщо один або більше з них мали грошові зобов'язання або податковий борг, забезпечений податковою заставою (п. п. 98.4.4.).

В свою чергу слід зазначити, що норми ПК України кореспондуються із нормами Закону про держреєстрацію [377]. Зокрема, на органи, які проводять

здійснення реєстраційних дій, відносно проведення реорганізації юридичних осіб покладено обов'язок щодо перевірки всіх відомостей, які стосуються реорганізованої юридичної особи. Так, відповідно до абз. 8 п. 11 ч. 1 ст. 28 аналізованого Закону підставою для відмови в проведенні державної реєстрації можуть бути документи для державної реєстрації припинення юридичної особи подані щодо юридичної особи, що реорганізується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та відсутні відомості про узгодження плану реорганізації юридичної особи.

Вимоги, які містяться в законодавстві про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій. АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, а також АТ, до яких здійснюється приєднання, повинні дотримуватися Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого Рішенням НКЦПФР України від 09.04.2013 року № 520 [297]. Відповідно до п. 6 розділу I цього Порядку АТ приймає рішення про припинення шляхом злиття, поділу або приєднання; рішення про виділ; рішення про приєднання іншого АТ за умови реєстрації звіту про результати публічного або приватного розміщення акцій та/або видачі свідоцтва про реєстрацію попереднього випуску акцій, тобто такій процедурі реорганізації АТ передуватиме відповідне звітування перед органами НКЦБФР. Подальша реєстрація випуску акцій здійснюється Комісією тільки за умови реєстрації звіту про результати публічного або приватного розміщення акцій та/або видачі свідоцтва про реєстрацію попереднього випуску акцій.

Крім того, важливими є особливості процедури емісії акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, а саме прийняття рішення про припинення АТ шляхом приєднання АТ (п. 1.2. розділу II), про приєднання підприємницького товариства (товариств) (п. 2.2. розділу II), про злиття АТ (п. 3.2. розділу II), про виділ АТ (товариств) (п. 5.2. розділу II), про поділ АТ (п. 7.2. розділу II) – передусє етап щодо затвердження ринкової вартості простих акцій наглядовою радою (або загальними зборами акціонерів, якщо утворення наглядової

ради не передбачено статутом АТ). У разі якщо приймається рішення про припинення підприємницького товариства шляхом злиття (п. 4.1. розділу II), рішення про виділ АТ (товариств) (п. 6.1. розділу II), рішення про припинення шляхом поділу підприємницького товариства (п. 8.1. розділу II), рішення про припинення підприємницького товариства шляхом перетворення (п. 9.1. розділу II), то такий етап як затвердження ринкової вартості простих акцій наглядовою радою (або загальними зборами акціонерів, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом АТ) в процедурі емісії акцій АТ – законодавством не вимагається.

Вимоги, які містяться в трудовому законодавстві щодо захисту прав та законних інтересів працівників. Згідно з ч. 3 ст. 64 ГК України підприємство самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис. Водночас, можливість для звільнення працівників у разі реорганізації підприємства, допускається тільки за умови скорочення штату або чисельності працівників. Право визначити чисельність і штат працівників належить тільки власникові або уповноваженому їм органу.

Відповідно до ч. 3 ст. 36 КЗпП України [157] у разі зміни власника підприємства, а також у разі його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) дія трудового договору працівника продовжується. Припинення трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу можливе лише у разі скорочення чисельності або штату працівників (п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України).

Скорочення чисельності або штату працівників може бути зумовлене, зокрема, вдосконаленням виробництва, суміщенням професій, зменшенням обсягу виробництва продукції, перепрофілюванням підприємства, установи, організації (далі – підприємство) тощо. Скорочення чисельності та скорочення штату — це різні поняття. Так, скорочення чисельності передбачає звільнення працівників, натомість скорочення штату — зменшення кількості або ліквідацію певних посад, спеціальностей, професій тощо. При цьому одночасно можуть вводитися інші посади, спеціальності, професії тощо, в результаті чого кількість працівників може і не зменшуватися, а в окремих випадках навіть збільшуватися.

Отже, при змінах в організації виробництва і праці власник або уповноважений ним орган повинен дотримуватися такого порядку дій, який детально викладений в п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р. № 9 [248], в тому числі і під час проведення реорганізації, а також якщо на підприємстві створена первинна профспілкова організація, власник або уповноважений ним орган має дотримуватися вимог ч. 3 ст. 22 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [410]. Так, у разі якщо роботодавець планує звільнення працівників у зв'язку з реорганізацією, то необхідно завчасно, не пізніше як за три місяці до намічуваних звільнень, надати первинним профспілковим організаціям інформацію щодо цих заходів, включаючи інформацію про причини наступних звільнень, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про терміни проведення звільнень, а також провести консультації з профспілками про заходи щодо запобігання звільненням чи зведенню їх кількості до мінімуму або пом'якшення несприятливих наслідків будь-яких звільнень (Профспілки мають право вносити пропозиції органам державної влади, органам місцевого самоврядування, роботодавцям, їх об'єднанням про перенесення термінів, тимчасове припинення або скасування заходів, пов'язаних з вивільненням працівників, які є обов'язковими для розгляду. У випадку, коли на підприємстві немає профспілки, зазначені питання бажано погоджувати з виборним представником від трудового колективу; слід отримати згоду від виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) на розірвання трудового договору з підстав, передбачених п. 1 ст. 40 КЗпП України, щодо кожного працівника, крім випадків, коли така згода не вимагається. Подання власника або уповноваженого ним органу розглядається в порядку, передбаченому ст. 43 КЗпП України).

Наступними кроками визначено: видання відповідного наказу про внесення змін в організацію виробництва і праці (в якому розкривається зміст цих змін, утворюються комісії з проведення реорганізації, яким доручається здійснити заходи, пов'язані з реорганізацією підприємства) та складання й затвердження в установленому порядку нового штатного розпису. Кінцевим етапом в цьому порядку виступатиме видання наказу, яким уповноважити відділ кадрів або інший відділ підприємства, на який

покладено здійснення функції відділу кадрів провести необхідні заходи у зв'язку із звільненням працівників (не пізніше ніж за два місяці до їх проведення), включаючи ознайомлення працівників з наказом під розпис та вручення письмового повідомлення про звільнення².

Отже, враховуючи все вищезазначене слід ще раз підкреслити, що процедурі проведення реорганізації господарських організацій передують низка відповідних об'єктивних економічних (розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів; додаткові переваги – отримання прав на ліцензії, патенти, ноу-хау інших суб'єктів господарювання; збитковість виробництва або часткове згортання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу) та правових передумов (дотримання суб'єктами господарювання вимог, які містяться в нормах антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового, екологічного законодавства; в нормах законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій, а також в нормах законодавства щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів)).

З'ясування та встановлення зазначених економічних та правових передумов перед застосуванням процедури реорганізації господарських організацій, цінність їх виокремлення має важливе практичне спрямування для визначення подальшої долі господарюючого суб'єкта (його правового та майнового становища), здійснення ним ефективної господарської діяльності та мінімізації бізнес-ризиків, обрання відповідної форми реорганізації, встановлення порядку проведення реорганізації та настання відповідних правових наслідків. У зв'язку із чим вважаємо за доцільне представити

² Відділ кадрів повинен підготувати письмове повідомлення про можливе звільнення працівників та за два місяці до запланованого вивільнення персонально (під розпис) ознайомити кожного працівника з наказом про внесення змін в організацію виробництва і праці та вручити письмове повідомлення. Одночасно з попередженням працівникові пропонується інша робота на тому ж підприємстві, в установі, організації. Протягом двох місяців від дати попередження від працівників, істотні умови праці яких зміняться, доцільно отримати письмову заяву про згоду продовжувати роботу після зміни істотних умов праці або відмову від цього).

власне бачення економіко-правових передумов реорганізації господарських організацій, під якими пропонується розуміти складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати реорганізацію як дієвий правовий інструмент задля здійснення ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків.

1.2. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій

Будь-які процеси, як послідовна зміна станів або явищ, відбувається своїм закономірним порядком, який має свій початок, становлення, розвиток, спад та припинення. Так і процеси існування та розвитку кожної організації, як відмічається в економічній літературі, мають свій циклічний характер, проходять певні стадії «життєвого циклу», тобто організації зароджуються, розвиваються, процвітають, слабшають і припиняють своє існування [235, с. 51]. Все це визначає особливості виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової діяльності організації. Будь-яка господарська організація проходить відповідні етапи у своєму розвитку, кожний з яких характеризується різними цілями, задачами, стратегією, структурою, комунікаціями, різноманітними кількісними та якісними показниками, тощо [512, с. 173]. «Життєвий цикл організації» в науковій літературі визначається як послідовність стадій розвитку за час її існування; сукупність стадій, що створюють закінчене коло розвитку підприємства протягом певного проміжку еволюції, після якого напрями діяльності можуть принципово змінюватися [184, с. 6]; сукупність стадій, які проходить підприємство у перебігу своєї життєдіяльності від створення до ліквідації, кожна з яких характеризується певною системою стратегічних цілей і завдань, особливостями формування ресурсного потенціалу, досягнутими результатами функціонування [205, с. 57; 160, с. 12]. При чому слід зазначити, що такий життєвий цикл не завжди закінчується ліквідацією підприємства, а отже, головна задача, яка постає перед

господарською організацією полягає в тому, щоб подальше здійснення господарської діяльності набуло своєї ефективності, тобто спрямувати «...на розробку механізмів прийняття управлінських рішень з метою оновлення підприємства» [196, с. 187], його реструктуризації, реорганізації, на переорієнтацію у більш привабливому напрямі.

Як зазначається в юридичній літературі, така категорія, як життєвий цикл організації, «є скоріше економічною чи менеджерською, ніж правовою. Між тим, його не можна не враховувати при врегулюванні правовідносин за їх участі, особливо внутрішніх, принаймні з прогнозування доцільності та наслідків вступу у правовідносин з нею, що охоплюється ст. 10 ГК України» [567, с. 134]. Визначення стадії життєвого циклу і особливостей її протікання (проблеми, основні завдання, помилки, ризики тощо) дає управлінцям системне розуміння усіх процесів в організації та можливості вибору більш обґрунтованих інструментів управління змінами з урахуванням логіки розвитку компанії.

Одним із інструментів такого управління на одному із «життєвих циклів організації» виступає реорганізація. Саме реорганізація, як зазначається в економічній літературі, поряд із такими процесами як реструктуризація, може з'явитися на стадії відновлення [260] - одному із життєвих циклів організації³. Отже, реорганізація виступає таким інституційним явищем правової дійсності, за допомогою якого в певний період свого існування господарська організація вдається до такої процедури. В науковій літературі особливий клас інституційних явищ правової дійсності, які втілюють регулятивну силу права, котрим належить роль її активних центрів, називають правовими засобами [6, с. 104].

Термін «правовий засіб» в юридичній літературі має різне змістовне навантаження та вживається в наступних значеннях: як загальнотеоретична проблема (Р. О. Халфіна), щодо режимів правового регулювання, щодо елементів механізму правового регулювання (С. С. Алексєєв); як юридична норма, різного роду юридичний

³ В економічній літературі виокремлюють наступні 7 стадій життєвого циклу організації: народження, дитинство, отрочтво, рання зрілість, розквіт сил, повна зрілість, старіння, відновлення.

інструментарій, котрий застосовується суб'єктами суспільних відносин у правовому полі (договори, відповідальність, юридичні конструкції і прийоми) [27, с. 15].

Олюха В. Г. акцентує, що до розуміння правових засобів у науковій літературі виокремлено три основні підходи [257, с. 77-78]: (1) правові засоби є субстанційними, інституційними правовими явищами правової дійсності, які мають певне функціональне призначення та яким відводиться роль відповідних інструментів для вирішення соціальних задач (С. С. Алексєєв); (2) правові засоби як правові явища, що виражаються в інструментах та діяннях (технології), з метою яких задоволення інтересів суб'єктів права, а також досягнення соціально корисних цілей (певні інструменти і діяння суб'єктів з їхнім застосуванням з метою досягнення конкретного результату) (О. В. Малько); (3) правові засоби як юридична діяльність (які спрямовані на досягнення тільки правових цілей, а не соціальних або економічних) (Б. І. Пугинський).

В свою чергу, як зазначає Н. Заяць, за різних правових систем, достатньо високій інституалізації правових явищ той чи інший правовий засіб виступає у різному вигляді залежно від рівня, на якому розглядається юридичний інструментарій. Таких рівнів в науковій літературі виокремлюють три: 1) рівень первинних правових засобів – елементів механізму правового регулювання в цілому (юридичні норми, а також суб'єктивні юридичні права та обов'язки), при цьому, правові засоби тут – це загальний напрям вирішення життєвої проблеми; 2) рівень правових форм, що склалися, який виражений у вигляді інститутів – окремих утворень, що є юридично дієвими формами вирішення життєвих проблем (наприклад, договір як спосіб організації роботи та оплати її результатів); 3) операціональний рівень – конкретні юридичні засоби, що є безпосередньо в оперативному розпорядженні тих чи інших суб'єктів (наприклад, договір громадянина щодо купівлі сільськогосподарського підприємства для вирощування та продажу сільськогосподарської продукції, даний договір є способом організації взаємовідносин між громадянином та сільськогосподарським підприємством) [122, с. 203-204].

Правові засоби вважаються особливими юридичними утвореннями, які мають більш складну структуру, аніж норми права, та, як слушно зауважує О. А. Беяневич,

призначені для організації та регулювання відповідних суспільних відносин, розраховані на багатократне використання, види та порядок застосування яких передбачені законодавством [14, с. 42]. Причому вплив на суспільні відносини з різних боків цілеспрямовано надають саме правові засоби, як такі, а не окремі норми законодавства, в яких вони відображені, оскільки зміст окремих правових засобів може бути описаний десятками правових норм, та кожна із цих норм буде виступати окремим фрагментом, частиною правового засобу як більш широкого цілого [14, с. 42].

З огляду на вищезазначене, реорганізацію також можна розглядати як правовий засіб, котрий слід відносити до другого рівня правових засобів, виступає у вигляді певних правових форм, що склалися, який виражений у вигляді інституту – окремого утворення, що є юридично дієвою формою вирішення як економічних, так правових питань, які постають перед господарською організацією, задля збереження суб'єкта господарювання, зміцнення позиції на відповідному ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат. Реорганізація виступає як елемент організації господарської діяльності суб'єктів господарювання, процедура та форми проведення якої імперативно встановлюються та регламентуються з боку держави. Власне держава закріплює такі відповідні жорсткі нормативні конструкції та правила поведінки для суб'єктів господарювання, котрі обирають реорганізацію як дієвий та ефективний механізм в організації подальшої господарської діяльності. Завдяки реорганізації реалізується оптимізація організації та здійснення поточної господарської діяльності господарських організацій, забезпечується їх стійке та ефективне функціонування, відповідне дієве реагування на зовнішні та внутрішні виклики.

Як вже зазначалося, ефективність реорганізації залежить не тільки від належного правового регулювання відносин, які виникають в тій чи іншій сфері, але й від відповідних важелів (чинників), які зумовлюють прийняття рішення про реорганізацію, як-то перепрофілювання діяльності, формування нового складу власників (учасників), зміна конкурентного середовища, пошук ефективних шляхів розвитку, застосування інноваційних підходів до організації діяльності та управління господарською організацією, реалізація податкових переваг. Зазначені чинники

вимагають відповідного аналізу та переосмислення в контексті сучасних економічних викликів і законодавчих тенденцій.

У науковій літературі проблематиці щодо поняття реорганізації, окремих форм її проведення, приділено чимало уваги. Серед науковців, які займалися розробкою такої проблематики, варто назвати дослідження О. А. Беяневич, В. В. Васильєвої, О. М. Вінник, А. П. Єфименка, Д. В. Жекова, О. М. Зубатенко, О. Р. Кібенко, А. В. Коровайка, В. М. Кравчука, І. М. Кучеренко, В. В. Ряботи, В. М. Савєтчук, Л. В. Сіщук, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Ю. М. Юркевича та інших. Напрацювання цих авторів сформували уявлення про поняття, ознаки, форми, окремі етапи процедури реорганізації. Разом з тим, постійний динамічний розвиток і спеціалізація економічних зв'язків, оновлення законодавчої бази, зміни в структурній побудові національної економіки зумовлюють доцільність продовження наукового пошуку в межах зазначеної проблематики, зокрема у напрямку комплексного аналізу юридичних і економічних характеристик реорганізації з точки зору правового засобу, призначеного для формування та зміни правового статусу господарських організацій.

Протягом багатьох десятиліть реорганізація розглядалась в якості способу припинення юридичної особи, відмінного від ліквідації наявністю правонаступництва [545, с. 94; 110, с. 435]. Такий підхід був закладений в нормах ст. 37 Цивільного кодексу УРСР від 1963 року [79]. В законодавстві відсутні були навіть легальні визначення як загального поняття реорганізації, так і окремих її форм.

Як вже зазначалося в науковій літературі, при жорсткій спеціалізації діяльності суб'єктів господарювання та «замкнутості» внутрішнього ринку навряд чи була необхідність і в нормативному регулюванні реорганізації [597, с. 147]. Відсутність докладного регулювання процедури реорганізації та окремих її форм в період планової та монополізованої державною формою господарювання економіки у відповідній мірі можна пояснити економічними реаліями того часу. Для цього періоду реорганізаційні процеси не були таким масовим явищем, його учасниками виступали державні підприємства, тому й всі питання регламентувалися у відомчому акті, який був правовою підставою для проведення такого роду процедур. Крім того, укрупнення господарюючих суб'єктів на певних етапах економічного розвитку досягалось через

іншу правову форму – створювались промислові об'єднання. Лібералізація економічної діяльності, обумовленої переходом до економіки ринкового типу, розширила можливості участі різних суб'єктів в сфері господарювання. Власники засобів виробництва отримали право використовувати їх для участі в підприємницькій діяльності як безпосередньо (ч. 2 ст. 4, ч. 1 ст. 6, ч. 2 ст. 19 Закону України «Про власність» [375]), так і опосередковано – шляхом створення господарських організацій (ч. 3 ст. 6 зазначеного Закону), що призвело до розширення суб'єктного складу як національних, так іноземних інвесторів, розвитку конкуренції на ринку.

Корінне реформування економіки та перехід до економіки ринкового типу призвело до інтенсивного розвитку господарського законодавства, до необхідності його систематизації. Під час збільшення темпів економічних перетворень, становлення конкуренції, розвитку національного господарського законодавства постали основні проблеми традиційного підходу до розуміння реорганізації як способу припинення юридичних осіб. В результаті кодифікації господарського законодавства у формі ГК України, цей законодавчий акт спочатку зберіг традиційний для національного законодавства термін «реорганізація» та закріпив можливість припинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) (ст. 59). Натомість в ЦК України, навпаки, був відсутній узагальнюючий термін «реорганізація», який замінявся переліком її форм (ч. 1 ст. 104). Це пояснювалось намаганням розробників ЦК України застосувати європейські конструкції, яким не притаманний цей термін, а в правових нормах застосовуються окремі форми реорганізації або їх перелік [97, с. 78], чи використовується словосполучення «припинення, яке не призводить до ліквідації» [96, с. 24-25].

Так, З. В. Ромовська зазначає, що під час підготовки проекту ЦК України доцільність збереження терміну «реорганізація» як способу припинення юридичних осіб окремими членами робочої групи категорично заперечувалася – «такого в світі ніде немає, є лише ліквідація» [445, с. 315-316]. Відсутність в ЦК України терміну «реорганізація» пояснювалася вченими низкою причин. Зокрема, А. С. Довгерт вказував на дві причини відмови від терміну «реорганізація»: по-перше, припинення юридичної особи має місце не у всіх формах реорганізації (зокрема, під час виділу);

по-друге, під реорганізацією юридичної особи в багатьох країнах світу розуміють будь-які важливі зміни в її існуванні, причому такі зміни в більшості випадків не пов'язані з припиненням юридичної особи, а така відмова і введення переліку конкретних форм закладає основу для розвитку законодавства, яке всебічно регулює відносини при злитті, приєднанні, поділі, виділі та перетворенні [546, с. 87].

Проте аналіз змісту ЦК України показував, що навіть в межах одного нормативного акту були відсутні підстави стверджувати про повну відмову від терміну «реорганізація» (він застосовувався у формулюванні ст. 129 ЦК України під час визначення однієї із підстав вибуття учасника повного товариства – «призначення за рішенням суду примусової реорганізації юридичної особи – учасника товариства, у зв'язку з його неплатоспроможністю»).

Така новела призвела свого часу до різних непорозумінь на практиці. На це зосереджує свою увагу і О. Р. Кібенко, вказуючи, що позиція вітчизняного законодавця не зовсім ясна: чи то поняття «припинення в результаті передачі всього майна та обов'язків іншим юридичним особам» застосовується замість поняття «реорганізація», чи то ці два терміни повинні співіснувати паралельно [143, с. 371]. Відмова від терміну «реорганізація» відобразилась і на формулюваннях правових норм, які стали більш об'ємними, що необґрунтовано «обтяжувало» нормативний матеріал [590, с. 12].

На недоцільність відмови від терміну «реорганізація» неодноразово зверталась увага і в юридичній літературі [191, с. 656; 593, с. 72-73], зокрема, А. П. Єфименко вірно відмічає, що «відмова від терміну реорганізація є необґрунтованою, оскільки саме за допомогою такого правового механізму можливо здійснювати необхідні юридичні зміни в структурі капіталу (майні) юридичної особи, мінімізуючи негативний вплив таких змін на виробничу діяльність та відношення із кредиторами» [97, с. 78].

Втім Законом України від 10.10.2013 р. № 642-VII [376] було внесено зміни до ч. 1 ст. 104 ЦК України, згідно з якими юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Законодавець знову закріпив термін «реорганізація», проте оперував ним в контексті тих положень,

що визначають способи припинення юридичної особи. Водночас у низці законів та підзаконних нормативно-правових актів термін «реорганізація» зберігався завжди при регулюванні питань, що стосуються злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення юридичних осіб, зокрема в законах України «Про банки і банківську діяльність», «Про господарські товариства» [383], «Про страхування», «Про кооперацію», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [384], Положення про особливості правонаступництва по укладеним договорам страхування у разі реорганізації страховиків, Постанова Кабінету Міністрів України «Про врегулювання питань щодо забезпечення захисту майнових прав селян в процесі реформування аграрного сектора економіки» (Методика, п. 2) від 28 січня 2001 р. № 177 (визначає реорганізацію як припинення діяльності підприємства шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення зі послідуочим переходом до вперше створеним підприємствам всіх майнових прав та обов'язків колишнього підприємства [382], тощо.

Застосування узагальнюючого терміну «реорганізація» слід визнати виправданим, оскільки це сприяє економії нормативного матеріалу під час формулювання правових норм та наступництву в праві, а також відповідає традиціям, які склалися в правовій системі України. Крім того, це є важливим не тільки на етапі нормотворчості, але і під час реалізації сформованих правил поведінки на практиці [590, с. 13]. Як слушно зазначається в науковій літературі, саме визначеність понять, точність та ясність формулювань, їх однозначне чітке мовне втілення дозволяє правильно та одноманітно засовувати термінологію [454, с. 98].

Разом з тим питання про зміст поняття «реорганізація» на законодавчому рівні залишилося не визначеним. Зазвичай, законодавець обмежується описом форм реорганізації крізь призму передачі у порядку правонаступництва майна, прав та обов'язків від реорганізованої юридичної особи до правонаступника (правонаступників). У зв'язку з відсутністю легального визначення реорганізації сучасний стан наукових розробок цієї проблематики характеризується різноманіттям точок зору до визначення сутності даного правового поняття і його юридичної природи, які можна звести до таких основних двох підходів:

(1) коли реорганізація за своїм внутрішнім змістом розглядається як *один із способів припинення* господарської організації (припинення юридичної особи із переведенням прав та обов'язків» [178, с. 57]; припинення, яке спричиняє перехід прав та обов'язків юридичних осіб, які існували раніше, до інших юридичних осіб, тобто правонаступництво [269, с. 84]; припинення комерційної організації, пов'язане із зміною її майнового комплексу (чи організаційно-правової форми), спрямоване на досягнення мети, для якої організація створювалась [97, с. 77-80; 177, с. 55-56]) та

(2) коли реорганізація розглядається як *спосіб припинення та спосіб створення* господарської організації (реорганізація товариства це не тільки його припинення, але й заснування нового із переходом прав та обов'язків, які належать АТ, до його правонаступників, тобто реорганізація вміщує паралельні процеси припинення та створення [214, с. 7-8; 369, с. 203-204]; представлення реорганізації юридичних осіб тільки як припинення не є всеохоплюючим та не включає такий вид реорганізації як виділ, який призводить до створення нової юридичної особи [141; 461, с. 33; 553, с. 17]; «реорганізацію не слід розглядати як виключну і достатню підставу для констатації припинення юридичної особи, оскільки, з урахуванням специфіки форм реорганізації та встановлених законодавством наслідків, жодна з форм реорганізації не призводить до повного припинення існування прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується» [99, с. 108]).

Крім того, як зазначається в науковій літературі, розглядається реорганізація і під іншими кутами зору [598, с. 214]. Так, деякі автори розглядають реорганізацію: (1) як *цивільно-правовий інститут*, який регулює чітко регламентовану законом по формам процедуру, спрямовану на створення нових юридичних осіб, яка породжує цивільно-правові реорганізаційні правовідносини, результатом яких є зміна правового положення юридичних осіб, що реорганізуються, учасників та кредиторів [29, с. 65; 100, с. 43], який наділений різними ознаками: припинення юридичної особи, правонаступництво, процес зміни осіб та спосіб створення права власності; який регулює відповідну сферу правовідносин із консолідації та поділу майна (бізнесу) або (2) як *правочин* [598, с. 214] чи (3) *юридичний склад* [461, с. 35; 490; 155, с. 31] (тобто сукупність юридичних фактів, деякі з яких виступають правочинами).

Аналізуючи комплекс юридичних фактів, які складають зміст будь-якої реорганізації, в якості яких можна назвати рішення загальних зборів про реорганізацію, визначення об'єму правонаступництва, складання передаточного акту, договір про злиття/приєднання – треба зазначити, що правочинна теорія природи реорганізації господарських організацій є досить вузькою та не відбиває всієї специфіки такого правового явища як реорганізація. Оскільки реорганізація – це багатоступенева процедура, то й складається вона з багатьох етапів, кожен з яких має самостійне юридичне значення, що в своїй сукупності призводять до припинення та/або виникнення нової господарської організації (господарських організацій) – правонаступника (правонаступників) та забезпечують універсальне правонаступництво. Така сукупність юридичних дій (юридичних фактів), спрямованих на досягнення правового результату, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише за наявності всіх елементів цієї сукупності, які окремо можуть узагалі не мати правового значення або породжують не ті наслідки, яких прагнули суб'єкти права – отримала в теорії права назву певного фактичного (юридичного складу). В свою чергу такі юридичні склади поділяються на прості й складні. Прості юридичні склади є сукупністю фактів, які можуть накопичуватися в довільній послідовності, в той час як складна система юридичних фактів має місце в тих випадках, коли правові наслідки породжуються за умови виникнення їх складових юридичних фактів у строго визначеному порядку і наявності їх разом узятих у потрібний час [538, с. 279-280]. Отже, враховуючи кваліфікуючі ознаки реорганізації, процес реорганізації є не простою сукупністю юридичних фактів, а юридичним складом з дотриманням послідовності виникнення відповідних юридичних дій, визначених законом (наприклад, прийняття господарськими організаціями рішення про реорганізацію в одній із форм; укладання договору про злиття/приєднання; дозвіл органів АМКУ – у разі концентрації відповідних об'ємів капіталу; узгодження плану про реорганізацію в одній із форм із податковими органами – якщо у платника податків активи передані у податкову заставу, або він скористався реструктуризацією боргу; державна реєстрація початку процесу реорганізації в одній із форм – а саме держреєстрація рішення про реорганізацію вищого органу господарської організації)

[598, с. 214] (про це докладно в підпункті 3.1. дисертаційного дослідження).

З огляду на відсутність єдиного підходу до визначення реорганізації з'ясування сутності даного поняття необхідно продовжити через дослідження кваліфікуючих ознак реорганізації, яким у правовій науці багатьма дослідниками приділялась значна увага [143, с. 375; 192, с. 318-319; 461, с. 35].

Повертаючись до розуміння реорганізації як способу припинення та як способу створення, треба зазначити, що саме під впливом законодавства реорганізація довгий час традиційно розглядалась через призму припинення юридичних осіб, для яких фактично головним було правонаступництво. Результатом такого підходу є, по-перше, нерозвиненість інших важливих економіко-правових аспектів реорганізації колективних утворень; по-друге, відсутність відповідної уваги до врегулювання питань створення організації, які мають місце під час реорганізації. Слід зазначити, що в наукових дослідженнях останніх десятиліть під час аналізу сутності реорганізації поступово зміщуються акценти на притаманні їй аспекти створення юридично самостійних суб'єктів – господарських організацій.

Необхідність в зміні підходу до реорганізації чітко формулює О. Р. Кібенко, яка пропонує відмовитись від концепції реорганізації виключно як форми припинення юридичної особи, оскільки це призводить до звуження сфери правового регулювання відносин, пов'язаних із нею, та зазначає, що, як наслідок, залишаються незахищеними інтереси цілого кола осіб, які можуть бути порушені під час реорганізації юридичної особи без її припинення [143, с. 373-374]. Така пропозиція зумовлена сучасними реаліями, є затребуваною практикою для забезпечення організації можливих структурних змін суб'єктів господарювання [299, с. 58] та підвищення ефективності їх господарської діяльності в цілому. А результатом таких затребуваних в ринковій економіці правових форм укрупнення бізнесу як злиття та приєднання є не припинення господарської організації, що виступає лише як супутнє, а, навпаки, продовження господарської діяльності, але в новій якості – оновленого суб'єкта.

Саме тому В. В. Лаптев пропонує розглядати реорганізацію через її внутрішній зміст, який неможливо уявити без економічного наповнення та обґрунтування. Підприємство як виробничо-господарський комплекс, з економічної точки зору, може

під час реорганізації не піддаватися ніяким змінам, як стверджує вказаний автор, проте, з юридичної точки зору, - «...це підприємство або припиняє своє існування як суб'єкт права, або, хоча і зберігається, але в зміненому вигляді – з іншим складом майна, статутним капіталом...» [590, с. 16]. Тобто юридичні особи не зникають як виробничо-господарські комплекси, а змінюються структурно чи змінюють свою організаційно-правову форму (під час перетворення) або в решті-решт змінюється сам суб'єктний склад ринку.

З огляду на таку об'єктивну необхідність, відбуваються зміни і в регулюванні реорганізаційних відносин, зміщення акцентів з припинення на створення юридично самостійних організацій. Вперше саме ГК України визначив реорганізацію не тільки як спосіб припинення суб'єкта господарювання (ч. 1 ст. 59) поряд із ліквідацією, але й як самостійний спосіб створення суб'єктів господарювання (ч. 1 ст. 56) поряд з їх заснуванням. Подібний підхід до реорганізації відомий і в інших національних системах права. Зокрема, в Законі Японії «Про компанії» [636], де під злиттям розуміється такий процес, який відбувається шляхом засування нової компанії (ст. 471, 474), саме злиття виступає однією із форм статутної корпоративної реорганізації [692, с. 1]. Подібна позиція прослідковується і в Законі Казахстану «Про АТ» [111], в якому передбачено, що товариство засновується за рішенням зборів його засновників (засновницьких зборів), а також товариство може бути створено шляхом реорганізації юридичної особи (ч. 1 ст. 6).

Варто зазначити, що ч. 1 ст. 56 ГК України через введення в дію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців» від 10.10.2013 р. № 642-VII притерпілася змін, а саме законодавець виключив термін «реорганізація», замінивши його позначеннями окремих форм (злиття, приєднання, виділ, поділ, перетворення). Важко однозначно з'ясувати мету, яку ставив законодавець в цьому випадку, чи то привести у відповідність норми ГК України та ЦК України (хоча останній вже знову повернувся до узагальнюючого терміну «реорганізація» для всіх її форм – ч. 1 ст. 104), або привести у відповідність із нормами європейського права, зокрема Директиви ЄС [88; 650], де такий термін відсутній.

Проте, відмовившись від узагальнюючого терміну «реорганізація», цей термін застосовується в різних нормах ГК України 18 разів, 14 – з яких за своїм змістовним навантаженням саме, як форма припинення господарської організації (ч. 2 ст. 40, ч. 2 ст. 45, ч. 2 ст. 53, ч. 2-4 ст. 57, ч. 4 ст. 63, ч. 2 ст. 76, ч. 1 ст. 102, ч. 1 ст. 109, ч. 3, 4 ст. 125, ч. 3 ст. 212, ч. 1 ст. 251), оскільки викладається поряд із іншою формою припинення – ліквідацією.

Як вже зазначалося, основною метою реорганізації виступає не припинення суб'єкта права (цю мету виконує інститут ліквідації), а, навпаки, забезпечення безперервності здійснення господарської діяльності, збереження цілісного майнового комплексу або у вигляді створення нового суб'єкта, або «...шляхом включення до вже існуючого суб'єкту» [49, с. 56]. Проте завжди, при будь-якій формі реорганізації, її результатом є поява в комерційному обігу нового чи оновленого цілісного майнового комплексу (цілісних майнових комплексів).

Аналізуючи процес реорганізації, можливо виокремити притаманні йому елементи і створення, і припинення. Нові суб'єкти створюються шляхом реорганізації в чотирьох правових формах – при злитті, поділі, виділі, перетворенні. Елементи створення в названих формах прослідковуються в появі: нової майнової бази організації – нового розміру статутного капіталу, зміненого якісного складу цілісного майнового комплексу (цілісних майнових комплексів), а також суб'єкта (суб'єктів) реорганізації. Припиняються суб'єкти в наступних формах – при злитті, приєднанні, поділі, перетворенні. До елементів припинення (ліквідації) можна віднести, зокрема, закриття банківських рахунків, зняття з обліку в податкових органах, виключення із ЄДР, здача печаток та штампів на знищення. Отже, елементи створення та припинення одночасно мають місце тільки під час злиття, поділу та перетворення, тоді як в інших формах реорганізації – тільки один із елементів: або тільки припинення (під час приєднання), або тільки створення (при виділі).

Права та обов'язки правопередника в залежності від форми реорганізації можуть переходити до різної кількості правонаступників. При злитті та приєднанні вони переходять в повному обсязі тільки до одного правонаступника, а не до декількох (як при поділі) або до одного чи декільком (як при виділі). Це, з одного боку, є

загальною рисою таких правових форм укрупнення положення на ринку як злиття та приєднання, за допомогою яких вирішується економічна мета – капіталізація господарських організацій. З іншого боку, – їх відмінною рисою від таких форм реорганізації як поділ та виділ.

Саме наявність правонаступництва, тобто перехід прав та обов'язків від однієї особи – правопередника до іншої особи – правонаступника [181, с. 432-433] характеризує реорганізацію, як і кожна з її форм. Б. Б. Черепакін визначав правонаступництво як «перехід суб'єктивного права (у широкому сенсі також правового обов'язку) від однієї особи (праводавця) до іншої особи (правонаступника) у порядку довільного правонабувача (у відповідних випадках – похідного придбання правового обов'язку)», а відповідно ознаками правонаступництва виокремлював: 1) заміну суб'єкта (активного чи пасивного) в правовідношенні; 2) незмінність основної юридичної характеристики прав та обов'язків, які переходять; 3) похідний характер набутого суб'єктивного права чи цивільно-правового обов'язку, характерною ознакою якого є зв'язок між набутим правом чи обов'язком та первинними правовідношеннями [57, с. 15, 73].

Традиційно в юридичній літературі відмічалось, що під час реорганізації має місце універсальне правонаступництво [535, с. 155]. Це було пов'язано з тим, що на той час в законодавстві формами реорганізації визнавались тільки злиття, приєднання та поділ (ст. 37 УРСР). Проте в процесі роздержавлення шляхом приватизації та корпоратизації з'явилися виділ та перетворення. Низкою вчених піддається сумніву традиційне визнання універсального правонаступництва для будь-якої форми реорганізації. У зв'язку із чим в юридичній науці сформувався багато точок зору щодо сутності та змісту правонаступництва під час реорганізації, які можна звести до двох основних напрямків: (1) наявність виключно універсального правонаступництва для всіх форм реорганізації та (2) наявність двох різновидів правонаступництва (універсального та сингулярного) в залежності від форми реорганізації.

Так, на думку О. Р. Кібенко, між юридичними особами слід виокремлювати універсальне чи сингулярне правонаступництво: у реорганізації завжди бере участь одна чи кілька юридичних осіб – правопередників (які можуть припинити чи не

припиняти своє існування) та одна чи декілька юридичних осіб – правонаступників (які можуть бути вже існуючими юридичними особами чи новоствореними), між якими відбувається процес переходу майна, прав та обов'язків [143, с. 375].

І. М. Кучеренко уточнює, що універсальне правонаступництво має місце при всіх формах реорганізації, крім виділу, оскільки при виділі не можна говорити про універсальне правонаступництво як про заміну сторін у всіх правовідносинах і перехід до правонаступника на підставі одного акту всіх прав та обов'язків правопередника – відповідно до конкретного правонаступника переходять лише частина прав і обов'язків правопередника і тоді у таких випадках слід говорити не про універсальне, а про сингулярне правонаступництво [197, с. 50]. В свою чергу Л. В. Сіщук зазначає, що при реорганізації універсальне правонаступництво може бути як повним, так і частковим. Повне універсальне правонаступництво означає, що як єдине ціле передаються всі права та обов'язки окремого суб'єкта права – єдиному правонаступнику (має місце при злитті, приєднанні та перетворенні), тоді як при частковому універсальному правонаступництві правонаступнику передається тільки частина прав і обов'язків, як правило, пов'язаних між собою (має місце при поділі та виділі) [464, с. 435-436].

Втім, слід зазначити, що наявність правонаступництва є обов'язковою ознакою реорганізації, і тому незалежно від форми реорганізації правовідносини господарських організацій, які реорганізуються, не припиняються. На це вказують і норми чинного законодавства, які підтверджують, що під час реорганізації має місце саме універсальне правонаступництво. Зокрема, мова йде про ч. 6 ст. 107 і ч. 4 ст. 109 ЦК України, згідно з якими якщо неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало до поділу (виділу) юридичної особи, то юридичні особи – правонаступники або юридична особа – правопередник і юридична особа – правонаступник несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинила чи продовжила діяльність (більш детально про універсальне правонаступництво в п. 2.2.2 дисертаційного дослідження). Саме наявність правонаступництва відрізняє реорганізацію від іншої форми припинення юридичної особи – ліквідації, при якій ніякого правонаступництва в правах та обов'язках не

виникає, тому що вони, як суб'єкти, припиняються. Суб'єктом існуючих правовідносин замість реорганізованої господарської організації стає – правонаступник, створений в процесі реорганізації новий суб'єкт або такий суб'єкт, який вже існує [583, с. 67]. Отже, реорганізація господарської організації призводить до зміни суб'єктного складу господарських правовідносин за участю реорганізованої організації.

Зміна розміру статутного капіталу господарської організації, яка реорганізується, є наслідком правонаступництва. Під час злиття та приєднання відбувається об'єднання майнової бази (консолідація активів), розмірів статутних капіталів. Це відрізняє названі форми від поділу та виділу, при яких відбувається дроблення статутного капіталу. Виняток складає тільки перетворення, оскільки в даному випадку змінюється тільки організаційно-правова форма суб'єкта господарювання.

Учасники господарських організацій, які припинили своє існування під час реорганізації, стають учасниками господарської організації- правонаступника. Проте склад учасників господарської організації- правонаступника не завжди є сумарним виразом складу учасників господарських організацій-правопопередників. Під час проведення процедури реорганізації може мати місце припинення членства, так як учасник може голосувати проти прийняття такого рішення, або не приймати участі під час прийняття такого рішення. В таких випадках наприклад, в АТ, акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення (п. 1 ч. 1 ст. 102 Закону про АТ 2022 року). Як наслідок – склад учасників господарської організації- правонаступника – може змінюватися.

В той же час зміна складу учасників не є кваліфікуючою ознакою реорганізації, оскільки вона може мати місце під час реалізації учасників належного йому права на вихід із складу учасників господарського товариства відповідного до п. (в) ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», п. 3 ч. 1 ст. 116 ЦК України, ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ). В АТ такий вихід здійснюється шляхом продажу належних

акціонерів всіх або частини акцій. Крім того, зміна складу учасників може мати місце і у разі притягнення учасника до відповідальності у вигляді виключення із господарського товариства, якщо учасник систематично не виконує чи неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства (наприклад, ст. 72 Закону України «Про господарські товариства»).

Отже, на підставі викладеного можна виокремити наступні кваліфікуючі ознаки, які притаманні реорганізації господарських організацій: 1) поява нового або оновленого цілісного майнового комплексу господарської організації; 2) створення однієї (чи більше) господарської організації та (або) припинення однієї (чи більше) господарської організації (організацій); 3) наявність універсального правонаступництва між господарськими організаціями, що реорганізуються (правопопередниками та правонаступниками); 4) зміна суб'єктного складу господарських правовідносин за участю реорганізованого товариства; 5) представляє собою сукупність юридичних фактів (юридично значущих дій), які виникають послідовно та розташовуються в чіткій послідовності (про це більш детально в п. 3.1. дисертаційного дослідження).

Крім того, в залежності від виду господарської організації, яка реорганізується, процес проведення реорганізації на практиці може характеризуватися певними особливостями, обумовленими специфікою відповідного виду та форми реорганізації. Зокрема, в науці господарського права О. В. Гарагоничем [60, с. 310-311] було виокремлено ще такі ознаки реорганізації, які притаманні реорганізації в такій організаційно-правовій формі, як АТ: виключна законодавча формалізація процедури реорганізації акціонерного товариства; законодавче закріплення заходів щодо забезпечення інтересів кредиторів та акціонерів товариства, що реорганізується; обмеження переліку організаційно-правових форм господарських організацій, яким може передаватися у порядку правонаступництва майно, права та обов'язки реорганізованого АТ; реорганізація АТ є зворотнім процесом.

Попри виділення загальних ознак реорганізації господарських організацій слід зауважити, що її проведення на практиці може характеризуватися певними особливостями, додатковими характеристиками, обумовленими видом господарської

організації, організаційно-правовою формою, специфікою відповідного виду чи форми реорганізації.

Таким чином, як бачимо, в юридичній літературі поняття «реорганізація» як правове явище розглядається під різними кутами зору, зокрема, як спосіб припинення господарських організацій, спосіб створення господарських організацій, правовий засіб, правовий інститут, правочин, юридичний склад, процес, який опосередковує універсальне правонаступництво, правовідносини. Проте така багатоаспектність поняття «реорганізація» стосується її юридичної складової, як-то: процедурні аспекти порядку реорганізації, підстави проведення реорганізації, оформлення окремих її стадій, залишаючи поза увагою цілий пласт, комплекс економічних відносин, які необхідно враховувати, в тому числі для розуміння розвитку макроекономічних процесів, і які безпосередньо впливають на забезпечення ефективності діяльності конкретного господарюючого суб'єкта, цілі, які переслідують суб'єкти реорганізаційних правовідносин.

Як вже зазначалося в попередньому підрозділі 1.1. даного дослідження, цілі, які переслідують суб'єкти господарювання, обираючи такий дієвий механізм як реорганізація, можуть бути різними: 1) захисні – намагання зберегти свій бізнес шляхом розширення своєї діяльності в інших галузях або посилення своїх позицій на відповідному ринку; 2) інвестиційні – наявність вільних коштів для інвестування, можливість брати участь у прибутковому бізнесі або скупка активів за вигідною ціною; 3) стратегічні – прагнення диверсифікувати, різнобічно розвинути бізнес шляхом виходу на ринки інших країн; 4) цілі, викликані інтересами учасників (акціонерів) – залучення інвесторів, зміна структури капіталу. Отже, як убачається із зазначеного, фактично мова йде не про правовий результат (оновлений суб'єкт – господарська організація із оновленим цілісним майновим комплексом), а про економічні цілі, які можуть бути досягнуті під час використання такої правової форми, як реорганізація.

При цьому слід відмітити, що які б з названих цілей не переслідували суб'єкти реорганізаційних правовідносин, об'єднуючим для них виступає, по-перше, економічний характер, по-друге, у всіх названих випадках одна й та сама економічна мета – укріпити положення суб'єкту, яка розв'язується різними способами (захист

власного бізнесу, розширення його не «з нуля», а на підставі вже функціонуючого підприємства, з використанням його інфраструктури та, як наслідок, можливість проникнення на нові ринки, зниження рівня виробничих витрат і т. п.).

Забезпечення реалізації таких економічних цілей, досягнення так званого економічного ефекту за допомогою реорганізаційних механізмів поступово можна прослідкувати в спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій та інвестиційних сферах.

Так, в банківській сфері прийнято Закон України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» [415], метою якого було забезпечити стабільність банківської системи шляхом оптимізації процедур реорганізації та капіталізації банків. Необхідність в прийнятті цього Закону зумовлена прийняттям попередньо іншого Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. [377], яким суттєво підвищено вимоги до мінімального розміру статутного капіталу новостворюваних банків. Отже, Законом України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» передбачається збільшення розміру статутного капіталу банку або за рахунок додаткових внесків, або шляхом приєднання до іншого банку. Слід зазначити, що до прийняття цього Закону збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків було чи не єдиним швидким шляхом виконання вимог капіталізації. Втім, після прийняття вказаного Закону такий правовий інструмент як реорганізація шляхом приєднання банків, який майже не використовувався банками через їхню складність, тривалість процедур та неврахуванням специфіки банківської сфери, починає поступово використовуватися на практиці. Так, ч. 4 ст. 1 аналізованого Закону встановлюється відповідна послідовність дій щодо особливостей проведення реорганізації банку шляхом приєднання за спрощеною процедурою.

В страховій сфері, відповідно до оновленого Закону України «Про страхування» встановлюється диференційований підхід до мінімального розміру статутного капіталу страховиків: 32 млн грн для страховиків non-life та 48 млн грн – для компаній зі страхування життя, страховиків із ліцензією на класи страхування відповідальності, кредитів, поруки та на здійснення діяльності з перестраховання (ст. 40); страховики

дотримуватимуться вимог до капіталу платоспроможності та мінімального капіталу. Водночас Закон встановлює два різні підходи до вимог платоспроможності – спрощений (Solvency I) та базовий (Solvency II). Зокрема, базовий підхід застосовуватиметься до страховиків життя, компаній із ліцензіями на класи страхування відповідальності, кредитів, поруки та більших страхових компаній⁴. І хоча, з одного боку, нова редакція Закону України «Про страхування» підвищить прозорість, капіталізацію та стійкість страхового ринку [243], то, з іншого – такі вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу в деякій мірі, по-перше, унеможливають здійснення страхової діяльності більшістю страхових компаній; по-друге, створюють надмірну різницю у можливості доступу до ринку для компаній, що здійснюватимуть страхування життя [210], а, як наслідок, єдиними правовими інструментами, за допомогою яких відбувається збільшення статутного капіталу – виступають або додаткові внески, або запровадження процедури реорганізації шляхом приєднання. І саме від того, наскільки в законодавстві буде запроваджено ефективну та виважену процедуру проведення реорганізації шляхом приєднання з урахуванням спрощених механізмів його застосування та специфіки страхової діяльності, настільки капіталізація страховиків буде відбуватися здебільшого не за рахунок залучення додаткових коштів (внесків), а за рахунок проведення реорганізації у формі приєднання. З 18 листопада 2021 оновлена редакція Закону України «Про страхування», врахувала ключові вимоги законодавства ЄС, які Україна зобов'язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципи Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS), зокрема щодо застосування спеціальної процедури реорганізації або виходу страховика чи спеціалізованого перестраховика з ринку (розділ VIII «Реорганізація страховика» передбачає загальні умови реорганізації страховика (ст. 51) та реорганізацію страховика шляхом приєднання за спрощеною

⁴ Нові вимоги до капіталу запроваджуватимуться поетапно. Впродовж перших трьох років після введення в дію нового закону всі страховики повинні будуть відповідати вимогам платоспроможності за спрощеним підходом.

процедурою (ст. 52)). Так, відповідно до ст. 52 нової редакції Закону України «Про страхування» встановлюються:

- вимоги до проекту плану спрощеної реорганізації (повинен відповідати вимогам, встановленим нормативно-правовими актами Регулятора, та передбачати порядок приєднання страховика, що приєднується, до іншого страховика (страховик- правонаступник), основні умови приєднання, порядок здійснення конвертації акцій (за необхідності), порядок передачі активів і зобов'язань та визначення їх вартості, а також інші положення, необхідні для здійснення реорганізації з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом);
- підстави відмови у наданні попереднього висновку про погодження проекту плану спрощеної реорганізації;
- підстави відмови у наданні дозволу на реорганізацію шляхом приєднання;
- порядок проведення процедури приєднання страховика за спрощеною процедурою, який складається із відповідних етапів;
- правила щодо порядку визначення коефіцієнту конвертації акцій; статутного капіталу страховика- правонаступника.

При цьому за загальними умовами реорганізації страховика (ст. 51) учасниками процедури реорганізації страховика можуть бути виключно страховики, які мають однакову організаційно-правову форму; кількість учасників реорганізації страховика не обмежується. Щодо здійснення реорганізаційних процедур зазначається можливість проведення шляхом поділу, злиття або приєднання, тоді як реорганізацію страховика шляхом виділу проводити забороняється.

В *інвестиційній сфері* прослідковується тенденція щодо підтримання господарської діяльності суб'єктів господарювання, створених шляхом реорганізації, зокрема, стосовно укладення значних правочинів. Так, Законом про АТ 2022 року в ч. 7 ст. 106 уточнено положення щодо укладання АТ значних правочинів, а саме протягом двох років з дня створення АТ (*крім створення товариства в результаті реорганізації*) будь-який правочин, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ та стороною якого є засновник товариства, має

вчинятися відповідно до вимог статті 107 цього Закону. Отже, у разі виникнення подібної ситуації у суб'єкта господарювання, створеного шляхом реорганізації, дані положення застосовуватися не будуть. Це ще раз підкреслює, що реорганізація – є проміжним процесом, який застосовується як дієвий механізм для продовження діяльності суб'єкта господарювання в новій якості, а тому ускладнювати процедуру проведення укладення значного правочину в такому разі немає потреби.

Таким чином, правове регулювання реорганізації господарських організацій в спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах, здебільшого спрямовано на забезпечення укрупнення бізнесу, концентрації та капіталізації капіталу, що пов'язане здебільшого із вимогами, які ставляться до розміру статного капіталу таких професійних учасників ринку.

Отже, реорганізація, як такий правовий інструмент, з одного боку, дозволяє максимально сконцентрувати в особі одного суб'єкта господарювання як управління технологічним процесом і фінансовими потоками, та з іншого – отримання вигоди. Проте таке концентрування може мати й негативні наслідки: спрощення призводить до ліквідації функціональних підрозділів, що обслуговували раніше все об'єднання; отримання автономії виробництва відчувають дефіцит у висококваліфікованих кадрах; підвищення у власника ризику втрати контролю над відособленими бізнес-одинацями. Ось чому важливо під час проведення реорганізаційних процедур не втратити той економічний зміст, який закладається в цей процес, а саме – ефективне використання виробничих ресурсів, що призводить до збільшення вартості бізнесу та забезпечення балансу приватно-правових та публічно-правових інтересів. Саме за допомогою такого дієвого механізму як реорганізація, який спрямовують оптимізувати здійснення господарської діяльності, суб'єкт господарювання набуває своєї потужності, стає конкурентоспроможним та інвестиційно привабливим на відповідному ринку виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг.

Крім того, окремо доцільно зупинитися на дуже схожих за своєю економічною суттю із реорганізацією господарських організацій процесах, таких як «реструктуризація» та «реінжиніринг», які зазвичай в економічній теорії розуміються як процеси синонімічні, враховуючи їх змістовне навантаження. Так, в сучасній

економічній теорії поняття «реорганізація» розкривається через призму двох самостійних значень: реорганізації юридичної особи та реорганізації бізнес-процесів (реінжиніринг бізнес-процесів – *BRP – Business Process Re-engineering*) [464, с. 419; 366, с. 52].

Теоретичні аспекти впровадження реінжинірингу розроблені американськими вченими М. Хаммером та Дж. Чампі у 80-х роках ХХ ст., які вперше сформулювали тлумачення терміну «реінжиніринг». Класичне визначення поняття чітко визначає його зміст та мету як «фундаментальне переосмислення та радикальне перепроєктування бізнес-процесів із метою досягнення істотних поліпшень у таких ключових для сучасного бізнесу показників результативності, як витрати, якість, рівень обслуговування та оперативність» [665]. Згодом концепцію реінжинірингу бізнес-процесів розвинули М. Робсон та Ф. Уллах [687], вказуючи на те, що це сукупність засобів, заходів і методів, у тому числі відповідних інформаційних та інноваційних технологій, призначених для кардинального поліпшення основних показників діяльності підприємства, інструмент спеціально розроблений для координації масштабних змін. Реінжиніринг бізнес-процесів дозволяє створювати нові бізнес-процеси та підвищувати ефективність управління потенціалом підприємства [296, с. 158-162], за його допомогою відбувається радикальна перебудова (перепроєктування) бізнес-процесів підприємства для отримання суттєвих ефектів в зниженні вартості, підвищення якості і зростання обсягів продажів продукції та послуг [67]. Реінжиніринг виступає як передовий метод і програма стратегічних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства, яке перебуває в кризовій ситуації. Інноваційний характер реінжинірингу полягає у впровадженні на підприємстві принципово нових бізнес-процесів, орієнтованих, у першу чергу, на створення, освоєння й використання технологічних інновацій [465, с. 87-88].

Отже, відмінність реорганізації господарської організації в юридичному розумінні полягає в тому, що в процедурі реорганізації беруть активну участь так звані організаційні структури як правові утворення-юридичні особи та самостійні суб'єкти права, із якими відбуваються відповідні економіко-правові процеси (економічні – внутрішні, як то зміна/оновлення майнової бази, збільшення/зменшення капіталу,

активів, боргів, тощо; правові – зовнішні, наприклад, зміна, оновлення або поява нового суб'єкта права, зміна організаційно-правової форми). В свою чергу із суб'єктами, які вдаються до процедури реінжинірингу з точки зору юридичної ніяких змін або оновлень не відбувається, це внутрішні економічні процеси, які мають місце, а об'єктом реінжинірингу виступають бізнес-процеси – сукупність різних видів діяльності, на початкових етапах якої застосовуються або поодинокі, або численні ресурси, а на останньому етапі як результат з'являється цінність для споживача – продукт [148]. Тому реорганізація може бути як причиною, так і результатом проведення реінжинірингу.

Реструктуризація в науковій економічній літературі визначається під різними кутами зору, в залежності від різних чинників, як-то мета, характер застосовуваних заходів, за напрямками проведення, тощо. Так, у наукових джерелах, присвячених дослідженню реструктуризації підприємств, залежно від мети виокремлюють такі види реструктуризації [93, с. 615; 516, с. 191]: санаційна (відновна) – застосовується, коли підприємство перебуває у передкризовому або кризовому стані і має за мету вийти з нього; адаптаційна (прогресивна) - використовується за відсутності кризи, але в разі виникнення негативних тенденцій з метою їх подолання та адаптації підприємства до нових ринкових умов; випереджаюча - здійснюється на успішних підприємствах, які передбачають можливість зміни умов функціонування і прагнуть підсилити свої ключові позиції та конкурентні переваги.

О. І. Копилюк та А. М. Штангрет [175, с. 137-138] подають більш детальний поділ *реструктуризації залежно від характеру застосовуваних заходів*: реструктуризація виробництва передбачає внесення змін до організаційної та виробничо-господарської сфери підприємства з метою підвищення його рентабельності та конкурентоспроможності; реструктуризація активів включає заходи, результатом яких є зміни структури та складу активів балансу; фінансова реструктуризація пов'язана зі зміною структури й розмірів власного та позичкового капіталу, а також зі змінами в інвестиційній діяльності підприємства; корпоративна реструктуризація передбачає реорганізацію підприємства, що має на меті змінити

власника статутного фонду, створення нових юридичних осіб і (або) нову організаційно-правову форму діяльності.

За напрямками проведення розрізняють такі види реструктуризації підприємств: управлінська, технічна, економічна, фінансова, організаційно-правова [443], оперативна і стратегічна [92, с. 488]. Найпоширенішими видами реструктуризації підприємства у процесі банкрутства або недопущення його до банкрутства, як зазначає Т. Романченко, є проведення його фінансової та організаційно-правової (корпоративної реорганізації) реструктуризації. Фінансова реструктуризація передбачає реформування корпоративного управління з обов'язковим залученням інвестицій для оздоровлення стану підприємства; це постійний інструмент управління підприємством через управління його заборгованістю, інвестиціями та пасивами, а не просто реалізація такої мети як запобігання банкрутству (може проводитися як в рамках санаційної, так і адаптаційної або випереджаючої реструктуризації, за її допомоги стабілізує підприємство, мінімізує загрозу його ліквідації, створюючи таким чином умови для інвестування в подальші реструктуризаційні заходи).

Під організаційно-правовою реструктуризацією (корпоративною реорганізацією) Т. Романченко розуміє процеси корпоратизації, зміни організаційної структури та власника, виокремлюючи наступні, як зазначає автор статті «варіанти такої реструктуризації» [443], а саме: перетворення підприємства в інше підприємство; об'єднання підприємств з утворенням нової юридичної особи; злиття, приєднання, поглинання підприємства; виділ, поділ підприємства з утворенням нової юридичної особи; перепрофілювання підприємства; виокремлення певних структурних підрозділів з метою подальшої діяльності.

Як бачимо серед таких варіантів реструктуризації вказуються не тільки самостійні форми реорганізації, але й складні утворення юридичних осіб, як то об'єднання підприємств, так і створення певних структурних одиниць господарюючого суб'єкта, як то структурні підрозділи, які не є самосійними суб'єктами права, тощо.

На відміну від такого процесу, як реінжиніринг, сутність якого визначається тільки в науковій літературі, поняття «реструктуризація підприємства» визначено в чинному законодавстві. Так, відповідно до ч. 3 ст. 51 Кодексу України з процедур банкрутства [159] під реструктуризацією підприємства розуміється здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів. Крім того, в п. 14 Постанови КМУ «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання» [390] від 31 січня 2018 р. № 36 зазначається, що до витрат, які можуть бути відшкодовані отримувачам державної допомоги на реструктуризацію, є витрати, пов'язані з: (1) реорганізацією та оптимізацією діяльності суб'єктів господарювання, що передбачає відмову від збиткових видів діяльності; (2) фінансовою реструктуризацією, в тому числі списанням кредиторської заборгованості; (3) здійсненням інших заходів з реструктуризації відповідно до законодавства.

Отже, аналіз норм чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що поняття реструктуризації підприємства є ширшим, ніж поняття реорганізація. Реструктуризація передбачає здійснення організаційно-господарських заходів, деякі з яких збігаються із формами реорганізації, а саме: організаційно-господарські заходи, спрямовані на реорганізацію підприємства, шляхом його поділу (чітко вказується форма реорганізації – поділ); організаційно-господарські заходи, спрямовані на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми (чітко зазначається форма реорганізації – перетворення). Окрім того, реструктуризація вміщує в собі спектр інших організаційно-господарських, фінансово-економічних, технічних заходів, пов'язаних із зміною управління, структури та складу активів балансу, структури й розмірів власного та позичкового капіталу, змінами в інвестиційній діяльності, тощо.

Що ж стосується співвідношення реінжинірингу та реструктуризації, то слід погодитись із твердженням К. В. Гайдука та Г. С. Мерзлікіної [58], що реінжиніринг і реструктуризація – це окремі, але взаємопов'язані процеси, при цьому поняття реструктуризації значно ширше, і в деяких випадках стратегічна реструктуризація може приймати форму реінжинірингу бізнес-процесів.

Отже, такі поняття як «реорганізація», «реструктуризація» та «реінжиніринг» хоча й мають спільні економічні цілі, втім розрізняються за такими ключовими показниками, як: *легітимація, зміст та правові наслідки*.

Регулювання процесів реорганізації та реструктуризації *легітимовані*, передбачені чинним законодавством (відповідна процедура здійснення реорганізації передбачена нормами ЦК України, ГК України, спеціальними нормативно-правовими актами, зокрема Законами України «Про АТ», «Про ТОВ та ТДВ», «Про банки і банківську діяльність», тощо; відповідний процес реструктуризації закріплено в Кодексі України з процедур банкрутства, в Постанові КМУ «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання» від 31 січня 2018 р. № 36.), тоді як процес реінжинірингу – це суто економічна категорія, яка розроблена економічною наукою та використовується на практиці без відповідного законодавчого регламентування.

Аналізовані процеси різняться за своїм *змістом*. У реорганізації приймають участь самостійні суб'єкти права – господарські організації, котрі вдаються до організаційно-правових змін свого правового статусу, які супроводжуються появою нового або оновленого суб'єкта права, відповідно із зміненою або оновленою майновою базою (цілісним майновим комплексом). Щодо реструктуризації та реінжинірингу слід зазначити наступне: ці процеси відбуваються, як правило, відносно якогось одного суб'єкта, який вдається: (1) або до процесу здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів (характерно для реструктуризації); (2) або до застосування бізнес-процесів (сукупності різних видів діяльності, які орієнтовані, на створення, освоєння й використання технологічних

інновацій або застосування передових методів та програм стратегічних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства) (характерно для реінжинірингу).

За своїми *правовими наслідками* процеси реорганізації, реструктуризації, реінжинірингу також відрізняються один від одного – це впливає знову ж таки із суті змісту аналізованих процесів. Отже, правовими наслідками реорганізації виступатимуть такі складові як: створення однієї (чи більше) господарської організації та (або) припинення однієї (чи більше) господарської організації (організацій), зареєстровані у відповідний законом спосіб в ЄДР; поява нового або оновленого цілісного майнового комплексу; перехід всіх майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступників (наявність правонаступництва), зміна суб'єктного складу господарських правовідносин за участю реорганізованого товариства. Для реструктуризації підприємства можуть мати місце настання таких правових наслідків, як і для реорганізації, у разі, якщо під час реструктуризації підприємства були застосовані організаційно-господарські, фінансово-економічні, правові, технічні заходи, *спрямовані на реорганізацію підприємства*, зокрема шляхом його поділу, або на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми (тобто мала місце реорганізація в формі перетворення). Відносно застосування реінжинірингу відповідних бізнес-процесів, слід зазначити, що за його правовими наслідками відбувається створення, освоєння й використання технологічних інновацій або впровадження передових методів та програм стратегічних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства.

З огляду на вище проведений аналіз поняття та ознак реорганізації, відмежування від схожих економічних за своєю суттю процесів, постає необхідність переосмислення підходів до розуміння реорганізації як економіко-правового явища, її соціально-економічної суті, реалізації завдань та цілей, і як наслідок перезавантаження реорганізаційних процедур з урахуванням комплексу системи правових та економічних чинників задля підвищення виробничої та інвестиційної привабливості господарських організацій; забезпечення балансу приватно-правових та публічно-правових інтересів, і в той ж час не допущення використання реорганізаційних процедур в протизаконних цілях, зокрема застосування схем, спрямованих на

«вимивання» активів, невиконання зобов'язань перед кредиторами, уникнення оподаткування, доведення суб'єкта господарювання до банкрутства, зловживання правами тощо.

1.3. Реорганізація господарських організацій як інститут господарського права

Правове регулювання процесів організації і здійснення господарської діяльності охоплює широке коло господарських відносин і має на меті їх упорядкування і реалізацію відповідно до оптимальних правових моделей. Повною мірою це стосується і відносин, які складаються під час здійснення реорганізації господарських організацій, що обумовлює потребу в існуванні певної відособленої групи правових норм, які здатні опосередкувати відповідні реорганізаційні відносини. Така сукупність норм формує відповідне правове утворення, яке може бути позначено поняттям «правове регулювання реорганізації господарських організацій» або буквально «право реорганізації».

Формування зазначеного правового утворення відбувається шляхом поступового накопичення, уніфікації, спеціалізації та структурування відповідного масиву нормативних правил та процедури у цій сфері. Стан цих процесів, а також перспективи їх розвитку відповідного до вимог сталого розвитку, європейських стандартів та міжнародних вимог, істотним чином впливають на визначення місця даного правового явища в системі національного права.

У зв'язку із цим, важливо з'ясувати коло відносин, які складаються під час проведення реорганізації господарських організацій, їх предметну галузеву приналежність, визначити, яке місце займає сукупність норм, що регулюють процес проведення реорганізації господарських організацій в системі національного права. Вирішення цього питання має не тільки важливе теоретико-методологічне значення з огляду на необхідність юридичної оцінки процесів розвитку системи сучасного національного законодавства з питань правового статусу суб'єктів господарювання, їх

створення та припинення, а й практичну, прикладну цінність, оскільки система права знаходить свій зовнішній вираз у відповідній формі – системі законодавства.

Дослідження та опрацювання питань, пов'язаних із визначенням галузевої приналежності норм щодо реорганізації господарських організацій, має бути побудовано на базових теоретико-методологічних засадах про систему права і її елементи. Функціонування системи права підпорядковується правилам загальної теорії систем, з урахуванням яких вона характеризується наступними ознаками: об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, що полягає в єдності та узгодженості всіх норм права, їх розподілі (диференціації) за галузями, підгалузями та інститутами [498, с. 137; 51, с. 134]; це сукупність чинних принципів і норм права, якій притаманні єдність, узгодженість, диференціація (поділ) і згрупованість норм у відносно самостійні структурні утворення (інститути, галузі та підгалузі права) [107, с. 244-245; 511, с. 168]; стабільність у поєднанні з динамічністю; єдність (зумовлена єдиними принципами); об'єктивність, залежність від розвитку суспільства (система права є юридичним відображенням системи суспільних відносин) [499, с. 200].

Згідно з усталеним в теорії права підходом диференціація системи права проявляється у її поділі на структурні частини, починаючи з первинного елементу – норми права, до більш складних – інститут права, підгалузь права, галузь права [107, с. 251, 252].

В юридичній науці завжди питання визначення інституту права, його відмежування від інших елементів системи права займають важливе місце як з точки зору загальних ознак цього утворення, так і дослідження особливостей певних правових інститутів в галузевих науках.

У загальній теорії права існують різні визначення правового інституту. Так, інститут права це відносно відособлена частина галузі права, сукупність юридичних норм, що регулюють певну групу однорідних суспільних відносин, як правило, у межах галузі права; являє собою групу юридичних норм даної галузі права, що регулюють ряд специфічних, якісно своєрідних суспільних відносин визначеного виду [497, с. 168, 169].

Правовий інститут в науковій літературі зазначається як «базовий рівень поєднання правових норм та характеризується тим, що він: а) регулює певний вид однорідних суспільних відносин; б) становить собою певну сукупність норм, яка є відносно автономною у складі галузі права; в) забезпечує цілісне, відносно завершене правове регулювання певного соціального феномена (тобто має певну автономію); г) має загальну мету, основну ідею (принципи); д) використовує специфічні поняття та юридичні конструкції» [108, с. 149-150]; «сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин» [267, с.198; 195, с. 43-44]; «відображення нормативності в праві, який визначається як регламентована та конкретизована правовим режимом цілісна сукупність однорідних юридичних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання певної групи суспільних відносин через застосування відповідного методу правового регулювання з метою досягнення відповідної цілі...структурна складова частина права, що впорядковує такі суспільні відносини, які підлягають нормативній регламентації правовими приписами та входять до нього» [121, с. 81]; «впорядкована сукупність юридичних норм, які регулюють вид (групу) суспільних відносин, що є значно меншою порівняно з галуззю сукупністю» [550, с. 128]; «комплекс нормативно-правових приписів, що регулює за допомогою специфічних правових прийомів та засобів, певний вид чи аспект однорідних суспільних відносин» [201, с. 2]; «системна категорія, категорія вищого ряду для окреслення найточнішої моделі побудови прав, обов'язків, відповідальності та врахування її закономірностей у практиці вдосконалення національного законодавства» [55, с. 101].

Враховуючи численні визначення правового інституту на різних рівнях (загальнотеоретичному, галузевому, інституціональному), можна констатувати, що таке правове утворення слід розглядати як щось середнє, таку собі складову, блок, проміжну ланку галузі [51, с. 136], яка має місце між нормою права та галуззю права. Характеризуючи сам предмет правового інституту, в науковій літературі зазначається, що в такому випадку вживаються такі формулювання: «певний вид суспільних відносин», «однорідні суспільні відносини конкретного виду» [107, с. 250], а

розкриваючи зміст правового інституту, його текстовий вираз, вчені звертають увагу на наявність у складі інституту виокремлених понять, термінів, конструкцій [107, с. 260-261] – все це підкреслює відокремленість сфери його впливу в межах загального предмета регулювання відповідної галузі права.

Із наведених визначень правового інституту, можна виокремити наступні характерні риси, притаманні інституту права: 1) належність до певної галузі права (створюється з норм, які належать лише до певної галузі права); 2) наявність власного предмету регулювання; 3) відокремлена сукупність правових норм та впорядкований зміст цього правового явища (інститут права – це завжди відповідна впорядкованість, певна сукупність правових норм); 4) властива внутрішня організація (взаємозв'язок юридичних норм, що становлять правовий інститут, визначає його логічну конструкцію, завдяки якій він є «системно-цілісним, неподільним утворенням» у рамках системи права; 5) об'єктивний характер формування, 6) відносна самостійність у межах галузі права; 7) стійкість функціонування.

Крім того зазначені характерні риси (ознаки) правового інституту можуть бути доповнені й такими важливими властивостями цього правового явища, як:

- регулятивний характер (іншими словами цей комплекс юридичних норм впливає на відносини певного виду і регулює різні варіанти розвитку певної життєвої ситуації);
- взаємозв'язок і взаємодія між нормами права, які входять до різних правових інститутів (тобто правовий інститут – включає не лише безпосередньо регулятивні норми права (правила поведінки), але і первинні, опосередковано ті, що беруть участь в регулюванні даного виду суспільного відношення);
- наявність юридичних засобів впливу (інакше кажучи, своїми регулятивними якостями правовий інститут забезпечує «самостійний регулятивний вплив на певну частину відносин у суспільстві») [121, с. 81].

Ключовим для встановлення місця норм про реорганізацію господарських організацій серед існуючих правових галузей та інститутів національної системи права є питання їх приналежності до певної галузі або галузей права. Ця первинна ознака

інституту права пов'язана із *правовою природою відносин, які становлять предмет його регулювання.*

Відносини, які виникають між господарськими організаціями, в процесі реорганізації (реорганізаційні правовідносини) за своєю правовою природою відповідають низці ознак, які дозволяють їх відносити до господарських відносин. Насамперед, слід відзначити, що господарські правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають в сфері господарювання щодо організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності, характеризуються особливим суб'єктним складом, поєднанням організаційних та майнових елементів, значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин [73, с. 50-51; 45, с. 26-31]. В свою чергу, Г. Л. Знаменський вважає, що господарські відносини – це особливий вид суспільних відносин, що виникають у результаті впливу норми права на фактичні, реальні відносини в суспільстві і становлять проміжну ланку між нормою права та фактичними суспільними відносинами. На думку вченого, «традиційне» визначення правовідношення як «конкретного, реального, суспільного відношення, що набуло правової форми і є результатом реалізації норм права», призводить до змішування правового чинника та об'єкта його впливу замість чіткого їх розрізнення» [127, с. 57]. Вказані правовідносини характеризуються специфічними ознаками: сфера виникнення, суб'єктний склад, об'єкт, зміст, поєднання майнових та організаційних елементів, відображення в господарських правовідносинах публічних і приватних інтересів, підстави виникнення, зміни та припинення, ступінь державного і локального регулювання [45, с. 26-31].

Відносинам, які виникають під час проведення реорганізації господарських організацій, притаманні всі специфічні ознаки, які характеризують господарські правовідносини:

- *сфера виникнення* – реорганізаційні відносини мають своє місце в сфері господарювання, така сфера може охоплювати господарські системи будь-якого рівня, як державний рівень (економіка країни), так і територіальний (економка певного регіону) та локальний (суб'єкти господарювання і господарські організації);

- *особливий суб'єктний склад* – обов'язковим учасником реорганізаційних правовідносин виступають суб'єкти господарювання – господарські організації, а також суб'єкти організаційно/управлінсько-господарських повноважень (щодо останніх, то ними виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, наділенні господарською компетенцією). Крім того, в цих відносинах можуть брати участь й інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі права власності;
- *об'єкти реорганізаційних правовідносин* – як і будь-які юридичні відносини, господарські правовідносини мають специфічний об'єкт правового регулювання. Так, об'єктом господарських правовідносин є майно у формі речей і безтілесного майна (нематеріальних активів), у тому числі об'єктів права інтелектуальної власності, необхідне для організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності. Для таких складних правовідносин, як реорганізаційні, характерним є наявність складного (двохродового) об'єкту: об'єктом першого роду виступають узгоджені дії сторін (господарських організацій), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів, щодо передачі майна від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) із метою зміцнення існуючого положення суб'єкту на ринку; об'єктом другого роду виступає єдиний (цілісний) майновий комплекс (не проста сукупність речей, прав та обов'язків, а комплекс взаємопов'язаних нерухомих та рухомих речей, які використовуються за загальним призначенням як єдине ціле та представляє собою особливий різновид нерухомості [590, с. 90-91; 98-99]);
- *зміст реорганізаційних правовідносин* – виступають суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів господарювання (господарських організацій) щодо реалізації цих прав та обов'язків, спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів, щодо передачі майна від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) на підставі універсального правонаступництва;

- *поєднання майнових та організаційних елементів* [613, с. 21]: процес реорганізації господарської організації включає як організаційні елементи (прийняття рішення про реорганізацію в одній із форм: злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення; розробка умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу/перетворення та укладання відповідного договору та передаточного акту/розподільчого балансу; одержання дозволу від органів АМКУ у разі концентрації чи узгоджених дій суб'єктів господарювання; державна реєстрація знову створених суб'єктів в одній із форм реорганізації (злиття, поділ, виділ, перетворення) або державна реєстрація оновленого суб'єкта господарювання шляхом внесення відповідних змін в статутні документи у разі приєднання), так і майнові елементи (перехід майна, всіх прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) на підставі передавального акту/розподільчого балансу; задоволення майнових вимог кредиторів, учасників (акціонерів, членів));
- має місце *особлива мета* – досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку (слід зазначити, що всім цілям реорганізації властивий особливий економічний характер та спрямованість на зміцнення положення професійного учасника ринку, наприклад, шляхом розширення діяльності на підставі вже функціонуючого суб'єкта господарювання із використанням його інфраструктури через застосування такої ефективної форми реорганізації як приєднання);
- регулюються особливими нормами – *поєднання законодавчого та локального регулювання* – зокрема, такі відносини регулюються господарсько-правовими нормами, що містяться в актах господарського законодавства, а в окремих випадках в реорганізаційних договорах конкретних господарських організацій, які знаходяться в процесі реорганізації, наприклад, договорах про злиття/приєднання);
- *наявність і реалізація* в реорганізаційних правовідносинах *публічних інтересів* (держави, суспільства) та *приватних інтересів* (носіями яких є конкретні суб'єкти господарювання, за винятком, державних і комунальних), необхідність їх збалансованого врахування в процесі державного (в тому числі нормативно-правового) регулювання. В основі господарських відносин як здебільшого лежить

приватний інтерес суб'єкта господарювання щодо отримання економічного результату (найчастіше – прибутку) від господарської діяльності. Коло ж публічних інтересів, які підлягають урахуванню в господарсько-правових нормах, а значить, і в господарських правовідносинах, надзвичайно широке і залежить від виду господарської діяльності та галузі/сфери її здійснення (це, зокрема, інтереси щодо: забезпечення розширеного відтворення в матеріальному виробництві; реалізації інвестиційних та інноваційних проєктів з метою забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва, тощо) [5, с. 10];

- *юридичний факт* як підстава виникнення реорганізаційних правовідносин.

Як слушно зазначає О.М. Вінник, розглядаючи основні ознаки будь-яких правовідносин, помилково було б не звернути увагу на підстави виникнення, зміни та припинення таких відносин [45, с. 26-31]. У випадку реорганізаційних відносин, які досліджуються, такими підставами є комплекс юридичних фактів, які складають зміст будь-якої реорганізації. В якості таких юридичних фактів можна назвати рішення загальних зборів про реорганізацію, визначення об'єму правонаступництва, розробка умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу чи умов перетворення та укладання відповідного договору в залежності від форми реорганізації господарської організації; складання передаточного акту, розподільчого балансу, тощо). Враховуючи кваліфікуючі ознаки реорганізації, процес реорганізації є не простою сукупністю юридичних фактів, а юридичним складом з дотриманням послідовності виникнення відповідних юридичних дій, визначених законом.

Господарські відносини за характером поділяються відповідно до ч. 4 ст. 3 ГК України на: господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські. Відносини, які виникають в процесі реорганізації господарських організацій, слід відносити до такої різновидності господарських відносин, як організаційно-господарські відносини.

Відповідно до ч. 6 ст. 3 ГК України під *організаційно-господарськими відносинами* слід розуміти відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (такі відносини складаються між органами господарського

контролю та підприємцями, між органами державного управління та державними підприємствами); під час державної реєстрації та ліквідації суб'єктів господарювання; під час видачі ліцензій, патентів, дозволів на розміщення об'єктів торгівлі [73, с. 53]. Отже, зі змісту ГК України випливає, що коло організаційно-господарських відносин охоплює відносини, які складаються, зокрема, між: 1) засновником (засновниками) господарської організації та цією організацією; 2) господарським об'єднанням і підприємствами-учасниками цього об'єднання; 3) суб'єктом господарювання та залежним від нього (дочірнім) підприємством; 4) органом державної влади (органом місцевого самоврядування), який наділений господарською компетенцією, та суб'єктом господарювання (ст. 2, ч. 1 ст. 4, ст. ст. 8, 22, 24, 126, 176).

Поряд із цим низка питань щодо належності певних відносин до кола організаційно-господарських, що пов'язані зі встановленням належності певних суб'єктів до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень, мають дискусійний характер і не отримали однозначного вирішення на теоретичному й законодавчому рівнях. Одне з цих питань стосується з'ясування належності до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень учасників (акціонерів) господарських товариств. Так, розглядаючи це питання, І. Кравець зазначає, що засновники унітарних підприємств та господарських товариств однієї особи здійснюють свої організаційно-господарські повноваження, передбачені ст. 135 ГК України та іншими актами законодавства України. Що ж до господарських організацій корпоративного типу, то організаційно-господарські повноваження власника корпоративних прав виникають у разі встановлення між ним і господарською організацією, щодо якої виникли корпоративні права, відносин вирішальної залежності (у розумінні ч. 3 ст. 126 ГК України). Хоча всі учасники зазначених господарських організацій володіють корпоративними правами (майновими та організаційними), проте лише контролюючі власники корпоративних прав цих господарських організацій, на думку авторки, є суб'єктами організаційно-господарських повноважень стосовно останніх. Звідси випливає, що І. Кравець не вважає організаційно-господарськими відносини, які виникають між господарським товариством і його учасником (акціонером), який не здійснює вирішальний вплив (контроль) стосовно

цього товариства [189, с. 127-130]. Схожа теза висловлена й А. Смітюхом, який дійшов висновку, що корпоративні права не є організаційно-господарськими повноваженнями, за винятком немайнового корпоративного права брати участь в управлінні корпоративною господарською організацією, якщо обсяг правомочностей, які становлять це право, дає змогу учасникові здійснювати щодо корпоративної господарської організації вирішальний корпоративний контроль [477, с. 153]. В свою чергу А. Г. Бобкова та А. М. Захарченко, не погоджуючись із висловленою пропозицією, зазначають, що розглянута наукова позиція видається спірною, оскільки носії корпоративних прав, які не мають контрольного пакету акцій (контролюючої частки участі у статутному капіталі) господарського товариства, хоч і не в змозі одноосібно здійснювати вирішальний вплив на його діяльність, проте де-юре не позбавлені можливості впливати на цю діяльність шляхом здійснення своїх корпоративних прав стосовно такого товариства у наявному обсязі, зокрема й брати участь в управлінні справами товариства та вирішенні інших питань, віднесених до компетенції вищого органу товариства [21, с. 65-80]. Крім того, аналіз ГК України не дає підстав для висновку, що для визнання певного учасника господарських відносин суб'єктом організаційно-господарських повноважень останній має здійснювати саме вирішальний вплив на діяльність суб'єкта господарювання.

Таким чином, з огляду на зазначене, підтримуємо висловлену А. Г. Бобковою та А. М. Захарченко думку про те, що кожен учасник (акціонер) господарського товариства, який має право брати участь в управлінні справами цього товариства, є суб'єктом організаційно-господарських повноважень (незалежно від розміру належної йому частки (пакету акцій) у статутному капіталі), а відносини, що при цьому виникають між господарським товариством і його учасником (акціонером), є організаційно-господарськими.

Отже, реорганізаційні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, за характером становлять різновид організаційно-господарських, виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним

складом (господарські організації); поєднанням організаційного та майнового елементів; тісна взаємодія приватних та публічних інтересів (їх збалансування); значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин.

Таким чином, господарсько-правова природа відносин, які складаються під час проведення реорганізації господарських організацій, зумовлює застосування відповідного методу господарського права для врегулювання зазначених відносин. Важливим у цьому зв'язку є дослідження конкретних проявів такого методу щодо регулювання відносин, які складаються під час проведення реорганізації господарських організацій, зокрема у разі припинення та створення шляхом реорганізації; передачі майна, прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) на підставі універсального правонаступництва; захисту законних прав та інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час здійснення реорганізації; порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, або до яких здійснюється приєднання; державної реєстрації припинення господарської організації шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення; визнання реорганізації недійсною або відміненою (скасованою).

Слід звернути увагу на те, що питання сутності методу господарського права завжди характеризувались своєю складністю і неоднозначністю, що обумовлено різними поглядами, точками зору на природу самого господарського права як самостійного утворення в системі права (визнання або невизнання самостійною галуззю права; визначення її комплексною галуззю права, вторинною, тощо). В науці господарського права виокремились два основні підходи щодо питання сутності методу господарського права. Згідного першого підходу (представники господарсько-правової теорії – О. М. Вінник, В. С. Щербина) вбачається притаманність господарському праву трьох самостійних методів правового регулювання (автономних рішень, обов'язкових приписів, рекомендацій) [47, с. 29-30; 607, с. 25-26], характер сполучення яких, виходячи із досвіду суспільного розвитку, залежить здебільшого від пануючого типу економічних відносин (планова економіка, ринкова економіка, перехідний період). Втім слід визнати, що за своїм регулятивним впливом методи

автономних рішень, обов'язкових приписів та рекомендацій є відповідним втіленням та проявом диспозитивних або імперативних засад правового регулювання, поєднання яких характерно для більшості галузей національного права.

Другий підхід (розроблений Г. Л. Знаменським) базується на концепції цілісного методу господарсько-правового регулювання), тобто рівному підпорядкуванні всіх учасників господарських відносин суспільному господарському порядку – пануючому в суспільстві укладі матеріального виробництва, що заснований на положеннях Конституції, нормах права, моральних принципах, ділових правилах і звичаях, схвалених вищою законодавчою владою у стратегічних економічних рішеннях, забезпечує гармонізацію приватних і публічних інтересів, створює партнерські й добропорядні взаємовідносини в господарюванні [530, с. 31]. Г. Л. Знаменський, розкриваючи сутність цього методу, наголошує на тому, що мова йде не про рівність чи підпорядкування суб'єктів по відношенню один до одного (що притаманно цивільно-правовому й адміністративно-правовому методам), а про рівне підпорядкування «третьому елементу» – порядку [128, с. 54].

Потреба в регламентації суспільних відносин під час проведення реорганізації на засадах рівного підпорядкування їхніх учасників суспільному господарському порядку обумовлена об'єктивною необхідністю узгодження і збалансування значного кола різноманітних інтересів публічного й приватного спрямування в цій ділянці господарських відносин, яка не може бути повною мірою вирішена в разі застосування лише приватноправового інструментарію. Загальне правове підґрунтя такого завдання закладено нормою ч. 1 ст. 9 ГК України, яка зобов'язує державу здійснювати економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію й оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Таким чином, як впливає із вищевикладених положень щодо господарсько-правової природи реорганізаційних відносин й відповідності методу господарського права, для врегулювання цих відносин уможливорюють висновок про галузеву приналежність (ідентифікацію) реорганізації господарських організацій як інституту господарського права. Це правове утворення об'єднує взаємопов'язану сукупність

господарсько-правових норм, які призначені врегулювати відносини, що складаються у сфері припинення та створення господарських організацій шляхом реорганізації в формах злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення.

Господарсько-правовий інститут «Реорганізація господарських організацій», який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», складається із взаємопов'язаних, і в той ж час відокремлених груп господарсько-правових норм (що знаходять своє відображення в загальних нормах ЦК України, спеціальних нормах ГК України та окремих законах), які регулюють групи господарських відносин щодо:

- 1) припинення та створення господарських організацій шляхом реорганізації у відповідних формах (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення);
- 2) передачі майна, прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) на підставі універсального правонаступництва;
- 3) захисту законних прав та інтересів учасників (акціонерів, членів), кредиторів, держави під час здійснення реорганізації;
- 4) порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, або до яких здійснюється приєднання;
- 5) державної реєстрації припинення господарської реорганізації шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення;
- б) визнання процедури реорганізації недійсною або відміненою (скасованою).

При цьому слід зазначити, що в межах названих груп відбувається подальша диференціація норм залежно від форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) та суб'єктного складу реорганізаційних відносин (господарські організації, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 55 ГК України поділяються на: (1) юридичні особи, створені відповідно до ЦК України (ч. 1 ст. 84 ЦК: господарські товариства (АТ, ТОВ, ТДВ, повні та командитні товариства), виробничі кооперативи, сільськогосподарські кооперативи чи сільськогосподарські кооперативні об'єднання з метою одержання прибутку); (2) державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також (3) інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку).

Щодо змісту інституту реорганізації господарських організацій слід зазначити, що його наповнення має відбуватися з урахуванням мети цього інституту, адже, саме спрямованість правового регулювання виступає важливим параметром (критерієм) оцінки його ефективності.

Критерієм оцінки ефективності правового регулювання є співвідношення мети правового регулювання та реальних результатів здійснення закону [423, с. 171-174]. Термін «ефективність» у перекладі з лат. *effectivus* означає результат, наслідок якогось явища. В обґрунтування поняття «ефективність» використовують такі поняття, як: «мета», «результат», «дієвість». Згідного Практичного словника синонімів української мови С. Караванського, слово «ефективність» означає дієвість, результативність [138, с. 107]. Велика Радянська енциклопедія визначає іменник «ефективність» як результат, наслідок певних причин, а прикметник «ефективний» – як дієвий, такий що дає ефект, але не будь-який, а заздалегідь прогнозований, який призводить до потрібних результатів [24, с. 322]. Це дозволяє розглядати ефективність тільки в межах результативності цілеспрямованої дії.

В юридичній літературі більшість науковців розкривають ефективність правового регулювання через таку категорію як цілі, зазначаючи, що це ступінь практичного досягнення цілей, які мали на увазі правовстановлюючі органи (законотворчі, правотворці), приймаючи, змінюючи чи відмінюючи відповідні норми права, відтворені в тих чи інших нормативно-правових актах при мінімальних затратах на їх видання [493, с. 12], в тому числі під ефективністю механізму правового регулювання розуміють міру досягнення очікуваного результату правового регулювання, тобто співвідношення між усталеною метою правового регулювання суспільних відносин і реальними результатами. В свою чергу Л. Л. Лепех вказує, що ефективність механізму правового регулювання є оціночною категорією, за допомогою якої визначають рівень функціональності механізму правового регулювання в динамічному стані, а напрям оцінки ефективності механізму правового регулювання задається функціями механізму правового регулювання [203, с. 105].

В науковій літературі також висловлюється точка зору, що критерієм ефективності правових норм є міра досягнення цілей, поставлених перед ними. Цілі

правового регулювання передбачають закріплення існуючих суспільних відносин, які потребують такого закріплення, стимулювання та розвиток тих відносин, які на даний момент відповідають вимогам суспільства та створення умов для розвитку та закріплення нових суспільних відносин [494, с. 264-265].

Заслуговує на увагу точка зору, згідно якої соціальна цінність та ефективність співвідносяться як процес та результат. У даному розумінні соціальна цінність відповідає на питання, які саме інтереси нею задовольняються, а ефективність правового регулювання – яким чином це зроблено, та в якій мірі ці інтереси задоволені [493, с. 12]. Загальна ж ефективність правового регулювання забезпечується: ефективністю самого нормативно-правового акту; ефективністю процедурно-процесуального механізму застосування нормативно-правового акту; ефективністю діяльності щодо застосування та реалізації нормативно-правового акту. Таким чином, в одних випадках ефективність норми забезпечується лише за рахунок її власної дії, в інших – в результаті дії системи: норма та її застосування.

Отже, визначаючи спрямованість досліджуваного правового інституту – реорганізації господарських організацій, важливо враховувати, що мета у праві пов'язується з відображенням не лише існуючою дійсності, а й з її випереджальним моделюванням. Мету реорганізації господарських організацій необхідно визначити через складову загальної (універсальної) мети господарсько-правового регулювання, яка полягає в утвердженні та укріпленні суспільного господарського порядку в економічній системі. Саме в межах цієї загальної мети норми права з реорганізації господарських організацій мають забезпечувати такий стан впорядкування господарських відносин у сфері припинення та створення господарських організацій в одній із форм (злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення), який є результатом взаємоузгодження, поєднання індивідуального (господарського) інтересу із загальносуспільними і державними потребами.

1.4. Генеза правового регулювання реорганізації господарських організацій

1.4.1 Становлення та розвиток правового регулювання реорганізації господарської організації: історико-правовий аспект

Визначення сутності реорганізації господарських організацій неможливо без дослідження генези правового регулювання вказаного процесу. Таке дослідження дозволяє в більшій мірі зрозуміти логіку конструювання правового регулювання, з'ясувати причини існування суперечностей, колізій та прогалин чинного законодавства, а також спрогнозувати можливості його подальшого розвитку та визначити напрями вдосконалення. Як слушно зазначається в науковій літературі, «розгляд будь-якого правового явища не буде в достатній мірі повним без врахування історичних аспектів його виникнення» [124, с. 41], будь-яке правове явище ефективніше розглядати у динаміці, а не у статичі [531, с. 8], – не виключення становить й реорганізація господарських організацій. Отже, з метою з'ясування тенденцій розвитку нормативно-правового регулювання реорганізації господарських організацій доцільно співставити положення правових актів, які існували в минулому, із тими, які на сьогодні є чинними.

У сучасній науці господарського права відсутні комплексні дослідження становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій. Наявні спеціальні дослідження вітчизняних науковців здебільшого присвячені становленню та розвитку законодавства:

- в межах загальних проблем припинення юридичних осіб в сфері цивільно-правового регулювання (Жеков Д. В. «Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України» (2015 р.) [101], Хоменко В. О. «Припинення господарських товариств у цивільному праві України» (2019 р.) [532], Стратюк О. М. «Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб» (2021 р.) [488]),

- в межах правового забезпечення припинення юридичних осіб в сфері господарського-правового регулювання (Зубатенко О. М. «Припинення суб'єктів

господарювання» (2008 р.) [132], Дяченко С. В. «Правове забезпечення припинення юридичної особи» (2012 р.) [91]);

- в межах питань припинення юридичних осіб чи інших організаційно-правових форм шляхом ліквідації (Повар П. О. «Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні» (2009 р.) [275], Скоропис О. М. «Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичної особи» (2010р.) [466], Адамович О. В. «Ліквідація юридичних осіб за цивільним законодавством України» (2021 р.) [4]), шляхом реорганізації (Шевченко Н. І. «Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації» (2012 р.) [562]);

- окремим формам реорганізації, як то злиття та приєднання (Щербакова Н. В. «Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств» (2006 р.) [591], Коломієць-Людвіг Є. П. «Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні» (2014 р.) [165], Вербова С. В. «Регулювання угод зі злиття та поглинання в приватному праві» (2014 р.) [36], Саветчук В. М. «Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу» (2018 р.) [452]);

- характерним ознакам, які притаманні реорганізації (Юркевич Ю. М. «Припинення юридичних осіб з правонаступництвом» (2009 р.) [617], Сіщук Л. В. «Правонаступництво в корпоративних відносинах» (2014 р.) [462], Гаврилюк В. М. «Правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за законодавством України» [56] (2014 р.)) чи

- реалізації та захисту прав та інтересів учасників, акціонерів (Титова О. В. «Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах» (2006 р.) [505], Рябота В. В. «Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні» (2008 р.) [447]).

Втім, наведені вище дисертаційні дослідження з наведених питань зі впливом часу частково втрачають свою актуальність, враховуючи зміни законодавства, практики його застосування, тощо.

Крім того, слід окремо виділити фундаментальні дослідження, у яких на доктринальному рівні розкриваються окремі питання становлення та розвитку

законодавства із припинення різних організаційно-правових форм, зокрема І. М. Кучеренко «Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права» (2004 р.) [197], О. Р. Кібенко «Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України» (2006 р.) [144], А. В. Зеліско «Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин» (2017 р.) [125], О. І. Зозуляк «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти» (2017 р.) [129], О. В. Гарагонич «Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств» (2020 р.) [61].

Отже, потребує подальшого всебічного аналізу становлення та розвиток правового регулювання саме такого способу припинення та створення суб'єктів господарювання як реорганізація господарських організацій. При цьому слід відмітити, що сучасному стану генези правового регулювання реорганізації господарських організацій в Україні передував його тривалий історичний розвиток як у нашій державі, так в деяких зарубіжних країнах. Воно формується відповідно до еволюції корпорацій та розвитку пов'язаної з ними певної групи суспільних відносин. Як зазначає К. О. Кочергіна, корпорації формуються внаслідок, по-перше, вимог функціонування в рамках певного соціально-економічного укладу, по-друге, специфіки вимог відповідного стану економічного розвитку національної економіки і, по-третє, правових традицій, рівня розвитку правових доктрин і національного законодавчого регулювання у цій сфері, глибини процесу міжнародно-правової уніфікації, а також адаптації відповідних правових норм [188, с. 51].

Становлення та розвиток законодавства у сфері реорганізації господарських організацій в Україні безпосередньо пов'язані з історичними особливостями соціально-економічного розвитку нашої держави загалом. Насамперед слід звернути увагу на деякі законодавчо-історичні аспекти, зумовлені перебуванням України в складі інших держав, та охарактеризувати їх вплив на становлення сучасного законодавства в сфері реорганізації господарських організацій.

Перш за все необхідно зазначити, що римське право стало своєрідним джерелом, із якого беруть свої витoki майже всі галузі сучасного права. Велика кількість

положень римського цивільного права дійшла до нашого часу, що позначилося на законодавстві багатьох країн світу. Римське право виступає своєрідним теоретичним вираженням генетичного узагальнення правового розвитку, оскільки саме в римському праві зародились такі правові категорії як правоздатність, приватне та публічне право, суб'єктивне право, зобов'язальне право, право власності, договірне право, тощо.

Як справедливо зазначає Є. О. Харитонов, рецепція римського приватного права полягає в його відродженні, сприйнятті духу і головних засад та основних положень тією чи іншою цивілізацією на певному етапі [527, с. 24]. Треба акцентувати увагу на тому, що створення ідеї юридичної особи як самостійного суб'єкта цивільного права є безумовним надбанням римського права. Уже в стародавні часи в Римі з'являються різноманітні приватні корпорації: релігійні союзи (*sodalitates, collegia sodalicia*) і союзи ремісників (*pistorum, fabrorum*). Про такі корпорації згадується ще в законах XII таблиць: за свідченням Гая, вони надавали можливість членам *collegia sodalicia* (*sodales*) створювати для себе правила і статuti, які б не суперечили би закону. У складі Римської держави з'явилась чимала кількість нових утворень, за якими було визнано право на внутрішнє самоуправління: місцеві общини, муніципії, які згодом наділяються правами юридичної особи, а подальшому напрацьований муніципіями принцип переноситься на різноманітні приватні корпорації (закон імператора Августа – *Lex Julia de collegiis*, яким закріплювалось положення про запит дозволу сенату на створення союзів) [181, с. 27].

Щодо питань припинення шляхом реорганізації, то в юридичній літературі на цей рахунок згадується тільки припинення шляхом повного закриття справ, а саме припинення союзів (*collegia*) за рішення владних органів (на підставі закону) [281, с. 307], а також діяльність юридичної особи (різного роду колективних утворень: муніципії, різні спілки осіб однієї професії) припинялась: у разі досягнення поставленої мети; якщо діяльність набувала незаконного характеру; унаслідок вибуття всіх її членів [258, с. 42].

Характеризуючи процес становлення та вдосконалення національного законодавства у сфері реорганізації господарських організацій, слід враховувати той факт, що українська традиція приватного права зумовлена певними особливостями

розвитку нашої держави загалом, як то історичні, геополітичні, культурні, тощо. Проіснувавши кілька століть як самостійна держава (Київська Русь), потім будучи роздробленою на окремі князівства, з часом увійшовши до складу різних держав, зокрема, спершу до Великого князівства Литовського і згодом – Речі Посполитої, після цього – до Російської та Австро-Угорської імперій та зрештою до СРСР, і знову відродивши незалежність аж у 1991 р., Україна перебувала поміж західною (європейською) і східною (російською) цивілізаціями [528, с. 21].

У період Литовсько-Польської доби вітчизняної історії важливим джерелом права на українських землях були Литовські статuti 1529 р., 1566 р. та 1588 р., які регламентували різні цивільні правовідносини, як-от: спадкові, шлюбно-сімейні, земельні, договірні [209] тощо. Проте, вказані нормативно-правові акти не містили положень щодо правового статусу юридичної особи.

Подальше становлення та розвиток вже корпоративного законодавства, зокрема з питань реорганізації, формується під впливом тих держав, до яких входили території України на той час: Австро-Угорської імперії (XIX-початок XX) та Російської імперії (XIX-початок XX ст.).

Розвиток корпоративного законодавства на територіях західноукраїнських земель, які входили до складу Австро-Угорській імперії, (XIX-початок XX) формується під впливом Кодексу Східної Галиції 1797 р., який також є невід'ємною частиною вітчизняної правової культури. Водночас у даному акті відсутні норми, які б регулювали правовий статус корпорацій, а така категорія як «юридична особа» не передбачається взагалі [130, с. 57]. Втім, Кодекс закріплював положення щодо договору товариства, такої правової договірної конструкції, за умови коли двоє або більше осіб погоджуються об'єднати або лише свої зусилля і працю, або ж і свої речі для спільної вигоди [541, с. 214].

Неабиякий вплив в цей період мало також Загальне цивільне уложення Австрійської імперії (*Allgemeines burgerliches Gesetzbuch* - АСВГ), що поширилось і на західноукраїнські землі, які перебували у складі Австро-Угорської імперії у 1772-1918 рр. У Цивільному уложенні глава XXVII була присвячена договору спільності майна. Товариство створюється з метою спільного надбання, коли двоє и кілька осіб

погоджуються договором об'єднати свою працю або також і свої речі для спільного досягнення загальної користі. Проте в Загальному цивільному уложенні Австрійської імперії ще не було поділу товариств на окремі види, а тільки зазначалося про різні види товариств (ст. 1176). Натомість багато його положень присвячено договору товариства, який регулює різні сторони його діяльності: питання внесення вкладів, відповідальності товариша за шкоду, завдану ним товариством, розподілу прибутку товариства, питання управління його справами, виходу з нього, питання припинення діяльності товариства а також поділ майна торгового товариства, яке припинило свою діяльність [181, с. 31-32]. Відповідний вплив на становлення і розвиток законодавства з питань припинення компаній також мали такі нормативно-правові акти, що діяли на той час на території західноукраїнських земель, які були в складі Австро-Угорщині, а саме: Торгове уложення (1862 р.), австрійський закон «Про виробничі і господарські товариства» (1873 р.), Угорське Торгове уложення (1875 р.).

Розвиток корпоративного законодавства на територіях України, які входили до складу Російській імперії (XIX-початок XX) починається з остаточної ліквідації в 1783 році полково-сотенного устрою України і запровадження губернського поділу та поширення російської системи органів влади і управління. Україна, втративши автономію, увійшла до складу Російської імперії та залишилася її частиною до 1917 р. В цей період джерела права різних частин України, що входили до складу Російської імперії до 40-х рр. XX ст., мали певні відмінності: у Слобідсько-Українській губернії застосовувалося російське законодавство; у лівобережних і правобережних губерніях – Литовський Статут 1588 р. і збірники магдебурзького права. До початку 40-х рр. на території України в складі Росії було введено в дію «Звіт законів Російської імперії», який припинив застосування інших джерел права.

На початку XIX ст. з'являються перші нормативні акти, які стосувалися створення та діяльності акціонерних компаній – укази Олександра I від 1805 р. і 1807 р. Вони стали поворотним пунктом в розвитку акціонерних відносин. Перший з них узаконив принцип обмеженої відповідальності для АТ, тобто перед кредиторами товариство відповідало лише своїм власним складочним капіталом. А Маніфест 1807 р. відділив акціонерні компанії або «товариства по ділянках» від класичних видів

товариств – повного і на вірі [529, с. 246]. Втім суть таких видів організаційно-правових форм не була врегульована; вказувалось тільки, щодо участі в цих товариствах допускаються не всі учасники, а тільки спеціальні-купці. Цими двома законами регулювалися до 1836 року всі акціонерні відносини в Російській імперії. 6 грудня 1836 року був ухвалений «Закон для компаній на акціях», який залишався єдиним законодавчим актом загального характеру аж до радянського періоду історії України. У Законі детально було врегульовано низку питань: розмір капіталу, необхідного для заснування компанії, розділ його на акції, спосіб оплати капіталу; чітко визначалося поняття обмеженої відповідальності, вказувалось і на межі розміру акцій; інформація про компетенцію загальних зборів і правління компанії. В той же час в цьому нормативному акті внутрішні організаційні питання, питання управління компаніями, а також питання їх припинення менш врегульовані. Зокрема, не містилось жодних положень щодо злиття чи приєднання компаній [206, с. 38-39].

Становлення законодавства про реорганізацію, а точніше її форм (злиття та приєднання) почалось ще в 18 сторіччі. Перші згадки про створення юридичних осіб в порядку реорганізації шляхом злиття датуються 1799 роком. Заснування Російсько-Американської компанії в Іркутську було затверджено Указом імператора Павла I від 08 липня 1799 року, яким визначалися правила діяльності цієї компанії, а також вказувалось, що ця компанія не знову утворюється, а складається із двох існуючих приватних компаній «Голікова із Шеліховою» та «Мильнікова з товаришами» [506].

Треба зазначити, що законодавче оформлення процесів реорганізації почало формуватися саме з таких її форм, як злиття та приєднання. Причому слід констатувати, що передумовами цього почали з'являтися з формуванням загальної тенденції концентрації капіталів та виробництва, а також прагненням суб'єктів господарювання збільшувати свою присутність на ринку та его монополізації.

В той період вживались як тотожні два терміни – «злиття» та «фузіонування». Під злиттям (fusion) розумілось фузіонування та обумовлене як його різновид приєднання (absorption). Саме в часи кризи ставало значимим злиття однієї акціонерної компанії з іншою. П. П. Цитович зазначав: це був один із способів виходу

із конкуренції двох товариств, коли ні одне, ні інше не побито на смерть [549, с. 92-110].

На даному етапі ще не склалось відповідне законодавство з реорганізації, тільки приділялась увага окремим її формам, сам термін «реорганізація» ще не застосовується в законодавстві як родове поняття відносно її форм та узагальнюючий термін, як такий. Злиття ототожнювалось, зазвичай, із ліквідацією однієї компанії та заснуванням іншої, тобто та компанія, яка зливається з іншою, вважається компанією, яка ліквідувалась, а та компанія, з якою вона зливалась, вважається компанією, яка засновується знову [492, с. 583]. Характеризуючи дореволюційне право В. А. Венедіктов зазначав, що законодавець не надає для злиття товариств спеціальних постанов, тому до процесів припинення товариств, які зливаються, і до процесу виникнення нового товариства застосовуються загальні норми про припинення та створення товариств [33, с. 1-26].

Оцінюючи подібні юридичні конструкції, І. Т. Тарасов підкреслював, що це було не зовсім вірним, оскільки під час ліквідації відбувається повне закриття компанії, яке супроводжується повним розподілом майна із задоволенням вимог кредиторів, тоді як під час фузюнування незалежно від його форм не відбувається ніколи повної ліквідації, а отже вся або частина майна переходить до іншої компанії, тобто фузюнування є тільки як би частковою ліквідацією [492, с. 583].

Термін «злиття» був введений в Торгівельний Статут 1903 року. Коментуючи існуюче в ньому поняття «злиття», Г. Ф. Шершеневич вказує на два можливих випадки злиття (фузюнування) юридичних осіб: (1) одно товариство поглинає інше, що, з юридичної сторони, представляє собою припинення одного товариства та переведення всього його майна на ім'я іншого товариства; (2) обидва товариства припиняють своє існування задля того, щоб дати місце новому товариству, який приймає актив та пасив перших двох товариств [566, с. 169]. Тут треба відмітити, що саме «злиття» є історично першою формою реорганізації юридичної особи, і саме з виникненням даної правової форми розпочався розвиток законодавчої бази щодо реорганізації на території сучасних пострадянських держав [619, с. 64]. В той же час

така форма реорганізації як «приєднання» розглядалась не як самостійна форма, а як форма злиття до прийняття ЦК УРСР 1963 року.

В подальшому процеси концентрації капіталу набували все більшого поширення, а правові та організаційні форми їх здійснення значно урізноманітнювалися. Так, відбувалися не лише злиття підприємств, виникали також і промислові об'єднання (картелі, синдикати, трести, концерни) [602, с. 39]. Більш розповсюдженою формою промислового об'єднання були так звані трести, вони представляли собою єдині підприємства, до складу яких входило декілька промислових одиниць (фабрика, заводів, магазинів) [165, с. 43-45]. В доктрині під трестом також розуміли форму об'єднання, при якій учасники об'єднання втрачають пряму виробничу, комерційну самостійність [467, с. 18].

Як зазначається в науковій літературі, у законодавстві періоду 1917-1922 рр. відбувається виключення приватно-правових засад у регулюванні економічних відносин [216, с. 53], приватне право стало «другорядним», вважалось чужим для радянської системи координат та устрою, трактувалось як буржуазне [485, с. 9], вороже, а отже можна стверджувати про відсутність ґрунтового регулювання відносин щодо таких форм як злиття та приєднання.

Перший Цивільний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 16.12.1922 року (далі – ЦК УРСР) [79] розглядав злиття не як форму реорганізації, а як один із способів припинення товариств. Ця теза впливала із норми ст. 364 ЦК УРСР 1922 року, в якій вказувалось, що АТ припиняється за постановою загальних зборів акціонерів про злиття товариства з іншим АТ. Юридичне оформлення процедури злиття відбувалося шляхом укладення договору про злиття. Вказаний договір про злиття одного товариства з іншим укладався їх правліннями на підставах, які були встановлені загальними зборами акціонерів та з дотриманням правил про порядок зміни або доповнення статуту АТ. Питання про злиття товариства з іншим АТ могли бути вирішені більшістю у 2/3 поданих голосів, якщо при цьому на загальні збори з'явилися акціонери, що представляють не менше половини капіталу. Отже, слід констатувати, що, по-перше, про злиття фактично тільки згадується без визначення його змістовного навантаження як процедури проведення; по-друге, злиття вказується

як спеціальний спосіб припинення тільки відносно таких видів юридичних осіб як акціонерні товариства (ст. 364 ЦК УРСР 1922 р.).

Аналізуючи норми ЦК УРСР 1922 року, низка авторів, зокрема В. Ю. Вольф та І. Л. Брауде [590, с. 62], С. Н. Ландкоф [200, с. 208], вказували на те, що в доктрині під злиттям слід розуміти як приєднання одного АТ до іншого, так і випадки створення нового товариства замість товариств, які злилися один з одним. При цьому вони визнавали різницю їх юридичної природи. В першому випадку припинення товариства, яке приєднується, супроводжується лише (і то не завжди) збільшенням основного капіталу товариства, до якого відбувається приєднання; в другому випадку – припинення двох товариств супроводжується процесом заснування нового товариства. Крім того, в прим. 2 ст. 364 ЦК УРСР 1922 р. з'являється одне із перших спогадів про договір злиття АТ, яким фактично регулювалися реорганізаційні відносини того часу.

Згодом ст. 364 ЦК УРСР 1922 року, яка містила вищезазначені положення щодо злиття АТ, була виключена. Ці положення підлягали регулюванню нормами законодавства Союзу РСР (ч. 2 ст. 322 ЦК УРСР 1922 р.). Такий нормативний акт – Положення про акціонерні товариства [293] – був затверджений постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 17.08.1927 р. Втім в ньому вже про злиття АТ, як і про інші форми реорганізації, не йшлося.

В той же час слід зазначити, що для інших видів юридичних осіб, зокрема кооперативних організацій, державних промислових трестів та інших господарських організацій, починають з'являтися не тільки такі форми, як злиття, але й поділ, приєднання та виділ (Положення про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, з'єднанні та поділі [289], затверджене постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 15.06.1927 р.; Положення про державні промислові трести [290], затверджене постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 29.06.1927 р., Положення про порядок злиття, приєднання, поділ та ліквідацію трестів та інших господарських організацій та виділ із їх складу окремих підприємств [291], затверджене постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 27.03.1936 р.).

Аналізовані форми (злиття, приєднання, поділ, виділ) ще не об'єднуються узагальнюючим терміном «реорганізація», а вживаються поряд із такою формою припинення юридичних осіб, як ліквідація. При цьому слід відмітити, що законодавство того часу передбачало два способи припинення господарської організації: (1) з ліквідацією справ та майна; (2) без ліквідації справ та майна, яка в свою чергу мала наступні форми: (а) з'єднання двох чи декількох організацій; (б) поділ однієї організації на дві чи декілька самостійних організацій (п. 2, 4 Положення про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, з'єднанні та поділі; п. 55 Положення про державні промислові трести). Тобто по суті, можна констатувати, що другий спосіб припинення господарської організації – без ліквідації справ та майна – це є не що інше, як реорганізація.

Процеси злиття та поділу кооперативних організацій визначались Положенням про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, з'єднанні та поділі, затвердженим постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 15.06.1927 р. Так, частина III присвячена припиненню кооперативних організацій у разі їх з'єднання та поділу. Тут варто наголосити, що це Положення розрізняє такі поняття як «з'єднання» та «злиття», які співвідносяться між собою як загальне та приватне, родове і видове, відповідно. Згідно п. 34 аналізованого Положення з'єднання кооперативних організацій здійснюється двома способами: 1) шляхом злиття двох чи декількох організацій в одну нову на підставі нового статуту та під новим найменуванням; 2) шляхом входження однієї чи декількох організацій до складу існуючої організації на підставі статуту останньої та під її найменуванням. Ці способи (перший та другий) за своєю суттю є прототипами таких самостійних форм як злиття та приєднання, відповідно, які притаманні чинному законодавству.

Крім того, слід відмітити, що аналізоване Положення про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, з'єднанні та поділі вже передбачало доволі чітку процедуру проведення таких форм укрупнення суб'єктів господарювання – кооперативних організацій, а саме:

- суб'єкт (орган – загальні збори/збори уповноважених), який приймає відповідну постанову про з'єднання кооперативних організацій та в який спосіб (п. 35);

- порядок, строки повідомлення кредиторів (встановлювався двотижневий строк), строк пред'явлення протесту/претензій кредиторами (два місяці з дня опублікування або один місяць з дня отримання постанови про з'єднання) (п. 36);

- порядок реєстрації постанови (п. 37);

- момент, з якого кооперативна організація вважається такою, що припинила своє існування: з дня реєстрації статуту знову утвореної в результаті злиття кооперативної організації чи з дня відмітки в реєстрі про входження до існуючої кооперативної організації інших кооперативних організацій (п. 38);

- особливості зміни суб'єктного складу відносин: всі організації, які злилися, або ті, які увійшли до складу іншої організації, вважаються такими що припинили своє існування (п. 38),

- особливості правонаступництва: всі їх права та обов'язки переходять, в першому випадку, до знову утвореної в результаті злиття кооперативної організації, а в другому – до існуючої, до складу якої увійшли інші організації (п. 38).

Щодо поділу кооперативних організацій, то Положення до процедури проведення поділу застосовує такі ж правила, як і до з'єднання кооперативних організацій (п. 36, 37). Втім, зазначає деякі особливості, зокрема:

- разом з прийняттям постанови про поділ одночасно виробляються та приймаються проекти статутів знову утворених організацій (п. 39);

- в постанові про поділ обов'язково має бути зазначено: яким чином розподіляється актив та пасив між створеними організаціями, та які члени до них вступають (п. 39);

- права та обов'язки поділеної організації переходять до знову утворених кооперативних організацій з моменту реєстрації їх статутів (п. 41);

- організація, вважається поділеною, а отже такою, що припинила своє існування, з моменту реєстрації знову утворених кооперативних організацій (п. 41).

В той же час злиття, приєднання, поділ державних промислових трестів передбачено Положенням про державні промислові трести, в якому цілий розділ IX присвячено цим питанням. В даному Положенні прослідковується така ж тенденція, як і в попередньому аналізованому Положенні про порядок припинення кооперативних

організацій при їх ліквідації, з'єднанні та поділі, а саме: по-перше, ліквідація, з'єднання та поділ – це підстави припинення діяльності трестів; по-друге, приєднання, злиття та поділ – це форми другого способу припинення своєї діяльності трестів (без ліквідації справ та майна) (п. 55). Відповідно до п. 59 Приєднання одного тресту до іншого відбувається шляхом відповідної зміни статуту останнього та в тих випадках, коли обидва трести підвідомчі одній і тій же установі, здійснюється відповідною постановою цієї установи. Припинення існування треста, який приєднується, та перехід активу та пасиву до другого тресту вважаються здійснюваними з моменту запису в торговому реєстрі.

Згідно з п. 60 аналізованого Положення, злиття трестів відбувається шляхом заснування нового тресту. Злиття трестів та перехід активів та пасивів до нового тресту вважаються здійснюваними з моменту запису в торговому реєстрі. Злиття трестів, підвідомчих одній і тій же підвідомчій установі, здійснюється постановою цієї установи.

Виділ із тресту частини або майна для створення іншого тресту відбувається шляхом зміни статуту першого тресту та заснування нового тресту – це положення було одне із перших щодо встановлення такої майбутньої форми реорганізації, як виділ (п. 61). Записи в торговому реєстрі про зміну статуту раніше існуючого тресту та про затвердження статуту нового тресту відбуваються одночасно.

Відповідно до п. 62 Положення про державні промислові трести, поділ одного тресту на два або більше число трестів відбувається шляхом заснування нових трестів. Одночасно із реєстрацією знову утворених трестів до них переходять у відповідних частках актив та пасив поділеного тресту. Разом з тим в реєстрі робиться запис про припинення існування останнього. Поділ вважається таким, що відбувся, з моменту запису в реєстрі.

У зв'язку із змінами, які притерпіли норми ст. 9, 59, 60 Положення про державні промислові трести від 29.06.1927 р., було прийнято інше Положення про порядок злиття, приєднання, поділ та ліквідацію трестів та інших господарських організацій та виділ із їх складу окремих підприємств, затвердженим постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 27.03.1936 р., відповідно до якого встановлювався порядок отримання

відповідного дозволу в залежності від рівня організації в даних відносинах. Так, відповідно цього Положення, злиття, приєднання, поділ та ліквідація трестів та інших господарських організацій, а рівно виділ із складу окремих автономних підприємств відбувається таким же чином, як і створення нових трестів та інших господарських організацій, в наступному порядку: щодо організацій загальносоюзного значення – із дозволу Ради Народних Комісарів Союзу РСР чи Ради Праці та Оборони; щодо організацій республіканського значення (в союзних та автономних республіках) – з дозволу ради народних комісарів відповідної республіки; щодо організацій місцевого значення – з дозволу відповідного місцевого виконавчого комітету.

Отже, аналіз зазначених Положень свідчить про те, що, по-перше, в законодавстві чітко встановлено два способи припинення господарських організацій: (1) з ліквідацією справ та майна; (2) без ліквідації справ та майна, яка в свою чергу мала наступні форми: (а) з'єднання двох чи декількох організацій; (б) поділ однієї організації на дві чи декілька самостійних організацій. По-друге, такий спосіб припинення господарської організації як без ліквідації справ та майна – це не що інше, як реорганізацію, за своїм змістовним навантаженням. По-третє, такі форми як злиття, приєднання, поділ розглядались в законодавстві виключно як способи припинення організацій поряд із ліквідацією. По-четверте, починається виокремлюватися така форма як виділ господарської організації; і врешті-решт, поступово з'являються норми, які більш-менш регламентують сам порядок проведення цих процедур.

В прийнятому згодом Законі СРСР від 08.12.1961 року «Про затвердження Основ цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік» [244] (ст. 11) про реорганізацію не згадувалося.

Згодом вперше в законодавство на рівні кодифікованого акту, а саме в ЦК УРСР від 18.07.1963 року [80], вводяться, по-перше, термін «реорганізація», яка розглядається, як один із способів припинення юридичних осіб, поряд із ліквідацією (ч. 1 ст. 37 ЦК УРСР 1963 р.); по-друге, форми реорганізації, до яких відносяться: злиття, приєднання та поділ. Розглянуте раніше приєднання, як окремий випадок злиття, виділяється в якості самостійної форми реорганізації. При цьому згідно ч. 2 ст. 37 ЦК УРСР 1963 р. при злитті і поділі юридичних осіб майно (права і обов'язки)

переходить до знову створених юридичних осіб. При приєднанні юридичної особи до іншої юридичної особи її майно (права і обов'язки) переходить до останньої. Крім того, вводиться такий правовий документ, як передавальний баланс, а саме зазначається: майно переходить в день підписання передаточного балансу, якщо інше не передбачене законом або постановою про реорганізацію. Щодо порядку реорганізації юридичних осіб, то зазначається, що така процедура визначається законодавством Союзу РСР і постановами Ради Міністрів Української РСР. Порядок реорганізації кооперативних та інших громадських організацій може бути визначений їх статутами (положеннями) (ч. 3, 4 ст. 37 ЦК УРСР 1963 року). Заслуговує на увагу частина 3 ст. 39 ЦК УРСР 1963 р., якою передбачалось, що реорганізація (злиття, поділ, приєднання) державно-колгоспних, інших державно-кооперативних, кооперативних та інших громадських організацій, що є юридичними особами, допускається тільки за рішенням загальних зборів їх членів або зборів уповноважених.

Як бачимо, норми ЦК УРСР 1963 р. не визначали самої процедури реорганізації в формах злиття, приєднання, поділу, а тільки відсилали до відповідного законодавства Союзу РСР та постановам Ради Міністрів УРСР. В той же час на даному етапі розвитку можна вже говорити про законодавче закріплення під час реорганізації універсального правонаступництва. Крім того, слід зазначити, що ці положення ЦК УРСР 1963 р. є значущими для правового регулювання реорганізації, оскільки визнали її особливим способом припинення юридичних осіб поряд із ліквідацією, а злиття, приєднання та поділ – самостійними рівноцінними формами реорганізації.

Згодом приймається Положення про порядок створення, реорганізації та ліквідації підприємств, об'єднань, організацій та установ [292] від 02.09.1982 р., п. 12 якого визначив, що реорганізація підприємств, об'єднань, організацій та установ здійснюється в порядку, встановленому для створення відповідних підприємств, об'єднань, організацій та установ. Фактично даним Положенням встановлена єдина процедура, як для створення, так і для реорганізації без відображення специфіки останньої. Дещо детальніше форми реорганізації відображені в пп. 106-107 Положення про соціалістичне державне виробниче підприємство [247]. Ці пункти відтворені із

невеликими корективами в Положеннях про виробниче об'єднання [246](пп. 139-140) та про науко-виробниче об'єднання [245](пп. 143-144).

Проте із появою АТ та ТОВ, норми, які регламентували питання реорганізації, а також окремих її форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) були не в змозі на відповідному рівні врегулювати виникаючі реорганізаційні відносини. В прийнятому Положенні про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та Положення про цінні папери від 19.06.1990 р. [391] була відсутня процедура проведення реорганізації, втім й не містило відсилання (як це було в Положенні від 02.09.1982 р.) на застосування в цих випадках норм про створення. В Положенні від 19.06.1990 р. лише вказано, що реорганізація – це один із видів припинення АТ та ТОВ, яка включає в себе вже п'ять форм (злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення). Згадується й про необхідність внесення змін в установчі документи і в реєстр державної реєстрації під час реорганізації товариства (п. 25 аналізованого Положення від 19.06.1990 р.).

Прийняті в 1991 році Основи цивільного законодавства Союзу РСР та республік [259] містили також п'ять форм реорганізації – злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення (ст. 16). Проте у зв'язку із проголошенням України суверенною державою даний акт так і не був введений в дію на території України. В науковій літературі відмічали, що періоду розвитку радянського законодавства притаманні два недоліки: (1) це те, що реорганізація юридичних осіб разом із їх ліквідацією розглядалась виключно як спосіб припинення юридичної особи та (2) законодавцем повністю було проігноровано права та інтереси кредиторів за зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи [133, с. 42].

Подальший розвиток законодавства про реорганізацію господарських організацій історично пов'язаний із двома істотними для права обставинами. По-перше, це зміна економічної системи, та, по-друге, становлення в Україні національної системи права. Проведення в Україні реформування економіки супроводжується масштабним роздержавленням державної власності. В цей час приймається низка нормативно-правових актів, які заклали основу подальшого функціонування за новими правилами таких головних суб'єктів господарювання, як підприємства, господарські

товариства. Зокрема, мова йде про Закони України «Про підприємства» [408] (ч. 1 ст. 34), «Про господарські товариства» (ч. 1 ст. 19), норми яких фактично продублювали розширення форм реорганізації, які містилися в нечинних Основах цивільного законодавства Союзу РСР та республік 1991 року. Разом із тим, як і зазначений союзний акт, так і вказані закони нічого по суті не привносили в регулювання відносин із реорганізації, окрім розширеного переліку форм реорганізації, який передбачав не тільки злиття, приєднання та поділ (зазначених на той момент в чинному ЦК УРСР 1963 року), в якості самостійних форм реорганізації, але ще й виділ та перетворення. Слід зазначити, що у вказаний період почали вимальовуватись щонайменше чотири проблеми законодавства про реорганізацію: 1) неузгодженість термінів; 2) повна відсутність регламентації порядку здійснення реорганізації; 3) відсутність гарантій дотримання прав інвесторів; 4) слабка захищеність професійних учасників ринку [588, с. 14]. В цілому, з одного боку, в деяких сферах виробництва, як то вугільнодобувна, машинобудівна промисловість, простежуються процеси концентрації капіталу та укрупнення господарських організацій, тоді, як, з іншого боку, навпаки – диверсифікація виробництва, збитковість деяких сфер виробництва, зловживання монопольним становищем, – це все сприяло прийняттю цілої низки нормативно-правових актів, у яких закріплено окремі положення щодо реорганізації та її форм.

Ключовим для врегулювання відносин із реорганізації во всіх сферах економіки став підзаконний нормативно-правовий акт – Положення про порядок реєстрації випуску акцій, затверджений ДКЦПФР України від 30.12.1998 р [287]. В ньому визначались вже особливості таких етапів реорганізації як випуск акцій, обмін акцій. Окремі положення даного підзаконного акту присвячені різним формам реорганізації (злиттю, приєднанню, поділу, виділу, перетворенню) АТ та здійсненню державного контролю за цими процесами.

Поряд із розвитком загального законодавства в цей період починається інтенсивний розвиток й спеціального законодавства, окремі норми якого також регулювали реорганізаційні відносини. Саме в спеціальних нормативних актах, які регулювали відносини в сферах економіки, починає відображатися специфіка

реорганізації суб'єктів в різних її формах, які діють у відповідних сферах господарювання.

Зокрема, в *банківській сфері*, Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. не тільки закріплював вже легальні визначення всіх форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) банків (ст. 26); але й встановлював вимоги, яким повинно було відповідати рішення про реорганізацію (ст. 28). В цьому Законі ціла стаття відводиться договору (угоді) про злиття (приєднання), про який тільки згадується в переліку документів, необхідних для реєстрації емісії акцій в загальному нормативному акті – Положенні про порядок реєстрації впуску акцій. Подальший розвиток ці положення отримали в Методичних рекомендаціях про порядок реорганізації та реструктуризації комерційних банків [221], затверджених НБУ від 09.10.2000 р. В даному акті достатньо чітко та в повному обсязі регламентувалась процедура проведення реорганізації комерційних банків, в тому числі передбачаються особливості кожного етапу з урахуванням форм реорганізації комерційних банків (п. 5.1. «Реорганізація шляхом злиття», 5.2. «Реорганізація шляхом приєднання», 5.3. «Реорганізація шляхом поділу», 5.4. «Реорганізація шляхом виділу», 5.5. «Реорганізація комерційного банку шляхом перетворення» Методичних рекомендацій).

Особливості реорганізації господарських організацій в достатньому обсязі, докладно згодом починають регулюватися цілою низкою правових норм різної юридичної сили і в іншій сфері фінансової діяльності – *страховій діяльності*. Вони відображаються в нормах Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків, затвердженого Державною комісією по регулюванню ринку фінансових послуг України від 04.06.2004 р [295]. В цих нормах відображалась вже специфіка передачі прав та обов'язків при різних формах реорганізації страхових компаній (п. 3.1. – при злитті, п. 3.2. – при приєднанні, п. 3.3. – при поділі, п.3.4. – при виділі, п. 3.5. – при перетворенні аналізованого Положення).

В *інвестиційній сфері* особливості проведення реорганізації укрупнення інвестиційних фондів шляхом злиття та приєднання вже чітко визначались нормами

Положення про особливості реорганізації інвестиційних фондів шляхом злиття або приєднання [285], затвердженому ДКЦПФР України від 05.11.1999 року. В ньому визначався порядок проведення обміну інвестиційних сертифікатів інвестиційних фондів-правопередників на інвестиційні сертифікати фонду- правонаступника.

Надалі реорганізація як форма припинення господарських організацій передбачається й для окремих організаційно-правових форм господарських організацій, зокрема, Закон України «Про кооперацію» від 30.01.2004 р. містив вже норми про реорганізацію кооперативів (ст. 28).

В той ж час для забезпечення ефективного функціонування економіки України та запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополієм (домінуючим) положенням, обмеження економічної конкуренції постає необхідність в прийнятті Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р., в якому такі форми реорганізації – злиття та приєднання – розглядаються як самостійні форми економічної концентрації (ч. 2 п. 1 ст. 22 вказаного Закону).

Якісно новим етапом в розвитку законодавства про реорганізації господарських організацій та її форм стало введення в дію із 1 січня 2004 року Господарського та Цивільного кодексів України.

Норми ГК України, так як і норми Закону України «Про господарські товариства» (ч. 1 ст. 19), передбачають реорганізацію в якості однієї із форм припинення господарських організацій та вперше формулюють на рівні кодифікованого акту легальні визначення понять кожної із п'яти форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення – ч. 2, 3 ст. 59 ГК України). Ці ж форми реорганізації визначені і щодо господарських товариств (ч. 1 т. 91 ГК України), а також виробничих кооперативів (ч. 1 ст. 109 ГК України). Як вже зазначалось, вперше реорганізація була визнана в якості не тільки способу припинення господарської організації, а й – способу створення (ч. 1 ст. 56 ГК України).

В той же час норми ЦК України того періоду відносили форми реорганізації (злиття, приєднання, поділ, перетворення) до припинення юридичних осіб з передачею «всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам ...» саме в якості самостійних форм припинення (ч. 1 ст. 104), без

об'єднання їх родовим поняттям – припинення шляхом реорганізації, оскільки термін «реорганізація» на той час було вилучено. Втім слід зазначити, що в той період в цих нормах також не закріплювались особливості кожного із перерахованих способів припинення юридичних осіб, а містився єдиний порядок припинення юридичної особи для всіх форм – злиття, приєднання, поділ, перетворення (ст. 106, 107 ЦК України). Крім того, виділенню та перетворенню присвячені були окремі статті – ст. 109 та ст. 108, відповідно.

Вперше елементи публічності здійснюваних під час реорганізації дій вводяться низкою норм Закону про держреєстрацію від 15.05.2003 р. Зокрема, вперше передбачений обов'язок вводити інформацію про початок процесу реорганізації в ЄДР, що дозволяє третім особам вчасно отримати інформацію про реорганізацію та прийняти заходи для захисту власних інтересів. Крім того, в ст. 33 аналізованого Закону чітко визначені моменти завершення реорганізації в залежності від її форм.

Подальше становлення та розвиток законодавства про реорганізацію господарських організацій набирає обертів та розвивається так само швидко і стрімко, як і самі господарські організації в різних її формах. З удосконаленням законодавства про господарські товариства та їх види, а також спеціальні суб'єкти в різних сферах діяльності як то банки, фінансові установи, страхові компанії, тощо – потребує відповідного правового регулювання і питання реорганізації господарських організацій. Поступово з'являються норми, які вдосконалюють процедуру проведення реорганізації, окремих форм; вводяться різні механізми захисту законних прав та інтересів учасників, кредиторів, держави під час реорганізації; неабиякої актуальності набувають норми, які детально регламентують окремі важливі етапи проведення реорганізації, як то питання емісії та конвертації акцій під час реорганізації АТ, тощо. Все це віднаходить своє відображення в положеннях Закону України «Про акціонерні товариства» [371] від 17 вересня 2008 року (ст. ст. 80-87); Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року (ст. 98); Закону України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» від 23 березня 2017 р.; Закону про ТОВ та ТДВ від 06 лютого 2018 року (глава VI ст. ст. 47-54), Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року (розділ IX ст. 33), а також

деяких підзаконних нормативно-правових актах, зокрема в Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників [284], затверджене постановою Правління Національного банку України № 32 189 від 27 червня 2008 року; Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання затверджений рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 520 від 09 квітня 2013 року.

На подальший розвиток законодавства про реорганізацію господарських організацій, зокрема господарських товариств і здебільшого саме господарських товариств, які належать до об'єднання капіталів – АТ, ТОВ та ТДВ, - як і на все господарське законодавство – неабиякий вплив мають дві обставини, які відбилися, буквально, за останні 2021-2023 рр.

По-перше, це прийняття 27 липня 2022 року абсолютно нової редакції Закону України «Про акціонерні товариства», яким передбачено достатньо деталізований порядок щодо питань виділу та припинення АТ і цьому присвячено окремий розділ XVII, який побудований таким чином, що спочатку передбачаються загальні статті, які мають загальні норми і можуть бути застосовані для всіх форм реорганізації (ст. ст. 114-117) та спеціальні, які:

- регламентують виключно визначення кожної форми реорганізації, порядок та етапи для кожної із форм реорганізації: злиття (ст. ст. 117, 118), приєднання (ст. ст. 119, 120), поділ (ст. ст. 125, 126); виділ (ст. ст. 127, 128), перетворення (ст. ст. 133, 134);

- містять для таких форм (злиття та приєднання): умови злиття та приєднання (ст. 122); розгляд проекту умов про злиття та приєднання експертами (ст. 123); права акціонерів у процесі злиття, приєднання АТ (ст. 124);

- містять для таких форм (поділ та виділ): умови поділу та виділу (ст. 129); розгляд проекту умов поділу та виділу експертами (ст. 130); права акціонерів у процесі поділу та виділу АТ (ст. 131).

По-друге, це проект Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у

перехідний період [421], яким представники, розробники і захисники ЦК України через впровадження Концепції оновлення ЦК України [174] передбачають без жодних правових альтернатив, виключно один варіант розвитку подій для Господарського кодексу України – його ліквідацію. Про це йшлося неодноразово, підіймалися та обговорювалися ці питання на рівні законотворчому, серед науковців, суддів, юристів-практиків, тощо. Багато перемовин, конференцій та круглих столів [54] було проведено, але порозуміння так і не було не віднайдено. Крім того, 12 січня 2023 року було прийнято Постанову ВРУ «Про прийняття за основу проекту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [416]. Не вдаючись до полеміки щодо абсолютно, як представляється, суто політичного рішення з приводу скасування Господарського кодексу і залишення «всього і вся» задля цивілістів, все ж таки хотілося б зазначити декілька аргументів щодо помилковості цього підходу.

Перш за все, на чому треба наголосити, і це є головним – ухвалення ГК України визнають «усвідомленим кроком з боку держави, адекватною реакцією на складні економічні процеси», які виключно цивільно-правовими або адміністративно-правовими методами не можливо упорядкувати [518, с. 4–5].

По-друге, скасування ГК України призведе до зникнення низки понять господарського права, зокрема: ознаки підприємницької діяльності, суб'єкта господарювання, господарської організації, господарської діяльності та її ознак, тощо, які використовуються іншими спеціальними нормативно-правовими актами, зокрема Законами України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державного контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності», «Про державну регуляторну політику у сфері господарської діяльності», Кримінальним, Земельним та Податковим кодексами.

По-третє, у ГК України міститься низка організаційно-правових форм, які не виокремлюються ЦК України, зокрема, комунальне підприємство, державне підприємство, казенне підприємство, приватне підприємство, кредитна спілка, а також організаційно-правові форми об'єднань підприємств (асоціація, корпорація, консорціум, концерн, холдингові компанії). Скасування ГК України залишать ці

організаційно-правові форми об'єднань підприємств без правового статусу та легітимності діяльності. Крім того, саме ГК України визначає правовий статус державних, у тому числі казенних, та комунальних підприємств, порядок призначення їх керівників, фінансової звітності, фінансового планування та порядку прийняття господарських зобов'язань, скасування ГК України призведе до виникнення прогалини щодо правового статусу цих підприємств.

Вже має свої негативні наслідки, як слушно відмічає О. П. Подцерковний, скасування положень ст. 125 ГК України (виключено на підставі Закону № 2522-VI від 09.09.2010) щодо промислово-фінансових груп (далі – ПФГ), яким фактично відбувалася тінізація та делегалізація відповідних утворень, що із погляду антимонопольно-конкурентного та податкового законодавства позбавляє можливості відрізнити суспільно-корисну ПФГ від економічно шкідливої концентрації [277].

По-четверте, залишаються абсолютно не врегульованими питання визначення правового режиму майна таких видів підприємств як державні, комунальні, казенні підприємства, а саме мова йде про такі обмежено речові права на майно як: право господарського відання та право оперативного управління.

По-п'яте, ГК України передбачає спеціальні норми щодо господарської відповідальності, на відміну від ЦК України, а саме: гарантує залікову неустойку, якщо інше не передбачено в договорі; скасування ГК призведе до втрати «...тих надзвичайно позитивних правових положень, що сьогодні захищають слабку сторону у господарських відносинах» [278, с. 23], до втрати позитивних гарантій компенсаційної (а не штрафної форми майнової відповідальності господарюючих суб'єктів), а також до втрати інституту оперативно-господарських санкцій, як ефективного засобу позасудового захисту договірних прав підприємців, що не передбачається ЦК України.

Це тільки частина положень, скасування яких вплине на подальший розвиток законодавства з питань реорганізації таких господарських організацій як державні, комунальні, казенні підприємства, а втрата цих положень може в подальшому призвести до дестабілізації у господарсько-правових відносинах, залишити неврегульованими низки питань, як наслідок отримати дисбаланс як приватно-правових, так і публічно-правових інтересів.

Крім того, як слушно наголошують О. А. Беяневич та О. П. Подцерковний, скасування ГК України призведе до правового вакууму, українська правова система втратить національну своєрідність у порівнянні із Російською Федерацією та СРСР, буде спалюжена сама ідея систематизації у кодексі численних законів у сфері господарювання [18], тощо. Все це матиме великі та негативні наслідки, які відбиватимуться, як на суб'єктах господарювання, котрі змушені будуть пристосовуватися до «нових правил гри», так і на економіці в цілому, що багатократно збільшить ризик інвестиційної привабливості країни.

Також слід зазначити, що європейський досвід свідчить на користь, а не проти кодифікації, де більшість розвинених країн сьогодні мають окремі господарські або комерційні кодекси. Так, у Бельгії у 2013 році прийнято самий об'ємний Господарський кодекс (*Code de droit économique*), що складається із 18 книг та за структурою наближений до ГК України (загальні положення про господарську діяльність, загальний статус компаній, положення про конкуренцію, захист прав споживачів, безпеку продуктів та послуг, господарські контракти, електронну комерцію, банківську справу та фінанси, право промислової власності, провадження у спеціалізованих комерційних судах тощо); у Німеччині – Німецьке торговельне укладення 1900 року, який в сучасних офіційних та неофіційних перекладах іменується більш широко – як Комерційний кодекс, постійно оновлюється та доповнюється (значна кількість норм стосується публічної звітності, захисту конкуренції та забезпечення свободи руху капіталів). Комерційні кодекси діють також в таких європейських країнах, як Австрія, Болгарія, Люксембург, Португалія, Словаччина, а також у США, Японії, Південній Кореї та багатьох інших країнах. За останні десятиліття заявили нові комерційні та підприємницькі кодекси Франції (2007), Туреччини (2012), Казахстану (2015), Латвії (2000), Естонії (2011) [279].

Втім, безумовно треба визнати той факт, що господарське законодавство вже давно потребує модернізації, і тут варто погодитися із низкою висловлених науковцями-господарниками думок, зокрема Резніковою В. В. [432, с. 110-112] та Щербиною В. С. [435], що ГК України потребує свого доопрацювання, але ніяким чином не скасування. Кодифікація господарського (економічного) законодавства має

бути виведена на якісно новий рівень – на що вказують такі, як слушно зацентрує увагу В. В. Резнікова: «...виклики сучасності, як інтенсифікація інвестиційних процесів; стрімкий розвиток електронної комерції та всіх форм дистанційної (он-лайн) торгівлі (що не дивно в умовах пандемії та карантинних обмежень); розвиток інноваційних технологій, використання новітніх технологій (цифрових, блокчейн, біо-, нано- тощо); використання штучного інтелекту в господарській діяльності; формування та розвиток смартпромисловості; необхідність врегулювання обігу відходів як вторинної сировини у сфері господарювання тощо» [433, с. 19]. В продовження цієї тези, справедливо зазначається в науковій літературі В. А. Устименко та Р. А. Джабраїловим [519, с. 81-82], що саме Господарський кодекс, а не Цивільний кодекс, мав би регламентувати нові види господарської діяльності та нові форми організації господарських відносин (правові засади здійснення дилерської та брокерської діяльності, аутсорсингу, публічно-приватного партнерства, організації та здійснення електронної комерції і, загалом, правового регулювання цифровізації та роботизації економіки, використання у господарському обігу криптовалют та інших замінників грошей, правовий режим відходів як вторинної сировини у сфері господарювання тощо).

В цьому контексті важливо відмітити науковий експертний висновок до проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр № 6013 від 09.09.2021 р), підготовлений Робочою групою, створеною на підставі розпорядження директора Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України» від 22.09.2021 р. № 8/21, відповідно до якого було встановлено, що «Проаналізований проект має вади, які неможливо вирішити його техніко-юридичним редагуванням, здатен нанести суттєву шкоду правовій системі України, наукову та освітнім процесам, значно знизити ефективність формування та реалізації державної економічної політики, суперечить міжнародним зобов'язанням України (в т.ч. Угоді про асоціацію між Україною та ЄС), Конституції України, законам України (в т. ч. Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»), не має чітко визначеної мети та предмету правового

регулювання, не відповідає «критеріям якості закону» (які є показниками дотримання принципу юридичної визначеності: ефективність мети і засобів правового регулювання, несуперечливість такого регулювання, розумність та логічність закону, чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм), суперечить очікуванням суспільства та бізнесу у сталості прогнозованості розвитку правової системи, не має прогнозу регуляторного впливу та наслідків для економіки України, не забезпечено його публічне обговорення як регуляторного акту, відсутній аналіз регуляторного впливу Законопроєкту № 6013, не проведено експертизу Законопроєкту № 6013 з боку уповноваженого органу щодо здійснення державної регуляторної політики, як це передбачено ст. 30 Закону № 1160-IV, не оприлюднено звіт про відстеження результативності Господарського кодексу України, як регуляторного акту, скасування якого передбачено Законопроєктом № 6013 тощо» та рекомендовано «Комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України, Голові Верховної Ради України повернути проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр № 6013 від 09.09.2021 р) суб'єкту права законодавчої ініціативи без його включення до порядку сесії та розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України» [236].

З метою комплексного дослідження розвитку законодавства про реорганізацію господарських організацій, доцільно проаналізувати також і законодавство Європейського Союзу з цього питання, враховуючи той факт, що інтеграція України до європейського економічного та політичного простору не може бути ефективною та успішною без відповідної імплементації правових норм Євросоюзу до національної системи права. В свою чергу положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [513] в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління [94, с. 11-12] зумовлює привести регулювання діяльності корпорацій, зокрема регулювання процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до вимог європейських стандартів та поступове зближення з правилами і рекомендаціями ЄС [599, с. 285]. Оскільки правове регулювання безпосередньо механізмів реорганізації компаній, зокрема злиття, приєднання та інших її форм закріплено в директивах

Європейського Союзу та Європейської Економічної Спільноти, все ж таки вбачається за доцільне зосередитися саме на аналізі відповідних актів.

Отже, розвиток законодавства ЄС в частині регламентації процесу реорганізації компаній почався саме з її форм – процесів укрупнення компаній – злиття юридичних осіб. Цей етап історично пов'язаний із прийняттям Третьої директиви № 78/855/ЄЕС від 09 жовтня 1978 р. про злиття публічних акціонерних товариств. Положення цієї Директиви зобов'язували держав-членів запровадити інститут злиття до свого національного права [701]. Треба зазначити таку важливу деталь, як зауважує О. Р. Кібенко, на той час праву деяких держав ЄС, наприклад, Великобританії, Нідерландам, інститут реорганізації взагалі був невідомий, тому цілком логічним було відповідне положення ст. 2 Третьої Директиви № 78/855/ЄЕС, яка зобов'язувала держави ввести відповідні норми у внутрішнє законодавство [144, с. 361]. Саме таким чином було закріплено необхідність забезпечення так званого «формального злиття АТ» або «злиття в юридичному значенні», оскільки в окремих державах законодавством було врегульовано лише економічні аспекти даних відносин, проте не передбачалося необхідності здійснення відповідної реорганізації юридичних осіб [450, с. 69]. Отже, компанії внаслідок об'єднання активів з економічної точки зору ставали одним цілим, проте формально залишалися самостійними суб'єктами в правовому значенні. З прийняттям Третьої Директиви № 78/855/ЄЕС практично в усіх країнах - учасницях ЄС були внесені суттєві зміни в національні законодавства, що регулюють інститути злиття/приєднання. Вважається, що головною причиною цього було прагнення до створення єдиного економічного простору, глобалізації виробництва та руху капіталу.

Втім, сама Директива № 78/855/ЄС мала достатньо компромісний характер і залишила національним законодавцям достатню свободу дій щодо регламентації злиття компаній. Основними її нововведеннями вважаються гарантування прав акціонерів та кредиторів, а саме: закріплення необхідності опублікування кожним учасником об'єднання оголошення про злиття, схваленого загальними зборами; перевірка правильності та законності злиття незалежним експертом; попередне

обговорення майбутнього об'єднання з працівниками компанії, думка яких повинна враховуватися загальними зборами під час прийняття відповідного рішення.

З метою запобігання ухиленню товариств від виконання вимог Третьої директиви шляхом проведення складної форми реорганізації, відомої під назвою «злиття-поділ», у 1982 році була ухвалена Шоста директива [693], присвячена питанням поділу товариств. Для такої реорганізації характерним є різноманітні сполучення злиття (приєднання) з розділом: перехід майна від одного існуючого товариства до двох і більше існуючих товариств; злиття трьох товариств у два новостворювані, тощо. Проведення подібних реорганізацій дозволяло зацікавленим особам обходити вимоги національного права щодо злиття, запроваджені відповідно до Третьої директиви.

Згодом у 1990 році приймається Директива Ради Європейських Співтовариств «Про загальноприйнятну систему оподаткування товариств різних держав-членів при злитті, поділі, передачі активів і обміні акцій», метою якої було забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку ЄС та уніфікації регулювання інституту злиття з позиції податкового законодавства. Згодом вказана Директива втратила свою чинність та була замінена Директивою Ради 2009/133/ЄС від 19 жовтня 2009 р [641]. В подальшому положення щодо реорганізації в більшості своєї знаходимо стосовно такої її форми, як злиття, - у регламентах, які були прийняті на початку 2000-х років, а саме: Регламенті Ради (ЄС) № 2157/2001 від 8 жовтня 2001 р. про Статут Європейського АТ [415] та Регламенті Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22 липня 2003 р. про Статут Європейського кооперативного товариства [642].

Після прийняття Третьої Директиви наступним кроком в процедурі гармонізації законодавства держав-членів ЄС стало прийняття Десятої Директиви щодо транскордонного злиття компаній (Директива № 2005/56/ЄС від 26 жовтня 2005 року) [648]. Відповідно до цієї Десятої Директиви № 2005/56/ЄС від 26 жовтня 2005 року, держави – члени ЄС зобов'язалися дозволити транскордонні злиття компанії відповідної держави з компанією іншої держави ЄС за умови, що національні законодавства відповідних держав допускають злиття таких компаній. При цьому положення цієї Директиви не застосувались до злиття компаній, які зареєстровані в

межах юрисдикції однієї держави-члена, а також до випадків транскордонного злиття між компанією, зареєстрованою в Європейській Економічній Зоні (ЄЕЗ) та компанією, діяльність якої підпорядкована законодавству держави, яка не входить до ЄЕЗ [663, с. 5-6].

Далі за хронологією прийняття директив, які регламентують питання реорганізації компаній, слід назвати Директиву № 2004/25/ЄС про пропозиції поглинання від 21.04.2004 року, яку в доктрині неофіційно називають «Директива про поглинання» [647], яка спрямована на гармонізацію правил та норм, що застосовуються у разі поглинання товариств; а також на створення ефективної юридичної бази для поглинань в межах єдиного європейського ринку і забезпечення достатнього й однакового рівня захисту прав меншості у разі зміни контролю над товариством у правовому просторі ЄС. У цьому акті поглинання визначається як придбання контрольного пакета акцій з метою отримання переважного права голосу (за умови, що акції таких товариств допущені до обігу на врегульованому ринку цінних паперів однієї або декількох країн ЄС) [165, с. 66]. Як слушно відмічається в науковій літературі, важливість прийняття даного акту обумовлена тим, що, на думку багатьох європейських експертів, поглинання товариств є важливим фактором розвитку економіки і побудови єдиного європейського економічного простору [144, с. 334], в той час як в українських правових реаліях це явище часто ототожнюють із негативним – рейдерством.

Подальший розвиток процесів реорганізації компаній шляхом злиття здійснюється через прийняття в 2011 році Директиви № 2011/35/ЄС про злиття публічних акціонерних компаній, яка по суті замінила Третю Директиву. Як зазначається в юридичній літературі, Директива № 2011/35/ЄС була прийнята з метою кодифікації положень Третьої Директиви Ради та актів, які вносили зміни до неї [429, с. 22]; присвячена регулюванню питань злиття національних АТ, не зачіпаючи транскордонні злиття, в ній було збережено загальний принцип універсального правонаступництва без ліквідації первинно існуючих компаній, що забезпечує гарантії прав та законних інтересів їх акціонерів та третіх осіб, що вступили у правовідносини з даними компаніями [649].

Нарешті, сучасний етап розвитку корпоративного законодавства ЄС щодо реорганізації компаній та її форм, пов'язаний з прийняттям 14 червня 2017 р. Директиви ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація), яка набула чинності 20 липня 2017 р. (надалі – Директива ЄС № 2017/1132). Вона являє собою кодифікований акт, що містить правила про порядок злиття компаній⁵, включаючи і транскордонні, порядок їх поділу, щодо розкриття інформації про закордонні філії, а також гарантії щодо захисту учасників відповідних компаній (ст. 1) [633]. Розділ II має назву «Conversions, mergers and divisions of limited liability companies», що перекладається як «Перетворення, злиття та поділ публічних акціонерних компаній» та включає окремі глави, які регламентують: транскордонне перетворення (“Cross-border conversions”) (ст. ст. 86a-86t); злиття публічних акціонерних компаній (“Mergers of public limited liability companies”) (ст. ст. 87-117); транскордонне злиття компаній з обмеженою відповідальністю (“Cross-border mergers of limited liability companies” (ст. ст. 118-133) та поділ публічних акціонерних компаній (“Divisions of public limited liability companies”) (ст. ст. 135-159).

Аналізована Директива ЄС № 2017/1132, як і попередні дві редакції Директив (Третя Директива № 78/855/ЕЕС від 09 жовтня 1978 р. та Директива № 2011/35/ЕС від 05 квітня 2011 р.) розрізняють наступні види злиття та поділу. Відповідно до ст. 88 Директиви виокремлюють два види злиття публічних акціонерних компаній: (1) “merger by acquisition” (злиття шляхом придбання) та “merger by the formation of a new company” (злиття шляхом заснування нової компанії). Злиття шляхом придбання означає операцію, у результаті якої одна чи більше компаній припиняються без процедури ліквідації (такі компанії розформовуються) та передають всі свої активи та зобов'язання іншій компанії (яка вже існує) в обмін на випуск акціонерам придбаної компанії або компаній акцій компанії, що придбаває, та, можливо, грошову виплату,

⁵ Варто зазначити, що в назві Директиви застосовується таке поняття як «limited liability companies», що дослівно в перекладі означає товариство з обмеженою відповідальністю. Втім, виходячи із змісту Директиви, та ч. 1 ст. 87 Директиви, яка вказує на те, що координаційні заходи, закладені в цьому розділі, повинні застосовувати закони, положення, адміністративні положення держав-членів, що стосуються компаній, які наводяться в Доповненні 1 (в Доповненні 1 надається перелік держав та відповідні типи компаній-назви за законодавством держав-учасниць) – мова йде про такі види компаній як акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю.

якщо така здійснюється, в розмірі не більше 10 % номінальної вартості випущених таким чином акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості (ст. 89). При цьому слід зазначити, що з огляду на вітчизняне законодавство такий різновид реорганізації юридичних осіб розглядають як приєднання. Злиття шляхом заснування нової компанії означає операцію, в результаті якої декілька компаній припиняються без процедури ліквідації (такі компанії розформовуються) та передають всі свої активи та зобов'язання новій компанії, яку засновують, в обмін на випуск своїм акціонерам акцій нової компанії та, можливо, грошову виплату, якщо така здійснюється, у розмірі не більше 10 % номінальної вартості випущених таким чином акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості (ст. 90). У вітчизняному праві така форма реорганізації називається злиттям.

При цьому слід відмітити, що, на відміну від вітчизняного законодавства, європейське законодавство передбачає не тільки можливість видачі акціонерам товариства, що припиняється, акцій товариства, до якого відбувається приєднання / або акцій новоствореного товариства, але й виплату їм грошових коштів.

У зв'язку з тим, що законодавство більшості європейських країн не містить універсального терміну «реорганізація», в Директивах замість нього використовується словосполучення «припинення, що не тягне ліквідацію» [144, с. 363]. При цьому поняттям «ліквідація товариства» охоплюються дії щодо розподілу коштів або майна товариства серед його кредиторів (тобто погашення його зобов'язань перед припиненням).

В свою чергу відповідно до ст. 135 Директиви розрізняють два види поділу публічних акціонерних компаній: (1) “*division by acquisition*” (поділ шляхом придбання) та (2) “*division by the formation of new companies*” (поділ шляхом заснування нових компаній). Поділ шляхом придбання означає операцію, у результаті якої компанія після свого припинення без процедури ліквідації передає більш ніж одній компанії (яка вже існує) всі свої активи та зобов'язання в обмін на розподіл акціонерам поділюваної компанії акцій компаній, що отримують внески в результаті поділу (далі - «компанії-одержувачі»), та, можливо, грошову виплату в розмірі не

більше 10% номінальної вартості розподілених акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості (ч. 1 ст. 136). Дана дефініція свідчить про дещо інший підхід до визначення видів реорганізації порівняно із вітчизняним законодавством. Такий поділ, коли активи та зобов'язання компаній, що припиняються, переходять до двох та більше вже існуючих компаній, у вітчизняному законодавстві взагалі не передбачений (хоча на практиці має місце). Це так звана *складна форма реорганізації* [601, с. 175-179; 580, с. 75-83], яка поєднує риси поділу та приєднання (про це більше детально в підрозділі 2.2.4. дисертаційного дослідження). Поділ шляхом заснування нових компаній означає операцію, у результаті якої компанія після свого припинення без процедури ліквідації передає більш ніж одній новоствореній компанії всі свої активи та зобов'язання в обмін на розподіл акціонерам поділюваної компанії акцій компаній-одержувачів, та, можливо, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості розподілених акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості (ч. 1 ст. 155).

І, врешті-решт, остання форма реорганізації, яка передбачена Директивою ЄС № 2017/1132, це транскордонне перетворення компаній з обмеженою відповідальністю, під яким, відповідно до ст. 86b слід розуміти таку операцію в рамках якої компанія, що не припинена і не перебуває у процесі ліквідації, змінює організаційно-правову форму, що в ній вона зареєстрована в державі-члені вибуття, на вказану в додатку II організаційно-правову форму держави-члена призначення і переносить принаймні свій зареєстрований офіс до держави-члена призначення, зберігаючи свою правосуб'єктність, де:

- «державо-член вибуття» означає державу-член, що в ній компанія була зареєстрована до транскордонного перетворення;
- «державо-член призначення» означає державу-член, що в ній зареєстрована перетворена компанія в результаті транскордонного перетворення;
- «перетворена компанія» означає компанію, засновану в державі-члені призначення в результаті транскордонного перетворення.

Отже, засади правового регулювання реорганізації компаній, а саме її форм, зокрема злиття та приєднання у ЄС були закладені ще за часів створення Європейських спільнот. Створення єдиного кодифікованого акту, який би об'єднав положення неодноразово змінюваних Директив Ради № 82/891/ЄЕС та 89/666/ЄЕС, а також Директив № 2005/56/ЄС, 2009/101/ЄС, 2011/35/ЄЕС і № 2012/30/ЄС, було вкрай необхідним та виваженим кроком. Таким чином, сьогодні в Директиві ЄС № 2017/1132 містяться положення, які регламентують особливості злиття публічних АТ та ТОВ, порядок поділу ТОВ, гарантії прав учасників ТОВ, вимоги щодо розкриття інформації про відокремлені підрозділи, які створені у державах-членах ЄС тощо.

Характеризуючи розвиток законодавства про реорганізацію господарських організацій, слід зазначити, що в науковій літературі в різні часи неодноразово висвітлювалися питання періодизації законодавства в сфері припинення суб'єктів господарювання, припинення юридичних осіб, ліквідації юридичних осіб, реорганізації шляхом злиття та приєднання господарських товариств, покладаючи за основу, як правило, історико-правовий підхід такої періодизації або значущість прийняття того чи іншого нормативного-правового акту та вплив на регулювання відповідних відносин. Так, О. М. Зубатенко виділяє вісім ключових етапів розвитку нормативно-правового регулювання припинення суб'єктів господарювання у радянський та пострадянський час: період військового комунізму (1917-1922/23 рр.), в який підприємства не мали самостійності, їх реорганізація і ліквідація (в основному у формі націоналізації) здійснювалися декретами; період НЕПу (1922 р. – кінець 20-х рр.), коли підстави і порядок реорганізації і ліквідації залежали від організаційно-правової форми підприємства; період індустріалізації і колективізації (кінець 20-х - початок 30-х рр.), коли способи припинення (добровільний, розпорядчий і примусовий) еволюціонували в бік панування розпорядчо-примусового; передвоєнний період (30-ті роки ХХ ст.), коли рішення про припинення підприємств приймалося виключно міністерствами; період Великої Вітчизняної війни і післявоєнного відновлення народного господарства (40-ві – 50-ті рр.), коли Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік не містили положень про регулювання реорганізації і ліквідації юридичних осіб, а обмежувалися переліком можливих

організаційно-правових форм юридичних осіб; період після прийняття Цивільного кодексу УРСР 1963 року (середина 60-х – середина 80-х рр.), коли норми ЦК УРСР передбачали дві форми припинення юридичних осіб: ліквідацію і реорганізацію. При цьому законодавче закріплення одержали три форми реорганізації: злиття, поділ і приєднання; період перебудови (середина 80-х – початок 90-х рр.), коли реорганізація та ліквідація розглядалися в якості синонімів, а захист прав кредиторів не забезпечувався; сучасний період – після проголошення Україною незалежності (з початку 90-х років) [133, с. 30-43].

В свою чергу П. Повар пропонує розрізнити три періоди щодо регулювання припинення юридичних осіб, а саме: дорадянський (дореволюційний) період; радянський період; період незалежної України [274, с. 68].

Генезу правового регулювання, зокрема ліквідації юридичних осіб на території України (УРСР) розкрито й в науковому дослідженні О. М. Скоропис, в якому робиться висновок про можливість виділення таких п'яти періодів, а саме: перший період (1917– 1922 рр.) – примусова ліквідація юридичних осіб, які були створені під час існування Російської Імперії; другий період (1924–1963 рр.) характеризувався встановленням у цивільному законодавстві основних засад припинення існування юридичних осіб; третій період (1964–1991 рр.), протягом якого ЦК УРСР 1963 року визначив поняття ліквідації юридичної особи, встановивши особливості ліквідації державних юридичних осіб, а також кооперативних, державно- 56 колгоспних та громадських організацій, надавши право останнім передбачати у статутах (положеннях) підстави ліквідації; четвертий період з 1991 р. (отримання незалежності Україною) до 2004 року (вступу у дію ЦК України та ГК України) – в цей період приймається значна кількість нормативних актів, які визначають правовий статус як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб; - п'ятий період (з 2004 року до цього часу) характеризується спробою уніфікувати на кодифікованому рівні підстави та процедуру припинення юридичних осіб [466, с. 9].

Свого часу авторкою було розроблено власну авторську періодизацію становлення та розвитку правового регулювання процесів злиття та приєднання та виокремлено чотири етапи розвитку правових основ злиття та приєднання

господарських товариств: перший етап (1798-1927 рр.) характеризується зародженням процесів злиття та приєднання товариств, що знаходило своє відображення у нормах Торгівельного Статуту 1903 р. та ЦК УРСР 1922 р. (злиття визначалося як самостійний спосіб припинення акціонерних товариств, а приєднання – як окремий випадок злиття); другий етап (1928-1962 рр.), пов'язаний з виключенням норм про злиття як самостійного способу припинення товариств, це фактично був «мертвий» період у розвитку правового регулювання злиття та приєднання; третій етап (1963-1990 рр.) відзначається, з однієї сторони, відокремленням в нормах злиття та приєднання як самостійних форм реорганізації юридичних осіб, з іншої – відсутністю регулювання порядку їх проведення; четвертий етап (1991р. – по цей час) – період інтенсивного розвитку правової основи злиття та приєднання, який обумовлений зміною економічної системи держави та переходом до економіки ринкового типу, обов'язковим елементом якої є конкуренція, пов'язана із капіталізацією майна господарських товариств [588, с. 71]. Слід відзначити, що науковцями, зокрема В. М. Савєтчуком, сприймається даний підхід до визначення історичних етапів розвитку національного законодавства щодо злиття та приєднання, але при цьому додається, що із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» у 2008 р. розпочався новий етап його розвитку, який триває і до сьогодні [452, с. 34].

Таким чином, враховуючи проведений аналіз генези правового регулювання реорганізації господарських організацій, а також виокремлені в науці періоди становлення та розвитку законодавства в сфері припинення суб'єктів господарювання, зокрема шляхом злиття та приєднання, можливим убачається оновити та удосконалити таку періодизацію шляхом виокремлення наступних семи етапів.

Перший етап (1799-1936 рр.) характеризується зародженням процесу реорганізації шляхом застосування її форми – «злиття» («фузіонування»), сам термін «реорганізація», як родове поняття відносно її традиційних форм, та узагальнюючий термін як такий, ще не застосовується в законодавстві. В цей період вживались як тотожні два терміни – «злиття» та «фузіонування» (fusion), під яким розумілось фузіонування та обумовлене як його різновид приєднання (absorption). Термін «злиття» був введений в Торгівельний Статут 1903 року та передбачав два можливі

випадки злиття (фузіонування) юридичних осіб: (1) одно товариство поглинає інше, що, з юридичної сторони, представляє собою припинення одного товариства та переведення всього його майна на ім'я іншого товариства; (2) обидва товариства припиняють своє існування задля того, щоб дати місце новому товариству, який приймає актив та пасив перших двох товариств. Саме «злиття» є історично першою формою реорганізації юридичної особи, і саме з виникненням даної правової форми розпочався розвиток законодавчої бази щодо реорганізації на території сучасних пострадянських держав. В той же час така форма реорганізації як «приєднання» розглядалась не як самостійна форма, а як різновид форми злиття. Перший ЦК УРСР від 16.12.1922 р. розглядав злиття не як форму реорганізації, а як один із самостійних способів припинення акціонерних товариств. Їм охоплюється як припинення всіх товариств, які беруть участь в процесі злиття, так і створення замість них єдиного товариства, так і входження одного чи декількох акціонерних товариств у вже існуюче інше товариство. Поряд із регулюванням проведення реорганізації нормами права, згадується про договір злиття, який укладається товариствами, що беруть участь в реорганізації.

В той же час слід зазначити, що для інших видів юридичних осіб, зокрема кооперативних організацій, державних промислових трестів та інших господарських організацій, починають з'являтися не тільки такі форми, як злиття, але й поділ, приєднання та виділ (Положення про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, з'єднанні та поділі, затв. постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 15.06.1927 р.; Положення про державні промислові трести, затв. постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 29.06.1927 р., Положення про порядок злиття, приєднання, поділ та ліквідацію трестів та інших господарських організацій та виділ із їх складу окремих підприємств, затв. постановою ЦВК СРСР та РНК СРСР від 27.03.1936 р.). Зазначені Положення встановлюють два способи припинення господарських організацій: (1) з ліквідацією справ та майна; (2) без ліквідації справ та майна, яка в свою чергу мала наступні форми: (а) з'єднання двох чи декількох організацій; (б) поділ однієї організації на дві чи декілька самостійних організацій. Вказаний спосіб припинення господарської організації як без ліквідації справ та майна – це не що інше,

як реорганізація, за своїм змістовним навантаженням. Форми (злиття, приєднання, поділ) розглядались в законодавстві виключно як способи припинення організацій поряд із ліквідацією; починає виокремлюватися така форма як виділ господарської організації; і поступово з'являються норми, які більш-менш регламентують сам порядок проведення цих процедур.

Другий етап (1937-1962 рр.) пов'язаний із тим, що правове регулювання реорганізаційних відносин переводиться із республіканського на загально радянський рівень. В цей період із норм ЦК УРСР 1922 р. виключається злиття як самостійний спосіб припинення акціонерного товариства. В прийнятому Законі СРСР від 08.12.1961 р. «Про затвердження Основ цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік» про реорганізацію не згадувалося. Фактично це «мертвий період» в розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій.

Третій етап (1963-1990 рр.) ознаменований тим, що вперше в законодавство на рівні кодифікованого акту, а саме в ЦК УРСР від 18.07.1963 року, вводяться, по-перше, термін «реорганізація», яка розглядається, як один із способів припинення юридичних осіб, поряд із ліквідацією (ч. 1 ст. 37 ЦК УРСР 1963 р.); по-друге, форми реорганізації, до яких відносяться: злиття, приєднання та поділ. Розглянуте раніше приєднання, як окремий випадок злиття, виділяється в якості самостійної форми реорганізації. Вводиться такий правовий документ, як передавальний баланс, який оформлює порядок передачі майна, прав та обов'язків (універсальне правонаступництво). Втім, норми ЦК УРСР 1963 р. не визначали самої процедури реорганізації в формах злиття, приєднання, поділу, а тільки відсилали до відповідного законодавства Союзу РСР та постановам Ради Міністрів УРСР. Крім того, слід зазначити, що ці положення ЦК УРСР 1963 р. є значущими для правового регулювання реорганізації, оскільки визнали її особливим способом припинення юридичних осіб поряд із ліквідацією, а злиття, приєднання та поділ – самостійними рівноцінними формами реорганізації.

Четвертий етап (1991-2003 рр.) характеризується двома істотними для права взагалі та господарського права, зокрема, обставинами. По-перше, це оголошення незалежності України, що зумовило створення системи права. По-друге, це зміна

економічної системи та перехід до економіки ринкового типу, обов'язковим елементом якої є добросовісна конкуренція. Цим пояснюється інтенсивність розвитку правової бази України не тільки в кількісному, але і в якісному відношенні. На даному етапі вже сформована не тільки відповідна сукупність норм права, яка регулює відношення по реорганізації господарських організацій, але й маються цілі нормативно-правові акти, які присвячені реорганізації. В них виписані моделі поведінки суб'єктів господарювання, які вимагаються або дозволяються, тобто потенційних можливостях норм. На даному етапі приймається низка спеціальних підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують питання проведення процедури реорганізації господарських організацій з виокремленням окремих її етапів в різних сферах господарювання, зокрема в банківській, інвестиційній, страхованій.

П'ятий етап (2004-2007 рр.) пов'язаний з якісно новим періодом в розвитку законодавства про реорганізацію господарських організацій та її форм, а саме з введенням в дію із 1 січня 2004 року ГК України та ЦК України.

Норми ГК України, по-перше, передбачають реорганізацію не тільки в якості однієї із форм припинення господарських організацій, але й вперше визнають її в якості способу створення. По-друге, визначаються на рівні кодифікованого акту легальні поняття кожної із п'яти форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення).

В свою чергу норми ЦК України того періоду відносили форми реорганізації (злиття, приєднання, поділ, перетворення) до припинення юридичних осіб з передачею «всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам ...» саме в якості самостійних форм припинення (ч. 1 ст. 104), без об'єднання їх родовим поняттям – припинення шляхом реорганізації, оскільки термін «реорганізація» на той час було вилучено. Особливості кожного із перерахованих способів припинення юридичних осіб не закріплювались, містився єдиний порядок припинення юридичної особи для всіх форм реорганізації.

Вперше елементи публічності здійснюваних під час реорганізації дій вводяться низкою норм Закону про держреєстрацію (15.05.2003 р.): передбачається обов'язок вводити інформацію про початок процесу реорганізації в ЄДР.

Шостий етап (2008-2020 рр.) характеризується вдосконаленням не тільки законодавства про господарські товариства та їх види, спеціальні суб'єкти в різних сферах діяльності як то банки, фінансові установи, страхові компанії, але й законодавства щодо процедури проведення реорганізації, окремих форм; вводяться різні механізми захисту законних прав та інтересів учасників, кредиторів, держави під час реорганізації; не аби якої актуальності набувають норми, які детально регламентують окремі важливі етапи проведення реорганізації: емісія та конвертація акцій під час реорганізації акціонерних товариств; оподаткування під час проведення реорганізації в різних формах – що знаходить своє відображення в положеннях кодифікованого закону – ПК України (02 грудня 2010 р.), низки спеціальних Законів України «Про АТ» (17 вересня 2008 р), «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» (23 березня 2017 р.); «Про ТОВ та ТДВ» (06 лютого 2018 р.), «Про сільськогосподарську кооперацію» (21 липня 2020 р.) та деяких підзаконних нормативно-правових актах Правління НБУ, НКЦПФР України. Крім того, в цей період важливого значення набуває прийнята Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.) в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління, яка зумовлює привести регулювання діяльності корпорацій, зокрема регулювання процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до вимог європейських стандартів та поступове зближення з правилами і рекомендаціями ЄС.

Сьомий етап (2021 р і по сьогоднішня) – знаменується двома важливими обставинами, які мають вплив не тільки на розвиток законодавства про реорганізацію господарських організацій, але й на розвиток законодавства про господарські товариства, зокрема на АТ, та господарського законодавства в цілому. По-перше, прийняття проекту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період (06.09.2021 р.), яким представники, розробники ЦК України через впровадження Концепції оновлення ЦК України передбачають без жодних правових альтернатив виключно один варіант розвитку подій для ГК України – його скасування. По-друге, прийняття нової редакції Закону про АТ 2022 року (27.07.2022 р.), яким передбачено достатньо деталізоване та оновлене регулювання питань реорганізації та її форм:

порядок, етапи, умови для кожної із форм реорганізації; права акціонерів та кредиторів; можливість оспорування процедури реорганізації (строки).

Вказана періодизація становлення та розвитку законодавства про реорганізацію господарських організацій представляється корисною для визначення напрямів подальшого удосконалення правових норм, котрі наразі, в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні, носять в деякій мірі хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, формуються за принципом «кодіфіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)».

1.4.2 Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій

Перш за все, необхідно зазначити, що правове регулювання буде лише тоді ефективним, якщо ним будуть охоплюватися реальні суспільні відносини, а не неіснуючі, надумані конструкції [161, с. 269]; а ефективність правового регулювання може мати місце лише тоді, коли реальні відносини, які урегульовуються, дійсно потребують регулятивного втручання у відповідний спосіб, мірі та формі [261, с. 331].

В науковій літературі під правовим регулюванням розуміють здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток (П. М. Рабінович [423, с. 53]); результативний, здійснюваний за допомогою юридичних засобів нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб (С. В. Околіта [252, с. 4]); здійснюваний всією системою юридичних засобів державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку (О. М. Мельник [219, с. 31]). Всі наведені визначення акцентують свою увагу на тому, що правове регулювання – це певний вплив на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою правових (юридичних) засобів і має своєю метою впорядкування цих відносин, закріплення, охорону та розвиток.

Як вже зазначалось вище, неабиякий вплив на подальший розвиток законодавства про реорганізацію господарських організацій, а також можливі шляхи та напрями його удосконалення мають наступні обставини:

по-перше, прийнята Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.) в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління, яка зумовлює привести регулювання діяльності корпорацій, зокрема регулювання процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до вимог європейських стандартів та поступове зближення з правилами і рекомендаціями ЄС;

по-друге, прийняття проекту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період (06.09.2021 р.), яким представники, розробники і захисники ЦК України через впровадження Концепції оновлення ЦК України передбачають без жодних правових альтернатив виключно один варіант розвитку подій для ГК України – його ліквідацію;

по-третє, прийняття нової редакції Закону України «Про акціонерні товариства» (від 27.07.2022 р.), яким передбачено достатньо деталізоване та оновлене регулювання питань реорганізації та її форм (порядок, етапи, умови для кожної із форм реорганізації; права акціонерів та кредиторів; можливість оспорювання процедури реорганізації (строки)).

Отже, враховуючи головну мету правового регулювання – впорядкування, закріплення, охорону та розвиток відповідних суспільних відносин, а також окреслені нагальні обставини, які впливають на подальший розвиток та напрями й можливі шляхи удосконалення законодавства про реорганізацію господарських організацій, представляється доцільним нормативно-правові акти про реорганізацію господарських організацій об'єднати в наступні групи: кодифікаційні акти та закони, які містять загальні положення про реорганізацію господарських організацій та її форми; спеціальні закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Перша група включає кодифікаційні акти та закони, які містять загальні положення про реорганізацію господарських організацій та її форми. До їх числа, перш за все, слід віднести ГК України (ч. 2, ч. 3, 5 ст. 40, ч. 2 ст. 45, ч. 2 ст. 53, ч. 1, 2

ст. 56, ч. 2-4 ст. 57, ч. 4 ст. 63, ч. 7 ст. 74, ч. 2 ст. 76, ч. 1 ст. 102, ч. 1 ст. 109, ч. 3, 4 ст. 124, ч. 3 ст. 212, ч. 4, 5 ст. 214, ч. 1 ст. 251, ч. 3 ст. 284, ч. 5 ст. 336); ЦК України (ч. 4 ст. 81, ч. 1-5 ст. 104, ст. 105, ст. ст. 106-109, п. 4 ч. 1 ст. 129,); а також ПК України (пп. 16.1.10. п. 16.1. ст. 16; пп. 49.18.8 п. 49.18 ст. 49; пп. 78.1.7. п. 78.1 ст. 78; ст. 98; пп. 140.4.5 п. 140.4 ст. 140; абз. 2 п. 183.15, п. 183.17. ст. 183; п. 184.7 ст. 184; пп. 196.1.7. п. 196.1. ст. 196; абз. 4 п. 198.7 ст. 198; п. 200¹.3 ст. 200¹; пп. в) ч. 1 п. 209.12 ст. 209; абз. 5 пп. 291.4.3. п. 291.4 ст. 291; п. 294.5 ст. 294; пп. 295.9.3. п. 295.9. ст. 295; пп. 298.1.3. п. 298.1. ст. 298; пп. 2 п. 299.6. ст. 299; п. 43 підрозд. 4 розд. ХХ); Закон України «Про господарські товариства» (ч. 2 ст. 4, ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 83), Закон про держреєстрацію (ч. 4-8 ст. 4; абз. 8 п. 20, п. 24 ч. 2 ст. 9; абз. 5 ч. 2, абз. 9 ч. 6 ст. 13; п. 7, абз. 2 п. 9, абз. 1 п. 12 ч. 1 ст. 15; абз. 1 ч. 1, п. 11 ч. 1, ч. 9, абз. 3 ч. 10, ч. 12, п. 3, 4 ч. 14 ст. 17; абз. 8 п. 2 ч. 1 ст. 25, абз. 4, 8 п. 11 ч. 1 ст. 28).

Друга група включає спеціальні закони, норми яких регулюють відносини із реорганізації щодо різних організаційно-правових форм, в окремих сферах діяльності; вони відображають особливості проведення реорганізації шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення суб'єктів, які наділені спеціальною правосуб'єктністю, та здійснюють виключну господарську діяльність. До них відносяться Закони України «Про акціонерні товариства» (ч. 3 ст. 3; п. 3 ч. 1 ст. 24; п. 23-25 ч. 2 ст. 71; п. 1) ч. 1 ст. 102; ч. 1 ст. 114; ст. ст. 115-134), «Про ТОВ та ТДВ» (ч. 3, 4 ст. 11; п. 13 ч. 2 ст. 30; п. 3 ч. 2 ст. 36; ч. 1, ч. 3 ст. 48; ст. ст. 49-55), «Про банки та банківську діяльність» (ч. 1 ст. 1; абз. 58 ст. 2; ч. 1 ст. 3; ч. 2 ст. 6; п. 19 ч. 7 ст. 7; п. 7 ч. 2 ст. 16; глава 5 (ст. ст. 26-29); п. 20 ч. 7 ст. 39); «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» (ст. 1; ч. 3 ст. 2; ч. 1 ст. 4); «Про страхування» (розділ VIII «Реорганізація страховика» (ст. 51-52)), «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (ч. 2 ст. 4; абз. 4 ч. 2 ст. 23; ст. ст. 31-33); «Про кооперацію» (абз. 14 ч. 2 ст. 8; абз. 14 ч. 2, ч. 11 ст. 15; ст. 28; абз. 16 ч. 2 ст. 33); «Про сільськогосподарську кооперацію» (ч. 1, 9 ст. 6; п. 16 ч. 2 ст. 8; п. 15 ч. 2, ч. 14 ст. 16; п. 1 ч. 1, ч. 3 ст. 33); «Про фермерське господарство» (п. 1 ч. 1 ст. 35; п. а ч. 1 ст. 36); «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (ст. 49) та інші.

Третя група включає підзаконні нормативно-правові акти, які приймаються різними органами для більш детального регулювання відносин із реорганізації. Данну групу підзаконних нормативно-правових актів в свою чергу можна класифікувати.

Класифікація підзаконних нормативно-правових актів потрібна для розуміння їх юридичної сили та юридичних наслідків, значущості щодо правового регулювання суспільних відносин та правового впливу на них, ефективного правозастосування.

В науковій літературі необхідність класифікації нормативно-правових актів підкреслюється таким чином: постійний розвиток суспільних відносин сприяє появі нових видів нормативно-правових актів, визначенню їх місця у загальній системі документів; створенню, реорганізації, ліквідації державних органів і органів місцевого самоврядування, компетенцією яких є видання нормативно-правових актів; потребою їх наукового аналізу з метою удосконалення або усунення недоліків; появою нових електронних носіїв інформації, у зв'язку з чим виникає необхідність чіткого розмежування нормативно-правових актів [39, с. 35-40]. Крім того, класифікація надасть можливість: 1) чітко визначити місце кожної норми у системі права; 2) охарактеризувати їх функції та місце в системі правового регулювання; 3) визначити межі регулятивного впливу держави на суспільство; 4) підвищити ефективність правотворчої та правозастосовної практики; 5) вивчити особливості, можливу взаємодію кожного із різновидів норм; 6) визначити призначення кожного з різновидів норм; 7) визначити особливі способи впливу норм на суб'єктів права [495, с. 378]. Класифікація норм розуміється як «... їх поділ на окремі види за певними суттєвими ознаками, які визначають специфічну роль кожного із різновидів норм у регулюванні суспільних відносин» [495, с. 378]. Отже, класифікація дозволяє упорядкувати її об'єкти за певними критеріями і тим самим сприяє їх ефективному та системному застосуванню.

В науковій літературі виокремлюються різні підходи щодо класифікації нормативно-правових актів. Різність в підходах полягає в тому, що під час класифікації використовується один або декілька критеріїв – вузький підхід (Л. Могілевський [226, с. 145-151], Ю. Ничка [242, с. 47]) чи багато критеріїв –

широкий підхід (М. Вилегжаніна [39, с. 35-40], Л. Горбунова [69, с. 80], О. Петришин та М. Цвік [107, с. 287]).

Представники вузького підходу, зокрема Л. Могілевський, аналізуючи роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру, поділяє їх на ті, які ухвалені Верховною Радою України, видані Президентом України та Кабінетом Міністрів України [226, с. 145-151]. Ю. Ничка класифікує підзаконну правотворчість за такими критеріями: суб'єктами (правотворчість глави держави, уряду, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, недержавних організацій та установ (з питань внутрішньої організації)); за способом формування (нормативно-актну (односторонню), договірну, прецедентну); за способом визначення правотворчих повноважень суб'єкта правотворчості [242, с. 47].

Тоді як представники широкого підходу, зокрема Л. Горбунова, називає такі критерії для розрізнення нормативно-правових актів: суб'єкт прийняття; сфера суспільних відносин, що урегульовується; юридична сила; порядок (процедура) прийняття (колегіальні та такі, що приймаються одноосібно); територіальний масштаб дії (чинні на всій території держави або тільки в окремих адміністративно-територіальних одиницях (місцевостях)); відповідність праву (правові і не правові); юридичні засоби правового регулювання (правоохоронні та регулятивні); термін дії (тимчасові і такі, що розраховані на необмежений період дії); функціональне призначення (матеріально-правові та процесуальні) тощо [69, с. 80]. О. В. Петришин та М. В. Цвік, автори підручника «Загальна теорія держави і права», класифікують підзаконні нормативно-правові акти за такими критеріями: 1) суб'єктами прийняття; 2) зовнішньою формою акту (укази, постанови, накази, розпорядження, рішення, статuti, правила та інші); 3) сферою акту (загальні, відомчі, місцеві, локальні); 4) часом дії (постійні, тимчасові); 5) характером правотворчої компетенції (в межах власної компетенції та в порядку делегованих повноважень); 6) порядком прийняття (виданні одноособово, прийнятті колегіально, спільно декількома органами) [107, с. 287].

Отже, третю групу підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють відносини з реорганізації господарських організацій можливо класифікувати,

використовуючи широкий підхід за такими критеріями: за сферою дії; за суб'єктом видання; за зовнішньою формою акту.

За сферою дії:

(а) для всіх сфер економічної діяльності: Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання (затв. Рішенням НКЦПФР України від 09.04.2013 р. № 520);

(б) для окремих видів діяльності: Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників (затв. Постановою Правління НБУ від 27.06.2008 р. № 189); Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля (затв. Постановою правління НБУ від 25.12.2023 р. № 184 [294]).

За суб'єктом видання:

(а) підзаконні нормативно-правові акти, які розробляються та затверджуються НКЦПФР: Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання;

(б) підзаконні нормативно-правові акти, які розробляються та затверджуються НБУ: Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників; Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля.

За зовнішньою формою акту:

(а) рішення: Про затвердження Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення а бо до яких здійснюється приєднання;

(б) постанови: Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників; Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля.

Крім того, оформлення правового регулювання процесів реорганізації шляхом різних її форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) сьогодні

відображається корпоративних актах, які затверджуються вишим органом управління господарської організації, зокрема господарського товариства – загальними зборами учасників: статутні документи конкретного суб'єкта господарювання. Відносини із реорганізації регулюються самостійно саме суб'єктами шляхом розробки умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу, умов перетворення та укладання відповідних договорів в залежності від форми реорганізації, які відносяться до індивідуально-правових актів.

Наведена класифікація може бути доповнена й іншими підзаконними нормативно-правовими актами, що свідчить про помітний прогрес, який відбувся за останні тридцять років в правовому регулюванні проведення різних форм реорганізації господарських організацій. В той же час вона показує, що багато аспектів реорганізації визначені правовими нормами, які не тільки приймалися, але й розроблялись різними державними органами, тобто на рівні навіть не урядовому, а відомчому, що привело до відсутності єдності, невиправданого дублювання, неузгодженості норм, які регулюють відносини в цій сфері. Регулювання нерідко носить фрагментарний, розрізнений характер, багато норм, які покликані визначити модель поведінки окремих суб'єктів на окремих етапах реорганізації, є відсильними. Зазначена класифікація дозволяє визначити чітку систему законодавства про реорганізацію господарських організацій та її форм, сферу його застосування, а також виявити колізії та інші недоліки в законодавстві.

Форма правового регулювання реорганізаційних відносин убачається вченими по-різному. У зв'язку з цим в науковій доктрині вже давно точиться дискусія з приводу того, яким чином на законодавчому рівні слід врегулювати відносини щодо реорганізації господарських організацій, чи доцільно уніфікувати правові норми про реорганізацію господарських організацій в єдиному нормативно-правовому акті.

О. М. Вінник вказує на те, що реорганізація, зокрема процедура її проведення, повинна регулюватися виключно на рівні закону, а не підзаконним нормативно-правовим актом НКЦПФР [46, с. 167]. Такий висновок впливає також із вимог ст. 92 Конституції України [173], оскільки реорганізація господарських організацій напряду пов'язана із відносинами власності.

О. М. Скоропис зазначає, що таким нормативним актом може бути Закон «Про реорганізацію та ліквідацію господарських товариств», ознаками якого мають стати захист прав акціонерів, кредиторів та третіх осіб, спрямованість на зменшення ряду можливих перепон, що виникають перед господарськими товариствами під час проведення реорганізації і лібералізація самих процедур, пов'язаних з реорганізацією та ліквідацією господарських товариств [466, с. 8]. В свою чергу Л. В. Мелех вказує в першу чергу на необхідність чіткої консолідації законодавства щодо цих питань та забезпечення комплексного законодавчого регулювання порядку припинення юридичних осіб [217, с. 104].

Крім того, висловлюються думки щодо доцільності прийняття окремо законів України «Про злиття» та «Про поглинання». Зокрема В. О. Швець, обґрунтовує необхідність належної регламентації легального рейдерства та заборони нелегального рейдерства, а також вважає виправданою кодифікацію розроблених норм у спеціальний кодифікований акт – Кодекс про злиття та поглинання [559, с. 231].

В той же час, в науковій літературі висловлюються і кардинально протилежні точки зору та відповідне обґрунтування своєї позиції щодо цього питання. Так, на думку В. М. Саватчук, пріоритетним напрямком вдосконалення правового забезпечення процесів злиття та приєднання юридичних осіб є розвиток дворівневої системи законодавства, котра повинна складатись із ЦК України та спеціального законодавства, яке визначає правовий статус юридичних осіб різних організаційно-правових форм [452, с. 32-33]. В свою чергу О. М. Стратюк вважає, що прийняття спеціального нормативно-правового акту про припинення підприємницьких юридичних осіб не має бути самоціллю законодавця, оскільки загромождає законодавчого масиву спеціальними законами, які б регулювали окремі процедури, що відбуваються під час управління юридичними особами, спричинить більше колізій у застосуванні законодавства та не сприятиме уніфікації правових норм в контексті регулювання функціонування підприємницьких юридичних осіб в цілому [488, с. 68].

Тим не менше, Вернер Мерль в своїй праці, присвяченій правовому регулюванню процесів реорганізації юридичних осіб в країнах Європи, відмічає два можливих способи правового регулювання: 1) діючий на підставі спеціальних

правових норм, які регулюють реорганізацію окремих видів юридичних осіб; 2) унітарний або інституціональний, який характеризується наявністю єдиного нормативного акту про реорганізацію всіх юридичних осіб [590, с. 75]. В першому випадку законодавцем приймається до уваги тип юридичної особи, в другому – інституціональна процедура.

В законодавстві зарубіжних країн застосовуються різні підходи, наприклад, інституціональний – регулювання відповідних питань міститься у спеціальному Законі Швейцарії «Про злиття, поділ, перетворення і передачу майна» (*Bundesgesetz Fusion, Spaltung, Umwandlung und (Fusionsgesetz, FusG* від 3 жовтня 2003 р.). Швейцарський Закон, крім загальних положень, містить спеціальні положення про злиття: а) установ; б) пенсійних фондів; в) юридичних осіб публічного права [452, с. 74]. В теперішній час в Німеччині переважає теж інституційний підхід та діє єдиний Закон про реорганізацію від 1994 року [627, с. 64].

В Чехії застосовується такий поєднаний спосіб правового регулювання як діючий на підставі загальних правових норм, які регулюють реорганізацію юридичних осіб, а також спеціальним законом стосовно окремих юридичних осіб – а отже, порядок реорганізації і ліквідації юридичних осіб регулюється Цивільним кодексом (*Civil Code of the Czeck Repulic (Act No. 89/2012)* [645]) і Законом «Про реорганізацію торгових товариств і кооперативів» (*the Act on Transformations of Companies and Cooperatives (Act No. 125/2008 Coll)* [646]). У Цивільному кодексі містяться загальні положення, що регулюють реорганізацію і ліквідацію юридичних осіб, а також положення, що визначають особливості реорганізації окремих організаційно-правових форм юридичних осіб: корпорацій (асоціацій), фундацій та установ (Sections 173-209). Законом регулюється порядок реорганізації комерційних юридичних осіб [681, с. 90].

В законодавстві Польщі правові засади реорганізації і трансформації торговельних товариств закріплює положення Розділу IV Кодексу торговельних товариств Польщі [179, с. 145].

В законодавстві держав Балтії (Естонії, Латвії, Литви) застосовується також поєднаний спосіб правового регулювання реорганізації⁶ шляхом злиття, поділу, перетворення, який (*спосіб – прим. автора*) діє на підставі загальних правових норм, що регулюють зазначені процедури (Цивільним кодексом), а також спеціальним кодифікованим законом (Комерційним кодексом/законом) або/та спеціальним законом стосовно окремих юридичних осіб. Зокрема, відповідно до ст. 47 Цивільного кодексу Естонії [548] злиття, поділ, перетворення допускаються тільки в порядку встановленому Законом. Такий порядок встановлюється Комерційним кодексом Естонії [169], в якому передбачається, що форми злиття, приєднання та перетворення можуть бути застосовані відносно таких організаційно-правових форм, як повне товариство (ч. 3 ст. 103), командитне товариство (ч. 3 ст. 106), ТОВ та ТДВ (ч. 1 ст. 217); АТ (ч. 1 ст. 380), а також присвячено окрему частину 9 «Злиття, поділ, перетворення», яка складається із окремих глав, що детально регламентують процеси злиття (глава 31 «Злиття» (ст. ст. 391-433⁹)), поділу (глава 32 «Поділ» (ст. ст. 434-477)) та перетворення (глава 33 «Перетворення» (ст. ст. 478-504)), окремо акцентуючи увагу на різних видах організаційно-правових форм, залучених в ці процеси.

Відповідно до ст. 2.95. Цивільного кодексу Литви [542] встановлюється, що юридичні особи припиняють свою діяльність шляхом ліквідації чи реорганізації; реорганізація припиняє юридичну особу без процедури ліквідації. В свою чергу юридичні особи можуть бути реорганізовані шляхом злиття та поділу (ч. 1 ст. 297). Злиття розрізняють двох видів, а саме: об'єднання – злиття двох чи більше юридичних осіб в нову створену юридичну особу, яка становиться правонаступником всіх прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи (ч. 4 ст. 297) та приєднання – це злиття з однією або більше юридичних осіб до іншої юридичної особи, яка становиться правонаступником всіх прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи (ч. 3 ст. 297). Можливими формами розукрупнення бізнесу виокремлюють – виділ та поділ

⁶ Слід відмітити, що серед держав Балтії термін «реорганізація» вживається тільки в законодавстві Латвії, в законодавстві Естонії та Литви використовуються форми реорганізації: злиття, поділ та перетворення без застосування самого терміну «реорганізація».

(має бути інкорпоративуватися на дві чи більше юридичні особи, які стають правонаступниками відповідної частини прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи – ч. 5, 7 ст. 297). Крім того, передбачається заборона щодо реорганізації юридичних осіб різних організаційно-правових форм, а саме встановлюється, що тільки юридичні особи однієї і тієї самої форми можуть приймати участь в реорганізаційній процедурі за винятком поправок, передбачених законами, що регулюють індивідуальні-правові форми юридичних осіб (ч. 1 ст. 298). Отже, спеціальні умови реорганізації та їх оцінка, детальна регламентація порядку захисту прав кредиторів юридичних осіб під час реорганізації, визнання реорганізації недійсною, а також окремі питання щодо проведення спрощеної реорганізації юридичних осіб (ст. ст. 2.99.-2.103.) – всі ці загальні положення передбачаються кодифікованим актом – Цивільним кодексом Литви. В той час як спеціальними Законами Литви передбачено особливості проведення реорганізації окремих організаційно-правових форм, зокрема «Про АТ» [115] (від 13.07.2000 р. № VIII-1835) (глава 7 «Реорганізація товариства» (ст. ст. 63-74); «Про невеликі товариства» [116] (від 29.06.2012 р. № XI - 2159) (ст. ст. 27-29).

В Латвії загальні норми з проведення процедури реорганізації комерційних товариств передбачаються не Цивільним Законом [539] (як, зазвичай, це притаманно державам, в яких існують одночасно і Цивільний, і Комерційний/Підприємницький кодекси/закони), а Комерційним Законом Латвії [170] – частина С «Реорганізація комерційних товариств», яка складається з трьох розділів: «Загальні положення реорганізації комерційних товариств» (ст. ст. 334-337 – розділ XV), «Порядок реорганізації» (ст. ст. ст. 338-353 – розділ XVI) та «Особливі правила окремих видів реорганізації» (ст. ст. 354-387 – розділ XVII). Спеціальними ж законами передбачаються особливі правила проведення процедури реорганізації та її форм для окремих видів організаційно-правових форм, наприклад, Закон Латвії «Про кооперативні товариства» [114] (від 12.04.2018 р.), в якому цілий розділ VIII «Реорганізація», присвячений питанням форм реорганізації (ст. ст. 86, 87), різновидам кожної з форм реорганізації (ст. ст. 87-89), договору про реорганізацію та його умовам (ст. 90), проспекту реорганізації, перевірці ревізором та його звіту (ст. ст. 91-93),

порядку прийняття рішення про реорганізацію (ст. ст. 95, 96), окремим питанням захисту прав кредиторів (ст. 97), а також регламентуванню положень щодо оскарження рішення про реорганізацію (ст. 98), відповідальності товариств та членів правління й ради товариств, які задіяні в процесі реорганізації (ст. ст. 103, 104); порядку заснування шляхом злиття товариств (ст. 106), порядку заснування шляхом поділу товариства (ст. 107), порядку заснування шляхом перетворення товариства (ст. 108).

В законодавстві Казахстану та законодавстві Молдови врегулювання відносин з реорганізації юридичних осіб, навпаки, здійснюється за таким принципом: загальні положення передбачено Цивільним кодексом (тоді як Підприємницький кодекс робить відсилання до спеціального законодавства), а спеціальними законами врегульовано особливості щодо форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) з акцентуванням уваги на різні організаційно-правові форми.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 53 Підприємницького кодексу Казахстану [273] реорганізація юридичної особи, яка є суб'єктом підприємницької діяльності, здійснюється відповідно до Цивільного кодексу Республіки Казахстан [540] з урахуванням особливостей, встановлених Підприємницьким кодексом та законами. В свою чергу ЦК Казахстану врегульовує відносини з реорганізації юридичних осіб, передбачаючи її форми (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) (ст. 45); особливості правонаступництва під час реорганізації з врахуванням її форм (ст. 46); вимоги щодо передаточного акту та розподільчого балансу (ст. 47); гарантії прав кредиторів юридичної особи (ст. 48). Що ж стосується реорганізації конкретних видів організаційно-правових форм, то ці питання врегульовані відповідними нормами в спеціальних законах, як то, наприклад Закони Казахстану «Про АТ» [111], «Про ТОВ та ТДВ» [113], «Про виробничий кооператив [112].

В законодавстві Молдови регламентування процедури реорганізації юридичних осіб в достатній мірі забезпечено загальними нормами Цивільного кодексу Республіки Молдова [543] – § 3 «Реорганізація та ліквідація юридичної особи», в якому зазначається, що реорганізація юридичної особи здійснюється шляхом об'єднання (злиття та приєднання), шляхом дроблення (поділ та виділ), а також шляхом

перетворення (ч. 1 ст. 204). Крім того, передбачені положення щодо процедури кожної форми реорганізації (ст. ст. 208, 214, 222); правонаступництва (ст. 205); передавального акту та розподільчого балансу (ст. 206); проекту договору про об'єднання (ст. 209)/дроблення (ст. 215) та рішення про об'єднання (ст. 210); гарантій прав кредиторів (ст. 207); недійсності об'єднання чи дроблення (ст. 220), а також питання відповідальності виконаного на наглядового органу (ст. 221). В свою чергу, спеціальне законодавство, прийняті спеціальні закони Республіки Молдова детально регламентують здійснення процедури реорганізації в різних організаційно-правових формах, зокрема «Про підприємництво та підприємства» [117] (ст. 32 «Реорганізація підприємства», ст. 33 «Гарантії прав кредиторів під час реорганізації»); «Про АТ» [118] (гл. 19 «Реорганізація АТ» (ст. ст. 93-97)); «Про підприємницькі кооперативи» [120] (гл. XIV «Реорганізація та ліквідація»); «Про виробничі кооперативи» [119] (гл. IX «Реорганізація та ліквідація кооперативу»).

Отже, враховуючи проаналізовані вище положення про реорганізацію юридичних осіб та окремих організаційно-правових форм, слід констатувати, що в законодавстві зарубіжних країн можна виокремити, принаймні, чотири підходи щодо врегулювання відносин з реорганізації юридичних осіб, а саме шляхом розміщення відповідного регулювання в нормах:

1) виключно кодифікованих актів (Цивільним кодексом передбачено загальні положення про реорганізацію юридичних осіб та /або Комерційним /Підприємницьким кодексом/Кодексом Торговельних товариств – спеціальні положення процедури реорганізації юридичних осіб та окремих її форм) (наприклад, Естонія, Польща);

2) цивільного кодифікованого акту (Цивільним кодексом передбачено загальні положення про реорганізацію юридичних осіб) та спеціальних законів, які регламентують окремі положення щодо процедури реорганізації в залежності від її форм та організаційно-правової форми юридичної особи (наприклад, Литва);

3) кодифікованих актів (Цивільним кодексом та Господарським /Підприємницьким кодексом /Комерційним Законом передбачено загальні положення) та спеціальних законів, якими запроваджуються детальне регулювання процедури проведення

реорганізації, її форм для конкретних організаційно-правових форм (наприклад, Молдова, Казахстан, Латвія);

4) *спеціального закону про реорганізацію* (яким регламентовано виключно процедуру реорганізації, окремі особливості в залежності від форми реорганізації та виду організаційно-правової форми юридичної особи, наприклад, Німеччина, Швейцарія, Чехія).

Втім, в більшості своїй, привалює все ж таки підхід врегулювання реорганізаційних відносин за таким принципом: загальні положення про реорганізацію – в кодифікованих актах (Цивільний кодекс та/чи Господарський кодекс/Підприємницький кодекс) та спеціальні положення (форми реорганізації, особливості правонаступництва, процедура реорганізації із конкретизацією етапів, механізм захисту кредиторів, учасників (акціонерів), оспорювання реорганізації, тощо) – в спеціальних законах, які регламентують правовий статус окремих організаційно-правових форм (АТ, ТОВ та ТДВ, виробничих кооперативів, сільськогосподарських товариств, тощо).

Тим не менш, щодо подальшого розвитку законодавства про реорганізацію та напрямів його удосконалення слід зазначити, що з метою гармонізації та уніфікації законодавства України з європейськими стандартами та правилами, приведення у відповідність до законодавства ЄС національного законодавства в частині реорганізації та ліквідації товариств, Міністерством юстиції України відстоюється та пропонується наступний адаптаційний крок – розробка проекту та прийняття Закону України «Про реорганізацію та ліквідацію юридичних осіб» [365, с. 80-81]. Тому не можна зволікати і не замислюватися над тим, що в подальшому майбутньому із розвитком різновидів організаційно-правових форм, корпоративних відносин та реорганізаційних відносин, зокрема, перспективне законодавство може бути спрямовано шляхом обрання інституціонального підходу – прийняттям єдиного нормативного акту про реорганізацію господарських організацій. Враховуючи, що правова система України належить до континентальної правової сім'ї та протягом довгого часу орієнтується на німецьке право, то наступним кроком щодо удосконалення чинного законодавства з питань реорганізації та розвитку

перспективного законодавства в цьому напрямку убачається розробка та прийняття спеціального Закону України «Про реорганізацію господарських організацій», який би дозволив систематизувати норми чинного законодавства України з питань проведення процедури реорганізації господарських організацій в залежності від форм реорганізації та видів організаційно-правових форм, виключити протиріччя, сприяв би застосуванню одноманітній практиці з цих питань (Додаток законопроект «Про реорганізацію господарських організацій»).

Висновки до розділу 1:

На основі дослідження наукової (юридичної, економічної, фінансової) літератури, законодавства України, законодавства ЄС та законодавства зарубіжних країн сформульовано такі основні теоретичні та практичні висновки.

Обґрунтовано, що реорганізації господарських організацій передують низка відповідних *економічних* (розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів; додаткові переваги – набуття прав на ліцензії, патенти, ноу-хау інших суб'єктів господарювання; збитковість виробництва або часткове згортання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу) та *правових передумов* (дотримання суб'єктами господарювання вимог, які містяться в нормах антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового законодавства; в нормах законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій, а також в нормах законодавства щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів)).

Під *економіко-правовими передумовами реорганізації* господарських організацій пропонується розуміти складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати реорганізацію як дієвий правовий

інструмент задля здійснення ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків.

Встановлено, що поняття «реорганізація» як правове явище в господарському праві має багатоаспектне значення та може виступати як правовий засіб, правовідношення, правовий інститут, юридичний склад, що опосередковує перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій.

Обґрунтовано новий підхід до розуміння сутності реорганізації через призму такої правової категорії як «правовий засіб», а саме реорганізація розглядається як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат. Дослідження реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій дозволяє виявити низку економіко-правових процесів (*економічних – внутрішніх*: зміна/оновлення майнової бази, збільшення/зменшення капіталу, активів, боргів, тощо; *правових – зовнішніх*: зміна, оновлення або поява нового суб'єкта права, зміна організаційно-правової форми), які опосередковують процедуру реорганізації господарських організацій; з'ясувати відповідні цілі та сутність виникаючих реорганізаційних відносин в залежності від обрання форми реорганізації та організаційно-правової форми господарської організації.

Аргументовано, що правове регулювання реорганізації господарських організацій в спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах, спрямовано на забезпечення її використання як дієвого правового засобу, спрямованого на оптимізацію господарської діяльності, для укрупнення бізнесу, концентрації та капіталізації капіталу, що пов'язане, здебільшого, із вимогами, які висуваються до розміру статутного капіталу таких професійних учасників ринку.

Співвіднесені схожі за економічною суттю процеси «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація», об'єднуючою ознакою яких виступає їх спрямованість на виконання стабілізуючих та оздоровчих функцій задля збереження суб'єкта господарювання на відповідному ринку; на здійснення інвестиційних функцій задля підвищення конкурентної привабливості суб'єкта; на забезпечення реалізації стратегічних функцій шляхом впровадження захисних програм та стратегічних заходів, освоєння й використання технологічних інновацій; тоді як відрізняються ці процеси за такими ознаками (критеріями): легітимація, зміст та правові наслідки.

Визначено, що реорганізаційні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, за характером становлять різновид організаційно-господарських; виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом (господарські організації); поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин.

Обґрунтовано, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, становлять правовий інститут господарського права, який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», представлений у вигляді складної структури (загальних норм ЦК України; спеціальних норм ГК України та окремих законів) та має бути консолідовано закріплений в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій, як можливості цілісного регулювання реорганізаційних правовідносин.

Враховуючи проведений аналіз генези правового регулювання реорганізації господарських організацій, оновлено та удосконалено періодизацію законодавства про реорганізацію господарських організацій шляхом виокремлення семи етапів з огляду на зміст і рівень правового регулювання цих відносин: перший етап (1799-1936 рр.); другий етап (1937-1962 рр.); третій етап (1963-1990 рр.); четвертий етап (1991-2003 рр.); п'ятий етап (2004-2007 рр.); шостий етап (2008-2020 рр.); сьомий етап (2021 р. і по сьогодні), яка представляється корисною для виокремлення можливих напрямів

подальшого удосконалення правових норм, котрі в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні носять в деякій мірі хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, формуються за принципом «кодіфіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)».

Результатом удосконалення законодавства з питань реорганізації запропоновано інституціональний підхід шляхом прийняття спеціального закону про реорганізацію господарських організацій, де поряд із загальними положеннями про реорганізацію, передбачити спеціальні правила здійснення реорганізації різних організаційно-правових форм. З метою гармонізації та уніфікації законодавства України з європейськими стандартами та правилами, приведення у відповідність до законодавства ЄС національного законодавства в частині реорганізації товариств, наступним адаптаційним кроком повинно стати розробка проєкту та прийняття Закону України «Про реорганізацію господарських організацій».

Розроблено проєкт Закону України «Про реорганізацію господарських організацій» (Додаток Б «Законопроєкт про реорганізацію господарських організацій»).

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображені в таких публікаціях: [595, с. 11-125; 603, с. 38-41; 599, с. 285-294; 597, с. 144-167; 598, с. 4-14; 573, с. 33-45; 598, с. 212-218; 694, с. 225-240; 585, с. 55-71; 569, с. 221-230].

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ТА ФОРМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ВИМПРІ

2.1. Види реорганізації господарських організацій та їх класифікація

Таке складне правове явище як реорганізація потребує внутрішньої структурно-логічної впорядкованості, без якої неможливо організувати процедуру її проведення, побудувати належним чином реорганізаційні відносини. Досягнути необхідної впорядкованості дозволяє класифікація.

Проблема класифікації видів реорганізації господарських організацій за різними критеріями займає особливе місце в доктрині господарського права, а її побудова дозволить сформулювати комплексне та багатостороннє уявлення щодо правової природи та сутності реорганізації як правового явища.

В контексті окресленої проблеми можна стверджувати, що на сьогоднішній день дослідники, як правило, обмежуються правовим аналізом існуючих форм реорганізації. Зокрема, достатньо детально форми реорганізації досліджувались в наукових працях таких вчених, як О. А. Беляневич, О. М. Вінник, А. Є. Єфименка, О. Р. Кібенко, В. М. Кравчука, І. М. Кучеренко, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. С. Щербини та інших. Втім, низка дослідників не вбачає різниці між такими поняттями як «форма» та «вид» реорганізації, що призводить фактично до їх змішування. Враховуючи зазначене, доцільним убачається на підставі різних критеріїв побудувати класифікацію видів реорганізації господарських організацій.

Перш ніж, перейти до питань дослідження видів реорганізації господарських організацій, звернемося до з'ясування двох питань: по-перше, поняття класифікації, зокрема, правової класифікації та її значення; та, по-друге, з'ясування понять «форма» та «вид» реорганізації.

Класифікація представляє один із самих розповсюджених прийомів юридичної техніки, який вчені-юристи використовують в цілях встановлення істини при

дослідженні правових явищ, рішень тих чи інших наукових завдань. Застосування класифікації в якості прийому юридичної техніки має великі можливості, зокрема, мова йде про використання екстраполяції, за допомогою якої зроблені висновки розповсюджуються на інші явища правової дійсності. Крім того, класифікація дозволяє робити висновки більш загального значення в контексті виявлення причин формування прийомів чи правил юридичної техніки.

Призначення будь-якої класифікації в різних сферах наукового знання полягає в тому, щоб бути засобом кращого пізнання об'єктів, які вивчаються, про які до класифікації ще не було сформованого поняття [557, с. 62]. Класифікація (лат. *classis* – *клас* та *facio* – *роблю*) — це багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу [523, с. 283]. Результатом класифікації є система підпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, підвидами видів тощо [78, с. 33]; при цьому кожний етап поділу можна здійснювати за різною підставою.

Словник української мови в 11 томах (1970-1980), який укладено великим колективом науковців за україномовною літературою від часів Котляревського до 1980 року, визначає класифікацію як «систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями». В даному джерелі класифікацією називається система розміщення предметів за класами на підставі схожості цих предметів у середні класу і їх відмінності від предметів інших класів [469, с. 175].

Класифікація – категорія, що відбиває очевидне і зрозуміле кожному і в той же час надзвичайно насичена, неоднозначна. З цих причин теоретичні основи класифікації досі недостатньо вивчені як у філософському (гносеологічному і методологічному), так і у вужчому, практичному плані – стосовно окремих галузей знань, у тому числі стосовно теорії права. На думку О. С. Адамової, класифікацію в праві розуміють як особливий метод, грамотне використання якого підвищує ефективність правового регулювання, і як особливий прийом законодавчої техніки, правильне застосування якого сприяє вдосконаленню нормативних актів та правового регулювання суспільних відносин [3, с. 23]. Застосування класифікації дає можливість

в контексті вивчення юридичної конструкції в системній формі викласти найбільш істотні ознаки тих чи інших правових явищ, які відображаються в правових категоріях, а також встановити зв'язки між елементами системного цілого на підставі ієрархії.

Аналогічні уявлення про «класифікацію» існують і в зарубіжній літературі [628, с. 322-323], [683, с. 84], з тією лише різницею, що значна увага в процесі класифікації приділяється не лише спільності об'єктів, що класифікуються, але і їх особливостям [705, с. 43]. В Енциклопедії Брокгауза під класифікацією розуміється дуже важливий логічний прийом, яким користуються при вивченні предмета і який заснований на логічному поділі понять [614].

Велике значення для побудови будь-якої класифікації має принцип зв'язку між обраними об'єктами. Такий принцип припускає, що будуть чітко виділені основні властивості об'єкту, проведений аналіз та синтез по його взаємовідношенню з іншими об'єктами. Як слушно зауважує Л. Н. Кривоченко, головне завдання класифікації полягає в тому, щоб відбити такі типові об'єктивні ознаки, що класифікуються, визначити їх місце в множині, але при цьому в класифікації передусім повинна підкреслюватися функція розподілу усієї безлічі об'єктів, що класифікуються, по схожості і відмінності на окремі класи залежно від обраного критерію [194, с. 15]. Крім того, в науковій літературі, як відмічає А. Т. Нашиц: «...мета класифікації полягає в угрупованні окремих елементів, які, проте, можуть бути підпорядковані одному поняттю або об'єднані в одну загальну групу. Таким чином, шлях класифікації – це шлях від частки до загального... класифікація має на увазі кількісне спрощення, тобто скорочення числа правил шляхом угруповання, їх підпорядкування загальним режимам і принципам» [3, с. 22]. При цьому не слід забувати, що особливо важливим є вибір підстав класифікації. Підставою класифікації розглядається ознака, яка виступає головною в контексті поділу об'єкту, який класифікується.

Повертаючись до питання з'ясування понять «форма» та «вид» реорганізації слід відмітити наступне. В науковій літературі зазначається, що кожен предмет, явище, процес становлять певну цілісність, що складається з безлічі структурних елементів, взаємопов'язаних між собою, має відмітні ознаки, що характеризують предмет як окреме утворення і відрізняють даний предмет від інших, тобто усі вони мають свій

зміст та форму [522]. Отже, парною категорією до поняття «форма» є категорія «зміст», а саме система зв'язків і відносин між елементами, яка поєднує їх у цілісність, із притаманними їй властивостями, особливостями, якісною визначеністю. Зміст та форма взаємозв'язані і взаємообумовлюють один одного. Враховуючи, що реорганізація, як було доведено вище, представляє собою правовий засіб формування та зміни правового статусу (підрозділ 1.2 дисертаційного дослідження), відповідно й змістом реорганізації виступатиме формування та зміна правового статусу господарської організації, тоді як формою – спосіб організації змісту, його вираження й існування, а, власне, яким чином організовуватиметься здійснення формування та зміна правового статусу, якщо господарські організації зливаються, приєднуються, поділяються, тощо, тобто формами реорганізації виступатимуть, відповідно, злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення. В свою чергу поняття «вид» зумовлює зміст реорганізаційних правовідносин в їх динаміці: виникнення (легалізаційна стадія), реалізація (стадія реалізації); припинення (завершальна стадія) (про що більш детально в підрозділі 3.1. дисертаційного дослідження).

Крім того, в юридичній літературі інколи «форми реорганізації» називають «правовими способами реорганізації» [608, с. 176] або «способами реорганізації» [75, с. 114-115], до яких відносяться злиття, приєднання, поділ, виділення (виділ), перетворення. У зв'язку із чим доцільно звернутися спочатку до тлумаченнях цих базових понять – форма, спосіб, вид. Так, поняття «форма» в Тлумачному словнику української мови визначається, як тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту; його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення виявлення будь-якої дії [474, с. 617]. Поняття «спосіб» означає певну дію, прийом, систему прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [473, с. 578]. В свою чергу «вид» – це підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загального вищого розділу [468, с. 381]. Отже, порівнюючи поняття «форма» та «спосіб», можна стверджувати про фактичну тотожність цих понять, особливо, враховуючи той факт, що під формою розуміється відповідний спосіб існування змісту, спосіб здійснення виявлення будь-

якої дії. Щодо з'ясування та співвідношення таких понять як «форма» та «вид» слід зазначити наступне: якщо під *формою* завжди мається на увазі тип, будова, спосіб організації, зовнішній вияв, спосіб існування або здійснення, тоді як *вид* – це, як правило, якась проміжна складова (частина), яка об'єднує низку предметів, та входить до складу більш вищого об'єднуючого розділу.

Аналіз ЦК та ГК України засвідчує, що слово «форма» в контексті вказаного (тип, будова, спосіб організації, спосіб існування або здійснення) вживається в наступних значеннях:

(1) *як організаційно-правова форма* (організаційно-правові форми юридичних осіб – ч. 1 ст. 83 ЦК України; організаційні форми підприємництва – ст. 45 ГК України; організаційна форма господарювання – ст. 62; ч. 1 ст. 135;

(2) *як форма діяльності* («Господарсько-торгівельна діяльність може здійснюватися суб'єктом господарювання в формах...» – ч. 3 ст. 263; «Формами інвестування інноваційної діяльності є ...» – ч. 2 ст. 326; «Зовнішньоекономічна діяльність ... у будь-яких формах, не заборонених законом» – ч. 2 ст. 377; «Іноземні інвестори мають право здійснювати всі види інвестицій... в таких формах...» – ч. 1 ст. 392; «...здійснюють свою діяльність у формах підприємства...» – ч. 1 ст. 396; «Концесія – форма здійснення державно-приватного партнерства...» – ч. 1 ст. 406).

Натомість в законодавстві не вказується, що представляє собою саме форма реорганізації. Втім, враховуючи положення ч. 1 ст. 104 ЦК України, в якій зазначається, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації, можна припустити, що найбільш близьким за своїм змістом є розуміння форми реорганізації як встановленого законодавством шляху, способу її проведення. На це вказують, зокрема, словосполучення із зазначеної норми як «в результаті» [471, с. 489], що означає внаслідок; шляхом [475, с. 496]; способом [473, с. 578]. Отже, зумовлюючи порядок (процедуру) проведення реорганізації, всі її складові (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) мають деякі загальні ознаки, які становлять кваліфікуючі ознаки самого поняття реорганізації господарських організацій (про них детально вказано в підрозділі 1.2. дисертаційного дослідження), а саме: (1) поява нового або оновленого

цілісного майнового комплексу господарської організації; (2) створення однієї (чи більше) господарської організації та (або) припинення однієї (чи більше) господарської організації (організацій); (3) наявність правонаступництва між господарськими організаціями, що реорганізуються (правопопередниками та правонаступниками); (4) зміна суб'єктного складу господарських правовідносин за участю реорганізованої організації; (5) наявність сукупності визначених господарським законодавством юридичних фактів, настання яких необхідне для проведення реорганізації (тобто реорганізація опосередковується юридичним складом).

Втім, кожна форма реорганізації має свої специфічні, притаманні тільки їй особливості, які дозволяють відокремити одну форму від іншої та визначити її в якості самостійної форми реорганізації. Наприклад, тільки під час реорганізації у формі приєднання не відбувається припинення господарської організації; або тільки під час реорганізації у формі виділу відбувається створення господарської організації і не відбувається припинення суб'єкта. Інакше кажучи, форма реорганізації визначає, які зміни (організаційні та майнові) повинна буде притерпіти господарська організація у разі проведення реорганізації.

Будь-яка класифікація повинна здійснюватися за відповідними критеріями, так і класифікація видів реорганізації господарських організацій повинна здійснюватися за відповідними критеріями (кваліфікуючими ознаками), які характеризують та відображають особливості реорганізації в цілому.

Традиційним для доктрини господарського права є поділ реорганізації на такі види, як добровільна та примусова [48, с. 66-67, 68; 75, с. 115]. За основу поділу взято такий критерій як – *залежно від волі господарської організації (власника його майна) та відношення до реорганізації*. Такі види реорганізації виокремлюють в своїх наукових дослідженнях В. П. Ваулін [31, с. 42], Є. В. Петров [268, с. 206-207] та інші. Аналізуючи підстави реорганізації господарських організацій, слід звернутись до положень ч. 1 ст.106 ЦК України, згідно з якими злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються: а) за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами; б) у

випадках, передбачених законом, – за рішенням суду; в) за рішенням відповідних органів державної влади.

Так, добровільна реорганізація, виходячи із змісту норми, здійснюється за рішенням власника його майна (засновників, учасників) або органу господарської організації, уповноваженої на це установчими документами. Примусова реорганізація здійснюється за рішенням уповноважених державних органів (антимонопольних органів, зокрема, що застосовується як адміністративно-господарська санкція до підприємства-монополіста, що зловживає домінуючим становищем на ринку, якщо таке підприємство обирає поділ) [48, с. 68], або судом, у випадках та відповідному порядку, передбачених законодавчими актами. Таким чином, у разі добровільної реорганізації рішення про реорганізацію господарської організації приймається уповноваженими особами добровільно та усвідомлено; в даному випадку має місце свобода вибору, позитивне відношення до реорганізації та бажання її проведення. При цьому слід зауважити, що власне рішення про реорганізацію господарської організації може бути обумовлене як суто економічними причинами (необхідність розширення або скорочення виробництва, оптимізація оподаткування тощо), так і пов'язаним з вимогами нормативно-правових актів [268, с. 207].

В той час, як у разі проведення примусової реорганізації (наприклад, реорганізація господарської організації, яка займає домінуюче становище, на товарному ринку) свобода вибору відсутня, оскільки рішення про реорганізацію господарської організації приймають уповноважені державні органи. Крім того, примусова реорганізація характеризується негативним ставленням до неї з боку самої господарської організації, яка реорганізується, власника його майна або учасників.

Що стосується такої підстави для реорганізації господарських організацій як рішення суду, то чинне законодавство не регламентує випадків, коли суди приймають вказані рішення. Так, аналіз ч. 1, 9, 10, 12, 14 ст. 17 Закону про держреєстрацію, яка встановлює порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення, не дозволяє дійти висновків щодо підстав реорганізації господарської організації в судовому порядку. Зважаючи ж на те, що в процедурі банкрутства реструктуризація здійснюється за рішенням

господарського суду⁷, чи можна таким чином вважати, що підставою для проведення реорганізації господарської організації в процедурі банкрутства є рішення суду?

В свою чергу рішення уповноважених органів державної влади, чи можна також розглядати у якості підстави для реорганізації господарських організацій. Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи АМКУ мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище, або, відповідно ст. ст. 26-29 Закону України «Про банки та банківську діяльність», примусова реорганізація банку здійснюється у разі істотної загрози платоспроможності банку за рішенням НБУ у встановленому порядку.

Отже, примусове припинення господарської організації у формі реорганізації шляхом поділу (на відміну від ліквідації) можливе за рішенням уповноваженого органу держави, а саме АМКУ, чи примусова реорганізація банку у разі істотної загрози платоспроможності банку за рішенням НБУ, - але навряд чи підставою реорганізації для такого примусового поділу буде рішення АМКУ або для примусової реорганізації банку – рішення НБУ. Підставою реорганізації і, власне, прийняття рішення відповідним органом, буде виступати невідповідність нормам законодавства, як то зловживання монопольним (домінуючим) становищем / або наявність істотної загрози платоспроможності банку, тоді як підставою для внесення відповідних відомостей до ЄДР буде виступати не невідповідність нормам законодавству (зловживання монопольним (домінуючим) становищем/ або наявність істотної загрози платоспроможності банку), а рішення відповідного органу (наприклад, АМКУ чи НБУ)– власне, воно й буде виступати підставою для проведення державної реєстрації щодо внесення відповідних змін в ЄДР.

⁷ Відповідно до ч. 1 ст. 126 Кодексу України з процедур банкрутства керуючий реструктуризацією протягом трьох днів з дня схвалення зборами кредиторів погодженого з боржником плану реструктуризації боргів подає до господарського суду заяву про затвердження плану реструктуризації боргів, яку суд розглядає протягом 10 днів з дня її отримання (ч. 3 ст. 126 цього ж Кодексу).

На це вказують відповідні положення Закону про держреєстрацію. Так, п. 2 ч. 1 ст. 25 аналізованого Закону зазначає, що державна реєстрація та інші реєстраційні дії провадяться або на підставі документів, що подаються заявником для державної реєстрації, або на підставі судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в ЄДР, а також, що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби. Отже, підставою для проведення державної реєстрації відповідних реєстраційних дій буде виступати або судове рішення, яке набуло законної сили, або документи, що подаються заявником, серед яких може бути відповідне рішення АМКУ або НБУ. Так, відповідно до п. 2¹ ч. 1 ст. 17 Закону про держреєстрацію серед документів, які подаються заявником для державної реєстрації створення юридичної особи, в тому числі й шляхом виділу, злиття, поділу, перетворення – виступає у випадках передбачених законом, рішення відповідного державного органу про створення юридичної особи (власне, в якості прикладу і можемо навести рішення АМКУ про примусовий поділ суб'єкта).

Таким чином, слід розмежовувати (1) підстави прийняття рішення про реорганізацію відповідними органами, до яких можна віднести невідповідність нормам чинного законодавства, наприклад, зловживання монопольним становищем, наявність істотної загрози платоспроможності банку та (2) підстави проведення державної реєстрації (внесення відповідних відомостей в ЄДР), до яких можуть відноситися, зокрема, відповідні судові рішення, рішення органів АМКУ, НБУ, тощо.

Повертаючись до такого критерію як *в залежності від волі господарської організації (власника його майна) та відношення до реорганізації*, слід звернути увагу на те, що законодавстві, окрім добровільної та примусової реорганізації, як підстави припинення господарської організації шляхом реорганізації, можна назвати такі обставини (підстави), які вимагають від суб'єкта діяти певним чином. Так, в ЦК України відповідно до ч. 1 ст. 132 передбачено, що у разі, якщо в повному товаристві залишається один учасник, цей учасник має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому цим Кодексом; згідно ч. 1 ст. 139,

повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство.

В свою чергу в ГК України відповідно до ч. 4 ст. 214 передбачено, що у справах про банкрутство державних підприємств, включених до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, але можуть бути перетворені в господарські товариства, що задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки, може застосовуватися судова процедура санації; згідно ч. 5 ст. 214, майно державних підприємств, включених до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, але можуть бути перетворені в господарські товариства та перебувають у процедурі банкрутства, може бути реалізовано в судовій процедурі санації за погодженням з уповноваженим суб'єктом управління, визначеним Законом України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», у встановленому порядку, якщо таке майно не входить до складу єдиного майнового комплексу, що забезпечує основні види діяльності такого суб'єкта господарювання, або більше трьох років не використовується у виробничій діяльності і подальше його використання не планується.

Це такі підстави, які вміщують в собі відповідні ознаки як добровільної, так і примусової реорганізації; можна сказати це такий вид вимушеної реорганізації, який представляє собою проміжну ланку між цими видами реорганізації. Таку вимушену реорганізацію споріднює із добровільною те, що рішення про реорганізацію приймає власник його майна (засновник, учасники) або орган господарської організації, уповноважений на це установчими документами. У наведених прикладах також має місце відповідна свобода вибору. Так, у суб'єкта господарювання в зазначених ситуаціях завжди є альтернативний варіант, зокрема, ліквідація повного товариства у разі, коли залишається один повний учасник (ч. 1 ст. 132 ЦК України), ліквідація командитного товариства у разі, коли вибувають всі вкладники (ч. 1 ст. 139 ЦК України), у справах про банкрутство державних підприємств може застосовуватися судова процедура санації (ч. 4 ст. 214 ГК України), майно державних підприємств

може бути реалізовано в судовій процедурі санації за погодженням з уповноваженим суб'єктом управління (ч. 5 ст. 214 ГК України).

Разом із тим свобода вибору в названих випадках обмежена. Справа в тому, що необхідність вимушеної реорганізації виникає в тих випадках, коли за наявності відповідних об'єктивних причин господарська організація перестає відповідати певними нормативним вимогам (наприклад, в повному товаристві залишається один повний учасник, або в командитному товаристві вибувають всі вкладники). В такому разі законодавець надає можливість господарським організаціям виправити ситуацію, встановлюючи відповідний шлях виправлення через застосування процедури реорганізації у формі перетворення. Отже, свобода вибору полягає в тому, що господарська організація самостійно обирає один із запропонованих законом варіантів та вийти за межі вказаних варіантів шляхом продовження свого функціонування без будь-яких змін не вправі [578, с. 249].

Таким чином, на підставі зазначеного, пропонуємо виокремити серед інших двох видів реорганізації (добровільної та примусової реорганізації), такий вид реорганізації, як вимушена реорганізація. У зв'язку із чим пропонуємо поділяти ще реорганізацію за таким критерієм, як *в залежності від фактично-юридичної підстави, яка закладена в основі виникнення реорганізаційних відносин* реорганізація, яка базується:

- на рішенні учасників або органу господарської організації;
- на судовому рішенні;
- на рішенні відповідних державних органів;
- на нормі закону, та має альтернативно-імперативний характер.

Наступним критерієм класифікації видів реорганізації може бути виділено – *залежно від необхідності отримання згоди уповноважених державних органів чи інших осіб на її проведення*. Згідно цього критерію поділу можливо виокремити реорганізацію, яка потребує отримання згоди відповідних суб'єктів (узгоджена/дозвільна реорганізація), та реорганізація, яка не вимагає отримання такої згоди (вільна реорганізація). Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про банки та банківську діяльність» реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України, за умови надання попереднього

дозволу НБУ на реорганізацію банку та затвердження НБУ плану реорганізації банку.

В свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції» концентрація (злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого) може бути здійснена лише за умови попереднього одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ у випадках, передбачених ч. 2 ст. 22 цього Закону та іншими нормативно-правовими актами.

Наступним критерієм класифікації можна назвати – *залежно від мети*. Відповідно до цього критерію можна виокремити реорганізацію добросовісну та недобросовісну. Недобросовісна реорганізація [238; 19], часто розглядається як форма зловживання правом, а саме правом на проведення реорганізації, в результаті якої свідомо створюється господарська організація, яка не в змозі виконати зобов'язання правопередника перед кредиторами, а також зобов'язання, які випливають із адміністративних правопорушень, заснованих на принципах влади та підпорядкування (сплата податків). Прикладом зловживання корпоративними правами під час реорганізації свого часу був інвестиційний конфлікт між американською компанією Cargo Investments LLC та ЗАТ «Металургстрой». За договором між сторонами інвестор вимагав перетворити ЗАТ в ТОВ і ввести його до складу учасників, а він, у свою чергу, зобов'язується внести певну суму інвестицій. Придбавши певну частку ТОВ, інвестор вніс близько 70 тис. грн. і вже на наступний тиждень подав заяву про вихід із ТОВ. При цьому Cargo Investments LLC поставив вимогу про виплату йому вартості частини майна ТОВ пропорційно його частці в статутному капіталі. В результаті інвестування 70 тис. грн. американська компанія стала претендувати на 5 млн. грн. Варто зазначити, що в цьому випадку ТОВ вирішило подати позов до суду про визнання недійсною реорганізації та установчих документів ТОВ, що в свою чергу мало призвести до повернення ТОВ до ЗАТ. На жаль, ТОВ не звернуло свою увагу на ст. 13 ЦК України, яка могла б бути тут застосована, адже Cargo Investments LLC не мало на меті розвиток новоствореного ТОВ, а навпаки – неправомірного збагачення за рахунок розорення останнього [486, с. 132], тобто мала місце недобросовісна реорганізація. В даному випадку переслідувана мета – це уникнути виконання

прийнятих на себе договірних зобов'язань чи зобов'язань, які виникають за інших підстав.

В свою чергу добросовісна реорганізація в якості мети може переслідувати відновлення платоспроможності господарської організації; відновлення конкурентоздатності виготовленої продукції; модернізацію господарської діяльності шляхом розширення господарської діяльності із застосуванням ефекту синергії (при злитті/приєднанні) або диверсифікації виробництва, капіталу та діяльності (при поділі/виділі).

Подальшим критерієм класифікації слід виокремити – *правові наслідки реорганізації*. При цьому необхідно розрізнити правові наслідки, які виникають для суб'єкта – господарської організації, та правові наслідки, які стосуються майна (прав та обов'язків) суб'єктів, які реорганізуються. У зв'язку із цим варто виокремити два критерії поділу на види:

- в залежності від правових наслідків, які реорганізація тягне відносно господарських організацій та
- в залежності від правових наслідків, які тягне проведення реорганізації господарських організацій, щодо майна (прав та обов'язків) суб'єктів, що реорганізуються.

Отже, в залежності від *правових наслідків, які реорганізація тягне відносно господарських організацій*, можна виокремити:

- реорганізація як спосіб створення господарських організацій (злиття, поділ, виділ, перетворення);
- реорганізація як спосіб зміни господарських організацій (приєднання, виділ) (в даному випадку має місце зміна господарської організації, яка має організаційно-майновий характер; також може змінитися склад учасників господарської організації);
- реорганізація як спосіб припинення господарських організацій (злиття, приєднання, поділ, перетворення).

В свою чергу в залежності від правових наслідків, які тягне проведення реорганізації господарських організацій, щодо майна (прав та обов'язків) суб'єктів, що реорганізуються, можливо виокремити:

- реорганізація, спрямована на укрупнення (централізація майна – злиття та приєднання);
- реорганізація, спрямована на подрібнення/розукрупнення (децентралізація майна – поділ, виділ);
- реорганізація без зміни розмірів господарської організації [524, с. 378].

Крім того, реорганізація, спрямована на укрупнення підприємств [23; 525, с. 276-277], як зазначається в економічній літературі, в залежності від характеру інтеграції суб'єктів господарювання, поділяється на такі види злиттів та приєднань [491, с. 110; 211, с. 44]:

- горизонтальне (представляє собою об'єднання двох або більше підприємств, які виробляють однаковий тип продукції або надають однакові послуги, виконують однакові роботи);
- вертикальне (являє собою об'єднання одного підприємства з його постачальником сировини або споживачем продукції) та
- діагональне або конгломеративне (представляє собою об'єднання підприємств різних галузей та видів діяльності; воно здійснюється з метою диверсифікації діяльності).

При цьому, як правило, створення горизонтальних укрупнень регулюється антимонопольним законодавством, оскільки такі підприємства отримують можливість створювати перешкоди для входу на ринок інших суб'єктів господарювання, встановлювати дискримінаційні ціни, створювати дефіцит на товарному ринку тощо. Внаслідок таких дій відбувається посилення концентрації виробництва на декількох великих підприємствах та усувається ринкова конкуренція. Тоді як створення вертикальних та діагональних/конгломеративних укрупнень підприємств на рівень конкуренції суттєво не впливає.

Ще одним критерієм класифікації можна вважати – *кількість одночасно використаних (застосованих) форм реорганізації*. В науковій літературі вже

неодноразово ставилося питання про так звану змішану, подвійну, складну реорганізацію (детально про це в підрозділі 2.2.4 дисертаційного дослідження). Можливість проведення складної реорганізації, тобто з одночасним застосуванням різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) чи різних організаційно-правових форм юридичних осіб під час перетворення або одночасним поєднанням і різних форм реорганізації, і організаційно-правових форм юридичних осіб – чинним законодавством не передбачено [601, с. 175], але й не забороняється. Як справедливо відмічає Я. І. Функ, перетворення можливо одночасно з будь-якою із чотирьох вказаних форм реорганізації [526, с. 62], а отже правомірним є існування таких реорганізаційних форм як, наприклад, поділ з перетворенням, перетворення із злиттям, тощо. Така складана реорганізація представляє собою єдиний процес та є альтернативою двом послідовним реорганізаціям. Отже, в залежності від кількості одночасно використаних форм реорганізації її умовно можливо поділити на одиничну та подвійну (складну) реорганізацію. Остання – це є породжене практикою явище, метою якої є скорочення або виключення тимчасових та матеріальних затрат на проведення двох послідовних реорганізацій. Таке положення можна вважати прогресивним, адже воно сприяє розвитку ділового обігу та надає в цілому позитивний ефект на умови здійснення господарської діяльності.

Наступний критерій класифікації, в залежності від збереження існуючої господарської організації в ЄДР, який впливає із сутності та змісту форм реорганізації:

- реорганізація, при якій відбувається збереження суб'єкта – існуючої господарської організації (зберігається у разі приєднання та виділу);
- реорганізація, при якій суб'єкт – існуюча господарська організація, не зберігає свої існування, припиняється як суб'єкт права (не зберігається у разі злиття, поділу та перетворення).

В залежності від документу, яким оформлюються відносини із передачі прав та обов'язків, що знаходить своє підтвердження як в загальних нормах (ч. 2 ст. 107 ЦК України), так і спеціальних нормах (ч. 2 ст. 116, ч. 3 ст. 117, ч. 1 ст. 118, ч. 1, 3, 7-9 ст. 119, ч. 1 ст. 120, ч. 1, ч. 3, 6-8 ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1, ч. 3, 6, 8 ст. 127, ч. 1 ст. 133

Закону про АТ 2022 року, ч. 1 ст. 47, ч. 1 ст. 50, ч. 1 ст. 51, ч. 5, 6 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ), реорганізація поділяється на:

- реорганізацію, яка оформлюється передавальним актом (у разі злиття, приєднання, перетворення);
- реорганізацію, яка оформлюється розподільчим балансом (у разі поділу, виділу).

В залежності від моменту завершення реорганізації, яка знаходить своє підтвердження в нормах Закону про держреєстрацію (ч. 4-8 ст. 4) можна виділити наступні:

- реорганізація, яка завершується державною реєстрацією змін до відомостей, що містяться в ЄДР: про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи- правонаступника (характерно для такої форми як виділ) або щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються (характерно для форми як приєднання);
- реорганізація, яка завершується державною реєстрацією припинення: юридичних осіб, що припиняються в результаті злиття (характерно для такої форми як злиття) або припинення юридичної особи, що припиняється в результаті поділу (характерно для поділу);
- реорганізація, яка завершується державною реєстрацією новоутвореної юридичної особи (характерно для таких форм як злиття, поділ, перетворення);

Крім того, можна назвати ще інші види реорганізацій за різними критеріями поділу, які виокремлюють в економічній науковій літературі. Зокрема, О.О. Терещенко *за формальними ознаками* виділяє три види реорганізації:

- 1) з метою розширення розмірів підприємства (злиття, приєднання, поглинання);
- 2) направлену на створення кількох суб'єктів підприємства (поділ, виділ);
- 3) що не призводить до зміни розмірів (перетворення) [501, с. 219].

Втім убачається, що за виділеним критерієм мова йде не про формальні ознаки реорганізації, а про інше. Про це свідчать відповідні словосполучення, наведені автором: «з метою...», «направлену на...», «призводить до...» – все це вказує ні на що інше, як на те, чого прагнуть суб'єкти, чого бажають досягти – відповідної цілі, отже цей критерій поділу стосується, власне, мети проведення реорганізації.

В свою чергу І. Я. Назарова вважає за доцільне додати поділ ще за двома критеріями, які можуть суттєво впливати на методику, організацію обліку та формування показників звітності:

- за джерелами фінансування поділяє на: реорганізацію, що оплачується за рахунок власних коштів; реорганізацію, що оплачується за рахунок зовнішніх джерел фінансування, зокрема за рахунок підприємства-реаніматора (суб'єкта господарювання, що зацікавлений у санації збиткової юридичної особи), держави тощо;

- за ступенем добровільності – реорганізацію, яка проводиться на добровільних засадах (за рішенням власників) та реорганізацію, що проводиться примусово (за рішенням суду, АМКУ інших виконавчих органів) [232, с. 31].

Щодо названих критеріїв слід зазначити наступне: якщо перший критерій (за джерелами фінансування) має своє економічне обґрунтування, то відносно другого (за ступенем добровільності) – виникає питання щодо назви критерію – «за ступенем добровільності». Власне, слово «ступінь», відповідно до українського тлумачного словнику [32], означає порівняльну величину, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь, а у переносному значенні – етап, стадію розвитку чого-небудь. Отже, виходячи із зазначеного, такий критерій має характеризувати добровільність як порівняльну величину, але за змістовним навантаженням поділу реорганізації на відповідні види (реорганізацію, яка проводиться на добровільних засадах та реорганізацію, що проводиться примусово) – навряд, чи в даному випадку мова йде про порівняльну величину або про стадію розвитку процесу реорганізації. Отже, такий критерій як «за ступенем добровільності» не відповідає своєму змістовну навантаженню, оскільки в такому випадку мова йде про волю суб'єкта господарювання: добровільно (за рішенням власника-суб'єкта господарювання) чи примусово (за рішенням суду, органів АМКУ, тощо).

2.2. Форми реорганізації господарських організацій

2.2.1 Злиття та приєднання як форми укрупнення господарських організацій

В чинному законодавстві, зокрема в ЦК України та ГК України, як вже зазначалось в підрозділі 1.4. цього дослідження, питання реорганізації та її форм, процедури проведення врегульовані, але недостатньо, фрагментарно, неузгоджено між собою. В першу чергу це стосується понятійного апарату. Кодифіковані акти не містять визначень форм реорганізації, зокрема злиття та приєднання, як форм укрупнення суб'єкта господарювання. Втім, так було не завжди. І, якщо ЦК України, регулюючи загальну процедуру проведення реорганізації юридичних осіб в формах злиття та приєднання, ніколи не містив визначень форм реорганізації юридичних осіб, то ГК України до 07.07.2014 року надавав характеристику форм реорганізації. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 59 ГК України передбачалось, що у разі злиття суб'єктів господарювання усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до суб'єкта господарювання, що утворений внаслідок злиття. Згідно ч. 3 ст. 59 ГК України у разі приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого суб'єкта господарювання до цього останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів господарювання.

Отже, наразі визначення форм реорганізації господарських організацій в кодифікованих актах відсутнє. В спеціальних законах, зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 117 Закону про АТ 2022 року злиттям визнається процедура припинення кількох АТ, за якої такі товариства передають товариству- правонаступнику все своє майно, всі права та обов'язки, а їх акціонери отримують в обмін на належні їм акції товариства-правопередника акції товариства- правонаступника, емісія яких здійснюється в рамках процедури злиття. В свою чергу, згідно ч. 1 ст. 119 аналізованого Закону приєднанням АТ визнається припинення АТ (кількох товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, усіх прав та обов'язків іншому АТ - правонаступнику.

Як убачається із наведених в Законі про АТ 2022 року визначень форм реорганізації «злиття» та «приєднання», останні характеризуються такою кваліфікуючою ознакою, як припинення АТ. І, якщо для приєднання АТ – це є цілком справедливо, оскільки під час приєднання, дійсно, припиняється одне АТ або декілька АТ та ніякий новий суб'єкт права в процесі не створюється; тоді, як при злитті, характерним є не тільки припинення двох або більше АТ, але й створення нового суб'єкта права. Цілком вірогідно, що така ситуація пов'язана із тим, що норми про злиття та приєднання, власно кажучи, як й інших форм, розташовані в розділі XVIII «Виділ та припинення АТ», а тому і визначення цих форм подається виключно через таку кваліфікуючу ознаку, як припинення.

На відміну від Закону про АТ 2022 року, Закон про ТОВ та ТДВ враховує ці особливості. Так, відповідно до ч. 1 ст. 49 аналізованого Закону злиттям є створення нового господарського товариства- правонаступника з переданням йому всього майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього. Приєднанням є припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому господарському товариству- правонаступнику (ч. 1 ст. 50 вказаного Закону).

Враховуючи складність економічної та правової природи процесів «злиття» та «приєднання», в науковій літературі зазначаються різні трактування цих понять. Як слушно вказує Ю. М. Юркевич, головною відмінністю між злиттям та приєднанням як юридичними категоріями є те, що злиття, на відміну від приєднання, визнається способом і утворення, і припинення юридичних осіб, тоді як приєднання – лише способом припинення юридичних осіб [620, с. 63-64]. Такої ж позиції дотримується і Л. В. Сіщук, зауважуючи, що така форма реорганізації як злиття, передбачає припинення юридичної особи і створення нової – її правонаступника, тоді як приєднання передбачає тільки припинення суб'єкта, який приєднується [463, с. 33]. Д. В. Жеков визначає, що, на відміну від злиття, у процесі якого припиняють дію усі організації, що зливаються, та створюється новий суб'єкт, то під час приєднання одна з організацій, що реорганізується, завжди зберігає свою правосуб'єктність [101, с. 10-11].

В свою чергу О. М. Вінник та В. С. Щербина [49, с. 149], О. Р. Кібенко [110, с. 435], І. М. Кучеренко [197, с. 49], колектив авторів підручника «Господарське право» під ред. В. Н. Гайворонського, В. П. Жушмана, Є. М. Белоусова [70, с. 87] та ін. справедливо відмічають, що при приєднанні нова юридична особа не створюється, а все майно в повному обсязі, а саме в порядку універсального правонаступництва переходить до існуючої юридичної особи- правонаступника [57, с. 30], тобто виокремлюють ще одну кваліфікуючу ознаку, яка притаманна вказаним процесам – універсальне правонаступництво. В результаті тільки змінюється майновий стан господарської організації, до якої відбувається приєднання, та припиняється господарська організація, яка приєднується. Отже, нечіткість зазначеного вище положення ч. 1 ст. 56 ГК України, в якому приєднання, так як і злиття, виділ, поділ, перетворення визнано способом створення суб'єкта господарювання, можна вважати непорозумінням, на що неодноразово зверталась увага у науковій літературі. Тому доцільно уточнити норму ч. 1 ст. 56 ГК України шляхом виключення приєднання із переліку форм реорганізації, які виступають у якості способу створення суб'єкта господарювання. Втім, як вже зазначалось раніше, з економічної точки зору, безумовно, під час реорганізації практично в будь-якій із форм перед нами постає оновлений суб'єкт господарювання, а у результаті приєднання, так як і у результаті злиття – не тільки оновлений, але й майново збільшений (укрупнений) суб'єкт.

В спеціальному законодавстві, зокрема в банківському та страховому, зберігається така ж тенденція, як і в загальному: визначення форм реорганізації «злиття» та «приєднання» подається або через загальне визначення: «реорганізація банків» (ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), або через *кваліфікуючу ознаку*: – створення нового страховика правонаступника – з переданням йому згідно з передавальними актами всього майна, усіх прав та обов'язків кількох страховиків, одночасно з їх припиненням (*злиття страховиків*); – припинення одного або кількох страховиків – з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, усіх прав та обов'язків іншому страховику- правонаступнику (*приєднання страховика*) (пп. 2, 6 п. 2 Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля). В свою чергу Закон

України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» в ч. 1 ст. 1 передбачає, що банк або банки мають право здійснити реорганізацію шляхом приєднання до іншого банку за спрощеною процедурою, передбаченою ч. 4 ст. 1 (встановлюється порядок послідовних дій за спрощеною процедурою).

Проте, так було не завжди, зокрема редакція ч. 4 ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (до 24.07.2009 р. [378]) визначала приєднання, як припинення діяльності однієї господарської організації та передачу належного їй майна, коштів, прав та обов'язків іншій організації. Крім того, під час приєднання комерційного банку всі його майнові права та обов'язки могли передаватися та закріплюватися за новим суб'єктом внутрігосподарських відносин – структурним підрозділом (філією) банка- правонаступника (п. 5.2.1. Методичних рекомендацій про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків). Така ж особливість була притаманна приєднанню страхових організацій (п. 1.3. Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків).

Отже, приєднанню банків були властиві дві істотні особливості, відмінні від приєднання для інших суб'єктів права: (1) правова можливість приєднання тільки однієї особи/одного суб'єкта за одну процедуру реорганізації шляхом приєднання; (2) можливість збереження суб'єкта, який припиняється, у вигляді структурного підрозділу (філії) та закріплення за ним майнового комплексу господарської організації (банку), який припинив своє існування. Такі особливості в приєднанні суб'єктів із загальною та спеціальною правосуб'єктністю дозволяли виокремити відповідно загальний та спеціальний порядок приєднання: перший – загальний порядок діяв на товарному рику, другий – спеціальний – на банківському та страховому. На сьогоднішній день ці процеси зазнали змін, а отже, кількість залучених суб'єктів під час проведення реорганізації банків або страховиків шляхом злиття або приєднання не обмежена. Вважаємо, що подібні зміни були обумовлені тим, щоб забезпечити, перш за все, стабільність банківської системи шляхом оптимізації процедур реорганізації та капіталізації банків, а також й інших учасників фінансового ринку.

Важливою складовою для процесу реорганізації виступає закріплення в законодавстві норм, які визначають момент, з якого реорганізація в тій чи іншій формі, зокрема злиття та приєднання, вважається завершеною. Так, відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону про держреєстрацію у разі злиття юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття. Злиття вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття. Відповідно до ч. 8 ст. 4 аналізованого Закону у разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються.

Отже, як убачається із зазначених норм, процедури злиття та приєднання мають ще одну відмінну кваліфікуючу ознаку – це момент, з якого процеси злиття та приєднання вважаються завершеними: при злитті – це дата державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття; при приєднанні – це дата державної реєстрації змін до відомостей щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються.

Злиття та приєднання мають не тільки відмінні, але й загальні риси. Однією із головних загальних рис, як вже зазначалось вище, виступає універсальне правонаступництво, при якому майно господарської організації як сукупність прав та обов'язків, що їй належать, переходять правонаступнику як єдине ціле. Як зазначає О. А. Беяневич, універсальне правонаступництво при злитті можна визначити як зміну суб'єктного складу правовідношення в силу закону, внаслідок чого усі права та обов'язки правопередників переходять до правонаступника [17].

В свою чергу у Постанові ВП ВС у справі № 910/5953/17 від 16.06.2020 р. [305] зазначається, що все майно юридичної особи, як сукупність прав та обов'язків, які належать їй, переходить до правонаступника чи правонаступників, при цьому в цій

сукупності переходять усі окремі права та обов'язки, які належали на момент правонаступництва правонаступнику незалежно від їх виявлення на той момент (п. 37). Тобто ключові два моменти, які впливають із цього висновку: 1) переходять усі права та обов'язки, які належали правонаступнику на момент правонаступництва; 2) переходять усі права та обов'язки незалежно від їх виявлення на той момент. Крім того, в п. 40 наголошується, що при реорганізації в формі злиття немає значення, чи вказано в передавальному акті про правонаступництво щодо певного майна, прав чи обов'язків, оскільки правонаступник лише один, що унеможливує виникнення будь-яких спорів щодо переходу майна, прав чи обов'язків. Втім, хоч і відсутність у передавальному акті ДП «Донецька залізниця» від 05 серпня 2015 року певного майна чи зобов'язань не свідчить про те, що відповідач не став правонаступником за ними, оскільки АТ «Укрзалізниця» як єдиним правонаступником прийнято усе майно та зобов'язання підприємств, які припиняються шляхом злиття (п. 44), тим не менше у вирішенні питань, пов'язаних з таким правонаступництвом, необхідно здійснювати аналіз доказів переходу відповідних прав і обов'язків, тобто факт настання правонаступництва.

Отже, наступною спільною (загальною) рисою для злиття та приєднання господарських організацій – є правовий документ – передавальний акт, який призначений для забезпечення обліку прав та обов'язків, які передаються при реорганізації [16, с. 11]; виступає юридичним актом, який підтверджує передачу всього майна, сукупності всіх прав та обов'язків від правонаступників до правонаступника, і в якому зазначається весь перелік такого майна, прав та обов'язків.

Крім того, як злиття, так і приєднання, є правовими формами укрупнення бізнесу, вони призводять до капіталізації грошових коштів та матеріальних ресурсів господарських організацій, зокрема банків [534, с. 189; 560, с. 57; 30, с. 5, 6; 135, с. 129] корпоративної консолідації українського бізнесу [442, с. 122], збільшення вартості чистих активів [7, с. 85]. В силу цього антимонопольне законодавство визнає їх формами економічної концентрації та передбачає державний контроль при злитті та приєднанні (ч. 2 п. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 24 Закону України «Про захист економічної

конкуренції»). Це є гарантією права суб'єктів господарювання на добросовісну конкуренцію [456].

Враховуючи значимість злиття та приєднання як форм економічної концентрації капіталу, яка може призвести до істотного обмеження конкуренції на ринку та створити потенціальні умови для монополізму, вони регулюються законодавством будь-якої ринково орієнтованої держави. Такі форми реорганізації господарських організацій, як злиття та приєднання, притаманні й законодавству зарубіжних країн із тими чи іншими відмінностями, зокрема різницею в термінології, неоднаковим розумінням зазначених процесів.

Так, на відміну від законодавства України, в праві ЄС виокремлюють два види злиття публічних акціонерних компаній (ст. 88 Директиви ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14 червня 2017 р.): (1) *“merger by acquisition”* (злиття шляхом придбання) та (2) *“merger by the formation of a new company”* (злиття шляхом заснування нової компанії).

Злиття шляхом придбання означає операцію, у результаті якої одна чи більше компаній припиняються без процедури ліквідації (такі компанії розформовуються) та передають всі свої активи та зобов'язання іншій компанії (яка вже існує) в обмін на випуск акціонерам придбаної компанії або компаній акцій компанії, що придбаває, та, можливо, грошову виплату, якщо така здійснюється, в розмірі не більше 10 % номінальної вартості випущених таким чином акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості (ст. 89). При цьому слід зазначити, що з огляду на вітчизняне законодавство такий різновид реорганізації юридичних осіб розглядають як приєднання.

Злиття шляхом заснування нової компанії означає операцію, в результаті якої декілька компаній припиняються без процедури ліквідації (такі компанії розформовуються) та передають всі свої активи та зобов'язання новій компанії, яку засновують, в обмін на випуск своїм акціонерам акцій нової компанії та, можливо, грошову виплату, якщо така здійснюється, у розмірі не більше 10 % номінальної вартості випущених таким чином акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості,

їхньої облікової номінальної вартості (ст. 90). У вітчизняному праві така форма реорганізації називається злиттям.

При цьому слід відмітити, що до недавнього часу вітчизняне законодавство не передбачало можливості видачі акціонерам товариства, що припиняється, акцій новоствореного товариства та виплату їм грошових коштів. Втім з 01.01.2023 р. Закон про АТ 2022 року був прийнятий в новій редакції, яким вже передбачається така правова можливість, що показує прагнення законодавця наблизити норми чинного законодавства до норм законодавства ЄС. Так, відповідно до абз 2 ч. 1 ст. 117 аналізованого Закону умови злиття можуть передбачати здійснення акціонерам грошових виплат у розмірі, що не перевищує 10 відсотків загальної номінальної вартості випущених акцій новоствореного товариства. Проте, подібної норми щодо умови про грошові виплати акціонерам для такої форми як приєднання не міститься.

Такі ж види злиття (*“merger to an existing company”*, *“merger to a new company”*) характерні і для низки держав-учасниць ЄС, зокрема для Бельгії [661, с. 115], Німеччини [627, с. 64], Франції [633, Art. 236-1, с. 132].

В праві Великої Британії використовується більше узагальнюючий термін *“merger”*. Цим терміном позначається не просте злиття, а будь-які правові форми об'єднання компаній [143, с. 367]. Зокрема, в ст. 904 «Злиття та компанії, що зливаються» Закону про компанії 2006 року (Company Acts 2006) закріплено, що злиття компаній може відбуватися двома способами: 1) злиття шляхом поглинання (*a «merger by absorption»*) та 2) злиття шляхом створення нової компанії (*a «merger by formation of a new company»*) [635, с. 429]. Отже, як убачається, в законодавстві ЄС та законодавстві Великобританії, а також в англійській правовій доктрині [706] така категорія як «приєднання» не виділяється в якості самостійної правової форми реорганізації юридичної особи, а розглядається як різновид категорії «злиття».

Таким чином, слід зазначити, що, порівнюючи аналізовані процеси, які відбуваються в законодавстві ЄС та в законодавстві держав-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції), можна зробити висновок, що при *“merger by formation a new company”* мова йде про злиття, при *“merger by acquisition, or takeover”/or “merger by absorption”* – про приєднання [600, с. 365] в розумінні вітчизняного законодавства.

Такої точки зору дотримуються й інші автори під час дослідження співвідношення понять «злиття» та «приєднання» за національним законодавством та законодавством ЄС, зокрема О. Р. Кібенко [143, с. 356], В. Посполітак та О. Мовчан [299, с. 61].

В свою чергу, в законодавстві США процеси об'єднання двох або більше корпорацій позначаються такими термінами як злиття «*merger*» та консолідація «*consolidation*». Зокрема, відповідно до Закону про комерційні корпорації штату Нью-Йорк (п. (а) (2) § 901 під злиттям «*merger*» розуміється такий процес, при якому дві чи більше корпорацій зливаються в одну із вже існуючих корпорацій, яка приймає участь в цій процедурі; тоді як під консолідацією «*consolidation*» – процес, при якому дві чи більше корпорацій консолідуються/зосереджуються в одній новій корпорації, яка спеціально створюється для цього на підставі договору про консолідацію [656]. При цьому треба зазначити, що подібні підходи притаманні й законодавчим актам інших штатів, зокрема штатам Делавер (п. а § 251 Загального закону про корпорації штату Делавер) [699], Іллінойс (ст. 11 Закону про комерційні корпорації) (*Business Corporation Act of 1983*) та більшості інших.

Відповідно до § 11.02 положень Модельного Акту про компанії в США (*USA Model Business Corporation Act*) [676] злиттям визнається такий процес, при якому:

(а) одна або більше вітчизняних господарських корпорацій можуть зливатися з однією або кількома вітчизняними або іноземними бізнес-корпораціями або правомочними організаціями відповідно до плану злиття, або

(б) дві чи більше іноземні господарські корпорації чи вітчизняні або іноземні правомочні організації можуть об'єднатися в нову вітчизняну господарську корпорацію, яка буде створена в результаті злиття в порядку передбаченому в цій главі.

З суті передбачених Модельним Актом про компанії в США різновидів злиття означає, що в першому випадку процес злиття дуже схожий до процесу приєднання, а в другому – саме до злиття за українським законодавством. При цьому слід зазначити, що іноземна господарська корпорація або іноземний суб'єкт господарювання може бути учасником злиття з вітчизняною господарською корпорацією або може бути

створена відповідно до умов плану злиття, тільки якщо злиття дозволено іноземною господарською корпорацією або юридичною особою, що відповідає критеріям.

Як зазначається у вступному коментарі до 11 глави «Злиття та обмін акціями» Модельного Акту про компанії (*USA Model Business Corporation Act*) злиття є традиційною формою для об'єднання суб'єктів господарювання в силу закону, а спектр угод зі злиття, дозволених главою 11, є широким. При злитті вітчизняна господарська корпорація може об'єднатися з однією або кількома з наступних вітчизняних або іноземних суб'єктів господарювання: (i) господарські товариства; (ii) некорпоративні суб'єкти господарювання (включаючи ТОВ, повні та командитні товариства та бізнес-трасти); та (iii) неприбуткові корпорації (які визначаються разом з некорпоративними суб'єктами як «правомочні суб'єкти»; ні ті, ні інші не включені у визначення терміну «корпорація») [677, с. 279].

Цікавим також убачається той факт, що протягом аналізу Модельного Акту про компанії (*USA Model Business Corporation Act*) не знаходимо інших форм реорганізації, таких як, поділ, виділ, перетворення. Втім, § 10.08. передбачає спрощений спосіб приведення у відповідність корпоративних документів, поданих відповідно до законодавства штату, федеральним законам, що стосуються корпоративної реорганізації, та, якщо федеральний суд підтверджує план реорганізації, який вимагає подання змін до статуту. Отже, із цього можемо зробити висновок, що Модельний Акт про компанії (*USA Model Business Corporation Act*), по-перше, визнає корпоративну реорганізацію, не надаючи останній відповідній дефініції, обмежуючись порядком та планом реорганізації. По-друге, виділяє цілу главу 11, присвячену питанням злиття та обміну акцій. При цьому злиття має два різновиди: злиття без створення нового суб'єкта (відповідає такій формі реорганізації як приєднання за чинним законодавством України) та злиття із створенням нового суб'єкта (збігається за своїм змістовним навантаженням із такою формою реорганізації як «злиття» за чинним законодавством).

Визначення поняття “*corporation reorganization*” («корпоративна реорганізація») знаходимо в Податковому кодексі США (§ 368) [704], яким визначається сім типів реорганізацій:

(A) передбачене законом злиття або консолідація (*a statutory merger or consolidation*);

(B) придбання акцій однієї компанії іншою корпорацією, коли придбана компанія стає дочірньою компанією корпорації-покупця (*an acquisition of one company's stock by another corporation, with the acquired company becoming a subsidiary by the acquiring corporation*);

(C) придбання, коли придбана компанія повинна ліквідуватися, а акціонери придбаної компанії стають акціонерами корпорації-покупця (*an acquisition where the acquired corporation must liquidate, with shareholders of the acquired corporation becoming shareholders in the acquiring corporation*);

(D) виокремлення або поділ (*spinoffs or split-offs*);

(E) рекапіталізація (*recapitalization*);

(F) зміна найменування, форми, місцезнаходження або організації (*a change in identity, form, or place or organization*);

(G) передача активів відповідно до Глави 11 Кодексу про банкрутство (*a Chapter 11 asset transfer*).

Аналіз цієї норми дозволяє зробити висновок, що змістовне навантаження корпоративної реорганізації за законодавством США значно ширше, ніж за законодавством України, оскільки включає в себе і такі процеси, як: придбання акцій однієї компанії іншою корпорацією, коли придбана компанія стає дочірньою компанією корпорації-покупця (тип B); придбання, коли придбана компанія повинна ліквідуватися, а акціонери придбаної компанії стають акціонерами корпорації-покупця (тип C); виокремлення або поділ (тип D); рекапіталізація (тип E); зміна найменування, організаційно-правової форми, місцезнаходження або організації (тип F); передача активів відповідно до глави 11 Кодексу про банкрутство (тип G).

Також слід зазначити, що в американській науковій літературі, зокрема Віктор Туроній в своїй праці «Оподаткування корпоративної реорганізації» [696, с. 2-3] відмічає, що термін «реорганізація» використовується в даному контексті у загальному сенсі для опису транзакцій, що передбачають суттєві зміни в юридичній або економічній структурі однієї чи кількох компаній. До таких транзакцій вказаний автор

відносить наступні вісім форм (типів) корпоративної реорганізації, які за своєю суттю практично відповідають названим формам (типам) корпоративної реорганізації, які передбачені Податковим кодексом США: (A) злиття (*merger*); (B) об'єднання (*consolidation*); (C) корпоративні поділи (*corporate divisions*); (D) придбання активів (*asset acquisition*); (E) придбання акцій (*share acquisition*); (F) зміна місця або форми (*change in seat or form*); (G) рекапіталізація (*recapitalization*); (H) реорганізація у справах про банкрутство (*bankruptcy reorganization*).

Варто відмітити, що законодавче злиття (*statutory merger*) або об'єднання (*consolidation*) є одним з двох основних типів реорганізацій для придбання активів іншої корпорації в неоподатковуваній операції. Іншим основним методом є придбання активів виключно в обмін на голосуючі акції, так звана реорганізація «С» [707, с. 975]. Задля того, щоб кваліфікувати законне злиття або консолідацію як реорганізацію категорії «А» відповідно до Податкового кодексу США, транзакція повинна бути здійснена згідно до встановленої процедури, передбаченої законодавством штату або федеральної юрисдикції. Злиття (*statutory merger*) або об'єднання (*consolidation*) за законодавством іноземної держави не буде кваліфікуватися як реорганізація категорії «А», однак вони можуть кваліфікуватися як інший тип реорганізації. Суттєва різниця між злиттям (*statutory merger*) та об'єднанням (*consolidation*) полягає в тому, що при злитті одна із корпорацій продовжує свою діяльність (таку корпорацію ще називають такою, що виживає, тобто зберігається статус юридичної особи, на кшталт відповідно до вітчизняного законодавства така форма є приєднанням), тоді як при об'єднанні суб'єкт господарювання продовжує свою діяльність в новій утвореній корпорації в результаті такої процедури-транзакції (відповідно до вітчизняного законодавства така форма є злиттям). Акціонери корпорацій, які задіяні в процесі проведення реорганізації, як правило, стають акціонерами корпорації, яка продовжує своє існування, або акціонерами нової корпорації, втім з точки зору корпоративного права це не є обов'язковим.

Відомій американській економіст Патрік Гохман в своїй книзі «*Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings*» («Злиття, Поглинання и Корпоративна Реструктуризація») [660, с. 11, 13] в підрозділі щодо використання термінології та

змісту вказаних процесів зазначав наступне: злиття (*merger*) відрізняється від консолідації (*consolidation*), яка є об'єднанням бізнесу, коли дві або більше компаній об'єднуються для створення абсолютно нової компанії, тобто створюється нова юридична особа. В свою чергу всі компанії, що об'єднуються розпускаються, і лише нова компанія продовжує свою діяльність.

В якості прикладів наводяться такі як: класичний, який стався у 1986 році, коли виробники комп'ютерів Burroughs та Sperry об'єдналися в компанію Unisys, або більш свіжий приклад консолідації, що стався у 2014 році, коли компанія Kinder Morgan об'єднала свою велику нафтогазову імперію (Kinder Morgan, Inc. придбає Kinder Morgan Energy Part LP, Kinder Morgan Management LLC та El Paso Pipeline Partners LP). При цьому слід зазначити, що придбані компанії були головними командитними товариствами, які надавали певні податкові пільги, але обмежували здатність бізнесу в цілому розвиватися та здійснювати більші злиття та поглинання.

В свою чергу при консолідації початкові компанії припиняють своє існування, а їхні акціонери стають акціонерами нової компанії. Один із способів розглянути відмінності між злиттям і консолідацією є те, що при злитті ($A + B = A$), де компанія B приєднується до компанії A. При консолідації ($A + B = C$), де компанія C – це абсолютно нова компанія. Незважаючи на відмінності між ними, терміни злиття і консолідації, як і багато інших термінів у сфері злиття та поглинання, іноді використовуються як взаємозамінні.

Загалом, коли компанії, що об'єднуються, приблизно однакового рівня, для використання більш вживаним є термін «консолідація»; натомість, коли дві компанії значно відрізняються за розмірами, одна компаній поступається іншій за відповідними економічними та іншими характеристиками, доречно вживати термін «злиття». На практиці, однак, ця відмінність часто розмита, найчастіше не береться до уваги, і термін «злиття» широко застосовується до різних комбінованих транзакцій, в яких беруть участь компанії з різними характеристиками.

Щодо терміну “*acquisition*” (в перекладі з англійської – «придбання») означає купівлю всієї компанії або контрольного пакету акцій компанії [660, с. 631]. В свою чергу ще один термін, який широко використовується для опису різних видів таких

угод, “*takeover*” («поглинання») – дії з придбання контрольного пакету акцій. Цей термін є більш невизначеним та іноді має відношення лише до недружніх угод, в інших випадках він використовується для позначення як дружнього, так і недружнього поглинання. Відповідно до сформованої англійської правової доктрини, як зазначає професор Бренда Ханніган, загальноприйнятим є визначення «поглинання» (*takeover*) як придбання одним товариством (оферентом) значного пакету акцій іншої компанії (цілі) з метою отримання оферентом контролю над товариством-ціллю [666, с. 716]. Крім того, відповідно до п. (а) ч. 1 ст. 2 Директиви ЄС 2004/25 [647] впливає, що поглинанням є придбання усіх або частини цінних паперів, примусово або добровільно, яке супроводжується або яке має за мету отримання права контролю над компанією-адресатом оферти відповідно до національного законодавства.

Отже, все ці поняття «злиття» (*merger*), «консолідація» (*consolidation*), «об’єднання» (*amalgamation*), «придбання» (*acquisition*), «поглинання» (*takeover*) є схожими між собою; за економічною суттю їх можна віднести до форм укрупнення бізнесу; вони виступають інструментом підвищення конкурентоспроможності компаній, втім, з юридичної точки зору, відрізняються один від одного за процедурою.

Так, “*merger*”, в перекладі з англійської – «злиття», означає такий процес, при якому відбувається приєднання однієї або декількох компаній до вже існуючої компанії, що є аналогом процесу реорганізації господарської організації у формі приєднання у національному законодавстві. Термін “*consolidation*”, в перекладі з англійської – «консолідація», - процес, при якому відбувається об’єднання двох або більше компаній із припиненням діяльності останніх, в одну знову створену компанію, що у національному законодавстві є аналогом процесу реорганізації господарської організації у формі злиття.

Терміни “*acquisition*” та “*takeover*” дуже близькі між собою, позначають дії з придбання контрольного пакету акцій, різниця прослідковується в дружності та недружності аналізованих процесів (“*acquisition*” – застосовується у разі дружнього придбання, “*takeover*” – навпаки, недружнього поглинання). Втім, слід зазначити, що, з точки зору національного права, терміни “*acquisition*” (придбання) та “*takeover*” (поглинання) взагалі не відносяться до процесу реорганізації. Тому навряд чи можна

погодитися із висловлюваними позиціями деяких авторів, які, надаючи визначення терміну «поглинання», використовують зміст визначення терміну «приєднання» [146, с. 48; 11, с. 63-64], або вважають, що термін «поглинання», який застосовується в законодавстві зарубіжних країн, за змістом достатньо аналогічний поняттю «приєднання» [451, с. 104], який використовується в українській правовій доктрині.

У деяких країнах ні законодавство про компанії, ні податкове законодавство не визначають термін «реорганізація», хоча конкретні форми реорганізації можуть бути визначені (як, наприклад, у Канаді є визначення “*amalgamation*” об’єднання у sec. 87 (1) ІТА, втім не містить загального визначення. Директива Ради ЄС від 14 червня 2017 р (2017/1132) щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) окремо згадує про “злиття, поділ, передачу активів та обмін акціями”), тоді як в інших країнах існує загальне поняття реорганізації в податковому праві реорганізації. В США, як вже зазначалося, визначення реорганізації для цілей оподаткування містяться в § 368 Податкового кодексу США. У Німеччині для позначення корпоративних реорганізацій в цілому використовується слово «*Umwandlung*», а реорганізація регулюється Законом про реорганізацію (*UmwG*) (Закон про реорганізацію) та Законом про податок на реорганізацію) [671].

Крім того, слід зазначити, що в законодавстві та практиці зарубіжних країн все це розмаїття процесів «злиття» (*merger*), «консолідація» (*consolidation*), «об’єднання» (*amalgamation*), «придбання» (*acquisition*), «поглинання» (*takeover*) охоплюються таким єдиним економіко-правовим явищем, як “Merger and Acquisition” або “M&A” («Злиття та Поглинання»), яке за правовою природою укладених угод є значно ширшим, аніж такі вітчизняні форми реорганізації господарських організацій як злиття та приєднання. Саме такі операції “M&A” заповнили останнім часом корпоративний простір.

Висловлюються різні точки зору на предмет того, що ж вважати під такою конструкцією як M&A. В економічній літературі висловлюється думка, що M&A є популярним засобом забезпечення зростання компаній та передумовою для створення нових організаційних форм міжнародних компаній; саме за допомогою впровадження стратегій злиття і поглинання компанії забезпечують, з одного боку, захист своїх

інтересів, з іншого – реалізацію конкурентних переваг [50, с. 30]; а також поняття «злиття та поглинання» має охоплювати не лише реорганізацію компаній у формі злиття та об'єднання, але й придбання компаніями контролю над іншою компанією шляхом покупки контрольного пакета акцій (частки в статутному капіталі) або активів [95, с. 169]. З юридичної точки зору, ця конструкція тісно пов'язана із встановленням корпоративного контролю [476, с. 280-281], під яким слід розуміти контроль над здійсненням юридичною особою корпоративних дій, включаючи визначення статусу особи, формування виконавчих органів корпорації чи ради директорів, правочинів з корпоративними цінними паперами, схвалення великих правочинів, прийняття рішення про розподіл прибутку та виплату дивідендів тощо. При цьому, незважаючи на те як юридично оформлюється угода, який характер вона має та, які компанії беруть в ній участь, її автоматично вважають трансакцією у галузі злиття та поглинання.

M&A-трансакції чи, як прийнято називати в Україні «M&A», є досить поширеними, але варто відмітити, як на практиці зазначається фахівцями, в більшості випадків такі трансакції не є ані злиттям, ані поглинанням, оскільки ніякого злиття чи поглинання де-факто не відбувається. Втім, попри велику кількість розповсюдження таких угод здійснення в Україні певних видів M&A-трансакцій, визнаних та застосовуваних в усьому світі роблять неможливим наявність певних правових (зокрема, несформованість українського фондового ринку, відсутність ґрунтовної нормативної бази) та економічних чинників [87].

Крім того, варто зазначити, що існує поділ M&A на внутрішні (*inbound*), що передбачають придбання іноземною компанією української компанії, та зовнішні (*outbound*) трансакції, коли українська компанія придбаває іноземну компанію. В Україні переважним чином відбуваються *inbound* M&A. Навіть якщо фінансово потужна українська компанія і знаходить за кордоном цікавий об'єкт, придбання якого відповідає стратегічним цілям її розвитку, структурувати таку трансакцію, через ряд чинників, зокрема, податкових, є набагато простіше за рахунок спеціально створених компаній (*special purpose vehicle*), що їх реєструють за кордоном, найчастіше в офшорних зонах. Тому, з формального погляду, такі трансакції не підпадають під категорію *outbound* M&A.

Як вже зазначалось, тема гармонізації, апроксимації, уніфікації законодавства України та ЄС нині є, як ніколи, вельми актуальною. В цьому напрямку вже давно прийнято цілу низку нормативно-правових актів: Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Перелік актів законодавства України та *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації (Розділи 8-12) [388]. Слід уточнити, що поняття “*acquis communautaire (acquis)*” у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу розкривається як правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Джерелами *acquis communautaire* є: 1) первинне законодавство, яке включає в себе Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 (з 1993 року – Договір про заснування Європейського співтовариства), Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 року з наступними змінами, внесеними Маастрихтським договором (Договір про утворення Європейського Союзу 1992 року, Амстердамським договором 1997 року та Ніщцьким договором 2001 року), а також актами про приєднання; Договір про ЄС 1992 року; Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання нових держав-членів; 2) вторинне законодавство, яке складається з: директиви, регламенту, рішення, рекомендації або висновку, джерела права в формі міжнародної угоди, загального принципу права Європейського співтовариства, рішення Європейського суду; спільної стратегії у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, як це визначено статтею 13 Договору про ЄС; спільних дій в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки; рамкового рішення щодо гармонізації законодавства в контексті положень Договору про ЄС про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах; загальне положення або принцип у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Змістом пристосування вітчизняного законодавства до відповідних міжнародних стандартів правотворення та правозастосування, як одної із ознак адаптації, є приведення національного законодавства до міжнародних стандартів, що має на меті удосконалення механізму правового регулювання, в тому числі забезпечення розробки і прийняття нормативного матеріалу «високої якості» та підвищення ефективності його застосування, створення умов для формування так званого єдиного простору між державами тощо [168, с. 16].

Аналізуючи розвиток господарського законодавства в різних правових системах, академік В. К. Мамутов пояснював зближення господарського законодавства об'єктивним ходом розвитку правових систем [213, с. 109]. При цьому він справедливо стверджував, що «досвід інших держав повинен бути трансформований та адаптований до власних умов. Механічне його перенесення неприпустимо. Щеплення чужорідної тканини здатне завдати шкоду всьому організму, що ми, нажаль, могли нерідко спостерігати у себе в останні роки» [213, с. 98].

Погоджуючись із об'єктивною необхідністю зближення господарського законодавства, беручи до уваги прийняті Україною зобов'язання щодо зближення національного законодавства із правом ЄС, тим не менше, інколи важко погодитися із деякими пропозиціями авторів, їх практичним спрямуванням, наприклад, щодо закріплення в законодавстві положення, що внаслідок «злиття» права та обов'язки юридичних осіб, які зливаються, можуть переходити не тільки до новоствореної, а й до вже існуючої юридичної особи [143, с. 356]; положення щодо розширення змісту «злиття», включивши до нього як безпосередньо злиття в теперішньому розумінні, так і приєднання юридичної особи [109, с. 467].

У зв'язку із зазначеним, вважаємо необхідним із обережністю ставитись до запозичення термінів під час формування національного господарського законодавства, в тому числі в сфері реорганізації господарських організацій, а, отже, варто враховувати й ті недоліки, які притаманні зарубіжному законодавству, та про які наголошується в зарубіжній науковій літературі.

По-перше, в частині термінології, цікавим видається висловлювання відомого англійського юриста Пола Девіса, який відмічає: «Основними труднощами [які

виникають під час проведення реорганізації компаній] є відсутність англійської правової термінології в цій області. На практиці використовуються різні терміни: *reductions, reconstructions, reorganizations, schemes of arrangement, amalgamation, merger, buy-out*, тощо. Проте ні один із них не має чітко визначеного значення та не дозволяє відмежувати одну угоду від іншої» [143, с. 367].

По-друге, слід враховувати, що визнання двох видів (способів) злиття (фузювання) вже мало місце у вітчизняному законодавстві та в науці дореволюційного періоду. Проте названі вище істотні відмінності, притаманні вказаним правовим формам зміцнення положення суб'єкта господарювання на ринку, стали об'єктивною причиною виокремлення їх в якості самостійних форм реорганізації.

По-третє, мають місце значущі термінологічні відмінності, які притаманні українському законодавству. В праві ЄС злиття прийнято назвати об'єднанням, яке підрозділяється на види в залежності від того, створюється нова компанія (*merger*) чи поглинається компанія (*acquisition, or takeover*).

Поглинання є одним із видів створення холдингових компаній, в процесі якого один господарюючий суб'єкт набуває контроль (шляхом придбання контрольного пакету акцій) над іншим господарюючим суб'єктом в процесі приватизації та корпоратизації (ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про холдингові компанії»). При цьому господарюючий суб'єкт, який поглинає, вважається холдинговою компанією, а господарюючий поглинений суб'єкт – залежним (корпоративним) підприємством. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», ч. 5 ст. 126 ГК України, холдингова компанія – це АТ, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв), двох або більше корпоративних підприємств.

В свою чергу в економічній літературі, з точки зору правових наслідків, зазначається, що поглинуте підприємство може або зберегти свій статус юридичної особи і стати дочірнім підприємством, або бути приєднаним до підприємства і стати його структурним підрозділом, з втратою юридичного статусу [95, с. 165].

Треба зазначити, що в доктрині й досі точаться дискусії з приводу розмежування таких понять як злиття та поглинання [484]. Підводячи узагальнення різних напрямків та течій наукових розробок автори пропонують наступні відмінні риси, які притаманні поглинанню, зокрема: 1) поглинання передбачає набуття прав власності підприємства, що поглинає; 2) встановлення контролю над суб'єктом, що набувається у власність; 3) зміна ступеню господарської (економічної) самостійності цього суб'єкта; 4) створення однієї фінансової структури управління тощо.

Використання термінів «об'єднання» та «поглинання» під час надання визначення термінам «злиття» та «приєднання» зустрічається, як в юридичній літературі, так і в економічній науковій літературі. Так, на думку К. В. Смирнової правова природа приєднання полягає в тому, що при даній формі реорганізації відбувається поглинання одного чи декількох юридичних осіб іншою особою, приєднання виступає однією із форм поглинання [476, с. 281]. В свою чергу злиття, як зазначає С. Вовк, це інтеграція двох або більше організацій у нову, яка передбачає повну передачу активів і зобов'язань від однієї компанії до іншої [50, с. 30], або, як підкреслюють американські вчені-економісти, злиття об'єднання двох компаній в одну господарюючу одиницю [708, с. 23], тобто відбувається об'єднання декількох самостійних суб'єктів права в одну знову утворену юридичну особу.

Проте, враховуючи не економічну, а юридичну суть приєднання, представляється більш точною позиція О. М. Вінник та В. С. Щербини, які справедливо відмічають, що при приєднанні АТ, припиняючи свою діяльність, *включається в склад іншого – правонаступника*, продовжуючи функціонувати як суб'єкт підприємницької діяльності [49, с. 56].

З юридичної точки зору «включення однієї господарської організації в склад іншої» та «поглинання однієї господарської організації іншою» навряд чи можна визнати тотожними. В цьому контексті О. Р. Кібенко справедливо вказує, що поглинання товариства не є формою реорганізації [110, с. 435], оскільки господарська організація і після поглинання продовжує своє існування як самостійний суб'єкт права.

Отже, слід зазначити, що процеси поглинання та злиттів, з формально-юридичної точки зору, мають суттєві відмінності й не можуть розглядатися як тотожні, оскільки ці процеси передбачають різний порядок їх проведення, відмінні правові наслідки, тощо. Втім, злиття та поглинання, з точки зору економічного аналізу, мають спільну мету – це здобуття більшої частки на ринку, більшого економічного впливу. Процес отримання контролю над іншими суб'єктами, за рахунок чого посилюється вплив на ринок – є об'єктом регулювання саме антимонопольного законодавства. І, якщо під час укладання угод між суб'єктами господарювання, які можуть порушити правила щодо ведення добросовісної конкуренції на ринку, відбуваються їх скоординовані дії та зберігається формально-юридична економічна незалежність, то в результаті поглинань та злиттів відбуваються структурні зміни на ринку, знижується чи ліквідується незалежність суб'єктів і як наслідок, відбувається отримання економічного контролю над іншим суб'єктом господарювання.

В той же час, деякі представники доктрини, переважно економічної, вважають, що правильним та доцільним буде не розмежовувати поняття злиття та поглинання, а отже розуміють ці процеси як синонімічні [62, с. 17-18]. Аргументація цього економічного підходу зводиться до того, що в результаті процесів як злиття, так і поглинання виникає новий суб'єкт економічних відносин, а саме – єдина економічна одиниця.

Крім того, варто проаналізувати й співвідношення понять «злиття» та «приєднання» в економічній літературі, в якій процес злиття здійснюється двома шляхами: 1) консолідації або 2) приєднання [442, с. 123], тобто останнє розглядається як випадок злиття (на відміну від чинного законодавства, де злиття та приєднання виступають самостійними формами реорганізації). Тому, коли в економічній літературі проводять аналіз видів злиттів за різними критеріями класифікацій, то зазвичай поняттям «злиття» охоплюються процеси як, власне, злиття, так і приєднання як форм реорганізації, відповідно до норм чинного законодавства (с. 104 ЦК України).

В науковій економічній літературі виокремлюють низку видів злиттів за різними критеріями класифікації. Зокрема, з урахуванням характеру інтеграції компаній виділяти такі види злиття: горизонтальні злиття; вертикальні злиття; родові злиття;

конгломератні злиття. Залежно від національної приналежності виділяють два види злиттів компаній: національні злиття – об'єднання компаній, які знаходяться в межах однієї країни; транснаціональні злиття – злиття компаній, що знаходяться в різних країнах (*transnational merger*), придбання компаній в інших країнах (*cross-border acquisition*) [146, с. 47]. З огляду на глобалізацію господарської діяльності у сучасних умовах характерною рисою стає злиття та поглинання не тільки компаній різних країн, але й транснаціональних корпорацій.

Залежно від ставлення управлінського персоналу компаній до угоди про злиття або поглинання компанії виокремлюють: дружні злиття – злиття і поглинання, за яких керівний склад і акціонери підтримують дану угоду; ворожі злиття – злиття і поглинання, за яких керівний склад цільової компанії не згодний з угодою і здійснює низку заходів, що спрямовані проти захоплення. У цьому випадку компанії доводиться вести на ринку цінних паперів дії проти цільової компанії з метою її поглинання [146, с. 50].

Як зазначається в економічній літературі, зокрема Т. М. Гамма, досліджуючи питання особливостей та перспектив розвитку М&А в Україні, виокремлює типові методи ворожого поглинання [59, с. 108], які притаманні розвитку ринку М&А в Україні, а саме: – навмисне банкрутство нерентабельних підприємств, в активах якого зацікавлена поглинаюча компанія, наслідком якого є скупка боргів; – скупка акцій; – оспорювання прав власності кваліфікованим рейдером, який користується помилками некваліфікованого менеджменту компаній; – розмивання пакету акцій (ефективний спосіб отримання контролю над підприємством великим акціонером).

Слід зазначити що в Україні 98 % злиттів та поглинань є недружніми [442, с. 123], вони здійснюються практично щодня, втім не враховуються статистикою, а надбанням громадськості стають лише ті корпоративні війни, коли керівництво поглинених компаній відстоює свої права у суді. Причин, що пояснюють дану кількість нерівноправних злиттів, існує достатньо. По-перше, хвиля ринкових злиттів в країнах Євросоюзу забезпечується, насамперед, функціонуванням фондових ринків. Більша частина міжнародних, і значна частина національних злиттів у Європі, згідно даних досліджень консалтингової групи «KPMG», оплачувалась акціями, а не в

грошовій формі. По-друге, складна структура українських корпорацій, які в основному організовані як група компаній, робить придбання активів уже існуючого підприємства більш технологічною й менш ризикованою угодою в порівнянні з реорганізацією двох компаній, що зливаються [1, с. 69].

Отже, не заперечуючи, що економічна суть злиття, приєднання, поглинання та об'єднання майже однакова, необхідно відзначити, що в українському законодавстві це є різними правовими формами економічної концентрації, зміцнення положення суб'єкта господарювання на ринку. Природньо, що їм притаманні й істотні відмінності. В українському законодавстві, на відміну від права ЄС, як «об'єднання», так і «поглинання» мають самостійний та достатньо визначений зміст.

Під час приєднання, по-перше, майнове положення господарської організації, яка приймає, збільшується рівно на розмір майнового комплексу, який передавався; по-друге, господарська організація, яка передає майновий комплекс, припиняє своє існування як суб'єкт права. При цьому діяльність майнового комплексу, який передається, продовжується, але в складі іншої господарської організації, яка приймає [600, с. 353].

На відміну від приєднання, при якому припиняється існування самостійного суб'єкта права, при поглинанні набувається контрольний пакет акцій (частки) господарської організації, яка продовжує самостійно існувати та функціонувати без зміни свого майнового положення [564, с. 89; 211, с. 44; 448, с. 129; 254, с. 456]. Паралельно при цьому існує та функціонує господарське товариство (корпоративне підприємство), акції (частки) якого набуті (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні»). Таке товариство, залишаючись юридично незалежним суб'єктом, стає економічно залежним (ч. 2-4 ст. 126 ГК України).

Можливо, термін «поглинання» не зовсім точно, з філологічної позиції, передає та відображає суть процесів, які відбуваються, під час набуття контролю над господарською організацією, проте цей термін, притаманний законодавству України вже майже тридцять років, і, напевно, чи мають місце достатні підстави використовувати його під час визначення приєднання.

Злиття та об'єднання схожі між собою, але тільки зовні, і в першому, і в другому випадку має місце створення самостійного суб'єкта права.

Об'єднанням юридичних осіб, зокрема, об'єднанням підприємств відповідно до ч. 1 ст. 118 ГК України, є господарська організація, створена в складі двох чи більше підприємств із метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для розв'язання загальних економічних та соціальних задач. Об'єднання можуть створюватися в одній із наступних юридичних форм: консорціумів, корпорацій, концернів, асоціацій, які ч. 1 ст. 118 ГК України віднесені до видів об'єднань підприємств.

Якщо під час злиття та приєднання завжди має місце припинення суб'єкта господарювання, то під час об'єднання, головним є те, що об'єднуючі підприємства не припиняються як самостійні суб'єкти права, вони не змінюють свій юридичний статус; їх права та обов'язки залишаються без змін; кількість суб'єктів ринку в результаті створення фактично збільшується на одиницю. Інтереси об'єднання підприємств як сукупності господарюючих суб'єктів, як відмічає С. М. Грудницька, представляє центральна господарська організація, яка спеціально для цього створюється [530, с. 362].

Різниця між злиттям та об'єднанням прослідковується і в майновому положенні. Майнова база господарських організацій, які реорганізовані шляхом злиття чи приєднання, представлена у вигляді об'єднаних цілісних майнових комплексів. Іншими словами, об'єднані цілісні майнові комплекси дорівнюють сумі цілісних майнових комплексів господарських організацій, які реорганізуються. В свою чергу, якщо створюється об'єднання, то його майнова база представляє собою сукупність вкладів, які передали його учасники з метою його майнового відокремлення.

Крім того, створення суб'єкта господарювання в процесі злиття та приєднання визнається концентрацією капіталу (пп. 1 ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції»), а суб'єкти господарювання, стосовно яких здійснюється або має здійснитися злиття, приєднання – виступають учасниками такої концентрації відповідно (абз. 2 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про захист економічної конкуренції»). Тому у разі перевищення порогового бар'єру, який визначений ч. 1 ст. 24 Закону

України «Про захист економічної конкуренції», вимагається попереднє отримання дозволу органів АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ.

В той же час створення суб'єкта господарювання для здійснення координації конкурентної поведінки (тобто об'єднання) законодавець розглядає не як концентрацію, а як узгоджені дії (ст. 5 Закону України «Про захист економічної конкуренції»). Прикладом таких узгоджених дій у вигляді створення нового суб'єкту господарювання може слугувати створення державного об'єднання «Укрпорт». Відповідно до статуту ДО «Укрпорт» створюється юридична особа з метою координації господарської діяльності підприємств, які входять в його склад, та забезпечення відповідних умов їх функціонування. При цьому 22 суб'єкта господарювання, які є учасниками узгоджених дій та входять в склад ДО «Укрпорт», зберігають права та обов'язки юридичної особи [28, с. 344].

Під час створення суб'єкта господарювання в результаті здійснення узгоджених дій жоден із суб'єктів, який бере участь, не припиняє своє існування в якості самостійного суб'єкта права. І, якщо результатом злиття чи приєднання завжди є зменшення кількості учасників ринку товарів, робіт та послуг (принаймні, на одного, а можливо і на більше – в залежності від кількості учасників реорганізації), то результатом узгоджених дій у вигляді об'єднання декількох суб'єктів господарювання – завжди збільшення кількості учасників ринку на одного.

Крім того, в результаті злиття та приєднання учасники (акціонери) господарських організацій-правопередників, які реорганізуються, становляться учасниками організації-правопередника. Навпроти, учасники (акціонери) організацій, які беруть участь в узгоджених діях та створенні об'єднань підприємств, не є самостійними учасниками (акціонерами) знову створеної господарської структури, вони залишаються учасниками підприємств-засновників.

Говорячи про напрями удосконалення законодавства України в сфері контролю за концентрацією суб'єктів господарювання окремо слід зупинитися на удосконаленні законодавства шляхом його адаптації до законодавства ЄС. Як зазначають фахівці В. Смелік, С. Старосвіт, І. Макарчук, О. Мережко в своїй праці «Регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями у законодавстві Європейського Союзу» [427, с.

73] при розробці рекомендацій щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері контролю за концентрацією суб'єктів господарювання слід враховувати, що, по-перше, Регламентом Ради ЄС № 139/2004 від 20 січня 2004 року про контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання (Регламент про злиття) [643] регулюються відносини, пов'язані із концентраціями, що мають т.з. «масштаб Співтовариства», тобто відповідають кількісному тесту, який передбачає досягнення певних порогових значень. По-друге, ефективність взаємодії конкурентних органів держав – членів ЄС із Комісією обумовлюється гармонізацією положень національного конкурентного законодавства та положень актів ЄС, а це вимагає від держав – членів ЄС застосування уніфікованого понятійного апарату та імплементації до національного законодавства положень про розподіл повноважень між конкурентними органами на національному рівні і рівні Співтовариства. Ось чому низка держав – членів ЄС, зокрема Ірландія, Німеччина, прийняли основні закони в сфер конкуренції в новій редакції, положення якої передбачають поняття концентрації відповідно до регламенту, і положення про підвідомчість справ про концентрації.

У Аналітичному звіті від 01 лютого 2023 року щодо заявки України на членство ЄС [636] Єврокомісія надала оцінку спроможності країни дотримуватись зобов'язань членства, зокрема відповідності повному обсягу законодавства ЄС (враховуючи Договір про функціонування ЄС, вторинне законодавство та правозастосовчу практику ЄС (т.з. стандартам Європейського Союзу)). У Звіті щодо загальної оцінки стану конкурентного законодавства зазначено наступне: конкурентне законодавство України загалом узгоджено з *acquis* ЄС [653, с. 22]; Закон «Про захист економічної конкуренції» широко відображає положення Договору про функціонування Європейського Союзу щодо обмежувальних угод та зловживання домінуючим становищем, вимагає попереднього контролю впливу на конкуренцію угод М&А, учасники яких перевищують визначені ним пороги обороту; відповідає принципам Регламенту ЄС про злиття.

Окрім того, зазначається, що у липні 2021 року пройшов перше читання в Верховній Раді законопроект про внесення змін до Закону, спрямований на удосконалення регулювання правил конкуренції зі стандартами ЄС, а також прийняте

вторинне законодавство, яке деталізує правила та в цілому узгоджує вимоги Закону з *acquis* ЄС [521]. Втім, слід наголосити, що у майбутньому, при входженні України до складу ЄС все одно об'єктивно виникне потреба у внесенні відповідних доповнень до Законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», Положення про порядок подання та розгляду заяв про попереднє отримання дозволу АМКУ на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію) [286] у вигляді норм, які вимагатимуть передачі питань концентрації до Комісії.

Проведене дослідження шляхом порівняння окремих рис постреорганізаційних господарських організацій, які виявились результатом злиття, приєднання, поглинання та об'єднання підприємств істотно різняться між собою. Їх відрізняє порядок визначення складу учасників, правові наслідки для учасників зазначених процесів, порядок формування майнової бази, цілі, які переслідують учасники, роль у функціонуванні конкурентного середовища.

Вказані самостійні форми укрупнення бізнесу як злиття, приєднання, поглинання та об'єднання грають важливу роль в створенні конкурентного середовища та запобігання зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Безконтрольність може призвести до прояву окремих видів недобросовісної конкуренції вказаних процесів. В той же час жорстокий контроль може мати й негативні наслідки – штучне гальмування (стримування) укрупнення вітчизняних суб'єктів господарювання, що негативно може сказатися на їх конкурентоспроможності на національному, та ще більше – зовнішніх ринках.

Враховуючи, що в законодавстві України поняття «об'єднання», «поглинання», «злиття» та «приєднання» мають принципово різний зміст, автоматичне перенесення вказаних термінів із джерел права ЄС в нормативні акти України неминуче призведе до плутанини на практиці. Це представляється достатньо вагогим аргументом для збереження в національному праві історично сформованої та традиційної термінології, не створюючи при цьому перепон для економічних, інтеграційних процесів, оскільки подібні термінологічні відмінності притаманні й законодавству держав-учасниць ЄС.

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки та пропозиції.

Злиття та приєднання є самостійними формами реорганізації господарських організацій, яким притаманні як загальні, так і відмінні кваліфікуючі ознаки. Загальними ознаками злиття та приєднання господарських організацій слід вважати:

- 1) наявність процесу припинення господарської організації під час злиття/приєднання;
- 2) універсальне правонаступництво – загальна підстава переходу всього майна, прав та обов'язків;
- 3) складання передавального акту, яким оформлюється перехід майна, прав та обов'язків від правопопередників до правонаступника;
- 4) поява оновленого суб'єкта господарювання (наприклад, за рахунок капіталізації грошових коштів та матеріальних ресурсів господарських організацій, збільшення вартості чистих активів, тощо);
- 5) мета – укрупнення суб'єкта господарювання, посилення позицій на відповідному ринку виробництва, виконання робіт, надання послуг;
- 6) виступають правовими формами укрупнення бізнесу;
- 7) визнаються правовими формами економічної концентрації, за якими передбачено державний контроль з боку антимонопольних органів.

Відмінними кваліфікуючі ознаками злиття та приєднання господарських організацій виступають. Для злиття господарських організацій характерними є:

- 1) наявність одночасно двох процесів – створення господарської організації та припинення господарських організацій;
- 2) припинення двох та більше господарських організацій шляхом спрощеної процедури ліквідації;
- 3) створення нової тільки однієї господарської організації;
- 4) кількісний склад суб'єктів: суб'єкти, які припиняють свою діяльність – повинно бути не менше двох; створений суб'єкт – лише один;
- 5) момент, з якого злиття вважається завершеним – з дати державної реєстрації припинення господарських організацій, що припиняються в результаті злиття. В свою чергу, для приєднання характерними є:

- 1) наявність тільки процесу припинення господарської організації (господарських організацій);
- 2) припинення однієї чи більше господарських організацій шляхом спрощеної процедури ліквідації;
- 3) включення майна, всіх прав та обов'язків до вже існуючої господарської організації;
- 4) кількісний склад суб'єктів: суб'єкти, які припиняють свою діяльність – один та може бути більше; новий суб'єкт не створюється, замість цього – наявність існуючої господарської організації;
- 5) момент, з якого приєднання вважається завершеним – з дати державної

реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва господарської організації, до якої приєднуються.

Враховуючи, що питання визначення форм реорганізації господарських організацій, їх дефініції, які, як було зазначено, наразі не регламентуються кодифікованими актами, а містяться в нормах спеціального законодавства, доцільно унормувати основні поняття, сутнісні характеристики господарських організацій, які пов'язані із процесами формування та зміни правового статусу господарських організацій, зокрема, реорганізації господарських організацій, визначення її форм саме в Господарському кодексі України або в перспективі – в Економічному кодексі України, який пропонується прийняти для оновлення чинної редакції ГК України.

У зв'язку із чим пропонується закріпити в ч. 2 та 3 ст. 59¹ «Припинення господарської організації шляхом реорганізації», відповідно, наступні визначення-дефініції понять «злиття», «приєднання» та викласти в наступній редакції»:

«2. Злиттям визнається процес припинення двох або більше господарських організацій-правопередників із передачею усіх майнових прав та обов'язків кожної з них на підставі передавального акту до створеної нової господарської організації- правонаступника.

3. Приєднанням визнається процес припинення однієї (або кількох) господарської організації /господарських організацій (правопредника /правопередників) із передачею усіх майнових прав та обов'язків кожної із них на підставі передавального акту до вже існуючої господарської організації- правонаступника». (Додаток А «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»).

Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства України із законодавством ЄС, національним законодавством держав членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції), а також законодавством Великої Британії та США, надав можливість зробити наступні висновки:

- в законодавстві ЄС та в законодавстві держав-учасниць ЄС (зокрема, Бельгії, Німеччини, Франції) розрізняють два способи злиття: (1) *“merger by acquisition”* (злиття шляхом придбання)/*“merger to an existing company”* (злиття з існуючою

компанією) та (2) “*merger by the formation of a new company*” (злиття шляхом заснування нової компанії)/“*merger to a new company*” (злиття в нову компанію), що за своєю сутністю відповідає таким вітчизняним формам реорганізації як «приєднання» та «злиття», відповідно;

- в законодавстві Великої Британії використовується узагальнюючий термін “*merger*” (злиття), яким позначаються будь-які правові форми об’єднання компаній, та, яке може відбуватися двома способами: 1) “*merger by absorption*” (злиття шляхом поглинання) та 2) “*merger by formation of a new company*” (злиття шляхом створення нової компанії);

- в законодавстві ЄС, Великої Британії, а також держав-учасниць ЄС така категорія як «приєднання» не виділяється в якості самостійної правової форми реорганізації компанії, а розглядається як різновид категорії «злиття», а саме такі способи: “*merger by acquisition*” (злиття шляхом придбання), “*merger to an existing company*” (злиття з існуючою компанією), “*merger by absorption*” (злиття шляхом поглинання);

- в законодавстві США процеси об’єднання двох або більше корпорацій позначаються такими термінами як злиття «merger» (процес, при якому дві чи більше корпорацій зливаються в одну із вже існуючих корпорацій, яка приймає участь в цій процедурі, що відповідає вітчизняній формі «приєднання») та консолідація «consolidation» (процес, при якому дві чи більше корпорацій консолідуються/зосереджуються в одній новій корпорації, яка спеціально створюється для цього на підставі договору про консолідацію, що відповідає вітчизняній формі «злиття»);

- в податковому законодавстві США застосовують поняття “*corporation reorganization*” (корпоративна реорганізація), яка має 7 типів реорганізацій (A-G), серед яких виділяють один із типів – тип А “*a statutory merger or consolidation*” (передбачене законом злиття або консолідація), котрий за своєю суттю відповідає процесам злиття та приєднання, які притаманні вітчизняному законодавству. Змістовне навантаження корпоративної реорганізації за законодавством США значно ширше, аніж за законодавством України, оскільки включає в себе і такі процеси, як:

придбання акцій однієї компанії іншою корпорацією, коли придбана компанія стає дочірньою компанією корпорації-покупця (тип В); придбання, коли придбана компанія повинна ліквідуватися, а акціонери придбаної компанії стають акціонерами корпорації-покупця (тип С); виокремлення або поділ (тип D); рекапіталізація (тип E); зміна найменування, організаційно-правової форми, місцезнаходження або організації (тип F); передача активів відповідно до глави 11 Кодексу про банкрутство (тип G);

- в законодавстві зарубіжних країн поняття “*merger*” (злиття), “*consolidation*” (консолідація) або “*amalgamation*” (об’єднання), “*acquisition*” (придбання), “*takeover*” (поглинання) схожі між собою; за економічною суттю їх можна віднести до форм укрупнення бізнесу; виступають інструментом підвищення конкурентоспроможності компаній; втім, з юридичної точки зору, відрізняються один від одного – за процедурою. Так, “*merger*” («злиття») – процес, при якому відбувається приєднання однієї або декількох компаній до вже існуючої компанії (що є аналогом процесу реорганізації у формі приєднання в національному законодавстві). Термін “*consolidation*” («консолідація») або “*amalgamation*” (об’єднання) – процес, при якому відбувається об’єднання двох або більше компаній із припиненням діяльності останніх, в одну знову створену компанію (що є аналогом процесу реорганізації у формі злиття в національному законодавстві). Терміни “*acquisition*” та “*takeover*” близькі між собою, позначають дії з придбання контрольного пакету акцій, різниця прослідковується в дружності та недружності аналізованих процесів (“*acquisition*” – застосовується у разі дружнього придбання, “*takeover*” – навпаки, недружнього поглинання). При цьому, з точки зору національного права, терміни “*acquisition*” (придбання) та “*takeover*” (поглинання) взагалі не відносяться до процесу реорганізації;

- в законодавстві та практиці зарубіжних країн розмаїття таких процесів як: “*merger*” (злиття), “*consolidation*” (консолідація), “*amalgamation*” (об’єднання), “*acquisition*” (придбання), “*takeover*” (поглинання) охоплюються єдиним економіко-правовим явищем – як “*Merger and Acquisition*” або “*M&A*” («Злиття та Поглинання»), яке за правовою природою укладених угод є значно ширшим, аніж такі вітчизняні форми реорганізації господарських організацій як злиття та приєднання. Процеси

поглинання та злиттів, з формально-юридичної точки зору, мають суттєві відмінності й не можуть розглядатися як тотожні, оскільки ці процеси передбачають різний порядок їх проведення, відмінні правові наслідки, тощо. Втім, злиття та поглинання, з точки зору економічного аналізу, мають спільну мету – це здобуття більшої частки на ринку, більшого економічного впливу, а процес отримання контролю над іншими суб'єктами, за рахунок чого посилюється вплив на ринок – є об'єктом регулювання саме антимонопольного законодавства. І, якщо під час укладання угод між суб'єктами господарювання, які можуть порушити правила щодо ведення добросовісної конкуренції на ринку, відбуваються їх скоординовані дії та зберігається формально-юридична економічна незалежність, то в результаті поглинань та злиттів відбуваються структурні зміни на ринку, знижується чи ліквідується незалежність суб'єктів і як наслідок, відбувається отримання економічного контролю над іншим суб'єктом господарювання.

Погоджуючись із об'єктивною необхідністю зближення господарського законодавства, беручи до уваги прийняті Україною зобов'язання щодо зближення національного законодавства із правом ЄС, обстоюється необхідність виваженого підходу до запозичення термінів під час формування національного господарського законодавства, в тому числі в сфері реорганізації господарських організацій. Враховуючи, що в законодавстві України поняття «об'єднання», «поглинання», «злиття» та «приєднання» мають принципово різний зміст, автоматичне перенесення вказаних термінів із законодавства ЄС в нормативні акти України неминуче призведе до плутанини на практиці – це є вагомим аргументом для збереження в національному праві історично сформованої та традиційної термінології.

2.2.2 Поділ та виділ як форми розукрупнення господарських організацій

Як зазначалось в підрозділі 2.1. дисертаційного дослідження такі форми реорганізації господарських організацій як поділ та виділ, згідно класифікації за правовими наслідками, що настають у разі проведення реорганізації господарських

організацій, а також щодо майна (прав та обов'язків) – відносяться до таких форм реорганізації, які спрямовані на подрібнення/розукрупнення (децентралізацію майна). В свою чергу, в підрозділі 1.1. даної дисертації зазначалось, що основними мотивами і причинами такої реорганізації господарських організацій, яка спрямована на розукрупнення бізнесу, виступають: збитковість виробництва; ефективність диверсифікації сфер діяльності; зловживання монопольним становищем; створення інтегрованих корпоративних структур, тобто можуть бути викликані як об'єктивними, так і навмисно-створюваними обставинами. Об'єктивними обставинами можуть вважатися, наприклад, ситуації, за яких у підприємства поряд з прибутковими секторами діяльності має місце значна кількість збиткових виробництв, і тоді в такому випадку метою розукрупнення буде виділення підрозділів, які санаційно спроможні для проведення їх фінансового оздоровлення, в т. ч. шляхом приватизації; або якщо у підприємств високий рівень диверсифікації сфер діяльності й до них виявляють інтерес кілька інвесторів, в результаті розукрупнення кожен з інвесторів може вкласти кошти в сферу, яка його найбільше приваблює, не обтяжуючи себе при цьому непрофільними виробничими структурами; або створення інтегрованих корпоративних структур (концернів, холдингів), наприклад у результаті виділення з материнської компанії дочірніх підприємств, що дасть можливість сконцентруватися на окремих стратегічних сферах діяльності підприємства.

До навмисно-створюваних обставин відноситимуться випадки зловживання суб'єктом своїм монопольним становищем, яке визначається за рішенням антимонопольних органів у разі, якщо підприємство порушує норми про економічну конкуренцію і, таким чином, зловживає монопольним становищем.

В чинному законодавстві на рівні кодифікованого акту, зокрема в ЦК України, надається визначення поняття виділу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 109 ЦК України виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Щодо іншої форми розукрупнення господарських організацій, як поділ, наразі кодифіковані акти, ані ЦК України, ані ГК України визначення не містять.

Втім, слід зазначити, що ГК України до 07.07.2014 року передбачав визначення таких форм реорганізації, як поділ та виділ. Так, відповідно до ч. 4 ст. 59 аналізованого Кодексу раніше було передбачено, у разі поділу суб'єкта господарювання усі його майнові права і обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів, що утворені внаслідок цього поділу. У разі виділу одного або кількох нових суб'єктів господарювання до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта.

В свою чергу, визначення понять «поділ» та «виділ» знаходимо в нормах спеціального законодавства, які регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм юридичних осіб, як-то АТ, ТОВ та ТДВ, тощо. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 125 Закону про АТ 2022 року поділом АТ визнається припинення АТ з передачею всього його майна, прав та обов'язків двом чи більше новим АТ - правонаступникам згідно з розподільним балансом. В свою чергу, згідно з ч. 1 ст. 127 аналізованого Закону виділом АТ визнається створення одного чи кількох АТ з передачею йому (їм) згідно з розподільним балансом частини свого майна, прав та обов'язків, з якого здійснюється виділ, без припинення такого товариства.

Як убачається із наданих в Законі про АТ 2022 року визначень форм реорганізації – «поділ» та «виділ», останні характеризуються відповідними кваліфікуючими ознаками, які відмежовують одну форму розукрупнення бізнесу від іншої. По-перше, поділу АТ притаманна наявність одночасно двох процесів: припинення та створення, тоді як для виділу – це тільки процес створення. По-друге, під час поділу відбувається припинення одного АТ та створення двох чи більше АТ, тоді як під час виділу відбувається тільки створення одного чи більше АТ та продовження існування АТ, з якого відбувся процес виділу, але в зміненому стані за мінусом частини майна, прав та обов'язків, котрі були передані створеному правонаступнику (правонаступникові). По-третє, під час поділу АТ відбувається процес передачі всього його майна, прав та обов'язків до знову створених АТ, тоді як під час виділу – процес передачі частини майна, прав та обов'язків АТ, з якого здійснюється виділ, до знову створеного АТ (товариств). По-четверте, результатом

поділу АТ завжди є створення двох чи більше АТ, тоді як результатом виділу може бути створення й одного АТ, тобто прослідковується різниця за правовими наслідками за кількістю створюваних суб'єктів.

Слід зазначити, що Закон про ТОВ та ТДВ передбачає аналогічні визначення поняттям «поділ» та «виділ» (ч. 1 ст. 51, ч. 1 ст. 47).

В інших нормативно-правових актах, які регламентують правовий статус окремих організаційно-правових форм, наприклад, в Законах України «Про кооперацію» (ст. 28), «Про банки та банківську діяльність» (ст. 26), «Про страхування» (ст. 51, 52), тощо передбачені загальні норми, що регулюють питання реорганізації, без відповідного визначень її форм. В той же час, на підзаконному рівні знаходимо визначення відповідних понять, зокрема в пп. 5 п. 2 Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля *поділом страховика* вважається припинення діяльності одного страховика як юридичної особи з переданням усього його майна, усіх прав та обов'язків двом чи більше новоствореним страховикам- правонаступникам згідно з розподільним балансом. В Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання передбачено визначення поділу (п. 11) та виділу (п. 12) стосовно акціонерних (підприємницьких) товариств.

В юридичній літературі відмічається, що таку форму реорганізації як виділ законодавець в останні роки все частіше відносить до способу створення суб'єкта господарювання [74, с. 120]. І це є цілком виправданим, оскільки під час виділу не відбувається припинення суб'єкта господарювання, а саме господарської організації, навпаки – цьому процесові притаманні елементи створення нового суб'єкта із тією лише різницею, що відбувається створення суб'єкту не шляхом заснування, а шляхом реорганізації, тобто на базі вже існуючого цілісного майнового комплексу виокремлюється новий суб'єкт господарських правовідносин. Подібна точка зору висловлюється і в науковій літературі, зокрема І. М. Кучеренко наголошує, що не можна під час здійснення процедури реорганізації юридичної особи говорити про утворення такої юридичної особи ким-небудь із суб'єктів – ані власне юридичною

особою, ані учасниками (акціонерами, членами), оскільки виникнення юридичної особи провадиться саме шляхом реорганізації; що ж стосується заснування юридичної особи, то останнє має місце тільки тоді, коли вона створюється вперше, тобто, коли не існує правонаступництва від іншої юридичної особи [197, с. 51].

Ось чому ч. 1 ст. 56 ГК України передбачає в якості самостійних способів створення суб'єкта господарювання поруч із заснуванням такі, як поділ та виділ. Законодавець в ЦК України, не передбачаючи в якості способу створення реорганізацію в формах поділу та виділу (ст. 87 ЦК «Створення юридичної особи» взагалі нічого не зазначає з цього питання), тим не менше окрему статтю присвячує виділу, яку розташовує серед норм, які регламентують питання припинення юридичної особи (ст. ст. 104-112 ЦК України).

Втім, аналізуючи норму ч. 1 ст. 109 ЦК України, слід зазначити, що результатом виділу юридичної особи буде створення нової юридичної особи або декількох юридичних осіб за допомогою переходу за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи. Тобто, як вірно зазначається Л. В. Сіщук, виділ не тягне за собою припинення юридичної особи, з якої здійснюється виділ, а зумовлює тільки створення юридичної особи [463, с. 33].

В юридичній літературі [155, с. 30] зустрічаються й такі думки з приводу правових наслідків, які має процес реорганізації шляхом виділу, зокрема зазначається, що результатом подрібнення у вигляді виділу є відокремлення однієї або більше юридичних осіб від однієї існуючої юридичної особи, а в якості прикладу наводяться створення дочірнього підприємства та відокремлених підрозділів. Втім, навряд чи із цим можливо погодитися, окрім того, що, з філологічної точки зору, слова «виділ» та «відокремлений» є синонімічними, а префікси «ви» та «від» в цих словах мають однакове функціональне спрямування – вказують на напрям дії зсередини [367] та на позначення зворотної дії процесу [446, с. 298].

Отже, що стосується відокремлених підрозділів (ст. 95 ЦК – філії та представництва), то тут абсолютно очевидно, що під час створення вказаних суб'єктів не може мати місце процес реорганізації шляхом виділу, оскільки відокремлений підрозділ – не набуває статусу самостійної юридичної особи (ч. 3 ст. 95 ЦК України, ч.

6 ст. 55 ГК України), а правовим наслідком виділу має бути створення нового суб'єкту – господарської організації.

Щодо до створення дочірніх підприємств, слід зазначити наступне. По-перше, норми законодавства, які регламентують питання правового статусу дочірнього підприємства (дочірнє підприємство – це окрема організаційно-правова форма – ч. 8 ст. 63 ГК України; товариство має право створювати на території України та за її межами дочірні підприємства – ст. 9 Закону України «Про господарські товариства»; підприємства з іноземними інвестиціями мають право бути засновниками дочірніх підприємств – ч. 4 ст. 116 ГК України, тощо), а також порядку створення, реорганізації і ліквідації дочірніх підприємств АТ [288] – свідчать про те, що дочірні підприємства створюються шляхом заснування знову, тобто у дочірнього підприємства засновник єдиний – інша юридична особа [551, с. 14], на відміну від виділу господарської організації – де остання створюється саме шляхом реорганізації у формі виділу (ч.1 ст. 56 ГК України). По-друге, при виділі має місце правонаступництво, виділений суб'єкт є правонаступником частини майна, прав та обов'язків господарської організації, із якої відбувся процес виділу. В свою чергу дочірнє підприємство не має статусу правонаступника, оскільки між контролюючим підприємством та дочірнім підприємством встановлюються інші відносини – відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління, зокрема володіння контрольним пакетом акцій (ч. 8 ст. 63, ч. 3, 4 ст. 126 ГК України). По-третє, статутний капітал господарської організації, яка виділилась, формується за рахунок виділу частини статутного капіталу господарської організації, з якої відбувся виділ; в той час як статутний капітал дочірнього підприємства формується за рахунок активів контролюючого підприємства (материнської компанії). Крім того, в науковій літературі, ще називають такі критерії, за якими розмежовують процеси створення господарських організацій шляхом виділу та шляхом заснування дочірнього підприємства – це створення майнового комплексу та бухгалтерське оформлення [233, с. 96]. У разі виділу господарської організації створення майнового комплексу відбувається за рахунок розподілу майна, відповідної частини та зобов'язань

господарської організації, із якої відбувся виділ іншої нової створеної господарської організації; тоді як у разі створення дочірнього підприємства – за рахунок грошових та майнових внесків контролюючого підприємства (материнської компанії) до статутного капіталу дочірнього підприємства. Щодо документів, які супроводжують оформлення аналізованих процесів, то на різних етапах це, відповідно, різні документи (про що більш детально в 3 розділі дисертаційного дослідження). Так, під час виділу господарської організації, на етапі прийняття рішення про реорганізацію шляхом виділу, – це протокол рішення загальних зборів учасників (акціонерів), складання та затвердження плану реорганізації шляхом виділу, а також розподільчого балансу та актів передачі майна. Для створення дочірнього підприємства – на етапі прийняття рішення про створення дочірнього підприємства – це протокол рішення загальних зборів учасників про створення дочірнього підприємства; розробка та затвердження положення про дочірнє підприємство, а також складання актів передачі майна.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу слід зазначити, що правовими наслідками реорганізації в формі виділу не може бути створення дочірніх підприємств та відокремлених структурних підрозділів, це процеси не містять в собі елементи реорганізації по низці причин, про які вже було зазначено. Крім того, слід наголосити, що це питання лежить не тільки в науковій, але й в практичній площині, зокрема, у разі визнання створення дочірніх підприємств та відокремлених структурних підрозділів результатом реорганізації шляхом виділу – це відповідне дотримання послідовності дій щодо процедури реорганізації шляхом виділу, як то: повідомлення про реорганізацію відповідних органів, сповіщення кредиторів, встановлення строків заявлення вимог кредиторів, тощо.

Варто зазначити, що в науковій літературі визначення сутності процесів поділу та виділу має різні підходи, що пов'язано із різницею в розумінні родового поняття цих процесів – а саме реорганізації, чи то відноситься остання суто до способу припинення господарської організації, поруч із ліквідацією, чи до способу створення, поруч із заснуванням.

Так, на думку В. В. Луця, поділом вважається таке припинення існування юридичної особи, при якому її майно, права та обов'язки розподіляються між двома

або більше новоствореними юридичними особами, тоді як під виділом – перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб [180, с. 79].

В. С. Щербина, під поділом суб'єкта господарювання розуміє створення на базі одного існуючого суб'єкта господарювання двох і більше суб'єктів господарювання як суб'єктів права [612, с. 47], яким згідно розподільчого акту (балансу) переходять частини майна та відповідні права і обов'язки реорганізованого суб'єкта господарювання. При цьому виділ, даний автор відносить до форм реорганізації, які виступають способами утворення суб'єкта господарювання [612, с. 28].

В свою чергу О. М. Вінник під поділом господарської організації розуміє процедуру, при якій майно, права та обов'язки господарської організації, що зазнає поділу, переходить до новостворених на її базі господарських організацій у відповідних частинах; в той час, як під виділом – процедуру переходу за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків господарської організації, що реорганізується, до однієї або кількох новостворюваних господарських організацій [48, с. 50].

Цікавою та неоднозначною є судова практика на предмет того, що вважати виділом. До недавнього часу Верховний Суд України, ще в березні 2020 року, зазначав, що у разі переходу за розподільчим балансом права оренди до підприємства, що виділяється із юридичної особи – первісного орендаря, договір оренди землі не припиняється і не змінюється, а це означає, що таким чином Верховний Суд України *відносив виділ до способів реорганізації* орендаря земельної ділянки (Постанова Верховного Суду України від 12.03.2020 року у справі 291/1478/18 [318]). Проте, практика почала змінюватися і вже в ухвалі від 29.04.2020 р. [520] Верховний Суд України вирішує відступити від своєї раніше висловленої правової позиції і передає справу № 291/1009/18 на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для усунення виявлених розбіжностей у практиці розгляду справ Верховним Судом. Згодом Верховний Суду України у складі Об'єднана палата КАС у своїй Постанові від 14.09.2020 р. у справі № 291/1009/18 [320] доходить

абсолютно протилежної позиції від попередніх позицій Верховного Суду України зразків 2020 років.

Суть справи полягає в тому, що у серпні 2018 року позивач звернувся до суду з позовом до ДП «Умань-Агро», ПП «Ружинський край» про розірвання договору оренди землі та витребування земельної ділянки. Позовна заява мотивована тим, що позивач є власником земельних ділянок, цільове призначення яких - ведення товарного сільськогосподарського виробництва, розташованих на території с. Княжики Ружинського району Житомирської області. Зазначені земельні ділянки на підставі договору оренди землі від 10 листопада 2006 року перебували у користуванні ДП «Ілліч-Агро Умань» ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча», правонаступником якого є ДП «Умань-Агро». Проте ДП «Умань-Агро» не використовує зазначені вище земельні ділянки, права та обов'язки орендаря за договором оренди землі від 10 листопада 2006 року на підставі розподільчого балансу від 30 вересня 2012 року передало СПП «Світанок плюс», яке у подальшому реорганізовано у ПСП «Агрофірма «Світанок». На час звернення до суду з позовом належні їй на праві власності зазначені вище земельні ділянки перебувають у користуванні ПП «Ружинський край» на підставі розподільчого балансу, складеного 22 березня 2018 року між ПСП «Агрофірма «Світанок» та ПП «Ружинський край». ДП «Умань-Агро» не виконує умови договору оренди землі від 10 листопада 2016 року, припинило господарську діяльність з безпосереднього цільового використання орендованих земельних ділянок, без її, як орендодавця, згоди передало права та обов'язки за зазначеним договором ПП «Ружинський край», що є порушенням умов договору. З урахуванням викладеного позивач просить суд розірвати договір оренди землі від 10 листопада 2006 року, укладений між нею та ДП «Ілліч-Агро Умань» ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча»; витребувати у ПП «Ружинський край» та повернути їй земельні ділянки.

Верховний Суд України у складі Об'єднаної палата КАС у своїй Постанові від 14.09.2020 р. у справі № 291/1009/18 сформулював наступні ключові тези. Зокрема, по-перше, виділ, який є переходом за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб

«...не є різновидом припинення або реорганізації юридичної особи». По-друге, у випадку виділу законом не передбачено збереження дії договору та переходу прав і обов'язків за договором до особи, яка створюється в результаті виділу. По-третє, *норми ЦК України, що регулюють процедуру виділу, не передбачають правонаступництва,* проте перехід прав та обов'язків до новостворюваної особи (осіб) визначається розподільчим балансом, що є актом юридичної особи, з якої виділяється нова особа. По-четверте, залучення орендарем третіх осіб до обробітки землі та оплати орендної плати орендодавцю з припиненням орендарем господарської діяльності з безпосереднього цільового використання орендованої земельної ділянки, крім передачі земельної ділянки у суборенду у випадках, передбачених договором оренди землі, виходить за межі господарської діяльності, яку може здійснювати орендар без погодження з орендодавцем. *Тобто по суті орендар без згоди орендодавця передає право оренди землі іншому орендарю, який створений шляхом виділу з орендаря, котрий виступає стороною за договором оренди землі.* Отже, належне орендарю на підставі договору оренди право користування земельною ділянкою не може бути ним передане, у тому числі шляхом виділу на підставі розподільчого балансу особі, яка виділяється. Тож припинення орендарем господарської діяльності з безпосереднього цільового використання орендованої в орендодавця земельної ділянки та передача права оренди на неї за розподільчим балансом іншій юридичній особі без згоди орендодавця *свідчить про невиконання орендарем обов'язків, передбачених ст. 25 Закону України «Про оренду землі» [401] та умовами договору оренди землі, є підставою для його дострокового розірвання.*

Втім, хоч в юридичній літературі [40] й висловлюються занепокоєння щодо конкретної Постанови Верховного Суду України у складі Об'єднаної Палати, її висновків та відступлення від попередніх правових позицій, а також надається відповідна аргументація щодо їх спростування (зокрема, нормативне закріплення цілої низки правових актів, де виділ вказаний як форма реорганізації; *перехід майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, до її правонаступників* – необхідна та достатня характерна ознака реорганізації, в тому числі й виділу; *виділ не є підставою для зміни умов або припинення договору оренди землі, якщо інше не*

передбачено таким договором), тим не менше аргументацію судової практики щодо правової природи виділу можна звести до двох наступних положень, які одне одному не суперечать, а доповнюють:

- «виділ не є різновидом припинення або реорганізації юридичної особи» (Постанови Верховного Суду України у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду від 15.01.2020 р. у справі № 904/11903/6 [316]; від 21.01.2020 р. у справі № 904/8538/16 [317]; від 14.09.2020 р. у справі № 291/1009/18 [320]; від 12.04.2023 р. у справі № 925/436/22 [324]);

- «виділ є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи від однієї до кількох створюваних нових юридичних осіб», «виділ – це один із способів створення юридичних осіб» (Постанови Верховного Суду України у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду від 16.06.2020 р. у справі № 922/4519/14 [319]; від 20.02.2022 р. у справі № 910/2615/18 [321]; від 23.11.2022 р. у справі № 908/70/22 [323]).

З огляду на зазначене варто відмітити, що з часом позиція Верховного Суду кардинально змінюється і вже в Постанові КЦС ВС від 18.09.2023 р. № 210/5663/20 [361] прослідковується інша позиція суду щодо сутності реорганізації а, власне, виділу. По цій справі КЦС ВС встановив, що шахту державного підприємства було передано до статутного капіталу іншої юридичної особи, правонаступником якої стало ПАТ (відповідач у справі). Суд зазначив, що ПАТ яка правонаступник цієї іншої юридичної особи також є правонаступником шахти в частині компенсації моральної шкоди, заподіяної внаслідок нещасного випадку, під час якого загинув чоловік та батько позивачів,, адже на переконання суду мав місце виділ. Суд виснував наступне: *«Реорганізація юридичної особи – це припинення юридичної особи із створенням нової (однієї чи більше) або зміна сукупності прав та обов'язків існуючої юридичної особи в порядку універсального чи парцелярного правонаступництва однієї або більше юридичних осіб (правопопередників). Не у всіх випадках реорганізація є припиненням юридичної особи, оскільки при виділі припинення юридичної особи не відбувається. Визначальною ознакою конструкції реорганізації є створення нових юридичних осіб в порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва. За такого*

підходу *виділ є формою реорганізації* юридичної особи поряд із злиття, приєднанням, поділом та перетворенням. *Виділ може бути визначений як форма реорганізації юридичної особи*, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) та нематеріальних прав в частині, визначеній розподільчим актом (балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників)».

Отже, аналіз судової практики щодо сутності реорганізації у формі виділу свідчить про різницю підходів, які мають кардинально протилежний характер: (1) коли виділ не визнається різновидом припинення або реорганізації юридичної особи; (2) коли виділ визначається як форма реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) та нематеріальних прав в частині, визначеній розподільчим актом (балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників). Така неоднозначність судової практики впливає на розгляд справи за суттю, зокрема під час зміни суб'єктного складу у договорах оренди землі у разі реорганізації орендаря шляхом виділу:

- якщо виділ не визнавати реорганізацією, то до таких відносин застосовуватимуться положення щодо права користування земельною ділянкою, яке не може бути передано, в тому числі шляхом виділу, а припинення орендарем господарської діяльності з безпосереднього цільового використання орендованої в орендодавця земельної ділянки та передача права оренди на неї за розподільчим балансом іншій юридичній особі без згоди орендодавця, свідчить про невиконання орендарем обов'язків та умов договору оренди землі, що є підставою для його дострокового розірвання (ст. 25 Закону України «Про оренду землі»);

- якщо виділ вважається реорганізацією, то до орендних відносин застосовуватимуться норми про те, що реорганізація не є підставою для внесення змін до договору оренди землі та/або його переоформлення (ч. 4 ст. 16 Закону України «Про оренду землі») та про те, що реорганізація юридичної особи-орендаря не є підставою для зміни умов або припинення договору (ч. 6 ст. 32 Закону України «Про оренду землі»).

Таким чином, підводячи підсумок аналізу наукової літератури, законодавства України та практики його застосування судами України, як убачається із зазначеного –

неоспорюваним є той факт, що, по-перше, у разі поділу господарських організацій мають місце елементи як припинення (припиняється господарська організація), так і створення (створюються дві або більше господарських організацій), тоді як виділу притаманний тільки такий елемент, як створення (створюється одна або більше господарських організацій). По-друге, при здійсненні реорганізації в формі поділу та виділу утворюється одна або декілька нових господарських організацій – правонаступників, до яких майно, права та обов'язки правопередника переходять у певних частинах, а тому правомірним виникають питання, пов'язані із визначенням суб'єктів, до яких переходять конкретне майно, права та обов'язки, а також обсягом переданих прав та обов'язків – що зумовлює говорити про правонаступництво. Але яке воно правонаступництво в реорганізаційних відносинах? За своєю правовою природою, як зазначав відомий цивіліст радянського часу Б. Б. Черепакін, правонаступництво є переходом суб'єктивних прав та обов'язків, а правонаступництво, що виникає у разі реорганізації юридичних осіб, зумовлює перехід всієї сукупності прав та обов'язків [57, с. 15].

Якщо у разі злиття та приєднання, як зазначалося в п. 2.2.1., має місце універсальне правонаступництво і цей факт ніхто не оспорує, оскільки відбувається перехід всього комплексу прав та обов'язків від правопередників до одного правонаступника як єдине ціле, тоді, як у разі поділу та виділу в науці немає одностайності позиції з цього питання. Попри багатоманітність точок зору щодо природи та виду правонаступництва під час реорганізації, всі погляди науковців можна звести до трьох основних підходів. Так, одні автори вважають, що у разі поділу має місце універсальне правонаступництво, а у разі виділу – сингулярне правонаступництво (передача окремих прав та обов'язків окремими актами); інші науковці доводять, що під час поділу і виділу має місце виключно сингулярне правонаступництво; а також є й прихильники того, які зауважують на універсальності правонаступництва під час реорганізації шляхом поділу та виділу.

Як зазначає І. М. Кучеренко універсальне правонаступництво має місце при всіх формах реорганізації, крім виділу [197, с. 50], оскільки останній істотно відрізняється від інших форм реорганізації передусім продовженням функціонування

реорганізованої юридичної особи, зберігає за собою частину прав і обов'язків, щодо яких, зрозуміло, правонаступництво не виникає, оскільки юридична особа не може бути правонаступником щодо себе самої. Крім того, авторка зазначає, що при виділі може мати місце передача правонаступнику як визначеної сукупності прав і обов'язків, так і окремого права.

Прихильники сингулярного правонаступництва під час поділу та виділу господарських організацій обґрунтовують свою позицію тим, що при таких формах відбувається перехід прав і обов'язків до інших суб'єктів – правонаступників у певних пропорціях (при поділі) або частинах (при виділі), та продовження функціонування юридичної особи, що в процесі реорганізації передала тільки певну частину прав та обов'язків своїм правонаступникам [181, с. 433]. Дійсно, при сингулярному правонаступництві має місце перехід не всіх, а лише частини прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи до одного або декількох правонаступників, причому «розмір і склад таких прав та обов'язків завжди точно відомі» [181, с. 434].

Із зазначеного, на перший погляд, начебто, очевидно, що підтримати треба точку зору тих науковців, які вважають, що сингулярне правонаступництво має місце виключно при виділі господарської організації за умови таких причин. По-перше, виділ відрізняється від інших форм реорганізації продовженням функціонування господарської організації, з якої здійснено виділ, оскільки господарська організація продовжує зберігати свою частину прав і обов'язків, відносно яких правонаступництво не виникає. По-друге, під час поділу, так як і при злитті, приєднанні, перетворенні, господарська організація припиняє своє існування, а її місце у всіх правовідносинах займає правонаступник (правонаступники).

Більше того, і судова практика підтримує позицію наявності сингулярного правонаступництва під час реорганізації, відповідно до якого права та обов'язки розподіляються між кількома господарськими організаціями у певній сукупності на підставі розподільчого балансу. Так, сторона процесу (ТОВ «ДП ІНЖБУД») звернулася до Господарського суду міста Києва із заявою від 21.11.2019 про заміну сторони виконавчого провадження, в якій просила суд здійснити заміну сторони (боржника) у виконавчому провадженні з ПАТ «Київенерго» на його правонаступника

– ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» про стягнення 216383,64 грн. Обґрунтовуючи вимоги апеляційної скарги, позивач доводить, що кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок правонаступництва (п. 2 ч. 1 ст. 512 ЦК України). Дану норму тлумачать таким чином, що при сингулярному правонаступництві під час виділу від юридичної особи – правопередника до юридичної особи – правонаступника переходять тільки певні права та обов'язки кредитора (Постанова Північного апеляційного господарського суду від 05.03.2020 р.) [363]. Постановою Верховного Суду у складі колегії судів Касаційного господарського суду у справі № 922/4109/16 від 19 серпня 2019 року [348] встановлено, що правонаступництво відбувається, зокрема, у разі виділу юридичної особи (сингулярне правонаступництво), за умови переходу до такої особи прав та обов'язків материнської особи, що зазначається в розподільчому балансі. Крім того, посилаючись на ч. 4 ст. 109 та ст. 619 ЦК України, Колегія суддів зазначає, що за аналогією закону у випадках, коли один (первісний) боржник у матеріальному правовідношенні замінюється двома боржниками, суд має замінити такого боржника як сторону виконавчого провадження двома боржниками (основним і субсидіарним). Отже, суд при визначенні виду правонаступництва при виділі юридичної особи вказав на *сингулярний характер правонаступництва* та субсидіарну відповідальність боржника за зобов'язаннями юридичної особи.

На сингулярність правонаступництва вказується і в низці інших судових рішень. Зокрема, в Постанові Верховного Суду України від 12 квітня 2023 року у справі № 925/436/22 [324] зазначається, що сингулярне правонаступництво, на відміну від універсального, не охоплює переходу всієї сукупності прав та обов'язків до правонаступника, а тому іменується *частковим правонаступництвом*, і відбувається заміною осіб в окремих зобов'язаннях через волевиявлення сторін або вказівку закону (п. 6.23), а також наслідком виділу є перехід за розподільчим балансом до нової юридичної особи, що утворилася унаслідок виділу, частини майна, прав та обов'язків юридичної особи, з якої був здійснений виділ, і яка не припиняється, а продовжує функціонувати за зменшеного обсягу активів та пасивів, тобто має місце *часткове правонаступництво* (п. 6.28).

Також в Постанові Верховного Суду України від 14 вересня 2020 року у справі № 291/1009/18 [320] зазначено, що сингулярне правонаступництво, на відміну від універсального, не охоплює переходу всієї сукупності прав та обов'язків до правонаступника, а тому іменується *частковим правонаступництвом*, і відбувається заміною осіб в окремих зобов'язаннях через волевиявлення сторін або вказівку закону. При цьому Верховний суд зазначає, що виділ не є різновидом припинення або реорганізації юридичної особи, виступає одним із способів створення юридичної особи, при якому має місце часткове правонаступництво. Отже, логіка Верховного Суду щодо не визнання виділу різновидом реорганізації, а розгляду його як способу створення та застосування до норм про виділ положення щодо правонаступництва – убачається дещо сумнівною, оскільки саме створення господарюючого суб'єкту шляхом виділу із правонаступництвом і є реорганізацією (тобто реорганізація із створенням юридичної особи). У такий спосіб Верховний Суд звужує сутність реорганізації, яка виступає і як спосіб припинення, і як спосіб створення юридичних осіб.

Хоча аналіз судової практики щодо поняття правонаступництва під час реорганізації шляхом виділу і вказує на сингулярність правонаступництва, або, як зазначено вище в наведеній Постанові КЦС ВС від 18.09.2023 р. № 210/5663/20 – на парцелярність (частковість) правонаступництва, - тим не менше не можна не враховувати наступне. По-перше, різниця між універсальним та сингулярним правонаступництвом полягає в тому, що при універсальному правонаступництві права та обов'язки передаються у певній сукупності як єдине ціле незалежно від факту фіксації в документі, а при сингулярному – права та обов'язки мають бути чітко конкретизовані за домовленістю сторін. По-друге, ч. 5 ст. 107 та ч. 3 ст. 109 ЦК України свідчить про правило щодо несення субсидіарної відповідальності за зобов'язання основного боржника під час здійснення поділу та виділу, а у разі більшості створених суб'єктів під час вказаних процесів така відповідальність між ними буде солідарною (у разі поділу – якщо юридичних осіб - правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, *більше двох*, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно; у разі виділу – якщо юридичних осіб, що утворилися внаслідок

виділу, *дві або більше*, субсидіарну відповідальність вони несуть спільно з юридичною особою, з якої був здійснений виділ, солідарно). По-третє, сукупність прав та обов'язків може не конкретизуватися у розподільчому балансі при універсальному правонаступництві, втім це не впливає на можливість їх переходу та відповідного виконання в силу закону. Тоді як у разі сингулярного правонаступництва права та обов'язки повинні бути чітко конкретизованими. І, нарешті, самі правові норми ч. 6 ст. 107 та ч. 4 ст. 109 ЦК України свідчать на наявність універсального правонаступництва не тільки у разі поділу, а й виділу. Так, якщо неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало до поділу або виділу юридичної особи, то юридичні особи- правонаступники або юридична особа-правопередник і юридична особа- правонаступник несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася (у разі поділу) чи продовжила свою діяльність (у разі виділу). Отже, враховуючи наведені додаткові аргументи вище, додержуємося точки зору, висловленої в науці [487, с. 129-130; 104, с. 56-57], що під час реорганізації в формі поділу та виділу має місце універсальне правонаступництво.

Наступним ключовим моментом під час проведення реорганізації, як вже зазначалося в п. 2.2.1 даного дослідження, в тому числі шляхом поділу та виділу господарських організацій, вважається визначення початку та завершення здійснення цих процесів. Як і будь яка форма, реорганізація господарських організацій, в тому числі й реорганізація шляхом поділу та виділу, завжди пов'язана із датою прийняття відповідного рішення про реорганізацію вищим органом господарської організації (загальними зборами), але, на відміну від злиття та приєднання, де момент початку відліку реорганізаційних відносин може починатися від останнього прийнятого рішення про реорганізацію шляхом злиття або приєднання, то момент початку реорганізаційних відносин із поділу або виділу – це завжди одне прийняте рішення про реорганізацію вищим органом господарської організації.

В той же час законодавець чітко прописав моменти завершення процедур поділу та виділу. Так, відповідно до ч. 7 ст. 4 Закону про держреєстрацію у разі поділу юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутворених юридичних осіб та державна реєстрація припинення юридичної особи, що припиняється у результаті

поділу. Поділ вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу.

В свою чергу згідно ч. 4 ст. 4 аналізованого Закону у разі виділу юридичних осіб здійснюється державна реєстрація юридичних осіб, утворених у результаті виділу, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи - правонаступника. Виділ вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться у Єдиному державному реєстрі, про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи - правонаступника.

Отже, як впливає із зазначених норм, процедури поділу та виділу налічують ще одну відмінну кваліфікуючу ознаку – це момент, відповідний юридичний факт, з якого процеси поділу та виділу вважаються завершеними: при поділі – це дата державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу; при виділі – це дата державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника.

Таким чином, із проведеного аналізу чинного законодавства та практики його застосування, а також наукових доробок, можна виокремити наступні загальні та відмінні кваліфікуючі ознаки поділу та виділу господарських організацій.

Спільними (загальними) ознаки поділу та виділу господарських організацій виступають: 1) поява нових суб'єктів господарювання – створення господарських організацій (або господарської організації, якщо під час виділу створюється один суб'єкт); 2) мета – розукрупнення суб'єкта господарювання, яка супроводжується вільним волевиявленням суб'єктів, спрямованим на досягнення підвищення ефективності диверсифікації сфер діяльності; створення конкурентоспроможних інтегрованих корпоративних структур; фінансове оздоровлення суб'єкта (*позитивна мета*), або яка супроводжується вимушеним діями суб'єктів, як результат його зловживання своїм монопольним становищем, порушенням норм про економічну конкуренцію (*вимушена мета*); 3) правові форми розукрупнення бізнесу; 4) початком реорганізаційних відносин шляхом поділу/виділу виступає відповідний юридичних склад, першим елементом якого є прийняття відповідного рішення вищим органом

господарської організації (загальними зборами) (про це більш детально в п. 3.1. дисертаційного дослідження); 5) передача майна, прав та обов'язків оформлюється розподільним балансом, який виступає одним із юридичних фактів, який є підставою набуття права власності у знову творених суб'єктів; 6) наявність універсального правонаступництва як загальної підстави переходу всього майна, прав та обов'язків; 7) застосування субсидіарної відповідальності до юридичної особи- правонаступника, що утворилась внаслідок поділу/виділу, за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася.

Відмінними кваліфікуючими ознаками поділу та виділу господарських організацій виступають. Для поділу господарських організацій характерними є: 1) результатом поділу є створення двох або більше господарських організацій; 2) припинення господарської організації, яка підлягає поділу, як самостійної юридичної особи; 3) момент завершення поділу – дата державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу. Виділу господарської організації притаманні наступні відмінні кваліфікуючі ознаки: 1) результатом виділу є створення однієї чи більше господарських організацій; 2) продовження існування господарської організації, з якої відбувся виділ частини майна, прав та обов'язків, як самостійної організації; 3) момент завершення виділу – дата державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника.

Отже, як вже було зазначено вище в пункті 2.2.1, питання визначення форм реорганізації господарських організацій, їх дефініції наразі не регламентуються кодифікованими актами, а містяться в нормах спеціального законодавства, основні поняття, сутності характеристика, зокрема і щодо розукрупнення господарських організацій шляхом поділу та виділу доцільно унормувати саме в ГК України або в перспективі – в Економічному кодексі України, який пропонується прийняти для оновлення чинної редакції ГК України. У зв'язку із чим пропонується закріпити в ч. 4 та 5 ст. 59¹ «Припинення господарської організації шляхом реорганізації», відповідно, наступні визначення-дефініції понять «поділ», «виділ» та викласти в наступній редакції»:

«4. Поділом визнається процес припинення однієї господарської організації-правопередника із передачею усіх майнових прав та обов'язків за розподільчим актом (балансом) у відповідних частках до кожної із нових створених господарських організацій- правонаступників (двох чи більше), що утворені внаслідок такого поділу.

5. Виділом визнається процес зміни однієї господарської організації без ліквідації із передачею за розподільчим актом (балансом) у відповідних частках частини майнових прав та обов'язків такого реорганізованого суб'єкта (правопередника) до створеної нової/нових господарської організації/організацій (правонаступників)» (Додаток А «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»).

Враховуючи євроінтеграційні процеси України, які вимагають певних кроків з боку України щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а також положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, в якій зазначається, що сторони домовились співробітничати у сферах законодавства щодо заснування та діяльності компаній, корпоративного управління, а також бухгалтерського обліку та аудиту з метою створення повноцінно функціонуючої ринкової економіки та задля симулювання торгівлі, - продовжуємо звертатися до аналізу законодавства ЄС та інших зарубіжних країн.

В законодавстві ЄС поділ акціонерних компаній відбувається двома способами: *“division by acquisition”* (поділ шляхом придбання) та *“division by the formation of new companies”* (поділ шляхом заснування нових компаній).

Так, *“division by acquisition”* (поділ шляхом придбання) (ст. 136 Директиви ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14 червня 2017 р.) означає операцію, у результаті якої компанія після свого припинення без процедури ліквідації передає більш ніж одній компанії всі свої активи та зобов'язання в обмін на розподіл акціонерам поділюваної компанії акцій компаній, що отримують внески в результаті поділу (далі - «компанії-одержувачі»), та, можливо, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості розподілених акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості. *“Division by*

the formation of new companies” (поділ шляхом заснування нових компаній) (ст. 155 Директиви ЄС № 2017/1132) означає операцію, у результаті якої компанія після свого припинення без процедури ліквідації передає більш ніж одній новоствореній компанії всі свої активи та зобов’язання в обмін на розподіл акціонерам поділюваної компанії акцій компаній-одержувачів, та, можливо, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості розподілених акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості.

Слід зазначити, що поділ шляхом заснування нових компаній відповідає по суті вітчизняному поділу, тоді як поділ шляхом придбання не відноситься до реорганізації, а має інші правові форми.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 151, виокремлюють *ipso jure* такі наслідки поділу одночасно: (а) передача як між поділюваною компанією та компаніями-одержувачами, так і, стосовно третіх осіб, кожній із компаній-одержувачів усіх активів та зобов’язань поділюваної компанії; така передача набуває чинності з моменту поділу активів та зобов’язань згідно з розподілом, передбаченим у проекті умов поділу або у статті 137(3)⁸; (б) акціонери поділюваної компанії стають акціонерами однієї чи більше компаній-одержувачів відповідно до розподілу, передбаченого у проекті умов поділу; (с) поділювана компанія припиняє існування.

Подібні види реорганізації шляхом поділу передбачаються в національних законодавствах держав-членів ЄС, зокрема в Законі Німеччини про реорганізацію (Umwandlungsgesetz – далі UmwG) виокремлюються три види дроблення товариств: власне шляхом поділу (Aufspaltung), визначення якого є аналогічним визначенню, котре міститься в Директиві ЄС № 2017/1132 (відповідно до ч. 1 § 123 UmwG); виділ (Abspaltung) та відділення (Ausgliederung). Всі ці види дроблення товариств, в свою

⁸ Ч. 3 ст. 137 Директиви ЄС № 2017/1132: якщо актив не розподілений за проектом умов поділу, і якщо тлумачення таких умов не дає можливості ухвалити рішення про його розподіл, актив або плата за нього розподіляється між всіма компаніями-одержувачами пропорційно до частки чистих активів, що розподілені кожній із цих компаній згідно з проектом умов поділу.

чергу, можуть відбуватися як шляхом придбання, так і шляхом заснування нових товариств.

Так, згідно ч. 2 номеру 1 § 123 UmwG *виділом (Abspaltung) шляхом придбання* відповідно є виділення товариством однієї або більше частин від свого майна шляхом передачі цієї частини або цих частин відповідно як сукупність одному або більше існуючим(ому) товариствам(у) в обмін на забезпечення акцій у товаристві, яке отримує майно, акціонерам товариства, яке передає майно. *Виділом (Abspaltung) шляхом утворення* нових товариств є виділення товариством однієї або більше частин від свого майна шляхом передачі цієї частини або цих частин відповідно як сукупність одному або більше новим товариствам, яке(і) ним засноване(і) шляхом виділу, в обмін на забезпечення акцій у новому(их) товаристві(ах) акціонерам товариства, яке передає майно (ч. 2 номеру 2 § 123 UmwG).

Аналіз наданих норм свідчить про те, що дроблення товариств у формах поділу та виділу шляхом утворення нових товариств дуже подібне до українського законодавства. В свою чергу такі форми поділу та виділу шляхом придбання (тобто коли під час реорганізації правонаступником виступає вже існуюче товариство) не притаманні вітчизняному законодавству. Під час здійснення процедури поділу/виділу шляхом придбання, по суті, застосовуються в межах одного процесу дві різні форми реорганізації як поділ та приєднання, або виділ і приєднання, подекуди додається ще й третя форма – як перетворення. Наявність одномоментно декількох форм реорганізації в одному процесі в науковій літературі отримали назву – «комплексна реорганізація» або «двоступінчаста реорганізаційна процедура», «змішана реорганізація» [621, с. 170] або «суміщена реорганізація», «складана процедура» [580, с. 76-77], [601, с. 179] (більш предметно про це в п. 2.2.4 даного дисертаційного дослідження).

Крім того, UmwG передбачає ще одну форму *дроблення товариства – шляхом відділення*, аналогів якому немає у вітчизняному законодавстві. Так, відділення відрізняється від виділу тим, що акції в новому товаристві (при відділенні шляхом заснування) або акції в товаристві- правонаступнику (при відділенні шляхом придбання) надаються не акціонерам товариства, що передає частину свого майна, а самому товариству (ч. 3 номеру 1 § 123 UmwG). Як зазначається в юридичній

літературі [225, с. 98], відділення, таким чином, є вертикальним розподілом, а поділ та виділ – горизонтальним [670]. Горизонтальний розподіл товариства (поділ та виділ) шляхом заснування нових товариств призводить до створення однотипних товариств (*Schwestergesellschaften*), а вертикальний розподіл товариства, тобто відділення шляхом заснування, призводить до створення 100-відсоткових дочірніх товариств (*Tochtergesellschaften*) [659, с. 14].

В свою чергу відповідно до § 1 ст. 529 Кодексу комерційних товариств Польщі (*Kodeks spółek handlowych*, надалі – KSH) [158]. Поділ може здійснюватися чотирьома способами:

1) *podział przez przejęcie (podział шляхом поглинання)* – передача всього майна товариства, що поділяється, іншим товариствам в обмін на акції або акції компанії-покупця, які покриваються акціонерами розділеної компанії;

2) *podział przez zawiązanie nowych spółek (podział шляхом формування нових товариств)* – створення нових товариств, до яких переходять всі активи товариства, розділені на акції або акції нових товариств;

3) *podział przez przejęcie i zawiązanie nowej spółki (podział шляхом поглинання та створення нового товариства)* – передача всього майна розділеного товариства існуючому та новому створеному товариству;

4) *podział przez wydzielenie (podział шляхом виділення)* – передача частини активів розділеного товариства існуючому товариству або до нового створеного товариства.

Отже, як бачимо із зазначеного, законодавству Польщі про комерційні товариства притаманно різні варіації розукрупнення – наслідком якого може бути як створення нового товариства (товариств), так і приєднання до вже існуючого товариства (товариств); причому виділ розглядається як приватний випадок поділу, а не його самостійна форма. Слід зазначити, що із перерахованих способів розукрупнення комерційних товариств чинному законодавству притаманні другий та четвертий способи, результатом яких є виключно створення товариства (товариств) – що відповідає вітчизняним формам поділу та виділу.

2.2.3 Перетворення як форма реорганізації господарських організацій

Остання правова форма реорганізації господарських організацій – перетворення, яка є достатньо розповсюдженим явищем, що головним чином пов'язано, із проведенням процесів приватизації та оренди державного майна, які виникли на початку 90-х років. Саме тому перетворення масово застосовувалося в процесах корпоратизації та приватизації майна державних підприємств [612, с. 48]. Така форма реорганізації як перетворення виступає дієвим інструментом, який відповідає потребам зміни організаційно-правових форм ведення бізнесу [197, с. 361].

Як зазначалось в підрозділі 2.1. дисертаційного дослідження перетворення, згідно поділу видів реорганізації *за правовими наслідками, що призводять до проведення реорганізації господарських організацій, а також щодо майна (прав та обов'язків)* – не супроводжується зміною розмірів господарської організації. Крім того, відповідно до поділу видів реорганізації *за правовими наслідками, які реорганізація тягне відносно господарських організацій*, то перетворення відноситься до реорганізації як способу створення та реорганізації як способу припинення.

В свою чергу, в підрозділі 1.1. дисертації зазначалось, що основними мотивами реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми господарських організацій – перетворення – виступають, зокрема: вплив та зміна зовнішніх та внутрішніх умов діяльності суб'єкта господарювання; зміна критеріїв форми ведення бізнесу порівняно із періодом започаткування діяльності суб'єкта господарювання; уникнення надмірного або недосконалого законодавчого регулювання; зміна податкового законодавства; необхідність розширення можливостей фінансування, в т. ч. поліпшення кредитоспроможності, залучення нових інвесторів, коригування стратегічних цілей, тощо. Найчастіше, як вірно відмічається в юридичній літературі, реорганізація шляхом перетворення ставить на меті оптимізацію фінансових ресурсів і податкових платежів, диверсифікацію ризиків, консолідацію напрямків бізнесу [41].

Перш ніж перейти безпосередньо до питань щодо встановлення відповідних норм, які передбачають та вказують, в які організаційно-правові форми можуть

перетворюватися ті чи інші суб'єкти, з'ясуємо визначення поняття «перетворення» та його зміст.

В чинному законодавстві на рівні кодифікованого акту, зокрема в ч. 1 ст. 108 ЦК України міститься визначення поняття перетворення, під яким розуміється «зміна організаційно-правової форми юридичної особи». При цьому у ч. 2 зазначеної статті уточнюється, що у разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи. Щодо ГК України, то, наразі, цей кодифікований нормативно-правовий акт не містить визначення поняття перетворення.

Проте, так було не завжди, а, в редакції Кодексу до 07.07.2014 року в ч. 5 ст. 59 було передбачено: «У разі перетворення одного суб'єкта господарювання в інший до новоутвореного суб'єкта господарювання переходять усі майнові права та обов'язки попереднього суб'єкта господарювання».

В свою чергу спеціальні закони, які регламентують правові статуси окремих видів господарських товариств, зокрема Закони України «Про АТ» (2022 року), «Про ТОВ та ТДВ» передбачають визначення процесу перетворення відповідних товариств. Так, згідно ч. 1 ст. 133 Закону про АТ 2022 року, перетворенням АТ є зміна організаційно-правової форми АТ з його припиненням та передачею всього свого майна, прав та обов'язків товариства підприємницькому товариству - правонаступнику згідно з передавальним актом. В свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 52 Закону про ТОВ та ТДВ, перетворенням є зміна організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству - правонаступнику.

На підставі аналізу зазначених нормативно-правових актів, як убачається із наданих визначень, які характеризують перетворення господарської організації, можна виокремити наступні кваліфікуючі ознаки цієї форми: 1) зміна організаційно-правової форми господарської організації; 2) припинення господарської організації; 3) створення нової господарської організації; 4) передання майна, прав та обов'язків іншій господарській організації- правонаступнику в порядку універсального

правонаступництва; 5) передання майна, прав та обов'язків здійснюється на підставі передавального акту.

Аналізуючи сутність правовідносин, які виникають під час перетворення юридичної особи, І. М. Кучеренко зазначає, що припинення діяльності юридичної особи виступає не як, власне, ціль реорганізації, а як супутнє реорганізації правове явище [197, с. 46-51]. В свою чергу в продовження цієї ідеї, аналізуючи європейський досвід, О. Р. Кібенко робить такий висновок, що «слід відмовитись від концепції реорганізації як виключно форми припинення юридичної особи» [144, с. 66].

Автори Науково-практичного коментаря до Цивільного кодексу України під редакцією І. В. Спасибо-Фатєєвої вбачають під зміною організаційно-правової форми (перетворення) юридичної особи – процес, в результаті якого відбувається повне знищення структури юридичної особи, що реорганізується, й «створюється нова структура за іншою моделлю, з іншими істотними соціальними зв'язками, з іншим набором та характером функцій її складових. За таких умов юридична особа, що реорганізується, позбавляється організаційної єдності, відразу ж набуваючи її знов як нова за структурно-функціональною моделлю юридична особа» [547, с. 192-193]. З цього приводу висловлює непогодження та своє критичне бачення І. В. Ковальов, який вважає, що юридична особа може зазнавати протягом свого існування багатьох змін, які, тим не менш, не призводять до припинення юридичної особи – юридична особа може змінювати свою назву, зміст своїх установчих документів, розмір свого капіталу, місцезнаходження, систему органів управління, їх персональний склад, склад учасників, закладати своє майно, випускати цінні папери тощо [153, с. 17]. А отже, цей автор робить висновок, що реорганізація шляхом перетворення АТ повинна розглядатися не як припинення існування такого товариства, а як зміна його організаційно-правової форми, адже такий підхід не ототожнює реорганізацію із обов'язковим припиненням юридичної особи [152, с. 10].

З приводу того, чи повинна саме зміна організаційно-правової форми призводити до необхідності припинення юридичної особи, Ю. М. Юркевич слушно зауважує, що зміна організаційно-правової форми юридичної особи спричиняє значні правові наслідки як для третіх осіб (наприклад, у разі перетворення повного

товариства у товариство з обмеженою відповідальністю), так і для засновників (учасників) юридичної особи (оскільки в разі перетворення може, по-перше, змінюватися обсяг їхньої відповідальності перед третіми особами, по-друге, може змінюватися їх кількісний склад) [621, с. 166]. В свою чергу, як справедливо зазначає О. Гула, зміна форми юридичної особи в деяких випадках, зокрема, у разі перетворення приватного підприємства в АТ впливає на зміну форми правовідносин – замість прав засновника, особа набуває прав акціонера [82, с. 84].

Отже, як убачається із наданих визначень перетворення, які сформульовані в науці, всіма авторами підтримується все ж таки точка зору, що перетворення – це є процес зміни організаційно-правової форми. Інша справа, що розуміти під поняттям «організаційно-правова форма», враховуючи, що відповідного визначення в законодавстві не міститься. Але, перш ніж з'ясувати поняття та сутності «організаційно-правова форма», зупинимося на аналізі поняття перетворення не тільки через організаційно-правову форму, але й через зміну форми власності. Свого часу В. С. Щербина висловлював думку про те, що під перетворенням підприємства слід розуміти такий спосіб реорганізації, який означає перетворення однієї форми власності в іншу (наприклад, державної в колективну при приватизації майна державного підприємства) [608, с. 176]; при цьому при перетворенні до підприємства, яке щойно виникло, переходять права та обов'язки колишнього підприємства. Згодом вже в своїй монографії «Суб'єкти господарського права» В. С. Щербина розширює поняття перетворення, вводячи у визначення ще й таку правову конструкцію як «організаційно-правова форма», та надає наступне визначення цьому правовому явищу: «Перетворення суб'єкта господарювання як спосіб реорганізації означає зміну її організаційно-правової форми, як правило, пов'язану з перетворенням однієї форми власності в іншу (наприклад, державної або комунальної в колективну або приватну)» [612, с. 47-48].

З цього приводу треба зазначити, що надання перетворенню визначення через зміну форми власності – зовсім не є помилковим, навпроти, це відповідало реаліям того часу (кінець 90-х – початок 2000-х рр.), оскільки перетворення – як форма реорганізації в той період використовувалась виключно під час здійснення процесів

корпоратизації та приватизації, яким притаманна була саме зміна форми власності з державної або комунальної на колективну або приватну.

Отже, зупинимося на питанні, що розуміється під організаційно-правовою формою, враховуючи, що саме через таку правову конструкцію надається визначення перетворенню. Проблематиці організаційно-правових форм свого часу присвячено чимало праць та багато вчених-юристів намагалися надати універсальне визначення цій правовій конструкції. Втім, напрацьовані здобутки переважно мають цивілістичний напрямок та стосуються досліджень організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Що ж до господарсько-правових напрацювань, то ці питання хоч і розглядалися вченими-господарниками, втім єдиного підходу щодо застосування у ГК України організаційно-правових форм не вироблено [150, с. 107].

У науковій літературі традиційно поняття «організаційно-правова форма юридичних осіб» розглядається через визначення її змісту, відповідних критеріїв, параметрів. Так, визначаючи змістовну сторону поняття організаційно-правової форми, І. М. Кучеренко виходить із встановлення ознак, які дають підставу відрізнити один вид юридичних осіб від інших, та які характеризують це правове явище, поділяючи їх (*ознаки – прим. автора*) на: *істотні* (характерні тільки для конкретної організаційно-правової форми) та *неістотні* (характерні для певної групи організаційно-правових форм або таких, які можуть бути замінені залежно від виду діяльності юридичної особи та інших, визначених в законі обставин). До істотних ознак вчена відносить: види об'єктів права власності учасників; право на отримання майна після ліквідації юридичної особи; майнові зобов'язання, виконання яких має право вимагати юридична особа від засновника (учасника) та вид відповідальності останніх по зобов'язаннях юридичної особи (обмежена, додаткова, повна). В той же час, мета, вид (предмет) діяльності, способи їх здійснення, порядок формування та розпорядження майном не можуть бути, як зазначає дана авторка, ознаками організаційно-правової форми [198, с. 4, 9-10].

Деякі дослідники, зокрема М. Р. Аветисян, аналізуючи зміст організаційно-правової форми господарювання, виокремлює сукупність *організаційних* елементів (мета господарської діяльності; порядок управління суб'єктом господарювання;

характер участі учасників в діяльності суб'єкта господарювання) та *майнових* елементів (правовий режим майна суб'єкта господарювання; характер зв'язку між засновником (учасником) /засновниками (учасниками) і суб'єктом господарювання щодо майна суб'єкта господарювання; характер зв'язку між учасниками щодо майна суб'єкта господарювання; обсяг відповідальності суб'єкта господарювання за своїми зобов'язаннями та відповідальності (ризиків) учасників суб'єкта господарювання за його зобов'язаннями) [2, с. 4]. Саме сукупність взаємопов'язаних організаційних та майнових елементів становлять зміст організаційно-правової форми господарювання, як правової моделі здійснення господарської діяльності.

В свою чергу інші науковці, визначаючи організаційно-правову форму, йдуть шляхом виділення певних правових параметрів, на які необхідно звертати увагу під час обрання організаційно-правової форми, за допомогою якої буде здійснюватися ведення бізнесу та господарська діяльність суб'єкта господарювання. Так, на думку О. Р. Кібенко, до таких правових параметрів необхідно відносити такі: процедура створення товариства; законодавчі обмеження кола учасників; склад засновницьких документів та порядок внесення в них змін; вимоги законодавства до капіталу (мінімальний розмір, порядок формування, види вкладів, підтримка розміру власного капіталу); правовий режим майна (можливість виділу частки учасника); правовий статус учасника товариства (права, обов'язки, відповідальність за зобов'язаннями товариства); публічність діяльності; порядок реорганізації та ліквідації та ін. [142, с. 46-47].

Визнаючи організаційно-правову форму як комплексну правову характеристику відносин, що виникають з приводу створення, функціонування і ліквідації юридичної особи, Д. В. Задихайло додає ще й такі правові параметри, як характер взаємовідносин між засновниками в процесі створення і управління організацією; правовий режим майна, закріпленого за організацією; характер майнової відповідності засновників по зобов'язаннях заснованою ними організацією та ін. [72, с. 243]. Організаційно-правова форма, як слушно додає Н. О. Саніахметова, є визначальною для характеристики об'єкта прав, обов'язків, меж відповідальності конкретного суб'єкта підприємницької діяльності [455, с. 185].

Вагомим представляється комплексний підхід щодо визначення та змісту організаційно-правової форми підприємницьких товариств, представлений К. О. Кочергіною, яка розглядає її як систему «...урегульованих в законодавстві трьох типів відносин, а саме: відносин, що виникають у середині підсистеми «засновників/учасників» між її системно-структурними елементами – засновниками/учасниками з приводу створення, функціонування та припинення господарського товариства як організації; відносин, що виникають в середині підсистеми «юридична особа» з приводу взаємодії її структурних елементів – правоздатність, правовий режим майна, порядок управління; відносин, що виникають між названими підсистемами з приводу функціонування та припинення господарського товариства, як юридичної особи, включаючи межі і порядок відповідальності» [188, с. 10].

В свою чергу, слід зазначити, що на практиці під час створення суб'єктів господарювання користуються Державним класифікатором ДК 002:2004 Класифікація організаційно-правових форм господарювання, затвердженим Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання і споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97 [234]. Цей Державний класифікатор надає визначення організаційно-правової форми господарювання (п. 2.1) за такими ознаками, як: правова основа, яка визначає характер відносин між засновниками; режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації); порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо. З переліку таких ознак слідує, що він є невичерпним, тобто можуть бути передбачені й інші ознаки, які характеризують ту чи іншу організаційно-правову форму господарювання. Щодо статусу та юридичної сили самого Наказу Державного комітету України, яким затверджено Державний

класифікатор, то тут слід зазначити, що державна реєстрація вказаного Наказу в міністерстві юстиції України відсутня⁹.

Проте, на практиці під час розгляду судових спорів, враховуючи положення ч. 1 ст. 83 ЦК України та ч. 2 ст. 55 ГК України, встановлення організаційно-правових форм все ж таки має відбуватися виключно на рівні закону – тому застосування Державного Класифікатора викликає певні зауваження.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу вищезазначених наукових визначень організаційно-правової форми юридичної особи та її ознак, закріплених в Державному класифікаторі, можна зробити висновок, що цьому поняттю властива сукупність певних ознак (елементів), які є необхідними та достатніми для визначення змістовної складової аналізованого правового явища. Такі ознаки (елементи) вважаємо за доцільним поділити на дві групи, як це часто зустрічається в літературі: *майнові* (правовий режим майна, характер майнової відповідальності учасників засновників-учасників) та *організаційні* (порядок створення, управління, реорганізації, ліквідації, вимоги до установчих документів тощо) [150, с. 109]. При цьому слід зазначити, що перераховані ознаки (елементи) організаційно-правової форми юридичних осіб можуть повною мірою застосовуватися і до таких суб'єктів господарювання, як господарські організації, враховуючи положення ч. 5 ст. 55 ГК України, відповідно до якої господарські організації мають статус юридичної особи.

Втім, слід зазначити, що ГК України використовує термінологію щодо організаційно-правової форми в певній мірі в широкому сенсі, подекуди, за змістом носить суперечливий характер, без відповідного узгодженого та послідовного викладення. Так, в одному нормативно-правовому акті – ГК України – одночасно вживаються наступні поняття, такі як: «організаційні форми господарювання» (абз. 1 ч. 1 ст. 31; ст. 62), «організаційно-правові форми господарювання» (ч. 1 ст. 135); «організаційні форми підприємництва» (ст. 45), «організаційні форми підприємницької

⁹ Втім, в судовій практиці цей факт не вважається перешкодою для його застосування при вирішенні спорів (наприклад, ухвала ВАСУ від 15.05.2007 р. у справі № 6/32, постанова ВГСУ від 11.05.2006 р. у справі № 8/840).

діяльності» (ч. 1 ст. 47), «організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності» (ст. 53), «організаційно-правова форма» (ч. 3 ст. 55, ч. 3 ст. 62), «організаційна форма суб'єкта господарювання» (ч. 4 ст. 57), «організаційні форми підприємств» (ст. 63, ч. 10 ст. 65) та «організаційно-правові форми об'єднань підприємств» (ч. 1 ст. 121). Але абсолютно очевидним є той факт, що вказані терміни несуть різне змістовне навантаження. Наявність такої розгалуженості щодо використання зазначеної термінології без відповідного чіткого встановлення та закріплення змісту названих понять створює непорозуміння щодо їх співвідношення та застосування.

Отже, враховуючи вищенаведене щодо розуміння поняття організаційно-правових форм юридичних осіб та коло наведених термінів доцільно обмежитись розмежуванням двох понять, а саме:

- *організаційно-правової форми, яка стосується діяльності* (господарювання, господарська діяльність, підприємництво, підприємницька діяльність, некомерційна господарська діяльність) та
- *організаційно-правової форми, яка характеризує суб'єкта* (суб'єктів господарювання, господарських організацій, підприємств, об'єднань підприємств).

Так, в ч. 1 ст. 135 ГК України, яка присвячена організаційно-установчим повноваженням власника, вказується наступне: «Власник майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати *господарські організації або здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом...*». Тлумачення зазначеної норми дозволяє дійти висновку, що хоча б однією з організаційно-правових форм господарювання виступає саме господарська організація. В свою чергу, якщо звернутися до положення ч. 2 ст. 55 ГК України, яка передбачає, що до суб'єктів господарювання відносяться дві категорії суб'єктів, як (1) господарські організації, так і (2) фізичні особи-підприємці (громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці), то це дає всі підстави стверджувати, що іншою організаційно-правовою формою господарювання виступає

фізична особа-підприємець, яка здійснює господарську діяльність без створення юридичної особи. Таким чином, слід констатувати, що ГК України виокремлює дві організаційно-правові форми господарювання: 1) здійснення господарської діяльності (із створенням юридичної особи) – господарською організацією; 2) здійснення господарської діяльності (без створення юридичної особи) – фізичною особою-підприємцем.

У свою чергу, господарськими організаціями є юридичні особи, створені в порядку та на умовах, передбачених ЦК України, підприємства, в тому числі державні та комунальні, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку (ч. 2 ст. 55 ГК України). Організаційно-правовими формами юридичних осіб, згідно ст. 80 ЦК України, виступають товариства, установи та інші форми, встановлені законом. Із зазначених норм убачається, що поряд із загальною категорією «юридичні особи», які створюються в порядку та на умовах, передбачених ЦК України, окремо в ч. 2 ст. 55 ГК України зазначається, що до господарських організацій також відносяться підприємства, створені відповідно до ГК України, в тому числі державні (ст. ст. 73-77 ГК України) та комунальні (ст. 78 ГК України). Що ж стосується таких суб'єктів, як інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку, то до них, наприклад, можуть відноситися суб'єкти, які здійснюють неприбуткову господарську діяльність (кредитні спілки – ст. 130 ГК України, благодійні організації – ст. 131 ГК України).

Отже, аналіз положень ГК України дає всі підстави стверджувати, що найближчою до категорії організаційно-правової форми господарської організації із використаних аналізованим кодифікованим актом виступає «організаційно-правова форма підприємств» (ч. 3 ст. 55, ч. 3 ст. 62) та «організаційна форма підприємств» (ст. 63). Хоча, якщо звернутися до ст. 63 ГК України, яка має назву «Види та організаційні форми підприємств», то слід зазначити, що остання не розкриває зміст таких категорій як «вид» та «організаційна форма», а тільки надає класифікацію підприємств за певними ознаками (критеріями), серед яких виокремлено наступні: форма власності, спосіб утворення (заснування) та формування статутного капіталу; існування відносин

залежності. З цього приводу В. С. Мілаш зазначає, що «...самі поняття «вид» та «організаційно-правова форма» підприємства співвідносяться між собою як часткове та загальне, адже організаційно-правова форма є підсумковою юридичною конструкцією, в якій інтегровано усі ознаки (особливості, характеристики) підприємства, що служать критерієм виокремлення їх видових угруповань» [223, с. 88]. Втім, треба зазначити, авторка, коментуючи положення ст. 63 ГК України, зводить останню виключно до класифікації підприємств за певними критеріями, поділяючи їх на види, та не називає і не вказує, що ж слід розуміти під організаційними формами підприємства. Таким же чином О. М. Вінник розкриває питання видів та організаційно-правових форм підприємств через їх аналіз за відповідними критеріями класифікації (ст. 63 ГК України), поділ на види, але без уточнення внутрішнього змісту організаційно-правової форми підприємства [45, с. 87].

Досліджуючи поняття видів та організаційних форм підприємств, В. С. Щербина, зосереджує нашу увагу на тому, що законодавство України про підприємства оперує такими поняттями, як види, організаційні форми і категорії підприємств, кожне з них вживається для класифікації підприємств за певними ознаками. Автор виділяє в залежності від: форм власності (ч. 1 ст. 63 ГК України) – *види підприємств* (приватне підприємство; підприємство колективної власності; комунальне підприємство; підприємство, засноване на змішаній формі власності); способу утворення (заснування) та формування статутного фонду (ч. 3 ст. 63 ГК України) – дві *організаційні форми підприємств*: унітарні та корпоративні; кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства – *категорії* малих, середніх або великих [612, с. 57] (ч. 7 ст. 63 ГК України – цю частину виключено на підставі Закону № 4618-VI від 22.03.2012 р. [413]).

Крім того, щодо поділу підприємств за способом утворення (заснування) та формування статутного капіталу (ч. 3 ст. 63 ГК України) на унітарне та корпоративне – слід зазначити наступне: такий поділ не охоплює всіх ознак (елементів), які характеризують організаційно-правову форму господарської організації, а отже, в даному випадку все ж таки доцільно говорити не про організаційні форми підприємств, а про види підприємств.

Також ГК України містить таке поняття як «форми підприємств» без відповідного розкриття їх змісту. Так, згідно ч. 1 ст. 396 ГК України, на території України можуть створюватися і діяти суб'єкти господарювання з іноземними інвестиціями, які здійснюють свою діяльність у формах підприємства з іноземними інвестиціями (ст. 116 ГК України), іноземного підприємства (ст. 117 ГК України), інших формах, не заборонених законом. Якщо ж звернутися до Державного класифікатора, то серед організаційно-правових форм господарювання виділяють такі як: підприємства (код 100), господарські товариства (код 200), кооперативи (код 300), організації (установи, заклади) (код 400), об'єднання підприємств (юридичних осіб) (код 500), відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи (код 600), об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації (код 800), та інші організаційно-правові форми (код 900). При цьому кожна із названих організаційно-правових форм господарювання поділяється на відповідні види (наприклад, організаційно-правовою формою господарювання виступає підприємство, а йому відповідають наступні види: фермерське господарство, приватне підприємство, колективне підприємство, державне підприємство, казенне підприємство, комунальне підприємство, дочірнє підприємство, іноземне підприємство та інші). Отже, в даній системі правовідносин підприємство – виступає загальною категорією та є організаційно-правовою формою господарювання, тоді як, наприклад, фермерське підприємство виступає частковою категорією та є різновидом підприємства.

В продовження дискусії щодо юридичної сили Державного класифікатора, на що вже неодноразово зверталась увага в науковій літературі [150, с. 111], слід зазначити наступну тезу: хоча Державний класифікатор і допомагає суб'єктам господарювання під час створення зорієнтуватися у виборі організаційно-правової форми господарювання, а також належним чином оформити відповідні реєстраційні документи (форми 1, 2), де в п. 2 зазначається організаційно-правова форма господарювання, втім, удосконалювати систему організаційно-правових форм господарських організацій необхідно на рівні закону, починаючи саме із норм ГК України.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу відповідних норм кодифікованих актів, наукових точок зору на таке правове явище як організаційно-правова форма, можна зробити наступні висновки.

По-перше, вкрай необхідним є встановлення на рівні закону визначення понять «організаційно-правова форма господарювання», «організаційно-правова форма господарської організації», «вид» (підприємства, товариства, тощо) – задля того, щоб уникнути суперечностей з питань наявності правових підстав щодо застосування різних нормативно-правових актів, які містять посилання на той чи інший вид або організаційно-правову форму.

По-друге, підтримана наукова позиція, що організаційно-правова форма господарської організації характеризується сукупністю майнових та організаційних ознак, що дає всебічне уявлення про особливості її правового статусу.

По-третє, пропонується проводити розмежування близьких, втім різних за змістовним навантаженням понять: «організаційно-правова форма господарювання» та «організаційно-правова форма господарської організації». При цьому організаційно-правовими формами господарювання, відповідно до норм ГК України, виступають дві: із створенням юридичної особи – господарської організації та без створення юридичної особи – фізичної особи-підприємця. Вважаємо, що закріплення поняття та видів організаційно-правових форм господарських організацій надасть визначеності у виборі суб'єктами господарювання форм здійснення своєї діяльності, що як наслідок сприятиме укріпленню правопорядку у сфері господарювання.

Отже, на підставі викладеного, організаційно-правова форма характеризується сукупністю майнових та організаційних ознак, що дає всебічне уявлення про особливості її правового статусу, відмежування від інших видів учасників господарських правовідносин. В свою чергу зміна організаційно-правової форми відбувається саме за рахунок відповідних змін в майнових та організаційних ознаках в межах передбачених законом вимог та умов відносно правового статусу тієї чи іншої господарської організації, на яку перетворюється суб'єкт, який знаходиться в процесі реорганізації.

Крім того, убачається вірним, таким же чином, як і в попередніх пунктах 2.2.1 та 2.2.2 щодо визначення понять форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ та виділ) надати визначення поняттю «перетворення», яке закріпити в ч. 6 ст. 59¹ ГК України та викласти в наступній редакції:

«6. Перетворенням визнається припинення однієї господарської організації-правопередника шляхом зміни організаційно-правової форми реорганізованого суб'єкта на іншу новоутворену господарську організацію- правонаступника та передачею останній на підставі передаточного акту усіх майнових прав та обов'язків попередньої господарської організації» (Додаток А «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»).

Після з'ясування сутності та змісту організаційно-правової форми господарювання, наступним важливим моментом для такої форми реорганізації як перетворення є аналіз відповідних норм законодавства, які чітко встановлюють умови, за яких має бути проведена така реорганізація (у формі перетворення), та в який вид господарської організації може реорганізуватися той чи інший суб'єкт, а також чи можна реорганізуватися господарській організації шляхом перетворення будь-який інший вид господарської організації у разі, якщо відповідне правове регулювання відсутнє.

Отже, проаналізуємо норми чинного законодавства, які передбачають можливість здійснення процедури реорганізації шляхом перетворення із встановленням відповідних організаційно-правових форм господарських організацій, в які можуть перетворюватися ті чи інші суб'єкти реорганізаційних відносин.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 74 ГК України *державне унітарне комерційне підприємство* може бути перетворено у *державне АТ*, де 100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку встановленому КМУ (Порядок перетворення державного комерційного унітарного підприємства [298]). Данна правова конструкція перетворення супроводжується зміною однієї господарської організації на іншу (унітарне комерційне підприємство перетворюється на АТ), але в межах однієї форми

власності – державної. Отже, правовим наслідком перетворення не завжди виступає зміна форми власності.

В свою чергу *державні підприємства* (у справах про банкрутство), які включені до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, та які задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки, можуть бути перетворені в *господарські товариства* та до них може бути застосована санація (ч. 4 ст. 214 ГК України). Як убачається із даної норми, законодавець передбачає можливість перетворення *державного підприємства* на *господарське товариство* за відповідних умов (суб'єкти, які знаходяться у справах про банкрутство, не підлягають приватизації, задіяні у виконанні спеціального замовлення державного оборонного характеру). Крім того, акцентування на тому, що це стосується державних підприємств, які не підлягають приватизації, свідчить про те, що форма власності зберігається державна.

ГК України (ч. 2 ст. 76) передбачає, що казенне підприємство, створюється за рішенням КМУ, в той час як реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог ГК України за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства. Як правило, процедура проведення перетворення казенних підприємств регламентується прийняттям відповідних Постанов або Розпоряджень КМУ під конкретні суб'єкти господарювання, наприклад, Постанова КМУ «Про перетворення деяких державних і казенних підприємств» від 11.07.2002 р. № 969 [404], Постанова КМУ «Про перетворення казенного підприємства «Перещепинський дослідно-експериментальний завод насосно-силового обладнання» № 1264 від 29 серпня 2002 р. [406], Постанова КМУ «Про перетворення казенних підприємств у державні комерційні підприємства» від 26.07.2006 р. № 1033 [407]; Постанова КМУ «Про перетворення казенного підприємства “Науково-виробничий комплекс “Іскра” в АТ № 1280 від 9 грудня 2021 р. [405], Розпорядження КМУ від 17 лютого 2023 р. № 158-р «Про реорганізацію казенного підприємства спеціального приладобудування «Арсенал» [411] (в п. 1 зазначається: реорганізувати казенне

підприємство спеціального приладобудування “Арсенал” (код згідно з ЄДРПОУ 14307357) шляхом його перетворення у державне комерційне підприємство).

Крім того, окремо важливо зупинитися на положеннях Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» [400], яким, зокрема, передбачається здійснення підготовчих заходів (ст. 9) та особливості реорганізації та виділу в процесі підготовки підприємства (ст. 10) до перетворення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 у процесі підготовки підприємства до перетворення уповноважений суб’єкт управління може приймати рішення про припинення підприємства в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділ) або про виділ, що здійснюються відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, визначених цим Законом. Таке рішення може бути прийнято уповноваженим суб’єктом управління, у тому числі на підставі пропозицій суб’єкта управління. Рішення про реорганізацію або виділ підприємств державного сектору економіки, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, приймається уповноваженим суб’єктом управління за погодженням з КМУ. В свою чергу, згідно ч. 1 ст. 13, товариство створюється як АТ або ТОВ шляхом перетворення підприємства.

Отже, зазначені норми, по-перше, вказують, на те, що до моменту проведення перетворення підприємства в товариство, може бути прийнято рішення про проведення одного із підготовчих заходів, як то рішення про припинення підприємства в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділ) або про виділ, і вже після цього здійснюється відповідна процедура проведення перетворення – тобто може мати місце так звана подвійна (складна) реорганізація (про що більш детально в п. 2.2.4 дисертаційного дослідження). По-друге, законодавець чітко встановлює можливі реорганізаційні схеми-конструкції для перетворення підприємства оборонно-промислового комплексу державної форми власності, а саме: державне підприємство перетворюється в АТ або державне підприємство перетворюється в ТОВ.

В свою чергу нормами спеціального Закону про АТ 2022 року передбачається, що у АТ дозволяється перетворювати *підприємницьке (підприємницькі) товариства, державне (державні), комунальне (комунальні) та інші підприємства* (ч. 3 ст. 3).

Виробничий кооператив може бути реорганізований за рішенням загальних зборів членів кооперативу у підприємства інших форм господарювання в порядку, визначеному статутом кооперативу відповідно до вимог ГК України (ч. 1 ст. 109). Втім більшої конкретики та визначення, в які саме організаційно-правові форми має бути реорганізований виробничий кооператив шляхом перетворення не зазначає ані ГК України, ані спеціальний Закон України «Про кооперацію», обмежуючись «у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу» (ч. 1 ст. 28 Закону). Отже, *виробничий кооператив* може бути перетворений в підприємства інших форм господарювання.

Сільськогосподарський кооператив має деякі особливості щодо застосування форм реорганізації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом реорганізації (злиття, поділу, виділу) іншого сільськогосподарського кооперативу. В той час, як припинити свою діяльність сільськогосподарський кооператив може лише шляхом застосування таких форм реорганізації, як злиття, приєднання, поділ, *перетворення* (ч. 1 ст. 33 аналізованого Закону). При цьому ч. 3 цієї ж ст. 33 передбачає можливі варіанти реорганізації сільськогосподарського кооперативу у разі дії останнього *без мети одержання прибутку* – може бути реорганізований виключно у *сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку*, або у *сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку*. Гадаємо, що логіка законодавця в даному випадку очевидна щодо реорганізації сільськогосподарського кооперативу виключно в сільськогосподарський кооператив, оскільки це, по-перше, суб'єкти із спеціальною правосуб'єктністю, по-друге, діяльність яких спрямована, як передбачено ч. 1 ст. 3 аналізованого Закону – на підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції у сферах виробництва, переробки, заготівлі, закупівлі, зберігання, збуту, продажу сільськогосподарської продукції; задоволення економічних, соціальних та інших потреб виробників сільськогосподарської продукції; розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції; створення умов для зниження витрат виробників

сільськогосподарської продукції при придбанні необхідних ресурсів, здійсненні виробничої та/або іншої господарської діяльності; збільшення доходів виробників сільськогосподарської продукції.

Втім тут важливо зазначити наступне. Передбачена можливість реорганізації сільськогосподарського кооперативу, що діє без мети одержання прибутку, в таку ж організаційно-правову форму – означає, що в такому випадку в якості форм реорганізації, що призводять до припинення суб'єкта господарювання, можуть бути задіяні лише такі, як злиття, приєднання, поділ; тоді як перетворення передбачатимемо здійснення зміни організаційно-правової форми – чого не зазначається чинною статтею. В свою чергу можливість реорганізації сільськогосподарського кооперативу, що діє без мети одержання прибутку, в таку організаційно-правову форму як сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку, навряд чи можна вважати реорганізацію із відповідним проявом всіх її форм, оскільки правовим наслідком будь-якої реорганізації є припинення суб'єкта та/або створення суб'єкта господарювання. В той час, як у разі реорганізації сільськогосподарського кооперативу в сільськогосподарське кооперативне об'єднання не відбувається припинення сільськогосподарського кооперативу, навпроти сільськогосподарський кооператив зберігає свій статус як юридична особа, але входить до такої складної юридичної особи як сільськогосподарське кооперативне об'єднання. На це вказує ст. 1 аналізованого Закону, яка надає визначення сільськогосподарському кооперативному об'єднанню, під яким слід розмістити юридичну особу, утворену сільськогосподарськими кооперативами, що добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб. Тому за сутністю відносин, які виникають, в даному випадку ніякої реорганізації не відбувається, а йдеться лише про створення такої складної юридичної особи, як сільськогосподарське кооперативне об'єднання, до складу якого увійдуть сільськогосподарські кооперативи, як самостійні суб'єкти права.

Отже, вважаємо за доцільне уточнити абз. 2 ч. 3 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та викласти в наступній редакції:

«Сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, може бути реорганізований (шляхом злиття, приєднання, поділу) виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку.

Сільськогосподарські кооперативи, що діють без мети одержання прибутку, на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб, можуть утворити сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку» (Додаток А «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»).

В свою чергу така організаційно-правова форма господарської організації, як *колективне сільськогосподарське підприємство*, передбачає можливість реорганізації в тому числі і шляхом перетворення (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»). Втім, ч. 6 аналізованої статті обмежується тільки вказівкою на те, що при перетворенні одного підприємства в інше до новоствореного підприємства переходять усі майнові права і обов'язки колишнього підприємства – залишаючи поза увагою питання, в які організаційно-правові форми господарських організацій можуть бути перетворені. З цього приводу в науковій літературі неодноразово наголошувалося, що наявність норми закону про можливість реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств шляхом перетворення на інші форми не означає, що такі можуть бути перетворені у юридичні особи будь-яких інших організаційно-правових форм та видів.

Свого часу Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду України, зокрема по справі №299/3439/16-ц від 06.11.2019 року, дотримувався позиції, згідно якої передбачав можливість перетворення колективного сільськогосподарського підприємства на фермерське господарство. Зокрема, Касаційний цивільний суд, пославшись на те, що положеннями ч. 6 ст. 31 Закону України № 2114-ХІІ від 14.02.1992 року «Про колективне сільськогосподарське підприємство» в редакції, чинній на момент перетворення Колективного сільськогосподарського підприємства «8 Березня», передбачено, що при перетворенні одного підприємства в інше до

підприємства, яке щойно виникло, переходять усі майнові права й обов'язки колишнього підприємства, а також, що аналогічні положення містилися в ч. 7 ст. 34 Закону України № 887-ХІІ від 27.03.1991 року «Про підприємства в Україні» (чинного на час виникнення спірних правовідносин), дійшов висновку, що частина земельної ділянки колективної власності, що належала Колективному сільськогосподарському підприємству «8 Березня» на підставі державного акту на право колективної власності на землю серії П-ЗК № 000054, яка є предметом спору, перейшла у власність правонаступника – Фермерського господарства «Колос» [360].

Втім, ВП ВС своєю Постановою від 01.09.2020 року у справі № 907/29/19 [303] відійшла від правових позицій, висловлених свого часу КЦС ВС від 06.11.2019 р. у справі №299/3439/16-ц, та зазначила, що норми Закону України «Про селянське (фермерське) господарство», який є спеціальним законом, що регулює поняття та порядок створення селянського (фермерського) господарства, свідчать про *неможливість створення фермерського господарства саме шляхом перетворення з іншої юридичної особи, в тому числі і з колективного сільськогосподарського підприємства*, з наступним правонаступництвом прав та обов'язків такої юридичної особи, в тому числі і права власності на земельні ділянки. Позиція Великої Палати Верховного Суду ґрунтується на наступних головних аргументах.

По-перше, відповідно до Указу Президента України від 8 серпня 1995 року № 720/95 «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [403] та Указу Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» [399], паюванню підлягають сільськогосподарські угіддя, передані у колективну власність, зокрема, колективним сільськогосподарським підприємствам. Позивач не пояснив, а суди не встановили, яким чином у КСП «8 Березня» могли залишитися спірні землі сільськогосподарського призначення, які не підлягали розпаюванню та не були розпайовані. При цьому передання сільськогосподарських угідь від колективного сільськогосподарського підприємства до власності юридичної особи, землі якої не підлягають розпаюванню відповідно до вказаних указів, спричинило б порушення прав членів колективного

сільськогосподарського підприємства на одержання відповідних земельних ділянок. Таким чином, на момент державної реєстрації за Держгеокадастром права власності на спірні земельні ділянки ФГ «Колос» не було ані власником зазначених земельних ділянок, ані землекористувачем на законних підставах.

По-друге, позивач наголошував, що відповідно до даних ЄДР ФГ «Колос» є юридичною особою з ідентифікаційним кодом 03747509, за яким раніше було зареєстровано КСП «8 Березня», що, в свою чергу, також указує на обставини правонаступництва. Відповідно до пункту 6 Положення про ЄДР (в чинній редакції) ідентифікаційний код зберігається за суб'єктом, якому він присвоєний, протягом усього періоду його існування і є єдиним; у разі перетворення юридичної особи, крім центральних органів виконавчої влади, за правонаступником зберігається її ідентифікаційний код; у разі припинення юридичної особи шляхом приєднання до іншої юридичної особи та створення на базі юридичної особи, що припинилася, відокремленого підрозділу ідентифікаційний код такої юридичної особи залишається за відокремленим підрозділом; в інших випадках припинення юридичної особи присвоєння її ідентифікаційного коду новоствореним суб'єктам забороняється. Відповідно до пункту 15 Положення про ЄДР (в редакції станом на день створення ФГ «Колос») ідентифікаційний код є єдиним для всього інформаційного простору України і зберігається за суб'єктом протягом усього періоду його існування; у разі перереєстрації (створення) суб'єкта господарської діяльності, що є правонаступником прав і майнових зобов'язань свого попередника, за ним зберігається ідентифікаційний код попередника.

Отже, відповідно до наведених норм ідентифікаційний код юридичної особи має бути унікальним, а присвоєння новоствореній юридичній особі ідентифікаційного коду іншої юридичної особи, яка не є правопопередником новоствореної юридичної особи, не допускається. Водночас помилкове присвоєння новоствореній юридичній особі ідентифікаційного коду іншої юридичної особи, яка не є правопопередником цієї новоствореної юридичної особи, свідчить про порушення законодавства, але така помилка не є підставою правонаступництва.

По-третє, аналіз норм ч. 1-3 та 5 ст. 2 Закону № 2009-XII «Про селянське (фермерське) господарство» у редакції, чинній на момент створення ФГ «Колос» (тобто на 26 червня 2000 р.) свідчить, що, на відміну від колективного сільськогосподарського підприємства, селянське (фермерське) господарство визначалося як підприємництво саме сімейного типу, коли членами селянського (фермерського) господарства могли бути саме подружжя, їх батьки, діти, які досягли 16-річного віку, та інші родичі. Отже, *колективне сільськогосподарське підприємство, члени якого не є подружжям, їх батьками, дітьми, які досягли 16-річного віку, іншими родичами, не могло бути перетворене на селянське (фермерське) господарство*. Таким чином, згідно з відомостями, які містяться у витягу з ЄДР, 26 червня 2000 року проводилась реєстрація нового підприємства - ФГ «Колос», а не перетворення КСП «8 Березня».

По-четверте, ВП ВС вважає за необхідне зазначити, що навіть у випадку прийняття рішення про реорганізацію КСП «8 Березня» шляхом перетворення в іншу юридичну особу колишні члени КСП «8 Березня» автоматично повинні були б стати учасниками цієї юридичної особи, позаяк перетворенням юридичної особи є саме зміна її організаційно-правової форми, а не складу її учасників. Натомість згідно зі статутом ФГ «Колос», єдиним засновником останнього є ОСОБА_1 . Тобто *перетворення з КСП «8 Березня» у ФГ «Колос» не відбулося, оскільки склад засновників (учасників) КСП «8 Березня» та ФГ «Колос» не співпадають*.

Крім того, обов'язковою передумовою для реалізації права на судовий захист у порядку господарського судочинства є наявність у позивача суб'єктивного матеріального права або охоронюваного законом інтересу, які порушуються, не визнаються або оспорується іншими особами - відповідачами, та на захист якого спрямоване звернення до суду з позовом.

Відсутність права на позов у матеріальному розумінні спричиняє прийняття рішення про відмову в задоволенні позову незалежно від інших установлених судом обставин, оскільки лише наявність права обумовлює виникнення в інших осіб відповідного обов'язку перед особою, якій таке право належить і яка може вимагати виконання такого обов'язку (вчинити певні дії або утриматись від їх вчинення) від

зобов'язаних осіб. Тобто лише встановивши наявність у особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного матеріального права або охоронюваного законом інтересу, на захист яких подано позов, суд з'ясовує наявність чи відсутність факту порушення або оспорювання і, відповідно, приймає рішення про захист порушеного права або відмовляє позивачу в захисті, встановивши безпідставність та необґрунтованість заявлених вимог. Таким чином, як на момент звернення позивача з позовом, так і на час ухвалення судових рішень у справі права позивача оскаржуваними рішеннями про реєстрацію права власності на спірні земельні ділянки не порушені [303].

Отже, судова практика наразі йде шляхом неможливості створення фермерського господарства саме шляхом перетворення з іншої юридичної особи, в тому числі і з колективного сільськогосподарського підприємства. І це убачається цілком логічним, враховуючи сутність таких організаційно-правових форм як фермерське господарство та колективне сільськогосподарське підприємство.

Наступною організаційно-правовою формою господарської організації, за допомогою якої також оформлюють ведення бізнесу в галузі сільського господарства, за умови використання в ньому праці членів однієї сім'ї, виступає *фермерське господарство* із статусом юридичної особи (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»). Відповідно до положень ч. 1 ст. 35 зазначеного Закону фермерське господарство може бути припинено шляхом реорганізації, втім не зазначається, в які саме інші організаційно-правові форми господарських організацій може перетворюватися фермерське господарство.

В свою чергу в юридичній літературі по-різному ставляться щодо питань перетворення фермерського господарства та, в які саме організаційно-правові форми господарських організацій. Так, деякі юристи-практики не убачають ніяких перешкод щодо можливості перетворення фермерського господарства на товариство з обмеженою відповідальністю, враховуючи саме той факт, що останнє має зручну форму ведення бізнесу та є достатньо розповсюдженою формою здійснення підприємницької діяльності [41]. Крім того, висловлюють таку позицію: якщо в законі немає конкретних застережень або міститься стандартна фраза, що припинення здійснюється відповідно до Закону № 755 (Закон про держреєстрацію), то із

закріпленого у ст. 19 Конституції України принципу стосовно того, що юридичним особам приватного права дозволено все, що прямо не заборонено законом, слідує висновок про можливість зміни організаційно-правової форми такої юридичної особи на будь-яку іншу. В продовження цієї тези акцентують увагу на тому, що Закон України «Про фермерське господарство» не містить ніяких застережень щодо використання таких організаційно-правових форм господарських організацій, як товариство з обмеженою відповідальністю та приватне підприємство, а отже, перетворення фермерського господарства на такі види організаційно-правових форм не повинно викликати труднощі.

В свою чергу не можемо не згадати славнозвісний проєкт Закону № 6013 від 09.09.2021 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (12 січня 2023 року було прийнято за основу із продовженням строку підготовки), автори якого у пояснювальній записці наголошують на необхідності комплексного врегулювання проблеми правового статусу підприємств, майнової основи забезпечення підприємницької діяльності – шляхом застосування процедури реорганізації у формі перетворення, зокрема і щодо фермерських господарств, які планується перетворити у ТОВ.

Втім, подібні майбутні нововведення сприймаються неоднозначно. Посадовці Міністерства аграрної політики та продовольства України випромінюють оптимізм, зазначаючи, що перехід має відбутися безболісно, адже до правонаступників перейдуть усі права, у тому числі на землю, ліцензії, дозволи тощо. Разом з тим, представники аграрного сектора налаштовані не так оптимістично, адже все виглядає просто тільки на папері, ще відчуваються відгуки попереднього досвіду агропідприємств, зокрема у період реорганізації колективних господарських підприємств (масова реорганізація пройшла у 2000 році), показав, що це створило проблеми, які вирішуються судами у 2023 році: спори про правонаступництво та права на землі є актуальними й донині. Як зазначає заступник голови Комітету НААУ з питань аграрного, земельного та довкілевого права, Д. Навроцький: «Трансформація фермерських господарств у товариства з обмеженою відповідальністю може призвести

до замороження або припинення багатьох господарств, що є негативом для аграрного сектору [230].

Отже, враховуючи зазначене, перетворення фермерського господарства в інші організаційно-правові форми господарських організацій може мати місце, але з урахуванням особливостей ведення сільськогосподарського бізнесу у такий спосіб, а також необхідності збереження мети та сфери діяльності, тобто спрямованої на виробництво товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках з урахуванням забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств.

Наступною організаційно-правовою формою господарської організації виступають *господарські товариства*, які умовно можна поділити на об'єднання осіб, де ключова роль відводиться особам (сюди відносяться повні та командитні товариства), а також об'єднання капіталів, в яких переважно домінують майнові елементи (сюди відносяться АТ, ТОВ та ТДВ).

Щодо таких організаційно-правових форм, як господарські товариства, що належать до об'єднання осіб (*повні та командитні товариства*), ЦК України встановлює певні юридичні факти, за наявності яких може бути застосована реорганізація в формі перетворення.

Так, у разі, якщо в *повному товаристві* залишається один учасник, цей учасник має право протягом 6 місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1 ст. 132 ЦК України). Тобто у разі одномоментного існування таких юридичних фактів як: наявність одного повного учасника та строку – протягом 6 місяців, *повне товариство* може бути реорганізовано в *інше господарське товариство*. Враховуючи норми про господарські товариства, такі як повні та командитні, вочевидь законодавець покладав таку логіку, що це будуть господарські товариства, що належать до об'єднання капіталів в одній особі – АТ (ст. 7 Закону про АТ 2022 року), ТОВ та ТДВ (ст. 37 Закону про ТОВ та ТДВ).

Інше господарське товариство, яке належить до об'єднання осіб, - командитне товариство – за наявності такої умови (юридичного факту) – як вибуття усіх

вкладників, повинно ліквідуватися або повні учасники мають право *командитне товариство* перетворити у *повне товариство* (ч. 1 ст. 139 ЦК України ч. 2 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства»).

Слід зазначити, що аналізовані положення, закріплені у статтях про визначення особливостей ліквідації повних чи командитних товариств, використовується як альтернатива ліквідації. Відносно форм реорганізації для повних та командитних товариств, то чинне законодавства, окрім загальних положень про порядок припинення юридичних осіб, які містяться у ЦК України, не визначає особливостей їх реорганізації [262, с. 70].

Отже, як убачається із норм щодо перетворення повних та командитних товариств, то в даному випадку законодавець намагається зберегти наступність у відносинах, намагаючись проводити реорганізацію шляхом перетворення в межах господарських товариств, які належать до об'єднання осіб, а не до об'єднання капіталів. І це є цілком логічним, адже внутрішні відносини між повними учасниками в товариствах, які відносяться до об'єднання капіталів (повні та командитні товариства), по-перше, побудовані на засадах фідучіарності, по-друге, відповідальність учасників є посиленою (у порівнянні із відповідальністю акціонерів/учасників в АТ, ТОВ та ТДВ), тобто вони солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить.

Що ж стосується реорганізації шляхом перетворення господарських товариств, які відносяться до об'єднання капіталів (АТ, ТОВ та ТДВ) – ці питання регламентуються спеціальними Законами, які окремо регулюють правовий статус таких видів господарських товариств, враховуючи складність в створенні та управлінні в АТ та широку розповсюдженість ТОВ. Так, Законом про АТ 2022 року встановлюються певні вимоги щодо здійснення реорганізації шляхом перетворення, зокрема, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 133 аналізованого закону АТ може бути перетворено на *інше господарське товариство* або *виробничий кооператив*.

При цьому цей Закон містить певні заборони та відповідні умови щодо здійснення реорганізації в формі перетворення. По-перше, встановлює норму-заборону, відповідно до якої, АТ не може одночасно здійснювати злиття, приєднання,

поділ, виділ та/або перетворення (абз. 3 ч. 1 ст. 115). По-друге, перетворення АТ на інше господарське товариство (крім ТОВ та ТДВ) або виробничий кооператив після прийняття відповідного рішення загальних зборів передбачає можливість його здійснення тільки за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства – правонаступника. Така згода підтверджується шляхом підписання всіма засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства – правонаступника (абз. 4 ч. 3 ст. 133).

Реорганізація шляхом *перетворення ТОВ або ТДВ* передбачає зміну організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству- правонаступнику (ч. 1 ст. 52 Закону про ТОВ та ТДВ). Виходячи із визначення, перетворення, під яким розуміється зміна організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству – правонаступнику (ч. 1 ст. 52 Закону про ТОВ та ТДВ), можна констатувати, що *ТОВ/ТДВ*, можуть бути реорганізовані шляхом перетворення в *будь-яке господарське товариство*.

Як вже зазначалося в підрозділі 1.1. дисертаційного дослідження, чинне законодавство передбачає окремі вимоги щодо особливостей реорганізації шляхом перетворення для спеціальних суб'єктів господарювання, зокрема щодо правил реорганізації банків шляхом перетворення – не застосовуються норми законодавства щодо припинення юридичної особи; кредитори не мають права вимагати від банку припинення чи дострокового виконання зобов'язання; не складається план реорганізації банку (ч. 3 ст. 26, ч. 2 ст. 27 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Крім того, Постановою КГС ВС від 18.11.2021 р. у справі № 910/4475/19, якою сформована позиція ВС щодо ініціювання справи про банкрутство юридичної особи, у якої відкликано банківську ліцензію, зазначається наступна теза стосовно питання реорганізації шляхом перетворення юридичної особи, яка має статус банку: «Зміна найменування та/або організаційно-правової форми, реорганізація, перетворення юридичної особи, яка має статус банку, в небанківську установу, її ліквідація не в

порядку, встановленому законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не допускається і не позбавляє її статусу банку, а тому не дає правових підстав для застосування до такої юридичної особи положень Закону України «Про банкрутство» та Кодексу України про процедуру банкрутства» (п. 9.25) [349]. Отже, із цього положення констатуємо, що судова практика йде шляхом заборони процедури перетворення юридичної особи, яка має статус банку, в небанківську установу.

2.2.4 Складні реорганізаційні форми

Глобалізаційні та макроекономічні процеси, швидко змінюване конкурентне середовище вимагає нового рівня розвитку національних ринків, які стають все більш інтегрованими. Це зумовлює потребу в захисті інтересів суб'єктів господарювання щодо зміцнення своїх позицій на відповідних ринках, в тому числі шляхом запровадження різних методів та інструментів економічного та правового характеру, зокрема застосування складних реорганізаційних форм, які є одним із ефективних заходів, що забезпечує оптимізацію системи функціонування та управління суб'єкта господарювання, ефективний розподіл та використання ресурсів, підвищення конкурентоздатності виготовленої продукції.

Питання запровадження складних реорганізаційних форм на законодавчому рівні залишається відкритим та не врегульованим, по багатьом видам організаційно-правових форм господарських організацій й досі не передбачено можливі реорганізаційні-схеми в формі перетворення (тобто в які організаційно-правові форми можуть бути перетворені ті чи інші види господарських організацій). Крім того, можливість застосування в одній процедурі реорганізації декількох її форм (злиття та перетворення, приєднання та перетворення, поділ та перетворення, виділ та перетворення), різних організаційно-правових форм та одночасного застосування різних форм реорганізації та організаційно-правових форм (наприклад, ТОВ+ТДВ=АТ

– йде застосування одночасно двох форм реорганізації – злиття та перетворення, а також різних організаційно-правових форм (ТОВ, ТДВ, АТ)).

У науковій літературі застосовуються різні поняття для позначення досліджуваного явища, а саме: «змішана реорганізація» (Ю. М. Юркевич [621, с. 170]; Є. В. Петров [269, с. 83]; О. М. Стратюк [488, с.113-115], В. Г. Жорнокуй [104, с. 51]), «комплексна реорганізація» або «двоступінчаста реорганізаційна процедура», «складна реорганізація» (О. Р. Кібенко [143, с. 379-380], Я. І. Функ [526, с. 62], Н. В. Щербакова [580, с. 75]), «змішане злиття» (В. М. Саветчук [452, с. 76-77]), «поєднання форм при реорганізації підприємницьких юридичних осіб» (А. В. Зеліско [126, с. 393]), які мають різне змістовне навантаження.

Так, під змішаною реорганізацією Ю. М. Юркевич розуміє реорганізацію, в якій беруть участь або при проведенні якої виникають юридичні особи іншої організаційно-правової форми, тобто одночасно із перетворенням використовуються інші способи припинення юридичних осіб, наприклад, а) злиття юридичних осіб різних організаційно-правових форм, оскільки в такому разі принаймні щодо однієї з них відбувається додатково ще й перетворення; б) приєднання до юридичної особи іншої організаційно-правової форми; в) поділ юридичної особи, в результаті якого хоча б один з її правонаступників утворюється в іншій організаційно-правовій формі, ніж юридична особа-правопередник [621, с. 170]. Такої же позиції додержується й Є. В. Петров, зазначаючи, що змішана реорганізація – це така реорганізація, в якій беруть участь або при проведенні якої виникають юридичні особи іншої організаційно-правової форми) [269, с. 83].

В свою чергу В. Г. Жорнокуй дещо розширює зміст змішаної реорганізації, вказуючи, що окрім можливості поєднання кількох способів реорганізації, серед яких злиття, приєднання, поділ і виділ, що можуть здійснюватися в комплексному об'єднанні в межах однієї організаційно-правової форми; змішана реорганізація передбачає ще й можливість поєднання одного з таких способів реорганізації (як злиття, приєднання, поділ чи виділ) із перетворенням підприємницької юридичної особи на іншу організаційно-правову форму [104, с. 51].

О. Р. Кібенко процес поєднання декількох форм реорганізації (наприклад, ТДВ приєднується до ТОВ з перетворенням останнього на АТ) називає складною реорганізацію [143, с. 379-380], тобто використання під час реорганізації, так би мовити, подвійної реорганізаційної форми (приєднання-перетворення), а також різних організаційно-правових форм (товариство з додатковою відповідальністю-товариство з обмеженою відповідальністю-АТ).

Як справедливо відмічає Я. І. Функ, така складна реорганізація представляє собою єдиний процес та є альтернативою двом послідовним реорганізаціям. Так, перетворення можливо одночасно з будь-якою із чотирьох форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ) [526, с. 62], а отже правомірним є існування таких складних реорганізаційних форм як, наприклад, поділ з перетворенням, перетворення із злиттям, тощо.

Слід зазначити, що можливість проведення складної реорганізації, тобто з одночасним застосуванням різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) чи різних організаційно-правових форм юридичних осіб під час перетворення або одночасним поєднанням і різних форм реорганізації, і організаційно-правових форм юридичних осіб, як вже неодноразово наголошувалося в науковій літературі, – чинним законодавством не передбачено [601, с. 175], але й не забороняється.

Узагальнюючи висловлені позиції з приводу таких ускладнених правових конструкцій під час проведення реорганізації господарських організацій у разі одночасного застосування різних організаційно-правових форм або різних форм реорганізації, або поєднанням цих двох процесів одночасно, треба зазначити наступне. По-перше, важливо чітко розмежовувати вказані складні реорганізаційні форми, оскільки вони різні за своїм змістовним навантаженням, а також застосовувати одноманітні назви, характеризуючи вказані процеси. По-друге, наявність різних назв щодо вказаних складних реорганізаційних форм в науковій літературі обумовлено тим, що ці ускладнені конструкції не отримали свого законодавчого втілення, втім й не забороняють їх відповідного застосування. Крім того, використання різних понять для позначення аналізованих процесів щодо реорганізації, яка проводиться із одночасним

застосуванням різних її форм, а також щодо реорганізації за участі господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах, обумовлено різними механізмами її здійснення. По-третє, складні реорганізаційні форми – це є породжене правозастосовчою практикою явище, метою якого є скорочення або виключення тимчасових та матеріальних затрат на проведення двох послідовних реорганізацій. Таке положення можна вважати прогресивним, яке сприяє розвитку ділового обігу та надає в цілому позитивний ефект на умови здійснення господарської діяльності.

Отже, спробуємо надати власне бачення щодо угруповання та змістовного розмежування вказаних складних реорганізаційних форм. На підставі проведеного аналізу наукових точок зору, доцільно виокремити три складні реорганізаційні форми, надати їм відповідні назви та характеристику:

- (1) складна реорганізаційна форма із одночасним застосуванням різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення);
- (2) складна реорганізаційна форма за участі двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах, у разі, якщо законом передбачена можливість перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм;
- (3) складна реорганізаційна форма із одночасним застосуванням різних форм реорганізації та за участі господарських організацій різних організаційно-правових форм.

Перша складна реорганізаційна форма, як зазначалося вище в підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження, виступає однією із різновидів поділу реорганізації господарських організацій *в залежності від кількості одночасно використаних (застосованих) форм реорганізації* поруч із одиничною реорганізацією та має назву подвійна (складна) реорганізація. Остання може мати такі форми прояву: злиття-перетворення, приєднання-перетворення, поділ-перетворення, тощо. Іншим видом реорганізації за даним критерієм класифікації виступає *одинична реорганізація* – така реорганізація, під час проведення якої застосовується одна організаційно-правова форма в межах однієї форми реорганізації.

В чинному законодавстві така реорганізаційна форма із одночасним застосуванням різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) – яку позначили називати складною реорганізацією – не передбачена чинним законодавством. Як зазначалося вище (в 2.2.3 даного дисертаційного дослідження), нормативно-правові акти, які регулюють правове становище окремих організаційно-правових форм господарських організацій, свідчать про те, що в цих актах або міститься пряма заборона на проведення кількох форм реорганізації одночасно, або не існує такої заборони, втім відсутні відповідні правові механізми щодо проведення такої ускладненої процедури реорганізації. Так, відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 115 Закону про АТ 2022 року АТ не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення. Отже, АТ не може одночасно здійснити, наприклад, виділ із себе нового АТ і злиття з іншим товариством, або ж здійснити злиття АТ і перетворити на ТОВ. Оновлений Закон про АТ 2022 року, який поєднав у собі англо-американську та континентальну правові моделі щодо організації корпоративного управління в АТ, на превеликий жаль, не передбачив концепцію складної реорганізації, з огляду на те, що зарубіжні правопорядки допускають та ефективно використовують складні (змішані, суміщені) реорганізаційні процедури.

Законом про ТОВ та ТДВ відповідно до ч. 1 ст. 48 передбачається, що товариство може припинитися внаслідок передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам- правонаступникам. На перший погляд, начебто, ніяких обмежень чи заборон немає. Втім, якщо проаналізувати відповідні статті, які регламентують форми реорганізації, то тут можна прослідкувати наступне: коли законодавець використовує термін «товариство», то це слід розуміти, як ТОВ, виходячи із змісту ст. 1 вказаного Закону – сфери застосування, а саме на яких суб'єктів розповсюджується дія Закону; тоді ж, коли мова йде не тільки про ТОВ та ТДВ, законодавець чітко зазначає термін «господарське товариство». Отже, ст. 47 Закону про ТОВ та ТДВ встановлює обмеження, згідно якого виділом ТОВ є створення одного або більше товариств із передаванням йому (їм) згідно з розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків товариства, з якого здійснюється виділ без припинення останнього. В даному випадку цю статтю слід

розуміти саме таким чином, що мова йде виключно про ТОВ та ТДВ, тобто така форма реорганізації як виділ, у ТОВ та ТДВ може здійснюватися тільки в такій організаційно-правовій формі. Стосовно інших форм (злиття, приєднання, поділ, перетворення), то відповідно до ст. ст. 49-51 аналізованого Закону процедури у відповідних формах можуть зумовлювати створення нового господарського товариства – правонаступника, а отже, таким чином, як сформульовані вказані норми, можна прийти до висновку щодо можливості створення будь-яких організаційно-правових форм господарських товариств шляхом застосування складної реорганізації, наприклад, шляхом злиття двох ТОВ і перетворення в АТ.

Будь-які обмеження та заборони щодо одночасно використання різних форм реорганізації законодавством не передбачено стосовно інших видів господарських організацій, зокрема господарських товариств (повних та командитних товариств); виробничих кооперативів, державних, комунальних підприємств та інших організаційно-правових форм господарювання.

З цього приводу доцільно звернутися до законодавства зарубіжних країн (США, Франції, Німеччини, Швейцарії, Бельгії) [696, с. 4-5], де проведення складної реорганізації юридичних осіб передбачено на законодавчому рівні і активно застосовується на практиці, зокрема під час проведення реорганізації у формі поділу із одночасним застосуванням таких форм як приєднання та перетворення, або злиття та перетворення. Важливість запровадження таких реорганізаційних процедур обумовлена ще й євро-інтеграційними кроками нашої держави, насамперед, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, положення якої в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління (глава 13) [94, с. 11-12] ставить на меті приведення регулювання діяльності корпорацій до вимог міжнародних стандартів та поступового зближення з правилами ЄС.

Так, в праві ЄС передбачено можливість проведення складної реорганізації, тобто з одночасним застосуванням різних форм реорганізації, зокрема такий різновид поділу акціонерних компаній як «поділ шляхом придбання» (*“division by acquisition”*), котрий означає операцію, у результаті якої компанія після свого припинення без процедури ліквідації передає більш ніж одній компанії всі свої активи та зобов'язання

в обмін на розподіл акціонерам поділюваної компанії акцій компаній, що отримують внески в результаті поділу, та, можливо, грошову виплату в розмірі не більше 10% номінальної вартості розподілених акцій або, якщо вони не мають номінальної вартості, їхньої облікової номінальної вартості (ст. 136 Директиви ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14 червня 2017 р. [88]).

В свою чергу в Законі Німеччини про реорганізацію (*Umwandlungsgesetz*) виокремлюють таку форму реорганізації як *виділ (Abspaltung) шляхом придбання*, що означає виділення товариством однієї або більше частин від свого майна шляхом передачі цієї частини або цих частин відповідно як сукупність одному або більше існуючим(ому) товариствам(у) в обмін на забезпечення акцій у товаристві, яке отримує майно, акціонерам товариства, яке передає майно.

Кодексом комерційних товариств Польщі (*Kodeks spółek handlowych*), окрім можливості *поділу шляхом поглинання/придбання (podział przez przejęcie)* (передача всього майна товариства, що поділяється, іншим товариствам в обмін на акції або акції компанії-покупця, які покриваються акціонерами розділеної компанії), передбачається ще й така форма як *поділ шляхом поглинання та створення нового товариства (podział przez przejęcie i zawiązanie nowej spółki)* – передача всього майна розділеного товариства існуючому та новому створеному товариству; а також *поділ шляхом виділення (podział przez wydzielenie)* – передача частини активів розділеного товариства існуючому товариству або до нового створеного товариства (§ 1 ст. 529).

Отже, аналіз даних норм свідчить про те, що під час здійснення процедури поділу/виділу шляхом придбання, по суті, в межах одного процесу застосовуються дві різні форми реорганізації такі як – поділ та приєднання, або виділ і приєднання, подекуди до вказаних форм додається ще й третя форма – перетворення. Враховуючи положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління, яке зумовлює привести регулювання діяльності корпорацій, зокрема регулювання процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до вимог міжнародних стандартів та поступове зближення з правилами і рекомендаціями ЄС, а також положення законодавства ЄС та законодавства зарубіжних країн (зокрема, Німеччини, Польщі), вважаємо за необхідне

розширити сферу застосування форм реорганізації, надавши можливість одночасного запровадження різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких *форм як: «поділ шляхом придбання», «виділ шляхом придбання».*

Друга складна реорганізаційна форма – це така форма- за участі двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах у разі, якщо законом передбачена можливість перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм. Як зазначалося вище, в науковій літературі більшість науковців таку ускладнену реорганізаційну форму називають *змішаною реорганізацією.*

Як і щодо попередньої реорганізаційної форми, чинне законодавство не передбачає змішану реорганізацію, це поняття суто напрацьовано в науці. У відповідних статтях ЦК України (ст. ст. 104-109), ГК України (ст. ст. 56, 59), спеціальних законів, які регулюють правові статуси окремих господарських організацій, можливість проведення такого виду реорганізації господарських організацій, як змішана – не згадується, але й не передбачено прямої заборони на її проведення. В даному випадку щодо можливості застосування різних організаційно-правових форм під час проведення реорганізації в будь-якій формі слід зазначити наступне.

По-перше, навряд чи можна в даних реорганізаційних правовідносинах вважати доцільним застосування такого загальнодозвільного принципу – «що прямо не заборонено законом, – те дозволено», оскільки, вважаємо, що процес реорганізації сам по собі – є доволі складним, обтяженим наявністю різних видів організаційно-правових форм, які задіяні у процесі реорганізації, а отже, застосування такого принципу не є виправданим і доцільним. По-друге, як слушно зазначається в юридичній літературі, припинення юридичних осіб, пов'язане також з діяльністю державного реєстратора, який як державний службовець під час здійснення державної реєстрації припинення юридичних осіб повинен діяти виключно в межах та порядку, передбачених законом, що регулює вказані правовідносини [621, с. 171; 143, с. 379].

По-третє, слід враховувати передбачені законодавством норми, які регламентують питання зміни однієї організаційно-правової форми на іншу (як було проаналізовано в підрозділі 2.2.3). Тому ще раз підкреслюємо, що змішана реорганізація – це така реорганізаційна форма за участі двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах, яка може бути проведена тільки у разі, якщо законом передбачена можливість перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм.

Дана реорганізаційна форма як *змішана реорганізація* може бути розглянута як один із видів реорганізації господарських організацій, який поділено за таким критерієм класифікації як – *в залежності від кількості одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації* (злиття, приєднання, поділ та виділ). Іншим видом реорганізації за даним критерієм класифікації виступає *однорідна реорганізація* – така реорганізація, під час проведення якої застосовується одна організаційно-правова форма в межах однієї форми реорганізації.

Для дослідження даної реорганізаційної форми як змішана реорганізація, корисним убачається аналіз досвіду зарубіжних країн. Насамперед, слід констатувати відсутність уніфікованого підходу щодо вирішення проблематики з питань змішаної реорганізації (поєднання декількох організаційно-правових форм в межах однієї із форм реорганізації) у законодавстві держав-членів ЄС. Так, відповідно до Закону ФРН «Про реорганізацію» передбачено концепцію змішаного злиття та закріплено перелік організаційно-правових форм, у яких юридичні особи мають право брати участь у злитті (Sec. 3) [702]. В свою чергу, Комерційний кодекс Франції теж вказує на те, що у злитті можуть брати участь товариства різних форм (L. 236-2). Кожне зацікавлене товариство приймає відповідне рішення про злиття або рішення про поділ у такому порядку, як внесення відповідних змін до статуту товариства. Якщо під час процедури злиття або поділу відбувається створення нових товариств, то кожне з цих товариств створюється відповідно до правил, які необхідні та відповідають організаційно-правовій формі створюваного товариства [632].

В достатній мірі викладені прописані правила із змішаної реорганізації у формі злиття у Федеральному Законі Швейцарії «Про злиття» (*Bundesgesetz über Fusion, Spaltung, Umwandlung und Vermögensübertragung (Fusionsgesetz, FusG)*) від 03 жовтня 2003 р., в якому докладно виписано всі види юридичних осіб та яких організаційно-правових форм, котрі можуть брати участь у злитті між собою. В якості прикладу наведемо ст. 4 аналізованого Закону, який передбачає, що корпорації можуть зливатись з іншими корпораціями (АТ та ТОВ), кооперативами, а у випадку, якщо корпорація виступає як юридична особа, до якої здійснюється приєднання – із повними та командитними товариствами, а також асоціаціями, які зареєстровані у торговому реєстрі [629].

Згідно положень Кодексу торговельних товариств Польщі під час проведення злиття та приєднання можуть бути залучені усі види товариств за умови, якщо вони перебувають у стані процедури ліквідації або неспроможності. В процедурі злиття (приєднання) можуть брати участь товариства різних організаційно-правових форм та видів. Так, товариство осіб можуть здійснювати злиття (приєднання) з товариством капіталів, але при цьому товариством, до якого здійснюється приєднання або яке виникає шляхом злиття, може бути виключно товариство капіталів [179, с. 147]. В той же час щодо поділу та виділу польське законодавство чітко передбачає таку можливість тільки серед товариств капіталів, обґрунтовуючи застосування таких правових форм диверсифікацією майна декількох суб'єктів права. Крім того, встановлюються певні правила-заборони під час здійснення процедур поділу та виділу відносно 1) товариства осіб; 2) АТ, статутний капітал якого повністю не сплачений; 3) товариства, яке знаходиться в процедурі ліквідації, та розпочався поділ майна; 4) товариства, яке знаходиться у процедурі конкурсного провадження [179, с. 156-157].

Також змішана реорганізація передбачена й положеннями ЦК Молдови, згідно яких об'єднання або дроблення може відбуватися в різних формах юридичних осіб за умови, що всі реорганізовані юридичні особи є зареєстрованими в одному і тому ж передбаченому законом державному реєстрі (ст. 69) [543].

В той же час є й такі держави, зокрема Нідерланди, в законодавстві яких закріплено протилежний підхід. Так, ЦК Нідерландів передбачає наступні норми-

правила: а) процедура злиття дозволяється між юридичними особами, але тільки в межах однієї організаційно-правової форми; б) у разі злиття шляхом створення нового суб'єкта – організаційно-правова форма новоствореної юридичної особи повинна бути ідентичною до тих, у якій існували правопередники [652].

Отже, як убачається із зазначеного аналізу законодавства зарубіжних країн змішана реорганізація із застосуванням різних організаційних правових форм, в більшості своїй, передбачається відповідними нормами або в кодифікованих актах (наприклад, Комерційний кодекс Франції, Кодекс торговельних товариств Польщі, Цивільний кодекс Молдови), або в спеціальних законах, які регламентують питання процедури проведення реорганізації чи окремої її форми (наприклад, Закон ФРН «Про реорганізацію», Федеральний Закон Швейцарії «Про злиття»), але із відповідними правилами та умовами.

В цьому зв'язку доцільно зупинитися на оновленій редакції Закону про АТ 2022 року, який регламентує питання правового статусу АТ. Вже зазначалося, що даним законом, по-перше, передбачена пряма заборона АТ одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення (абз. 3 ч. 1 ст. 115); по-друге, у результаті злиття (ч. 1 ст. 117), приєднання (ч. 1 ст. 119), поділу (ч. 1 ст. 125), виділу (ч. 1 ст. 127) в якості правонаступника може виступати лише АТ (товариства); по-третє, АТ може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив (ч. 1 ст. 133). Із вище зазначеного чітко убачається пряма заборона відносно АТ щодо одночасного застосування із АТ різних організаційно-правових форм під час злиття, приєднання, поділу, виділу (тобто на використання змішаної реорганізації), так і одночасного застосування різних форм реорганізації (складної реорганізації).

Крім того, аналіз наукових досліджень зацентровує свою увагу й на тому, чи є доцільним та ефективним застосування складної процедури реорганізації. В науковій літературі щодо застосування змішаної та складної реорганізації висловлюються критичні мислення. Так, О. М. Стратюк вказує на доцільність введення на законодавчому рівні змішаної реорганізації, яка полягає у виборі декількох способів реорганізації (злиття, приєднання, поділ та виділ), що можуть здійснюватися у

комплексному об'єднанні в межах однієї організаційно-правової форми та / або декількох організаційно-правових форм (з перетворенням) юридичних осіб [488, с. 125]. В свою чергу, як слушно зазначає В. В. Заборовський, заборонивши «змішану» реорганізацію за участю АТ, законодавець тим самим зробив значний крок назад, що значно ускладнює та затягує процедуру реорганізації за участю юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання [106, с. 154]. В. М. Саветчук справедливо обґрунтовує практичну значимість впровадження норм, які б дозволяли змішану реорганізацію, зокрема це питання економії часу та коштів юридичних осіб, які приймають участь в реорганізації [452, с. 77].

Крім того, ще раз підкреслюємо та зацентруємо увагу на доцільності запровадження механізму складних реорганізаційних форм (змішана та складана реорганізація) господарських організацій шляхом встановлення в законодавстві відповідних правил, процедур і обмежень щодо можливих реорганізаційних процедур. Зокрема, як вже неодноразово зазначалося в юридичній літературі, доцільно надати право господарським товариствам здійснювати злиття, приєднання, поділ або виділ, у результаті яких можуть виникати юридичні особи, організаційно-правова форма котрих була б відмінною від організаційно-правової форми їх правонаступників [561, с. 167]; переглянути можливі моделі перетворення юридичних осіб різних організаційно-правових форм, враховуючи законодавчі обмеження та узгодити із відповідними можливими схемами застосування складної реорганізації, а також виключити норми, які забороняють АТ проводити реорганізацію із іншими видами підприємницьких товариств [580, с. 81]. Як вірно зазначає І. М. Кучеренко, при вирішенні цих питань потрібно виходити із певних принципів, як наприклад, при виділі та поділі підприємницьких юридичних осіб статутний капітал та чисті активи юридичних осіб, які виділяються, повинні корелюватися і не можуть бути меншими, ніж статутний капітал кожної юридичної особи, яка є суб'єктом виділу або поділу [197, с. 55].

Отже, на підставі проведеного аналізу законодавства України, зарубіжних країн та наукових точок зору на предмет застосування змішаної реорганізації господарських організацій слід зробити наступні висновки і пропозиції.

По-перше, доцільно передбачити в законодавстві можливість застосування змішаної реорганізації, а саме участі двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах, у разі, якщо законом передбачена процедура перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм. По-друге, необхідно встановити норми-заборони, на кшталт тих, які встановлені в законодавстві держав-членів ЄС, відносно таких товариств, які не мають права застосовувати змішану реорганізацію, зокрема, АТ, статутний капітал яких повністю не сплачено; товариства, які знаходяться в процедурі ліквідації, та розпочато процес поділу майна. По-третє, доцільно під час здійснення змішаної реорганізації враховувати принцип поділу господарських товариств – на товариства капіталів та товариства осіб, та не застосовувати змішану реорганізацію одночасно із такими товариствами в межах однієї процедури реорганізації, а тільки після проведення відповідної процедури перетворення господарського товариства або до товариства капіталів, або до товариства осіб. І, по-четверте, для реалізації вище перерахованих правил, умов та заборон, необхідно виключити норми, які забороняють АТ проводити реорганізацію із іншими видами підприємницьких товариств (абз. 3 ч. 1 ст. 115 Закону про АТ 2022 року), а також, відповідно, оновити дефініції за такими формами реорганізації, як злиття (ч. 1 ст. 117 аналізованого Закону), приєднання (ч. 1 ст. 119), поділ (ч. 1 ст. 125) та виділ (ч. 1 ст. 127).

Третя складна реорганізаційна форма – реорганізаційна форма із можливістю одночасного застосування різних форм реорганізації (подвійна/складна реорганізація) та за участі господарських організацій різних організаційно-правових форм (змішана реорганізація). Уявляється вірним надати цій складній реорганізаційній формі загальну назву, яка б позначала поєднання відповідних явищ, розташування їх в певному порядку та об'єднання спільним процесом – всьому цьому відповідає назва «комбінаторний» [469, с. 242]. Отже, убачається доцільним надати третій складній реорганізаційній формі назву «комбінаторна реорганізація» – яка охоплює наявність в своєму складі двох інших складних реорганізаційних форм – подвійної/складної реорганізації (одночасне застосування різних форм реорганізації) та змішаної

реорганізації (участь господарських організацій різних організаційно-правових форм) – які поєднані між собою та об'єднані одночасно в одній єдиній комплексній процедурі реорганізації.

Дана реорганізаційна форма як комбінаторна реорганізація може бути розглянута як один із видів реорганізації господарських організацій, який поділено за таким критерієм класифікації як – *в залежності від одночасного застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації*. Іншим видом реорганізації за даним критерієм класифікації виступає *проста реорганізація* – така реорганізація, під час проведення якої застосовується одна організаційно-правова форма в межах однієї форми реорганізації.

За першим критерієм класифікації поділу реорганізації на види: *подвійну (складну) та одиничну* та за другим критерієм класифікації поділу реорганізації на види: *змішану та однорідну*, а також за третім критерієм класифікації поділу реорганізації на види: *комбінаторну та просту* – такий різновид реорганізації (як одинична, однорідна та проста), який має місце під час поділу за внутрішнім змістом є однаковими та позначають один і той же процес. Слід враховувати той факт, що під час використання того чи іншого критерію класифікації застосовується дихотомічний метод побудови, отже, отримані під час поділу види реорганізації мають бути протилежними. Таким чином, подвійна (складна) реорганізація, відповідно, протилежна їй – одинична; змішана реорганізація – однорідна; комбінаторна реорганізація – проста, - це все різні види реорганізації, які поділяються за різними критеріями, проте в яких одна із складових, як то одинична, однорідна та проста реорганізації, за своїм змістом є тотожними процесами.

Також підтвердженням можливості створення господарської організації шляхом застосування складних реорганізаційних форм може слугувати й судова практика, зокрема такий наявний приклад, як створення ТОВ в результаті реорганізації АТ шляхом поділу. Так, у провадженні господарського суду Дніпропетровської області перебувала справа за позовом акціонерного комерційного інноваційного банку «УкрСиббанк» в особі Дніпропетровського регіонального департаменту до АТ

закритого типу «Росток» про визнання протоколу рішення загальних зборів недійсним. Як убачається з матеріалів справи, на загальних зборах було прийняте рішення про припинення АТ закритого типу «Росток» шляхом поділу на два види окремих самотійних господарських товариства, а саме ТОВ, яке буде вести окремо торгіву діяльність, та товариство з обмеженою відповідальністю, яке буде займатися послугами із перевезення вантажів. Таким чином, можемо спостерігати, що фактично наявно відбулося припинення АТ із застосуванням одночасно двох форм реорганізації – поділу та перетворення, тобто, як зазначалося вище, має місце поєднання одночасно двох форм, а саме така *реорганізаційна форма, як подвійна (складна) реорганізація*.

Втім, суд відмовив в задоволенні позову, вказавши на відсутність порушень законодавства [352], в той час як норма Закону про АТ 2022 року на момент розгляду справи містила заборону для АТ щодо одночасного здійснення злиття, приєднання, поділу, виділу та/або перетворення (абз. 4 ч. 1 ст. 80), а також норму про те, що в результаті поділу АТ може створюватися виключно АТ (ч. 1 ст. 85). Отже, таким чином, дане судове рішення, фактично, узаконило можливість щодо створення ТОВ шляхом поділу, а отже визнало можливість застосування складної реорганізації в даних реорганізаційних правовідносинах.

Висновки до розділу 2:

Проведено класифікацію реорганізації шляхом угруповання її видів за юридичними (базуються на відповідних нормах закону) та економічними (мають економічне обґрунтування) критеріями. До юридичних критеріїв віднесено: (1) *воля суб'єкта – господарської організації (власника його майна) щодо проведення реорганізації* (добровільна реорганізація, примусова реорганізація, вимушена реорганізація); (2) *фактично-юридична підстава, яка зумовлює виникнення реорганізаційних відносин* (рішення учасників або органу господарської організації; судове рішення; рішення відповідних державних органів; норма закону, що має альтернативно-імперативний характер); (3) *необхідність отримання згоди уповноважених державних органів чи інших осіб на її проведення* (узгоджена/дозвільна

реорганізація, вільна реорганізація); (4) *правові наслідки, які виникають щодо господарської організації* (створення господарських організацій; зміна господарських організацій; припинення господарських організацій); (5) *кількість одночасно використаних форм реорганізації* (одинична реорганізація; подвійна (складна) реорганізація); (6) *збереження існуючої господарської організації в ЄДР* (реорганізація, при якій господарська організація як суб'єкт права, зберігається; реорганізація, при якій така організація як суб'єкт права не зберігається/припиняє своє існування); (7) *вид документу, яким оформлюються відносини із передачі прав та обов'язків* (передавальний акт; розподільчий баланс); (8) *момент завершення реорганізації* (державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР; державна реєстрація припинення господарських організацій (господарської організації); державна реєстрація новоутвореної господарської організації). До економічних критеріїв віднесено: (1) *мета* (добросовісна реорганізація, недобросовісна реорганізація); (2) *економічні наслідки щодо майна (прав та обов'язків) суб'єктів, які реорганізуються* (укрупнення господарської організації – централізація майна; розукрупнення/подрібнення господарської організації – децентралізація майна; зміна організаційно-правової форми); (3) *характер інтеграції суб'єктів господарювання шляхом укрупнення* (горизонтальне укрупнення; вертикальне укрупнення; діагональне (конгломеративне) укрупнення).

Запропоновано новий критерій поділу реорганізації на види *в залежності від фактично-юридичної підстави, яка закладена в основі виникнення реорганізаційних відносин*, реорганізація, яка базується на: (1) на рішенні учасників або органу господарської організації; (2) на судовому рішенні; (3) на рішенні відповідних державних органів; (4) на нормі закону, та має альтернативно-імперативний характер.

Встановлено, що теоретичне значення поділу реорганізації на види (класифікація) зумовлюється зміною реорганізаційних правовідносин в їх динаміці: виникнення (легалізаційна стадія), реалізація (стадія реалізації); припинення (завершальна стадія). З'ясовано, що правильне визначення виду реорганізації впливає на встановлення фактичного складу реорганізаційних правовідносин та можливої

дефектності одного з них, оскільки недобросовісна реорганізація як незаконна має виключатися, тобто визнаватися недійсною.

Обґрунтовано, що правильне визначення приналежності конкретних реорганізаційних правовідносин до певного з названих угруповань – видів реорганізації дозволяє: 1) врахувати всі сутнісні ознаки такого виду реорганізації, а отже провести її максимально ефективно і правомірно; 2) з усього різноманіття форм та видів реорганізації обрати найбільш оптимальну процедуру з огляду на поставлену мету і наявні ресурси; 3) уникнути помилкових і зайвих процедур і, відповідно, не порушувати стабільність і передбачуваність господарського обороту.

Додатково аргументовано, що злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення є самостійними формами реорганізації господарських організацій, виокремлено їх загальні та відмінні ознаки, запропоновано на їх підставі відповідні визначення понять із пропозицією закріплення в ч. 2-6 ст. 59¹ «Припинення господарської організації шляхом реорганізації» ГК України.

Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства України із законодавством ЄС, національним законодавством держав членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції), а також законодавством Великої Британії та США щодо питань реорганізації в формі злиття та приєднання, на підставі якого сформульовано відповідні висновки та пропозиції, які мають не тільки теоретичне, але й практичне значення, зокрема під час законотворчого процесу із зближення законодавства України та законодавства ЄС.

Додатково аргументовано, що під час реорганізації в формі поділу та виділу має місце універсальне правонаступництво, а не сингулярне (парцелярне, часткове) з виокремленням його характеристик.

Проведений аналіз судової практики щодо сутності реорганізації у формі виділу свідчить про різницю підходів, які мають кардинально протилежний характер, коли: (1) виділ не визнається різновидом припинення або реорганізації юридичної особи; (2) виділ визначається як форма реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) та нематеріальних прав в частині, визначеній розподільчим актом (балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб

(правонаступників). Встановлено, що така неоднозначність судової практики впливає на розгляд справи за суттю, зокрема під час зміни суб'єктного складу у договорах оренди землі у разі реорганізації орендаря шляхом виділу.

Надано порівняльний аналіз законодавства України із правом ЄС, Німеччини та Польщі з питань проведення реорганізації шляхом поділу та виділу господарських організацій та з метою удосконалення чинного законодавства запропоновано запровадження відповідних положень: (1) одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «поділ шляхом придбання» (одночасне використання таких форм як: поділ та приєднання), «виділ шляхом придбання» (одночасне використання таких форм як: виділ та приєднання); (2) третьої форми реорганізації господарських товариств шляхом розукрупнення/дроблення господарської організації (для АТ та ТОВ) – як відділення (на рівні інших двох форм – поділу та виділу), яка застосовується для створення дочірніх підприємств та полягає в тому, що акції/частки в новому товаристві (при відділенні шляхом заснування) або акції/частки в товаристві- правонаступнику (при відділенні шляхом придбання) надаватимуться не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна, а самому товариству.

Визначено, що організаційно-правовій формі, яка характеризує суб'єкта, властива сукупність певних ознак (елементів), котрі є необхідними та достатніми для визначення змістовної складової аналізованого правового явища: *майнові* (правовий режим майна, характер майнової відповідальності учасників засновників-учасників) та *організаційні* (порядок створення, управління, реорганізації, ліквідації, вимоги до установчих документів тощо). Додатково обґрунтовано, що зміна організаційно-правової форми відбувається саме за рахунок відповідних змін в майнових та організаційних ознаках в межах передбачених законом вимог та умов відносно правового статусу тієї чи іншої господарської організації, на яку перетворюється суб'єкт, який знаходиться в процесі реорганізації.

З огляду на різноманіття позначення в законодавстві понять, пов'язаних з організаційно-правовою формою, пропонується обмежитись розмежуванням двох

понять: *організаційно-правової форми*, яка стосується *діяльності* (господарювання, господарська діяльність, підприємництво, підприємницька діяльність, некомерційна господарська діяльність) та *організаційно-правової форми*, яка характеризує *суб'єкта* (суб'єктів господарювання, господарських організацій, підприємств, об'єднань підприємств).

Встановлено, що законодавство регламентує питання проведення перетворення господарських організацій двома способами: шляхом встановлення *загальних норм*, які тільки вказують на можливість проведення реорганізації або проведення реорганізації шляхом перетворення без встановлення конкретних видів організаційно-правових форм, на які може перетворитися суб'єкт; шляхом встановлення *норм-дозволів* (норми, які конкретно вказують, в які організаційно-правові форми може перетворитися той чи інший суб'єкт); шляхом встановлення *норм-заборон* (норми, які чітко забороняють проведення перетворення в ту чи іншу організаційно-правову форму).

Систематизовано відповідні норми-дозволи з питань проведення реорганізації господарських організацій шляхом перетворення та виокремлено реорганізаційні моделі перетворення господарських організацій з одних організаційно-правових форм на інші. Виявлено особливості проведення реорганізації шляхом перетворення серед сільськогосподарських господарських організацій, зокрема серед колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів та запропоновано відповідне удосконалення законодавства щодо цих суб'єктів господарювання.

Дістало подальший розвиток удосконалення законодавства щодо складних реорганізаційних форм шляхом введення відповідних ускладнених реорганізаційних процедур та надання їх визначень та змісту: (1) подвійна (складана) реорганізація (одночасне застосування різних форм реорганізації); (2) змішана реорганізація (участь двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах у разі, якщо законом передбачена відповідна можливість); (3) комбінаторна реорганізація (одночасне застосування різних форм реорганізації та за участі господарських організацій різних організаційно-правових форм). Запроваджено відповідні обмеження щодо участі господарських організацій різних

організаційно-правових форм під час проведення складної реорганізації шляхом встановлення заборони: (а) одночасної участі товариства капіталів ((АТ, ТОВ, ТДВ), виробничого кооперативу, сільськогосподарського кооперативу) та товариства осіб (повного товариства, командитного товариства); (б) участі господарської організації, що перебуває в стані ліквідації або неплатоспроможності; (в) участі АТ, статутний капітал якого не був повністю сплачений.

Удосконалено підстави класифікація видів реорганізації господарських організацій шляхом виокремлення наступних критеріїв: (1) *в залежності від кількості одночасно використаних (застосованих) форм реорганізації* поділяється на подвійну (складну) реорганізацію та одиничну реорганізацію; (2) *в залежності від кількості одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації* – змішану реорганізацію та однорідну реорганізацію; (3) *в залежності від одночасного застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації* – комбінаторну реорганізацію та просту реорганізацію.

Систематизовано законодавство щодо можливих моделей перетворення господарських організацій різних організаційно-правових форм, враховуючи законодавчі обмеження та запропоновані схеми застосування складних реорганізаційних форм.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображені в таких публікаціях: [574, с. 73-78; 595, с. 11-125; 599, с. 285-294; 601, с. 175-179; 694, с. 225-240; 585, с. 55-71; 569, с. 221-230; 578, с. 244-252].

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Реорганізаційні правовідносини: виникнення, зміст, припинення

Процедурне регулювання відіграє важливу роль в упорядкуванні господарських відносин, в тому числі й таких, які складаються під час проведення реорганізації господарських організацій. Саме в межах господарсько-правових за своїм характером відносин точність (відсутність колізійності та прогалин), узгодженість та повнота процедурного регулювання створює умови належного проведення реорганізації. Як слушно відмічається в науковій літературі, узгодженість процедурної алгоритмізації полягає в необхідності забезпечити такий порядок регулювання, за якого одна процедурна стадія плавно переходила би в іншу, а окремі юридичні дії не призводили би до порушення логіки розвитку таких відносин, тоді як повнота процедурного регулювання зводиться до комплексності та всеохопленості процедурної регламентації найбільш важливих та значущих аспектів [212, с. 85].

Для глибинного та належного дослідження процедури проведення реорганізації господарських організацій необхідно визначити змістовне наповнення поняття «процедура» та «правова процедура».

Будь-яка процедура передбачає в своїй структурі наявність проходження відповідних послідовних етапів, стадій, фаз, періодів, віх, тощо. Термін «процедура» має своє походження від латинського слова «*procedo*», що у перекладі означає «просуваюсь, проходжу», «йду вперед» [558, с. 214]. В академічному тлумачному словнику української мови процедуру визначено як офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь; ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь [471, с. 343].

В юридичній літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття процедури, що зумовлено застосуванням даної категорії в різних галузях права, а,

отже, таке поняття набуває різних змістовних значень. Так, О. В. Члевик запропонувала підхід, згідно із яким процедуру розглядає, як визначений порядок здійснення тих чи інших дій, які направлені на реалізацію правових відносин [554, с. 69]. В свою чергу Т. О. Коломоєць зазначає, що процедурою є розміщені на часовому проміжку віхи, в межах яких відбувається розвиток явищ, їх прогрес чи регрес [167, с. 220]. О. І. Миколенко надає визначення процедури через встановлення її кваліфікуючих ознак, до яких відносить: підпорядкованість встановленим правилам поведінки, наявність мети, структурованість доцільними суспільними відносинами, обслуговуючий характер [222, с. 145]. Т. В. Мотрук додає, що головною рисою процедури є наявність заздалегідь встановленої моделі або програми, яка є певним алгоритмом, реалізація якого забезпечує досягнення бажаного результату [227, с. 191]. Більш широкий підхід до визначення змісту поняття «процедура» пропонує А. В. Басов, який зосереджує увагу на тому, що процедура являє собою офіційно визначений порядок провадження відповідними суб'єктами конкретного різновиду діяльності [10, с. 19].

Отже, як убачається із зазначених підходів щодо поняття процедури, остання характеризується визначеним порядком здійснення тих чи інших дій або діяльності, підпорядкованістю встановленим правилам поведінки, структурованістю, заздалегідь встановленою моделлю або програмою з певним алгоритмом, що спрямована на забезпечення відповідного бажаного результату.

Потрапляючи до сфери правового регулювання процедура набуває відповідних ознак та статусу такої правової категорії, як «правова процедура»/«юридична процедура», котра, як відмічається в науковій літературі, становить зміст механізму правотворчості та правового регулювання [190, с. 128]. К. В. Николина, оперуючи терміном «юридична процедура», визначає її як регламентовану відповідними процедурними нормами права, котра має офіційний правовий характер та складається із певної послідовності дій суб'єктів, в результаті чого досягається певний результат [241, с. 14]. В свою чергу О. О. Серєда відмічає, що правова процедура – це нормативно врегульована послідовність дій, що мають спільний цільовий напрям, здійснюються в імперативній або диспозитивній формі в межах встановлених строків,

а результат їх здійснення має юридичну фіксацію [458, с. 10]. Лаконічно сформульоване визначення правової процедури з окресленням найбільш значущих елементів досліджуваного поняття надає Ю. М. Тодика, який розглядає правову процедуру як визначений у нормативному порядку алгоритм визначення юридично значущих дій [509, с. 3-9].

Підсумовуючи викладене щодо розуміння сутності правової процедури слід виокремити такі складові цієї правової категорії, а саме: (1) нормативно врегульована послідовність/порядок дій; (2) спрямованість дій суб'єктів на набуття та реалізацію суб'єктивних прав чи виконання обов'язків; (3) юридична значущість дій учасників та їх наслідків; (4) мета вступу у такі процедурні відносини задля досягнення правового результату.

Вищезазначені іманентні ознаки сутності правової категорії «правова процедура» в повній мірі притаманні й процедурі проведення реорганізації господарських організацій. Таким чином, процедуру проведення реорганізації господарських організацій слід представляти як сукупність юридично значущих дій, яка складається із нормативно врегульованого послідовного порядку, спрямованого на досягнення правового результату шляхом реалізації належних суб'єктам права суб'єктивних прав та/чи виконання покладених на них обов'язків.

В юридичній літературі вже неодноразово робились спроби упорядкувати реорганізаційні відносини, угрупувати їх певним чином, виокремити відповідні етапи, стадії в різних формах її проведення.

Так, П. П. Черевко, досліджуючи створення юридичної особи шляхом реорганізації юридичної особи, виділяє наступні її етапи: 1) прийняття рішення про реорганізацію; 2) повідомлення органів державної реєстрації про те, що юридична особа знаходиться в процесі припинення, шляхом реєстрації рішення про припинення (виділ); 3) публікація відомостей про факт знаходження юридичної особи в процесі припинення (виділу); 4) внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи; 5) виявлення кредиторів (в тому числі й учасників юридичної особи), розрахунки з ними (відхилення вимог кредиторів) та складання

передавального акту (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільного балансу (у разі поділу; затвердження передавального акту та розподільного балансу здійснюється учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення; 6) легітимація установчих документів; 7) державна реєстрація припинення та створення юридичних осіб [552, с. 12].

С. В. Дяченко поділяє порядок проведення реорганізації господарської організації шляхом злиття на такі періоди: 1) прийняття рішення про реорганізацію обома сторонами даного процесу (проводяться збори засновників нового підприємства, на яких на основі прийнятих рішень про реорганізацію приймається рішення про створення нового підприємства: обирається організаційно-правова форма та форма власності нової юридичної особи; затверджуються установчі документи, розмір статутного фонду, склад засновників; визначається розмір часток засновників у статутному фонді; визначаються керівні органи новоствореної в результаті злиття юридичної особи; 2) проведення державної реєстрації новоствореної господарської організації; 3) здійснення підписання передаточного акту; 4) проведення ліквідації господарських організацій, що реорганізовувалися [91, с. 87-89].

В свою чергу Н. І. Шевченко, досліджуючи правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації, виокремлює два етапи: 1) попередній (передуює прийняттю рішення про реорганізацію господарського товариства); 2) власне етап реорганізації (триває з моменту прийняття рішення про реорганізацію до моменту її завершення, що забезпечує врахування інтересів господарських товариств-учасників цієї процедури протягом усього періоду її проведення) [563, с. 16].

Розкриваючи сутність злиття та поглинання, Є. П. Коломієць-Людвіг згрупує зазначені процедури до загальних стадій (вибір об'єкта злиття та поглинання; проведення сторонами попередніх переговорів; здійснення повної належної перевірки; визначення основних структурних елементів угоди; розробка і підписання документів; практична реалізація угоди) та спеціальних стадій (етапів) (масштаби угоди; вибір організаційно-правової форми та сфери діяльності учасників; обрання способу інтеграції (злиття чи поглинання) та їх механізмів (консолідація або приєднання;

придбання активів, корпоративних прав чи боргів); визначення способу фінансування інтеграції) [165, с. 73].

Аналізуючи практичні аспекти проведення реорганізації у формі злиття та приєднання на прикладі господарських товариств, В. М. Саветчук виокремлює наступні етапи цієї процедури: 1) початковий етап (пошук потенційних «партнерів» для злиття чи приєднання, проведення попередніх переговорів між потенційними суб'єктами злиття чи приєднання); 2) підготовчий етап (проведення комплексного юридичного, фінансового, технічного чи іншого аудиту діяльності юридичних осіб, які будуть брати участь у злитті чи приєднанні; підготовка до проведення загальних зборів сторонами; у випадку необхідності, підготовка проекту договору про злиття чи приєднання, отримання дозволу АМКУ на концентрацію тощо); 3) етап прийняття рішення (проведення загальних зборів учасників (акціонерів) і прийняття рішення такими зборами про припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання; затвердження проекту договору про злиття чи приєднання; призначення комісії з реорганізації; встановлення строку та порядку заявлення кредитором своїх вимог); 4) етап імплементації (розгляд вимог кредиторів, проведення інвентаризації активів та пасивів юридичної особи, складення передавального акту тощо); 5) завершальний етап (здійснення реєстраційних формальностей); 6) етап інтеграції (отримання ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; державна реєстрація прав на нерухоме майно за правонаступником тощо) [452, с. 115-116].

Представлені підходи щодо порядку проведення процедури реорганізації юридичних осіб, господарських організацій, господарських товариств, її форм (злиття та приєднання) безумовно мають своє теоретичне обґрунтування, нормативне підґрунтя та практичну спрямованість. Втім деякі положення авторів носять дискусійний характер (наприклад, щодо внесення до ЄДР запису про припинення юридичної особи та оприлюднення (публікація) цієї інформації на онлайн-сервісі ЄДР, підписання передаточного акту та моменту створення юридичної особи, моменту виникнення реорганізаційних відносин), що має своє об'єктивне пояснення через швидко змінюване законодавство та великий масив законодавчих положень, які розгалужені по нормативно-правових актах різної галузевої приналежності.

Отже, як убачається із зазначеного, процедура реорганізації – це багатоетапний процес, який складається з низки послідовних дій, кожна з яких має самостійне юридичне значення, що в своїй сукупності призводять до припинення та/або виникнення нової господарської організації (господарських організацій) – правонаступника (правонаступників) та забезпечують універсальне правонаступництво. Така сукупність юридичних дій (юридичних фактів), спрямованих на досягнення правового результату, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише за наявності всіх елементів цієї сукупності, які окремо можуть узагалі не мати правового значення або породжують не ті наслідки, яких прагнули суб'єкти права – отримала в теорії права назву певного фактичного (юридичного складу). В свою чергу такі юридичні склади поділяються на прості й складні. Прості юридичні склади є сукупністю фактів, які можуть накопичуватися в довільній послідовності, в той час як складна система юридичних фактів має місце в тих випадках, коли правові наслідки породжуються за умови виникнення складових їх юридичних фактів у строго визначеному порядку і наявності їх разом узятих у потрібний час [538, с. 279-280].

Як вже зазначалось в п. 1.2 дисертаційного дослідження, реорганізація господарських організацій як правове явище, яке має багатоаспектне значення у господарському праві, розглядається під різними кутами зору, як правовий інститут, правочин, правовідношення, один із прикладів правонаступництва, спосіб створення та спосіб припинення господарських організацій [597, с. 150-151], в тому числі і як комплекс пов'язаних між собою юридичних фактів (юридичний склад). Враховуючи кваліфікуючі ознаки реорганізації (про що зазначалося в п. 1.2. дисертаційного дослідження), процес реорганізації представляє собою не просту сукупність юридичних фактів, розташованих у довільному порядку, без твердих зв'язків (простий фактичний (юридичний) склад [556, с. 114]), а певну цілісну систему, в якій елементи фактичного складу знаходяться у певному взаємозв'язку і взаємозалежності [218, с. 21] та взаємодії між собою [555, с. 156], тобто таку систему юридичних фактів (юридичних дій) та юридично значущих умов, що визначається єдністю елементів з дотриманням послідовності їх виникнення, розташованих у суворо визначеному

порядку й твердій залежності, які є необхідними для настання правових наслідків (припинення та/або виникнення нової господарської організації (господарських організацій)), що отримало назву в юридичній літературі [498, с. 211; 496, с. 207] – *складний юридичний склад*. Причому, в структурі такого складного юридичного складу накопичення його елементів відбувається в нормативно встановленій послідовності, а кожен елемент такого юридичного складу, як відмічає М. Пленюк, А. Коструба, є умовою встановлення наступного (*юридичний склад із послідовним накопиченням елементів* [616, с. 208]).

На підставі викладеного, слід зазначити, що відповідні юридичні факти (юридичні дії), які є необхідними та достатніми для проведення процедури реорганізації господарських організацій, входять до юридичного складу в якості його елементів. Такі елементи, з одного боку, є відносно самостійними (оскільки несуть в собі автономні наслідки), а, з іншого – в своїй сукупності формують цілісну систему, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності. Незважаючи на автономне юридичне значення кожного факту окремо, їх структурна єдність призводить до настання самостійних правових наслідків.

Таким чином, процедуру проведення реорганізації господарських організацій слід розглядати і як *складний юридичний склад*, яка виступає в цьому контексті нормативно врегульованою сукупністю юридичних фактів (юридично значущих дій), що визначається єдністю елементів з дотриманням послідовності їх виникнення, чітким розташуванням й твердій залежності, котрий спрямований на досягнення правового результату у вигляді настання правових наслідків (припинення та/або виникнення нової господарської організації (господарських організацій)).

Як вже неодноразово наголошувалося, процедура реорганізації господарських організацій регламентується на законодавчому рівні не в повному обсязі, не для всіх видів організаційно-правових форм, подекуди носить фрагментарний та непослідовний характер, за винятком хіба АТ, для яких новою редакцією Закону про АТ 2022 року передбачено по кожній формі реорганізації окремі основні етапи: (ст. 118 – для злиття; ст. 120 – для приєднання; ст. 126 – для поділу; ст. 128 – для виділу та ст. 133 – для перетворення).

Не зважаючи на відсутність відповідної правової регламентації процедури проведення реорганізації для решти видів господарських організацій у кодифікованих актах (ЦК України та ГК України), інших нормативно-правових актах, вкрай важливим та необхідним є підготовчий етап, який передує прийняттю рішення про реорганізацію, який відіграє неабияку роль в подальшому здійсненні реорганізаційних процедур та ефективному функціонуванні суб'єктів господарювання на майбутнє. Одним із таких ефективних інструментів, який застосовується під час дослідження діяльності компанії, зокрема у разі проведення реорганізаційних процедур шляхом злиття та приєднання, виступає комплексна перевірка діяльності господарюючого суб'єкта, яка в зарубіжній практиці отримала назву *due diligence* («дью ділідженс»). Така процедура широко використовується у сфері економіки та права і призначена для збору та аналізу інформації, на основі якої приймається рішення про доцільність співпраці із підприємством-майбутнім партнером по бізнесу. Для України процедура *due diligence* («дью ділідженс») є новою, фактично проводиться лише іноземними компаніями або за їх участю. На жаль, вітчизняним юридичним та аудиторським фірмам бракує досвіду з проведення таких процедур та спостерігається недостатність знань для її практичного втілення.

Як зауважується в економічній літературі, *due diligence* («дью ділідженс») – це така процедура незалежної оцінки об'єкта інвестування, що проводиться з метою зменшення ризиків придбання компанії [12, с. 51]; глибокий і комплексний аналіз усіх аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства: організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, політичних, ринкових, технологічних та ін. [502, с. 334]; виступає своєрідним комплексним аналізом, що узагальнює взаємозв'язок між факторами внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства [26, с. 211]. Виходячи з характеристики цієї процедури фахівцями [38, с. 104], саме за допомогою дью ділідженсу відбувається комплексна «діагностика» суб'єкта господарювання, яка дозволяє оцінити всі аспекти фінансово-економічних, організаційних, управлінських процесів всередині господарської організації, але представляє собою достатньо трудомісткий та тривалий процес й провадиться, як правило, сторонніми консультантами.

Н. І. Дорош вказує, що *due diligence* («дью ділідженс») це такий процес, який дає можливість оцінити фінансовий стан, бізнес, менеджмент, зовнішні зв'язки, потенціал та інші аспекти діяльності для здійснення злиття чи поглинання компанії, а також переконатись, що всі ризики, пов'язані з таким придбанням чи злиттям, не тільки не загрожують діяльності та стану «компанії-покупця», а й таке придбання принесе значну користь [89, с.357].

У межах проведення процедури *due diligence* («дью ділідженс»), зазвичай, для перевірки суб'єкта господарювання надаються такі відомості: загальні вихідні дані: витяг із реєстру ЄДР про державну реєстрацію господарської організації; установчі документи (статут, установчий договір), структура господарської організації, відомості про керівників, відомості про залежні компанії тощо; відомості про майновий стан і зобов'язання господарської організації (перелік всіх матеріальних і нематеріальних активів, інформація про наявні короткострокові, середньострокові та довгострокові зобов'язання із вказівкою боржників і кредиторів, процентної ставки, строків платежу), взаємні зобов'язання в межах господарюючого суб'єкту тощо; бухгалтерська звітність (річні й квартальні баланси, звіт про прибутки й збитки, аудиторський висновок тощо); існуючі угоди з колективом і профспілками в рамках трудового законодавства, пенсійного забезпечення тощо; інші договірні зобов'язання й права (договори в рамках компанії, орендні договори, угоди із клієнтами й постачальниками тощо; відомості щодо можливих юридичних процесів, у яких знаходиться господарська організація (цивільні, трудові, податкові, адміністративні тощо) [35, с. 282]. Саме від результатів проведення такої перевірки залежатиме подальша бізнес-доля кожного із господарюючих суб'єктів, які збираються застосувати реорганізацію в одній із форм задля підвищення своєї конкурентоспроможності, збільшення показників рентабельності виробництва, зміцнення своїх позицій на відповідному ринку виготовлення товарів, виконання робіт, надання послуг.

Убачається, що при проведенні процедури реорганізації господарських організацій, особливо шляхом злиття/приєднання або застосування складних реорганізаційних форм, впровадження такого ефективного та дієвого методу, як процедура дью ділідженс є необхідною та обов'язковою умовою здійснення вказаних

процесів, задля того щоб належним чином оцінити стан господарюючого суб'єкта, його ринкове становище, знайти відповідні переваги та ризики в його господарській діяльності, сформувані обґрунтовану ринкову ціну, прорахувати номінальну та ринкову вартість акцій (у разі реорганізації АТ), їх порядок та умови конвертації тощо.

Отже, з метою удосконалення процедури реорганізації господарських організацій та ефективності її проведення, використання такого інструменту як *due diligence* («дью ділідженс») є доцільним та дозволить надати комплексну перевірку та оцінку взаємодії факторів внутрішнього і зовнішнього середовища господарюючого суб'єкта, а результати дью ділідженс є підґрунтям для прийняття виваженого рішення про реорганізацію господарюючого суб'єкта. На практиці, як зазначається в економічній літературі [38, с. 104], збитки, отримані підприємством, котрий вступає в процеси злиття/приєднання, але відмовився від дью ділідженс можуть бути значно більшими, порівняно з витратами на проведення комплексної перевірки. Ось чому у вітчизняній практиці процедура застосування дью ділідженс повинна стати основою для проведення реорганізаційних процедур, особливо шляхом злиття/приєднання (більш детально щодо застосування процедури *due diligence* («дью ділідженс») в підрозділі 3.2. дисертаційного дослідження).

Після підготовчого етапу (проведення комплексної оцінки господарської організації – *due diligence* («дью ділідженс»)) наступним в процедурі реорганізації виступає етап, пов'язаний із легалізацією початку процедури її проведення, а отже з'ясуванням моменту виникнення саме реорганізаційних правовідносин, оскільки для правового регулювання процедури реорганізації господарських організацій наявність лише норм права недостатньо, на їх підставі повинно виникнути правовідношення. Як зазначається Г. Л. Знаменським, призначення правовідносин убачається «в індивідуалізації вимог правових норм в частині взаєморозташування суб'єктів, наділення їх правами та обов'язками» [530, с. 67]. В такому випадку загальне (господарсько-правова норма) реалізується через особливе (господарське правовідношення) та одиничне (акти господарської діяльності).

В науковій літературі, як зауважує О. А. Беяневич, реорганізаційні правовідносини (злиття, приєднання, поділ, перетворення) виникають, розвиваються,

припиняються на основі сукупності юридичних фактів (юридичного складу) і мають таку динаміку: 1) прийняття рішення засновниками (учасниками) юридичних осіб або уповноваженим державним органом про злиття; 2) діяльність спеціально створеного органу – комісії з припинення (та/або утворення нового товариства); 3) державна реєстрація в ЄДР новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичної особи -правопередника (правопередників) [17]. В даному контексті авторка вказує на те, що реорганізація шляхом злиття визначається як сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, які спрямовані на припинення декількох суб'єктів господарювання та створення на їх базі нового. Причому кожному етапу розвитку реорганізаційних правовідносин притаманні певні юридичні факти (у вигляді юридично значущої дії та юридичних актів): виникнення реорганізаційних правовідносин – прийняття рішення засновниками (учасниками) юридичних осіб або уповноваженим державним органом про злиття; розвиток реорганізаційних правовідносин – діяльність спеціально створеного органу – комісії з припинення (та/або утворення нового товариства); припинення реорганізаційних правовідносин – державна реєстрація в ЄДР новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичної особи – правопередника (правопередників). Погоджуючись із загальною концепцією щодо визнання реорганізації як сукупності юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, для виникнення реорганізаційного правовідношення не достатньо тільки такого юридичного факту – як прийняття рішення про реорганізацію учасниками юридичних осіб або уповноваженим державним органом.

Виникнення реорганізаційного правовідношення в будь-якій формі (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) пов'язано із настанням сукупності певних юридичних фактів (юридичний склад із послідовним накопиченням елементів) або складним фактичним (юридичним) складом. З'ясуємо юридичні факти, які у своїй сукупності призводять до виникнення реорганізаційних правовідносин, що і буде вважатися початком відліку процесу реорганізації.

У чинному законодавстві в загальних нормах, зокрема, ч. 1 ст. 105 ЦК України передбачено, що учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про

припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію. У свою чергу згідно із ч. 1 ст. 106 ЦК України злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державної влади. В спеціальних нормах вказується на те, яким органом приймається відповідне рішення про реорганізацію. В АТ – злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення товариства здійснюється за рішенням загальних зборів, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних державних органів (ч. 1 ст. 115 Закону про АТ 2022 року). Причому, змістом рішення про реорганізацію АТ виступатимуть різні питання в залежності від форми її проведення:

- у разі злиття: про припинення АТ шляхом злиття; про затвердження умов злиття (зокрема умов про конвертацію акцій); про затвердження проекту статуту АТ, що створюється шляхом злиття; про схвалення проекту передавального акту (п. 1 ч. 1 ст. 118 Закону про АТ 2022 року);

- у разі приєднання: про припинення АТ шляхом приєднання – для товариства, що приєднується; про приєднання іншого АТ – для товариства, до якого здійснюється приєднання; про затвердження умов приєднання, зокрема умов конвертації акції; про затвердження проекту статуту АТ, до якого здійснюється приєднання; про схвалення проекту передавального акту (п. 1 ч. 1 ст. 120 Закону про АТ 2022 року);

- у разі поділу: про поділ АТ; про припинення АТ шляхом поділу; про затвердження умов поділу, зокрема умов конвертації акцій; про затвердження проектів розподільчого балансу та передавального акту; про визначення уповноважених осіб товариства, що припиняється шляхом поділу, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом поділу (п. 1 ч. ст. 126 Закону про АТ 2022 року);

- у разі виділу, перетворення: про виділ/перетворення АТ; про затвердження умов виділу/перетворення; про визначення уповноважених осіб товариства, що створюються в результаті виділу/що припиняється шляхом перетворення, для здійснення всіх

необхідних дій, пов'язаних із процесом виділу (п. 1 ч. 1 ст. 128, п. 1 ч. 1 ст. 134 Закону про АТ 2022 року).

В ТОВ та ТДВ – прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання та перетворення товариства, обрання комісії з припинення приймається загальними зборами учасників та віднесено законом до їх виключної компетенції, тобто не може бути передано до розгляду іншому органу (п. 13 ч. 2 ст. 32 Закону про ТОВ та ТДВ); в кооперативах – реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) кооперативу відбувається за рішенням загальних зборів членів кооперативу у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу (ст. 28 Закону України «Про кооперацію»); в сільськогосподарському кооперативі – реорганізація (злиття, приєднання, поділу, перетворення) за рішенням загальних зборів такого кооперативу у порядку, визначеному законом та статутом кооперативу (п. 1 ч. 1 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»), тощо.

Крім того, прийняте рішення про припинення юридичної особи шляхом реорганізації обов'язково має містити відомості про персональний склад комісії з реорганізації, її голову, реєстраційні номери облікових карток платників податків, про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог (п. 7 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію).

Державному реєстраторові протягом трьох днів (ч. 1 ст. 105 ЦК України) для проведення державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, - відповідним державним органом, подаються такі документи: (1) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, - рішення відповідного державного органу, про припинення юридичної особи; (2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації), реєстраційні номери облікових карток платників податків строк заявлення кредитором своїх вимог (ч. 10 ст. 17 Закону про держреєстрацію). Дана норма кореспондується із п. 26 ч. 2 ст. 9 аналізованого Закону, в якій зазначається, що в ЄДР вносяться відомості про юридичну

особу (крім держаних органів та органів місцевого самоврядування як юридичних осіб) – дані про перебування юридичної особи у процесі припинення, у тому числі дані про рішення щодо припинення юридичної особи, відомості про комісію з припинення (реорганізаційну комісію) та про строк, визначений засновниками (учасниками) юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, для заявлення кредитором своїх вимог.

Отже, враховуючи зазначене, юридичними фактами, які призводять до виникнення реорганізаційних правовідносин будуть вважатися наступні:

1) прийняття рішення вищим органом господарської організації а) про реорганізацію із питаннями про припинення господарської організації в одній із форм; затвердження умов реорганізації, зокрема умов конвертації акцій (якщо реорганізується АТ) та проекту статуту/або статутного договору господарської організації, що створюється шляхом реорганізації в одній із форм; схвалення проекту передавального акту або/та розподільного балансу; б) визначення складу комісії з припинення – реорганізаційної комісії (ч. 3 ст. 105 ЦК України); в) встановлення строку для задоволення вимог кредиторів, який не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи (ч. 5 ст. 105 ЦК України);

2) повідомлення органу державної реєстрації про те, що господарська організація прийняла рішення про припинення шляхом реорганізації – у письмовій формі протягом 3 днів з дати прийняття рішення;

3) державна реєстрація відомостей про те, що господарська організація знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації в одній із форм.

Таким чином, за наявності цієї послідовності вищезазначених юридичних фактів та відповідної фіксації, а саме – з дня внесення запису в ЄДР відомостей про те, що юридична особа знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації – й виникають реорганізаційні правовідносини. Саме з цього моменту починається відлік спливу строку заявлення вимог кредиторів, що має неабияке правове зазначення, оскільки надалі це пов'язане із відповідним майновим станом суб'єктів, які реорганізуються, кредиторів, а також впливатиме на зміст відомостей, які згодом будуть зазначені в

передаточному акті або розподільчому балансі, тобто тих майнових прав та зобов'язань, котрі перейдуть до правонаступника (правонаступників).

З'ясувавши початок виникнення реорганізаційних правовідносин, варто сказати, що наступним кроком виступає великий етап, власне, здійснення та реалізації самої процедури реорганізації, проведення відповідних реорганізаційних заходів, який в чинному законодавстві врегульований послідовно із встановленим порядком етапів по всім формам реорганізації тільки відносно АТ, стосовно ж інших видів господарських організацій – то цей порядок на законодавчому рівні чітко не врегульовано, правове регулювання має непослідовний та фрагментарний характер.

Як зазначається в науковій літературі, реалізація права, як завершальна стадія механізму правового регулювання [8, с. 12], полягає в реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [107, с. 222-223], тобто практичне втілення, впровадження у життя прав і обов'язків суб'єктами правових відносин у формі використання, дотримання і виконання [51, с. 107-108; 499, с. 348; 498, с. 260-261]. На цій стадії, як слушно зауважує А. Коструба, досягається мета правового регулювання, яка проявляється в упорядкуванні суспільних відносин, забезпечується їх результативність, а реалізацію права слід розглядати як правомірні дії, які учасники правових відносин виконують у певному місці, в певний строк і послідовності [186, с. 150-151].

О. Ф. Мельничук підмічає, що «...словосполучення «реалізація норм права» є дещо умовним, оскільки норма статична, натомість як термін «реалізація» вказує на динаміку, дію. Власне норма права сама не діє, її приводять в рух юридичні факти. Особа реалізує не норму права, яка вміщує загальне правило поведінки, а втілює в своїй правомірній поведінці зміст суб'єктивного права» [220, с. 24]. Сутність реалізації суб'єктивних прав В. Копейчиков розумів як сукупність різних дій, певний процес, у результаті якого особи отримують реальні, бажані результати (блага, соціальні цінності, задоволення різноманітних інтересів), які передбачаються суб'єктивним правом [98, с. 4].

Отже, слід відзначити, що і реалізація реорганізаційних правовідносин здійснюється суб'єктами таких правовідносин – господарськими організаціями (що приймають участь в процедурі реорганізації) шляхом реалізації суб'єктивних прав та

юридичних обов'язків, котрі представлені у вигляді певної сукупності юридично значущих дій. Саме за допомогою таких юридично значущих дій і відбувається досягнення певного правового результату у вигляді настання правових наслідків (припинення та/або виникнення нової господарської організації (господарських організацій)).

Однією із таких юридично значущих дій після проведення процедури легалізації прийнятого рішення про реорганізацію та внесення державним реєстратором відповідного запису в ЄДР про знаходження особи в стадії припинення шляхом реорганізації, має бути етап проведення перевірки для тих суб'єктів господарювання, які реорганізуються шляхом злиття або приєднання, на предмет того, чи не будуть такі реорганізаційні дії вважатися концентрацією суб'єктів господарювання, а такі суб'єкти господарювання, відповідно, учасниками концентрації (ч. 2 ст. 22, ч. 1 ст. 23 Закону України «Про захист економічної конкуренції»). У разі, якщо злиття або приєднання суб'єктів господарювання, відповідно до ч. 1 ст. 24 аналізованого Закону, буде кваліфіковано як *концентрація* (сукупна вартість активів та сукупний обсяг реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю; або сукупний обсяг реалізації товарів в Україні суб'єкта господарювання, щодо якого набувається контроль, або суб'єкта, активи, частки (акції, паї) якого набуваються у власність чи одержуються в управління і користування, або хоча б одного із засновників створюваного суб'єкта господарювання, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, *перевищуватиме зазначені законом¹⁰ порогові межі (показники*

¹⁰ Випадки, в яких необхідне *отримання дозволу на концентрацію* суб'єктів господарювання, якщо:

- сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 30 мільйонам євро, визначену за офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року, при цьому вартість (сукупна вартість) активів або обсяг (сукупний обсяг) реалізації товарів в Україні не менш як у двох учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує суму, еквівалентну 4 мільйонам євро, визначену за офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року, у кожного; або
- сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів в Україні суб'єкта господарювання, щодо якого набувається контроль, або суб'єкта, активи, частки (акції, паї) якого набуваються у власність чи одержуються в управління і користування, або хоча б одного із засновників створюваного суб'єкта господарювання, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік перевищує суму, еквівалентну 8 мільйонам євро, визначену за офіційним валютним курсом, установленим НБУ, що діяв в останній день фінансового року, і при цьому обсяг реалізації товарів хоча б одного іншого учасника концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі

концентрації)), то така концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ. Порядок отримання такого дозволу (розділи VII-XII) та механізм обчислення показників учасників концентрації (розділ VI) регламентується спеціальним підзаконним нормативно-правовим актом – Положенням про порядок подання заяв до АМКУ про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положенням про концентрацію).

Необхідність в отриманні дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання шляхом злиття, приєднання органами АМКУ обумовлена тим, що укрупнення бізнесу для економіки держави може мати не тільки позитивний, але й негативний ефект, який може призвести до значних порушень як приватно-правових, так і публічно-правових інтересів. Це пов'язано із можливістю монополізації ринку в результаті проведення процедур злиття та приєднання суб'єктів господарювання або істотним обмеженням конкуренції на всьому ринку чи значній його частині, зловживанням домінуючим положенням на ринку. Саме із метою запобігання подібних негативних наслідків запроваджується державний контроль та нагляд в процесі здійснення господарської діяльності (ст. 19 ГК України) у вигляді обов'язкового отримання дозволу АМКУ.

Крім отримання такого дозволу на здійснення концентрації від АМКУ, важливим також виступає етап щодо погашення грошових зобов'язань або податкового боргу у разі реорганізації платника податків (ст. 98 ПК України), який кореспондується із нормою ч. 6 ст. 13 Закону про держреєстрацію щодо передачі центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику в ЄДР відомостей про узгодження плану реорганізації юридичної особи у разі наявності податкового боргу при реорганізації юридичної особи (у день отримання запиту від суб'єкта державної реєстрації). Відсутність таких відомостей щодо узгодження плану реорганізації юридичної особи та наявність заборгованості із сплати податків, зборів та/або

наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове страхування, виступає однією із правових підстав для відмови у проведенні державної реєстрації (абз. 8 п. 11 ч. 1 ст. 28 аналізованого Закону).

Слід зауважити, що етапи з отримання дозволу АМКУ на проведення злиття або приєднання, які визнаватимуться концентрацією, та узгодження плану реорганізації юридичної особи з податковими органами, виступають не постійними юридичними фактами в системі сукупності всіх юридичних фактів з проведення процедури реорганізації, які представляють складний юридичний склад, а мають місце тільки у разі відповідних умов: наявність випадків концентрації потребує отримання дозволу АМКУ (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції»); наявність податкового боргу при реорганізації юридичної особи – узгодження плану реорганізації з податковими органами (ст. 98 ПК України). Наявність таких юридичних фактів під час здійснення реорганізації господарських організацій вказує на дозвільний порядок створення суб'єктів господарювання у такий спосіб. При цьому варто відмітити, що серед етапів здійснення реорганізаційних процедур, що зазначаються в Законі про АТ 2022 року (ст. ст. 118, 120, 126, 128, 134), не передбачено такі етапи, як отримання дозволу від АМКУ на здійснення злиття/приєднання у разі наявності елементів концентрації та узгодження плану реорганізації з податковими органами у разі наявності податкового боргу при реорганізації юридичної особи. Втім, це не означає, що такі етапи не матимуть місце у разі реорганізації АТ за наявності відповідно зазначених умов, тому убачається доцільним доповнити відповідні статті та передбачені такі положення:

- для всіх форм реорганізації АТ: у разі наявності податкового боргу при реорганізації юридичної особи потребується узгодження плану реорганізації з податковими органами;
- для форм злиття та приєднання АТ: у разі злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого при наявності перевищення зазначених законом порогових меж (показників концентрації) потребується попереднє одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ.

Як було зазначено вище, для АТ Законом про АТ 2022 року передбачено відповідний порядок етапів здійснення реорганізації для кожної форми окремо (злиття (ст. 118), приєднання (ст. 120), поділу (ст. 126), виділу (ст. 128), перетворення (ст. 134)). Ці етапи мають як спільні, так і відмінні риси, що обумовлено специфікою кожної форми реорганізації (про що йшлося в розділі 2 дисертаційного дослідження). Кожний із етапів відповідної реорганізаційної процедури представляє собою окремо взятий юридичний факт у вигляді правомірної дії, який має своє самостійне значення в системі сукупності всіх юридично значущих дій, що є необхідними та достатніми для проведення реорганізації належним чином.

Наступні два етапи, які слідують за прийняттям рішення про реорганізацію у відповідній формі, виступають:

– реалізація акціонерами права вимоги обов'язкового викупу товариством належних їм акцій, відповідно до вимог ст. 103 Закону про АТ 2022 року (п. 2 ч. 1 ст. 118, п. 2 ч. 1 ст. 120, п. 2 ч. 1 ст. 126, п. 2 ч. 1 ст. 128, п. 2 ч. 1 ст. 134 Закону про АТ 2022 року) та

– реалізація прав кредиторів кожного АТ, що бере участь реорганізації, щодо задоволення їхніх вимог, передбачених ст. 116 аналізованого Закону (п. 3 ч. 1 ст. 118, п. 3 ч. 1 ст. 120, п. 3 ч. 1 ст. 126, п. 3 ч. 1 ст. 128, п. 3 ч. 1 ст. 134 Закону про АТ 2022 року).

Вказані етапи можливо об'єднати в один етап, оскільки, по суті, вони спрямовані на задоволення майнових вимог (права вимоги акціонера на обов'язковий викуп товариством належних їм акцій; право кредитора на дострокове припинення або виконання зобов'язань), від яких змінюватиметься майнова складова суб'єктів, які реорганізуються.

Враховуючи законодавче застереження, що строк заявлення акціонерами вимоги щодо свого права на обов'язковий викуп акцій становить 30 днів (ч. 3 ст. 103 Закону про АТ 2022 року), а строк заявлення вимог кредиторів в АТ становить 20 днів з дня надсилання йому повідомлення (ч. 2 ст. 116 Закону про АТ 2022 року), в ТОВ та ТДВ – протягом 30 днів (ч. 2 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ), в решті інших видах господарських організацій, для яких спеціальною нормою не передбачено такого

строку, застосовуватиметься загальна норма від двох до шести місяців (ч. 5 ст. 105 ЦК України) – то тривалість зазначених етапів може коливатися фактично від 20 днів до одного місяця (в АТ); до одного місяця (в ТОВ та ТДВ), та від двох до шести місяців (в інших видах господарських організацій, якщо інше прямо не передбачається спеціальним законом).

Оприлюднення рішення про припинення АТ в одній із форм виступає наступною юридично значущою дією, передбаченою п. 4 ч. 1 ст. 118, п. 4 ч. 1 ст. 120, п. 4 ч. 1 ст. 126, п. 4 ч. 1 ст. 128, п. 4 ч. 1 ст. 134 Законом про АТ 2022 року, наслідком якого виступає одночасне набрання чинності таких рішень: про затвердження передавального акту та/або про затвердження розподільчого балансу; про затвердження умов конвертації; про визначення уповноважених осіб товариств, що беруть участь в реорганізації, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом реорганізації (ч. 9 ст. 117, ч. 9 ст. 119, ч. 8 ст. 125, ч. 8 ст. 127 аналізованого Закону).

Подальша процедура реорганізації, пов'язана із низкою юридично значущих дій щодо зупинення обігу акцій, здійснення емісії акцій, реєстрації випуску акцій, які відбуваються шляхом звернення до НКЦПФР та до Центрального депозитарію цінних паперів (п. 5-15 ч. 1 ст. 118, п. 5-14 ч. 1 ст. 120, п. 5-15 ч. 1 ст. 126, п. 5-14 ч. 1 ст. 128, п. 5-10 ч. 1 ст. 134 Закону про АТ 2022 року) (цей етап має місце тільки у разі реорганізації акціонерних товариств):

- подання уповноваженими особами товариств, що беруть участь у реорганізації, офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви, рішення про припинення АТ шляхом реорганізації і всіх необхідних документів для зупинення обігу акцій кожного з товариств, що беруть участь у реорганізації;
- зупинення НКЦПФР обігу акцій кожного з товариств, що беруть участь у реорганізації;
- прийняття уповноваженими особами товариств, що беруть участь у реорганізації, рішення про емісію акцій та про створення АТ шляхом реорганізації;
- подання офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви, рішення про емісію акцій і всіх необхідних документів для реєстрації випуску акцій товариства, що створюється шляхом реорганізації;

- реєстрація НКЦПФР випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;
- укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування випусків цінних паперів;
- присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;
- конвертація акцій кожного товариства, що припиняється шляхом реорганізації, в акції товариства, що створюється шляхом реорганізації;
- прийняття загальними зборами товариства, що створюється шляхом реорганізації, рішень про затвердження результатів емісії (конвертації), затвердження статуту новоствореного товариства та обрання органів управління такого товариства;
- подання офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для скасування випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації;
- скасування НКЦПФР реєстрації випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації.

Треба зазначити, що серед всіх юридично значущих дій, які наповнюють даний етап, особливого та важливого значення набуває саме процес конвертації акцій та процес обміну акцій на частки (паї) – це така собі кульмінація проведення реорганізації АТ. Саме тому вважаємо за потрібне окремо зупинитися на цьому етапі проведення процедури реорганізації, виокремивши та присвятивши йому окремий підрозділ «Конвертація акцій (часток) в процедурі реорганізації господарських організацій» (підрозділ 3.3. дисертаційного дослідження).

Наступною стадією розвитку реорганізаційних правовідносин виступатиме їх припинення, яке пов'язано із проведенням державної реєстрації припинення господарської організації (господарських організацій) та/або створення господарської організації (господарських організацій).

Для проведення державної реєстрації припинення АТ шляхом реорганізації виступатимуть такі юридично значущі дії в залежності від форми проведення реорганізації, які прямо передбачені в Законі про АТ 2022 року), а саме:

- у разі злиття: державна реєстрація припинення кожного АТ, припиненого шляхом злиття, та створення товариства, утвореного шляхом злиття (п. 16 ч. 1 ст. 118);
- у разі приєднання: державна реєстрація припинення АТ, що припиняється шляхом приєднання до іншого АТ, та реєстрація змін до статуту АТ, до якого здійснюється приєднання (п. 15 ч. 1 ст. 120);
- у разі поділу: державна реєстрація припинення АТ, що припиняється шляхом поділу, та створення нових товариств у результаті поділу (п. 16 ч. 1 ст. 126);
- у разі виділу: державна реєстрація товариств, створених у результаті виділу, та змін до статуту АТ, з якого здійснюється виділ, пов'язаних із зменшенням розміру статутного капіталу (п. 16 ч. 1 ст. 128);
- у разі перетворення: державна реєстрація припинення АТ, що припинилося шляхом перетворення, та створення підприємницького товариства – правонаступника. (п. 11 ч. 1 ст. 134).

Відповідно до ч. 14 ст. 17 Закону про держреєстрацію для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи:

- 1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації;
- 2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу;
- 3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акту – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або приєднання;
- 4) довідка архівної установи щодо прийняття правонаступником документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу або злиття;
- 4¹) довідка юридичної особи - правонаступника про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню – у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання;

5) документи для державної реєстрації створення юридичної особи, визначені частиною першою цієї статті – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення;

б) документи для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, визначені частиною четвертою цієї статті – у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання;

б¹) розпорядження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про анулювання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій – у разі припинення АТ.

Слід зауважити, що саме державною реєстрацією завершуватиметься офіційно процедура проведення реорганізації для всіх господарських організацій, окрім АТ. На цьому наголошують відповідні норми Закону про держреєстрацію, які в залежності від форми реорганізації встановлюють момент їх завершення (припинення), а саме:

- злиття вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття (ч. 5 ст. 4);
- приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються (ч. 8 ст. 4);
- поділ вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу (ч. 7 ст. 4);
- виділ вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться у Єдиному державному реєстрі, про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника (ч. 4 ст. 4);
- перетворення вважається завершеним з дати державної реєстрації новоутвореної юридичної особи (ч. 6 ст. 4).

Втім, якщо реорганізується АТ шляхом злиття, приєднання, поділу та виділу, то етап проведення державної реєстрації припинення АТ шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділ) та створення АТ /акціонерних товариств шляхом реорганізації (злиття, поділ, виділ) не є завершальним, оскільки передбачає здійснення ще двох юридично значущих дій, пов'язаних із поданням офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії

цінних паперів (п. 17 ч. 1 ст. 118, п. 16 ч. 1 ст. 120, п. 17 ч. 1 ст. 126, п. 17 ч. 1 ст. 128,), реєстрацією НКЦПФР такого звіту та видачею свідоцтва про випуск цінних паперів (п. 18 ч. 1 ст. 118, п. 17 ч. 1 ст. 120, п. 18 ч. 1 ст. 126, ч. 18 ст. 128). Щодо реорганізації АТ шляхом перетворення, то процедура проведення державної реєстрації припинення АТ, що припинилося шляхом перетворення, та створення підприємницького товариства – правонаступника – виступає завершальною стадією, оскільки в результаті такої процедури створюється суб'єкт іншої організаційно-правової форми, аніж АТ, тому й на ці відносини не розповсюджуються відповідні правила передбачені щодо емісії цінних паперів. В якості створення іншого суб'єкта організаційно-правової форми під час перетворення АТ, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 113 Закону про АТ 2022 року, виступає інше господарське товариство (тобто ТОВ, ТДВ, повне товариство, командитне товариство) або виробничий кооператив.

Отже, на підставі викладеного, можна виокремити наступні угрупованні етапи проведення процедури реорганізації господарських організацій, які виникають на різних стадіях розвитку та існування реорганізаційних правовідносин, та мають своє самостійне юридичне значення:

(I) виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія), яка складається із послідовної сукупності юридичних фактів (юридичного складу):

(1) прийняття загальними зборами учасників рішення про реорганізацію в одній із форм (про припинення господарської організації в одній із форм; затвердження умов реорганізації, зокрема умов конвертації акцій (якщо реорганізується АТ); про затвердження проекту статуту/або статутного договору господарської організації, що створюється шляхом реорганізації в одній із форм; про схвалення проекту передавального акту або/та розподільчого балансу); визначення складу комісії з припинення – реорганізаційної комісії; встановлення строку для задоволення вимог кредиторів;

(2) повідомлення органу державної реєстрації про те, що господарська організація прийняла рішення про припинення шляхом реорганізації (у письмовій формі протягом 3 днів з дати прийняття рішення);

(3) державна реєстрація відомостей про те, що господарська організація знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації в одній із форм);

(II) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації), яка складається з наступних етапів:

(1) отримання дозволу АМКУ на створення суб'єкта господарювання у разі, якщо дії із злиття/приєднання кваліфіковано як концентрацію;

(2) узгодження плану реорганізації з податковими органами у разі наявності податкового боргу при реорганізації;

(3) задоволення майнових прав до початку здійснення процедури реорганізації господарської організації: реалізація акціонерами права вимоги обов'язкового викупу товариством належних їм акцій та реалізація прав кредиторів щодо задоволення їхніх вимог;

(4) оприлюднення рішення про припинення шляхом реорганізації в одній із форм та набрання чинності рішень: про затвердження передавального акту та/або про затвердження розподільчого балансу; про затвердження умов конвертації (якщо реорганізується АТ); про визначення уповноважених осіб товариств, що беруть участь в реорганізації, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом реорганізації;

(5) звернення до НКЦПФР щодо зупинення обігу акцій, здійснення емісії акцій, реєстрації випуску акцій та до Центрального депозитарію цінних паперів щодо укладення з договору про обслуговування випусків цінних паперів; присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

(6) конвертація акцій кожного товариства, що припиняється шляхом реорганізації, в акції товариства, що створюється шляхом реорганізації;

(7) прийняття загальними зборами товариства, що створюється шляхом реорганізації, рішень про затвердження результатів емісії (конвертації), затвердження статуту новоствореного товариства та обрання органів управління такого товариства;

(8) подання офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для скасування випуску цінних паперів товариства, що припиняється

шляхом реорганізації та скасування НКЦПФР реєстрації випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації;

(III) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія), яка складається з наступних етапів:

(1) державна реєстрація припинення господарської організації (організацій) та створення господарських організацій (організацій)/або внесення відповідних змін до установчих документів;

(2) поданням офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів;

(3) реєстрація НКЦПФР звіту про результати емісії цінних паперів та видача свідоцтва про випуск цінних паперів.

Причому слід зазначити деякі особливості щодо застосування окремих етапів процедури проведення реорганізації господарських організацій на різних стадіях розвитку реорганізаційних правовідносин в залежності від: суб'єктного складу (АТ), форми реорганізації (злиття, приєднання), умов (визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією та/або наявність податкового боргу при реорганізації юридичної особи).

На стадії реалізації реорганізаційних правовідносин визначено наступне:

- ✓ етапи, пов'язані із взаємодією з органами НКЦПФР України (5-8 етапи), застосовуються тільки для АТ; для решти господарських організацій – не застосовуватимуться;
- ✓ етапи 1 та 2 не завжди матимуть місце для господарських організацій, а тільки у разі існування відповідних умов: визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією або/та наявність податкового боргу при реорганізації юридичної особи.

На стадії припинення реорганізаційних правовідносин слід зауважити таке:

- ✓ всі три етапи (1-3) застосовуються для АТ;
- ✓ виключно 1 етап застосовується для решти господарських організацій.

3.2. Due diligence («дью ділідженс») та комплаєнс як ефективні інструменти в процедурі реорганізації господарських організацій

Як вже зазначалося в підрозділі 3.1. дисертаційного дослідження, підготовчий етап в процедурі проведення реорганізації господарських організацій відіграє неабияку роль в подальшому здійсненні всього процесу реорганізації та ефективному функціонуванні суб'єктів господарювання на майбутнє. Одним із таких ефективних інструментів, який застосовується під час дослідження діяльності компанії, зокрема у разі проведення реорганізаційних процедур, виступає *due diligence* («дью ділідженс») – це всебічний аналіз і перевірка правових, податкових, фінансових й інших аспектів діяльності компанії, що використовується для прийняття рішень щодо здійснення консультування, докорінних перетворень підприємств, проведення операцій типу Mergers & Acquisitions (злиття та поглинання) і прийняття рішень про допуск цінних паперів до котирування на біржі [459, с. 289]; процедура незалежної оцінки об'єкта інвестування, що проводиться з метою зменшення ризиків придбання компанії [12, с. 51].

Due diligence («дью ділідженс») в перекладі з англійської мови (“*due*” – належний, акуратний, відповідний; “*diligence*” – ретельність, точність, старанність) означає «належна обачність», «комплексна перевірка», «належна перевірка», «юридична експертиза» [265]; процес ретельного дослідження стану бізнесу фізичною або юридичною особою (компанією), яка замислюється над його покупкою, придбанням або інвестуванням в нього [682], тобто комплексне всебічне дослідження діяльності компанії, її фінансового становища та положення на ринку.

Термін “*due diligence*” («дью ділідженс») був введений в юридичний обіг у США на початку ХХ ст., після Великої депресії 1933 року в США (Законом «Про цінні папери») [673, с. 231]. Спочатку цей термін означав процедуру розкриття інформації брокером перед інвестором про компанію, акції якої торгуються на фондовій біржі. Згодом в 1970-х роках в Швейцарії були вироблені стандарти “*due diligence*” з метою уникнення жорсткого державного регулювання і контролю за діяльністю банків. Отже, первинно термін “*due diligence*” прийшов у сучасний бізнес із банківської сфери та

представляє комплексну систему збору й аналізу інформації про потенційних або існуючих клієнтів і партнерів, яка призначалася банками для захисту власності від можливого збитку [38, с. 105]. Через деякий час *due diligence* набуває широкого використання серед фінансових менеджерів, аналітиків, юридичних консультантів, а, починаючи з другої половини 90-х років минулого сторіччя для характеристики комплексного аналітичного супроводження операцій з реорганізації, Mergers & Acquisition (M&A) (злиття та поглинання), антикризового управління. Нині під цим терміном розуміється також збір і аналіз інформації з метою оцінки різноманітних ризиків, пов'язаних з інвестуванням [12, с. 51].

На українському ринку надання послуг з *due diligence*, зокрема щодо реорганізації в формах злиття та приєднання, бере свій початок з 2000-2001 рр., та починає активно розвиватися з 2004 року, коли в українські підприємства почали вкладати великі іноземні інвестиції та започаткувалося формування найбільших українських фінансово-промислових груп [65, с. 8].

Статистичні дані з використання або не використання процедури *due diligence* («дью ділідженс») свідчать про наступне: 62% злиттів і поглинань (M&A) не досягають своїх фінансових цілей у разі відсутності застосування процедури дью ділідженс (за даними *Harvard Business Review*); компанії, які проводять процедуру дью ділідженс мають у 2,8 рази більше шансів досягти успішного результату, ніж ті, які цього не роблять (за даними *McKinsey & Company*); кількість технологічних угод (в тому числі M&A), які пройшли процедуру дью ділідженс, у 2021 році зросла на 8% порівняно з 2020 роком (за даними *Mergermarket*) [667].

На сьогоднішній день не існує єдиного підходу, який би дозволяв однозначно сприймати поняття та процедуру *due diligence* («дью ділідженс»). В Україні ця категорія здебільшого розроблена в економічній науці, де під *due diligence* («дью ділідженс») розуміється процес ґрунтовного аналізу всіх активів, що входять до складу підприємства, з перевіркою їх юридичної «чистоти» та зобов'язань, реального правового та фінансового становища [22, с. 28]; ретельна діагностика підприємства, проведення якої необхідне для дослідження всіх аспектів господарсько-фінансового стану підприємства, виявлення шляхів отримання коштів для реалізації санаційних

процедур і підготовки інвестиційних проектів [172, с. 188]; *супутня послуга аудиту*, яка включає повне дослідження підприємства, базується на аналізі кількісних і якісних показників діяльності суб'єкта господарювання, а також системі менеджменту та внутрішнього контролю [231, с. 365]; *системне дослідження бізнесу господарюючих суб'єктів* (комплекс аналітичних і оперативних заходів, спрямованих на всебічну перевірку законності та комерційної привабливості) для унеможливлення від негативних явищ вкладених коштів інвесторами шляхом виявлення слабких сторін та усунення їх в майбутньому з метою уникнення підприємницьких ризиків [84, с. 23; 83, с. 102].

Виокремлюючи головну мету *due diligence*, яка полягає в формуванні для інвестора повного уявлення про реальний фінансовий стан об'єкта інвестування, А. О. Єпіфанов розкриває зміст самої процедури через виокремлення етапів її проведення, котрі зводяться до аналізу [263, с. 276-278] організаційно-правових документів; органів управління та персоналу; стану дочірніх підприємств; інвестицій, цінних паперів (за винятком векселів) і корпоративних прав; виробництва і продажу; фінансової і податкової звітності (за останні 3 роки); основних засобів, нематеріальних активів та оборотних активів; боргових зобов'язань та позабалансових зобов'язань і вимог (протягом останніх 3-х років); страхової політики, ліцензій і дозволу; судових й арбітражних розглядів.

Варто зазначити, що сьогодні в Україні значення та обсяг процедури *due diligence* здебільшого недооцінюється та, зазвичай, застосовується або міжнародними компаніями, присутніми на вітчизняному ринку, або компаніями, до яких залучено великі іноземні інвестиції, а процедура проведення *due diligence* є однією із обов'язкових умов такої співпраці.

Зарубіжні вчені та практикуючі компанії (юридичні, аудиторські та консалтингові фірми) по-різному підходять до тлумачення змісту даної категорії. Так, під терміном *due diligence* («дью ділідженс») розуміється процес, який забезпечує повну перевірку, гарантуючий ідентифікацію всіх наявних загроз для великих комплексних операцій [658, с. 15]; процес, який дозволяє освітити економічні та технічні питання, котрі можуть вплинути на ціну покупки чи адміністративні витрати [644]; процес перевірки інформації та фактів, що стосуються господарської операції, який відноситься до

індивідуального аудиту, проведеного потенційним покупцем або його представниками під час злиття або придбання бізнесу [679].

Як зазначається в економічній літературі, необхідність проведення *due diligence* («дью ділідженс») виникає в таких випадках: у процесі прийняття рішення про допуск цінних паперів до котирування на біржі (IPO); у разі залучення власного капіталу підприємствами, корпоративні права яких не мають обігу на ринку (Private Equity); у ході реорганізації підприємств; у процесі здійснення операцій типу Mergers & Acquisition (M&A) (злиття та поглинання); у процесі санації підприємств [231, с. 361-362].

В науковій спеціальній економічній та фінансовій літературі виокремлюють різні класифікації (типізації), види дью ділідженс [139, с. 48-49; 52, с. 115; 691, с. 23-35; 507, с. 20; 84, с. 25; 64, с. 395] за такими критеріями: характером об'єкта дослідження; часовим фактором; характером взаємодії з іншими об'єктами; наявною інформацією; величиною ризику; характеристикою витрат [38, с. 7] та ін. Найчастіше дью ділідженс поділяють на види в залежності від мети та завдань, які постають під час проведення, та за характером об'єкта дослідження.

В залежності від мети та завдань, які постають під час проведення процедури, виділяють наступні види дью ділідженс:

- загальний дью ділідженс (*general due diligence*) – перевірка всіх аспектів діяльності компанії, включаючи юридичні питання, фінансовий стан, питання оподаткування, якість менеджменту, комерційну діяльність, місце компанії на ринку [280, с. 176-177];
- фінансовий дью ділідженс (*financial due diligence*) – фінансовий аналіз діяльності підприємства, спрямований на дослідження активів та джерел їх фінансування, розрахунок коефіцієнтів, які характеризують результати діяльності підприємства з точки зору їх якості та реальної оцінки [84, с. 25];
- юридичний/правовий дью ділідженс (*legal due diligence*) – аналіз юридичних аспектів діяльності підприємства, визначення дотримання підприємством норм господарського, цивільного та трудового права, а також вивчення наступних

ризиків: з патентування та ліцензування, захисту інтелектуальної власності, змін законодавства та укладення договорів [25];

- податковий дью ділідженс (*tax due diligence*) – дослідження податкового навантаження підприємства, перевірка правильності розрахунку та своєчасності сплати обов’язкових податків та зборів, пошук можливих схем оптимізації та виявлення податкових ризиків податкового навантаження [240, с. 300];
- операційний/організаційний дью ділідженс (*operational/organizational due diligence*) – оцінка якості управління, ризики ведення бізнесу, ефективність роботи і потенціал розвитку [690]; перевірка виробничої діяльності компанії, включаючи наявність можливостей для збільшення випуску продукції, враховуючи ємність ринку, оцінку якості продукції, огляд нових розроблень [86, с. 7; 140, с. 94]; досліджуються всі значущі аспекти минулого, сьогодення і прогнозованого майбутнього [137, с. 318];
- технологічний дью ділідженс (*technological due diligence*) – це перевірка технологічних процесів, методів, прийомів і процедур, що використовуються в організації з метою оцінки їхньої ефективності; зосереджується на вивченні технологій виробництва, забезпеченості та стану виробничого обладнання, екологічності виробництва, а також аналіз та перевірка технічної документації підприємства [239, с. 180];
- інформаційний дью ділідженс (*IT due diligence*) – передбачає аналіз інформаційного забезпечення ділових партнерів, а також зосереджується на вивченні ризиків доступності, повноти, своєчасності та достовірності інформації [418, с. 119];
- екологічний дью ділідженс (*ecological due diligence*) – аналіз інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності підприємства та оцінка ефективності заходів, які вживаються для охорони навколишнього природного середовища; визначення потенційної шкоди навколишньому середовищу від діяльності підприємства, яка може бути завдана [53, с. 152]; а також зосереджується на вивченні ризиків на навколишнє середовище, ризиків екологічного оподаткування, надзвичайних ситуацій і втрати екодоходів;

- бухгалтерський дью ділідженс (*accounting due diligence*) – розгляд системи бухгалтерського обліку підприємства, виявлення, оцінка та аналіз ризиків у процесі формування облікових даних та складання звітності [64, с. 396];
- маркетинговий дью ділідженс (*marketing due diligence*) – оцінка ефективності маркетингової діяльності, процесів реклами, розподілу та збуту продукції, аналіз маркетингових витрат та дослідження становища компанії в галузі, визначення майбутніх перспектив діяльності підприємства [231, с. 363];
- управлінський дью ділідженс (*management due diligence*) – всеосяжний процес оцінювання, який ретельно перевіряє команду вищого керівництва організації, спрямований на оцінку ефективності ключових керівників у сприянні досягненню стратегічних цілей компанії [688]; дослідження роботи менеджменту всіх рівнів та виявлення можливостей управління ризиками).

При цьому слід враховувати, що вищезазначені види дью ділідженсу становлять предмет вивчення найбільш складної його частини – аналізу стану на ринку (*market due diligence*) [66, с. 54–55]. Крім того, деякі експерти, як зазначає А. Ю. Сітарчук, виділяють ще одну складову дью ділідженсу – політичний дью ділідженс (*political due diligence*), в якому аналізуються політичні ризики, пов’язані з діяльністю підприємства, визначаються перспективи розвитку підприємства за умов нестабільного політичного середовища [460, с. 268].

В свою чергу серед видів юридичного дью ділідженсу в залежності від його об’єкту (напрямків та обсягу процедури проведення) виокремлюють наступні види [615]:

- дью ділідженс контрагента (*due diligence of the contract party*) – так званий поширений вид аудиту, який клієнти замовляють, як правило, перед укладенням конкретної угоди і, в межах якого юристи оцінюють «ризиковість» потенційного партнера (визначають, яку інвестор має ділову репутацію, майновий стан, чи був фігурантом спорів або кримінальних проваджень, чи є боржником у виконавчих провадженнях тощо);
- дью ділідженс майна (*due diligence of assets, property*) – полягає у вивченні правового статусу та юридичної історії виникнення права власності на майно;

проводиться щодо майна самого клієнта, так і щодо майна, котре клієнт бажає придбати у третьої особи;

- дью ділідженс аудиту окремого договору (*due diligence of individual contract audit*) – зводиться до вивчення запропонованих контрагенту умов договору, пояснення змісту договору, можливих ризиків, убезпечення клієнта від підписання договору на не вигідних умовах (найбільш популярні серед такого виду дью ділідженсу – аудит договорів постачання, оренди, банківського кредиту, застави, іпотеки);
- дью ділідженс господарської організації, компанії або окремої сфери його діяльності (*company due diligence or due diligence of economic activity*) – найбільш об’ємний та змістовний вид юридичного аудиту, який проводиться командою юристів різної спеціалізації.

Причому слід відмітити, як зазначається практиками, юридичний дью ділідженс компанії часто має місце перед проведенням процедур злиття, поглинання, придбання корпоративних прав, задля того щоб виявити усі ризики в діяльності господарюючого суб’єкта, який буде учасником зазначених відносин [229]. Під час проведення такого загального юридичного дью ділідженсу юридичної особи ретельно вивчаються усі сторони правового оформлення діяльності такого суб’єкта, провадиться аудит з питань корпоративної історії, прав на майно, фінансування, договірних та трудових відносин, взаємодії із контролюючими органами [669]; провадиться оцінка права власності, дотримання законодавства про цінні папери, аналіз акціонерних угод та повноважень керівництва щодо можливого проведення процесів злиття та поглинання [674], тощо.

Як зазначається в економічній літературі, за допомогою *due diligence* («дью ділідженс») можливо оцінити всі потенційні ризики¹¹, сформулювати стратегію¹² і

¹¹ Виявлення ризиків за допомогою процедури Due Diligence: придбання підприємства (пакета акцій) за завищеною ціною; невиконання зобов’язань підприємством-боржником; втрата майна, грошей, нематеріальних активів; ініціювання судових позовів і їх несприятливих наслідків; накладення арешту на майно, стягнень на майно та інші забезпечувальні заходи; притягнення до різних видів відповідальності; виникнення корпоративних конфліктів (захоплення, поглинання, судові процеси; політичні ризики, втрата адміністративних ресурсів; втрати прав на об’єкти інтелектуальної власності або відповідних ліцензій, дозволів; ризики визнання угод недійсними).

¹² Формування стратегії за допомогою процедури Due Diligence: аналіз ринку (виявлення ринкових можливостей, трендів, змін в законодавстві, прогнозування ринкових змін); оцінка конкурентного середовища (порівняння цін та послуг, оцінка фінансових результатів, прибутків конкурентів); внутрішній аналіз (оцінка управління операційної діяльності,

тактику функціонування господарської організації [171, с. 40-42], в тому числі й шляхом застосування реорганізаційної процедури, та здійснення нею подальшої господарської діяльності. Головною метою дью ділідженс виступає мінімізація ризиків при здійсненні операцій M&A та інших реорганізаційних процесів, а первинне завдання дью ділідженс полягає в об'єктивному визначенні реальної вартості підприємства, яке є об'єктом аналізу [12, с. 52] та потенційним майбутнім суб'єктом в зазначених процедурах.

Задля ефективного та послідовного проведення процедури *due diligence* («дью ділідженс») фахівці в галузі економіки та фінансів пропонують поділяти її на відповідні етапи, зауважуючи, що перелік та змістовне наповнення є різноманітним та залежатиме від мети [510, с. 194], виду перевірки. Зазвичай виокремлюють чотири основних етапи проведення процедури *due diligence* («дью ділідженс») [460, с. 268-269; 510, с. 195], рідше – більше (виокремлюють п'ять [231, с. 364], сім етапів [202, с. 96-97]):

- підготовка до перевірки (встановлення основної мети перевірки; визначення організаційних та фінансових питань; ознайомлення з потенційним об'єктом дослідження/аналізу; планування обсягу робіт);
- запит та збір інформації (визначення переліку необхідних для перевірки документів, встановлення можливих шляхів отримання інформації);
- здійснення перевірки (аналіз зібраної інформації, наданої документації, звітності; проведення інвентаризації (за згоди керівництва, яке планується реорганізуватися); здійснення запитів на додаткову інформацію);
- підготовка та надання звіту (аналіз отриманих результатів та підготовка звіту; презентація звіту).

На сьогоднішній день в Україні загальну інформацію про порядок проведення процедури дью ділідженсу можна знайти на сайтах юридичних та аудиторських фірм,

проте не існує єдиного алгоритму проведення такої перевірки [140, с. 97]. Здебільшого в Україні дью ділідженс прирівнюють до юридичного аудиту, втім останній значно вужчий за своїм об'ємом та позначає по суті правову експертизу діяльності щодо відповідності законодавству. Дью ділідженс та аудит відрізняються між собою за наступними критеріями [204; 508]:

- за метою (метою дью ділідженс виступає – виявлення ключових аспектів угоди, процедури злиття, що впливають на її вартість; метою аудиту – перевірка достовірності фінансової звітності);
- за обсягом та характером проведення (для дью ділідженс – за домовленістю з клієнтом, детальні перевірки обмежено; для аудиту – регламентовано національними стандартами, можуть проводитися процедури ретельної перевірки);
- вимоги до виконавців (дью ділідженс – фахівці в галузі економіки та права, з досвідом складання звіту з дью ділідженс, аудит – професійні бухгалтери та аудитори);
- за періодом (дью ділідженс – минулі та прогностичні періоди; аудит – минулі періоди);
- форма звіту (дью ділідженс – вільна форма; аудит – визначено національними стандартами);
- термін проведення (дью ділідженс – часовий період не обмежено, однак доступ до інформації може надатися тимчасово; аудит – за чітко встановленим графіком).

Процедура та сутність дью ділідженс не врегульована чинним законодавством та стоїть поза межами правового регулювання й застосовується як приклад кращої практики здебільшого у великих компаніях та холдингових структурах, які співпрацюють із міжнародними компаніями, та орієнтовані на європейський і міжнародний ринок, а також зарубіжними компаніями, які провадять свою господарську діяльність на території України. Як правило, юридичні та консалтингові компанії пропонують алгоритм проведення дью ділідженс [622], враховуючи кращі практики закордонного досвіду, застосовуючи превентивні інструменти-методи, які зменшують ризики потенційних інвесторів.

Втім, слід зазначити, що деякі положення *due diligence* («дью ділідженс») віднаходять своє, хоч і вузьке, але поступове втілення в законодавстві. Так, враховуючи

те, що Україна є учасником міжнародного глобального руху, робить активні кроки до ефективного впровадження міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформації, а необхідність імплементації міжнародних стандартів визначено внутрішніми програмними документами Уряду та міжнародними зобов'язаннями, 20 березня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» [381](далі – Закон № 2970-IX), який набув чинності 28 квітня 2023 року (крім окремих норм, які набрали чинності 30 червня 2023 р. та з 1 січня 2024 р.). В Законі введено міжнародні стандарти щодо автоматичного обміну інформацією та подання звітності про підзвітні рахунки, одним із яких виступає загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (*Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information (CRS)*). Відповідно до підпункту 39³.1.4.пункту 39³.1 ст. 39³ розділу I ПК України, з метою запровадження автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки для податкових цілей відповідно до Багатосторонньої угоди компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки (*Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information*) (далі – Багатостороння угода МСАА CRS), було розроблено Порядок застосування загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (*Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information*), котрий набув чинності 07.07.2023 р. Наказом Міністерства фінансів України від 25.05.2023 р. № 282 [393]).

Загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (*Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information (CRS)*) – це такий міжнародний стандарт, схвалений Радою ОЕСР 15 липня 2014 року, що вимагає від країн, які його імплементують, здійснювати збір інформації від фінансових установ про фінансові рахунки власників рахунків та щорічно обмінюватися такою інформацією з юрисдикціями-партнерами з обміну в автоматизованому порядку в межах Багатосторонньої угоди МСАА CRS. Фінансові установи країни-учасниці, відповідно до Загального стандарту звітності CRS, зобов'язані здійснювати належну комплексну перевірку (*due diligence*) фінансових

рахунків та серед власників рахунків, а у певних випадках і серед контролюючих осіб, виявляти осіб, які є податковими резидентами інших юрисдикцій – партнерів з обміну інформацією. Інформація про такі рахунки подається фінансовими установами до податкової адміністрації країни-учасниці, котра надалі надсилає відомості про фінансові рахунки юрисдикціям, резидентами яких є власники та контролюючі особи власників фінансових рахунків. З 1 липня 2023 року Закон 2970-IX вимагає від підзвітних фінансових установ України застосовувати заходи належної перевірки до фінансових рахунків для встановлення того, чи є рахунки підзвітними. Якщо рахунок є підзвітним, фінансова установа зобов'язана включити відомості про рахунок до звіту про підзвітні рахунки та подати цей звіт до Державної податкової служби України (далі – ДПС)). Іншими словами, Закон вимагає від фінансових установ в обов'язковому порядку (зокрема банків) раз на один рік надавати всю наявну в них інформацію про своїх клієнтів-нерезидентів ДПС, яка надаватиме її в автоматичному режимі податковим органам тих країн, де запроваджено такий стандарт CRS [449].

Нові вимоги щодо перевірки фінансових рахунків та подання за ними звітності до ДПС застосовуються до чотирьох категорій організацій, визначених розділом VIII Загального стандарту звітності CRS: депозитарна установа (банки, кредитні спілки та ін.); кастодіальна установа (депозитарні установи, що здійснюють депозитарну діяльність, номінальні утримувачі); інвестиційна компанія (інвестиційні фірми, інститути спільного інвестування, компанії з управління активами та ін.); визначена страхова компанія (страховики, недержавні пенсійні фонди) [368]. Стандарт CRS містить окремі правила належної перевірки для рахунків відкритих до 1 липня 2023 р. та починаючи з 1 липня 2023 р. Залежно від дати відкриття рахунків (до 1 липня 2023 р. /з 1 липня 2023 р.), суб'єкту рахунку, вартості рахунку (низька, висока) встановлені окремі правила належної перевірки рахунків та строки для завершення цієї перевірки. Отже, обов'язок виконання вимог CRS здебільшого покладений на фінансові установи, щодо осіб-резидентів України – для них суттєвим є лише необхідність подання на запит фінансової установи документів щодо самостійної оцінки/належної перевірки, що має на меті виявлення сумнівних банківських рахунків та операцій.

Крім того, як вже неодноразово наголошувалось в попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління має на меті приведення регулювання діяльності корпорацій до правил та вимог європейських стандартів на національному рівні та поступове зближення з правилами і рекомендаціями ЄС, тому не можна не зупинитися на важливому документі, розробленому Європейською Комісією від 23 лютого 2022 року, який поки що має статус Пропозиції до прийняття – *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) (CSDDD) 2019/1937* [686] (Пропозиція Директиви Європейського Парламенту та Ради з корпоративної стабільності дью ділідженс – далі Пропозиція Директиви 2019/1937). Метою цієї Директиви є сприяння сталій та відповідальній корпоративній поведінці та забезпеченні прав людини та екологічних аспектів у діяльності компаній та корпоративному управлінні [640]. Ця Директива встановлює корпоративний обов'язок щодо належної перевірки (*due diligence* («дью ділідженс»)), основними елементами якого виступають ідентифікація, припинення, запобігання, пом'якшення та облік негативних прав людини та впливу на навколишнє середовище у власних операціях компаній, їх дочірніх компаній та їх ланцюгів створення вартості (ч. 1 ст. 1 Пропозиції Директиви 2019/1937). Зазначена Директива застосовується як до компаній, які створені за законодавством держави-члена ЄС, так і до компаній, які зареєстровані в третіх державах. Згідно ч. 1 ст. 2 Пропозиції Директиви 2019/1937 для компаній, які створені відповідно до законодавства держави-члена ЄС, встановлюються наступні умови (достатньо відповідності однієї з них):

- компанія налічувала в середньому понад 500 робітників і чистий світовий обіг понад 150 млн. євро за останній фінансовий рік, за який підготовлену фінансову звітність;
- компанія не досягла порогів вище зазначеного пункту, але мала в середньому більш ніж 250 працівників та чистий світовий обіг понад 40 млн. євро за останній фінансовий рік, за який підготовлену фінансову звітність, за умови, що щонайменше 50% такого обігу робився в одному або більше наступних секторів:
 - а) виробництво тканин, шкіра, оптова торгівля тканин, одягу і взуття;

б) сільське господарство, лісове господарство, рибальство, поживна продукція, оптова торгівля сільськогосподарської сировини, тварини, деревина, їжа, напої;

в) здобування мінеральних ресурсів (у тому числі незріла нафта, природний газ, вугілля, лігніт, метали і металеві руди, нерудні мінерали і продукція кар'єру); виробництво основної металевої продукції, інша нерудна мінеральна продукція; металева продукція (крім того машини й устаткування), оптова торгівля мінеральних ресурсів, основний і проміжний мінерал, продукція (у тому числі метали і металеві руди, матеріали конструкції, паливо; хімічні речовини й інші напівфабрикати).

До компаній, які зареєстровані в третіх державах, висувається одна з наступних умов:

- генерований та чистий обіг більше 150 млн. євро в ЄС в фінансовому році, що передує минулому фінансовому року;
- генерований та чистий обіг більше 40 млн. євро, але не більш 150 млн. євро в ЄС в фінансовому році, що передує минулому фінансовому року у разі, якщо 50 % такого обігу згенеровано по одному або більше секторів (які зазначено вище щодо компаній, які створені відповідно до законодавства держави-члена ЄС).

Окрім того, деякі великі компанії повинні будуть мати план, для того щоб гарантувати, що їх бізнес-стратегія сумісна з обмеженням глобального потепління на 1,5° С, відповідно до Паризької Угоди [266], а на директорів компаній покладатимуться обов'язки щодо створення, контролю за виконанням процесу *due diligence* (належної перевірки) та інтеграції *due diligence* у корпоративну стратегію; директорів компаній стимулюватимуть щодо сприяння досягненню цілей сталого розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату [695]. При цьому слід зауважити, як наголошується в Пропозиції аналізованої Директиви, виконуючи свої обов'язки діяти в інтересах компанії, директори мають враховувати відповідні положення щодо прав людини, зміну клімату та екологічні наслідки прийняття своїх рішень.

Основні положення щодо поняття, напрямків та, власне, процедури проведення *due diligence* визначено в ст. ст. 4-11 Пропозиції Директиви. Стаття 5 аналізованого документа присвячена питанням інтеграції дью ділідженс в політику компаній. Так, держави-члени ЄС повинні гарантувати, що компанії впровадять дью ділідженс у свою

корпоративну політику. Належна політика дью ділідженсу повинна містити наступне: (а) опис підходу компанії, у тому числі в довгостроковій перспективі до дью ділідженсу; (б) норми поведінки/кодекс поведінки, що описує правила та принципи, яких повинні дотримуватися співробітники та дочірні компанії; (с) опис процесів, що застосовуються для здійснення належної перевірки, включаючи заходи, вжиті для перевірки дотримання кодексу поведінки та поширення його застосування на встановлені ділові відносини. В свою чергу держави-члени гарантують та повинні забезпечити щорічне оновлення компаніями політики свого дью ділідженсу [686, с. 54].

Як відзначається в економічній літературі, екологічний дью ділідженс має на меті аналіз інформації про екологічні аспекти кліматичної політики та оцінку ефективності заходів, які вживаються для охорони навколишнього природного середовища [176, с. 260]. В повоєнній відбудові України дотримання нормам та вимогам екологічного законодавства буде набувати особливо значення – на відновлених та новозбудованих підприємствах необхідно буде впроваджувати основні заходи енергозберігання: організація обліку витрат енергоресурсів на всіх етапах виробничого процесу та автоматизоване управління енергоспоживанням; використання вторинних енергетичних ресурсів для виробництва тепла та електроенергії, використання тепла відхідних газів та відпрацьованої пари, енергії охолодження агрегатів тощо; впровадження енергоефективних технологій виробництва продукції, установка вискоелективного в енергетичному відношенні обладнання [131]. Причому таким заходам повинна передувати процедура екологічного дью ділідженсу, що уможливить визначити ефективність від їх впровадження.

Отже, як убачається із зазначеного, в близькій перспективі буде прийнято Директиву Європейського Парламенту та Ради з корпоративної стабільності дью ділідженс¹³ та запроваджено до національних законодавств кожної держави-члена, правила якої необхідно буде запроваджувати в політику дью ділідженс компанії,

¹³ Очікується, що Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD) буде прийнято в 2024 році, втім її правила не почнуть діяти раніше 2025 року.

зокрема стосовно аспектів захисту прав людини та екологічної безпеки та захисту навколишнього середовища.

Тісно пов'язаною із процедурою *due diligence* («дью ділідженс») виступає інша процедура – комплаєнс (*compliance*) (від англійського дієслова “*to comply*” – виконувати, відповідати певним вимогам, стандартам), що означає відповідність будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам або нормам; діяти відповідно до вимог, умов, тощо [684]. Завдання комплаєнсу полягає в уникненні фінансових і репутаційних втрат, штрафів, позбавлення ліцензії, кримінального переслідування керівництва компанії. Функціональне застосування комплаєнс віднаходить в різних сферах, таких як: антимонопольне регулювання; протидія корпоративному шахрайству та корупції; захист персональних даних; корпоративні відносини; захист прав споживачів; трудові відносини; дотримання екологічних стандартів; виконання технічних стандартів; дотримання вимог щодо санкцій; інші аспекти діяльності [256, с. 12]. Впровадження комплаєнсу¹⁴ має на меті забезпечити дотримання законів та принципів, спрямованих на запобігання корупції та забезпечення етичної поведінки в бізнес-середовищі, й передбачає низку різнопланових узгоджених заходів та підходів (методів, стандартів, стратегії) [582, с. 128].

Отже, на даному етапі розвитку глобалізаційних процесів, переформатуванню економічних бізнес-відносин, зокрема це стосується потенційних учасників ринку капіталу та організованих товарних ринків, присутністю міжнародних компаній на території України – процедури проведення дью ділідженс та комплаєнс набувають вагомого значення, враховуючи необхідність залучення іноземних інвестицій в економіку України.

Дью ділідженс та комплаєнс – ці обидві процедури фігурують, перш за все, в контексті безпеки бізнесу. У багатьох українських (і тим більше західних) компаніях налагоджена бізнес-розвідка для дотримання сумлінного ведення бізнесу та уникнення

¹⁴ В контексті даного дослідження «комплаєнс» розглядається як принцип дотримання відповідності, зокрема, контролю за дотриманням компаніями антикорупційних законів, що застосовуються до їх діяльності.

фінансових ризиків. Управління ризиками, своєю чергою, охоплює такі напрямки як «*due diligence*» і «*compliance*», між якими існує багато спільних ключових ознак¹⁵, проте й мають місце принципові відмінності.

Як зазначають закордонні фахівці та практики, комплаєнс – зазвичай, це юридичне зобов'язання, якому уряд або регуляторний орган надають обов'язкового характеру та вимагають відповідного нормативного дотримання. В той час, як дью ділідженс – процедура не обов'язкова та не виступає необхідною умовою роботи та співпраці (це більше «добра воля» для компанії, яка визнає цінність *due diligence* “належної обачності”) [685], хоча багато організацій вважають за необхідне впроваджувати дью ділідженс як частину своїх інструкцій і процедур, свого роду політика співпраці багатьох міжнародних компаній, а в деяких галузях (фармацевтика, індустрія охорони здоров'я, медична, паливно-енергетична промисловість) негласно вважається найкращою практикою [651].

Мета комплаєнс, як правило, короткострокова та спрямована на виконання конкретних вимог у визначений термін (наприклад, перевірити конкретного контрагента перед укладенням певної угоди) і це, власне, щодо тактики захисту бізнесу від ризиків. В той час, як дью ділідженс – застосовується в «фоновому режимі», як більш довготривалий процес розгляду і вивчення навколишнього контексту, оцінки, аналізу та співвіднесення даних з цілями компанії (це свого роду стратегія захисту бізнесу та запобігання від фінансових і юридичних ризиків та втрат у майбутньому).

Дью ділідженс забезпечує комплексну перевірку компаній, зокрема у разі проведення оцінки господарської діяльності суб'єкта щодо майбутнього злиття, приєднання чи поглинання, або укладання великих угод. Комплаєнс надає змогу

¹⁵ В закордонній практиці мають місце об'єднання процедур *Due diligence and Compliance* разом, оскільки вони спрямовані на запобігання фінансових та юридичних ризиків, дотримання відповідних правил та процедур задля безпеки бізнес-структур (Див. Jacques Giard. *Assessing the Value of Compliance Due Diligence in M&A - Insight into the challenged and Benefits*. URL: <https://www.kroll.com/en/insights/publications/financial-compliance-regulation/assessing-value-compliance-due-diligence-ma> (дата звернення 02.11.2023 р.); Teylor Wessing *Compliance Due Diligence in M&A transactions*. URL: https://www.taylorwessing.com/-/media/taylor-wessing/files/germany/2021/04/tw2021_compliance-due-diligence-in-ma-transactions.pdf (дата звернення: 02.11.2023)).

вибудувати в компанії систему контролю за дотриманням законодавства й уникнення корупційних ризиків [425].

Таким чином, як убачається із зазначеного, і комплаєнс, і дью ділідженс – це такі процедури, які націлені на безпеку та запобігання від можливих фінансових і юридичних ризиків, та за допомогою яких забезпечується більш ефективний захист прав та законних інтересів компаній, інвесторів, клієнтів, співробітників.

В чинному законодавстві України поняття «комплаєнс» запроваджено на законодавчому рівні (п. 24 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [412]), під яким розуміється регламентований внутрішніми документами професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, безперервний процес, спрямований на забезпечення та покращення: опису всіх внутрішніх процесів, пов'язаних з провадженням професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках або діяльності, пов'язаної з ринками капіталу та організованими товарними ринками; відповідності внутрішніх документів вимогам законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки, стандартів, правил, тощо; виконання працівниками професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, правил та процедур. Відповідно до ч. 2, 4 ст. 71 аналізованого Закону, юридична особа, яка має намір провадити професійну діяльність на ринках капіталу та організованих товарних ринках, для отримання ліцензії на провадження відповідного виду діяльності подає до НКЦПФР заяву про видачу ліцензії та разом із низкою документів (перелік зазначається), серед яких виступають й відомості про наявність у заявника організаційної структури, системи внутрішнього контролю (підсистеми комплаєнсу, управління ризиками та внутрішнього аудиту). А усі професійні учасники ринків капіталу та організованих товарних ринків зобов'язані створити комплексну, ефективну систему внутрішнього контролю, що включає підсистеми комплаєнсу, управління ризиками та внутрішнього аудиту (ч. 4 ст. 76 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Крім того, підпункт 6 абз. 5 ч. 7 ст. 76 аналізованого Закону передбачає, що положення внутрішніх політик професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків мають містити повноваження органу, відповідального за здійснення нагляду щодо затвердження та контроль організації комплаєнсу, управління ризиками та внутрішнього аудиту. А у разі, якщо підприємства, які є професійними учасниками ринків капіталів та організованих товарних ринків, становлять суспільний інтерес, або системно важливі професійні учасники (крім банків), то законодавством встановлюються ще й додаткові умови щодо корпоративного управління, а саме: наглядова рада з числа членів наглядової ради обов'язково визначає відповідальну особу, на яку покладено обов'язок із забезпечення реалізації функції комплаєнсу (п. 3 ч. 8 ст. 76).

Системний аналіз норм підпункту «в» п. 7 ч. 1 ст. 79, підпункту «в» п. 7 ч. 1 ст. 88, ч. 4 ст. 90 аналізованого вище Закону дозволяє зробити висновок, що підсистема комплаєнс виступає одним із елементів внутрішнього контролю, на рівні із іншими її складовими, такими як управління ризиками та внутрішній аудит.

Крім того, в процесі здійснення своєї господарської діяльності компанії повинні не лише дотримуватися національного законодавства щодо відповідності внутрішніх документів вимогам законодавства, стандартів, правил, але й міжнародному законодавству – у разі, якщо до процесу залучені міжнародні компанії, або господарська діяльність здійснюється в зарубіжних країнах. Існують численні міжнародні норми [582, с. 128-129], зокрема закони та рекомендації щодо проведення комплаєнс: 1) Закон Великобританії про хабарництво (*UK Bribery Act*); 2) Закон про корупцію за кордоном (*Foreign Corrupt Practices Act – FCPA*); 3) цільова група фінансових заходів щодо відмивання грошей (*Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF*); 4) III Директива ЄС щодо відмивання грошей (*III EU Money Laundering Directive*); 5) IV Директива ЄС про відмивання грошей (*IV EU Money Laundering Directive*) 6) V Директива ЄС про відмивання грошей (*V EU Money Laundering Directive*) [638].

Слід зазначити, що хоча загальна процедура дью ділідженс не впроваджена в чинне законодавство як обов'язковий етап в проведенні процедури реорганізації та

застосовується більше як приклад кращої практики із ведення бізнесу суб'єктами господарювання, оновлена редакція Закону про АТ 2022 року щодо питання проведення реорганізації в одній із форм передбачає деякі положення, які фактично містять в собі елементи дью ділідженс та мають бути виконані до прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію. Це, так би мовити, започаткування процедури дью ділідженс – підготовчий/попередній етап, на якому ключова роль відводиться Наглядовій раді або раді директорів АТ та незалежному експерту (незалежним експертам).

Так, відповідно до положень Закону про АТ 2022 року Наглядова рада або рада директорів кожного товариства, що бере участь у реорганізації (злитті, приєднанні, поділі, виділі):

- складає та схвалює проєкт умов злиття/приєднання/поділу/виділу (ч. 2 ст. 117, ч. 2 ст. 119, ч. 2 ст. 125, ч. 2 ст. 127);
- складає детальний письмовий звіт з поясненням проєкту умов злиття/приєднання/поділу/виділу та викладенням його економічно-правового підґрунтя, зокрема з обґрунтуванням коефіцієнта конвертації акцій (ч. 4 ст. 117, ч. 5 ст. 119, ч. 4 ст. 125, ч. 4 ст. 127 – у письмовому звіті також відображаються будь-які труднощі, пов'язані з розрахунком ринкової вартості акцій та конвертації акцій);
- виносить на затвердження загальних зборів (ч. 3 ст. 119, ч. 3 ст. 119, ч. 3 ст. 125, ч. 3 ст. 127) питання про:
 - (1) припинення товариства шляхом злиття/приєднання/поділу/виділу/перетворення;
 - (2) затвердження умов злиття/приєднання/поділу/виділу (зокрема умов конвертації акцій) або порядку та умов перетворення та порядку обміну акцій товариства на частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника;
 - (3) затвердження проєкту статуту товариства;
 - (4) схвалення проєкту передавального акту та/або розподільчого балансу;
- подає інформацію про будь-які значні зміни в активах і пасивах у період між датою підготовки проєкту умов злиття/приєднання/поділу/виділу та датою

загальних зборів, на яких прийматиметься рішення щодо попередніх умов злиття/приєднання/поділу/виділу (ч. 5 ст. 117, ч. 6 ст. 119, ч. 5 ст. 125, ч. 5 ст. 127).

В свою чергу згідно ч. 1, 2 ст. 123, ч. 1, 2 ст. 130 Закону про АТ 2022 року один чи кілька незалежних експертів, які діють від імені кожного з товариств, які беруть участь у злитті/приєднанні, поділі/виділі та відповідають вимогам, встановленим НКЦПФР, проводять аналіз проекту умов злиття/умов приєднання/умов поділу/умов виділу АТ, складають та подають до наглядової ради або ради директорів та акціонерам письмовий звіт.

Такий письмовий звіт в обов'язковому порядку повинен:

- 1) містити інформацію про методи (метод), використані (використаний) для визначення запропонованого коефіцієнта конвертації акцій або інших цінних паперів;
- 2) вказувати, чи такі методи (метод) є адекватними (адекватним) для відповідного випадку, зазначати цифри, які було отримано в результаті застосування кожного такого методу, та надавати висновок про відповідний вплив таких застосованих методів (методу) отримання коефіцієнта конвертації та інших показників, передбачених проектом умов злиття, приєднання; проектом умов поділу, виділу.

Додатково у цьому звіті експерти зазначають власну думку щодо справедливості та доречності коефіцієнта конвертації акцій, а також відображаються всі труднощі, пов'язані з оцінюванням використаних методів (методу).

Отже, до прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію важливим виступають наступні юридично значущі дії:

- з боку Наглядової ради або ради директорів: складання та схвалення проекту умов злиття/приєднання/поділу/виділу; складання детального письмового звіту з поясненням проекту умов злиття/приєднання/поділу/виділу та викладенням його економічно-правового підґрунтя (зокрема з обґрунтуванням коефіцієнту конвертації);
- з боку незалежного експерту (експертів): проведення аналізу проекту умов злиття/умов приєднання/умов поділу/умов виділу АТ; складання та подання до наглядової ради або ради директорів та акціонерам письмового звіту (з

інформацією про методи (метод), котрі були використані (використаний) для визначення запропонованого коефіцієнту конвертації акцій або інших цінних паперів).

Таким чином, на підставі проведеного аналізу наукової економічної та юридичної літератури, чинного законодавства, законодавства ЄС та зарубіжних країн, практики запровадження процедур дью ділідженс та комплаєнс, обґрунтовується значення процедури due diligence («дью ділідженс»), як ефективного економіко-правового інструменту, який має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій.

Визначено загальні та відмінні ознаки процедур дью ділідженс та комплаєнс. Загальними ознаками виступають: *сфера застосування* – комплексні процедури, які мають місце на підготовчому етапі під час реорганізації господарських організацій; *мета застосування* – ефективні заходи-інструменти, спрямовані на забезпечення безпечного ведення бізнесу та запобігання від фінансових, юридичних ризиків та витрат, здійснення ефективного захисту прав та законних інтересів господарських організацій, інвесторів, клієнтів, співробітників. Відмінними ознаками є: *зміст процедури* – дью ділідженс вибудовує стратегію діяльності господарюючого суб'єкта та забезпечує комплексну перевірку компаній у разі проведення оцінки господарської діяльності суб'єкта щодо майбутньої реорганізації шляхом злиття/приєднання або подвійної (складної) реорганізації; комплаєнс – надає можливість вибудувати тактику ведення бізнесу та систему контролю за дотриманням законодавства й уникнення корупційних ризиків.

Враховуючи змістовне навантаження та мету застосування зазначених процесів, дью ділідженс та комплаєнс, безумовно, доповнюють один одного, а отже, вважаємо за необхідне запровадити, як кращу практику впровадження міжнародними компаніями комплексного проходження в обов'язковому порядку зазначених процедур під час здійснення попередньої оцінки та з'ясування ризиків в процедурі реорганізації господарських організацій. Проведення дью ділідженс та комплаєнс в обов'язковому порядку в процедурі реорганізації є запорукою її ефективного проведення, зменшення можливих ризиків, належного забезпечення законних прав та інтересів як суб'єктів, що

реорганізуються, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів. Отже, підготовчий етап, який передує процедурі реорганізації, грає неабияку роль та впливає на подальший розвиток подій щодо проведення відповідних юридично значущих дій належним чином. Цей етап виступає базисом, основою, так би мовити підґрунтям майбутньої реорганізації, від якості проведення якого залежатиме весь процес наступного етапу проведення реорганізації та всієї процедури в цілому. Саме тому задля належного проведення процедури реорганізації господарських організацій, результатом якої виступатиме ефективно функціонуючий новий чи оновлений суб'єкт на відповідному ринку, важливо та бажано, як приклад кращої практики зарубіжних компаній, застосовувати процедуру дью ділідженс, спрямовану на комплексну та всебічну оцінку господарської діяльності суб'єкта щодо майбутньої реорганізації, та запроваджувати комплаєнс-програми щодо здійснення контролю за дотриманням законодавства та уникненням корупційних ризиків. На цьому етапі відбувається аналіз та оцінка всіх потенційних економічних, фінансових, податкових ризиків та можливих негативних наслідків, розробка порядку та умов конвертації акцій, обміну акцій на частки (паї), їх економічна доцільність та обґрунтування, ключова роль в здійсненні яких покладається на Наглядову раду або раду директорів (в АТ).

3.3. Конвертація акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій

Як вже було зазначено вище, конвертація акцій (часток, паїв) – це один із етапів проведення процедури реорганізації господарських організацій (зокрема господарських товариств та виробничих кооперативів), який становить один із елементів (як юридичний факт) юридичного складу. Виокремлення саме цього етапу і його детальний розгляд убачається необхідним та важливим з урахуванням низки факторів. Порядок конвертації та умови конвертації належать до відповідних істотних умов майбутнього договору (в залежності від форми реорганізації), тому потребують

відповідного правового регулювання. Конвертація в процесі реорганізації виступає способом розміщення (обміну) акцій (часток, паїв) в акції нового (іншого) випуску товариства- правонаступника, що регулюється відповідними нормами-правилами та нормами-заборами. Крім того, від чіткого закріплення відповідних умов та порядку проведення конвертації, правильного розрахунку та встановлення коефіцієнту конвертації, залежатиме не тільки належний та ефективний захист законних прав та інтересів акціонерів (учасників), але й здійснення подальшої господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Не дивлячись на складність та значимість такого етапу проведення реорганізації як конвертація акцій (часток), на теперішній час питання врегулювання цих відносин здійснюється на локальному рівні. Складнощі на практиці посилюються не тільки відсутністю належного нормативного регулювання порядку конвертації, але й усталеного досвіду її проведення – все це ускладнює процедуру реорганізації та призводить до зловживань, порушень прав та законних інтересів учасників (акціонерів) господарських організацій, зокрема господарських товариств та виробничих кооперативів. Отже, рівень регламентації цієї процедури прямим чином впливає на ефективність захисту корпоративних прав їх учасників в реорганізаційних відносинах. Тому доцільно визначити відповідні загальні правові засади, на яких має базуватись процедура проведення такої конвертації.

Перш ніж перейти до аналізу правового регулювання відносин із конвертації акцій (часток, паїв), звернемося до етимології слова «конвертація». Цей термін походить від латинського слова «*convertio*», що в перекладі українською означає – змінюю, перетворюю [515, с. 146].

У національному законодавстві термін «конвертація цінних паперів» закріплено в ч. 1 ст. 37 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» та означає обмін цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску того самого емітента, а в разі припинення товариства – іншого емітента. При цьому особливості конвертації цінних паперів одного емітента в цінні папери іншого емітента- правонаступника, зокрема у разі припинення емітента – правопередника, встановлюються НКЦПФР. Отже, як убачається із зазначеного, внаслідок конвертації

з'являється новий випуск цінних паперів, якому зазвичай притаманні інші характеристики, ніж попередньому випуску.

В юридичній літературі, зокрема О. Виговський зазначає, що під конвертацією цінних паперів слід розуміти корпоративну операцію емітента, наслідком якої є заміна одних цінних паперів як об'єктів цивільного обігу, які припиняють своє існування внаслідок анулювання, цінними паперами з іншими характеристиками та/або цінними паперами іншого емітента [37, с. 69].

В свою чергу, як слушно наголошує В. В. Заборовський, конвертація акцій являє собою особливий спосіб розміщення акцій, який полягає в обміні (заміні) конвертованих цінних паперів емітента на акції нового (іншого) випуску цього ж емітента або ж товариства- правонаступника (у разі реорганізації цього емітента), що пов'язаний з анулюванням цінних паперів, які підлягають конвертації [105, с. 3].

В термінологічному юридичному словнику конвертацію цінних паперів розглядають як організаційно-правові та фінансово-економічні процеси, пов'язані із облігаціями або акціями, коли здійснюється обмін облігацій на акції (чи навпаки), акцій чи облігацій одного виду (серії) на акції чи облігації інших видів (серій, емітентів, випусків) у разі додаткових випусків, реструктуризації компаній, злиттів, зміни фінансової політики компанії, з метою надання певних пільг власникам окремих цінних паперів чи реалізації певних стратегій компанії. При цьому зазначаються випадки, коли може мати місце конвертація цінних паперів, а саме у разі: 1) консолідації розміщення акцій, в результаті чого кілька акцій попередньої емісії обмінюються на одну акцію нової емісії; 2) подрібнення розміщення акцій, коли одна акція попередньої емісії обмінюється на кілька акцій нової емісії; 3) збільшення (зменшення) статутного капіталу шляхом збільшення (зменшення) номінальної вартості однієї акції відбувається конвертація в акції з вищою (нижчою) номінальною вартістю; 4) реорганізації АТ його акції конвертуються у акції нового АТ; 5) заміни облігацій одних серій (випусків, номіналів тощо) на інші; 6) заміни конверсійних облігацій на акції [503, с. 346-347].

В економічній літературі, зокрема в Тлумачному словнику економіста, під конвертацією розуміється система дій, правил, за якою облігації, боргові зобов'язання

чи привілейовані акції можна обміняти на гроші чи на інші види цінних паперів [68, с. 165].

Отже, із зазначеного вище можна констатувати наступне. По-перше, конвертація цінних паперів – це складний процес, який становить заміну шляхом анулювання одних цінних паперів, які припиняють своє існування, як об'єкти цивільного обігу, на цінні папери з іншими характеристиками та/або цінні папери іншого емітента. По-друге, конвертація акцій під час реорганізації – це один із способів розміщення акцій, якому притаманний обмін (заміна) конвертованих акцій одного випуску емітента-правопередника, який реорганізується, шляхом анулювання таких конвертованих акцій – на акції нового (іншого) випуску іншого емітенту- правонаступника.

Порядок та умови проведення конвертації знаходять своє відображення як одна із умов проєкту злиття/приєднання, проєкту поділу/виділу, який укладається між товариствами, що реорганізуються в одній із форм (ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 129, ч. 2 ст. 133 Закону про АТ 2022 року) або договору про припинення товариства (ч. 1 ст. 53, 54 Закону про ТОВ та ТДВ).

Так, щодо питань конвертації, відповідно до Закону про АТ 2022 року зазначається наступне:

- проєкт умов злиття, приєднання в обов'язковому порядку має містити такі положення, як: порядок та коефіцієнти конвертації акцій, суми можливих грошових виплат акціонерам, умови конвертації акцій: у процесі злиття – новоствореного АТ, у процесі приєднання – АТ, до якого здійснюється приєднання (ч. 2 ст. 122)
- проєкт умов поділу/виділу в обов'язковому порядку має містити такі положення, як: порядок та коефіцієнти конвертації акцій, суми можливих грошових виплат акціонерам, умови розміщення акцій товариств, що створюються в результаті поділу, виділу (ч. 2 ст. 129);
- рішення про перетворення – порядок і умови перетворення, порядок обміну акцій товариства на частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника (ч. 3 ст. 130).

Із наведених положень звернемо увагу на те, що у разі реорганізації в формі злиття, приєднання, поділу та виділу має місце такий процес як конвертація акцій, тоді як у разі перетворення – це є процес обміну акцій на частки (паї). Отже, як убачаємо, обмін є дуже схожим за своєю правовою природою з конвертацією акцій під час здійснення реорганізації з тією лише різницею, що під час перетворення має місце зміна організаційно-правової форми, відбувається обмін акцій товариства на частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника (ТОВ чи ТДВ, повне чи командитне товариство, або виробничий кооператив), а отже з'являється інший суб'єкт господарювання, відмінний від АТ. На таку особливість звертає увагу також і В. В. Заборовський, вказуючи, що обмін є самостійним способом розміщення акцій, із відмінністю від конвертації в тому, що в такій процедурі беруть участь товариства різних організаційно-правових форм та відбувається обмін різнорідних об'єктів [105, с. 4, 11].

Втім, якщо звернутися до ч. 1 ст. 53 Закону про ТОВ та ТДВ у разі, якщо правонаступниками є АТ, то договір про припинення має визначати таку умову як коефіцієнти конвертації часток в акції. В даному випадку відбувається знову ж таки застосування різнорідних об'єктів, але законодавцем використовує термін «конвертація» в цьому процесі. Гадаємо, що тут немає непорозуміння, оскільки абсолютно очевидним простежується використання терміну «конвертація» у разі проведення заміни акції одного товариства на акції іншого товариства або заміни частки одного товариства на акції іншого товариства, тоді як термін «обмін» застосовується у разі заміни акції одного товариства на частки (паї) іншого товариства. З цього приводу слушним є зауваження В. В. Заборовського, який зазначає, що виправданим є використання терміну “обмін” лише в тому випадку, коли в процесі реорганізації беруть участь товариства різних організаційно-правових форм, але якщо в реорганізації беруть участь лише АТ, то доцільнішим буде застосування терміну “конвертація” [106, с. 158].

Більш детально питання проведення відповідної процедури конвертації акцій (часток, паїв) передбачено на підзаконному рівні – в Порядку здійснення емісії та

реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання.

Так, даним Порядком встановлюється низка правил щодо проведення конвертації в залежності від форми проведення реорганізації.

Відповідно до п. 9 Розділу I, яким регламентовано питання проведення приєднання АТ (кількох АТ) або підприємницького товариства (підприємницьких товариств), зазначається наступне:

- акції АТ, що припиняються шляхом приєднання, конвертуються в акції АТ - правонаступника;
- частки (паї) підприємницьких товариств, що припиняються шляхом приєднання, конвертуються в акції АТ - правонаступника та розміщуються серед учасників (членів) підприємницьких товариств, що припиняються шляхом приєднання;
- розміщення (обмін) акцій АТ, до якого здійснюється приєднання акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), здійснюється шляхом конвертації акцій (часток, паїв) акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), що припиняється(ються) в результаті приєднання, в акції АТ, до якого здійснюється приєднання, що випускаються таким товариством з цією метою, та їх розподілу між акціонерами (учасниками, членами) акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), що припиняється(ються) шляхом приєднання;
- акції товариства- правонаступника розподіляються серед всіх акціонерів (учасників, членів) акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), які є власниками акцій (часток, паїв), що підлягають конвертації;
- конвертація акцій (часток, паїв) акціонерних (підприємницьких) товариств, що приєднуються, в акції АТ, до якого відбувається приєднання, має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом (коефіцієнтами) конвертації акцій, що визначені у договорі про приєднання;
- коефіцієнт конвертації акцій визначається як співвідношення номінальної вартості акції АТ, яке припиняється шляхом приєднання, до номінальної вартості акції товариства- правонаступника (якщо приєднуються кілька АТ, коефіцієнт конвертації акцій розраховується по кожному з таких товариств окремо);

- кількість акцій товариства- правонаступника, яку отримує кожен акціонер, який бере участь у розподілі таких акцій, визначається шляхом множення кількості належних йому акцій товариства, що припиняється шляхом приєднання, на коефіцієнт конвертації.

Наприклад, розрахуємо коефіцієнт конвертації акції у разі приєднання АТ «Велесус» до АТ «Герандо» та кількість акцій, які отримує акціонер Власенко АТ «Велесус» у АТ «Герандо» при наступних вихідних даних: номінальна вартість однієї акції АТ «Велесус» становить 1000 гривень, номінальна вартість однієї акції АТ «Герандо» - 5000 гривень; кількість акцій АТ «Велесус», які належать акціонеру Власенко становлять 100 шт. Отже, коефіцієнт конвертації акцій становитиме шляхом наступного розрахунку: номінальну вартість АТ «Велесус» (1000 гривень) поділяємо на номінальну вартість АТ «Герандо» (5000 гривень), що становитиме коефіцієнт конвертації 0,2, який помножимо на кількість акцій акціонера Власенко АТ «Велесус» (100 шт.) – що дорівнюватиме 20 акціям в АТ «Герандо». В розрахунку співвідношення буде збережено: 100 шт. акцій по 1000 гривень за акцію в АТ «Велесус» (100.000 гривень) та 20 шт. акцій по 5000 гривень за акцію в АТ «Герандо» (100.000 гривень).

В свою чергу п. 10 Розділу I аналізованого Порядку передбачає питання проведення злиття двох або більше акціонерних (підприємницьких) товариств одночасно з їх припиненням та передачею всього майна, всіх прав та обов'язків створеному новому акціонерному товариству- правонаступнику, зокрема:

- акції (частки, паї) акціонерних (підприємницьких) товариств, що припиняються шляхом злиття, конвертуються в акції АТ - правонаступника та розміщуються серед акціонерів (учасників, членів) підприємницьких товариств, що припиняються шляхом злиття;

- розміщення (обмін) акцій АТ, яке створюється шляхом злиття акціонерних (підприємницьких) товариств, здійснюється шляхом конвертації акцій (часток, паїв) акціонерних (підприємницьких) товариств, що припиняються в результаті злиття, в акції АТ, яке створюється шляхом злиття, що випускаються таким товариством з цією

метою, та їх розподілу між акціонерами (учасниками, членами) акціонерних (підприємницьких) товариств, що припиняються шляхом злиття;

- акції товариства- правонаступника розподіляються серед всіх акціонерів (учасників, членів) акціонерних (підприємницьких) товариств, які є власниками акцій (часток, паїв), що підлягають конвертації;

- конвертація акцій (часток, паїв) акціонерних (підприємницьких) товариств, що припиняються шляхом злиття, в акції АТ, що створюється внаслідок припинення шляхом злиття, має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом (коефіцієнтами) конвертації акцій, що визначені у договорі про злиття;

- коефіцієнт конвертації визначається як співвідношення номінальної вартості акції АТ, яке припиняється шляхом злиття, до номінальної вартості акції товариства- правонаступника (коефіцієнт конвертації розраховується окремо по кожному з товариств, які припиняються шляхом злиття;

- кількість акцій товариства- правонаступника, яку отримує кожен акціонер, який бере участь у розподілі таких акцій, визначається шляхом множення кількості належних йому акцій товариства, що припиняється шляхом злиття, на коефіцієнт конвертації.

Пунктом 11 Розділу I даного Порядку передбачено особливості проведення поділу акціонерного (підприємницького) товариства з передачею всього його майна, прав та обов'язків двом чи більше новим акціонерним (підприємницьким) товариствам- правонаступника, з конкретизацією наступного:

- акції АТ, що припиняється шляхом поділу, конвертуються в акції акціонерних товариств- правонаступників та розміщуються серед акціонерів АТ, що припиняється шляхом поділу.

- частки (паї) підприємницького товариства, що припиняється шляхом поділу, конвертуються в акції (частки, паї) підприємницьких товариств- правонаступників та розміщуються серед учасників (членів) товариств, що припиняються шляхом поділу;

- розміщення (обмін) акцій кожного з АТ, які створюються шляхом поділу акціонерного (підприємницького) товариства, здійснюється шляхом конвертації акцій (часток, паїв) акціонерного (підприємницького) товариства, що припиняється в

результаті поділу, в акції кожного створюваного шляхом поділу АТ, що випускаються таким товариством з цією метою, та їх розподілу між акціонерами (учасниками, членами) акціонерного (підприємницького) товариства, що припиняється шляхом поділу;

- акції розподіляються серед всіх акціонерів (учасників, членів) акціонерного (підприємницького) товариства, які є власниками акцій (часток, паїв), що підлягають конвертації, при цьому кожен такий акціонер (учасник, член) отримує акції кожного з товариств- правонаступників;

- конвертація акцій АТ, що припиняється шляхом поділу, в акції АТ, що створюється внаслідок поділу, має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом конвертації акцій, що визначені у плані поділу;

- конвертація часток (паїв) підприємницького товариства, що припиняється шляхом поділу, в акції АТ, що створюється внаслідок поділу, має відбуватися в порядку, визначеному в плані поділу;

- розміщення акцій товариств- правонаступників здійснюється із збереженням співвідношення, що було між акціонерами (учасниками, членами) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного (підприємницького) товариства, що припинилося шляхом поділу.

Процедура проведення виділу АТ передбачена пунктом 12 Розділу I зазначеного Порядку та визначає різні правила щодо конвертації в залежності від того, з якого товариства виділилось АТ:

- *при виділі з АТ* може здійснюватися:

- (а) конвертація акцій товариства, з якого здійснюється виділ, в таку саму кількість акцій цього товариства меншої номінальної вартості та в акції кожного АТ, що виділяється;

- (б) конвертація частини акцій товариства, з якого здійснюється виділ, в акції кожного АТ, що виділяється (при цьому є незмінним співвідношення кількості акцій, що належать кожному акціонеру і конвертуються, до загальної кількості акцій, що належать відповідному акціонеру);

- при виділі з підприємницького товариства частина часток (паїв) товариства, з якого здійснюється виділ, конвертується в акції кожного АТ (товариств), що виділяється.

Крім того, передбачаються такі положення щодо конвертації під час виділу:

- акції товариств, що створюються шляхом виділу, розподіляються серед всіх акціонерів (учасників, членів) акціонерного (підприємницького) товариства, які є власниками акцій (часток, паїв), що підлягають конвертації (при цьому кожен такий акціонер (учасник, член) отримує акції кожного з АТ- правонаступників) та/або придбаються товариством, з якого здійснюється виділ;

- конвертація акцій АТ, з якого здійснюється виділ, в акції кожного АТ- правонаступника має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом конвертації акцій, що визначені у плані виділу;

- конвертація часток (паїв) підприємницького товариства, з якого здійснюється виділ, в акції кожного АТ- правонаступника має відбуватися в порядку, визначеному у плані виділу.

І, нарешті, остання форма – це перетворення підприємницького товариства, яка в п. 13 Розділу I аналізованого Порядку передбачає наступні особливостей конвертації:

- частки (паї) підприємницьких товариств, що припиняються шляхом перетворення, конвертуються в акції АТ- правонаступника та розміщуються серед учасників (членів) таких підприємницьких товариств;

- розподіл акцій товариства- правонаступника здійснюється таким чином, щоб номінальна вартість акцій товариства- правонаступника, які отримує учасник (член) підприємницького товариства, що припинилося, була рівною розміру частки (паю), яка належала йому у статутному (складеному, пайовому) капіталі підприємницького товариства, що припинилося шляхом перетворення (кожен учасник (член) підприємницького товариства, що припинилося, отримує акції товариства- правонаступника).

Отже, як убачається із зазначеного аналізу п.п. 9-13 Розділу I Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання – встановлюються відповідні

правила щодо розміщення (обміну) акцій; умов конвертації акцій (часток, паїв); визначення коефіцієнту конвертації акцій для таких видів господарських організацій як господарські товариства, переважно АТ, ТОВ та ТДВ, а також виробничі кооперативи.

Наступне на чому треба зосередити свою увагу – це норми, які встановлюють імперативні правила щодо здійснення конвертації або, як це зазначається в Законі про АТ 2022 року, – «акції, які не підлягають конвертації», чи як передбачає Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання – «не беруть участі у конвертації акції».

Логічним убачається представити такі норми-заборони в наступній порівняльній таблиці по всіх формах реорганізації.

<p><i>Закон про АТ 2022 року</i></p>	<p><i>Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання</i></p>
ПРИЄДНАННЯ	
<p>Ч. 10 ст. 119 <u>Не беруть участі в конвертації акції:</u> 1) які викуплені самим товариством, що бере участь у приєднанні; 2) власником яких є інше товариство, що бере участь у приєднанні; 3) власником яких є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у приєднанні.</p>	<p>П. 9 <u>Не підлягають конвертації:</u> ✓ акції (частки, паї) акціонерного (підприємницького) товариства, що приєднується, які були викуплені цим товариством; ✓ акції АТ, що приєднується, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов’язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право; ✓ акції (частки, паї) акціонерних (підприємницьких) товариств, що приєднуються, власником яких є АТ, до якого здійснюється приєднання; ✓ акції (частки, паї) акціонерних (підприємницьких) товариств, що приєднуються, власником яких є інше акціонерне (підприємницьке) товариство, що приєднується; ✓ акції АТ, до якого здійснюється приєднання, власником яких було акціонерне (підприємницьке) товариство, що приєднується.</p>
ЗЛИТТЯ	
<p>Ч. 10 ст. 117 <u>Не беруть участі у конвертації акції:</u> 1) які викуплені самим товариством, що бере участь у злитті;</p>	<p>П. 10 <u>Не підлягають конвертації:</u> ✓ акції (частки, паї) акціонерного (підприємницького) товариства, що</p>

<p>2) власником яких є інше товариство, що бере участь у злитті;</p> <p>3) власником яких є юридична особа, що перебуває під контролем товариства, що бере участь у злитті.</p>	<p>припиняється внаслідок злиття, які були викуплені цим товариством;</p> <p>✓ акції АТ, що беруть участь у злитті, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право;</p> <p>✓ акції (частки, паї) акціонерного (підприємницького) товариства, що припиняється внаслідок злиття, власником яких є товариство, що бере участь у злитті разом із зазначеним товариством.</p>
ПОДІЛ	
<p>Ч. 9 ст. 125</p> <p><u>Не беруть участі у конвертації акції:</u></p> <p>1) які викуплені товариством, що припиняється шляхом поділу;</p> <p>2) власником яких є юридична особа, яка перебуває під контролем товариства, що припиняється шляхом поділу.</p>	<p>П. 11</p> <p><u>Не підлягають конвертації:</u></p> <p>✓ акції (частки, паї) акціонерного (підприємницького) товариства, що припиняється шляхом поділу, які викуплено цим товариством;</p> <p>✓ акції АТ, що припиняється шляхом поділу, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право.</p>
ВИДІЛ	
<p>Ч. 9 ст. 127:</p> <p><u>Не беруть участі у конвертації акції:</u></p> <p>1) які викуплені товариством, з якого здійснюється виділ;</p> <p>2) власником яких є юридична особа, що перебуває під контролем товариства, з якого здійснюється виділ.</p>	<p>П. 12</p> <p><u>Не підлягають конвертації:</u></p> <p>✓ акції (частки, паї) акціонерного (підприємницького) товариства, з якого здійснюється виділ, які викуплено цим товариством;</p> <p>✓ акції АТ, з якого здійснюється виділ, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право.</p>
ПЕРЕТВОРЕННЯ	
<p>Ч. 5 ст. 133</p> <p><u>Не беруть участі в конвертації акції:</u></p> <p>1) які викуплені товариством, що бере участь у перетворенні;</p> <p>2) власником яких є юридична особа, що перебуває під контролем товариства, що бере участь у перетворенні.</p>	<p>Не передбачено</p>

Із наведеної таблиці можна узагальнити наступні висновки щодо встановлення норм-заборон під час проведення конвертації акції (часток, паїв) у разі реорганізації господарських товариств, переважно АТ, та виробничих кооперативів.

Закон про АТ 2022 року передбачає дві норми-заборони, які вказують на неможливість здійснення конвертації акцій, та які характерні для всіх п'яти форм реорганізації:

(1) якщо власником акцій є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у реорганізації в одній із форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення);

(2) якщо акції викуплені товариством, яке бере участь у реорганізації.

При цьому слід зазначити, що друга норма-заборона кореспондується відповідною мірою із нормами Порядку по кожній із форм реорганізації (п.9-12), тоді, як перша норма-заборона не передбачена взагалі в Порядку.

В свою чергу аналізований Порядок передбачає ще й таку додаткову норму-заборону, яка не вказується у відповідних нормах Закону про АТ 2022 року з регулювання питань можливості проведення конвертації – акції АТ, що беруть участь у реорганізації (злитті, приєднанні, поділі, виділі, перетворенні), власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право.

Таким чином, на підставі викладеного можна угрупувати наступні норми-заборони щодо неможливості конвертації акцій. Так, конвертації не підлягають акції:

- власником яких є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у реорганізації в одній із форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення);
- які викуплені товариством, котре бере участь у реорганізації;
- власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право.

У зв'язку із чим пропонується внести відповідні доповнення до статей Закону про АТ 2022 року, які регламентують окремі питання щодо заборони проведення конвертації акцій. Пропонується внести наступні зміни в статті Закону про АТ 2022 року, а саме:

- ч. 10 ст. 119 доповнити підпунктом 4) та викласти в наступній редакції: *«4) акції акціонерного товариства, що приєднується, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;*

- ч. 10 ст. 117 доповнити підпунктом 4) та викласти в наступній редакції: *«4) акції акціонерних товариств, що беруть участь у злитті, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;*
- ч. 9 ст. 125 доповнити підпунктом 3) та викласти в наступній редакції: *«3) акції акціонерного товариства, що припиняється шляхом поділу, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;*
- ч. 9 ст. 127 доповнити підпунктом 3) та викласти в наступній редакції: *«3) акції акціонерного товариства, з якого здійснюється виділ, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;*
- ч. 5 ст. 133 доповнити підпунктом 3) та викласти в наступній редакції: *«3) акції акціонерного товариства, яке знаходиться в процесі зміни організаційно-правової форми, та акціонери якого звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право».*

Під час проведення конвертації важливо визначити, який конкретно об'єкт права: акції, частки, паї підлягають конвертації/обміну на акції (частки, паї) акціонерного товариства/господарського товариства, виробничого кооперативу. Вирішення цього питання прямо залежатиме, з одного боку, від того, чи є товариства, які реорганізуються, емітентами цінних паперів, та які види господарських товариств припиняються у зв'язку із реорганізацією, а, з іншого, - яке господарське товариство створюється в процесі злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення на базі об'єднаних майнових комплексів чи їх частини.

Під час реорганізації господарських товариств, наприклад акціонерних, – шляхом злиття в результаті об'єднання майнових комплексів створюється АТ, яке не існувало раніше. У цьому випадку статутний капітал створеного АТ, як правило, повинен складати суму статутних капіталів АТ, що припинили своє існування як суб'єкти права. Так, відповідно до п. 10 Розділу I Про затвердження Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються

шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, розмір статутного капіталу товариства- правонаступника дорівнює сумі розмірів статутних (складених) капіталів всіх товариств, які припиняються внаслідок злиття, зменшеній на загальну номінальну вартість акцій (розмір часток), які не підлягають конвертації. При цьому акції АТ, які злилися, конвертуються на акції знову утвореного АТ. Якщо ж у процесі злиття беруть участь інші господарські товариства (не акціонерні), то конвертації на акції підлягають частки/паї кожного учасника товариств/виробничих кооперативів, що зливаються. При цьому слід зазначити, що у разі злиття відбувається процедура випуску акцій з метою конвертації акцій (часток, паїв) акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), що припиняється(ються) внаслідок злиття, в акції товариства- правонаступника. Такий випуск здійснюється на суму, яка визначається як добуток загальної кількості акцій, яку мають отримати при конвертації акціонери (учасники, члени) товариства (товариств), що припиняється шляхом злиття, на номінальну вартість акції товариства- правонаступника.

У свою чергу, відмінні риси приєднання зумовлює й специфіка процесу конвертації. Під час реорганізації шляхом приєднання припиняють існування не всі товариства [530, с. 405] – в цьому випадку товариства, які припиняють своє існування, приєднуються до існуючого АТ, в результаті чого змінюється його характеристика, оскільки процес приєднання завжди супроводжується зміною майнового стану АТ, в тому числі збільшується його статутний капітал. При приєднанні розмір статутного капіталу, як правило, повинен збільшитися на суму розмірів статутних капіталів всіх товариств, що реорганізувалися, та скласти розмір, який дорівнює загальній сумі статутних капіталів всіх товариств, які беруть участь в реорганізації. При цьому розмір статутного капіталу АТ- правонаступника дорівнює сумі розміру статутного капіталу цього товариства до приєднання (без урахування загальної номінальної вартості акцій, що не підлягають конвертації) та загальної номінальної вартості акцій, випущених з метою конвертації (п. 9 Розділу I Порядку). Тоді як, випуск акцій з метою конвертації акцій (часток, паїв) акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), що припиняється(ються) внаслідок приєднання, в акції товариства- правонаступника

здійснюється на суму, яка дорівнює загальній номінальній вартості акцій товариства- правонаступника (які мають отримати акціонери (учасники, члени) товариства (товариств), що припиняється(ються) шляхом приєднання) – а вона має бути рівною загальній номінальній вартості акцій (розміру частки, паю), які належали цьому акціонеру (учаснику, члену) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного(их) (підприємницького(их)) товариства (товариств), що припиняється(ються) шляхом приєднання. Тобто загальна номінальна вартість акцій товариства- правонаступника має відповідати загальній номінальній вартості акцій (розміру частки, паю), які належали акціонеру (учаснику, члену) у статутному (складеному, пайовому) капіталі суб'єктів, які припинилися шляхом приєднання. В іншому випадку – права акціонерів (учасників, членів) підприємницьких товариств, що реорганізуються, будуть нерівними. При цьому конвертації підлягають тільки акції товариств, що приєднуються, а їх учасники (акціонери) отримують акції випуску з метою конвертації акцій (часток, паїв), номінальна вартість яких відповідає номінальній вартості АТ, яке зберігає своє існування під час приєднання. Звідси можна визначити таке правило щодо конвертації акцій під час здійснення процедури реорганізації – акції одного виду повинні мати рівну номінальну вартість під час реорганізації.

У разі розукрупнення суб'єкта господарювання шляхом поділу та виділу аналізованим Порядком надаються норми, відповідно до яких зазначається чому (тобто яким показникам) мають відповідати суми розмірів статутних капіталів АТ, суми розмірів статутних (складених, пайових) капіталів підприємницьких товариств (господарських товариств та виробничих кооперативів). Так, відповідно до п. 12 Розділу I аналізованого Порядку, статутний капітал товариства, з якого здійснюється виділ, зменшується на суму розміру статутного (складеного, пайового) капіталу товариства (товариств), що створюється(ються) шляхом виділу, та на загальну номінальну вартість акцій (розмір часток, паїв), які не підлягають конвертації.

В свою чергу п. 11 Розділу I такі передбачає наступні показники у разі поділу:

- сума розмірів статутних капіталів АТ, що створюються внаслідок поділу АТ, має дорівнювати загальній номінальній вартості акцій АТ, що припиняється шляхом поділу, зменшеній на загальну номінальну вартість акцій, які не підлягають конвертації;
- сума розмірів статутних (складених, пайових) капіталів товариств, що створюються внаслідок поділу підприємницького товариства, має дорівнювати розміру статутного (складеного, пайового) капіталу товариства, що припиняється шляхом поділу, зменшеному на загальний розмір часток (паїв), які не підлягають конвертації.

При цьому випуск акцій з метою конвертації акцій (часток, паїв) акціонерного (підприємницького) товариства, що припиняється внаслідок поділу, в акції товариства- правонаступника здійснюється на суму, яка визначається як добуток загальної кількості акцій, яку мають отримати при конвертації акціонери (учасники, члени) товариства, що припиняється шляхом поділу, на номінальну вартість акції товариства- правонаступника.

Отже, із проведеного аналізу норм вказаного Порядку можна зазначити, що для всіх форм реорганізації передбачено відповідні правила, із яких складових має складатися статутний (складений, пайовий) капітал АТ та інших підприємницьких товариств (в контексті цього Порядку – інших господарських товариств та виробничих кооперативів). Випуск акцій з метою конвертації акцій (часток, паїв) представлено, як один із важливих етапів проведення процедури здійснення емісії акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, рішення про прийняття якого відноситься до компетенції загальних зборів (п. 1.16, п. 2.12, п. 3.15, п. 4.1, п. 5.13, п. 6.1, п. 7.13, п. 8.1, п. 9.1).

Крім того, ч. 2 ст. 25 Закону про АТ 2022 року до моменту затвердження результатів емісії акцій органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, розміщені акції мають бути повністю оплачені, а отже, всі дії, пов'язані із прийняттям рішення про реорганізацію в одній із форм, допускаються тільки після повної оплати статутного капіталу АТ. Таким чином, саме розміщені АТ акції повинні бути повністю оплачені його акціонерами. Якщо акції не повністю оплачені, то відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону про АТ 2022 року у разі несплати (неповної оплати) акцій до дати

затвердження результатів розміщення першого випуску акцій АТ вважається не заснованим.

Втім, якщо мова йде про несплату часток в повному обсязі в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, то відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ загальні збори учасників можуть прийняти одне з таких рішень: про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу; про зменшення статутного капіталу товариства на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства; про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками; про ліквідацію товариства.

Чинне законодавство допускає оплату акцій чи часток участі шляхом передачі вкладу, обумовленого установчими документами, в грошовій або негрошовій формі. При цьому повна оплата повинна відбуватися в строки, встановлені статутними документами, тому у зазначені строки повинні бути передані всі вклади незалежно від їх форми.

Отже, наступним правилом щодо конвертації акцій (часток, паїв) під час здійснення процедури реорганізації можна визначити таке, як: конвертації підлягають тільки повністю оплачені акції (частки, паї).

На практиці під час здійснення реорганізації, перш за все АТ, в одній із форм – виникають проблеми конвертації різних видів акцій, емітентами яких є АТ, що реорганізуються. Враховуючи положення Законів України «Про ринки капіталів та організовані товарні ринки» (ч. 6 ст. 9), «Про АТ» (ч. 3 ст. 22) АТ може здійснювати емісію акцій двох типів - простих та привілейованих. При цьому статутом АТ може передбачатися емісія одного чи кількох класів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права.

Крім того, слід зазначити, що від кількості та номінальної вартості акцій, отриманих під час конвертації, залежатиме й обсяг прав акціонерів, оскільки цим може визначатися ступінь впливу на АТ, а, як відомо, саме частка участі в статутному капіталі визначає об'єм прав учасника, що в АТ відповідає визначеній кількості акцій.

Як відомо, привілейовані акції не дають своєму власникові право на управління, але гарантують на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів та на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні АТ у випадках, передбачених статутом такого АТ і законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення АТ (ч. 8 ст. 9 Закону України «Про ринки капіталів та організовані товарні ринки», ч. 1 ст. 27 Закону про АТ 2022 року).

Прості акції, навпаки, надають їх власникам право на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів, на участь в управлінні АТ, на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації та інші права, передбачені законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення АТ. При цьому прості акції надають їх власникам однакові права (ч. 7 ст. 9 Закону України «Про ринки капіталів та організовані товарні ринки», ч. 2-5 ст. 28 Закону про АТ 2022 року).

Отже, зміст корпоративних прав акціонерів по цим видам акцій різниться, це зумовлено їх різними кваліфікуючими ознаками, що необхідно враховувати під час проведення реорганізації господарських організацій, зокрема господарських товариств та виробничих кооперативів.

З практичної точки зору, найпростіше конвертувати акції одного і того ж виду. Як правило, не виникає проблем із конвертацією простих акцій, які належать акціонерам товариств, що реорганізуються, на відповідний вид акцій товариства, що знаходиться в процесі реорганізації, це прямо передбачено законом – прості акції можуть бути конвертовані у прості акції (п. 8 Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання) Не виникає складнощів і під час конвертації привілейованих акцій на такий ж вид привілейованих акцій товариства, яке реорганізується, а також конвертації часток (паїв) підприємницького товариства:

- привілейовані акції можуть бути конвертовані у привілейовані акції цього або іншого класу, прості акції;
- частки (паї) підприємницького товариства, яке припиняється шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ АТ, конвертуються в

прості акції акціонерного(их) товариства (товариств)- правонаступника(ів) (п. 8 аналізованого Порядку). Головним чином треба зазначити те, що в цих випадках необхідна лише згода саме акціонерів. Найчастіше виникають проблеми тоді, коли сукупна номінальна вартість привілейованих акцій становить вище 25 % збільшеного статутного капіталу, оскільки згідно абз. 2 ч. 9 ст. 9 Закону України «Про ринки капіталів та організовані товарні ринки» – частка привілейованих акцій у статутному капіталі АТ не може перевищувати 25 відсотків. В такому разі представляється вірним виходом із подібної ситуації слугуватиме один із запропонованих способів: або застосування процедури конвертації привілейованих акцій у прості акції, або застосування процедури консолідації акцій¹⁶ (ч. 1 ст. 20 Закону про АТ 2022 року) за умови отримання згоди акціонера – власника привілейованих акцій. Оскільки саме кількість та вид акцій, які залежать від розміру статутного капіталу АТ, визначають об'єм прав акціонера в майбутньому товаристві. У разі ж незгоди акціонера, товариство зобов'язано викупити в нього акції за ринковою вартістю (ч. 1 ст. 8, ч. 1 ст. 102 Закону про АТ 2022 року).

Таким чином, без згоди акціонера-власника акцій не може бути змінено правову природу належних йому акцій, а отже, можна конвертувати прості акції в прості; привілейовані акції – в привілейовані цього або іншого класу; привілейовані акції в прості. При цьому номінальна вартість привілейованих акцій не повинна перевищувати 25 % статутного капіталу реорганізованого АТ. Отже, наступним правилом щодо конвертації під час здійснення процедури реорганізації можна визначити як конвертація простих акцій в прості, привілейованих акцій – в привілейовані цього або іншого класу; привілейовані акції в прості; часток (паїв) підприємницького товариства – в прості акції.

¹⁶ АТ має право здійснити консолідацію всіх розміщених ним акцій, внаслідок чого дві або більше акцій конвертуються в одну нову акцію того самого типу і класу. При цьому обов'язковою умовою консолідації є обмін акцій старої номінальної вартості на цілу кількість акцій нової номінальної вартості для кожного акціонера (абз. 2 ч. 1 ст. 20 Закону про АТ 2022 року).

Крім того, варто враховувати, що під час конвертації повинно зберігатися співвідношення кількості акцій. Так, відповідно до п. 11 Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання розміщення акцій товариств- правонаступників здійснюється із збереженням співвідношення, що було між акціонерами (учасниками, членами) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного (підприємницького) товариства, що припинилося шляхом поділу. При цьому, якщо акціонер є власником одночасно простих і привілейованих акцій товариства, яке припиняється шляхом поділу, кількість акцій, яку акціонер має отримати при розподілі акцій товариства- правонаступника, визначається окремо за кожним типом (класом) належних йому акцій товариства, що припиняється шляхом поділу (якщо привілейовані акції товариства, яке припиняється шляхом поділу, конвертуються в привілейовані акції товариства- правонаступника).

В свою чергу, згідно п. 12 аналізованого Порядку розміщення акцій товариства, що виділилося, здійснюється зі збереженням співвідношення, що було між акціонерами (учасниками, членами) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного (підприємницького) товариства, з якого здійснено виділ. При цьому зазначається, що є незмінним співвідношення кількості акцій, що належать кожному акціонеру і конвертуються, до загальної кількості акцій, що належать відповідному акціонеру.

Норми спеціального Закону про АТ 2022 року зазначають подібні уточнення лише для такої форми реорганізації як перетворення. Так, відповідно до ч. 4 ст. 133, розподіл часток (паїв) підприємницького товариства - правонаступника здійснюється із збереженням співвідношення кількості акцій, яке існувало в АТ, що перетворилося.

Отже, можна визначити ще одне правило конвертації під час здійснення процедури реорганізації як – збереження співвідношення кількості акцій (часток, паїв), що було між акціонерами (учасниками, членами) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного (підприємницького) товариства.

Як вже було зазначено вище, законодавством передбачаються відповідні норми-заборони щодо здійснення процедури конвертації. Крім вже угрупованих норм, треба

відмітити положення, згідно якого забороняється здійснення конвертації простих акцій товариства у привілейовані акції або інші цінні папери АТ, а також забороняється надання будь-яких гарантій щодо отримання доходу (дивідендів) за простими акціями (ч. 2 ст. 22 Закону про АТ 2022 року, абз. 2 ч. 7 ст. 9 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Отже, наступним правилом щодо конвертації під час здійснення процедури реорганізації можна визначити наступні угрупованні норми заборони на здійснення цієї процедури – конвертації не підлягають:

- акції, власником яких є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у реорганізації в одній із форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення);
- акції, які викуплені товариством, котре бере участь у реорганізації;
- акції, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право;
- акції прості в акції привілейовані.

Отже, на підставі викладеного обґрунтовано теоретико-правові засади проведення конвертації під час здійснення реорганізації господарських організацій шляхом систематизації та угруповання відповідних норм-дозволів та норм-заборон. Виокремлено базові засади (умови) проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних відносинах за участі господарських організацій (господарських товариств та виробничих кооперативів).

3.4. Договірне регулювання процедури реорганізації господарських організацій

Важливого значення під час проведення процедури реорганізації також набувають й відповідні договірні конструкції, які отримали в науковій літературі назву реорганізаційних договорів [103, с. 195-204; 587, с. 47-66; 453, с. 98], які укладаються в процесі припинення діяльності корпорацій з універсальним правонаступництвом [90,

с. 462-468] та покликані врегулювати реорганізаційні відносини, які складаються між господарськими організаціям. Необхідність в дослідженні таких правових конструкцій має дві складові – наукову та практичну, та як і будь-яке правове явище піддається всебічному й комплексному аналізу. Практичне спрямування в реорганізаційних договорах полягає в забезпеченні проведення реорганізації, координації її проведення [594, с. 139] шляхом встановлення та закріплення відповідних умов між господарськими організаціями, які вступають в реорганізаційні правовідносини. Теоретичне значення дослідження будь-якого договору складається із того, що «...воно дає змогу відмежувати його від інших соціальних регуляторів, зрозуміти його сутність і специфіку як унікального правового явища» [424, с. 45-46]. Крім того, актуальність зосередження уваги саме на договірному регулюванні процедури проведення реорганізації господарських організацій зумовлюється й відповідними зовнішніми обставинами, що пов'язані головним чином із процесами правової та економічної інтеграції, які мають місце в Україні. Зокрема, формування єдиного європейського економічного простору неможливе без розроблення правових форм та інститутів, які б відповідали характеру й природі створюваних відносин з урахуванням вимог європейського законодавства (де таке відповідне договірне регулювання форм реорганізації має місце), враховуючи положення Угоди про асоціацію.

В національному законодавстві такі види договорів врегульовані фрагментарно та не по всіх видах господарських організацій. Зокрема, у спеціальних законах України: при злитті та приєднанні АТ такою договірною конструкцією передбачено, згідно ч. 2 ст. 122 Закону про АТ 2022 року, проект умов про злиття/проект умов про приєднання, що раніше мав назву *договір про злиття (приєднання) АТ* (ст. 81 Закону про АТ 2008 року); при злитті, приєднанні, поділі, перетворенні ТОВ та ТДВ – *договір про припинення товариства* (ст. 53 Закону про ТОВ та ТДВ); при злитті та приєднанні банків – угода про злиття або приєднання (ст. 28, 29 Закону України «Про банки і банківську діяльність») та на *підзаконному рівні* – відповідно до Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання: конвертація акцій (часток, паїв) акціонерних (підприємницьких) товариств, що

припиняються шляхом злиття, в акції АТ, що створюється внаслідок припинення шляхом злиття, має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом (коефіцієнтами) конвертації акцій, що визначені у *договорі про злиття* (п. 10 розділу I); конвертація акцій (часток, паїв) акціонерних (підприємницьких) товариств, що приєднуються, в акції АТ, до якого відбувається приєднання, має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом (коефіцієнтами) конвертації акцій, що визначені у *договорі про приєднання* (п. 9 розділу I).

Для таких форм реорганізації як поділ, виділ та перетворення передбачається така правова конструкція як *«проект умов поділу, виділу»* (ч. 2 ст. 129 Закону про АТ 2022 року); або *«план поділу»* (п. 11 розділу I, п. 7.12, 7.13, 8.1 розділу II), *«план виділу»* (п. 12 розділу I, п. 5.12, 5.13, 6.1.розділу II), *«план перетворення»* (п. 4 ч. 1 гл. 4 розділу III), що закріплено в Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, або до яких здійснюється приєднання, затвердженого Рішенням НКЦПФР України від 09.04.11.2013 року № 520.

Зазначений Порядок розрахований на відповідне регулювання не тільки стосовно господарських товариств, але й підприємницьких товариств. Втім, на відміну від ч. 1 ст. 84 ЦК України, в якій до підприємницьких товариств відносяться господарські, виробничі, сільськогосподарські кооперативи та сільськогосподарські об'єднання, які діють з метою одержання прибутку, – аналізований Порядок звужує коло суб'єктів, які відносяться до підприємницьких товариств, зазначаючи, що у цьому Порядку термін «підприємницькі товариства» вживається у значенні господарські товариства (крім АТ) та виробничі кооперативи (п. 3). Отже, з цього можна зробити висновок, що відповідне договірне регулювання реорганізаційних відносин (укладання договорів про злиття/приєднання, складання плану поділу/виділу/перетворення) може мати місце й у разі проведення реорганізації виробничих кооперативів.

Що ж стосується інших видів господарських організацій та можливості укладання відповідних реорганізаційних договорів, то в законодавстві таке регулювання не передбачено. Законодавець обмежується загальними нормами про реорганізацію в різних формах або зазначає, що такі питання регламентуються

відповідно до вимог та в порядку, передбаченому законом, не конкретизуючи якого самого, та яким чином це має відбуватися.

Серед науковців, які тією чи іншою мірою торкалися проблематики договорів у сфері реорганізаційних відносин, варто назвати дослідження О. А. Беяневич, О. М. Вінник, Л. М. Дорошенко, Ю. М. Жорнокуя, О. Р. Кібенко, І. М. Кучеренко, Ю. В. Муравської, В. М. Саветчук, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Ю. М. Юркевича та інших. Разом з тим, у правовій доктрині відсутній уніфікований підхід до визначення правової природи та галузевої приналежності реорганізаційних договорів, зокрема, договорів про злиття/приєднання АТ, договорів про припинення ТОВ та ТДВ, а також взагалі залишилися поза увагою науковців питання формування відповідних умов проєктів поділу, виділу, перетворення господарських організацій, якими оформлюються відповідні реорганізаційні відносини, та їх правова природа й кваліфікуючі ознаки. Все це зумовлює актуальність і доцільність продовження наукового пошуку в межах зазначеної проблематики.

З урахуванням зазначеного, важливим є доопрацювання теоретико-методологічних засад розвитку таких правових конструкцій як реорганізаційні договори при злитті/приєднанні для таких видів господарських організацій як господарські товариства, які належать до об'єднання капіталів (АТ, ТОВ та ТДВ); визначити їх правову природу та встановити відповідну галузеву приналежність; обґрунтувати договірну природу реорганізаційних відносин при поділі, виділі, перетворенні господарських товариств. Обрання саме таких видів господарських товариств не є випадковим, оскільки, по-перше, реорганізаційні процеси, зокрема шляхом злиття/приєднання, є більш розповсюдженими та затребуваними під час переформатування ведення бізнесу шляхом укрупнення суб'єкта господарювання саме серед господарських товариств, які належать до об'єднання капіталів; по-друге, за своєю організаційно-правовою формою такі види господарських товариств є більш ускладненими, враховуючи не тільки процедуру проведення реорганізації, яка само собою є процесом складним, але й супутні цьому процеси, як-то здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення; порядок та умови конвертації акцій (часток, паїв); розміщення (обміну)

акцій, тощо. Напевно саме тому для цих видів господарських товариств при злитті/приєднанні ще до недавнього часу (до 01.01.2023 р.) Законом про АТ 2008 року були передбачені відповідні договірні конструкції. Той факт, що наразі замість терміну «договір про злиття/приєднання» використовується термін «проект умов злиття, приєднання товариства» – не позбавляє ці види відносин при злитті/приєднанні договірного характеру. Що ж стосується інших видів господарських товариств, які належать до об'єднання осіб, повних та командитних товариств, то чинне законодавство не передбачає спеціального правового регулювання цих відносин під час здійснення злиття/приєднання – а отже, відповідні договірні конструкції за аналогією закону можуть бути застосовані й щодо цих видів товариств.

Відповідно до ч. 2 ст. 122 Закону про АТ 2022 року проект умов злиття, приєднання товариства в обов'язковому порядку має містити:

- 1) повне найменування, код згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, місцезнаходження та тип кожного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні;
- 2) порядок та коефіцієнти конвертації акцій, а також суми можливих грошових виплат акціонерам;
- 3) умови конвертації акцій;
- 4) у процесі злиття - новоствореного АТ;
- 5) у процесі приєднання - АТ, до якого здійснюється приєднання;
- 6) у процесі приєднання - дату, з якої володіння такими акціями дає власникам право брати участь у розподілі прибутку, та будь-які спеціальні умови, що впливають на таке право;
- 7) у процесі приєднання - дату, з якої операції товариства, що приєднується, для цілей бухгалтерського обліку розглядаються як такі, що стосуються товариства, до якого здійснюється приєднання;
- 8) у процесі приєднання - визначення додаткових спеціальних прав, які матимуть акціонери товариства, до якого здійснюється приєднання, а також умови реалізації таких прав;

9) будь-які спеціальні права, надані експертам, зазначеним у статті 123 цього Закону, та посадовим особам органів АТ, що беруть участь у злитті, приєднанні.

Аналізуючи наведений перелік, слід констатувати, що розробники оновленої редакції Закону про АТ 2022 року намагалися максимально імплементувати положення Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація), тим самим виконуючи зобов'язання, взяті Україною щодо зближення законодавства України до основних вимог та стандартів ЕС. Так, відповідно до ч. 2 ст. 91 аналізованої Директиви Європейського Парламенту і Ради Європи передбачено поняття «проект умов злиття» і вказано, що у такому проекті передбачається принаймні таке:

- (a) вид, назва та зареєстрований офіс кожної з компаній, що беруть участь у злитті;
- (b) пропорція обміну акцій та сума будь-якої грошової виплати;
- (c) умови стосовно розподілу акцій компанії, що придбаває;
- (d) дата, з якої володіння такими акціями дає право власникам на участь у прибутках, та будь-які особливі умови, що впливають на це право;
- (e) дата, з якої операції придбаної компанії повинні розглядатися для цілей бухгалтерського обліку як операції компанії, що придбаває;
- (f) права, надані компанією, що придбаває, власникам акцій, що передбачають спеціальні права, та власникам відмінних від акцій цінних паперів, або запропоновані щодо них заходи;
- (g) будь-яка особлива перевага, надана експертам, зазначеним у статті 96 (1), та членам адміністративних, керівних, наглядових чи контрольних органів компаній, що беруть участь у злитті.

Як убачається із зазначеного, законодавець фактично повністю відтворив положення зазначеної Директиви ЕС в Законі про АТ 2022 року, починаючи від заміни правових конструкцій «договір про злиття (приєднання)» та «план поділу (виділу, перетворення)» (як це було передбачено в попередній редакції Закону про АТ 2008 року – ч. 1 ст. 81) на «проект умов злиття, приєднання» (ч. 2 ст. 122) та «проект умов поділу, виділу» (ч. 2 ст. 129), завершуючи відтворенням відповідного змісту зазначених проектів.

У зв'язку із запровадженням оновленням, по-перше, залишилося поза увагою відповідне правове регулювання таких реорганізаційних відносин, які складаються під час формування проєкту умов про перетворення – наразі не зрозуміло, як це відбувається, та яким правовим документом оформлюються дані відносини. По-друге, виникає питання, яким правовим документом оформлюються відповідний проєкт умов злиття, приєднання, проєкт умов поділу, виділу. По-третє, деякі умови, які містилися в попередній редакції, з невідомих причин було вилучено та не відображено в новій редакції Закону. Зокрема, мова йде про такі умови, які були передбачені в ч. 1 ст. 81 попередньої редакції Закону про АТ 2008 року в підпунктах 4, 5, а саме:

4) інформація щодо запропонованих осіб, які стануть посадовими особами товариства у підприємницькому товаристві- правонаступнику після завершення злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення, та запропоновані до виплати таким особам винагороди чи компенсації, та

5) порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів товариства, що беруть участь у злитті або приєднанні.

Враховуючи зазначені зауваження щодо положень оновленої редакції Закону про АТ 2022 року, вважаємо за доцільне, по-перше, чітко зазначити, що відносини із регулювання реорганізації в формах злиття та приєднання є договірними. Врегулювати це питання можливо, або шляхом повернення відповідної правової конструкції як «договір про злиття (приєднання)», або шляхом зазначення в самій нормі, що умови проєкту злиття, приєднання оформлюються відповідним договором. По-друге, потрібно ввести таку правову конструкцію як «проєкт умов перетворення», на кшталт проєкту умов про поділ/проєкт умов про виділ із відповідним закріпленням та зазначити, що оформлюються такі умови відповідним договором про перетворення. По-третє, розширити зміст переліку умов, які повинен містити відповідний проєкт щодо умов про встановлення посадових осіб у товаристві- правонаступнику, їх виплат (винагороди чи компенсації), порядку голосування на спільних зборах – що сприятиме відповідному упорядкуванню внутрішніх корпоративних відносин на майбутнє та забезпеченні більш ефективного порядку здійснення реорганізаційних процедур на етапі спільних зборів акціонерів.

У свою чергу, згідно ч. 1 ст. 53 Закону про ТОВ та ТДВ товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти *договір про припинення*, який визначатиме: (1) умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам - правонаступникам, (2) розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи - правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є АТ), (3) склад органів юридичних осіб - правонаступників та інші умови припинення.

Щодо договірної конструкції «договір про припинення» треба зазначити наступне. Вказана договірна конструкція не може бути застосована для такої форми реорганізації як виділ, враховуючи саму назву договору, оскільки під час виділу не відбувається ніякого припинення, навпроти, виділ супроводжується процесом створення нового суб'єкту. Власне сама назва «договір припинення» від самого початку обмежує дію і сферу цього договору, оскільки під час здійснення реорганізації шляхом злиття, поділу, перетворення відбувається не тільки припинення суб'єкта (суб'єктів), але й створення, тому доцільно все ж таки змінити назву цієї договірної конструкції з договору припинення, наприклад, на реорганізаційний договір (якщо це буде узагальнена норма щодо регулювання відповідних відносин), або на договірні конструкції «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» «договір про перетворення». Крім того, на відміну від проекту умов злиття, приєднання (ч. 2 ст. 122), проекту умов поділу, виділу (ч. 2 ст. 129), передбачених в Законі про АТ 2022 року, договір про припинення не містить вичерпного переліку умов, які можуть бути передбачені таким договором, а отже, окрім зазначених умов, можуть бути й інші умови. Вважаємо, що такий зміст проекту умов такої договірної конструкції, враховуючи значимість досліджуваних відносин, а також те, що такі відносини, пов'язані із припиненням одного суб'єкта діяльності та продовженням діяльності нового суб'єкту, або в новій його якості, доцільним убачається вказаний перелік умов зробити вичерпним та окрім зазначених умов передбачити ще й такі умови: інформацію щодо запропонованих осіб, які стануть посадовими особами товариства у підприємницькому товаристві- правонаступнику та запропоновані до виплати таким особам винагороди чи компенсації, та порядок голосування на спільних загальних зборах учасників товариства, що беруть участь у злитті або приєднанні.

Важливе теоретичне і правозастосовче значення має питання визначення договірної та галузевої приналежності відповідних правових конструкцій, як договір про злиття/приєднання (або проєкт умов про злиття/приєднання, який оформлюється договором); проєкт умов про поділ/виділ, проєкт умов про перетворення (які оформлюються відповідними договорами); договір про припинення (в ТОВ та ТДВ).

В науковій літературі вченими (Ю. М. Юркевич [618, с. 270-271], В. М. Саветчук [452, с. 135], Н. В. Щербакова [584, с. 209-216], Ю. М. Жорнокуй [103, с. 195-204], Л. М. Дорошенко [90, с. 448-468]) визнається договірна природа реорганізаційних відносин із злиття та приєднання господарських товариств, втім їх галузева приналежність та правова природа договорів про злиття/приєднання визначається неоднаково. Існують різні точки зору щодо правової природи таких договорів. Одні автори вважають, що реорганізаційні договори мають спільність за ознаками із договором про створення ТОВ (ТДВ) або установчим договором АТ [533, с. 448-449]. Інші – зокрема І. В. Спасибо-Фатеева, зазначають, що договори про злиття «виконують роль» установчих договорів [479, с. 6], деякі – вказують на самостійність договорів про злиття/приєднання (І. М. Кучеренко [197, с. 60], Ю. М. Жорнокуй [103, с. 197]) та зазначають, що вони опосередковують корпоративні відносини (Л. М. Дорошенко [90, с. 462]).

Прибічники визнання договорів про злиття/приєднання різновидом договору про спільну діяльність (договору простого товариства) стверджують, що сторони в договорах про злиття/приєднання зобов'язуються спільно діяти для досягнення певної загальної мети, як і в договорі про спільну діяльність (договорі простого товариства). Загальну мету сторін договору під час проведення злиття вбачають в створенні нової юридичної особи (правонаступника) та передачі активів та пасивів знову утвореній юридичній особі, а під час проведення приєднання – в припиненні юридичної особи, яка приєдналася, та передачі всіх майнових та немайнових прав та обов'язків юридичній особі, яка здійснює приєднання.

Втім навряд чи можливо погодитися із таким баченням сутності договорів про злиття/приєднання з певних причин:

1) в договорі про злиття створюється новий суб'єкт (юридична особа), тоді як в договорі про спільну діяльність (договорі простого товариства) учасники зобов'язуються спільно діяти для досягнення певної мети без створення юридичної особи (ч. 1 ст. 1130 ЦК України);

2) за договорами про злиття/приєднання внесення вкладів не виникає й спільного майна учасників, на відміну від договору простого товариства, в якому учасники вносять вклади в спільну діяльність (спільне майно) (ст. 1133 ЦК України). Майно, яке належало одним юридичним особам, за договорами про злиття/приєднання повністю переходить до іншої юридичної особи та стає власністю останньої, тоді як в договорі про спільну діяльність виникає спільна часткова власність (ч. 1 ст. 1134 ЦК України);

3) договори про злиття/приєднання опосередковують перехід всього комплексу прав та обов'язків від однієї юридичної особи до іншої, іншими словами має місце універсальне правонаступництво. Вказана особливість досліджуваних договорів є несумісною із договором про спільну діяльність (договором простого товариства), котрий за будь-яких обставин не є підставою для виникнення універсального правонаступництва. Крім того, перехід від одного суб'єкту до іншого всього комплексу прав та обов'язків повинен був би означати припинення договору про спільну діяльність, оскільки його стороною залишився би тільки один учасник;

4) договори про злиття/приєднання автоматично припиняються з моменту державної реєстрації знову утвореного суб'єкту (при злитті) чи з моменту державної реєстрації внесення змін до установчих документів господарського товариства, до якого відбулося приєднання (при приєднанні). В той час як договір про спільну діяльність укладається для встановлення довготривалих партнерських відносин [431, с. 97] та припиняється закінченням строку дії договору, досягненням спільної господарської мети, або у зв'язку з настанням обставин, за яких досягнення мети стає неможливим [430, с. 6].

Представники другої точки зору, які визнають, що договір про злиття є різновидом договору про створення господарського товариства, цілком слушно підкреслюють їх головну схожість: договір про злиття, так як і договір про створення господарського товариства, втрачає свою силу з моменту державної реєстрації

товариства як юридичної особи, тобто із досягненням сторонами визначеної в договорі мети.

Проте, слід зазначити, що між цими договорами існують сутнісні відмінності, зокрема – їх суб'єктний склад. Сторонами договору про створення товариства виступають фізичні та (або) юридичні особи, які, уклавши такий договір, набувають в результаті його виконання статус та права учасників знову утвореного товариства. Навряд чи доцільно беззастережно приписувати створенню в формі реорганізації все, що притаманно заснуванню юридичної особи. Убачається, що саме відсутність такої постаті, як засновник, є однією з відмінних рис злиття як самостійної форми створення колективних суб'єктів, а також приєднання, при якому новий суб'єкт права не виникає. Слово «засновник» походить від лат. *constitutor, conditor* творець, засновник [515, с. 74], той, хто заснував що-небудь, поклав початок чомусь; засновник якої-небудь установи [32, с. 423]. Це логічно, оскільки реорганізація – це не початковий процес, а продовження історії вже існуючих господарських товариств.

Головна відмінність договору про злиття/приєднання від договору про створення полягає в тому, що правовим результатом договорів про злиття/приєднання господарських товариств є перехід всього комплексу прав та обов'язків сторін, що не притаманно договору про створення господарського товариства. В останньому – сторони передають тільки частину свого майна, яке за законом може бути передано в якості вкладу для формування статутного капіталу створюваної організації. Інша частина майна залишається у власності засновників, і тим самим учасник договору про створення захищає свій фінансовий стан, зменшує ризик неотримання доходів від вкладеного майна, в тому числі у зв'язку із боргами заснованої організації. Крім того, відрізняються і правові наслідки виконання за цими договорами. Сторони договору про злиття (господарські товариства) після створення нового господарського товариства припиняють своє існування. Сторонами договору про приєднання виступають теж господарські товариства, але одне господарське товариство, яке приєднується, припиняє своє існування, а інше – продовжує своє існування, але вже в зміненому вигляді. В той же час сторони договору про створення господарського

товариства продовжують своє існування, згодом отримуючи додатковий елемент свого статусу – стають засновниками створеного господарського товариства.

Іншої позиції додержується І. В. Спасибо-Фатеева¹⁷, яка вказує, що договір про злиття АТ «виконує роль» договору про заснування АТ [479, с. 6]. І це цілком виправдано, якщо виходити із функцій установчого договору. Визнаючи обґрунтованість спільності ролі установчого договору та договору про злиття, неможна не вказати на їх відмінні риси. Так, раніше мету договору про заснування становило створення юридичної особи. З досягненням вказаного результату – дія установчого договору не припинялась, він продовжував існувати для внутрішнього регулювання відносин між засновниками і після створення юридичної особи на весь період її існування. В той же час договори про злиття/приєднання діють тільки до державної реєстрації нової юридичної особи (при злитті) або до внесення змін в установчі документи (при приєднанні).

Також прослідковується різниця і між суб'єктами досліджуваних договорів. В установчому договорі суб'єктами (засновниками) виступають фізичні та (або) юридичні особи. В договорах про злиття/приєднання суб'єктами – два або більше господарських товариства, що реорганізуються.

Наведені аргументи дозволяють скоріше підтримати позицію І. М. Кучеренко, що ці договори мають більше відмінних рис, аніж схожих [197, с. 60]. Ось чому в науковій літературі договори про злиття/приєднання справедливо відносять до договорів четвертої групи (Н. В. Щербакова [590, с. 77], Ю. М. Жорнокуй [103, с. 202], Ю. М. Юркевич [618, с. 270-271]), які в останні роки запропоновано виділити як договори загальноцільового типу поряд із трьома сформованими та визнаними: 1) договори про передачу майна; 2) договори на виконання робіт; 3) договори на надання послуг. В цьому контексті слід зазначити, що саме наявність спільної (єдиної) мети в договорах про злиття/приєднання дозволяє включити їх до самостійної договірної

¹⁷ Примітка. Аналізуючи установчий договір акціонерного товариства, І. В. Спасибо-Фатеева мала на увазі договір засновників про створення товариства, який в той час, до введення в дію ЦК та ГК України, визнавався одним із установчих документів.

групи [588, с. 92], і як, справедливо зазначає Ю. В. Муравська, де договори злиття та договори приєднання співвідносяться між собою як різновиди одного і того ж договірної типу [228, с. 443].

Також варто наголосити, як вже зазначалось в юридичній літературі [584, с. 209-211], вчені виділяють і різні цілі, які переслідують сторони договорів про злиття/приєднання:

- тільки створення та припинення юридичних осіб, які не зачіпають поточну діяльність;
- створення учасниками договору про злиття нового суб'єкту (при злитті) та придбання господарським товариством, до якого відбувається приєднання, цілісного майнового комплексу іншого господарського товариства (при приєднанні), а також передача правонаступнику активів та пасивів господарських товариств, що реорганізувались;
- забезпечення проведення реорганізації юридичних осіб, яка опосередковує процедуру універсального правонаступництва;
- захист прав суб'єктів реорганізаційних правовідносин (господарських товариств, що реорганізуються, та учасників) від можливих зловживань та правопорушень з боку контрагентів реорганізаційного договору; та взаємне багатостороннє врегулювання всіх істотних умов, на яких буде здійснюватися реорганізація.

Вважаємо, що договорам про злиття/приєднання притаманні не різні цілі, а одна мета, яку і можна вважати загальною метою реорганізаційних договорів – забезпечення проведення реорганізації, а, відповідно, і є метою координація дій з її проведення. У той же час, навряд чи така координація здійснюється виключно тільки для передачі всього комплексу прав та зобов'язань, оскільки менш затратно придбати цілісний майновий комплекс, ніж провести реорганізацію, і не завжди результатом реорганізації виступає саме збільшення активів. Правова мета в даному контексті буде спрямована на досягнення цілі економічної, яка закладена в основі цих договорів і полягає в зміцненні позиції товариства, що реорганізується, на відповідному ринку товарів, робіт, послуг. Такого результату можна досягти не тільки завдяки зміцненню позиції господарюючого суб'єкту за рахунок збільшення активів господарських

товариств, що реорганізуються, але й шляхом розширення ринку збитку, диверсифікації виробництва, зміщення конкурентів з ринку, тощо. Врешті-решт, все це призводить до досягнення так званого позитивного економічного ефекту, який в економіці прийнято називати синергією [660, с. 154-164], та чим вище рівень отриманого прибутку, тим ефективніше використовується майно [517, с. 48]. Отже, метою договорів про злиття/приєднання є координація дій суб'єктів, спрямована на забезпечення проведення реорганізації шляхом злиття/приєднання господарських товариств.

Крім того, слід зазначити, що за характером правових зв'язків договори про злиття/приєднання можна віднести до організаційних (Г. Л. Знаменський [127], С. В. Мілаш [224], О. А. Беяневич [15]), які мають елементи управлінського характеру. Як зазначає С. В. Мілаш, договори про реорганізацію слід відносити до організаційних договорів (врегульовані правом суспільні відносини між чітко визначеними суб'єктами з приводу сумісної організації, координації процесу їхньої взаємодії та/або співробітництва протягом тривалого часу у певній галузі), оскільки даний договір визначає порядок реорганізації у формі злиття, приєднання та ін., поряд із цим встановлює зобов'язання юридичних осіб у процесі здійснення реорганізації [224, с. 36]. Під організаційним договором необхідно розуміти таку домовленість сторін, які самі по собі не змінюють правовий режим того чи іншого майна, а спрямовані на встановлення принципів взаємовідносин, ділових зв'язків, укладення договору у майбутньому (узгоджують взаємні обов'язки щодо реалізації складної процедури реорганізації: обмін інформацією, проведення спільних зборів учасників чи акціонерів, підготовку необхідних документів, закріплення в реорганізаційних договорах обов'язку утримуватися від інших домовленостей без згоди іншої сторони). Саме це дає підстави відносити реорганізаційні договори до господарсько-правових договорів, які носять організаційно-управлінський характер, вказуючи на предмет – здійснення спільних дій сторін щодо проведення процедури реорганізації.

Повертаючись до порівняння положень проекту злиття/приєднання (в АТ) та договорів про припинення (в ТОВ та ТДВ), які передбачені відповідними нормами чинного законодавства (ч. 1, 2 ст. 122, ч. 1, 2 ст. 129, ч. 2 ст. 133 Закону про АТ 2022 року, ст. 53 Закону про ТОВ та ТДВ) із нормами законодавства в праві ЄС, слід

зазначити наступне. Так, як і в законодавстві ЄС, де проєкт умов злиття/приєднання розробляють спеціальні адміністративні органи або органи управління компаній, що беруть участь у реорганізації (ч. 2 ст. 91, ч. 2 ст. 109 Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2017/1132 від 14 червня 2017 р., щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікації)), так і нормами чинного акціонерного законодавства передбачено, що проєкти умов злиття/приєднання, проєкти умов поділу/виділу/ перетворення складають відповідні органи – Наглядова рада або рада директорів товариства, яке реорганізується. При цьому слід зазначити, що законодавство держави-члена не повинне обов'язково передбачати вимогу затвердження злиття загальними зборами компанії, якщо виконано умови, передбачені ст. 94 у відповідні строки: (а) здійснено опублікування стосовно компанії, що реорганізується шляхом злиття/приєднання; (б) акціонери ознайомлені з *документами* (проєкт умов злиття; річна фінансова звітність та річні звіти компаній; бухгалтерський звіт; у відповідних випадках звіти адміністративних органів або органів управління компаній та письмовий звіт експертів); (с) один чи більше акціонерів компанії, що реорганізуються шляхом злиття/приєднання, що володіють мінімальною часткою в підписному капіталі, мають право вимагати скликання загальних зборів компанії для ухвалення рішення щодо затвердження злиття (така мінімальна частка не може бути встановлена в розмірі більше 5%).

У *Німеччині* – правління товариств, які беруть участь в злитті/приєднанні укладають попередній договір про злиття, який визнається укладеним тільки після його схвалення на загальних зборах учасників, при цьому в договорі про злиття має міститися установчий договір і статут нового суб'єкта права. Згідно Закону ФРН про акціонерні корпорації 1965 р. [662] (п. 2 ст. 16, п. 2 ст. 17, п. 2 ст. 37) досліджувані договори визначають порядок і умови злиття (приєднання), а також порядок і умови конвертації акцій корпорацій, які зливаються (приєднуються), в акції корпорації, яка створюється чи до якої здійснюється приєднання. Крім того, договір про злиття може визначати, а договір про приєднання повинен визначати порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів корпорацій, що реорганізуються. В свою чергу Закон про реорганізацію 1994 р. (*Transformation Act (Umwandlungsgesetz) as of October*

28, 1994) [702, 703] також закріплює перелік умов (§ 5, 37), які повинні міститись у договорі про злиття, вказує на його форму – нотаріально посвідчена та порядок затвердження сторонами [626, с. 46].

В США (§11.01, §11.02, §11.06, chapter 11 «*Merger and Share Exchange*» of *Model Business Corporation Act* [675, с. 130-132, 136-137] Модельного закону про підприємницькі корпорації 1969 року) особливості реорганізації корпорацій полягають у тому, що вищим органом управління будь-якої корпорації є рада директорів, і саме вона ухвалює рішення про реорганізацію в тій або іншій формі, затверджує проект договору про злиття або приєднання, про викуп активів, затверджує план реорганізації. Загальні збори акціонерів тільки схвалюють (або не схвалюють) усі перераховані документи й рішення. Реорганізація не проводиться у разі, якщо документи не схвалено.

Діяльність корпорацій останніх десятиріч в США свідчить про те, що зазвичай корпорації оформлюють свої реорганізаційні відносини під час проведення злиття/приєднання за допомогою таких правових документів, які мають назву «*Agreement and Plan of Merger*» [655] («Договір та план злиття»), що за своїм змістом містять елементи не стільки майнового, скільки організаційного (процедурного) характеру.

У Великій Британії відповідно до *Companies Act 2006* [637] (Закон про компанії 2006 р.) для проведення злиття має бути розроблений проект договору (§ 905), умови якого підлягають опублікуванню та схваленню акціонерами компаній, що беруть участь у злитті (§ 906, § 907). Директори кожної з компаній, що беруть участь у злитті, зобов'язані надати пояснювальну доповідь (§ 908), висновок експертів (§ 909). Крім того, треба зазначити, що сторонами реорганізаційного договору виступають не тільки юридичні особи, а й їх акціонери та кредитори. При цьому слід підкреслити, що в праві Англії відсутній принцип універсального правонаступництва, а отже це позбавляє можливості розглядати реорганізацію юридичних осіб шляхом злиття і приєднання в якості самостійного правового інструменту укрупнення господарюючих суб'єктів.

Отже, аналіз законодавства зарубіжних країн дозволяє зробити висновок про те, що за своїм змістовним навантаженням договори про злиття/приєднання містять в собі узгоджені дії сторін (корпорацій/компаній) щодо проведення реорганізаційних процедур як майнового, так і організаційного спрямування.

Аналізуючи договірні відносини, які складаються в процесі реорганізації, необхідно враховувати, що господарські товариства вільні в обранні, як юридичної форми ведення бізнесу, так і юридичних форм укрупнення, збільшення своєї господарської потужності, якими є злиття та приєднання, а також самостійно визначають умови проведення злиття та приєднання. Втім, законом встановлюються певні обмеження під час здійснення процесів злиття та приєднання поряд з обмеженням суб'єктного складу договорів про злиття/приєднання.

Так, при злитті та приєднанні господарських товариств законом може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на їх проведення (ч. 2 ст. 106 ЦК України, абз. 2 ч. 1 ст. 115 Закону про АТ 2022 року). Такими органами виступають органи АМКУ, які покликані здійснювати державний контроль за проведенням злиття та приєднання (концентрацією) з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживанням монопольним (домінуючим) становищем, обмеження конкуренції. Обов'язкове отримання дозволу від органів АМКУ згідно ч. 1 ст. 24, ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» вимагається у разі перевищення відповідних порогових бар'єрів. До моменту надання такого дозволу учасники зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану (ч. 5 ст. 24 аналізованого Закону). Фактично антимонопольне законодавство закріплює дозвільний характер злиття та приєднання. Господарське законодавство відмовилось від дозвільного порядку створення, а злиття є таким самостійним способом створення для господарських організацій, зокрема для господарських товариств. Такий порядок потребує відповідних витрат як часу, так і коштів, окрім того пороговий бар'єр навряд чи може бути небезпечним для конкуренції. Все це створює додаткові перешкоди для таких правових форм укрупнення бізнесу як злиття та приєднання. Більше того, посилення конкуренції на

зовнішніх ринках, глобалізаційні процеси в світовій економіці ставлять перед багатьма господарюючими суб'єктами проблему ліквідності, конкурентоспроможності, капіталізації, а тому убачається вкрай необхідним перегляд дозвільного порядку створення господарюючих суб'єктів шляхом злиття та приєднання в антимонопольному законодавстві, наприклад, такий порядок міг би бути повідомним, як у разі створення господарської організації шляхом заснування. Це дозволило би, з одного боку, зняти штучні перешкоди для укрупнення господарських організацій, збільшуючи таким чином їх конкурентоспроможність, з іншої, - захистити публічні інтереси, отримавши інформацію для здійснення державного контролю з метою припинення конкуренції та зловживання монопольним становищем на ринку.

Вказані обмеження при злитті та приєднанні доводять справедливість твердження О. А. Беяневич про те, що законодавчі обмеження договірної свободи пов'язані із встановленням меж свободи підприємницької діяльності [13, с. 84-85].

Найчастіше проводять процедури злиття та приєднання господарські організації, яким притаманні відповідні кваліфікуючі ознаки: 1) здійснення господарської діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг; 2) наявність у суб'єкта майна господарського призначення, відокремленого від майна інших суб'єктів господарювання та закріпленого за ним на відповідному правовому титулі (праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління, праві користуванні і т. п.); 3) наділення господарською правосуб'єктністю [609, с. 104].

Дискусійним залишається питання про місце учасників реорганізованих господарських товариств в реорганізаційних відносинах. І. В. Спасибо-Фатєєва вважає, що укладають договір про злиття самі АТ, акціонерами ж нового товариства виступають акціонери реорганізованих товариств [480, с. 164].

Інші науковці справедливо відмічають наступне: якщо при злитті визнати засновниками реорганізовані організації, то їх акціонери не будуть мати можливості зберегти свій статус у знову утвореній підприємницькій структурі. В той же час визнання засновниками акціонерів реорганізованих товариств навряд чи буде сумісно із тим, що АТ є власниками свого майна, яке передається третій особі – знову утвореній структурі. Розв'язати такі протиріччя автори пропонують за допомогою

таких понять як «абстрактний капітал» та «продуктивний капітал»: акціонери володіють правом власності на абстрактний капітал, а товариство є власником продуктивного капіталу. Таким чином, беручи до уваги рішення про реорганізацію, акціонери могли виступати не в якості органу товариства – загальних зборів, а в якості власників абстрактного капіталу [480, с. 165]. Також в науковій літературі зазначається, що сторонами договору про злиття/приєднання виступають самі господарські товариства, що реорганізуються [584, с. 212], і тут не виникає ніяких протиріч, оскільки виникнення нових юридичних осіб та припинення юридичних осіб, що реорганізуються, відбувається одночасно.

Викладене дозволяє зробити *висновок про нетотожність суб'єктів реорганізаційного договору та учасників реорганізаційних правовідносин*. Коло суб'єктів реорганізаційного правовідношення обмежується особами, які мають властивості юридичної особи. Стосовно учасників (акціонерів) можна говорити про дві форми участі в процесі реорганізації: по-перше, коли учасники приймають рішення про злиття чи приєднання, як члени загальних зборів; по-друге, коли приймають рішення про майбутнє членство в організації- правонаступнику. Разом з тим учасники (акціонери) не є сторонами договорів про злиття/приєднання.

Щодо предмету договору про злиття/приєднання, в науковій літературі відсутня єдина думка з приводу того, що слід відносити до нього. Одні автори вважають, що предметом договорів про злиття/приєднання виступає цілісний майновий комплекс товариств, що реорганізуються; інші – предметом договору називають юридичні значущі дії сторін договору з встановлення єдиного порядку здійснення реорганізаційних заходів [590, с. 96].

Як вказується в науковій літературі, предмет договору є об'єктом правовідношення, який, як відомо, є одним із самих спірних питань в юридичній науці. Множинність теорій об'єкту правовідносин можна об'єднати в два напрямки: моністичний та плуралістичний. Представники моністичного підходу визначають об'єкт правовідношення виключно за допомогою якоїсь однієї категорії, відстоюючи таким чином ідею єдності об'єкту (найбільш розповсюджені дефініції об'єкту, які запропоновані в правовій літературі, в межах даного напрямку: «те, на що спрямовані

права та обов'язки суб'єктів правовідносин»; «те, з приводу чого виникає правовідношення»; «те, на що правомочність та обов'язок здійснюють чи можуть здійснити свій вплив»; «поведінка людини, його діяльність»). Представники плюралістичного підходу вказують на те, що єдиного об'єкту немає і бути не може, а існує достатня кількість явищ, які можуть виступати в якості об'єктів правовідношень, тобто відстоюють множинність сутностей, які відносяться до об'єктів правовідношень (найбільш розповсюдженими серед даного напрямку є наступні підходи: «в кожному правовідношенні існує два об'єкти – суспільне відношення, над яким височіє правовідношення, і конкретне благо, з яким пов'язано його виникнення»; «об'єкт правовідношень включає в себе об'єкт двох рівней: об'єкт правовідношення як дію чи поведінку зобов'язаної сторони (об'єкт першого рівня) та об'єкт цієї дії (об'єкт другого рівня)») [590, с. 96-97].

Представляється, що в таких складних правовідносинах, як реорганізаційні, які виникають між господарськими організаціями в формах укрупнення (злиття/приєднання), чи в формах розукрупнення (поділ/виділ) чи шляхом зміни організаційно-правової форми (перетворення) – можна виділити складний (двохродовий) об'єкт. Об'єктом першого роду: (1) при злитті/приєднанні виступають узгоджені дії суб'єктів (господарських організацій), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів щодо передачі всього майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника; (2) при поділі/виділі – узгоджені дії учасників (акціонерів, членів), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів щодо передачі всього майна, майнових прав та обов'язків або частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника (правонаступників); (3) при перетворенні – узгоджені дії учасників (акціонерів, членів), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника на підставі універсального правонаступництва.

Проаналізуємо такі узгоджені дії, спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів на прикладі таких видів господарських товариств, як АТ, ТОВ та ТДВ.

У разі *реорганізації АТ шляхом злиття/приєднання, поділу/виділу* ці дії спочатку мають свій прояв через здійснення відповідних дій Наглядовою радою або радою директорів кожного з товариств, яке реорганізується, і представляє собою комплекс таких реорганізаційних заходів, як то:

- встановлення порядку і коефіцієнтів конвертації акцій та інших цінних паперів, а також сум можливих грошових виплат акціонерам (пп.2 ч. 2 ст. 122, абз. 2 ч. 1 ст. 117 Закону про АТ 2022 року) із відповідним поясненням та економічно-правовим підґрунтям, зокрема з обґрунтуванням коефіцієнта конвертації (ч. 4 ст. 117, ч. 5 ст. 119 аналізованого Закону);
- визначення умов конвертації (пп. 3 ч. 2 ст. 122 аналізованого Закону) та умов розміщення акцій товариств (пп. 3 ч. 2 ст. 129 Закону);
- подача загальним зборам інформації про будь-які зміни в активах і пасивах у період між датою підготовки проекту умов злиття та датою загальних зборів, на яких прийматиметься рішення щодо попередніх умов злиття/приєднання (ч 5 ст. 117 Закону, ч. 6 ст. 119);
- визначення у процесі приєднання – додаткових спеціальних прав, які матимуть акціонери товариства (пп. 8 ч. 2 ст. 122 Закону), до якого здійснюється приєднання; додаткових спеціальних прав, які матимуть товариства, що створюються в результаті поділу, виділу, а також умови реалізації таких прав (пп. 6 ч. 2 ст. 129 Закону);
- встановлення будь-яких спеціальних прав, наданих експертам, та посадовим особам органів АТ, що беруть участь у злитті, приєднанні (пп. 9 ч. 2 ст. 122 Закону);
- визначення точного опису та розподілу майна, прав та обов'язків, що підлягають передачі кожному з товариств, що створюються в результаті поділу, виділу (пп. 8 ч. 2 ст. 129 Закону);
- визначення розподілу акцій товариств, що створюються в результаті поділу, виділу, серед акціонерів товариства, що припиняється шляхом поділу, або з якого

здійснюється виділ, а також критерії, за якими здійснюється такий розподіл (пп. 9 ч. 2 ст. 129 Закону) та інші.

Потім ці дії здійснюються вищим органом управління в АТ – загальними зборами акціонерів кожного товариства, що бере участь у злитті (пп. 1 ч. 1 ст. 118 Закону України «Про акціонерні товариства»), через прийняття рішень про:

- припинення акціонерного товариства шляхом злиття;
- затвердження умов злиття, зокрема умов конвертації акцій;
- затвердження проекту статуту акціонерного товариства, що створюється шляхом злиття;
- схвалення проекту передавального акту;
- визначення уповноважених осіб товариства, що бере участь у злитті, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом злиття.

У свою чергу дії щодо припинення АТ шляхом приєднання здійснюються вищим органом управління в АТ – загальними зборами акціонерів кожного товариства, що бере участь у приєднанні (пп. 1 ч. 1 ст. 120 Закону про АТ 2022 року), через прийняття рішень про:

- припинення акціонерного товариства шляхом приєднання - для товариства, що приєднується;
- приєднання іншого акціонерного товариства - для товариства, до якого здійснюється приєднання;
- затвердження умов приєднання, зокрема умов конвертації акцій;
- затвердження проекту статуту акціонерного товариства, до якого здійснюється приєднання.

Подібні рішення приймаються і щодо інших форм (поділу, виділу перетворення) загальними зборами акціонерів у разі проведення реорганізації шляхом поділу (пп. 1 ч. 1 ст. 126 Закону), виділу (пп. 1 ч. ст. 128 Закону), перетворення (пп. 1 п. 1 ст. 134 Закону), що передбачає затвердження проектів розподільного балансу та передавального акту, а також визначення уповноважених осіб товариства, що припиняється шляхом поділу, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом поділу;

У разі реорганізації шляхом злиття/приєднання ТОВ/ТДВ здійснюються такі дії цими товариствами:

- визначення умов із передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам- правонаступникам;
- встановлення розміру часток кожного учасника у статному капіталі кожної юридичної особи- правонаступника або коефіцієнтів конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства);
- прийняття рішення про склад органів юридичних осіб- правонаступників;
- встановлення інших умов припинення (ч. 1 ст. 53 Закону про ТОВ та ТДВ).

Всі ці дії (комплекс реорганізаційних заходів) спрямовані на підготовку до передачі єдиного (цілісного) майнового комплексу на баланс вже існуючого (при приєднанні) чи знову утвореного господарського товариства (при злитті, перетворенні), чи частини майнового комплексу на баланс знову утвореного господарського товариства (при виділі)/знову утворених господарських товариств (при поділі).

Об'єктом другого роду – виступає майно господарських організацій (господарських товариств), що реорганізуються:

- «все майно, майнові права та обов'язки» (ч. 1 ст. 104 ЦК України),
- «все своє майно, всі права та обов'язки», «усього свого майна, усіх прав та обов'язків», яке передається від правопередників до одного правонаступника – або знову утвореному суб'єкту (в результаті злиття), або до вже існуючого суб'єкту (в результаті приєднання), або до зміненого суб'єкта, його організаційно-правової форми (в результаті перетворення);
- «частина майна, прав та обов'язків» (ч. 1 ст. 117, ч. 1 ст. 119, ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 127, ч. 1 ст. 133 Закону про АТ 2022 року; ч. 1 ст. 49, ч. 1 ст. 50, ч. 1 ст. 51, ч. 1 ст. 52 Закону про ТОВ та ТДВ), яке передається від правопередника до двох чи більше правонаступників (в результаті поділу) або від правопередника до правонаступника (в результаті виділу).

Під майном розуміється «окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» (ч. 1 ст. 190 ЦК України), чи «сукупність речей та інших цінностей

(включаючи й нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються на їх балансі або враховуються в інших передбачених формах обліку майна цих суб'єктів» (ч. 1 ст. 139 ГК України). Речі та майнові права, які належать суб'єкту, складають актив його майна (іноді називають готівковим майном), а зобов'язання (борги) складають пасив такого майна. Крім того, слід мати на увазі, що в якості предмету договору виступає не проста сукупність речей, прав та обов'язків, а комплекс взаємопов'язаних нерухомих та рухомих речей, які використовуються за загальним призначенням як єдине ціле та представляє собою особливий різновид нерухомості – єдиний (цілісний) майновий комплекс (ч. 1 ст. 146 ГК України, ч. 1 ст. 191 ЦК України).

Таким чином, об'єктом реорганізаційного договору виступає складний об'єкт двох родів. Об'єктом першого роду виступають: (а) узгоджені дії суб'єктів (господарських організацій) – в договорах про злиття/приєднання чи (б) узгоджені дії учасників (акціонерів, членів) – в договорах про поділ/виділ, договорах про перетворення, спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів щодо передачі всього майна, майнових прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) чи частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника (правонаступників) на підставі універсального правонаступництва. Об'єктом другого роду виступає єдиний (майновий) комплекс або його частина.

Виокремимо ще й такі наступні правові конструкції, які теж відносяться до групи реорганізаційних договорів, як було зазначено вище – ними вважаємо виступає проєкт умов поділу/проєкт умов виділу/проєкт умов перетворення. Треба зазначити, що законодавець, не називаючи такі проєкти умов договорами, тем не менше, за змістом викладених норм, які містяться і в Законі про АТ 2022 року (ч. 2 ст. 129), і в Законі про ТОВ та ТДВ (ст. 53), і в підзаконному нормативному акті – Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання (п. 11 розділу I, п. 7.12, 7.13, 8.1 розділу II; п. 12 розділу I, п. 5.12, 5.13, 6.1.розділу II;

п.4 ч. 1 гл. 4 розділу III) – все ж таки дозволяє дійти висновку, що природа цих актів, які складаються під час поділу, виділу або перетворення, є договірною.

Про ці свідчить зміст проєкту умов поділу/проєкту умов виділу, який визначено в ч. 2 ст. 129 Закону про АТ 2022 року:

1) повне найменування, код згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, місцезнаходження та тип акціонерного товариства, що припиняється шляхом поділу або з якого здійснюється виділ, а також заплановане найменування, тип та місцезнаходження акціонерних товариств, що створюються в результаті поділу, виділу;

2) порядок та коефіцієнти конвертації акцій, суми можливих грошових виплат акціонерам;

3) умови розміщення акцій товариств, що створюються в результаті поділу, виділу;

4) дату, з якої володіння акціями товариств, що створюються в результаті поділу, виділу, дає право власникам брати участь у прибутках, та будь-які спеціальні умови, що впливають на таке право;

5) у процесі поділу - дату, з якої операції товариства, що створюється в результаті поділу, повинні розглядатися для цілей бухгалтерського обліку як такі, що стосуються товариств, що створюються в результаті поділу;

6) визначення додаткових спеціальних прав, які матимуть товариства, що створюються в результаті поділу, виділу, а також умови реалізації таких прав;

7) будь-які спеціальні права, надані експертам, зазначеним у статті 130 цього Закону, та посадовим особам органів товариств, що створюються в результаті поділу, виділу;

8) точний опис та розподіл майна, прав та обов'язків, що підлягають передачі кожному з товариств, що створюються в результаті поділу, виділу;

9) розподіл акцій товариств, що створюються в результаті поділу, виділу, серед акціонерів товариства, що припиняється шляхом поділу або з якого здійснюється виділ, а також критерії, за якими здійснюється такий розподіл.

При цьому слід зауважити, що стосовно процесу перетворення законодавцем не передбачається взагалі ніяких правових конструкцій із впорядкування таких

реорганізаційних відносин, тобто не міститься відповідних норм, які б окремо регламентували питання щодо проєкту умов перетворення. Але, не виокремлюючи такі відповідні умови для перетворення, ст. 133 Закону про АТ 2022 року передбачає наступні положення-правила щодо процесу перетворення. Так, зазначається, що Наглядова рада або рада директорів АТ, що перетворюється, виносить на розгляд загальних зборів питання про припинення товариства шляхом перетворення, порядок і умови здійснення перетворення, порядок обміну акцій товариства на частки (паї) підприємницького товариства - правонаступника. Далі, загальні збори товариства, що перетворюється, ухвалюють рішення про перетворення товариства, порядок і умови здійснення перетворення, порядок обміну акцій товариства на частки (паї) підприємницького товариства – правонаступника – а це, по суті відносин, виступає нічим іншим, як змістом такої правової конструкції, яка має форму договору. Також важливо зацентувати увагу на тому, що учасники створюваного в результаті перетворення нового підприємницького товариства ухвалюють на загальних зборах такого товариства рішення про затвердження установчих документів такої юридичної особи і обрання (призначення) органів управління відповідно до вимог законодавства. При цьому головним є те, що у разі перетворення АТ всі його акціонери (їх правонаступники), акції яких не були викуплені, стають засновниками (учасниками) підприємницького товариства – правонаступника. Вказівка в нормі закону на те, що учасники ухвалюють відповідні рішення з перетворення, стають в подальшому засновниками (учасниками) майбутнього товариства – все це, в котрий раз доводить, що у відносинах з поділу/виділу/перетворення сторонами відповідних договорів виступатимуть саме учасники (акціонери, члени) – на відміну від договорів про злиття/приєднання, де сторонами виступають господарські організації, як самостійні суб'єкти права. І, в решті-решт, законом передбачено відповідні умови, при яких перетворення відбудеться: (1) після прийняття відповідного рішення загальними зборами, (2) за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства - правонаступника. Причому така згода оформлюється шляхом підписання всіма

засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства - правонаступника.

Крім того, слід зазначити, що більш детально питання таких умов, як розміщення (обмін) акцій, розподіл акцій між акціонерами, конвертація акцій, конвертація часток (паїв), визначення номінальної вартості акції та суми розмірів статутних капіталів – передбачено в проєкті умов поділу/проєкті виділу/проєкті перетворення, який регламентовано Порядком здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання (п. 11 розділу I, п. 7.12, 7.13, 8.1 розділу II); (п. 12 розділу I, п. 5.12, 5.13, 6.1.розділу II), (п. 13 розділу I, п.4 ч. 1 гл. 4 розділу III Положення).

Порівнюючи договори про злиття/приєднання та договори (проєкт умов) поділу/виділу, проєкт перетворення (котрі оформлюються відповідними договорами), треба констатувати, що вони мають як спільні, так й відмінні риси.

Спільні, об'єднуючі риси названих договірних конструкцій впливають із суті опосередкованих ними процесів. Так, під час укладання договорів про злиття/приєднання, а також проєкту умов перетворення мають місце одночасно наявність елементів як припинення, так і створення. Як і в договорах про злиття/приєднання, так і в проєкті умов поділу/виділу/перетворення, що оформлюються відповідним договором, передача майна, майнових прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) відбувається на підставі універсального правонаступництва. Крім того, предметом договору про злиття/приєднання та проєкту умов поділу/виділу/перетворення виступає складний двоходовий об'єкт: об'єктом першого роду виступають узгоджені дії сторін (господарських організацій), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів, щодо передачі майна від правопередників до правонаступника; об'єктом другого роду – єдиний (майновий) комплекс або його частина. Правовою метою аналізованих договорів виступає координація дій суб'єктів, спрямована на забезпечення проведення реорганізації (за цією ознакою ці види договорів відносяться до групи реорганізаційних договорів). В решті-решт, ця група

реорганізаційних договорів відносяться до договорів загальноцільового типу, за своєю галузевою приналежністю до господарсько-правових договорів, які носять організаційно-управлінський характер.

В свою чергу відмінними рисами між договорами про злиття/приєднання та проектом умов поділу/виділу/перетворення можна назвати наступні. Перш за все, це наявність тільки елементу припинення (в договорі про приєднання), наявність тільки елементу створення (в проекті умов виділу). Крім того, економічна мета, яка закладена в основі договорів також різниться: при злитті/приєднанні – полягає в укрупненні суб'єкта господарювання, зміцненні позиції суб'єкта, що реорганізується, на відповідному ринку товарів, робіт, послуг; при поділі/виділі – полягає в розукрупненні суб'єкта господарювання, диверсифікації виробництва, фінансове оздоровлення суб'єкта; при перетворенні – полягає в зміні критеріїв форми ведення бізнесу, розширення фінансування. В решті-решт, аналізовані договори відрізняються за суб'єктним складом. Так, сторонами договорів про злиття/приєднання виступають такі суб'єкти, як господарські організації, які знаходяться в процесі реорганізації, саме між ними й укладаються відповідні договори. Разом з тим учасники (акціонери, члени) не є сторонами договорів про злиття/приєднання, вони приймають участь в процесі реорганізації в двох формах: по-перше, як члени загальних зборів; по-друге, як члени майбутньої господарської організації. Суб'єктами договору про поділ/виділ, договору про перетворення, навпаки, не можуть виступати відповідні господарські організації, оскільки на момент прийняття рішення про реорганізацію в формах поділу/виділу/перетворення в реорганізаційних правовідносинах фігурує один суб'єкт, який буде згодом реорганізованим, а отже не може бути стороною в договорі і не може укласти відповідний договір «сам із собою», а також із майбутнім суб'єктом (суб'єктами), який буде створено в процесі реорганізації. Отже, суб'єктами таких договорів будуть виступати учасники (акціонери, члени) такого суб'єкта господарювання, які згодом стануть учасниками новостворених суб'єктів. Таким чином, учасники (акціонери, члени) виступатимуть сторонами договорів про поділ/виділ/перетворення шляхом участі в процесі реорганізації в двох формах: як члени загальних зборів (коли приймають рішення про поділ/виділ/перетворення); як

члени майбутньої господарської організації (коли приймають рішення про майбутнє членство в організації- правонаступнику).

Висновки до розділу 3:

Обґрунтовано, що процедуру проведення реорганізації господарських організацій слід розглядати як *сукупність юридичних фактів (юридичний склад)*. Виокремлено та угруповано наступні етапи проведення процедури реорганізації господарських організацій, які виникають на різних стадіях існування реорганізаційних правовідносин та мають своє самостійне юридичне значення: (1) виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія); (2) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації); (3) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія).

Встановлено, що підставою виникнення реорганізаційних правовідносин в господарських організаціях (легалізаційна стадія) виступає послідовна сукупність юридичних фактів (юридичний склад): 1) прийняття рішення вищим органом господарської організації про реорганізацію із відповідними питаннями: про припинення господарської організації в одній із форм; затвердження умов реорганізації, зокрема умов конвертації акцій (якщо реорганізується АТ); затвердження проекту статуту/або статутного договору господарської організації, що створюється шляхом реорганізації в одній із форм; схвалення проекту передавального акту або/та розподільчого балансу); визначення складу комісії з припинення – реорганізаційної комісії та встановлення строку для задоволення вимог кредиторів; 2) повідомлення органу державної реєстрації про те, що господарська організація прийняла рішення про припинення шляхом реорганізації; 3) державна реєстрація відомостей про те, що господарська організація знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації в одній із форм.

З'ясовано, що реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації) складається з таких етапів: (1) отримання дозволу АМКУ на створення суб'єкта господарювання у разі, якщо дії із злиття/приєднання кваліфіковано як концентрацію;

(2) узгодження плану реорганізації з податковими органами у разі наявності податкового боргу при реорганізації; (3) реалізація майнових прав до початку здійснення процедури реорганізації господарської організації: реалізація акціонерами права вимоги обов'язкового викупу товариством належних їм акцій та реалізація прав кредиторів щодо задоволення їхніх вимог; (4) оприлюднення рішення про припинення шляхом реорганізації в одній із форм та набрання чинності рішень: про затвердження передавального акту та/або про затвердження розподільчого балансу; про затвердження умов конвертації (якщо реорганізується АТ); про визначення уповноважених осіб товариств, що беруть участь в реорганізації, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом реорганізації; (5) звернення до НКЦПФР щодо зупинення обігу акцій, здійснення емісії акцій, реєстрації випуску акцій та до Центрального депозитарію цінних паперів щодо укладення з договором про обслуговування випусків цінних паперів; присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів; (6) конвертація акцій кожного товариства, що припиняється шляхом реорганізації, в акції товариства, що створюється шляхом реорганізації; (7) прийняття загальними зборами товариства, що створюється шляхом реорганізації, рішень про затвердження результатів емісії (конвертації), затвердження статуту новоствореного товариства та обрання органів управління такого товариства; (8) подання офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для скасування випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації та скасування НКЦПФР реєстрації випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації.

Конкретизовано етапи процедури реорганізації АТ шляхом запровадження: (1) для всіх форм реорганізації у разі наявності податкового боргу при реорганізації АТ – обов'язку узгодження плану реорганізації з податковими органами; (2) для злиття та приєднання при наявності перевищення зазначених Законом України «Про захист економічної конкуренції» порогових меж (показників концентрації) – попереднє одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ з доповненням відповідних статей Закону України «Про АТ» (ст. ст. ст. 118, 120, 126, 128, 134).

Визначено, що підставою припинення реорганізаційних правовідносин в господарських організаціях (крім АТ) виступає наявність двох одночасно виникаючих юридичних фактів: (1) державна реєстрація припинення господарської організації (організацій) та (2) створення господарських організацій (організації)/або внесення відповідних змін до установчих документів. Тоді як підставою припинення реорганізаційних правовідносин в АТ: а) шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу – виступає послідовна сукупність юридичних фактів (юридичний склад): (1) державна реєстрація припинення АТ (товариств); (2) створення АТ (товариства) /або внесення відповідних змін до установчих документів; (3) поданням офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів та (4) реєстрація НКЦПФР звіту про результати емісії цінних паперів та видача свідоцтва про випуск цінних паперів; б) шляхом перетворення – виступає наявність двох одночасно виникаючих юридичних фактів: (1) державна реєстрація припинення АТ та (2) створення іншого господарського товариства (ТОВ, ТДВ, повного товариства, командитного товариства) або виробничого кооперативу.

Обґрунтовано, що реорганізаційні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом (господарські організації); поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин.

Аргументовано значення процедури *due diligence* («дью ділідженс»), як ефективного економіко-правового інструменту, котрий має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, та включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних,

правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації.

Визначено, загальні та відмінні ознаки процедур дью ділідженс та комплаєнс за сферою та метою застосування; змістом процедури.

Встановлено теоретико-правові засади проведення конвертації акцій (часток, паїв) під час здійснення реорганізації господарських організацій шляхом систематизації та угруповання відповідних норм-дозволів та норм-заборон. Визначено базові засади (умови) проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних відносинах за участі господарських товариств та виробничих кооперативів: 1) акції одного виду повинні мати рівну номінальну вартість під час реорганізації; 2) збереження співвідношення кількості акцій (часток, паїв), що було між акціонерами (учасниками, членами) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного (господарського) товариства; 3) конвертації підлягають тільки повністю оплачені акції (частки, паї); 4) конвертація простих акцій в прості акції такого ж класу; конвертація привілейованих акцій в привілейовані цього/або іншого класу/або в прості акції; конвертація часток (паїв) підприємницького товариства – в прості акції.

Виокремлено заборони на конвертацію акцій, а саме акцій: 1) власником яких є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у реорганізації в одній із форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення); 2) які викуплені товариством, котре бере участь у реорганізації; 3) власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право; 4) простих акцій в привілейовані.

Запропоновано з метою узгодження та конкретизації окремих положень щодо конвертації акцій (часток) під час проведення реорганізації господарських товариств, зокрема АТ, внести відповідні доповнення в статті Закону України «Про АТ» (ч. 10 ст. 119, ч. 10 ст. 117, ч. 9 ст. 125, ч. 9 ст. 127, ч. 5 ст. 133), які регламентують окремі питання щодо заборони проведення конвертації акцій та доповнити нормою наступного змісту: *«акції АТ, що приєднується, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право».*

Додатково обґрунтовано, що правова природа актів, в котрих містяться умови злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення, та які укладаються під час проведення процедури реорганізації, є договірною. Найбільш оптимальним і адекватним позначенням цих актів пропонується поняття «реорганізаційні договори».

Обґрунтовано, що реорганізаційним договорам притаманні відповідні кваліфікуючі ознаки, які відрізняють ці види договорів від інших суміжних договорів: договору про спільну діяльність (договору простого товариства), договору про створення господарського товариства, установчого договору та дозволяють відносити їх до договорів загальноцільового типу. Доведено, що реорганізаційні договори за своєю галузевою приналежністю відносяться до господарсько-правових договорів, які мають організаційно-управлінський характер.

Виділено спільні, об'єднуючі риси договорів про злиття/приєднання та договорів про поділ/виділ/перетворення: (1) *за одночасною наявністю елементів створення/припинення* – у договорах про злиття/приєднання, договорах про поділ/перетворення мають місце наявність одночасно елементів як припинення, так і створення; (2) *за наявністю універсального правонаступництва* – в договорах про злиття/приєднання і в договорах про поділ/виділ/перетворення передача майна, майнових прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) здійснюється на підставі універсального правонаступництва; (3) *за предметом* – предметом договорів про злиття/приєднання та договорів про поділ/виділ/перетворення виступає складний двоходовий об'єкт: об'єктом першого роду виступають узгоджені дії сторін (господарських організацій – при злитті, приєднанні; учасників (акціонерів, членів) – при поділі, виділі, перетворенні), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів, щодо передачі майна від правопередників до правонаступника; об'єктом другого роду – єдиний (майновий) комплекс або його частина; (4) *за правовою метою* – виступає координація дій суб'єктів, спрямована на забезпечення проведення реорганізації (за цією ознакою ці види договорів відносяться до групи реорганізаційних договорів); (5) *за типом, галузевою приналежністю* – група реорганізаційних договорів відносяться до договорів загальноцільового типу, за

галузевою приналежністю до господарсько-правових договорів, які носять організаційно-управлінський характер.

Надано визначення поняттю реорганізаційний договір, під яким розуміється договір, спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника чи на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом узгоджених дій учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника/ правонаступників на підставі універсального правонаступництва. Доведено, що реорганізаційні договори формують самостійну групу господарських договорів організаційно-господарського характеру, до яких в залежності від форм реорганізації відносяться такі види договорів: договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ, договір про перетворення.

Запропоновано реорганізаційні договори виокремлювати в самостійну групу господарських договорів та включати до їх складу: (а) договори про злиття/ договори про приєднання господарських організацій; (б) договори про поділ /договори про виділ господарських організацій; (в) договори про перетворення господарських організацій. Задля єдності застосування термінології пропонується: в Законі про АТ 2022 року правові конструкції «проект умов злиття, приєднання», «проект умов поділу, виділу» та «проект умов перетворення» замінити на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення», відповідно; а в Законі про ТОВ та ТДВ «договір про припинення товариства» замінити на відповідні договірні конструкції «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ», «договір про перетворення».

Виокремлені та обґрунтовані відмінні риси між проектом умов про злиття/приєднання та проектом умов про поділ/виділ/перетворення, до яких слід віднести наступні: (1) *за наявністю елементів створення або припинення* – наявність тільки елементу припинення (в договорі про приєднання); наявність тільки елементу створення (в договорі про виділ); (2) *за економічною метою*: при злитті/приєднанні – полягає в укрупненні суб'єкта господарювання, зміцненні позиції суб'єкта, що

реорганізується, на відповідному ринку товарів, робіт, послуг; при поділі/виділі – полягає в розукрупненні суб'єкта господарювання, диверсифікації виробництва, фінансове оздоровлення суб'єкта; при перетворенні – полягає в зміні критеріїв форми ведення бізнесу, розширення фінансування; (3) *за суб'єктним складом* – суб'єктами договорів про злиття/приєднання виступають, власне, господарські організації, які знаходяться в процесі реорганізації, між ними й укладаються відповідні договори. Суб'єктами договору про поділ/виділ/перетворення, навпаки, виступають учасники (акціонери, члени) реорганізованого суб'єкта господарювання, які згодом стануть учасниками новостворених суб'єктів, – шляхом участі в процесі реорганізації в двох формах: як члени загальних зборів (коли приймають рішення про поділ/виділ/перетворення) та, як члени майбутньої організації (коли приймають рішення про майбутнє членство в організації- правонаступнику).

Доцільним убачається передбачити в законопроекті «Про реорганізацію господарських організацій» окремі положення щодо поняття реорганізаційних договорів, їх видів та змісту (істотних умов) (Додаток Б Законопроект «Про реорганізацію господарських організацій»).

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображені в таких публікаціях: [606, с. 452-454; 595, с. 11-125; 568, с. 72-77; 599, с. 285-294; 589, с. 31-37; 678, с. 44-53; 570, с. 157-165; 587, с. 47-66; 582, с. 126-136; 594, с. 137-143].

РОЗДІЛ 4

ОХОРОННИЙ МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

4.1. Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій

Механізмом правового регулювання охоронюваних законом інтересів є система правових засобів, що втілені в принципи, гарантії, дозволи й можливості в праві, які послідовно організовані з метою реалізації охоронюваних законом інтересів і їх захисту [34, с. 25]. Під час проведення реорганізації господарських організацій постає питання захисту законних прав та інтересів її учасників. Слід зазначити, що в реорганізаційних процесах беруть участь не тільки господарські організації, що реорганізуються, але й заінтересовані особи, а саме: учасники (акціонери) та кредитори. Від рівня захищеності прав та інтересів всіх цих осіб залежить ефективність процедури реорганізації, досягнення поставленої мети, здійснення господарської організації та подальша доля реорганізованого господарюючого суб'єкта, а, отже, і господарський правопорядок в цілому, оскільки для будь-яких інвесторів, насамперед, іноземних, в яких особливо зацікавлена національна економіка, дуже важливим є належний захист інвестицій, відновлення їх прав.

Учасники (акціонери) та кредитори складають групи осіб, захист інтересів яких повинен бути забезпечений нормами права і механізмом їх реалізації, в тому числі у разі вчинення будь-яких порушень у цій сфері. Задля досягнення бажаного результату реорганізації мають, з одного боку, враховуватися групові (типові) інтереси кредиторів за господарськими зобов'язаннями господарських організацій та учасників (акціонерів), з іншого боку – публічні інтереси держави як особливого кредитора.

Отже, захисту під час реорганізації підлягають законні права та інтереси таких груп суб'єктів, як: господарські організації, що реорганізуються; учасники (акціонери) господарських організацій, що реорганізуються (або їх ще прийнято називати в

науковій літературі «внутрішні кредитори»); кредитори за господарськими зобов'язаннями («зовнішні кредитори»).

4.1.1 Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій

Про захист прав можливо говорити у широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні право на захист виникає з моменту, коли здійснено правопорушення й особа, права та інтереси якої порушені, має право шукати захист у суді [536, с. 248; 504, с. 4-6]. При цьому, реалізація права на захист шляхом звернення до уповноваженого органу неможлива, якщо немає правової підстави для виникнення такого суб'єктивного права. Як відомо, правовою підставою є наявність в законодавстві норм, в яких закріплюються відповідні такі права і підстави їх захисту (порушення, невизнання тощо).

Ще в XIX сторіччі П. О. Писемський відзначав, що в широкому розумінні права акціонера то є сукупність таких правомочностей: під час існування компанії акціонер має право на отримання доходу від підприємства (дивіденд) та право на участь в управлінні компанією; під час припинення компанії – має право брати участь у розподілі майна [272, с. 122].

На теперішній час володіння акцією, як слушно зауважує О. М. Вінник, гарантує акціонеру стандартний набір прав: право на частку в статутному капіталі акціонерного товариства; право на участь в управлінні справами товариства; право участі в розподілі прибутку товариства та отриманні його частини в формі дивідендів, а також право приймати участь в розподілі майна товариства у разі ліквідації останнього [43, с. 6].

Відповідно до норм чинного законодавства (ст. 43 Закону України «Про господарські товариства»; ст. ст. 46-49 Закону про АТ 2022 року, ст. ст. 31-34 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 15 Закону України «Про кооперацію», ст. 16 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію») суб'єкт господарювання, який збирається удаватися до проведення реорганізаційних процедур, зобов'язаний сповістити про включення питання про реорганізацію до порядку денного майбутніх загальних зборів,

про зміни в порядку денному загальних зборів, дати можливого внесення пропозицій щодо проекту порядку денного загальних зборів та ознайомлення з документами у встановленому законом порядку.

Гарантією не тільки права на управління шляхом участі в роботі загальних зборів, але й свідомого прийняття рішення про реорганізацію є обов'язок, наприклад, господарського товариства надати учаснику (акціонеру) інформацію про проведення майбутньої реорганізації, забезпечити доступ до розроблених робочою групою документів, які будуть виноситися на розгляд загальних зборів (ст. 48 Закону про АТ 2022 року, ч. 5, 11 ст. 32 Закону про ТОВ та ТДВ), зокрема такими документами в Законі про АТ 2022 року є: проект умов злиття приєднання (ч. 2 ст. 122), проект умов поділу, виділу (ч. 2 ст. 129), умови здійснення перетворення (ч. 3 ст. 133); пояснення до умов злиття, приєднання або умов поділу, виділу або умов здійснення перетворення.

Крім того, слід зазначити, що в АТ достатньо детально регламентовано питання проведення так званих до-реорганізаційних підготовчих процедур, які є обов'язковими для виконання. Так, мова йде про складання відповідних звітів незалежних експертів щодо доцільності проведення реорганізації, відповідного економічного обґрунтування, розрахунку коефіцієнту конвертації акцій або часток (ст. 123, ст. 130 Закону про АТ 2022 року).

Так, відповідно до ч. 1 ст. 124 Закону про АТ 2022 року усі акціонери мають право у порядку, встановленому ст. 48 цього Закону, ознайомитися з такими документами щодо загальних зборів, на яких затверджуватиметься проект умов злиття, приєднання товариства: проект умов злиття, приєднання товариства; річна фінансова звітність та щорічні звіти товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, за три попередні фінансові роки; проміжна фінансова звітність, якщо з дати розкриття останньої річної звітності минуло більше шести місяців; звіти наглядової ради або ради директорів товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, передбачені ч. 4 ст. 117 та ч. 5 ст. 119 цього Закону; експертний звіт, передбачений ч. 1 ст. 123 цього Закону. Відповідні права акціонерів на ознайомлення із документами передбачено у разі проведення реорганізації в порядку поділу, виділу (ч. 1 ст. 131). В той же час, аналізований Закон про АТ 2022 року не передбачає окремої норми щодо надання

таких прав на ознайомлення із документами акціонерам під час проведення реорганізації шляхом перетворення та обмежується тільки такими положенням (ч. 3 ст. 133):

- учасники створюваного в результаті перетворення нового підприємницького товариства ухвалюють на загальних зборах такого товариства рішення про затвердження установчих документів такої юридичної особи і обрання (призначення) органів управління відповідно до вимог законодавства;

- всі акціонери (їх правонаступники), акції яких не були викуплені, стають засновниками (учасниками) підприємницького товариства – правонаступника;

- перетворення АТ на інше господарське товариство (крім ТОВ та ТДВ) або виробничий кооператив здійснюється після прийняття відповідного рішення загальними зборами, за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства – правонаступника (причому така згода оформлюється шляхом підписання всіма засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства – правонаступника).

Представляється, що не передбачення окремої статті, яка б закріплювала права акціонерів у разі перетворення, на кшталт, як це передбачено для акціонерів тих АТ, які знаходяться у процесі злиття, приєднання (ст. 124 Закону про АТ 2022 року) або поділу, виділу (ст. 131 Закону про АТ 2022 року) – ставить права акціонерів АТ, які знаходяться в процесі перетворення, у нерівне правове становище із такими ж акціонерами АТ, які знаходяться в процесі реорганізації у інших формах. Тому доцільно ввести таку додаткову статтю, яка б надавала акціонерам у процесі перетворення такі ж права, як і для акціонерів, які знаходяться в процесі реорганізації в інших формах.

У зв'язку із чим пропонується додати нову ст. 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення акціонерного товариства» та викласти в наступній редакції:

«1. Усі акціонери мають право у порядку, встановленому статтею 48 цього Закону, ознайомитися з такими документами щодо загальних зборів, на яких затверджується проект умов перетворення товариства:

- 1) проєкт умов перетворення товариства;
- 2) річна фінансова звітність та щорічні звіти товариства, що припиняється шляхом перетворення, за три попередні фінансові роки;
- 3) проміжна фінансова звітність (якщо з дати розкриття останньої річної звітності минуло більше шести місяців);
- 4) звіти наглядової ради або ради директорів товариства, що припиняється шляхом перетворення, передбаченій абзацом другим частини другої статті 133 цього Закону;
- 5) експертний звіт, передбачений абзацами 3 та 5 частини другої статті 133 цього Закону.

2. Проміжна фінансова звітність з урахуванням пункту 3 частини першої цієї статті складається товариством, що припиняється шляхом перетворення, відповідно до вимог статті 40 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок».

А також задля належного виконання передбачених пунктів 3 та 4 ч. 1 зазначеної редакції ст. 133 ¹ пропонується додати ст. 133:

- абзацом 2 ч. 2 та викласти в наступній редакції:

«Наглядова рада або рада директорів товариства, яке перетворюється, складає детальний письмовий звіт із поясненням проєкту умов перетворення та викладенням економічно-правового підґрунтя, зокрема обґрунтування коефіцієнту конвертації акцій на частки (паї)»;

- абзацом 3, 4, 5 ч. 2 та викласти в наступній редакції:

«Один чи кілька незалежних експертів, які діють від імені товариства, що припиняється шляхом перетворення, які відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, проводять аналіз проєкту умов перетворення, складають та подають до наглядової ради або ради директорів та акціонерам письмовий звіт відповідно до статті 133 ¹ цього Закону.

Такими експертами можуть бути фізичні або юридичні особи, які відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У звіті, передбаченому абзацом 3 частини другої цієї статті, експерти зазначають власну думку щодо справедливості та доречності коефіцієнта конвертації акцій. Такий звіт в обов'язковому порядку повинен:

- 1) містити інформацію про методи (метод), використані (використаний) для визначення запропонованого коефіцієнта конвертації акцій в частки (паї);
- 2) вказувати, чи такі методи (метод) є адекватними (адекватним) для відповідного випадку, зазначати цифри, які було отримано в результаті застосування кожного такого методу, та надавати висновок про відповідний вплив таких застосованих методів (методу) отримання коефіцієнта конвертації та інших показників, передбачених проектом умов перетворення;
- відобразити всі труднощі, пов'язані з оцінюванням використаних методів (методу)».

Необхідність в захисті законних прав та інтересів учасників (акціонерів) господарських товариств, виробничих кооперативів та інших господарських організацій під час проведення реорганізації особливо гостро постає тоді, коли виникає конфлікт інтересів між суб'єктами зазначених корпоративних правовідносин, чиняться перешкоди в здійсненні корпоративних прав, що має прояв, зокрема, в невиконанні господарським товариством, виробничим кооперативом, його органами управління встановлених законом та корпоративними актами обов'язків, зловживанні ними чи іншими учасниками корпоративних правовідносин своїми правами тощо. Відсутність належного правового регулювання корпоративних відносин під час реорганізації потребує встановлення відповідних механізмів спеціального захисту, дієвості та ефективності яких залежить від встановлених гарантій здійснення прав учасників, в тому числі і права на захист.

Як слушно відмічає Н. А. Сліпенчук, сутність захисту полягає в діяльності учасника корпорації чи самої корпорації щодо усунення самотійно або за допомогою юрисдикційних органів перешкод у здійсненні корпоративних прав, їх відновленні, покарання за порушення [181, с. 496].

Корпоративні способи захисту прав учасників господарських організацій, зокрема господарських товариств, в тому числі в процесі проведення реорганізації,

безпосередньо чинним законодавством не визначенні, на що неодноразово зверталась увага і у вітчизняній юридичній літературі [182, с. 325], а впливають, як слушно зауважує О. В. Бігняк, із загальних способів захисту прав, що відображені в Конституції України та кодифікованих актах (ст. 16 ЦК України [181, с. 497-498] та ст. 20 ГК України) і спеціальних способів захисту прав [20, с. 153], які регламентовані спеціальними нормами законодавства, зокрема, законами України «Про АТ», «Про ТОВ та ТДВ», «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та іншими.

Слід зазначити, що наукою напрацьовано ряд класифікацій стосовно способів захисту корпоративних прав. Зокрема, способи захисту корпоративних прав розподіляють за загальною класифікацією із використанням цивільно-правових способів захисту, зазначаючи детально приклади їх застосування у джерелах корпоративного права [123, с. 251-290].

Так, автори підручника «Корпоративне право» за загальною редакцією В. В. Луця, поділяють способи захисту корпоративних прав учасників на дві групи: способи, спрямовані на захист їх майнових прав (вимога про виплату дивідендів, отримання частини майна при ліквідації товариства); способи захисту немайнових прав учасників товариств (визнання недійсним рішень загальних зборів в АТ, видача в примусовому порядку документів та інформації тощо) [180, с. 318]. Даний поділ способів захисту за об'єктом захисту деякі автори доповнюють ще й третьою групою – способи захисту, як майнових, так і немайнових прав (наприклад, вимога про здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому голосуючих акцій) [181, с. 497]. При цьому варто зазначити, що такий поділ способів захисту корпоративних прав є вельми умовним, оскільки корпоративні права учасника господарського товариства представляють собою складний єдиний комплекс прав, як майнових, так і немайнових. Зазвичай, порушення майнового права призводить до порушення і немайнового права, та навпаки. Наприклад, вимога акціонера про викуп належних йому акцій пов'язана із прийняттям рішення про реорганізацію у формі злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення, то акціонер ставить собі за мету захистити не тільки свої майнові права

зараз, але й на майбутнє захистити свої немайнові права, зокрема у зв'язку із зміною організаційно-правової форми права акціонера взагалі можуть припинитися.

Цікавими є підходи до виокремлення ще й спеціальних способів захисту прав учасників фондового ринку, а також поділ в залежності від правового статусу суб'єкта, який використовує спосіб захисту.

Так, до спеціальних способів захисту прав учасників фондового ринку О. В. Кологойда відносить наступні [162, с. 315, 316]: визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною, позов акціонера приватного акціонерного товариства про переведення на нього прав та обов'язків покупця у випадку порушення його переважного права на придбання акцій, що відчужуються акціонером на користь третіх осіб¹⁸; обов'язковий викуп акцій АТ на вимогу акціонерів; безспірне стягнення заборгованості по виплаті оголошених дивідендів та його векселях на підставі виконавчого напису нотаріусу на борговому документі).

О. В. Зудіхін залежно від правового статусу суб'єкта, який використовує спосіб захисту, виділяє способи захисту, що застосовуються для захисту прав та інтересів засновників господарських товариств, які здійснюють дії до державної реєстрації товариства, і способи захисту, які можуть використовувати учасники господарських товариств як легітимні учасники корпоративних правовідносин [134, с. 119].

До спеціальних способів захисту прав акціонерів О. В. Регурецька відносить наступні: визнання правочину з акціями недійсним; визнання недійсною емісії акцій; визнання недійсними рішень органів управління АТ (загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади; відновлення прав на акцію та відновлення акції). Причому такі спеціальні способи захисту прав акціонерів відносить до однієї із груп способів охорони прав, які застосовуються у випадку порушення прав акціонерів

¹⁸ Наразі даний спосіб захисту корпоративних прав не є актуальним, оскільки у зв'язку із зміною законодавства, прийняттям Закону про АТ 2022 року (абсолютно нової редакції), відповідно до ст. 8 – акціонери будь-якого типу АТ можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства, а отже необхідність у такому способі захисту на сьогодні відпала.

– поруч із іншою групою способів охорони прав, які спрямовані на реалізацію прав акціонерів [428, с. 11-12].

І. В. Лукач, досліджуючи проблеми удосконалення змісту корпоративних правовідносин, виокремлює такі корпоративні способи захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів корпоративних прав: 1) визнання недійсним рішень органів корпоративного управління АТ (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); 2) визнання статуту та змін до статуту недійсними; 3) виключення учасника із ТОВ; 4) викуп АТ розміщених ним цінних паперів; 5) вимоги щодо здійснення значного правочину; 6) визнання судом правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, недійсним; 7) похідний позов [208, с. 288-289].

В свою чергу, серед способів захисту прав суб'єктів господарювання поширеним на практиці, як зазначає В. С. Щербина, є визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, обмежують прав та законні інтереси суб'єкта господарювання [610, с. 15]. Таким способом захисту у корпоративних спорах виступає визнання недійсним установчих документів та рішення загальних зборів АТ чи товариства з обмеженою відповідальністю.

Відповідно до абз. 2 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [409] до корпоративних належать спори за позовами учасників засновників, акціонерів) господарського товариства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи у зв'язку з порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження. Крім того, згідно п. 1.3. Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [387], спори за позовами учасників юридичної особи про визнання недійсними установчих документів або їх частин, змін до них належать до корпоративних спорів, оскільки установчі документи юридичної особи затверджуються під час її створення, подаються для державної реєстрації та в подальшому регулюють відносини щодо управління нею; корпоративними також є

спори про ліквідацію юридичної особи чи скасування її державної реєстрації за позовами учасників (засновників, акціонерів, членів) до цієї юридичної особи.

Акціонеру (учаснику) необхідно захищати свої майнові та немайнові права, які випливають із права на акцію (частку). Одним із належних способів захисту таких прав виступатиме визнання рішення загальних зборів акціонерів (учасників) про реорганізацію недійсним. Такий спосіб можна визнати ефективним за умови наявності у учасників господарського товариства, що реорганізується, можливості досягнення реального та оперативного поновлення порушеного права та усунення наслідків його порушення. Як зазначається в Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25 березня 2019 року у справі № 920/622/18 [344], спосіб захисту втілює безпосередню мету, якої прагне досягти суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинено порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав.

Відповідно до ч. 5 ст. 98 ЦК України учасником може бути оскаржене рішення загальних зборів товариства до суду. Оскарження такого рішення загальних зборів акціонерів може бути здійснено акціонером, відповідно до ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року, протягом шести місяців з дня прийняття рішення, у разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту АТ чи положення про загальні збори, та прийняттям такого рішення порушуються відповідні права та охоронювані законом інтереси акціонера. Таке право на оскарження реалізується у разі, якщо учасник (акціонер) не приймав участі в загальних зборах товариства чи голосував проти прийняття такого рішення та мав статус учасника (акціонера) на дату прийняття оскаржуваного рішення.

На сьогодні підстави для визнання рішення загальних зборів недійсними законодавством України не передбачені. В науці надаються різні судження з приводу того, що саме необхідно та доцільно закріпити в якості підстав визнання рішення загальних зборів недійсними та чи робити перелік таких підстав закритим.

О. В. Щербина до підстав визнання рішення загальних зборів недійсними відносить: 1) прийняття рішення загальними зборами, які були проведені із порушенням порядку скликання таких зборів; 2) прийняття рішення із питань, які не внесені до порядку денного проведення загальних зборів; 3) відсутність протоколу загальних зборів оформленого належним чином; 4) невідповідність рішення інтересам його акціонерів та кредиторів, а також інші підстави [611, с. 94]. Представляється, що такий широкий та певною мірою не чіткий перелік є небезпечним для стабільності і передбачуваності в управлінні господарською організацією.

В свою чергу, Н. С. Глузь вважає необхідним встановити в законодавстві виключний перелік випадків, відповідних підстав, у разі виникнення яких рішення вищого органу господарського товариства (загальних зборів учасників (акціонерів)) може бути визнано недійсним: 1) коли для прийняття відповідного рішення недостатньо кворуму; 2) коли рішення за своїм змістом суперечить чинному законодавству; 3) коли рішення прийнято із порушенням інтересів меншості внаслідок зловживання більшістю своїм правом [63, с. 20]. Вважаємо, що слід погодитися із точкою зору Н. С. Глузь в головному, що підстави визнання рішення загальних зборів недійсними повинні бути вичерпними, оскільки, інакше, будь-яке, навіть саме незначне порушення під час проведення загальних зборів учасників може слугувати підставою для подання позову до суду. Навіть у разі відмови в позові, все це відволікає на довгий час та забирає й сили, і кошти.

В свою чергу на підставі узагальнення судової практики ВГСУ було вироблено відповідні підстави визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи недійсними та виокремлення серед них загальних та безумовних підстав (п.п. 2.12, 2.13. Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»). До загальних підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, учасників) юридичної особи недійсними належать:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства;

- позбавлення учасника (акціонера, члена) товариства можливості взяти участь у загальних зборах.

При цьому важливо зауважити, що під час розгляду відповідних справ необхідно враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ним рішень, оскільки такі порушення носять переважно процедурний характер.

В свою чергу, серед безумовних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону судова практика узагальнила наступні:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення у разі неможливості встановлення наявності кворуму (ст. ст. 59, 60 Закону України «Про господарські товариства», ст. ст. 38, 40 Закону про АТ 2022 року);
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про господарські товариства»);
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (ч. 5 ст. 61 З.У. «Про господарські товариства»);
- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів АТ (ст. 57 Закону про АТ 2022 року);
- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (ч. 4 ст. 33 Закону про ТОВ та ТДВ).

Щодо підстав для визнання судом недійсними рішень загальних зборів треба зазначити наступне.

По-перше, і загальні, і безумовні підстави потребують доведення наявності певних обставин: (1) як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення; (2) як рішення загальних зборів порушують права особи, яка звертається до суду. Отже, сама по собі наявність означених обставин (тобто фактів порушення закону) може і не стати підставою для визнання судом рішення загальних

зборів недійсними. ВГСУ вказував на необхідність іншої аргументації [183, с. 114]. В науковій літературі висловлюються різні думки з цього приводу. Так, як зазначає О. В. Щербина, сам факт порушення процедури скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів) не є підставою визнання рішення загальних зборів незаконним, необхідно довести факт порушення прав та (або) охоронюваних законом інтересів, оскільки відсутність матеріально-правового інтересу може бути підставою для відмови в позові [611, с. 95]. Протилежної думки дотримується І. В. Спасибо-Фатєєва, яка вважає, що суд повинен визнавати рішення загальних зборів недійсними навіть у разі формального порушення законодавства без врахування того, чи могла вплинути присутність акціонера на результати голосування (якщо такий акціонер був відсутнім) та чи спричинило рішення загальних зборів на заподіяння шкоди такому акціонерові [481, с. 23]. В свою чергу, такої собі нейтральної позиції дотримуються Н. А. Сліпенчук, зазначаючи, що за відсутності належного волевиявлення учасників при формуванні рішень корпорації, останні слід вважати такими, що не відбулися, вони не мають юридичної сили, незалежно від оскарження їх у судовому порядку [181, с. 527].

У зв'язку із чим, виваженим видається запровадження в чинне законодавство положень, які б регламентували право учасника на оскарження рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) у разі наявності сукупності трьох наступних умов одночасно: (а) рішення прийнято з порушеннями вимог закону, інших нормативно-правових актів України, статуту господарського товариства (наприклад, простою кількістю голосів, коли потребувалась кваліфікована її більшість); (2) учасник (акціонер, член) не приймав участі в загальних зборах акціонерів (учасників, членів) або голосував проти такого рішення; (3) рішенням порушуються права та законні інтереси учасників (акціонерів, членів).

По-друге, коло безумовних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів необхідно звужити, це стосується оспорювання рішення загальних зборів учасників ТОВ, оскільки кворум за Законом про ТОВ та ТДВ вже не має значення для прийняття рішень загальними зборами, а тому ця підстава для визнання таких рішень недійсними не застосовується. Наразі можна спостерігати деяку усталеність позиції вищих судових інстанцій України щодо оспорювання рішень загальних зборів у разі,

коли дрібний акціонер, не повідомлений належним чином про скликання загальних зборів, не міг реалізувати своє корпоративне право, а саме: позивачеві не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням. З цього приводу І. В. Спасибо-Фатєєва виважено зазначає, що в певних випадках суду варто враховувати «розклад сил в АТ», наприклад, якщо значний акціонер має таку кількість голосів, що присутність чи відсутність дрібного акціонера, якого не було повідомлено про скликання загальних зборів, дійсно вплинула б на прийняття ними рішень, то і його впливу на це принципово не могло бути, тоді як відтягування з прийняттям через деякий час загальними зборами аналогічного рішення призведе до додаткових витрат АТ [183, с. 116].

Крім того, варто зазначити щодо питань подальшого оскарження рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) важливою є правова природа останніх. З цього приводу в п. 2.12. Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» визначено, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 ЦК України, а отже, до цих рішень не можуть застосовуватися положення ст. ст. 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

Крім того, варто зазначити, що у судовому порядку недійсним може бути визнано виключно рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) господарської організації, а не сам протокол загальних зборів, який є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом ст. 20 ГК України – саме на цьому наголошується в п. 2.8. зазначеної Постанови Пленуму

ВГСУ від 22.05.2016. Тому господарські суди мають відмовляти в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи через неналежність цього способу захисту.

Проте, не завжди судова практика дотримується зазначених рекомендацій, керуючись метою звернення позивача до суду та встановивши доведеність позивачем, відповідно до вимог ст. 74 ГПК України [77], порушення його прав рішеннями позачергових загальних зборів. Так, в Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.04.2019 р. № 914/921/18 [345] колегія суддів КГС ВС звернула увагу на те, що у судовому порядку недійсним може бути визнано рішення позачергових загальних зборів учасників, а не протокол. Втім, все ж таки КГС ВС зазначив, що господарські суди, врахувавши мету звернення позивача до суду, встановивши доведеність позивачем відповідно до вимог ст. 74 ГПК України порушення його прав рішеннями позачергових загальних зборів, з метою забезпечення поновлення порушеного права позивача, з дотриманням ст. 5 ГПК України, а також передбачених ст. 3 ЦК України принципів справедливості, добросовісності, розумності, правильно здійснили захист порушених прав позивача шляхом визнання недійсним рішення позачергових загальних зборів учасників ТОВ, який є ефективним способом захисту.

Також в п. 2.9. аналізованої Постанови зазначається, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи не може бути визнано недійсним з тих підстав, що його прийнято загальними зборами з питань, які належать до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), оскільки ст. 98 ЦК України передбачено право загальних зборів учасників товариства приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, тоді як положення установчих документів товариства, які обмежують це право, не застосовуються.

В продовження теми щодо оскарження рішення загальних зборів, слушно зауважує І. В. Лукач, яка зазначає, що оскаржувати можна й рішення інших органів корпоративного управління, наприклад, наглядової ради чи виконавчого органу [207, с. 69]. Цей висновок також підтверджується пунктами 38, 39 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду

судами корпоративних спорів» і п. 2.31. Постанови Пленуму ВСУ України від 25.02.2016 №. 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин», але з урахуванням, що господарським судам під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень наглядової ради АТ слід виходити з того, що до порядку скликання засідань наглядової ради АТ не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів, а підставами визнання недійсними рішень наглядової ради можуть бути такі порушення порядку скликання та проведення засідання ради, які мали наслідком неправомочність засідання наглядової ради.

Отже, аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про те, що в законодавстві відсутнє спеціальне регулювання такого корпоративного способу захисту прав учасників (акціонерів, членів), як визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсним під час реорганізації господарських організацій. У такий же спосіб можна проводити оспорювання змісту й інших видів документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів проведення процедури реорганізації господарської організації: умов проекту злиття/приєднання, проекту поділу/виділу (наприклад, умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій та відповідного співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту.

Іншим належним способом захисту прав акціонера (учасника) під час реорганізації виступає право вимагати викупу товариством належних акціонеріві акцій. Це право в юридичній літературі ще називають «право на незгоду» [43, с. 8; 44, с. 19], яке гарантовано тільки відносно акціонерів в АТ. Для учасників інших видів господарських організацій, зокрема господарських товариств та виробничих кооперативів, таке право не закріплено нормами чинного законодавства, і, якщо воно не передбачено на локальному рівні статутом відповідної господарської організації, то виникає проблема також із його захистом. В науковій літературі вже неодноразово обґрунтовувалася позиція щодо необхідності закріплення «права на незгоду» для учасників господарських товариств незалежно від їх виду [590, с. 165; 193, с.16].

Слід зазначити, що такий спосіб захисту як визнання недійсним рішення загальних зборів про реорганізацію господарських організацій здійснюється в межах юрисдикційної форми захисту корпоративних прав учасників (акціонерів), тоді як право вимагати викупу товариством належних акціонерів акцій відбувається в межах такої форми захисту, як самозахист корпоративних прав, який здійснюється в односторонньому порядку (тобто учасником без звернення до суду чи інших юрисдикційних органів), потребує залучення до захисту прав органів управління АТ (т.з. опосередкований порядок самозахисту).

Право акціонера вимагати здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому акцій – це такий спосіб захисту корпоративних прав учасника у разі, коли не тільки корпоративне право порушено, а й у разі, якщо може настати реальна загроза такого порушення права. Саме право акціонера вимагати обов'язкового викупу АТ належних йому акцій є дієвим способом самозахисту акціонера, коли останній голосує проти прийняття загальними зборами рішення, оскільки вважає, що ним створюється реальна загроза порушення його корпоративних прав та/або прав інших акціонерів, однак кількості належних йому акцій недостатньо для того, щоб впливати на відповідне рішення [181, с. 550].

Право вимагати викупу товариством належних акціонерів акцій передбачено ст. 102 Закону про АТ 2022 року, причому різняться в залежності від того, якими акціями володіє акціонер – простими чи привілейованими.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 102 аналізованого Закону кожний акціонер - власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства. В свою чергу, згідно ч. 2 ст. 102 цього ж Закону, кожний акціонер - власник привілейованих акцій має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому привілейованих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про внесення до статуту АТ змін, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники

яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації товариства.

Отже, як слідує із зазначеного, для застосування ст. 102 Закону – тобто можливості скористатися правом на незгоду та вимагати викупу акцій АТ – ключовим є те, щоб акціонер зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію в одній із форм. Слід відмітити, що право на незгоду є ефективним тоді, коли акціонер не погоджується із рішенням загальних зборів акціонерів і при цьому має таку кількість акцій, за якої не може впливати на політку рішень, що приймаються загальними зборами акціонерів. Цей спосіб є дієвим корпоративним способом захисту прав дрібних акціонерів (міноритаріїв).

При цьому слід зазначити, що в законодавстві про ТОВ та ТДВ подібні норми відсутні, а учасникам, як було зазначено вище, якщо вони голосували проти прийняття рішення про реорганізацію або не приймали участі в голосуванні, надано право оскаржувати рішення органів, які прийняли відповідне рішення. Крім того, необхідно довести, що голосування учасника товариства мало можливість вплинути на результати голосування; допущені порушення є істотними, а рішення заподіяло збитки такому учасникові.

В даному зв'язку інтерес викликає досвід США, коли більшість акціонерів схвалює реорганізацію (51 %), а ті акціонери, які залишилися в меншості, зобов'язані виставити на продаж свої акції, навіть якщо вони не голосували за реорганізацію. Цей процес називається «виморожуванням акціонерів» (*be frozen out shareholders*). Положення достатності схвалення більшістю розроблено для того, щоб запобігти можливості *затягування (holdout problem) реорганізації*, яка може виникнути, коли меншість акціонерів намагається затримати завершення реорганізації до тих пір, поки не отримує компенсацію зверх ціни за акції. Проте, це не означає, що незгодні акціонери не мають прав. Акціонери, які вважають, що їх акції коштують значно вище, ніж запропоновано умовами реорганізації, можуть звернутися до суду та відстоювати свої *права акціонерів на оцінку (shareholder appraisal rights)* [660, с. 32]. Необхідно зазначити, що суди в США неохоче стають на бік позивачів, в ролі яких, як правило,

виступають представники меншості акціонерів. Наприклад, суди штату Делавер переважно відмовляють в задоволенні такого роду позовів. Ось чому під час реорганізації корпорацій більш реально для дрібних акціонерів отримати вартість акцій [699]. При цьому, з метою запобігання подачі позовів «акціонерами-вимагачами» передбачено наступне правило: якщо суд встановить, що позов було подано безпідставно або з неправомірною метою (перш за все, вимагання), то на акціонера покладатиметься обов'язок відшкодувати корпорації всі витрати, в тому числі і оплату гонорарів юристам (ст. 2.46. (2) Примірного закону про підприємницькі корпорації 1969 р.). Більш того, практика США свідчить, що викупу підлягають не тільки акції осіб, які голосували проти рішення про реорганізацію, але й інших дрібних акціонерів. Все це зроблено задля того, щоб не допустити відволікання сил та коштів компанії на довготривалі судові тяжби, які можуть мати місце в таких справах.

На даному етапі розвитку економіки, під час стрімко зростаючих потребах в інвестиціях, законодавству України неможна наосліп переймати досвід закордонних країн, зокрема США, капіталізація компаній яких не йде ні в яке порівняння з українськими. Наразі, право повинно стимулювати інвестування вільних коштів в економіку, залучення в АТ дрібних акціонерів-інвесторів, які мають бажання розмістити свої кошти без значного ризику їх втрати, що, в свою чергу, сприяло би інвестуванню в національну економіку за рахунок внутрішніх резервів. Для цього необхідно виключити ситуації, коли дрібний акціонер (учасник) буде отримувати завищений дохід, не виправдано завищу оцінку понад ринкову вартість, за рахунок послаблення самих господарських товариств та порушення інтересів учасників, які залишилися в товаристві.

В розвиток теми про «право на незгоду» слід відмітити, що законодавець спробував вирішити проблематику дисбалансу «сил» міноритарних та мажоритарних учасників (акціонерів), впровадивши в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» від 23.03.2017 р. [379] нові механізми врегулювання корпоративних конфліктів. Так, мажоритарний власник, набуваючи контрольний (50 %) та значний (75 %) пакет акцій товариства, повинен запропонувати продати йому

необтяжені прості акції всім іншим акціонерам. В свою чергу, останні мають право скористатися цією пропозицією та здійснити *sell-out* або ж відмовитися.

Проте, у власника із набуттям домінуючого контрольного (95 % і більше) пакета акцій, який звернеться до міноритаріїв, з'являється такий інструмент як *squeeze-out* – така пропозиція, яка набуває статусу безвідмовної, тобто «домінуючий» акціонер може змусити міноритаріїв продати йому їх акції та стати єдиним акціонером, не зважаючи на обтяження. При цьому слід мати на увазі, що публічна безвідклична вимога про придбання простих акцій заявником вимоги має вищий пріоритет над усіма обмеженнями.

Здійснення розрахунків із міноритарними акціонерами відбувається за відповідною процедурою, коли гроші від мажоритаріїв потрапляють на рахунок умовного зберігання (ескроу рахунок). Тут варто зазначити, що свого часу законодавець відмовився від ідеї депонування коштів на депозиті в нотаріуса, від виплати коштів через депозитарну систему за аналогією з дивідендами та запровадив таку процедуру відкриття рахунку умовного зберігання шляхом укладання відповідного договору (ст. 1076¹ ЦК України). Акції будуть зараховані на рахунок цінних паперів набувача без додаткових дій з боку міноритаріїв, а за коштами останні звертатимуться в банк самостійно. Здобувач домінуючого контрольного пакета акцій має взяти на себе будь-які витрати.

На сьогоднішній день всі розвинуті корпоративні правопорядки дійшли необхідності законодавчої регламентації процедури викупу акцій у міноритаріїв у випадку концентрації однією особою пакету акцій, що, як правило, перевищує 90 %. В науковій літературі вказують на те, що оскільки існує механізм залучення інвесторів (*going public*), вникає необхідність в створенні зворотного йому механізму «закриття» компанії, зменшення кількості її учасників, у зв'язку із чим законодавчо передбачаються процедури втратити товариством публічного статусу (*going private*) та відповідного витіснення міноритарних акціонерів, які залишилися (*squeeze-out, freeze-out*) [163, с. 112].

В свою чергу Директива 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року щодо пропозиції про поглинання передбачила, що держави-члени

повинні вживати всі необхідні заходи щодо захисту власників цінних паперів, зокрема міноритарних акціонерів, у випадках придбання контролю над їх компаніями. Отже, держави-члени повинні забезпечити такий захист шляхом зобов'язання осіб, які придбали контроль над компанією, робити оферти всім власникам цінних паперів даної компанії про придбання всіх пакетів цінних паперів за справедливою ціною, яка визначається відповідно до загальних критеріїв [164, с. 142]. Зазначена Директива 2004/25/ЄС надає можливість державам-членам ЄС самостійно визначити поріг для запровадження процедур *squeeze-out* та *sell-out*, проте він не може бути меншим 90 відсотків та більше 95 відсотків голосуючих акцій товариства. Імплементуючи положення Директиви 2004/25/ЄС, країни-члени передбачають в національному законодавстві різні порогові значення із набуття мажоритарієм права на витиснення міноритарного акціонера: Данія, Швеція – 90 %; Бельгія, Франція, Нідерланди – 95 %; Австрія – 95 % - після поглинання при блокуванні роботи товариства – 30 % (за рішенням суду); Італія – 98 % - за загальним правилом, 95 % (після поглинання) [164, с. 144].

Отже, як убачається, запроваджені механізми в чинному законодавстві в цілому відповідають євродирективам в частині підвищення рівня корпоративного управління, адже спрямовані, з одного боку, на захист інтересів міноритарних акціонерів, які можуть використати право на застосування механізму *sell-out* та вийти із АТ, при цьому отримавши справедливо визначену ринкову ціну за свої акції [181, с. 551], а з іншого, – враховують інтереси мажоритарних акціонерів, надаючи їм право вибору скористатись чи ні застосуванням процедури *squeeze-out*. При цьому слід зазначити, що під час здійснення процедури реорганізації акціонерного товариства механізм *squeeze-out* буде застосовуватися у разі наявності у одного мажоритарного акціонера домінуючого контрольного (95 % і більше) пакета акцій навіть у разі, якщо інші міноритарні акціонери проголосували «за» проведення реорганізації.

Наступним способом захисту корпоративних прав виступає вимога учасника (акціонера) про зобов'язання юридичною особою вчинити певні дії – надати інформацію про діяльність товариства для ознайомлення із внутрішньо корпоративними документами, в тому числі із такими, які необхідні для здійснення

реорганізації (наприклад, проектом умов реорганізації, обґрунтуванням коефіцієнту конвертації/обміну, річної фінансової звітності, бухгалтерської та іншої фінансової інформації).

Право учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства передбачено ст. 116 ЦК України, ч. 1 ст. 88 ГК України, п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», п. 4 ч. 1 ст. 27, п. 4 ч. 2 ст. 28 Закону про АТ 2022 року, п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 12 Закону України «Про кооперацію», п. 8, 9 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Так, п. «г» ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» передбачено, що на вимогу учасника товариство зобов'язано надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протокол зборів.

Право на інформацію про діяльність господарської організації містить в собі спектр правомочностей на отримання: 1) загальної інформації про господарську організацію; 2) інформації в процесі підготовки та проведення загальних зборів; 3) публічної інформації, зокрема регуляторної та особливої.

Позбавлення права на одержання інформації чи несвоєчасне її надання, надання не в повному обсязі є порушенням корпоративних прав щодо управління товариством та підлягає захисту в судовому порядку. Так, відповідно до п. 2.32 Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4 способом захисту права учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства є вимога про зобов'язання юридичної особи вчинити певні дії (надати інформацію) чи утриматися від вчинення певних дій (не чинити перешкоди у її одержанні).

Аналіз судових рішень свідчить про те, що найбільше спорів виникає щодо визначення обсягу відомостей, як можуть надаватися учаснику (акціонеру) товариства та період часу, за який учасник (акціонер) може вимагати надання інформації; права позивача як учасника (акціонера) на її одержання та інші. Тим не менше в своїй практиці суди керуються правовою позицією, яка викладена в п. 2.33 Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4, відповідно до якої господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітного

характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи зборів органі управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, якщо інше не передбачено установчими документами товариства). При цьому в юридичній літературі зазначається, що отримання учасником (акціонером) інформації включає в себе: право бути повідомленим товариством; право ознайомитися з документами товариства; право вимагати проведення перевірок [181, с. 524].

Також одним із способів захисту прав та інтересів учасників товариства та самого товариства в реорганізаційних відносинах є *визнання недійсним рішень органу – НКЦПФР*.

Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» передбачає підстави визнання емісії цінних паперів недобросовісною (ч. 2 ст. 96) та підстави визнання емісії цінних паперів недійсною (ч. 5, 6 ст. 96), за яких учасник (акціонер) може звернутися до суду за захистом свого порушеного корпоративного права у разі, коли мали місце одна із зазначених підстав. Враховуючи суб'єктний склад, такі спори розглядаються в порядку адміністративного судочинства на підставі ч. 1 ст. 17 КАСУ [156], тому до корпоративних не належить.

І, в решті-решт, ще один спосіб захисту прав та інтересів учасників товариства, який впливає із норм чинного законодавства, зокрема для таких господарських організацій, як акціонерні товариства – *подання позову про скасування процедури реорганізації* в одній із форм. Так, відповідно до ч. 2 ст. 117 Закону України «Про акціонерні товариства» може бути подано позов про скасування процедури злиття, ч. 12 ст. 119 – позов про скасування приєднання, ч. 11 ст. 125 – позов про скасування процедури поділу; ч. 11 ст. 127 – позов про скасування процедури виділу. Причому зазначається, що такі види позовів можуть бути подані не більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури реорганізації у відповідних формах (про це більш детально в підрозділі 4.2. дисертаційного дослідження).

4.1.2 Захист прав та законних інтересів кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій

Реорганізація господарюючих суб'єктів, зокрема господарських товариств як найпоширенішої організаційно-правової форми юридичних осіб, зачіпає інтереси третіх осіб (їх кредиторів), які хоч і не є учасниками реорганізаційних відносин [16, с. 11], проте потребують відповідного правового захисту. Як слушно зауважує О. А. Сурженко, з одного боку, кредитори юридичної особи, яка припиняється, набувають додаткових майнових прав у порівнянні з тими, які вони мали по відношенню до цієї юридичної особи: а) право вимоги дострокового виконання зобов'язання; б) право припинення зобов'язання; в) право зміни зобов'язання шляхом його належного забезпечення [489, с. 11]. З іншого – залежно від форми реорганізації (злиття, приєднання, поділ, перетворення) господарського товариства-боржника для кредиторів варіюватимуться ступені настання певних ризиків. Так, на думку А. Окунєва, у разі перетворення ступінь ризику для кредиторів підприємства-боржника є мінімальним, у разі злиття (приєднання) – середнім, у раз поділу (виділу) – максимальним [255, с. 42]. Серед основних факторів ризику у разі реорганізації слід зазначити такі:

- участь у злитті (приєднанні) господарських товариств, що мають «гірше становище» активів та зобов'язань (наприклад, велика кредиторська заборгованість), аніж конкретне товариство-боржник;
- злиття (приєднання), пов'язане із зміною організаційно-правової форми (наприклад, якщо в результаті злиття двох повних товариств створюється товариство з обмеженою відповідальністю), може призвести до додаткових ризиків, що характерні і для перетворення, оскільки положення кредиторів залежить від обсягу відповідальності юридичної особи – боржника та її керівників;
- в результаті поділу правонаступник-боржник може й не володіти достатньою кількістю активів для погашення боргу.

Теоретичні проблеми захисту прав та законних інтересів кредиторів у разі проведення реорганізації юридичних осіб досліджувалися багатьма вченими, серед

яких О. Беяневич, О. Вінник, А. Єфименко, О. Кібенко, А. Окунєв, Є. Петров, І. Спасибо-Фатєєва, В. Щербина та інші, втім питання адекватного та ефективного механізму захисту законних прав та інтересів кредиторів, способів задоволення їх вимог шляхом збалансування приватноправових та публічно-правових інтересів залишаються дискусійними, про що свідчить правозастосовна практика, що й зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства в цьому напрямку.

В якості «кредиторів» під час ліквідації юридичної особи загальне законодавство визначає:

- (1) фізичних осіб, перед якими юридична особа, яка ліквідується, несе відповідальність за завдання шкоди, спричиненою каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;
- (2) фізичних та юридичних осіб, вимоги яких забезпечені заставою чи іншим способом;
- 3) працівників, пов'язаних трудовими відносинами; авторів, пов'язаних із платою за використання результату інтелектуальної, творчої діяльності;
- 4) державні податкові органи – вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);
- 5) фізичних та юридичних осіб за цивільно-правовими та господарсько-правовими зобов'язаннями (ч. 1 ст. 112 ЦК України).

В свою чергу спеціальне законодавство, зокрема, Кодекс України з процедур банкрутства в поняття «кредитор» включає такі категорії суб'єктів:

- юридична або фізична особа,
- контролюючий орган, уповноважений відповідно до Податкового кодексу України здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень,
- інші державні органи, які мають вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника,
- адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, які мають підтверджені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника;

- забезпечені кредитори - кредитори, вимоги яких до боржника або іншої особи забезпечені заставою майна боржника;
- конкурсні кредитори - кредитори за вимогами до боржника, що виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника;
- поточні кредитори - кредитори за вимогами до боржника, що виникли після відкриття провадження у справі про банкрутство (ст. 1 аналізованого Кодексу).

Відповідно до ч. 3 ст. 105 ЦК України, учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи шляхом реорганізації, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації), голову комісії та встановлюють порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється. Причому виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації) може бути покладено на орган управління юридичної особи. За кредитором господарської організації, яка реорганізується, закріплено право вимагати припинення або дострокового виконання зобов'язання, що й прямо передбачено в ч. 1 ст. 107 ЦК України. Ці норми напряму призначені гарантувати захист законних прав та інтересів кредиторів господарських організацій, що реорганізуються.

Якщо виходити із суті наведених норм (ст. ст. 105, 107), то в даному контексті мова йде тільки про кредиторів за цивільно-правовим та господарсько-правовими зобов'язаннями, оскільки ані працівники боржника, ані автори, пов'язані із боржником платою за використання результату інтелектуальної, творчої діяльності, ані особи, перед якими юридична особа несе відповідальність за завдання шкоди, спричиненою каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю – в зобов'язальних відносинах із господарською організацією, яка реорганізується, не знаходяться у відповідних відносинах. Саме тому термін «кредитор» в ст. 105 та ст. 107 має спеціальне значення. Кредитором виступає сторона в зобов'язальному правовідношенні, на користь якої інша сторона (боржник) зобов'язується здійснити відповідну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші та т. п.) або утриматися від відповідної дії (ч. 1 ст. 509 ЦК України, ч. 1 ст. 173 ГК України).

В свою чергу ч. 6 ст. 105 ЦК України передбачає задоволення вимог кредиторів в особі державних органів, а саме:

- податкових органів щодо сплати податків, зборів, єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- Пенсійного фонду України,
- фондів соціального страхування щодо сплати страхових коштів.

При цьому така кожна окрема вимога кредитора розглядається, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора.

Отже, виходячи із ч. 6 ст. 105 ЦК України, держава в особі податкових органів, ПФУ, фондів соціального страхування виступає кредитором щодо сплати податків, зборів, єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів в бюджет та державні цільові фонди. Держава як кредитор не відноситься до кредиторів, які передбачені в ч. 1 ст. 107 ЦК України, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 1 ЦК України до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом. Оскільки цивільне законодавство не містить спеціального застереження щодо прав державних податкових та інших уповноважених органів, оскільки такі органи охоплюються поняттям «кредитори» за змістом ст. ст. 105 та 107 ЦК України.

Гарантією захисту законних прав та інтересів держави як особливого кредитора (або кредитора з особливим статусом) є відповідні норми спеціальних законодавства, зокрема податкового законодавства, законодавства про соціальне забезпечення, пенсійне законодавство.

Так, відповідно до пункту 98.4 ст. 98 ПК України, платник податків, майно якого передано в податкову заставу, або, той, що скористався правом реструктуризації податкового боргу, зобов'язаний завчасно повідомити контролюючий орган про прийняття рішення щодо проведення будь-яких видів реорганізації та подати контролюючому органу *план такої реорганізації*.

В свою чергу, слід зазначити, що норми ПК України кореспондуються із нормами Закону про держреєстрацію. Зокрема, на органи, які проводять здійснення реєстраційних дій, відносно проведення реорганізації юридичних осіб покладено обов'язок щодо перевірки всіх відомостей, які стосуються реорганізованої юридичної особи. Так, відповідно до абз. 8 п. 11 ч. 1 ст. 28 аналізованого Закону підставою для відмови в проведенні державної реєстрації можуть бути документи для державної реєстрації припинення юридичної особи подані щодо юридичної особи, що реорганізується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та відсутні відомості про узгодження *плану реорганізації* юридичної особи. Тобто, узгодження плану реорганізації із органом державної податкової служби є обов'язковим документом для подачі державному реєстраторові під час здійснення реорганізації в одній із форм. Відсутність такого документу надає право державному реєстраторові залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації реорганізації в одній із форм.

Фактично мова йде *про отримання згоди особливого кредитора-держави в особі податкових органів на проведення реорганізації*, якщо господарюючий суб'єкт має борг щодо податків, зборів, загальнообов'язкових соціальних платежів.

У разі, коли контролюючий орган встановлює, що план реорганізації призводить або може у майбутньому призвести до неналежного погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, він має право прийняти рішення про:

- розподіл суми грошових зобов'язань або податкового боргу між платниками податків, що виникають у результаті реорганізації, з урахуванням очікуваної прибутковості (ліквідності) кожного такого платника податків без застосування принципу пропорційного розподілу (підпункт 98.4.1 пункту 98.4 ст. 98 ПК України);
- погашення грошових зобов'язань або податкового боргу, забезпечених податковою заставою, до проведення такої реорганізації (підпункт 98.4.2);
- встановлення солідарної відповідальності за сплату грошових зобов'язань платника податків, який реорганізується, щодо всіх осіб, утворених у процесі реорганізації, що

тягне за собою застосування режиму податкової застави щодо всього майна таких осіб (підпункт 98.4.3);

- поширення права податкової застави на майно платника податків, який створюється шляхом об'єднання інших платників податків, якщо один або більше з них мали грошові зобов'язання або податковий борг, забезпечений податковою заставою (підпункт 98.4.4).

Закладені в положеннях ПК України способи забезпечення державних інтересів фактично переслідують визначену мету – накопичення державного бюджету коштами. В той же час, за рахунок таких способів може відбуватися так зване блокування проведення реорганізації з боку податкових органів, що навряд чи сприятиме наповненості державного бюджету та штучно не допускатиме укрупнення господарських суб'єктів або їх подальшої диверсифікації з метою підвищення ефективності ведення господарської діяльності суб'єктами господарювання. Вважаємо, що положення ПК України не зовсім вірно визначають суть публічного інтересу, який убачається в створенні умов для ефективної роботи конкурентоспроможного національного товаровиробника, який у разі укрупнення (наприклад, при злитті/приєднанні) або диверсифікування (при поділі/виділі) наповнює державний бюджет за рахунок податків від збільшеного обсягів доходів.

Стосовно наступного державного органу – ПФУ України, який, згідно п. 1 Положення про Пенсійний фонд України [283], є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, та який, відповідно до ч. 6 ст. 105 ЦК України, виступає кредитором щодо таких видів платежів як єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхові кошти, то слід зазначити наступне.

Відповідно до абз. 8 ч. 8 ст. 25 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [396] у разі злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення платника єдиного внеску зобов'язання із

сплати недоїмки покладаються на осіб, до яких відповідно до законодавства перейшли його права та обов'язки.

В свою чергу перереєстрація платників страхових внесків та застрахованих осіб не здійснюється. ПФУ спільно з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, проводить звірення платників страхових внесків у порядку, встановленому ПФУ спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, за погодженням із фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування (абз. 2 п. 3 Прикінцевих та перехідних положень аналізованого Закону).

Реєстр страхувальників формує та веде центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, користувачами цього реєстру є ПФУ, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (абз. 2 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»).

В свою чергу відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [394] у разі ліквідації (реорганізації) підприємства, установи, організації страхові виплати за страховими випадками, які настали до ліквідації (реорганізації), здійснюються застрахованим особам правонаступником, а в разі відсутності правонаступника – територіальним органом уповноваженого органу управління за місцем здійснення обліку ліквідованого підприємства, установи, організації як страхувальника. При чому згідно п. 8 Розділу VII Прикінцевих та перехідних положень аналізованого Закону дія абзацу третього частини першої статті 22 цього Закону щодо здійснення страхової виплати територіальними органами Пенсійного фонду України поширюється на застрахованих осіб за фактами нездійснення їм страхувальником страхової виплати за страховими випадками, які настали до набрання чинності цим Законом.

Окремо слід зупинитися на такому суб'єкті, як Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування, який також зазначено в якості кредитора,

відповідно до ч. 6 ст. 105 ЦК України. Слід зазначити, що КМУ від 27.12.2022 р. припинив діяльність Фонду соціального страхування, приєднавши його до Пенсійного фонду України [136] та, як зазначив Прем'єр-міністр Денис Шмигаль під час засідання уряду: «Робимо механізм соціальної підтримки більш дієвим та ефективним, адаптованим до реалій сьогодення» [422], коли необхідно скорочувати заяві витрати держави, особливо в умовах воєнних дій. Починаючи з 01 січня 2023 року вступив в дію Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [380], яким діяльність Фонду соціального страхування України та управління виконавчої дирекції Фонду було припинено через процедуру реорганізації шляхом приєднання до ПФУ, а ПФУ та його територіальні органи є правонаступниками Фонду соціального страхування України, його виконавчої дирекції, управлінь виконавчої дирекції Фонду та їх відділень (п. 2 розділу VII Прикінцевих та перехідних положень аналізованого Закону).

Отже, зазначений в аналізованій ч. 6 ст. 105 ЦК такий кредитор, як Фонд соціального страхування, має бути виключений із переліку кредиторів в реорганізаційних відносинах у зв'язку із реформуванням та удосконаленням системи централізованого нарахуванням виплат та продовженням запровадженням соціальної реформи, якими діяльність такого Фонду була припинена шляхом приєднання та переведенням функцій на ПФУ.

Таким чином, ПФУ у реорганізаційних відносинах, порівняно із податковими органами, виступає як, такий собі, пасивний кредитор, функція якого зводиться до проведення звірення платників страхових внесків у встановленому порядку та є основним користувачем Реєстру страхувальників (ст. 19 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування:»). ПФУ не є активним кредитором в реорганізаційних відносинах, його функції в цих відносинах покладено на податкові органи, котрі реалізують державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ч. 1, 2 ст. 12 аналізованого Закону). Тоді як раніше Інструкція про порядок обчислення та сплати підприємствами, установами,

організаціями і громадянами страхових внесків до Пенсійного фонду України, а також обліку надходження і витрачання його коштів [389] у випадку реорганізації (зміни форми власності, організаційно-правової форми, назви) або зміни юридичної адреси зобов'язувала платника у 10-денний строк подати до органу ПФУ відповідну заяву про перереєстрацію (п. 3.6.). Тобто така юридична дія у вигляді подачі відповідної заяви про перереєстрацію, яка являла собою окремий юридичний факт у всій системі сукупності юридичних фактів – складний юридичний склад (про що детально йшлося в підрозділі 3.1. дисертаційного дослідження) та була обов'язковою щодо виконання суб'єктами, які реорганізуються, – наразі відсутня.

Таким чином, до особливих кредиторів в особі держави в реорганізаційних відносинах слід відносити податкові органи, котрі реалізують державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та ПФУ, уповноважений вести реєстр застрахованих осіб Державного реєстру та реалізує державну політику у сфері статистики. Враховуючи, що діяльність Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України та фондів соціального страхування була припинена через реорганізацію шляхом приєднання до Пенсійного Фонду України, пропонується внести відповідні зміни в деякі законодавчі акти:

- виключити із ч. 6 ст. 105 ЦК України таких суб'єктів як *фонди соціального страхування*;
- виключити із абз. 2 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» такого суб'єкта як *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України*.

Стосовно інших кредиторів, то ЦК України передбачає юридичні гарантії захисту їх законних прав та інтересів у разі реорганізації через закріплення за учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи шляхом реорганізації, певних зобов'язань:

- оприлюднити інформацію про припинення юридичної особи шляхом реорганізації, а саме письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, протягом трьох робочих днів з дати прийняття такого рішення (ч. 1 ст. 105);

- призначити комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації) та голову комісії (ч. 3 ст. 105);
- встановити порядок заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється (ч. 3 ст. 105);
- встановити строк заявлення кредитором своїх вимог (ч. 3 ст. 105), який не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи (ч. 5 ст. 105);
- розглянути кожну окрему вимогу кредитора (зокрема, щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), прийняти по ній відповідне рішення та надіслати кредитором не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора (ч. 6 ст. 105);
- виконати зобов'язання, які не забезпечено, припинити або достроково виконати зобов'язання, або забезпечити виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом (ч. 1 ст. 107).

Крім вказаних вище гарантій захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації додатковою юридичною гарантією такого захисту виступає, передбачене ч. 2 ст. 107 ЦК України, обов'язкове складання комісією з припинення юридичної особи (після закінчення строку для пред'явлення вимог кредитором та задоволення чи відхилення цих вимог) передавального акту (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчого балансу (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, що оспоруються сторонами. У разі виділу суд, що прийняв рішення про виділ, у своєму рішенні визначає учасника юридичної особи або вищий орган юридичної особи (власника), який зобов'язаний скласти та затвердити розподільчий баланс (ч. 2, 3 ст. 109 ЦК України).

Доцільність запровадження в законодавство таких юридичних гарантій захисту законних прав та інтересів кредиторів у разі реорганізації є цілком виправданим,

оскільки процес реорганізації несе значну небезпеку неповернення кредиторам боргів. Свого часу відомий вчений Г. Ф. Шершеневич зазначав щодо захисту прав кредиторів товариств, які зливаються, що за ними не може не бути визнане право вимагати, щоб майно, якому вони довіряли, слугувало би джерелом задоволення їх вимог, перш ніж воно перейде до іншої особи [565, с. 169].

Водночас у законодавстві має бути досягнутий баланс інтересів, як кредиторів, так і самих господарських організацій. В юридичній літературі справедливо наголошується на тому, що у процесі реорганізації юридичних осіб важливим постає питання про те, в якій мірі законодавство повинно забезпечувати захист інтересів кредиторів [185, с. 25]. Виважено прийняте рішення про реорганізацію юридичної особи – боржника повинно зміцнити її економічні позиції та поліпшити фінансове становище, тоді як припинення або дострокове виконання існуючих зобов'язань може спричинити реальну шкоду або потенційну загрозу юридичній особі-боржнику, що реорганізується, перервати господарські зв'язки, оскільки в разі реорганізації, на відміну від ліквідації, господарська діяльність господарюючого суб'єкта не припиняється. Особливо це стосується так званих довготривалих та значних зобов'язань, які, зазвичай, випливають із договорів оренди, лізингу, кредиту, поставки тощо.

Викликає занепокоєння закріплене в ЦК України право кредитора на дострокове виконання або припинення зобов'язань під час проведення реорганізації, що створило певний дисбаланс інтересів кредитора й товариства-боржника, яке реорганізується, посилюючи конкуренцію на ринках.

В юридичній літературі зазначалося, що «надання кредиторам права вимагати припинення або дострокове виконання зобов'язання ставить під сумнів практичний сенс здійснення реорганізації», «жодна юридична особа не в змозі спрогнозувати, скільки саме кредиторів звернеться до неї з вимогою про дострокове припинення або виконання зобов'язань» [97, с. 79], «видається, що жодна навіть платоспроможна юридична особа не в змозі відразу виконати пред'явлені одночасно вимоги за зобов'язаннями, строк виконання яких не настав» [271, с. 121], зрештою «норма про дострокове припинення або виконання зобов'язань перед кредиторами може просто

блокувати проведення більшості реорганізацій» [143, с. 383] або навіть «привести до банкрутства юридичної особи» [271, с. 121].

Особливо справедливо це в умовах ведення бізнесу в Україні, законодавство якої не містить порогових обмежень щодо сум, які сплачуються кредиторам, а це, в свою чергу, дає можливість виведення активів господарських організацій, що реорганізуються, й у такий спосіб робить непривабливими, з погляду економічної доцільності, наприклад, такі форми укрупнення бізнесу як злиття та приєднання. Вважаємо, що захист законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських організацій є дещо надмірним з кількох причин. По-перше, кредитори юридичної особи, що реорганізується, мають право вимагати дострокового виконання або припинення зобов'язань без урахування того, чи дійсно реорганізація зачіпає їх інтереси. По-друге, часто припинення або дострокове виконання зобов'язань може становити для кредиторів інтерес у разі зростання вірогідності належного виконання таких зобов'язань. По-третє, для юридичної особи, що реорганізується, дострокове виконання зобов'язань може стати неможливим або пов'язаним із нерозумними витратами та призвести до банкрутства. По-четверте, кредитори ризикують разом із боржником, адже підприємницька діяльність комерційної організації завжди пов'язана з ризиком, у зв'язку з чим немає підстав пропонувати кредиторам у разі реорганізації більший захист, ніж зазвичай. Крім того, економічне становище юридичної особи не повинне погіршуватися, а стан його кредиторів – поліпшуватися виключно за рахунок проведення реорганізації.

Отже, захист законних прав та інтересів кредиторів має безпосередньо залежати від того, наскільки процес реорганізації буде зачіпати їх майнові інтереси. В свою чергу господарська організація, що реорганізується, має бути захищена від пред'явлення вимог тих кредиторів, становище яких не погіршиться проведеною реорганізацією.

У зв'язку з цим пропонуємо для встановлення певного балансу інтересів кредитора та боржника – господарської організації, що реорганізується, ввести деякі обмеження для кредитора у разі реалізації його права, зокрема, у якості такої певної правової гарантії інтересів реорганізованої господарської організації запровадити

механізм укладання відповідної угоди, за якою кредитор зобов'язується не висувати до товариства вимог про дострокове виконання ним своїх зобов'язань, а забезпечити виконання такої угоди штрафними санкціями у розмірі зобов'язання перед господарською організацією. Вважаємо, що укладання такої угоди між кредитором та господарською організацією може мати місце під час укладання основного договору, як додаткова угода до основного зобов'язання (причому на момент укладання такої угоди господарська організація може ще і не передбачати майбутню реорганізацію).

Убачається, що норма ч. 1 ст. 107 ЦК України, маючі на меті захистити інтереси кредиторів, в черговий раз стала результатом приватноправового способу регулювання, за якого приватні інтереси окремої групи кредиторів мають перевагу над публічним (створення правових умов для ефективного укрупнення національного товаровиробника як конкурентоспроможної ланки економіки не тільки на вітчизняному, а й на зовнішніх ринках). Це становить небезпеку для національних товаровиробників, оскільки перешкоджає можливості концентрації капіталу такими правовими способами як злиття та приєднання або диверсифікації виробництва через застосування реорганізації шляхом поділу або виділу з метою підвищення ефективності здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання.

Така система захисту інтересів кредиторів не зовсім відповідає європейському підходу, враховуючи, що положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління (глава 13) [94, с. 11-12] мають на меті приведення регулювання діяльності корпорацій до вимог міжнародних стандартів та поступового наближення до правил ЄС. Підтримуємо думку, висловлену О. Р. Кібенко, що при встановленні системи захисту інтересів кредиторів необхідно керуватися принципами, закріпленими в Директивах ЄС про реорганізацію, які побудовані на принципах невторчання кредиторів у процес здійснення реорганізації, а тому не наділяють їх повноваженнями дострокового припинення чи виконання зобов'язань перед проведенням [143, с. 384].

Законодавство країн членів ЄС запроваджує диференційований підхід щодо системи захисту прав кредиторів в залежності від форм реорганізації, а також надає

диспозитивну можливість державам-членам ЄС самостійно визначати систему гарантій прав кредиторів у їх національному законодавстві.

Відповідно до статей 86j, 99 Директиви 2017/1132/ЄС від 14.06.2017 р. про деякі аспекти корпоративного права (кодифікована версія) [650] держави-члени повинні забезпечити належну систему захисту інтересів кредиторів, які беруть участь у транскордонному перетворенні (ст. 86), злитті (ст. 99), транскордонному злитті (ст. 126b), поділі (ст. 146), транскордонному поділі (ст. 160j) і чиї вимоги були заявлені до розкриття проекту умов транскордонного перетворення, проекту умов злиття, транскордонного злиття, поділу, транскордонного поділу і при цьому строк сплати за такими вимогами не настав на момент такого розкриття.

Такі кредитори мають право отримати належні гарантії, якщо фінансовий стан компаній, що беруть участь у перетворенні, злитті, транскордонному злитті, поділі, транскордонному поділі, робить такий захист необхідним, та якщо такі кредитори ще не мають таких гарантій [164, с. 245].

Так, згідно ст. 99 та ст. 109 Директиви № 2017/1132/ЄС кредитори, чиї вимоги виникли, але не були виконані до дати опублікування відомостей про реорганізацію компаній шляхом «злиття-приєднання» або приєднання [144, с. 362], можуть вимагати від товариства-боржника, що бере участь у реорганізації, надання відповідних гарантій, якщо фінансова ситуація товариств, які реорганізуються, цього потребує, та якщо кредитори ще не мають таких гарантій. Причому слід зауважити, що проект умов транскордонного перетворення, спільний проект умов транскордонного злиття, поділу, транскордонного поділу повинен включати будь-які запропоновані кредиторам засоби захисту, такі як гарантія та застава (статті 86d, 99, 122, 146, 160d Директиви 2017/1132/ЄС).

Способи захисту кредиторів товариства- правонаступника і товариства (товариств) – право попередників можуть бути різними. При цьому держави-члени ЄС повинні встановити відповідні умови захисту та забезпечити кредиторам право звернутися у відповідний адміністративний або судовий орган за належними гарантіями захисту за умови надання доказів про те, що у разі поділу компанії задоволення їх вимог знаходиться під загрозою невиконання, та, якщо компанія не

надала відповідних гарантій. Отже, як убачається із зазначеного, Директива 2017/1132/ЄС відзначає й певне застереження – кредитори мають право звернення до адміністративних чи судових органів для отримання відповідних гарантій захисту тільки за умови, що вони можуть достовірно продемонструвати існування загрози їх вимогам в результаті злиття (приєднання) та від товариства не було отримано жодних адекватних гарантій в цьому питанні. Тобто наявність цих двох умов має довести кредитор задля того, щоб отримати відповідний захист своїх законних прав та інтересів. Причому слід зазначити, що держави-члени забезпечують, щоб кредитори, незадоволені гарантіями, запропонованими у проєкті умов транскордонного перетворення згідно з п. (f) статті 86d Директиви 2017/1132 ЄС, проєкті умов транскордонного злиття згідно з п. (n) статті 122, проєкті умов транскордонного поділу згідно з п. (q) статті 160d, могли звертатися протягом трьох місяців після розкриття проєкту умов транскордонного перетворення, про яке йдеться в ст. 86g Директиви 2017/1132 ЄС, проєкту умов транскордонного злиття, про яке йдеться в ст. 123, проєкту умов транскордонного поділу, згаданого в ст. 160g, до відповідного адміністративного и судового органу для отримання належних гарантій, за умови, що такі кредитори можуть довести, що транскордонне перетворення, злиття, поділ, ставить під загрозу задоволення їх вимог, і що вони не отримали належних гарантій від компанії (статті 86j, 126b, 144, 160j Директиви 2017/1132 ЄС).

Зазначена Директива встановлює лише мінімальні вимоги, тоді як деякі держави-члени встановлюють більш суворі вимоги щодо захисту інтересів кредиторів. Так, законодавство Іспанії, Норвегії, Швеції та Фінляндії наділяє кредиторів правом вимагати отримання гарантій виконання зобов'язання чи його дострокового виконання (будь який із цих способів вважається достатнім) незалежно від того, потребує цього фінансова ситуація товариства, що беруть участь у реорганізації, чи ні. В Німеччині кредитори акціонерного товариства, що реорганізується, мають право вимагати від боржника забезпечення виконання зобов'язання тільки у разі доведення того, що злиття становить загрозу виконанню їх вимог [624]. У Франції інтереси підприємницької юридичної особи, її економічна діяльність стоять вище інтересів інших осіб різних категорій (акціонерів, кредиторів, керівників юридичних осіб, що

беруть участь в реорганізації, працівників відповідних юридичних осіб, державної казни тощо), а тому правові норми, на підставі яких одна з перерахованих вище категорій (*наприклад, той же кредитор – прим. автор.*) може без достатніх на те підстав перешкодити проведенню реорганізації – або відсутні, або супроводжуються серйозними обмеженнями. В свою чергу в законодавстві Великої Британії захист прав кредиторів забезпечується не шляхом відповідного заперечення з боку кредиторів чи отримання додаткових гарантій, а за допомогою надання згоди на проєкт реорганізації [452, с. 126-127].

В цьому зв'язку треба зауважити, що в іноземній доктрині виокремлюють два підходи-концепції щодо захисту інтересів кредиторів під час здійснення реорганізації, зокрема шляхом злиття. Згідно першого підходу, який має назву «*захист a priori*», кредитори під час здійснення реорганізації мають таке повноваження перешкоджати здійсненню злиття. Відповідно до другого – «*захист posteriori*» – кредиторам надається право вимагати певних гарантій уже після завершення процедури злиття.

На підставі аналізу корпоративного законодавства європейських країн можна побачити, що домінуючим в ЄС виступає перший підхід-концепція «*захист a priori*». Так, згідно німецького законодавства кредитори можуть безперешкодно дізнатися про факт реорганізації, а також хто виступає їх боржником в Бюлетені офіційних оголошень (*Bundesanzeiger*), проте вони не мають права вимагати погашення або дострокового виконання зобов'язань. У випадку злиття кредитори можуть протягом шести місяців після його реєстрації вимагати гарантій виконання зобов'язань, надавши докази ризиків їх невиконання [627, с. 107]. Аналогічний підхід закріплено в законі Швейцарії «Про злиття» (*Fusionsgesetz, FusG*) – право кредитора вимагати забезпечення виконання правонаступником юридичних осіб (які брали участь у злитті), зобов'язання перед ним виникає з моменту вступу в силу злиття та обмежене тримісячним строком [629], в законодавстві Австрії – закладений шестимісячний строк для заявлення своїх вимог кредиторами [249]. В свою чергу, навпроти, в ЦК Нідерландів закріплено другий підхід – коли кредитор впродовж місяця з моменту, коли усі юридичні особи, які беруть участь у злитті, зробили повідомлення про розміщення чи оприлюднення для публічного ознайомлення плану злиття, має право

опротестувати злиття шляхом подання відповідного клопотання до суду, отже такий протест перешкоджає завершенню процедури реорганізації [652].

Крім того, ст. 146 аналізованої Директиви ЄС № 2017/1132 визначає три різні моделі захисту прав та інтересів кредиторів під час реорганізації шляхом поділу компаній:

1) надання кредиторам права вимагати від товариства, яке поділяється, необхідних гарантій виконання зобов'язань, які виникли до моменту оприлюднення умов реорганізації, і якщо цього потребує фінансова ситуація товариств, які приймають участь у реорганізації, а кредитори ще не мають таких гарантій; при цьому кредитори мають довести в адміністративному чи судовому порядку, що задоволення їх вимог знаходиться під загрозою невиконання;

2) закріплення в національному праві положення, що товариства- правонаступники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства-правопередника (у разі включення такого положення в національне законодавство надання додаткових гарантій виконання зобов'язань або іншого правового захисту кредиторів не вимагається);

3) застосування комбінованої системи захисту інтересів кредиторів (право кредиторів вимагати надання гарантій та солідарну відповідальність товариств- правонаступників за зобов'язаннями товариства, що було розділено); в такому разі відповідальність всіх товариств- правонаступників може бути обмежена вартістю чистих активів, що перейшли до них внаслідок реорганізації.

З цього приводу І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що якщо в законодавстві закріплюється право кредиторів, які були сповіщені про реорганізацію, вимагати дострокового припинення договорів, то є недоцільним встановленням солідарної відповідальності юридичних осіб, створених внаслідок виділення або поділу [482, с. 150], тобто слід обирати якусь одну модель захисту інтересів кредиторів при реорганізації.

В той же час, О. Р. Кібенко вказує на те, що вимоги законодавства держав-членів щодо захисту прав кредиторів товариств, які беруть участь у поділі, побудовані таким чином, що, власне, захист інтересів кредиторів при поділі розпадається на дві стадії:

- 1) захист перед проведенням реорганізації (закріплення права вимагати від товариства гарантій виконання зобов'язань);
- 2) захист після здійснення реорганізації (встановлення солідарної відповідальності товариств- правонаступників) [143, с. 365].

При цьому, слід відмітити, що на першій стадії захист інтересів кредиторів є досить обмеженим, тобто тут діє *принцип неприпустимості втручання кредиторів у процес реорганізації*. Втім таке «невтручання» на першій стадії компенсується ефективним захистом на другій – при будь-якій моделі захисту товариства- правонаступники несуть солідарну відповідальність (необмежену чи обмежену вартістю чистих активів) за зобов'язаннями, які виникли до моменту оприлюднення відомостей про реорганізацію.

У порівнянні з правом ЄС в спеціальних законах України, наприклад, «Про АТ», «Про ТОВ та ТДВ» прослідковується більш-менш регламентований підхід до гарантій захисту законних прав та інтересів кредиторів, а саме:

- встановлено особливості порядку повідомлення про реорганізацію в залежності від форми проведення (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення);
- передбачено скорочені строки заявлення вимог кредиторів, порівняно з строками заявлення вимог кредиторів, передбачених нормами ЦК України;
- конкретизовано способи задоволення вимог кредиторів, порівняно із тими, які передбачено ЦК (додані такі гарантії захисту прав кредиторів як укладання договорів застави чи поруки; відшкодування збитків);
- закріплено обрання способу задоволення вимог кредиторів за товариством, що реорганізується, а не за кредитором, на відміну від норм ЦК України, де спосіб задоволення вимог кредиторів обирає сам кредитор (таблиця «Захист прав кредиторів під час реорганізації в АТ, ТОВ, ТДВ»).

НПА	Закон про АТ 2022 року	Закон про ТОВ та ТДВ
назва статті	Стаття 116. Захист прав кредиторів під час злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення акціонерного товариства	Стаття 55. Захист прав кредиторів під час виділу та припинення товариства
порядок повідомлення	<u>Ч. 1 ст. 116</u> Протягом 30 днів з дати <u>оприлюднення протоколу загальних зборів</u> , на яких прийнято рішення	<u>Ч. 1 ст. 55</u> Протягом 30 днів з дати <u>прийняття рішення про припинення товариства</u> шляхом поділу,

	<p>про припинення акціонерного товариства <u>шляхом поділу, перетворення</u>, а також про <u>виділ</u>, а в разі припинення шляхом <u>злиття або приєднання</u> – з дати <u>оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення загальними зборами останнього</u> з акціонерних товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство зобов'язано <u>письмово повідомити</u> про це кредиторів товариства і <u>розмістити повідомлення</u> про ухвалення рішення в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків. Товариство <u>зобов'язане повідомити</u> про прийняття такого рішення також кожного оператора організованого ринку капіталу, що здійснює управління організованим ринком, на якому акції товариства допущені до торгів.</p>	<p><u>перетворення, або про виділ</u>, а в разі <u>припинення шляхом злиття або приєднання</u> - з дати прийняття рішення про це останнім з товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство, що планує виділ, та кожне товариство, що бере участь у припиненні відповідно, зобов'язане <u>письмово повідомити</u> про це всіх відомих йому (їм) кредиторів. Повідомлення про припинення товариства та строк для заявлення кредитором своїх вимог оприлюднюються на <u>порталі електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань</u> автоматично у режимі реального часу за допомогою програмних засобів Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань</p>
<p>строки заявлення вимог кредиторів</p>	<p><u>Ч. 2 ст. 116</u> Кредитор, вимоги якого до акціонерного товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, <u>не забезпечені договорами застави, гарантії чи поруки, протягом 20 днів</u> після надіслання йому повідомлення про припинення товариства може звернутися з письмовою вимогою.</p>	<p><u>Ч. 2 ст. 55</u> Кредитор такого товариства, вимоги якого до товариства <u>не забезпечені договором забезпечення, протягом 30 днів</u> з дати направлення йому повідомлення, або з дати опублікування повідомлення, зазначеного в частині першій цієї статті, має право звернутися з письмовою вимогою</p>
<p>способи задоволення вимог кредиторів</p>	<p><u>Ч. 2 ст. 116</u> Кредитор може вимагати здійснення <u>на вибір товариства</u> однієї з таких дій: 1) забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладання договорів застави, гарантії чи поруки; 2) дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором.</p>	<p><u>Ч. 2 ст. 55</u> Кредитор може вимагати здійснення <u>на вибір товариства</u> однієї з таких дій: 1) надання забезпечення виконання зобов'язання; 2) дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором.</p>
<p>правові наслідки пропуску строку</p>	<p>1) У разі якщо кредитор не звернувся у строк, передбачений</p>	<p>1) Якщо кредитор не звернувся до товариства у встановлений</p>

<p>заявлення вимог кредиторів або не запровадженням такої системи захисту</p>	<p>ч. 2 ст. 116 до товариства з письмовою вимогою, <u>вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій</u> щодо зобов'язань перед ним.</p> <p>2) Злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення не можуть бути завершені до задоволення вимог, заявлених кредиторами.</p> <p>3) Якщо розподільний баланс або передавальний акт не дає можливості визначити до кого з правонаступників перейшло зобов'язання або чи залишилося за ним зобов'язаним товариство, з якого був здійснений виділ, правонаступники та товариство, з якого був здійснений виділ, несуть солідарну відповідальність за таким зобов'язанням.</p>	<p>строк з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язання (зобов'язань) перед ним (ч. 3 ст. 55).</p> <p>2) Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог <u>комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт</u> (у разі злиття, приєднання або перетворення) або <u>розподільчий баланс</u> (у разі поділу), який має містити <u>положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи</u>, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами.</p> <p>3) Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом.</p> <p>4) Ч. 5 ст. 55 визначення виду відповідальності та її особливості під час <u>виділу</u>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • товариство, створене внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства, з якого здійснено виділ, які згідно з розподільчим балансом не перейшли до товариства, створеного внаслідок виділу; • товариство, з якого здійснено виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до товариства, створеного внаслідок виділу; • якщо внаслідок виділу створено декілька товариств, вони несуть субсидіарну відповідальність спільно з
---	--	---

		<p>товариством, з якого здійснено виділ, солідарно;</p> <ul style="list-style-type: none"> • якщо після виділу неможливо точно встановити обов'язки товариства, з якого здійснено виділ, за окремим зобов'язанням, що існувало у нього до виділу, товариство, з якого здійснено виділ, та створені внаслідок виділу товариства несуть солідарну відповідальність перед кредитором за таким зобов'язанням. <p>5) Ч. 6 ст. 55 визначення виду відповідності та її особливості під час <u>поділу</u>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • якщо товариств- правонаступників, створених внаслідок поділу, декілька, то товариство- правонаступник, створене внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства, що припинилося, які перейшли до іншого товариства- правонаступника згідно з розподіленим балансом; • якщо після поділу неможливо точно визначити товариство- правонаступника щодо конкретних обов'язків товариства, що припинилося, товариства- правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами товариства, що припинилося.
--	--	--

Отже, представлена таблиця дає змогу прослідкувати загальні та відмінні складові в механізмі надання системи гарантій захисту кредиторам під час реорганізації акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Загальні складові: порядок повідомлення про прийняття рішення про реорганізацію зводиться до подвійного сповіщення (письмового персонального повідомлення; публічного повідомлення); строк оприлюднення інформації про прийняте рішення про реорганізацію становить – протягом 30 днів; способи

задоволення вимог кредиторів, за виключенням передбачених конкретних видів договорів застави, гарантії і поруки в акціонерних товариствах; солідарна відповідальність правонаступників.

Відмінні складові: строк пред'явлення вимог кредиторів – протягом 20 днів (в АТ), протягом – 30 днів (в ТОВ та ТДВ); конкретизація способів забезпечення виконання зобов'язань перед товариством-боржником (договори застави, гарантії та поруки передбачено в АТ). Щодо строку пред'явлення вимог кредиторів, то слід відмітити слушне зауваження Є.В. Петрова, який вказує, що встановлення строку для заявлення вимог видається виправданим, оскільки дозволяє забезпечити баланс інтересів як кредиторів, так і самого товариства, що реорганізується. З одного боку, встановлення цих часових меж дає кредиторам додаткові гарантії, тобто захищає їх інтереси, а також деяким чином стабілізує стан боржника, у якого з'являються гарантії того, що за день до закінчення реорганізації вимоги пред'явлені не будуть. З іншого – закінчення даних термінів, вважаємо, не повинно позбавляти контрагентів права пред'явити свої вимоги [270, с. 144]. Отже, із вищенаведеного вище слідує, що заявлення вимог кредиторами із недотриманням строку не має наслідком визнання їх погашеними (тобто задоволені вимоги кредиторів, а також зобов'язання, припинені – ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства), однак, змінює черговість задоволення таких вимог юридичною особою на користь кредиторів, які скористались своїм правом вчасно.

В той час як ЦК України не передбачає правові наслідки щодо заявлення вимог кредиторів у разі недотримання строку, спеціальні закони передбачають наступне. Так, відповідно до абз. 4 ч. 2 ст. 116 Закону про АТ 2022 року, ч. 3 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ у разі, якщо кредитор не звернувся до товариства у встановлений строк з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язання (зобов'язань) перед ним.

Крім того, не всі передбачені у спеціальних законах «Про АТ», «Про ТОВ та ТДВ» види гарантій захисту прав та інтересів кредиторів, на наш погляд, доцільні й виправдані. Зокрема, положення про дострокове виконання або припинення зобов'язання на вимогу кредитора, яке дуже часто піддається гострій критиці з боку

вчених та практикуючих юристів. Окрім цього, додатково в Законі про ТОВ та ТДВ передбачається положення щодо можливості для кредиторів вимагати відшкодування збитків (ч. 2 ст. 55), що не передбачене в ЦК України як самосійна підстава та спосіб захисту. При чому слід відмітити, що до недавнього часу Закон про АТ 2008 року передбачав в ч. 2 ст. 82 такий додатковий самостійний спосіб захисту кредиторів, як відшкодування збитків, разом із одночасним виконанням зобов'язань перед кредитором.

Відшкодування збитків як вид гарантій, які передбачені на сьогодні в Законі про ТОВ та ТДВ, звісно, що, з одного боку, спрямовані на охорону прав та законних інтересів кредиторів, сприяє їх належному правовому захисту, оскільки в результаті реорганізації нерідко створюються юридичні особи, які заздалегідь не в змозі виконати зобов'язання перед кредиторами юридичної особи, що реорганізується. З іншого – вважаємо, що збитки виступають мірою господарсько-правової відповідальності саме за скоєне правопорушення, тоді як реорганізація юридичної особи не є правопорушенням а, отже, відповідно, не може слугувати підставою для застосування заходів господарсько-правової відповідальності.

Свідченням обґрунтованості такого підходу є законодавство зарубіжних країн, господарюючі суб'єкти яких ефективно конкурують на світових ринках. Так, Закон Німеччини «Про акції» [624] передбачає (§§ 347, 349) можливість пред'явлення кредиторами вимог про відшкодування шкоди, завданої проведенням реорганізації. Проте, таке право поширюється тільки на кредиторів, які в установленому законом порядку не отримали задоволення від товариства, що реорганізувалося, тобто коли мало місце правопорушення. В законодавстві Німеччини легального визначення поняття «збитки» не міститься, але при цьому чітко зазначається призначення інституту відшкодування збитків, визначаються спосіб та обсяг відшкодування [457, с. 166]. В свою чергу в ЦК Франції визначення збитків надається в ст. 1149, відповідно до якої під збитками, які повинні бути сплачені кредиторів, за загальним правилом розуміється втрата, яку зазнав кредитор, або вигоду, яку він втратив. Тоді як, згідно статті 1142 ЦК Франції, будь-яке зобов'язання – зробити чи не зробити – призводить до відшкодування збитків у випадку невиконання з боку боржника [631].

Аналіз вище викладеного дозволяє дійти такого висновку, що чинне законодавство з питань захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації, вирішуючи окремі проблеми, пов'язані із проведенням реорганізації, одночасно створює значні перешкоди для ефективного використання цього інструменту у господарській діяльності. Українському законодавцю слід врахувати, по-перше, досвід зарубіжних країн та наукове обґрунтування з приводу стягнення збитків як заходу захисту законних прав та інтересів кредиторів; по-друге, необхідність збалансування приватних та публічних інтересів, оскільки й без такої додаткової гарантії як відшкодування збитків має місце перевага на користь приватних інтересів кредиторів без урахування публічних; та, по-третє, потребує наукового прогнозування економічних наслідків реалізації схвалюваних норм, які регулюють господарську діяльність.

Враховуючи викладене та економічну доцільність реорганізації, вважаємо, що захист законних прав та інтересів кредиторів можуть бути забезпечені за рахунок тих способів забезпечення виконання зобов'язань, які вже існують у ЦК України (наприклад, укладенням договору застави, договору поруки), або в Законі України «Про акціонерні товариства», де додатково передбачається ще й укладання договору гарантії. Вважаємо, що тільки за наявності доказів у судовому порядку щодо реальності загрози інтересам кредиторів доцільно закріпити можливість припинення або дострокового виконання зобов'язання під час проведення реорганізації.

Збитки як додаткова гарантія захисту законних прав та інтересів кредиторів може мати місце тільки у разі наявності правопорушення з боку боржника та виступає виключно як міра відповідальності. Тому пропонуємо виключити можливість стягувати збитки у разі дострокового припинення зобов'язання за ініціативи самого кредитора, якщо відсутнє правопорушення з боку реорганізованого боржника, як це передбачається відповідними положеннями в нормах Закону про ТОВ та ТДВ (п. 2 ч. 2 ст. 55). Кредитору доцільно застосовувати стягнення збитків як міру відповідальності, а не захисту. При цьому рівні можливості захисту повинні мати кредитори усіх товариств, що реорганізуються, у тому числі й тих суб'єктів, які в разі реорганізації не припиняються (наприклад, приєднання, виділ).

Таким чином, на підставі аналізу чинного вітчизняного законодавства, законодавства Європейського Союзу, а також національного законодавства країн членів ЄС пропонується удосконалити правові засади захисту законних прав та інтересів кредиторів під час здійснення процедури реорганізації шляхом запровадження наступних змін та доповнень, а саме:

✓ ч. 1 ст. 107 ЦК України після слів *«крім випадків, передбачених законом»* додати словосполученням наступного змісту: *«якщо буде доведена реальна загроза невиконання зобов'язання»*;

✓ абз. 1 ч. 2 ст. 109 ЦК України викласти в наступній редакції:

«Кредитор може вимагати від юридичної особи, що реорганізується, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом, якщо буде доведена реальна загроза невиконання зобов'язання.»

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог учасники юридичної особи або орган, що прийняв рішення про виділ, складають та затверджують розподільчий баланс, який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується шляхом виділу, прав та обов'язків юридичної особи, що створюється шляхом виділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, що оспорюються сторонами»;

✓ ч. 2 ст. 116 Закону України «Про акціонерні товариства» після слів *«на вибір товариства однієї з таких дій»* додати словосполученням наступного змісту: *«за умови, що такі кредитори можуть довести, що злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення ставить під загрозу задоволення їх вимог»*;

✓ ч. 2 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ після слів *«на вибір товариства однієї з таких дій»* додати словосполученням наступного змісту: *«за умови, що такі кредитори можуть довести, що злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення ставить під загрозу задоволення їх вимог»*;

✓ із п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ вилучити *«відшкодування збитків»* та викласти п. 2 ч. 2 ст. 55 в наступній редакції: *«2) дострокового припинення або*

виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором».

Закріплення таких положень надасть можливість зберегти цілісний майновий комплекс, зняти безпідставне утримування процесу капіталізації українських господарюючих суб'єктів, стати конкурентоспроможними учасниками ринку.

Далі розглянемо приклад законодавчого винятку із загального правила, про яке йдеться в ч. 1 ст. 107 ЦК України, тобто про такі випадки, на які не буде розповсюджуватися загальне правило щодо захисту законних прав та інтересів кредиторів, а саме тоді, коли кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання або забезпечення виконання зобов'язання.

Перше таке обмеження прав кредиторів на заявлення своїх вимог зустрічаємо у Законі України «Про фінансову реструктуризацію» від 14 червня 2016 р. [420]. Відповідно до ст. 25 вказаного Закону у разі, якщо планом реструктуризації передбачено реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) боржника, залучені кредитори не мають права вимагати від боржника дострокового виконання зобов'язань або забезпечення виконання зобов'язань.

Другим прикладом виступає норма ч. 8 ст. 2 Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» [402] від 23.02.2012 р., якою встановлено, що під час утворення ПАТ «Українська залізниця», формування його статутного капіталу та припинення Державної адміністрації залізничного транспорту України і підприємств залізничного транспорту *не застосовується*:

- *положення законодавства щодо необхідності одержання згоди кредиторів стосовно заміни боржника у зобов'язанні (переведення боргу), якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;*
- *положення законодавства щодо права кредиторів вимагати у зв'язку з проведенням реорганізації забезпечення виконання зобов'язань, їх дострокового припинення або*

виконання та відшкодування збитків, неможливості завершення реорганізації до задоволення вимог, заявлених кредиторами.

Законом прямо визначено, що ПАТ «Українська залізниця» є правонаступником всіх прав та обов'язків Державної адміністрації залізничного транспорту та підприємств залізничного транспорту (ч. 6 ст. 2), універсальне правонаступництво також передбачено і статутом ПАТ «Українська залізниця» (ч. 2 п. 2) (затвердженого Постановою КМУ від 02.09.2015). З цього приводу О. А. Беяневич зазначає, що норми ч. 6, 7 ст. 2 Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» повинні слугувати юридичною гарантією прав та інтересів кредиторів, які не можуть з огляду на норми заборону цього Закону скористатися правовими можливостями, передбаченими ч. 1 ст. 107 ЦК, а також те, що кредитори не можуть в будь-який спосіб впливати на динаміку реорганізаційних відносин у зв'язку із утворенням ПАТ «Українська залізниця» [16, с. 11]. Крім того, момент виникнення універсального правонаступництва ПАТ «Українська залізниця» не було визначено цим Законом, державну реєстрацію новоствореного ПАТ «Українська залізниця» було здійснено, тоді як державну реєстрацію припинення підприємств транспорту, що припиняються в результаті злиття, не було завершено, а отже кредитори цих осіб опинилися в ситуації повної невизначеності, а саме: до якої особи може бути заявлено позов – до правонаступника чи до правопопередника ПАТ «Українська залізниця».

Остаточне вирішення довготривалого процесу було надано Великою Палатою Верховного суду України в Постанові від 16 червня 2020 № 910/5953/17 (12-98Гс19) [305].

По-перше, Постановою визначено, що заборона використання кредиторами юридичних гарантій, передбачених ст. ст. 105 та 107 ЦК України, зумовлена унікальним статусом АТ «Укрзалізниця» для економіки України як монополіста на ринку перевезень залізничним транспортом, будь-які процеси реорганізації якого не повинні перешкоджати роботі такого підприємства, зокрема перевезенням вантажів та пасажирів, а права кредиторів можуть вважатися належним чином захищеними закріпленням в ч. 6 ст. 2 Закону України «Про особливості утворення акціонерного

товариства залізничного транспорту загального користування» положень про правонаступництво АТ «Укрзалізниця» щодо усіх прав і обов'язків Державної адміністрації залізничного транспорту України та підприємств залізничного транспорту (п. 53).

По-друге, сформувані основні тези щодо питань правонаступництва, від якого залежить належний захист прав кредиторів:

- визначено, що правонаступництво не пов'язується з державною реєстрацією припинення підприємства залізничного транспорту, оскільки відповідно до ч. 6 ст. 2 Закону про особливості утворення Укрзалізниці товариство є правонаступником усіх прав і обов'язків Державної адміністрації залізничного транспорту України та підприємств залізничного транспорту; кредиторам не надавалось право вимагати дострокового виконання вимог у порядку, передбаченому ст. 107 ЦК України, тобто всі їхні вимоги перейшли в повному обсязі до АТ «Укрзалізниця»; датою виникнення універсального правонаступництва АТ «Укрзалізниця» щодо підприємств залізничної галузі, які припиняються шляхом злиття, слід вважати дату його державної реєстрації – 21 жовтня 2015 року, з якої воно є правонаступником ДП «Донецька залізниця» (п. 57 Постанови);

- встановлено, що державна реєстрація рішення про припинення ДП «Донецька залізниця» була здійснена 25 листопада 2014 року, а отже на момент звернення до суду ДП «Донецька залізниця» знаходилася в процедурі припинення більш як два роки, а на момент розгляду цієї справи судом касаційної інстанції – більше п'яти років. Якщо припустити, що правонаступництво настає лише з моменту державної реєстрації припинення юридичної особи, то це призведе до можливостей порушення прав кредиторів, які протягом значного періоду часу не зможуть звернутися з вимогами до новоствореної юридичної особи, яка отримає все майно правопередника, але не буде нести відповідальність за його зобов'язаннями (п. 61 Постанови);

- визначено, що АТ «Укрзалізниця» є правонаступником ДП «Донецька залізниця» з дати державної реєстрації АТ «Укрзалізниця» (п. 64 Постанови).

Аналогічний висновок щодо правонаступництва викладений Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду у постанові від 06 листопада 2018

року у справі № 812/1149/16, Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду у постанові від 10 жовтня 2019 року у справі № 221/4255/16-ц.

Отже, судовою практикою було визначено момент встановлення універсального правонаступництва під час проведення реорганізації шляхом злиття, а саме дата проведення державної реєстрації новоствореного суб'єкта.

Слід відмітити, що подібна аргументація вже зазначалася в науковій літературі задовго до прийняття цієї Постанови та пропонувалися конкретні шляхи щодо удосконалення законодавства в цьому напрямку. Зокрема, О. А. Беяневич вважає, що моментом виникнення універсального правонаступництва є дата державної реєстрації новоствореного суб'єкта господарювання (юридичної особи), що забезпечить можливість захисту прав та інтересів кредиторів у відносинах із правонаступником за зобов'язанням осіб, що реорганізовані без ліквідації і продовжують господарську діяльність в особі правонаступника. Авторка пропонує доповнити ст. 104 ЦК України загальною нормою про те, що права й обов'язки юридичної особи, що припиняється, переходять до новоствореної юридичної особи з дня державної реєстрації, якщо інше не передбачено законом [16, с.13]. Втім, погоджуючись з основною тезою про встановлення моменту виникнення універсального правонаступництва (доповнення до ст. 104 ЦК України), на наш погляд, така норма не враховує захист законних прав і інтересів кредиторів під час реорганізації в формі приєднання, адже при приєднанні новий суб'єкт не створюється, а отже права та інтереси кредиторів не зможуть бути захищені належним чином. Це ж можна сказати і про виділ, який виступає одним із способів створення суб'єкта господарювання.

Розглянемо ще один виняток із загального правила щодо моменту виникнення правонаступництва під час реорганізації та капіталізації банків.

Згідно з ч. 8 ст. 4 Закону про держреєстрацію у разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Однак,

відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» банк або банки (далі разом або окремо – Банк, що приєднується) мають право здійснити реорганізацію шляхом приєднання до іншого банку за спрощеною процедурою, визначеною цим Законом та нормативно-правовими актами НБУ та НКЦПФР. Згідно з пп. «г» п. 11 ч. 4 ст. 1 Закону України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» приєднання банку за спрощеною процедурою передбачає, що у такому випадку не застосовуються положення законодавства щодо завершення приєднання з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань щодо правонаступництва Банку- правонаступника, а також одночасного подання документів для державної реєстрації змін до відомостей про Банк- правонаступник, що містяться у такому реєстрі, та документів для державної реєстрації припинення Банку, що приєднується. Правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків Банку, що приєднується, виникає у Банку- правонаступника з моменту, визначеного передавальним актом, затвердженим загальними зборами Банку, що приєднується, та Банку- правонаступника. Отже, вказаним Законом України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків», який є спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює спрощення процедур реорганізації та капіталізації саме банків, прямо встановлені виключення щодо застосування загальних норм ЦК України та Закону про держреєстрацію. Таким чином, саме передавальний акт, затверджений загальними зборами банку, що приєднується, та банку- правонаступника є належним доказом правонаступництва банку- правонаступника щодо майна, прав та обов'язків банку, що приєднується. Суд апеляційної інстанції встановив, що 15.10.2019 між АТ «Альфа-Банк» та АТ «Укрсоцбанк» було підписано передавальний акт, згідно з яким правонаступником усіх активів та зобов'язань АТ «Укрсоцбанк» стало АТ «Альфа-Банк». Беручи до уваги зазначену встановлену фактичну обставину справи, колегія суддів КГС ВС у справі № 925/1874/13 від 15.04.2020 р. зазначила про вірність висновку суду апеляційної інстанції про те, що заяву АТ «Альфа-Банк» про заміну сторони правонаступником слід задовольнити [304].

Отже, як бачимо, судовою практикою вироблено спеціальні (виняткові) підходи щодо моменту виникнення універсального правонаступництва під час проведення реорганізації господарських організацій, коли цей момент пов'язується: (1) із датою державної реєстрації новоствореного суб'єкта (характерно для утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування – відбувається реорганізація шляхом злиття); правонаступництво не пов'язується з державною реєстрацією припинення підприємства залізничного транспорту; (2) із датою (моментом), визначеним передавальним актом, затвердженим загальними зборами Банку, що приєднується, та Банку- правонаступника (під час реорганізації та капіталізації банків – відбувається реорганізація шляхом приєднання).

4.2. Оспорювання реорганізації господарських організацій

4.2.1 Підстави визнання процедури реорганізації недійсною

Як вже зазначалося в попередніх розділах дисертаційного дослідження, реорганізація використовується суб'єктом господарювання як ефективний правовий засіб задля досягнення економічних цілей, які ставилися на початку її проведення, застосовуючи відповідні організаційно-правові, господарські, фінансові заходи. Все це може бути реалізовано шляхом тільки точного дотримання всіх вимог законодавства протягом всього процесу проведення реорганізації. Саме таким чином виявляється можливим досягнути здійснення тих цілей, які ставились суб'єктом господарювання, в протилежному випадку – позитивний ефект, спрямований на підвищення привабливості суб'єкта господарювання, може бути нівельований.

На жаль, чинне законодавство України не містить норм, які прямо вказують на можливість оспорювання реорганізації як після її закінчення, так і в процесі її проведення, наприклад, у зв'язку із порушенням окремих її етапів. Відсутність відповідного правового регулювання та наукових досліджень за даним питанням призводить до того, що будь-яка реорганізація, яка була проведена чи проводиться в

Україні, несе у собі великий ризик бути визнаною незаконною. Це безпосередньо зачіпає майнові інтереси, перш за все, суб'єктів, які залучені в процес реорганізації, а саме господарських організацій, її учасників (акціонерів), кредиторів, в тому числі потенційних інвесторів. Все це негативно позначається на інвестиційному кліматі держави, може сприяти відтоку іноземного капіталу, і, як наслідок, дефіциту коштів для розпочатих інноваційних процесів.

Результатом оспорювання реорганізації господарських організацій виступатиме визнання її процедури недійсною, яка за своїм змістом може мати й позитивний ефект, оскільки захищає інтереси ущемлених учасників (акціонерів), кредиторів, а також, власне, й самого суб'єкта господарювання в цілому. Втім, для реалізації останнього (захисту інтересів) потрібна наявність чітко прописаних в законодавстві підстав, відповідно до яких така процедура може бути визнана незаконною. Сьогодні, при відсутності чіткого, прозорого, системного регулювання на законодавчому рівні існує великий ризик невиправданого та необґрунтованого визнання всій процедури реорганізації незаконною / недійсною, без достатніх на це підстав, що може призвести до вкрай негативних наслідків, як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях.

Ось чому дослідження питань оспорювання реорганізації має важливе значення, оскільки від цього залежить стабільність та передбачуваність (прогнозування) здійснення господарської діяльності суб'єктами, які реорганізуються, їх подальшого правового статусу; правова визначеність договірних відносин, які складаються між кредиторами та господарськими організаціями-боржниками, тощо.

Наразі чинне законодавство, зокрема, Закон про АТ 2022 року, не передбачає спеціальних норм про визнання процедури реорганізації АТ недійсною, обмежуючись нормою про оскарження рішення загальних зборів акціонерів (ст. 61 Закону України «Про акціонерні товариства»). Цим же Законом для кожної форми реорганізації окремо встановлюється строк, протягом якого може подаватися позов про скасування процедури: злиття (ч. 12 ст. 117), приєднання (ч. 12 ст. 119), поділу (ч. 11 ст.125) та виділу (ч. 11 ст. 127); щодо такої форми – як перетворення – можливість подачі такого виду позову не передбачена – встановлюється тільки, що порядок скасування випуску

акцій у процесі перетворення встановлюється НКЦПФР (ч. 2 ст. 134). При цьому зазначається, що такий позов не може бути подано пізніше ніж через шість місяців з дати завершення процедури реорганізації. Втім, все ж таки убачається необхідним привести у відповідність із іншими формами реорганізації і таку форму реорганізації, як перетворення, та передбачити можливість подачі позову про скасування такої процедури. У зв'язку із чим представляється доцільним ст. 133 Закону України «Про акціонерні товариства» доповнити новою ч. 6 та викласти в наступній редакції: *«Позов про скасування перетворення акціонерного товариства може бути подано не більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури перетворення».*

Отже, вищевикладене дозволяє констатувати, що нова редакція Закону про АТ 2022 року, не регламентуючі загалом питання процедури оспорювання реорганізації, визначає строк шість місяців, протягом якого можна подавати позов про скасування її процедури, і тим самим підтверджує можливість оспорювання реорганізації акціонерного товариства.

Подібна норма щодо такої позовної давності із скасування процедури реорганізації акціонерних товариств в шість місяців була впроваджена в законодавство України не так давно (з 2022 року), що стало результатом планомірного та поступового зближення із нормами права ЄС та держав-членів ЄС, якими передбачається можливість подачі акціонером позову про визнання злиття (п. (с) ч. 1 ст. 108) / поділу (п. (с) ч. 1 ст. 153) недійсним (нікчемним) тільки протягом 6 місяців із дати вступу в силу злиття/поділу (відповідно до, Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація)).

Перш ніж перейти до аналізу сутності оспорювання процедури реорганізації господарських організацій слід зупинитися на формулюваннях, які закріплені законодавчо щодо цього процесу, а саме «оскарження рішення загальних зборів акціонерів», «позов про скасування» відповідних форм реорганізації. Доцільно з'ясувати значення термінів «оскарження» та «скасування», проаналізувати чи будуть вважатися такі засоби правового захисту належними та ефективними, чи досягають свого правового результату, чого прагнуть суб'єкти реорганізаційних правовідносин,

учасники (акціонери), кредитори, права та законні інтереси яких порушено незаконним проведенням всієї процедури реорганізації або одних із її етапів, які мають суттєве значення та можуть впливати на всю процедури загалом.

Щодо розуміння термінів «скасування» та «оскарження», то Словник української мови терміни «скасовувати» та «оскаржувати» трактує наступним чином. Так, термін «скасовувати» означає визнавати, оголошувати що-небудь недійсним, незаконним, анулювати, відмінити, ліквідувати [473, с. 255]; термін «оскаржувати» – офіційно подавати скаргу у вищу інстанцію, протестуючи проти якого-небудь рішення, чийх-небудь дій [470, с. 767].

Підтвердженням такого змістовного наповнення можуть слугувати наступні норми, які зустрічаються в чинному законодавстві щодо застосування зазначених термінів: в ГК України – рішення АМКУ та його територіальних відділень можуть бути оскаржені до суду (ч. 7 ст. 40); виключення із виробничого кооперативу (звільнення члена) може бути оскаржено до суду (ч. 6 ст. 98 ГК); в Законі про АТ 2022 року – рішення наглядової ради або ради директорів про відмову у скликанні позачергових загальних зборів може бути оскаржено акціонерами до суду (ч. 7 ст. 42); оскарження рішення загальних зборів акціонерів (ст. 61); позов про скасування злиття (ч. 12 ст. 117), позов про скасування приєднання (ч. 12 ст. 119), позов про скасування поділу (ч. 11 ст. 125), позов про скасування виділу (ч. 11 ст. 127).

Не вдаючись до аналізу правильності, однозначності використання досліджуваних термінів в нормах чинного законодавства, бо це не є предметом даного дослідження, слід зазначити наступне.

Оскарження – це, власне, більше про процес, порядок (зовнішня складова), яким заперечується або опротестовується прийняття будь-якого рішення, тобто процедура визнання прийняття такого рішення незаконним, недійсним. Тоді як скасування – це результат, який вимальовується у вигляді кінцевої правової дії щодо якогось-небудь процесу: анулювати, відмінити, ліквідувати, оголосити недійсним/незаконним. Тому, коли мова йде про оскарження акціонером рішення загальних зборів недійсним, то ефективним засобом правового захисту, який повинен забезпечити й поновити порушене право та одержати особою бажаного результату, буде не оскарження рішення

загальних зборів (бо це дія, процес), а власне визнання такого рішення загальних зборів недійсним, саме це і буде предметом позову у суді. Так само і щодо позову про скасування реорганізації в одній із форм, яке не буде вважатися ефективним засобом правового захисту, бо предметом позову має виступати не скасування, а визнання недійсною процедури реорганізації або визнання недійсним одного із етапів такої процедури.

Таким чином, на підставі викладеного слід зазначити, що оспорювання реорганізації – це є процес, відповідний стан, в якому знаходяться суб'єкти реорганізаційних правовідносин, при якому має місце наявність спору щодо проведеної процедури реорганізації. Зовнішньою складовою такого процесу можуть виступати наступні правові процедурні заходи, як оскарження, скасування, тоді як внутрішньою складовою, змістовним наповненням (матеріальним) і, власне, відповідним належним та ефективним засобом правового захисту виступатиме – визнання процедури реорганізації недійсною. Тому далі і досліджуватимемо саме процес оспорювання реорганізацій в контексті визнання процедури реорганізації недійсною (її підстав та правових наслідків).

Питання оспорювання реорганізації господарських організацій особливо актуалізується у зв'язку із прийняттям 12 січня 2023 року Верховною Радою України Постанови «Про прийняття за основу проєкту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [416], який у разі його прийняття створить велику кількість негативних наслідків, оскільки містить положення про примусову реорганізацію в господарські товариства, яку необхідно буде запровадити щодо усіх суб'єктів господарювання усіх форм власності, які здійснюють комерційне та некомерційне господарювання у публічному та приватному секторах економіки. Враховуючи, що Україна перебуває в стані війни, негативним наслідком ухвалення цього законопроекту може стати повномасштабна дестабілізація і руйнація соціально-економічної системи України [581, с. 166].

Разом із тим, відсутність матеріальних норм, які регулюють підстави визнання реорганізації недійсною, не виключає наявність таких спорів щодо господарських

організацій, у разі якщо дійсно мали місце порушення процедури проведення реорганізації. Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдності в практиці розв'язання подібних спорів, що пояснюється правовим вакуумом в регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із оспорюванням реорганізації. При цьому слід мати на увазі, що оспорюючи процедуру проведення всієї реорганізації, чи одного із її етапів, необхідно дотримуватися балансу захисту приватно-правових інтересів таким чином, щоб, по-перше, за рахунок такого захисту приватно-правові інтереси не привалювали над публічно-правовими інтересами, по-друге, дотримуватися підпорядкування всіх суб'єктів та учасників, які задіяні в процедурі здійснення реорганізації, правилам економічного правопорядку, по-третє, обираючи такий спосіб захисту як визнання реорганізації недійсною (або окремих етапів її проведення), враховувати ефективність такого захисту та доцільність застосування таких правових наслідків, як повернення сторін в первинне становище.

Так, в Постанові ВП ВС від 20.07.2022 у справі № 806/5244/15 [310], оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту та обґрунтовуючи відповідний висновок щодо нього, суди мають враховувати його ефективність. Це означає, що вимога про захист права має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення, а також забезпечувати поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. Заявлена Банком вимога про визнання протиправними і скасування реєстраційних дій Департаменту щодо скасування у ЄДР записів про припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» та про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» порушує права і законні інтереси ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТОВ «Будстайл-XXI», спрямована на спростування дій державного реєстратора з виконання судового рішення, а тому таку вимогу не можна вважати добросовісним способом захисту позивачем своїх прав та інтересів. Також ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТОВ «Будстайл-XXI» не залучалися до участі у цій справі як відповідачі, в той час як відновлення ТДВ «ЖЛ» мало б наслідком припинення цих юридичних осіб як засновників. ВП ВС вважає, що така вимога є неефективним способом захисту прав особи, яка є іпотекодержателем, оскільки не дозволяє цій особі реалізувати свої права щодо

предмета іпотеки. Отже, позов заявлено до неналежного відповідача – Департаменту, який не володіє предметом іпотеки [147]. При цьому ВП ВС зауважує, що *судовий захист повинен бути повним та відповідати принципу процесуальної економії, тобто забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту*. У справі, що переглядається, задоволення вимог Банку про скасування реєстраційних дій щодо внесення до ЄДР записів про скасування державної реєстрації ТДВ «ЖЛ» і відновлення ЗАТ «Житомирські ласощі», яке було припинено внаслідок його незаконної реорганізації, не приведе до захисту майнових прав Банку як кредитора – іпотекодержателя майна юридичної особи, створеної з порушенням закону. Відтак ці вимоги не є ефективним способом захисту прав Банку в розумінні статті 13 Конвенції, вони потребуватимуть вжиття додаткових засобів захисту.

Варто звернутися з питань оспорювання реорганізації до законодавства зарубіжних країн, де вони вже усталені на рівні закону та активно застосовуються на практиці у разі виникнення спорів. Слід відмити, що законодавство зарубіжних країн розрізняє позови про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів), на якому було прийнято рішення про реорганізацію, та позови про визнання недійсною процедури реорганізації. Так, § 28 Закону Німеччини про реорганізацію [702, 703] надає компанії, яка приєднується (передає майнові права та обов'язки) право подати позов проти вступу в юридичну силу рішення про реорганізацію до компанії, яка приєднує. Проте, такий позов не може базуватися на тому, що пропозиція про компенсацію грошовими коштами кожному акціонерові, якій відмовився від участі в компанії, яка приймає (викуп) – знаходиться на недостатньому рівні або, що така компенсація в договорі про злиття/приєднання не запропонована або запропонована не належним чином (§ 32 Закону Німеччини про реорганізацію).

Положення законодавства більшості зарубіжних країн про недійсність реорганізації відтворюють відповідні імперативні норми, закріплені в ст. 108 «Умови нікчемності злиття», ст. 153 «Умови нікчемності поділу» Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація), відповідно до яких реорганізація, яка вважається завершеною згідно законодавства держав-учасниць Європейського Союзу, може бути

визнана недійсною у разі відсутності превентивного судового або адміністративного контролю її законності, тільки за рішенням суду та у разі наявності однієї із наступних умов:

- якщо судовий чи адміністративний превентивний нагляд за законністю реорганізації (злиття/поділ) не здійснювався;
- якщо реорганізацію (злиття/поділ) не було оформлено та засвідчено в належній правовій формі;
- якщо буде доведено, що рішення загальних зборів є нікчемним або оспорюваним відповідно до національного законодавства.

Більш того, правом ЄС передбачається наступне: якщо відповідний судовий орган виявляє порушення, які можуть призвести до визнання реорганізації (злиття, приєднання, поділ) недійсною, та якщо існує можливість виправлення таких порушень, – судовий орган зобов'язаний надати товариству час, необхідний для виправлення цих порушень [365, с. 24]. Також слід зазначити, що рішення про визнання реорганізації недійсною не може бути використано як інструмент для списання будь-яких боргових зобов'язань, а відтак визнання реорганізації (злиття, приєднання, поділ) недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, що виникли у товариства- правонаступника у період між здійсненням реорганізації та визнанням її недійсною. При цьому при злитті товариство (товариства)-правопередники та товариство- правонаступник несуть солідарну відповідальність за зобов'язання, що виникли за вказаний період (§ h ч. 1 ст. 108 аналізованої Директиви) та у разі поділу кожна з компаній-одержувачів несе відповідальність за своїми зобов'язаннями, що виникли після дати набуття чинності поділом і до дати опублікування рішення про визнання нікчемності поділу (поділювана компанія також несе відповідальність за такими зобов'язаннями; держави-члени можуть передбачити обмеження цієї відповідальності часткою чистих активів, переданою компанії-одержувачу, для якої виникли такі зобов'язання – § h ч. 1 ст. 153 Директиви).

Як убачається із аналізу норм європейського права, застосування норм про визнання реорганізації нікчемної відбудуватиметься лише тоді, коли неможливо виправити дефект, що призвів до відповідної нікчемності (навпаки, коли можливо

виправити дефект, компетентний суд повинен надати компаніям, що беруть участь у реорганізації шляхом злиття чи поділу, строк для виправлення ситуації). Таким чином, у разі, якщо під час проведення реорганізації відповідні дефекти нікчемності були усунуті, то позов не може подаватися, або якщо такий було подано – буде відмовлено в розгляді, оскільки відсутні відповідні обставини, які зачіпали інтереси заінтересованих осіб такою нікчемністю. Норми Директиви дозволяють подачу акціонером позову про визнання реорганізації недійсною протягом 6 місяців після дати набуття реорганізації шляхом злиття (п. (с) ч. 1 ст. 108), поділу (п. (с) ч. 1 ст. 153).

Чинне законодавство прямо не передбачає підстави оспорювання реорганізації, коло суб'єктів, які мають право на оспорювання реорганізації, правові наслідки такого оспорювання. Разом із тим в Україні досить повільно, але формується судова практика щодо визнання недійними документів, якими оформлюється процес реорганізації (позови про визнання недійсним передавального (розподільчого) балансів, позови про визнання недійсними установчих документів господарських товариств, створених в процесі реорганізації).

Необхідність закріплення відповідних норм щодо оспорювання реорганізації (підстав, порядку та правових наслідків визнання процедури реорганізації господарських організацій недійсною/незаконною) зумовлюється як недосконалістю та суперечливістю норм, які регулюють реорганізаційні відносини, так і відсутністю норм власне про оспорювання реорганізації. Як наслідок будь-яка проведена реорганізація, як кінцевий результат, може бути поставлена під сумнів. Такий ризик притаманний всім суб'єктам, які залучені в процес реорганізації в різних формах: власне, господарські організації, які беруть участь в процедурі, їх учасники (акціонери) та кредитори (внутрішні та зовнішні). Інтереси всіх суб'єктів напряму пов'язані із можливістю оспорювання процедури реорганізації.

Таким чином, на підставі викладеного представляється необхідним запровадити відповідний дієвий механізм оспорювання реорганізації господарських організацій (як процесу відновлення порушених прав шляхом звернення до суду. Задля чого потребує визначення наступних складових цього механізму: встановлення предмету позовних вимог, які можуть бути заявлені, через визначення правових підстав визнання

реорганізації недійсною; окреслення кола суб'єктів подачі позовних вимог; конкретизації порядку розгляду таких видів спорів та встановлення строків, протягом яких такі позовні вимоги можуть бути заявлені; з'ясування правових наслідків оспорювання реорганізації господарських організацій.

Як показує судова практика частіше за все під час судового захисту прав зацікавлені особи намагаються оспорити реорганізацію, вимагаючи визнати її недійсною.

В науковій літературі і, як зазначалося вище (п. 3.1. дисертаційного дослідження) – реорганізацію слід визначати як юридичний склад [597, с. 151, 162; 17], сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, а не єдиний правочин [562, с. 27-28]. Відповідно, реорганізація, як складний процес, може бути визначена як сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, які спрямовані на припинення одного або декількох суб'єктів господарювання та створення на їх базі нового чи оновленого суб'єкта господарювання, і характеризується переходом усіх прав та обов'язків суб'єктів, що реорганізуються, в порядку універсального правонаступництва до нового суб'єкта господарювання. При цьому треба зазначити, що, аналізуючи комплекс таких юридичних фактів (що становлять зміст будь-якої реорганізації), як рішення загальних зборів про реорганізацію, визначення обсягу правонаступництва, складання передавального акту/розподільчого балансу, розробка умов про злиття/приєднання, умов про поділ/виділ, умов про перетворення та укладання відповідних договорів – правочинна природа реорганізації господарських організацій є досить вузькою та не відбиває всієї специфіки такого правового явища, як реорганізація. Ось чому убачається невірним визнання реорганізації правочином. Наявність під час реорганізації укладання договору про злиття/приєднання, як одного із елементів складного юридичного факту, не може слугувати достатньою підставою для ототожнення реорганізації із такою правовою конструкцією як правочин.

Нелогічність визнання недійсною реорганізації в якості правочину убачається також в неможливості досягнення того правового результату, до якого прагне позивач – повернути сторони (господарські організації) в первинне майнове та організаційне становище, яке існувало до виникнення правопорушення. В той же час, повернення в

той стан, що існував до проведення реорганізації, не завжди є можливим. Так, наприклад, в результаті злиття припинили своє існування суб'єкти реорганізаційного правовідношення, вони виключені із ЄДР, змінилося положення (об'єм прав та обов'язків) учасників, порівняно із тим об'ємом прав та обов'язків, які вони мали, тощо.

На відміну від визнання недійсним звичайного правочину (коли покупець в договорі купівлі-продажу повертає товар, будівлю та т. п., продавець – гроші), щодо реорганізації повернення в первинне становище практично не є здійснюваним, оскільки вже не існує реорганізованих господарських організацій, які припинили своє існування, змінився майновий стан та організаційне положення реорганізованої господарської організації, тощо (більш детально про це в п.п. 4.2.2 дисертаційного дослідження).

Все це підтверджує недоцільність визнання недійсною реорганізації, як правочину, та застосування до неї правових наслідків недійсності правочинів. Реорганізація – не є звичайним правочином-договором, який опосередкує відносини по горизонталі, це є цілісна та багатоетапна складана процедура. Визнання судом реорганізації недійсною через правочинну конструкцію не зможе призвести до повернення суб'єктів та майна в первинний стан, анулюванню акту державної реєстрації.

Іншим за ступнем використання способом захисту виступає визнання рішення та процедури реорганізації недійсними. Втім, убачається, що такий спосіб захисту охоплює дуже широкий предмет позову, оскільки в процесі реорганізації приймається багато рішень різними органами, зокрема: рішення загальних зборів господарських організацій, які беруть участь в реорганізації; рішення АМКУ; рішення НКЦПФР (якщо участь приймають АТ), рішення державного реєстратора. Крім того, здійснюються й такі дії, які всі фактично неможливо перелічити, що створює додаткову невизначеність предмету позову.

Тому вважаємо, що доцільно визнавати недійсним сам юридичний факт як підставу виникнення реорганізаційного правовідношення, а таким виступає рішення загальних зборів про реорганізацію. Втім, наявність формальних порушень, які

можливо усунути безболісно для збереження господарської організації, яка знаходиться в процесі реорганізації, не повинно бути підставою для визнання окремих актів процедури реорганізації недійсними. Законні інтереси зацікавлених осіб доцільно забезпечити, не звертаючись до «руйнування» всієї процедури реорганізації. Ось чому, наприклад, не повідомлення кредиторів про реорганізацію, навряд, чи правильно відносити до «грубих порушень», які можуть спричинити визнання всієї процедури реорганізації недійсною. Убачається, що в подібних випадках більш ефективним способом буде виступати захист прав та законних інтересів такого кредитора шляхом стягнення боргу у вигляді відшкодування всіх заподіяних збитків, що дозволить захистити інтерес потерпілої сторони та реорганізованого суб'єкта.

Слід зазначити, що під час проведення процедури оспорювання реорганізації, яка проведена із порушеннями закону, необхідно оспорювати саме акти-документи, які опосередковують проведення процедури реорганізації. До таких актів відносяться наступні: рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію у відповідній формі (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення); умови про злиття/приєднання або умови про поділ/виділ або умови про перетворення, оформлені відповідними договорами; передавальний акт, розподільчий баланс; акт суб'єкта державної реєстрації; акт органу державної реєстрації випуску цінних паперів (у разі реорганізації АТ).

Таким чином, підставами оспорювання реорганізації господарських організацій (визнання процедури реорганізації недійсною) можуть виступати наступні:

- (1) визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним;
- (2) визнання договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ або договору про перетворення недійсним;
- (3) визнання відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчого балансу – недійсними;

(4) визнання актів державних органів, які задіяні в процесі проведення процедури реорганізації, недійсними (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців).

Перша підстава оспорювання реорганізації господарських організацій – визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарської організації недійсним.

Рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарської організації є юридичним актом, а на порядок його судового оспорювання повинні розповсюджуватися загальні правила щодо оспорювання юридичних актів – в даному випадку – це є саме рішення загальних зборів учасників (акціонерів). Як свідчить судова практика, рішення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства, яке прийнято із порушенням вимог, передбачених законодавчими актами, статутом або установчим договором та яке порушує таким чином законні права та інтереси учасників (акціонерів) товариства, може бути визнано судом недійсним.

За результатами аналізу судової практики Верховного Суду у справах, що виникають із корпоративних відносин, які стосуються визнання недійсними рішень загальних зборів юридичної особи можна виокремити наступні підстави визнання таких рішень недійсними:

- у зв'язку із порушенням процедури проведення загальних зборів [333];
- відсутність або порушення строків публікації повідомлення про скликання загальних зборів [355; 343; 346];
- відсутність в учасника можливості підготуватися до розгляду питань порядку денного загальних зборів у зв'язку із порушення процедури їх скликання [330] (є підставою для визнання рішень таких загальних зборів частково недійсними);
- порушенням права акціонера на попереднє ознайомлення з переліком питань, що виносяться на голосування, передбачене ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» [335] (рішення, прийняті за наслідками розгляду питань, викладених у порядку денному так, що це унеможливило усвідомлення акціонером суті

питання, яке пропонувалося розглянути на загальних зборах акціонерів, повинні визнаватися недійсними);

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів, а також порушення вимог щодо належного повідомлення учасників товариства про скликання загальних зборів учасників товариства [334; 336; 331];
- порушення вимог щодо процедури ініціювання скликання загальних зборів, відсутність кворуму на загальних зборах у зв'язку з фактичною відсутністю учасника товариства [339] (підставами для скасування рішення загальних зборів товариства як наслідком не доведення самого факту проведення загальних зборів);
- порушення встановлених законодавством вимог щодо суб'єктного складу осіб, які приймають участь в загальних зборах:
 - оформлення та посвідчення довіреності учасника (акціонера) (голоси учасника передані за такою довіреністю не можуть враховуватися під час визначення кворуму на загальних зборах та результатів голосування [332; 329], – а від так і рішення вважатиметься недійсним);
 - вчинення представником дій, пов'язаних із реалізацією корпоративних прав, з перевищенням повноважень [342];
- неповідомлення учасника про прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства [338] (є безумовною підставою для визнання таких рішень недійсними).

Крім того, судовою практикою визнається, що під час вирішення питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час їх скликання та проведення, господарський суд повинен оцінити, як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення [340; 337].

В той же час варто зазначити, що рішення загальних зборів про реорганізацію представляє собою особливе рішення, яке визначає не тільки подальшу долю господарюючих суб'єктів, які реорганізувалися, а й інтереси учасників (акціонерів), кредиторів (зовнішніх, внутрішніх). Укрупнення бізнесу для суб'єктів господарювання є обов'язковою умовою задля збереження їх на ринку та подальшого ефективного

функціонування, а існування конкурентоспроможних національних товаровиробників, які в змозі утримуватися та конкурувати, розширювати ринки збуту у разі збільшення відкритості ринку – є запорукою економічної безпеки та стабільності держави в цілому.

Отже, такі економічні цілі потребують відповідного правового підходу щодо можливості визнання рішення про реорганізацію недійсним. Вважаємо, що наявність лише формального підходу щодо порушення встановленого порядку прийняття рішення про реорганізацію не повинно обов'язково призводити до визнання рішення загальних зборів недійсним загалом.

Як вже зазначалося вище у підрозділі 4.1. дисертаційного дослідження, законодавством не передбачено підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) недійсними, та в науці не вироблено єдиного підходу – що саме необхідно та доцільно закріпити в якості таких підстав. На практиці під час вирішення такої категорії справ суди керуються узагальненням судової практики ВГСУ, в якій було вироблено відповідні підстави визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи недійсними із поділом останніх на загальні та безумовні (п.п. 2.12, 2.13. Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»).

Так, до загальних підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, учасників) юридичної особи недійсними належать:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) товариства можливості взяти участь у загальних зборах.

Серед безумовних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону судова практика узагальнила наступні:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення у разі неможливості встановлення наявності

кворуму (ст. ст. 59, 60 Закону України «Про господарські товариства», ст. ст. 38, 40 Закону про АТ 2022 року);

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про господарські товариства»);

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (ч. 5 ст. 61 З.У. «Про господарські товариства»);

- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів ТОВ (ст. 57 Закону про АТ 2022 року);

- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (ч. 4 ст. 33 Закону про ТОВ та ТДВ).

При цьому під час розгляду відповідних справ необхідно враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ним рішень, оскільки такі порушення носять переважно процедурний характер.

Як вже наголошувалося, і загальні, і безумовні підстави потребують доведення наявності певних обставин: (1) як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення; (2) як рішення загальних зборів порушують права особи, яка звертається до суду. Отже, сама по собі наявність означених обставин (тобто фактів порушення закону) може і не стати підставою для визнання судом рішення загальних зборів недійсними. Тому є виваженим введення в чинне законодавство положень, які б регламентували право учасника (акціонера, члена) на оскарження рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію у разі наявності сукупності трьох умов одночасно: (а) рішення про реорганізацію прийнято з порушеннями вимог закону, інших нормативно-правових актів України, статуту господарського товариства (наприклад, простою кількістю голосів, коли потребувалась кваліфікована її більшість); (2) учасник (акціонер, член) не приймав участі в загальних зборах акціонерів (учасників, членів) або голосував проти рішення про реорганізацію; (3) рішенням про реорганізацію порушуються права та законні інтереси учасників (акціонерів, членів).

Втім навіть у разі наявності зазначених умов суд має право залишити оскаржуване рішення, переконавшись, що голосування скаржника не могли вплинути на результати голосування, порушення не є істотними, а збитків у разі прийняття такого рішення учасник (акціонер) не поніс. До порушень, які можуть слугувати підставами для задоволення позову акціонера про визнання рішення загальних зборів акціонерів недійсним, віднесено: несвоєчасне повідомлення (неповідомлення) акціонера про дату проведення загальних зборів (ч. 1 ст. 47 Закону про АТ 2022 року), ненадання можливості ознайомитися з необхідною інформацією (матеріалами) з питань, включеним в порядок денний (ст. 48 Закону про АТ 2022 року). Разом із тим під час розгляду таких спорів суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують права та охоронювані законом інтереси акціонера, який оскаржує рішення (абз. 2 ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року). Таке законодавче рішення тим паче є прийнятним, коли мова йде про оспорювання рішення про реорганізацію.

Крім того, доцільним убачається звузити коло безумовних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів, зокрема це стосується оспорювання рішення загальних зборів учасників ТОВ, оскільки кворум за Законом про ТОВ та ТДВ вже не має значення для прийняття рішень загальними зборами, а тому ця підстава для визнання таких рішень недійсними не застосовуватиметься.

Щодо питань подальшого оскарження рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) важливою є правова природа останніх. З цього приводу в п. 2.12. Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» визначено, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 ЦК України, а отже, до цих рішень не можуть застосовуватися положення ст. ст. 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських

відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин, котрим воно адресовано (п. 1 роз'яснення Вищого господарського суду України № 02-5/35 від 26 січня 2000 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із визнанням недійсними актів державних чи інших органів» [385]). Під час реорганізації такими суб'єктами слід визнавати не тільки господарські організації, які беруть участь в реорганізації, але й осіб, які мають права та обов'язки щодо таких господарських організацій. Перш за все, це є учасники, акціонери, члени, кредитори, власне господарські організації.

Щодо можливості оспорювання рішення про реорганізацію саме господарською організацією, то слід зазначити позицію Вищого господарського суду України, відповідно до якої юридична особа, яка незгодна із рішенням про його реорганізацію, має право звернутися до Господарського суду з заявою про визнання такого рішення недійсним також до моменту виключення його з державного реєстру (п. 21 Роз'яснення Вищого Арбітражного суду України від 12.09.96 р. № 02-5/334 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств» [386]). В той же час Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в своїй Постанові від 22 травня 2019 року у справі № 905/691/18 доходить висновку про те, що законодавство не передбачає захисту прав та законних інтересів господарського товариства у спосіб визнання недійсним свого ж рішення [347].

Крім того, варто зазначити, що тільки особи, які наділені корпоративними правами на момент прийняття рішення загальних зборів можуть ініціювати визнання рішення недійсним. В той же час право на звернення до суду з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерного товариства має не тільки акціонер, але й особа, інтереси якого зачіпає прийняте загальними зборами рішення. Проте повинен бути доведеним факт порушення його прав та (чи) охоронюваних законом інтересів, оскільки відсутність матеріально-правового інтересу може бути підставою для відмови в позові [483].

Однією із підстав визнання недійсним рішення загальних зборів є прийняття рішення з питань, які не включені в порядок денний, та невідповідність вимогам

формування та оголошення порядку денного загальних зборів. Законодавством України не передбачена відповідальність правління за невнесення в порядок денний пропозицій акціонерів, які в сукупності володіють більше чим 10 % акцій, або за невнесення за власною ініціативою правління змін у вже опублікований порядок денний. Вказані порушення, як представляється, є в достатній ступені істотними задля того, щоб суд за позовом зацікавлених осіб виніс рішення про визнання недійсним рішення загальних зборів.

Варто зазначити, що вищі судові інстанції України розмежовують рішення органу юридичної особи, яке за своєю правовою природою є правовим актом і юридичним фактом, і акт-документ, що являє собою документальне підтвердження прийнятого рішення і не має значення юридичного факту. З цього випливає, що у судовому порядку недійсним може бути визнано виключно рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) господарської організації, а не сам протокол загальних зборів, який є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом ст. 20 ГК України (саме на цьому наголошується в п. 2.8. зазначеної Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» та п. 20 Постанови Пленуму ВСУ від 24.10.2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»). Тому господарські суди мають відмовляти в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи.

Так, Верховний Суд в своїй Постанові зазначив: «якщо за результатами проведення загальних зборів учасників товариства, попередньо скликаних та підготовлених, було складено протокол, має місце прийняття такими загальними зборами свого рішення, а сам протокол – це передбачена законодавством форма прийняття рішення вищим органом товариства, ведення якого в обов'язковому порядку покладено на голову зборів» [341].

В іншій Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.04.2019 р. № 914/921/18 [345] колегія суддів КГС ВС звернула увагу на те, що у судовому порядку недійсним може бути визнано рішення

позачергових загальних зборів учасників, а не протокол. КГС ВС зазначив, що господарські суди, врахувавши мету звернення позивача до суду, встановивши доведеність позивачем відповідно до вимог ст. 74 ГПК України порушення його прав рішеннями позачергових загальних зборів, з метою забезпечення поновлення порушеного права позивача, з дотриманням ст. 5 ГПК України, а також передбачених ст. 3 ЦК України принципів справедливості, добросовісності, розумності, правильно здійснили захист порушених прав позивача шляхом визнання недійсним рішення позачергових загальних зборів учасників ТОВ, який є ефективним способом захисту.

Також в п. 2.9. аналізованої Постанови зазначається, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи не може бути визнано недійсним з тих підстав, що його прийнято загальними зборами з питань, які належать до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), оскільки ст. 98 ЦК України передбачено право загальних зборів учасників товариства приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, тоді як положення установчих документів товариства, які обмежують це право, не застосовуються.

В продовження теми щодо оскарження рішення загальних зборів в п. 38, 39 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» і п. 2.31. Постанови Пленуму ВСУ України від 25.02.2016 №. 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначається, що оскаржувати можна й рішення інших органів корпоративного управління, наприклад, наглядової ради чи виконавчого органу. Але з урахуванням, що господарським судам під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень наглядової ради акціонерного товариства слід виходити з того, що до порядку скликання засідань наглядової ради акціонерного товариства не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів, а підставами визнання недійсними рішень наглядової ради можуть бути такі порушення порядку скликання та проведення засідання ради, які мали наслідком неправомочність засідання наглядової ради.

Цікавим убачається підхід німецького законодавця, який вважаємо є більш прийнятним та спрямованим на відповідний та ефективний захист законних прав та

інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, господарюючих суб'єктів, які приймають участь в реорганізації. Такий підхід закріплює не тільки загальні принципи недійсності будь-яких рішень загальних зборів акціонерів, які можуть бути застосовані й до рішень про реорганізацію, але формує спеціальні норми про дійсність рішення про реорганізацію та про можливість його судового оспорювання за різними формами реорганізації. Так, окрема глава 6 «Судове провадження» (*Spruchverfahren*) Акціонерного Закону Німеччини присвячена загальним питанням судового провадження за вказаною категорією справ (підсудність, позовна давність, вступ в силу рішення суду). Аналізований Закон розмежовує рішення загальних зборів учасників (акціонерів) на нікчемні та оспорювані.

Нікчемні рішення недійсні в силу того, що вони суперечать закону, який містить імперативні норми. Відповідно до § 241 Акціонерного закону Німеччини (*Aktiengesetz*) рішення загальних зборів визнаються нікчемними у разі:

- якщо рішення прийнято на загальних зборах, яке було скликано із порушенням Акціонерного закону Німеччини (в супереч § 121 абз. 2 та 3), не дивлячись на те, що на ньому були присутні чи були представлені через представника всі акціонери;
- якщо рішення не було належним чином оформлено (в супереч § 130 абз. 1, 2 та 4);
- якщо рішення не узгоджується із сутністю акціонерного товариства або своїм змістом порушує приписи, прийняті виключно чи переважно для захисту інтересів кредиторів товариства чи суспільних інтересів;
- своїм змістом порушує добрі звичаї;
- пред'явлення позову щодо оспорювання оголошеного нікчемним судового рішення, що має юридичну силу;
- якщо рішення погашено, як нікчемне (відповідно до § 144 абз. 2 Закону про справи добровольчої юрисдикції на підставі рішення, яке має юридичну силу).

При чому слід відмітити, що рішення загальних зборів акціонерів, яке прийняте в порушення пунктів 1, 3, 4 § 241 Акціонерного Закону Німеччини (щодо неналежного оформлення рішення загальних зборів акціонерів), вважається дійсним, якщо воно було внесено в торговий реєстр та з цього моменту сплинуло три роки.

Підставами ж для оспорювання рішення загальних зборів акціонерів згідно § 243 Акціонерного закону Німеччини в суді є наступні:

- порушення Акціонерного закону Німеччини чи статуту;
- отримання акціонером за допомогою реалізації права голосу за себе чи за третю особу особливих переваг на шкоду акціонерному товариству чи іншим акціонерам та рішення загальних зборів, яке допомогло досягненню такої мети (це положення не діє, якщо це рішення надає іншим акціонерам відповідну компенсацію за завдану їм шкоду);
- ненадання загальним зборам відомостей щодо рішень, які приймаються.

Також § 245 Акціонерного закону Німеччини закріплює й особливі вимоги щодо поведінки акціонера для виникнення права на оспорювання, а саме акціонер має право на оспорювання у разі, якщо:

- акціонер, який був присутній на загальних зборах, заявив своє заперечення щодо відповідного рішення про реорганізацію із занесенням в протокол;
- акціонер, який не був присутнім на загальних зборах, та був протиправно недопущений до його участі або загальні збори були скликані із порушенням встановленого порядку, чи питання, за яким було прийнято рішення, оприлюднено із порушенням встановленого порядку.

На сьогодні право на звернення до суду із позовом про оскарження рішення загальних зборів господарської організації встановлено на рівні закону тільки щодо такої організаційно-правової форми як акціонерне товариство. Так, відповідно до ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року, у разі якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту акціонерного товариства чи положення про загальні збори, акціонер, який вважає, що його права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, може оскаржити його до суду протягом шести місяців з дня прийняття рішення.

При чому, за відповідною категорією рішень, зокрема до яких відноситься й рішення загальних зборів про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміна типу товариства (ч. 1 ст. 102 зазначеного Закону) акціонер може оскаржити такі

рішення загальних зборів виключно після отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або в разі неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів з дня надсилання її на адресу товариства в порядку, передбаченому цим Законом (ч. 3 ст. 61 аналізованого Закону). Тобто законодавець за такими видами рішень загальних зборів як реорганізація акціонерного товариства в одній із її форм передбачає дотримання акціонером відповідної процедури, щоб скористатися правом на оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, так би мовити досудового розгляду справи:

- звернення до акціонерного товариства у разі незгоди із реорганізацією в одній із форм щодо обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій;
- отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій / або в разі неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів з дня надсилання її на адресу товариства.

Тільки після дотримання відповідної досудової процедури у акціонера виникає право на оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію та можливість скористатися ч. 1 ст. 61 Закону. Отже, Законом про АТ 2022 року встановлено спеціальну процедуру оскарження рішення загальних зборів акціонерів про реорганізацію, яка відрізняється від загальної процедури оскарження рішення загальних зборів з інших питань: (1) дотримання досудової процедури щодо захисту свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного законного права чи інтересу; (2) подача позову до суду щодо оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію.

В свою чергу щодо інших видів господарських організацій – ані спеціальні Закони України «Про ТОВ та ТДВ», «Про кооперацію», ані ГК України чи ЦК України не встановлюють відповідного положення щодо права учасника на оскарження рішення загальних зборів учасників (членів). Винятком можна назвати положення Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», який ч. 8 ст. 15 встановлює право члена, асоційованого члена сільськогосподарського кооперативу оскаржувати

рішення вищого органу управління сільськогосподарського кооперативу (загальних зборів сільськогосподарського кооперативу) в судовому порядку.

Відносно інших видів господарських організацій, зокрема таких господарських товариств, як ТОВ та ТДВ, повних та командитних товариств, а також виробничих кооперативів, то закон взагалі прямо не передбачає такої можливості, втім й не забороняє її, враховуючи положення ч. 2 ст. 116 ЦК України, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», - учасники господарського товариства можуть також мати інші права, встановлені установчим документом товариства та законом. З цього приводу слід зазначити, що до 06.02.2018 року ЦК України містив в ст. 98 частину 5, котру було виключено з незрозумілих причин, яка містила положення про те, що рішення загальних зборів може бути оскаржене учасником товариства до суду. Це положення в рівній мірі поширювалось на всі види підприємницьких товариств, в тому числі і на господарські товариства та виробничі кооперативи. Не вдаючись до питання доцільності виключення такого положення із загальної норми ЦК України, убачається, що все ж таки право учасника товариства (члена кооперативу) на оскарження рішення загальних зборів щодо інших видів господарських товариств та виробничих кооперативів варто передбачати: або в спеціальному Законі, який регламентує окремий статус кожної організаційно-правової форми, або в запропонованому законопроекті «Про реорганізацію господарських організацій» (додаток Законопроект).

Таким чином, на підставі викладеного, враховуючи досвід іноземних країн, зокрема Німеччини, з метою захисту інтересів господарської організації, її учасників (акціонерів, членів) та кредиторів, необхідно закріпити на законодавчому рівні можливість учасникам (акціонерам, членам), а також іншим особам, якщо їм таке право надано в порядку, передбаченому законом, звернутися до суду із позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів (яка наразі існує *de facto*), а також закріпити підстави визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію недійсним.

Узагальнення судової практики дозволяють виокремити наступні ключові підстави для визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсними:

- зміст рішення істотно суперечить інтересам господарської організації, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить цьому закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства;
- процедуру порядку скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями.

Крім того, варто зупинитися ще й на такому важливому питанні, як позовна давність, протягом якої учасник (акціонер, член) може звернутися за захистом свого порушеного чи оспорюваного права шляхом визнання недійсним рішення загальних зборів про реорганізацію. Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України позовна давність для оспорювання такого роду рішень, які приймаються загальними зборами, буде застосовуватися спеціальна – скорочена – в один рік (порівняно із загальною позовною давністю). При цьому щодо оскарження рішення загальних зборів акціонерного товариства Законом України «Про акціонерні товариства» ч. 1 ст. 61 застосовується більш скорочений строк, аніж той, який передбачено нормами ЦК – в шість місяців: «акціонер, який вважає, що його права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, може оскаржити його до суду протягом шести місяців з дня прийняття рішення».

Отже, чинним законодавством розрізняються два види позовної давності щодо визнання рішення загальних зборів недійсними: в один рік – для всіх видів товариств, відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України (у разі, якщо буде оскаржуватися рішення про реорганізацію) та в шість місяців – для акціонерних товариств, згідно ч. 1 ст. 61 Закону України «Про акціонерні товариства» (у разі, якщо буде оскаржуватися рішення про реорганізацію необхідним виступає дотримання досудової процедури розгляду справи).

Проте, вважаємо із метою стабілізації господарського обороту, впорядкування господарсько-правових зв'язків між суб'єктами господарювання, доцільно встановити більш скорочену позовну давність щодо оспорювання рішень загальних зборів учасників про реорганізацію, обравши щось усереднене для всіх інших господарських організацій (окрім акціонерних товариств, враховуючи їх складну правову конструкцію – там залишатиметься строк в шість місяців) та запровадити строк оскарження в три місяці з моменту після внесення в ЄДР запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом.

На відміну від законодавства України, в законодавстві Німеччини передбачено більш скорочену позовну давність по спорах про визнання рішення загальних зборів про реорганізацію недійсним, яка становить один місяць з моменту прийняття такого рішення (§ 14 Закон Німеччини про реорганізацію). Разом із тим, позовна давність по спорах, які випливають із реорганізації, але які не торкаються дійсності рішення загальних зборів акціонерів, складає два місяці (§ 305 вказаного Закону). Вважаємо, що короткий проміжок часу для позовної давності щодо оскарження таких видів рішень загальних зборів, встановлений в Законі про реорганізацію Німеччини, пояснюється бажанням законодавця не затягувати процес реорганізації, оскільки реорганізація не може бути зареєстрована та визнана завершеною, поки не розглянуті всі позови, які заявляються проти процесу реорганізації того чи іншого суб'єкта господарювання.

У зв'язку із зазначеним та, враховуючи зарубіжний досвід, пропонуємо передбачити наступні положення в законопроекті «Про реорганізацію господарських організацій» та викласти в наступній редакції:

«Рішення про реорганізацію господарської організації може бути визнано недійсним за вимогою учасників господарської організації, яка реорганізується, а також інших осіб, якщо їм таке право надано в порядку, передбаченому законом.

Вимога щодо визнання рішення недійсним може бути пред'явлена в суд не пізніше аніж протягом трьох місяців після внесення в Єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом.

Підставами визнання рішення про реорганізацію господарської організації недійсним вважаються:

- *зміст рішення істотно суперечить інтересам господарської організації, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить цьому закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства;*
- *процедуру порядку скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями.*

Учасник господарської організації має право на оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію недійсним у разі наявності трьох умов одночасно: (а) рішення про реорганізацію прийнято з порушеннями вимог закону, інших нормативно-правових актів України, статуту або установчого договору господарської організації; (2) учасник не брав участь в загальних зборах учасників або голосував проти рішення про реорганізацію; (3) рішенням про реорганізацію порушуються права та законні інтереси учасників.

Визнання судом недійсним рішення про реорганізацію господарської організації не призводить до ліквідації господарської організації, яка була створена в результаті реорганізації, а також не є підставою для визнання недійсними правочинів, які були вчинені такою господарською організацією».

Друга підстава оспорювання процедури реорганізації – визнання умов злиття, приєднання або умов поділу, виділу/перетворення недійсними.

Як вже зазначалося раніше у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, умов злиття, приєднання або умов поділу, виділу є таким юридичним фактом, який входить до складу складного юридичного факту, а також виступає однією із підстав виникнення реорганізаційного правовідношення між суб'єктами господарювання, які знаходяться в процесі реорганізації. Питання з приводу того, чи може реорганізаційний договір бути визнаним недійсним як недійсний правочин незалежно від визнання недійсним рішення загальних зборів учасників в законодавстві не вирішено. У всякому разі наразі це віддано на розсуд власне суб'єктам

господарювання, тобто упорядкування та вирішення цього питання на локальному рівні – у внутрішніх документах господарських організацій на випадок здійснення процедури реорганізації. Вважаємо, що відповідь на це питання має бути позитивною, оскільки не виключається така можливість, коли учасник, акціонер, пайщик, який бере участь в голосуванні з питань реорганізації господарської організації, хоча й підтримує процес проведення реорганізації, проте не згоден із одним або декількома істотними умовами договору про злиття/приєднання або умовами договору поділу/виділу чи умовами договору про перетворення, оскільки саме така умова зачіпає його права та законні інтереси – у зв'язку із чим такий учасник, акціонер, пайщик голосує проти такого рішення про реорганізацію. Причому тут треба наголосити, що така ситуація може мати місце тільки тоді, коли відбувається голосування за проведення реорганізації та окремих її супутніх документів, як то умови про злиття (приєднання), план про поділ (виділ), перетворення, передавальний акт, розподільчий баланс – окремо. Якщо ж голосування проводиться таким чином, що до розгляду пропонується весь пакет документів і голосування відбувається саме за всю сукупність наданих документів (рішення про реорганізацію, умови про злиття (приєднання), план про поділ (виділ)/перетворення, передавальний акт, розподільчий баланс, тощо), тоді таке питання, відповідно, не виникатиме, оскільки у разі визнання недійсною реорганізації, буде оспорюватися саме прийняте загальними зборами рішення про реорганізацію із застосуванням процедури визнання недійсним рішення загальних зборів у відповідні строки.

В науковій літературі також висловлювалися думки з приводу визнання реорганізаційного договору (договору про злиття/приєднання) недійсним. Зокрема, А. Коваль зазначає, що такий договір може виступати у якості самостійного предмету позову та бути визнаним недійсним як недійсний правочин незалежно від визнання недійсним рішення загальних зборів учасників, акціонерів [149, с. 17]. Більше того, як відмічає вказаний автор, ЦК України, на відміну від ЦК УРСР, значно розширило коло суб'єктів, які мають право оскаржити такий договір. Так, в силу ч. 3 ст. 215 ЦК України вимога про визнання оспорюваного правочину недійсною, може бути пред'явлена як сторонами за цим правочином, так і будь-якою заінтересованою особою, права та

охоронювані інтереси якої порушені. Це ж відноситься і до вимоги про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою (ч. 5 ст. 216 ЦК України). Таким чином, доходим до висновку, що реорганізаційний договір може бути оскаржений будь-якою заінтересованою особою, в тому числі учасником (акціонером, пайщиком) чи кредитором господарської організації, яка реорганізовується, чиї права та законні інтереси були або можуть бути порушені внаслідок укладання такого договору. Зазначена обставина може призвести до того, що у суду в принципі не буде підстав для відмови «будь-якій заінтересованій особі» в позові про визнання реорганізаційного договору недійсним і застосування наслідків його недійсності, або визнання реорганізаційного договору недійсним без застосування наслідків його недійсності – на тій підставі, що позивач не належить до суб'єктів, які мають право на оскарження.

Верховний Суд України неодноразово наголошував (постанови від 01.06.2016 у справі № 920/1771/14 [314], від 30.11.2016 у справі № 910/31110/15 [315]), що під час вирішення спору про визнання недійсним оспорюваного правочину необхідно застосовувати загальні положення статей 3, 15, 16 ЦК України, які передбачають право кожної особи на судовий захист саме порушеного цивільного права.

Таке розуміння визнання правочину недійсним як способу захисту є усталеним у судовій практиці, що підтверджується висновками, які містяться у постановках Верховного Суду України від 25.12.2013 у справі №6-78цс13 [312], від 11.05.2016 у справі №6-806цс16 [313], постановках Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28.11.2019 у справі №910/8357/18 [356], від 17.06.2020 у справі №910/12712/19 [357], від 20.01.2021 у справі №910/8992/19 (910/20867/17) [358], від 19.02.2021 у справі N 904/2979/20 [325], від 16.03.2021 у справі №910/3356/20 [359], від 18.03.2021 у справі №916/325/20 [354], тощо.

В аспекті питання, яке розглядається, треба зазначити, що Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прісікти порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної

особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим (Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 року у справі № 761/26815/17 [326]). Подібна за змістом правова позиція викладена у постанові Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.09.2019 у справі № 638/2304/17 [327], постанові Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19.02.2021 у справі № 904/2979/20 [325]. При цьому варто наголосити на правовій позиції Верховного Суду викладеної у постановах об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05.09.2019 у справі №638/2304/17, від 27.01.2020 у справі №761/26815/17, від 19.02.2021 у справі №904/2979/20, згідно з якою: «Правом оспорювати правочин ЦК України наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших, третіх осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб як «заінтересовані особи». Для вирішення питання про визнання недійсним правочину, оспорюваного заінтересованою особою, правове значення має встановлення впливу наслідків вчинення такого правочину на права та законні інтереси цієї особи. В такому разі важливим є врахування того, що таке звернення заінтересованої особи до суду з позовом про визнання недійсним договору є направленим на усунення несприятливих наслідків для цієї особи (недопущення їх виникнення у майбутньому), пов'язаних з вчиненням такого правочину (висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 28.11.2019 у справі №910/8357/18, постанові Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі №910/23097/17[307]).

Отже, враховуючи аналіз судової практики щодо визнання правочинів недійсними, впливу наслідків недійсності правочинів, а також питання про визнання недійсним правочину, оспорюваного заінтересованою особою, вважаємо, що в реорганізаційних відносинах необхідно, на кшталт із законодавством зарубіжних країн, зокрема Німеччини, обмежити коло осіб, які мають право на позов про визнання недійсним реорганізаційного договору із застосуванням наслідків надійності чи без застосування таких наслідків, надавши таке право на оспорювання реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу, умов перетворення) учасникам

(акціонерам, пайщикам) господарських організацій, що реорганізуються, та, власне, господарським організаціям, які виступають сторонами таких договорів, в особі уповноважених органів, наприклад, реорганізаційної комісії. Вважаємо за доцільне конкретизувати перелік осіб, які можуть подавати позов про недійсність реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу, умов перетворення – в акціонерних товариствах; договору про припинення товариства в ТОВ та ТДВ). Зокрема, до таких осіб варто віднести: учасників (акціонерів, пайщиків) господарських організацій, що реорганізуються; господарські організації, які реорганізуються (в особі реорганізаційної комісії).

Третя підстава оспорювання процедури реорганізації господарських організацій – визнання відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті або відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчому балансі, недійсними.

Виокремлення зазначеної підстави зумовлено судовою практикою. В судовій практиці з питань оспорювання реорганізації зустрічаються позови кредиторів про визнання недійсним передавального акту, розподільчого балансу в частині, яка стосується обсягу розподілу прав та обов'язків. Допустимість їх пред'явлення базується на твердженні, що передавальний акт – це акт органу управління господарської організації, оскарження якого передбачено п. 10 ч. 1 ст. 20 ГПК України: господарські суди розглядають справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності. В свою чергу в науково-практичному коментарі відмічається, що такі види документів, які опосередковують процес реорганізації – як передавальний акт та розподільчий баланс, не відносяться до правопороджуючих дій, не є правочинами, отже, відповідно, не можуть бути визнані недійсними за підстав, передбачених для визнання правочинів недійсними як таких, що суперечать закону [237, с. 171].

Як убачається, судова практика дотримується позиції не оспорювання передавального акту, розподільчого балансу за підстав, які передбачені для визнання правочинів недійсними. Так, відповідно до Постанови Верховного Суду України від 06

липня 2022 року справа № 299/4116/19 провадження № 61-3039св22 [154] судом було зазначено, що розподільчий (передавальний) баланс КСГП «8 Березня» є бухгалтерським документом, складений під час реорганізації підприємства, тому розподільчий (передавальний) баланс КСГП «8 Березня» не є правочином в розумінні статті 41 ЦК УРСР, а також статті 202 ЦК України, а отже, не може бути визнаний недійсним.

У справі, яка переглядається, встановлено, що позивач просив визнати протоколи зборів уповноважених КСГП «8-го Березня» від 10 березня 1998 року № 5 і від 30 грудня 1998 року № 7 та передавальний (розподільчий) баланс КСГП «8-го Березня» від 30 грудня 1998 року недійсними. Суди першої та апеляційної інстанцій вірно зазначили про відсутність підстав для визнання недійсними протоколів, оскільки оскаржене може бути саме рішення, прийняте уповноваженим органом, а не документ. Суд першої інстанції вказав, що вимоги про визнання недійсним передавального (розподільчого) балансу не можуть бути задоволені, оскільки цей документ є лише технічним, не створює правових наслідків, характерних для угоди. Натомість апеляційний суд зазначив, що немає підстав для висновку, що оспорюваний передавальний (розподільчий) баланс порушує конкретні цивільні права позивача, які існували на момент складення цього документу. По своїй суті протоколи зборів уповноважених КСГП «8-го Березня» від 10 березня 1998 року № 5 і від 30 грудня 1998 року № 7, не є тими документами, до яких законодавець допускає застосування конструкції недійсності, що має бути направлена на недопущення або присікання порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлення. Тому визнання недійсними протоколів зборів уповноважених КСГП «8-го Березня» від 10 березня 1998 року № 5 і від 30 грудня 1998 року № 7, є неналежним способом захисту прав та інтересів, а тому суди правильно відмовили в задоволенні позовних вимог про визнання недійсними протоколів.

Отже, позиція Верховного Суду по зазначеній справі [322] щодо визнання протоколів зборів уповноважених КСГП «8-го Березня» та передавального (розподільчого) балансу КСГП «8-го Березня» недійсними спирається на наступне. У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або

«вражати» договір, правочин, акт органу юридичної особи, державну реєстрацію чи документ. Недійсним у судовому порядку може бути визнано акт органу юридичної особи (зокрема, рішення загальних зборів), а не протокол, який є документом, що фіксує факт прийняття рішення відповідним органом. По своїй суті протокол не є тим документом, до яких законодавець допускає застосування конструкції недійсності, що має бути направлена на недопущення або прискання порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлення.

Крім того, підтвердженням про унеможливлення будь-яких спорів щодо переходу прав та обов'язків, оспорування розподілу прав та обов'язків за передавальним актом може слугувати правова позиція, висловлена Великою Палатою Верховного Суду України в Постанові від 16 червня 2020 року по справі № 910/5953/17 (провадження № 12-98Гс19): «п. 40. При реорганізації в формі злиття немає значення, чи вказано в передавальному акті про правонаступництво щодо певного майна, прав чи обов'язків. Адже правонаступник лише один, що унеможливорює виникнення будь-яких спорів щодо переходу майна, прав чи обов'язків...п. 43. Отже, лише при припиненні суб'єкта господарювання шляхом поділу в розподільчому балансі визначається правонаступництво. Внаслідок же злиття, приєднання або перетворення правонаступником є лише одна особа і будь-який розподіл прав та обов'язків при таких видах реорганізації неможливий» [305]. Подібні висновки містяться в Постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14 вересня 2020 року по справі № 296/443/16-ц (провадження № 61-16634сво19) [328].

Законодавство України не надає визначення понять «передавальний акт», «розподільчий баланс». Зміст останніх впливає із суті приписів ч. 2 ст. 107 та ч. 2, 3 ст. 109 ЦК України, відповідно до яких зазначені акти є документами, які опосередковують перехід прав та обов'язків в порядку правонаступництва. Так, відповідно до ч. 2 ст. 107 ЦК України після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється

шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами. Частина 3 ст. 109 ЦК передбачає, що юридична особа, що утворилася внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, з якої був здійснений виділ, які згідно з розподільчим балансом не перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу.

Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення (ч. 3 ст. 107 ЦК України), причому слід відміти, що передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються не як самостійний документ, а як частина умов про реорганізацію в одній із форм – умова про перехід майна. Проте, в силу того, що відомості, які містяться в передавальному акті та розподільчому балансі, включають й документи бухгалтерської звітності, акти інвентаризації, тощо, тому оформлюються вони у вигляді окремого документу.

Виходячи із цього, відомості, які містяться в передавальному акті та розподільчому балансі, повинні оспорюватися як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію, а отже, на порядок оскарження передавального акту та розподільчого балансу слід розповсюджувати правила оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію.

Враховуючи аналіз судової практики, передачу майна відповідно до передавального акту та розподільчого балансу не можна розглядати як самостійний правочин в контексті ст. 202 ЦК України, оскільки, на відміну від правочину, передавальний акт та розподільчий баланс не спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а представляє собою виконання волі юридичної особи, яка прийняла рішення про реорганізацію та практичної реалізації цього рішення.

Отже, передавальний акт та розподільчий баланс, як документи бухгалтерської звітності, повинні оспорюватися як частина рішення загальних зборів учасників

(акціонерів) про реорганізацію, а на порядок їх оскарження слід розповсюджувати правила оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію. Причому, при таких формах реорганізації як злиття, приєднання та перетворення (оскільки правонаступником виступає лише одна особа), унеможлиблюється виникнення будь-яких спорів щодо переходу майна, прав чи обов'язків (не відбувається розподілу прав та обов'язків), а отже й відповідне оспорювання передавального акту як такого. Втім, це не розповсюджується на такі форми реорганізації, як поділ та виділ, оскільки при таких формах правонаступниками можуть виступати два чи більше суб'єктів, які приймають участь в реорганізації, а отже матиме місце розподіл прав та обов'язків між створеними новими суб'єктами- правонаступниками, а також відповідна можливість щодо оскарження розподільчого балансу.

Четверта підстава оспорювання процедури реорганізації господарських організацій – визнання недійсними актів державних органів, які задіяні в процесі проведення процедури реорганізації (органів НКЦПФР, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців).

Оспорювання актів НКЦПФР щодо державної реєстрації випуску цінних паперів, які опосередковують процедуру проведення реорганізації, може мати місце у разі порушення норм законодавства про емісію та обіг цінних паперів, але за умови, що результатом вказаних процесів буде виступати створення АТ.

Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» розрізняє підстави для визнання емісії цінних паперів недобросовісною (ч. 2 ст. 96) та підстави визнання емісії цінних паперів недійсною (ч. 5 ст. 96). Так, підставами для визнання емісії цінних паперів недобросовісною виступають:

- 1) порушення емітентом вимог цього Закону, невідповідність поданих емітентом документів вимогам законодавства та/або неповнота інформації у поданих документах;
- 2) внесення недостовірних, з розбіжностями між різними положеннями та/або неповних відомостей до документів, що подаються для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів;

3) неодноразове грубе порушення емітентом прав інвесторів під час емісії цінних паперів.

У разі визнання емісії цінних паперів недобросовісною НКЦПФР може прийняте одне із рішень: або відмовити в реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів, або тимчасово зупинити розміщення цінних паперів (власне порядок прийняття рішення про зупинення розміщення цінних паперів встановлюється НКЦПФР). Поновлюється зупинене розміщення цінних паперів НКЦПФР лише *за умови усунення порушень, що стали підставою для зупинення розміщення* до закінчення строку укладення договорів з першими власниками, визначеного рішенням про емісію цінних паперів (ч. 3, 4 ст. 96 аналізованого Закону).

У разі якщо порушення, що стали підставою для зупинення розміщення цінних паперів, не усунені протягом 15 днів після прийняття НКЦПФР відповідного рішення, та не надіслані документи, що підтверджують усунення таких порушень, НКЦПФР приймає рішення про визнання емісії цінних паперів недійсною (ч. 5 ст. 96).

В свою чергу розділ III Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання передбачає, що НКЦПФР має право здійснювати перевірку відомостей, що містяться в поданих документах, а також може запросити надання додаткових документів, які підтверджують дані, наведені в документах, наданих акціонерним товариством для зупинення обігу акцій, відновлення обігу акцій до закінчення встановленого для розгляду документів строку (ч. 3 Розділу III). У разі наявності однієї із підстав, що містяться в ч. 5 розділу III Порядку Комісія оформлює розпорядження про відмову в зупиненні обігу акцій, відновленні акцій із правовим обґрунтуванням такої відмови із зазначенням підстав такої відмови та письмово доводить до відома емітента (ч. 4 Розділу III).

Такими підставами для відмови в зупиненні акцій, відновленні акцій виступають: (1) невідповідність поданих документів вимогам Порядку; (2) внесення недостовірних відомостей до документів, подання яких передбачено цим Порядком; (3) порушення порядку скликання та/або проведення загальних зборів акціонерів, на яких прийнято рішення про злиття, поділ, виділ чи приєднання товариства.

Крім того, Порядком в розділі III розрізняються ще й підстави повернення АТ без розгляду документів, що подані для зупинення обігу акцій, відновлення обігу акцій: (1) подання документів не в повному обсязі; (2) подання документів з порушенням вимог, встановлених цим Порядком, до їх оформлення (ч. 6).

Якщо проаналізувати підстави для відмови в зупиненні акцій, відновленні акцій та підстави для повернення акціонерному товариству без розгляду документів, що подані для зупинення обігу акцій, відновлення обігу акцій, то можна побачити, що така підстава як невідповідність поданих документів вимогам Порядку, що передбачає відповідну відмову, та така підстава як подання документів з порушенням вимог, встановлених цим Порядком, до їх оформлення, що передбачає повернення акціонерному товариству документів без відповідного розгляду – є дещо подібними між собою та, вочевидь, важко на перший погляд провести відповідне розмежування між вказаним підставами, оскільки вони дуже схожі між собою, але тягнуть різні правові наслідки, від чого залишиться подальша доля емісії акцій, а отже проведення і всієї процедури реорганізації акціонерних товариств та, власне, акціонерів.

Під час проведення аналізу зазначених норм та їх тлумачення, стає очевидним, що законодавець закладав в підстави для відмови наявність в діях заявника-емітента елементів складу правопорушення, тоді як для підстав повернення документів без розгляду – формальні порушення процедурного характеру, які можна усунути відразу – наприклад, поданням повного пакету документів, поданням документів, які відповідають вимогам щодо їх оформлення – тобто мова йде не про змістовну їх частину, а про технічно-організаційний порядок оформлення.

Позов про визнання повністю або частково недійсним актів НКЦПФР, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси учасника фондового ринку або перешкоджають їх реалізації, може бути поданий учасниками фондових правовідносин.

Як зазначається в науковій літературі підставами для визнання акту нечинним [610, с. 16] є невідповідність його вимогам законодавства та/або визначений законом компетенції органу, який видав цей акт, а також порушення у зв'язку з його прийняттям прав та інтересів позивача [514; 353].

Так, згідно підпункту 1 ч. 1 ст. 19 КАСУ юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема, у спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження.

Спори про визнання недійсними актів інших органів – не органів державної влади і місцевого самоврядування, зокрема, справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем – відносяться до юрисдикції господарських судів (підпункт 10 ч. 1 ст. 20 ГПК України).

Прикладом оскарження протиправного рішення НКЦПФР може слугувати практика адміністративних судів. Так, Рішенням Одеського окружного адміністративного суду від 27 серпня 2020 року по справі № 420/5056/20 було задоволені вимоги за позовом акціонера ПАТ «Одеський автоскладальний завод» до НКЦПФР про визнання протиправним та скасування Рішення НКЦПФР № 84 від 25 лютого 2020 року «Щодо заборони торгівлі цінними паперами» в частині заборони торгівлі цінними паперами ПАТ «Одеський автоскладальний завод» [440]. Іншим судовим прикладом може слугувати Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 22 березня 2019 року по справі № 640/19661/18, яким задоволено вимоги за позовом ПрАТ «Експерт-Капітал» до НКЦПФР про визнання протиправним та скасування рішення НКЦПФР № 802 від 13.11.2018 «Щодо зупинення дії ліцензій на провадження професійної діяльності на фондовому ринку ПрАТ «Експерт-Капітал» [441].

Втім, оскарження дій суб'єкта владних повноважень не завжди свідчить про наявність публічно-правового спору, адже визначення юрисдикції спору залежить від того, чи пов'язаний спір із захистом позивачем своїх корпоративних прав. Так, ВП ВС в своїй Постанові від 14.05.2019 у справі № 2а10585/10/2670 [302], скасовуючи судові

рішення попередніх судових інстанцій та закриваючи провадження у справі, зазначила, що звернення позивачів до суду із цим позовом зумовлене необхідністю захисту їх корпоративних та майнових прав, а не прав у сфері публічно-правових відносин, що виключає розгляд цієї справи в порядку адміністративного судочинства. Із матеріалів справи убачається, що акціонери оскаржили до адміністративного суду рішення суб'єкта владних повноважень – управління НКЦПФР про реєстрацію третього – шостого випусків акцій Товариства, прийняті на підставі протокольних рішень загальних зборів акціонерів ЗАТ, посилаючись при цьому на недотримання суб'єктом владних повноважень установленого порядку проведення такої реєстрації. Проте з висловлених позивачами під час розгляду справи мотивів звернення до суду вбачається, що протиправність реєстрації зазначених випусків акцій товариства пов'язана з поданням ЗАТ рішень про випуск акцій, оформлених протоколами загальних зборів акціонерів товариства, правомірність яких позивачі заперечують у зв'язку з тим, що їх складено з порушенням вимог статті 38 Закону України «Про господарські товариства», статті 6 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу», статей 28, 32 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок».

До компетенції адміністративних судів належать спори фізичних чи юридичних осіб з органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою або службовою особою, предметом яких є перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності цих органів (осіб), прийнятих або вчинених ними під час здійснення владних управлінських функцій, крім спорів, для яких законом установлений інший порядок судового вирішення.

Публічно-правовий спір має особливий суб'єктний склад. Участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою для того, щоб класифікувати спір як публічно-правовий. Проте сама участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір із публічно-правовим та зараховувати його до справ адміністративної юрисдикції. Визначаючи предметну юрисдикцію справ, суди повинні виходити із суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст,

характер) спору. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин. При цьому визначальним принципом здійснення правосуддя в адміністративних справах є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі з обов'язком суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх дій, бездіяльності чи рішень, на відміну від визначального принципу господарського судочинства, який полягає у змагальності сторін [199, с. 9]. Суд, який розглянув справу, що не належить до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Аналогічний висновок викладений у постановках ВП ВС від 05.06.2018 у справі № 805/4506/16-а [300] та від 16.10.2018 у справі № П/811/1296/17 [301].

Судовій практиці відомі випадки й такого способу захисту як оспорювання акту органу, який здійснює державну реєстрацію юридичних осіб. Можливість визнання реорганізації недійсною впливає із норм п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону про держреєстрацію, відповідно до якої підставою для внесення в ЄДР запису про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи виступає судове рішення, що набрало законної сили та тягне за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі, а також що надійшло в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» [374] щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи.

На можливість скасування державної реєстрації юридичної особи вказує норма ч. 4 ст. 58 Закону України «Про захист економічної конкуренції», відповідно до якої у разі якщо за результатами перегляду рішень АМКУ приймає рішення про заборону концентрації, державна реєстрація суб'єкта господарювання, створеного в результаті концентрації, скасовується у судовому порядку за позовом АМКУ. Отже, за позовом органів АМКУ можуть оскаржуватися реєстраційні дії, пов'язані із внесенням в ЄДР відомостей про створення юридичної особи, через порушення норм законодавства про економічну конкуренцію в судовому порядку.

Так, Постановою ВГСУ від 27.08.2014 у справі № 910/23701/13 [350] за позовом ТОВ «Компанія з управління активами «Практика» до АМКУ на рішення Комітету від 13.1.02.015 № 341-р; від 24.12.2012 № 983-р; від 16.04.2013 № 304-р; від 06.08.2013 № 645-р (про визнання незаконними та скасування дозволів) суд дійшов висновку, що правова природа надання Комітетом дозволу на концентрацію полягає в оцінці допустимості здійснення певної концентрації з огляду на положення законодавства про захист економічної конкуренції, тобто в оцінці її впливу на певний ринок. Отже, АМКУ надає дозвіл не на фактичне придбання акцій (часток, паїв), злиття суб'єктів господарювання або створення нового суб'єкта господарювання тощо, а лише підтверджує можливість вчинення таких дій без порушення норм законодавства про захист економічної конкуренції, оскільки вони не призводять до монополізації або суттєвого обмеження конкуренції на товарних ринках України.

В іншій Постанові ВГСУ від 25.10.2011 у справі № 37/59 за позовом НБУ до АМКУ на рішення Комітету від 09.12.2010 № 637-р суд дійшов висновку, що «набуття Національним банком України (НБУ) контролю над суб'єктом господарювання шляхом перевищення НБУ 25 відсотків членів спостережної ради в такому суб'єкті господарювання є концентрацією, яка потребувала отримання попереднього дозволу органів Комітету» [250, с. 110].

Враховуючи, що такі форми реорганізації як злиття, поділ, перетворення, виділ – є способами створення юридичної особи, то можливість оспорювання впливає також із норми п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України. Законодавець прийняв більш виважене рішення та передбачив, що визнання державної реєстрації недійсною може мати місце, якщо під час створення юридичної особи допущені порушення, які неможливо усунути. При цьому слід зазначити, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України, юридичну особу ліквідують за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади. Що ж до інших випадків, встановлених законом, юридичну особу ліквідують за рішенням суду про ліквідацію за позовом відповідного органу державної влади (п. 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України).

Як убачається із норми наведеної ст. 110 ЦК України, закон зазначає лише одну підставу, за якої учасник юридичної особи може реалізувати своє право звернутися до суду – у разі наявності допущених під час створення юридичної особи порушень, які не можна усунути. В інших випадках примусова ліквідація юридичної особи здійснюється за позовом відповідного державного органу.

Підтвердженням реалізації даної норми щодо обмеження прав учасника на звернення із позовом до суду тільки у разі наявності допущених під час створення юридичної особи порушень, які не можна усунути, може слугувати судова практика. Так, рішенням Господарського суду Львівської області по справі № 914/3229/16 було відмовлено міноритарному акціонерові в задоволенні позовних вимог про припинення публічного акціонерного товариства «Миколаївцемент» через небажання виконати вимоги ч. 3 ст. 155 ЦК України у зв'язку із зменшенням вартості чистих активів товариства. Така відмова базувалася на тому, що ліквідація акціонерного товариства може відбутися в добровільному порядку за рішенням учасників і в примусовому порядку за рішенням суду, водночас ліквідація за позовом учасника (акціонера) можлива лише через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути. Судом зроблено висновок, що законодавство не надає право акціонерам звертатися з позовом щодо примусової ліквідації товариства на підставі ч. 3 ст. 155 ЦК України, таку ліквідацію теоретично може здійснювати лише в добровільному порядку товариство, тобто шляхом прийняття рішення відповідного компетентного органу управління [436].

Іншим прикладом відмови в задоволенні позовних вимог щодо ліквідації суб'єкта господарювання в примусовому порядку може слугувати Рішення Господарського суду Харківської області у справі № 922/777/17. Із матеріалів справи убачається, що до суду звернулося ТОВ «Українсько-Російське спільне підприємство “Студбуд”» з позовом до ТОВ «Український промисловий інститут» про припинення останнього. В обґрунтування позовних вимог повивач посилається на рішення Харківського окружного адміністративного суду від 14 березня 2014 року у справі № 820/1878/14, за яким другий учасник підприємства – АТ «Міжнародний інвестиційний центр», статутний капітал якого становить 55,3 %, знаходиться в стані припинення,

зв'язку з ним немає. На думку позивача, така обставина унеможлиблює проведення загальних зборів учасників ТОВ «Український промисловий інститут» за відсутністю необхідної кількості голосів для його правомочності, а отже, і можливості здійснювати завдання підприємства, для чого його було створено, у зв'язку з чим і просив ліквідувати товариство в примусовому порядку. Втім, рішенням Господарського суду Харківської області від 4 квітня 2017 року в задоволенні позовних вимог було відмовлено. Суд знову ж таки керувався положенням, згідно з яким ліквідація юридичної особи за позовом учасника можлива лише через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а отже, законодавство не надає право учасникам звертатися із позовом щодо примусової ліквідації товариства на підставі п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України [437].

На наш погляд, цілком виваженою виглядає позиція законодавця щодо обмеження прав учасника на звернення до суду з питань примусової ліквідації та надання такого права лише за підстави наявності допущених під час створення юридичної особи порушень, які не можна усунути. Таким чином, законодавець намагається захистити права та законні інтереси не тільки учасника юридичної особи, а й, власне, господарюючого суб'єкта, який в порядку реорганізації, продовжує здійснювати свою господарську діяльність, є платником податків та зборів, знаходиться в договірних відносинах із іншими контрагентами, має відповідні зобов'язання перед трудовим колективом, тощо. У такий спосіб законодавець має на меті зберегти суб'єкт господарювання, національного товаровиробника, не надаючи більше можливостей учасникам юридичної особи щодо подачі позову про примусову ліквідацію, обмежуючись відповідною наявністю допущених під час створення юридичної особи порушень, які не можна усунути, - що збалансовує приватно-правові та публічно-правові інтереси всіх суб'єктів задіяного процесу. Тому, видається мало виправданою позиція деяких науковців, які пропонують розширити перелік підстав, за яких учасник юридичної особи може звернутися із позовом до суду про ліквідацію юридичної особи в примусовому порядку, доповнюючи наступними: відсутність необхідного кворуму голосів загальних зборів для прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи (у разі якщо місцезнаходження учасників невідоме або один з учасників перебуває в стані

припинення); неможливість досягнення цілей, заради яких створювалася юридична особа, зокрема в разі, якщо здійснення діяльності юридичної особи стає неможливим або істотно ускладнюється [4, с. 167]. Вважаємо, що надання таких широких можливостей для учасників юридичної особи оскаржувати державну реєстрацію суб'єкта господарювання шляхом застосування норм про примусову ліквідацію в подальшому може привезти до зловживань з боку учасників такої юридичної особи, коли учасник у будь-який час може подати такий позов, що в черговий раз підкреслює превалювання в захисті прав та законних інтересів окремих осіб, а не суб'єкта господарювання в цілому.

Повертаючись до питання про оскарження реєстраційних дій, пов'язаних із внесенням в ЄДР відомостей про юридичну особу, слід зазначити наступне.

У зв'язку із набранням чинності редакції Закону про держреєстрацію від 25 листопада 2015 року з метою лібералізації законодавства України у сфері реєстрації, створення та припинення юридичних осіб, законодавство з питань правового регулювання державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб з 2015 року зазнало суттєвих змін. Редакція аналізованого Закону (до 25.11.2015 р.) містила норму – ст. 38, яка була присвячена питанням порядку державної реєстрації припинення юридичної особи на підставі судового рішення, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи, а ч. 2 цієї статті передбачала підстави для постанови судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи. Статтю 38 повністю було вилучено після прийняття редакції 25.11.2015 р. аналізованого Закону, втім в науковій літературі [9, с. 172-178; 268, с. 204-208] й досі визнають, що перелік підстав для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, який містився в попередній редакції Закону про держреєстрацію в ст. 38 був в певній мірі достатнім та повним. Однією із таких підстав саме була підстава про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом. Ця підстава кореспондувалася із ч. 1 ст. 110 ЦК України (яка діяла з 4 листопада 2012 року), в якій зазначалося, що юридична особа ліквідується, зокрема, за рішенням суду

в разі визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення. На даний час чинна редакція ч. 1 ст. 110 ЦК України містить положення про те, що юридична особа ліквідується за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути.

Аналіз судової практики свідчить про те, що під час дії вже нової редакції Закону про держреєстрацію суди не відразу відмовились від прийняття рішень про скасування державної реєстрації юридичної особи із посиланням на ст. 38 зазначеного Закону у редакції до 25 листопада 2015 року.

Так, у своїй постанові Окружний адміністративний суд м. Києва від 27 листопада 2017 року у справі № 826/9677/16 визначив, що для припинення юридичної особи визначальним є визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути [362]. Ще одним прикладом може слугувати рішення Господарського суду м. Києва у справі № 910/9117/18 від 31 серпня 2017 року, яким визнав недійсними установчі документи юридичної особи – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «Симон Сервіс» у нежитловому будинку та скасував державну реєстрацію юридичної особи на підставі ч. 2 ст. 38 Закону про держреєстрацію, а саме визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом. Додатково суд робив посилання на ч. 7 ст. 59 ГК України (яку вже з 2014 року було виключено із норм ГК України) та зауважив, що скасування державної реєстрації позбавляє суб'єкта господарювання статусу юридичної особи та є підставою для вилучення його з державного реєстру. Отже, як убачаємо визнання недійсними установчих документів юридичної особи має своїм правовим наслідком скасування державної реєстрації юридичної особи, що передбачено цим Законом.

Втім, в своїй більшості інші судові рішення щодо ліквідації юридичних осіб не містять посилань на підстави, за яких провадиться процедура ліквідації, та керуються ст. 25 Закону про держреєстрацію, у якій зазначено, що державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводять на підставі судових рішень, що набрали законної сили й

тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі щодо, зокрема, визнання цілком або частково недійсними рішень засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу.

Так, у постанові Херсонського апеляційного суду від 29 листопада 2018 року № 664/296/18 зазначено, що: «Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону про держреєстрацію, державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводяться, зокрема, на підставі судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну в Єдиному державному реєстрі. Пунктом 2 частини 1 статті 110 ЦК України встановлені підстави ліквідації юридичної особи, зокрема, за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які неможливо усунути, чи в інших випадках, встановлених законом. З огляду на те, що рішення установчих зборів багатоквартирного будинку, розташованого за адресою: Херсонська область, Олешківський район, 1, від 22 липня 2017 року, що оформлене протоколом установчих зборів від 2 червня 2017 року, визнається в судовому порядку недійсним, прийняті на них рішення, що стали підставою для внесення реєстраційного запису про державну реєстрацію ОСББ «Аметист-87», також підлягають визнанню недійсними з моменту їх прийняття. Визнання недійсними установчих документів юридичної особи має правовим наслідком скасування державної реєстрації юридичної особи, оскільки в цьому випадку порушення порядку скликання та проведення установчих зборів ОСББ «Аметист-87» є саме тією підставою, що передбачена законом для скасування державної реєстрації» [364]. Схожі обставини передбачено рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 14 лютого 2019 року у справі № 756/16624/18, яким задоволено позовні вимоги учасника об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, визнано недійсним рішення установчих зборів об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «Наш дім Прирічна-5», оформлене протоколом від 22 липня 2016 року № 1 у зв'язку з незаконним проведенням установчих зборів, скасовано державну реєстрацію юридичної особи – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «Наш дім Прирічна-5», здійснену 12 вересня 2016 року. Суд дійшов висновку, що правильним є визначення способу захисту прав позивача як співвласника багатоквартирного будинку, порушених під час створення ОСББ і незаконного

проведення установчих зборів – шляхом визнання недійсним рішення установчих зборів ОСББ «Наш дім Прирічна-5», оформлене протоколом № 1 установчих зборів ОСББ від 22 липня 2016 року» [438].

Окремо варто зупинитися на Постанові ВП ВС від 20.07.2022 р. у справі № 806/5244/15 [310] щодо скасування державної реєстрації юридичної особи, створеної у процедурі злиття двох юридичних осіб з порушеннями закону, які неможливо усунути. Правова позиція ВП ВС зводиться до наступного:

«9.39. З'ясовуючи наслідки скасування в ЄДР відповідного запису про державну реєстрацію юридичної особи, ВП ВС звертається до своїх висновків, викладених у постановках від 29 червня 2021 року у справі № 916/964/19 (провадження № 12-6гс21, пункти 7.21, 7.23, 7.24) та від 17 червня 2020 року у справі № 826/10249/18 (провадження № 11-771ап19, пункти 30-32).

Загальний порядок ліквідації юридичної особи визначений у статті 111 ЦК України. Загальна процедура ліквідації юридичної особи також передбачає низку обов'язкових дій - погашення існуючої кредиторської заборгованості, відчуження активів, звільнення працівників, передання документів до архіву тощо. Лише після вчинення цих дій і подання державному реєстратору відповідних документів у реєстр вноситься запис про припинення юридичної особи, а не запис про скасування її державної реєстрації. Отже, ліквідація юридичної особи - це встановлена законом процедура, результатом якої є припинення діяльності юридичної особи, і першочерговою умовою ліквідації законодавство визначило саме рішення її учасників про ліквідацію. Як юридична особа ОСББ може припинити діяльність у порядку, передбаченому законом, зокрема шляхом ліквідації. Скасування державної реєстрації ОСББ (реєстраційного запису) за рішенням суду не є тотожною самій ліквідації юридичної особи, яка відбувається в порядку, передбаченому пунктом 2 частини першої статті 110 ЦК України, не призводить до припинення ОСББ з огляду на вимоги статті 25 Закону № 755-IV, якою визначається порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій.

Статтею 18 Закону № 755-IV у редакції, що застосовується до спірних правовідносин, і статтею 10 цього Закону у чинній редакції встановлено спростовну

презумпцію відомостей, внесених до ЄДР, з огляду на що запис про припинення юридичної особи не є беззастережним доказом того, що юридична особа дійсно припинилася та більше не існує. Якщо процедуру ліквідації юридичної особи не було здійснено належним чином, то внесення до ЄДР запису про припинення цієї юридичної особи не є актом, з яким пов'язується її припинення.

9.40. Відтак скасування за судовим рішенням, яке набрало законної сили та не переглядається у цій справі, реєстраційного запису в ЄДР про створення юридичної особи відповідно до чинного на час прийняття рішення суду законодавства про державну реєстрацію не має наслідком фактичного припинення такої особи. Рішення про її припинення, зокрема шляхом ліквідації, приймається її учасниками (судом, відповідним державним органом) та є передумовою для проведення процедури ліквідації юридичної особи у порядку, визначеному статтею 111 ЦК України, статтею 25 Закону № 755-IV, із подальшим унесенням до ЄДР запису про припинення юридичної особи, зокрема за наслідком спрощеної процедури після 01 липня 2004 року».

Отже, як убачається із зазначеного, скасування за судовим рішенням, яке набрало законної сили та не переглядається у цій справі, реєстраційного запису в ЄДР про створення юридичної особи відповідно до чинного на час прийняття рішення суду законодавства про державну реєстрацію не має наслідком фактичного припинення такої особи. Рішення про її припинення, зокрема шляхом ліквідації, приймається її учасниками (судом, відповідним державним органом) та є передумовою для проведення процедури ліквідації юридичної особи у порядку, визначеному ст. 111 ЦК України, ст. 25 Закону про держреєстрацію, із подальшим унесенням до ЄДР запису про припинення юридичної особи, зокрема за наслідком спрощеної процедури після 01.07.2004 [147, с. 29].

Подібна аргументація вже висловлювалися в більш ранніх Постановах ВП ВС. Так, в Постанові ВП ВС від 17 червня 2020 року у справі № 826/10249/18 (провадження № 11-771апш19) [306] зазначається, що у разі, якщо процедуру ліквідації юридичної особи не було здійснено належним чином, зокрема якщо її було здійснено на підставі рішення про ліквідацію, прийнятого особами, які не мали повноважень

його ухвалювати, на підставі сфальшованих документів, якщо у процедурі ліквідації не було відчужено все майно юридичної особи тощо, то внесення до ЄДР запису про припинення цієї юридичної особи не є актом, з яким пов'язується її припинення та припинення права власності на її майно, а є лише записом, який не тягне за собою наслідків (п. 32). В свою чергу, в Постанові ВП ВС від 29 червня 2021 року у справі № 916/964/19 (провадження № 12-6гс21) [308] наголошується, що скасування державної реєстрації ОСББ (реєстраційного запису) за рішенням суду не є тотожною самій ліквідації юридичної особи, яка відбувається в порядку, передбаченому пунктом 2 частини першої статті 110 ЦК України, і не призводить до припинення ОСББ з огляду на вимоги статті 25 Закону № 755-IV, якою визначається порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій (п. 7.24).

Оскарження актів державних органів (НКЦПФР та АМКУ), оскарження реєстраційних дій, пов'язаних із внесенням в ЄДР відомостей про юридичну особу з питань, пов'язаних із процедурою реорганізації, може проводитися як в адміністративному судочинстві, так і в господарському, в залежності не тільки від суб'єктного складу, але й суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі. При цьому слід враховувати, що оскарження дій суб'єкта владних повноважень не завжди свідчить про наявність публічно-правового спору, адже визначення юрисдикції спору залежить від того, чи пов'язаний спір із захистом позивачем своїх корпоративних прав.

Суб'єктами оскарження актів органів НКЦПФР, АМКУ та реєстраційних дій, пов'язаних із внесенням в ЄДР відомостей про юридичну особу з питань, пов'язаних із процедурою реорганізації, можуть виступати учасники (акціонери) реорганізованих суб'єктів господарювання щодо захисту своїх прав та законних інтересів.

Встановлено, що скасування за судовим рішенням, яке набрало законної сили та не переглядається по справі, реєстраційного запису в ЄДР про створення юридичної особи відповідно до чинного на час прийняття рішення суду законодавства про державну реєстрацію не має наслідком фактичного припинення такої особи. Рішення про її припинення, зокрема шляхом ліквідації, приймається її учасниками (судом,

відповідним державним органом) та є передумовою для проведення процедури ліквідації юридичної особи у порядку, визначеному ст. 111 ЦК України, ст. 25 Закону про держреєстрацію, із подальшим унесенням до ЄДР запису про припинення юридичної особи, зокрема за наслідком спрощеної процедури. А саме скасування державної реєстрації юридичної особи (реєстраційного запису) за рішенням суду не є тотожною дією самій ліквідації юридичної особи, яка відбувається в порядку, передбаченому п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України, і не призводить до припинення юридичної особи.

4.2.2 Правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною

Визначення та законодавче закріплення правових наслідків визнання процедури реорганізації господарських організацій недійсною представляється вкрай важливим та необхідним, оскільки саме правові наслідки визначають подальшу долю господарських організацій, які приймають участь в реорганізації, впливають на здійснення і захист прав та законних інтересів, як учасників (акціонерів), так і кредиторів.

Чинне законодавство не містить прямої вказівки щодо можливості визнання недійсною реорганізації, а отже, не встановлює відповідні правові наслідки визнання реорганізації недійсною. В науковій літературі ці питання також не досліджувалися.

Спробуємо розглянути можливі варіанти правових наслідків визнання реорганізації недійсною. Тут може бути два варіанти (підходи): повернення суб'єктів, які брали участь в реорганізації, до первинного становища або незворотність процесу реорганізації та збереженні існуючих суб'єктів господарювання.

Перший варіант – якщо припустити, що єдиним наслідком визнання реорганізації недійсною може бути тільки повернення в первинне становище, тобто застосування принципу *status quo ante* [700], або так званої реституції (слово «реституція» походить від латинського «*restituere*», що в переклад означає – «відновлювати, відшкодовувати, впорядковувати» [85, с. 187]), простої реституції – повернення в попередній майновий та фактичний стан [478, с. 92, 95]. Разом з тим слід

зазначити, що способи такого повернення скоріш за все будуть залежати від того, із якого моменту слід вважати реорганізацію недійсною – чи то з моменту державної реєстрації знову створеної юридичної особи, чи то з моменту вступу в законну юридичну силу судового рішення про недійсність реорганізації.

Якщо припустити, що реорганізацію слід вважати недійсною не з моменту проведення державної реєстрації припинення юридичних осіб та створення нової чи нових юридичних осіб, а на майбутнє, тобто з моменту визнання реорганізацію недійсною (вступ судового рішення в законну силу про визнання реорганізації недійсною). Визнання недійсною реорганізації із моменту вступу в законну силу судового рішення не буде автоматично вважатися підставою для визнання всіх правочинів нікчемними, укладених такою знову створеною юридичною особою до моменту визнання державної реєстрації недійсною (з моменту визнання недійсною реєстраційної дії, пов'язаної із внесенням в ЄДР відомостей про юридичну особу). Отже, у такому разі реорганізація повинна розглядатися як правочин та визнаватися недійсною в тому випадку, якщо така реорганізація не відповідає вимогам законодавства. Розгляд реорганізації як правочину допускатиме у разі її нікчемності пред'явлення вимог про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину будь-якою заінтересованою стороною (абз. 1 ч. 5 ст. 216 ЦК України), навіть із власної ініціативи суду (абз. 2 ч. 5 ст. 216 ЦК України).

Зворотній процес такого підходу полягає в тому, що утворене та (чи) реорганізоване товариство (у разі приєднання) знову приймає рішення про реорганізацію (при злитті – це поділ, у разі приєднання – це виділ); складає передавальний акт, в якому відображають зворотною передачею майна, отриманого в результаті реорганізації, та здійснюють процедуру державної реєстрації. Проте, навряд чи, це можливо вважати поверненням в первинний стан, і в першу чергу, тому, що із моменту завершення реорганізації та до державної реєстрації такого юридичного факту, новий суб'єкт господарювання укладав правочини, продовжував здійснювати свою поточну господарську діяльність, а, отже, змінював своє майнове становище, якісну структуру свого майна. Визнати в такому разі всі укладені правочини після державної реєстрації суб'єкта, який реорганізувався, призведе до нестабільності

господарського обігу, тобто, по суті, це вже не буде поверненням господарських організацій, які припинили колись своє існування, а виступатимуть абсолютно інші нові суб'єкти.

Більше того, реалізація такого способу в межах чинного законодавства виявляється ускладненою. Оскільки реорганізація – це самодостатня процедура, яка ініціюється щодо правомірно створених юридичних осіб; рішення про реорганізацію приймається загальними зборами учасників за пропозицією уповноважених осіб добровільно та самостійно, за виключенням випадку примусової реорганізації за рішенням суду (уповноваженого органу) та тільки у випадках прямо встановлених законом. А отже, «змусити» товариство прийняти рішення про власну реорганізацію у зв'язку із тим, що під час його створення були допущені порушення та провести повну процедуру реорганізації відповідно до чинного законодавства буде неможливим. Поверненням в первинний стан це також важко визнати, оскільки в результаті «зворотної реорганізації» виникнуть цілковито інші суб'єкти права, аніж ті, які існували до реорганізації. Крім того, може мати місце ситуація, коли в процесі реорганізації до моменту визнання недійсною державної реєстрації проведеної реорганізації передане знову утвореному товариству майно може вибути із володіння (при тому, що правочини із передачі такого майна третім особам будуть вважатися дійсними), а отже передавати за «новим» розподільчим балансом (передавальним актом) буде нічого.

Ліквідація знову утворених (існуючих) товариств також не буде вирішенням проблеми, оскільки, перш за все, це порушує права тих учасників (акціонерів), які дали згоду на проведення реорганізації, а тепер змушені примусово позбутися свого майна (акцій, часток). В свою чергу нові кредитори знову ж таки можуть пред'явити вимоги тільки до правонаступника, а не реорганізованого (первинного) товариства (ч. 1 ст. 52 ГПК України – у разі припинення юридичної особи шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) в зобов'язанні, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу). На сам кінець, слід зазначити, що подібні правові наслідки

недійсності реорганізації не будуть сприяти зміцненню та стабільності господарського обігу та здатні істотно погіршити інвестиційний клімат в Україні.

Представляється, що визнання реорганізації правочином та застосування до процесу реорганізації таких самих наслідків, як і для недійсного правочину за аналогією, є необґрунтованим та не відповідає сутності реорганізації, як певної сукупності послідовно здійснюваних дій як організаційного, так і майнового характеру. Правочин (договір) – це, перш за все, дія. Навіть формально реорганізація не підпадає під визначення правочину, яке передбачено ч. 1 ст. 202 ЦК України, де результатом є виникнення, зміна або припинення цивільних прав та зобов'язань. Тоді як результатом реорганізації, наприклад, у формі злиття/приєднання є передача прав та обов'язків в порядку універсального правонаступництва іншим юридичним особам. При цьому зміст прав та обов'язків залишається незмінним, а змінюються тільки власники відповідних прав та обов'язків. Крім того, розгляд реорганізації як правочину може по аналогії призвести до віднесення її до категорії правочинів і ліквідації юридичних осіб (в тому числі й банкрутство) та створення юридичних осіб – а це вже повністю суперечить не тільки договірному праву, але й теорії права загалом.

Якщо ж припустити, що державна реєстрація реорганізації буде вважатися недійсною з моменту самої державної реєстрації, а не з моменту визнання її такою, то це, власне, буде означати, що акт реєстрації не створює ніяких юридичних наслідків аналогічно недійсному правочину (відповідно до ч. 1 п. 2 ст. 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю, та є недійсною із моменту укладання). В такому випадку знову створені в результаті реорганізації товариства повинні вважатися не створеними, а товариство, яке реорганізовувалося, – таким, що не припинило свою діяльність (за винятком – виділу). Такий підхід знову ж таки базується, за аналогією до правочину, як і попередній, та представляє собою механізм двосторонньої реституції. Відповідно до ч. 1 п. 2 ст. 216 ЦК України кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент

відшкодування. У такий спосіб позивач, намагаючись визнати правочин недійсним та примусово повернути її контрагентів в первинний майновий стан, фактично «розчищає» собі шлях до пред'явлення майнової вимоги до одного із них, тобто застосовуючи в якості наслідків недійсності державної реєстрації реорганізації двосторонню реституцію, кредитор повертає собі право вимоги до первинного боржника. У такий спосіб буде мати місце механізм двосторонньої реституції у процедурі реорганізації: виключення знову утвореної або існуючої після реорганізації юридичної особи із державного реєстру юридичних осіб із скасуванням всіх записів про державну реєстрацію та відновлення в реєстрі незаконно реорганізованих юридичних осіб. Убачається, що такий підхід викликає певні складнощі як практичного, так і теоретичного характеру. По-перше, повністю упускається з поля зору широкий та важливий пласт відносин, які пов'язані із державною реєстрацією випуску емісійних цінних паперів (акцій, облігацій) товариств, які беруть участь в процесі реорганізації (стосується акціонерних товариств) та відновленням відповідного членства в т. з. «старих» акціонерних товариствах. По-друге, такий механізм не відображає всієї повноти практичних дій, які необхідно буде здійснити для «повернення» майна «старим» товариствам. Крім того, представляється, що двостороння реституція можлива тільки у разі закріплення обов'язку знову утворених товариств (реорганізованих у разі приєднання) здійснювати роздільне управління та вести відокремлений бухгалтерський облік того майна, яке було передано в процесі реорганізації. В решті-решт, строк такого роздільного управління повинен встановлюватися, виходячи із строку можливого пред'явлення вимоги щодо визнання недійсною державної реєстрації проведеної реорганізації.

Як вже зазначалося вище, заінтересована особа, яка оспорує державну реєстрацію реорганізації, має намір у такий спосіб захистити свої права, які, як правило, носять майновий характер. Проте встановлення в якості наслідку недійсності реорганізації механізму двосторонньої реституції не сприяє захисту прав заінтересованих осіб, оскільки на момент проведення «двосторонньої реституції» активи можуть бути виведеними у зв'язку із виплатою незгодним учасникам

(акціонерам), достроковим виконанням зобов'язань перед кредиторами за договорами, тощо – як наслідок, знову утвореним товариствам просто нічого буде повертати.

Другий варіант, який відрізняється від першого варіанту, базується не на визнанні реорганізації недійсною, а на незворотності процесу реорганізації.

Обґрунтованість щодо незворотності процесу реорганізації пов'язано із тим, що процедура реорганізації – це достатньо складний процес, який вміщує в собі багато етапів правового, майнового, організаційного, технічного характеру. Крім того, в реорганізації ключове місце займають публічно-правові елементи дозвільного (залучення органів державної реєстрації, органів АМК України – у разі злиття та приєднання, НБУ – у разі реорганізації комерційних банків, органів НКЦПФР України), контролюючого, регулятивного, конкурентного (ст. ст. 22-25 Закону України «Про захист економічної конкуренції» – контроль за концентрацією суб'єктів господарювання), фінансового, податкового, екологічного та іншого характеру, - що свідчить про відповідний контроль з боку державних органів щодо законності проведеної процедури реорганізації.

Втім, звісно не позбавляє можливості того, що можуть мати місце відповідні порушення законодавства під час проведення реорганізації на кожному із окремих її етапів (про що зазначалося вище) – але варто наголосити на тому, що визнання процедури реорганізації господарської організації недійсною та її відміни і, як наслідок, повернення в первинне становище, яке існувало до порушення законодавства про реорганізацію, повинно бути застосовано тільки у разі, якщо іншим шляхом усунути такі порушення неможливо. Тобто це повинні бути такі порушення в законодавстві, які носять грубий характер та, які іншим шляхом (окрім ліквідації суб'єкта господарювання) неможливо усунути. В цьому зв'язку, що слід розуміти під грубим порушенням законодавства, варто звернутися до роз'яснень судової практики. Так, відповідно до абз. 5 п. 16 роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств» від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334 (зі змінами та доповненнями, внесеними у 2003 р. Вищим Господарським Судом України) [386] *грубим* може вважатися одноразове порушення законодавства, яке свідчить про явне і

умисне нехтування його вимогами з боку товариства (наприклад, здійснення без ліцензії таких видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до чинного законодавства) та/або потягло наслідки у вигляді значної шкоди, завданої державі, юридичним чи фізичним особам. Оцінюючи, наскільки шкода є значною, слід виходити з конкретних обставин справи, враховуючи, зокрема, розмір витрат, які зробила юридична (фізична) особа, що зазнала шкоди, чи має зробити для усунення згаданих наслідків. На підтвердження факту порушення та розміру шкоди можуть подаватися будь-які докази з дотриманням вимог щодо їх належності, зокрема, акти та інші матеріали перевірок, прийняті за їх підсумками акти державних та інших органів (рішення, постанови, накази тощо), документи, що свідчать про застосування до підприємства штрафних та фінансових санкцій, тощо.

Отже, як убачається із зазначеного, грубим порушенням законодавства вважатиметься таке порушення, яке в своєму складі правопорушення буде мати форму вини, як суб'єктивної умови виникнення юридичної відповідальності [81, с. 586; 444, с. 233], у вигляді умислу, та, як роз'яснюється судом, «явне та умисне», тобто таке, яке містить ознаки навмисної свідомої поведінки юридичної особи – через вину її органів, посадових осіб, робітників, через їх психічне ставлення до протиправної дії та її наслідків [215, с. 216]. Причому, як зазначається в Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств» від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334, така форма вини може як не мати негативні наслідки (достатньо лише факту грубого порушення законодавства), так і призвести до них у вигляді значної шкоди, завданої державі, юридичним чи фізичним особам.

Варто підкреслити, що за загальним правилом, розмір відшкодування не залежить від форми вини та ступеня вини завдавача шкоди, важливою є лише її наявність [537, с. 427]. Так, С. Д. Гринько відмічає, що для визначення поняття вини для цивільного права достатнім є встановити наявність такої вини, так як форми та ступінь вини не впливають на розмір відшкодування [81, с. 603]. В свою чергу В. Д. Примак наголошує, що вина в цивільно-правовій відповідальності не передбачає ані оцінки особистості порушника, ані покарання його як особи, оскільки спрямована на

відшкодування шкоди, завданої кредиторів за рахунок суб'єкта відповідальності [370, с. 55].

Тобто задля того, щоб кваліфікувати порушення як грубе під час здійснення процесу реорганізації господарської організації – достатнім є факт порушення законодавства, яке свідчить про явне і умисне нехтування його вимогами з боку суб'єкта господарювання та/або наявність завданої значної шкоди.

З приводу правових наслідків у разі визнання реорганізацію недійсною відсутній єдиний підхід і в зарубіжному законодавстві.

Відповідно до Закону Франції «Про комерційні товариства» визнання реорганізації недійсною не має зворотної сили. Французький законодавець убачає захист учасників від незаконної реорганізації не шляхом повернення суб'єктів в первинне становище, а у можливості притягнення реорганізованих юридичних осіб, їх керівників, ревізорів до відповідальності та відшкодуванні ними у зв'язку із їх незаконними протиправними діями спричинених незаконною реорганізацією збитків.

Закон Німеччини не настільки однозначно підходить до цього питання – реєстрація реорганізації не провадиться, якщо подано позов та оспорується процедура реорганізації. Тільки позов, поданий проти вступу в силу рішення про злиття (яке визнане судом завідомо незаконним чи об'єктивно необґрунтованим) – не буде вважатися перепорою для реєстрації юридичної особи. (абз. 3 § 16 Закону «Про реорганізацію»/ «*Transformation Act*») [702, 703]. У разі якщо після реєстрації злиття позов буде визнано обґрунтованим, тоді реорганізована компанія зобов'язана відшкодувати позивачеві шкоду, яка виникла через рішення, засноване на реєстрації злиття. В той же час в якості компенсації шкоди позивач не вправі вимагати припинення дій щодо реєстрації злиття. Отже, як убачаємо із викладеного німецький законодавець захищає особу, яка реорганізувалася, навіть у разі доведення факту порушення, яке мало місце. При цьому слід зазначити, що визнання реорганізації недійсною не впливає на дійсність зобов'язань (прав та обов'язків), які виникали щодо знову утворених в результаті реорганізації компаній із моменту реєстрації реорганізації та до моменту вступу в юридичну силу судового рішення.

В свою чергу подібним чином ці питання вирішуються і в Директиві Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація), передбачаючи умови нікчемності злиття (ст. 108) та умови нікчемності поділу (ст. 153). Серед спільних умов нікчемності, які характерні і для злиття, і для поділу можна назвати наступні:

- нікчемність оголошується судовим рішенням;
- злиття/поділ, що набуло чинності, може бути визнане нікчемним, тільки якщо судовий чи адміністративний превентивний нагляд за його законністю не здійснювався, або якщо його не було оформлено та засвідчено в належній правовій формі, або якщо буде доведено, що рішення загальних зборів є нікчемним або оспорюваним відповідно до національного законодавства;
- процедура визнання нікчемності не може бути розпочата більш ніж через шість місяців після дати набуття чинності злиттям/поділу щодо особи, що заявляє про нікчемність, або якщо ситуація була виправлена;
- якщо можливо виправити дефект, що може призвести до нікчемності злиття/поділу, компетентний суд повинен надати компаніям, що беруть участь у злитті/поділі, строк для виправлення ситуації;
- судові рішення про оголошення злиття/поділу нікчемним публікуються в порядку, встановленому законодавством кожної держави-члена;
- якщо законодавство держави-члена дозволяє третій особі оскаржувати таке судове рішення, зазначена особа може зробити це тільки протягом шести місяців після опублікування судового рішення в установленому порядку;
- судові рішення про оголошення злиття/поділу нікчемним саме собою не впливає на дійсність зобов'язань перед компанією, що придбаває, або стосовно неї, що виникли до опублікування цього судового рішення та після дати набуття чинності злиттям/поділом.

Відмінною умовою нікчемності, яка притаманна злиттю та поділу, виступає відповідальність:

- для злиття: компанії, що брали участь у злитті, несуть *солідарну відповідальність* за зобов'язаннями компанії, що придбаває;

- для поділу: кожна з компаній-одержувачів несе відповідальність за своїми зобов'язаннями, що виникли після дати набуття чинності поділом і до дати опублікування рішення про визнання нікчемності поділу. Поділювана компанія також несе відповідальність за такими зобов'язаннями; держави-члени можуть передбачити обмеження цієї відповідальності часткою чистих активів, переданою компанії-одержувачу, для якої виникли такі зобов'язання.

Отже, як убачається із вищезазначеного, рішення суду про визнання реорганізації недійсною за своєю суттю не є підставою для визначення недійсними зобов'язань, що виникли у товариства- правонаступника у період між здійсненням реорганізацій та визнанням її недійсною. При цьому: товариство (товариства) – правопопередники та товариства- правонаступники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли за вказаний період (у разі злиття/приєднання) [694, с. 235] або поділювана компанія несе відповідальність за такими зобов'язаннями (у разі поділу).

Корисним може стати й досвід Польщі з приводу питань оскарження рішень про реорганізацію товариств капіталів. Так, в Кодексі торговельних товариств (далі – КТТ) передбачено можливість подання до суду кредиторами та/ або учасниками товариства скарги у зв'язку із наявними порушеннями, що виникли при проведенні злиття або приєднання (ст. 509 § 1-4), поділу/виділу (ст. 544 §1-4), перетворення (ст. 422-427) [634]. Таким чином, скарга/позов може подаватися з метою скасування рішення про злиття/приєднання (*pozew o uchylenie uchwaly o polaczeniu spolek*) або визнання недійсним рішення про злиття/приєднання товариств (*pozew o stwierdzenie niewaznosci uchwaly o polaczeniu spolek*).

Правовими підставами подання позову про скасування рішення про реорганізацію є наявність у сукупності двох юридичних фактів: (1) рішення суперечить положенням договору (статуту) або добрим звичаям та (2) загрожує інтересам товариства чи має на меті порушення прав його учасника (акціонера) (§ 2 ст. 509, § 2 ст. 541, § 1 ст. 249, § 1 ст. 422 КТТ). Правовою підставою подання позову про визнання недійсним рішення про реорганізацію є суперечність такого рішення законодавству (при цьому слід зазначати, що суперечність рішення настає, коли зміст цього ж

рішення, його форма або порядок прийняття суперечать законодавству (§ 1 ст. 252, § 1 ст. 425 КТТ)) [581, с. 168].

Якщо мало місце злиття/приєднання – позов про скасування або визнання недійсним рішення подається до новоствореного товариства або до товариства, до якого здійснюється приєднання, у строк, що не менший ніж місяць з дня прийняття рішення. У разі поділу/виділу позов щодо скасування рішення або визнання рішення недійсним подається проти товариства, до якого здійснюється поділ (виділ), або проти новоствореного товариства не пізніше ніж до трьох місяців з моменту прийняття рішення. При цьому слід зазначити, що у всіх реорганізаційних процедурах незалежно від форми її проведення законодавець виключив можливість подання скарги на рішення на підставі заперечення щодо добросовісності оцінки вартості часток та акцій учасника. У такому випадку можливим є лише відшкодування шкоди за загальними правилами [179, с. 154-155, с. 164-165, с. 169].

Правовим наслідком скасування або визнання рішення про реорганізацію недійсним виступає виключення судом із реєстру записів про реорганізацію у відповідних формах та після набрання законної сили рішення суду направлення відповідного повідомлення до реєстраційних судів за місцезнаходженням товариств. Крім того, варто наголосити на тому, що, так як і в інших державах країнах-ЄС, в законодавстві Польщі забезпечується дотримання положень й норм договірного права: скасування записів у реєстрі судом не впливає на дійсність правочинів, що були укладені з контрагентом товариства між днем реорганізації та днем скасування товариства (товариств) у реєстрі. За зобов'язаннями, що випливають з цих правочинів, несуть солідарну відповідальність товариства, які беруть участь в реорганізації в одній із форм.

Цікавим убачається досвід законодавчого регулювання низки закордонних країн (таких як: Німеччина, Бельгія) та ЄС, яким відомий інститут зцілення недоліків під час проведення реорганізації юридичних осіб. Сутність даного інституту полягає в наступному: нікчемність рішення загальних зборів, яке не було оформлено належним чином, усувається у разі, якщо таке рішення було зареєстровано в торговому реєстрі (§ 242 Акціонерного Закону Німеччини); недоліки нотаріального посвідчення договору

про злиття/приєднання, недоліки щодо схвалення злиття/приєднання окремими категоріями акціонерів «зцілюються» реєстрацією спеціалізованим судом (п. 4 § 20 Закону Німеччини про реорганізацію); сторонам, які приймають участь в реорганізації, судом надається період часу для виправлення помилки, якщо таку помилку можливим є виправити (ст. 174/16 Закону Бельгії «Про комерційні корпорації» [661, с. 142]).

Отже, аналіз законодавства закордонних країн свідчить про те, що законодавець не ставить за мету визнати недійсною реорганізацію у зв'язку із порушеннями, які мають місце, та ліквідувати знову утворений суб'єкт господарювання. Навпаки, враховуючи, що процедура проведення реорганізації – це достатньо складний та довготривалий процес, який супроводжується припиненням діяльності одного/або декількох суб'єктів та створенням одного та/або декількох суб'єктів – в залежності від форми реорганізації), то було б нелогічним та недоцільним повертати сторони в первинне майнове та організаційне становище. Інтереси третіх осіб залишаються законними та захищаються в інший спосіб – в тому числі за рахунок надання права на усунення недоліків, які мають місце в процедурі реорганізації, - при цьому не знищуючи суб'єкт господарювання. В справедливості подібного рішення переконує не тільки досвід ефективного застосування такого підходу в законодавстві закордонних країн, але й здоровий глузд – краще виправляти, удосконалювати, аніж руйнувати.

В законодавстві України варто також запровадити можливість зцілення недоліків – такий охоронюваний налагоджений механізм (процедуру), який буде обов'язковим для застосування тими суб'єктами реорганізації, щодо яких виявлено певні порушення, котрі *можуть бути усунуті* протягом спеціально встановленого судом періоду часу. Цей механізм ґрунтується на визнанні незворотності процесу реорганізації у випадках, коли порушення можуть бути усунуті. Питання щодо визначення та закріплення на законодавчому рівні правових наслідків визнання реорганізації недійсною представляється складним та потребує скорішого розв'язання. Убачається, що при встановленні визначення правових наслідків недійсності реорганізації, необхідно виходити із наступного принципу: міра відповідальності (впливу) повинна бути пропорційна та адекватна правам та цінностям, які підлягають захисту у такий спосіб, щоб втрати всіх заінтересованих осіб (кредиторів, учасників (акціонерів), робітників,

власне господарюючого суб'єкта) можна було запобігти або зменшити, а порушення повинні бути настільки істотними, щоб зазначені правові наслідки в якості міри, дійсно були спрямовані на відповідний та ефективний захист прав та законних інтересів інших осіб.

Таким чином, на підставі викладеного, враховуючи аналіз норм чинного законодавства, законодавства ЄС та законодавства зарубіжних країн (Німеччини, Бельгії, Великої Британії, Іспанії), судової практики, вважаємо необхідним:

- по-перше, закріпити в законодавстві чіткий перелік правових наслідків визнання реорганізації недійсною;
- по-друге, під час встановлення правових наслідків визнання реорганізації недійсною керуватися принципом: міра відповідальності (впливу) повинна бути пропорційна та адекватна правам та цінностям, які підлягають захисту;
- по-третє, запровадити в законодавство механізм зцілення недоліків реорганізації шляхом надання суб'єктам господарювання, які приймають участь в реорганізації, у разі наявності неістотних правопорушень або таких, що можуть бути виправленими, можливості виправити такі недоліки у відповідно відведені судом строки;
- по-четверте, визнання недійсною реорганізації не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, що виникли у господарської організації (господарських організацій) після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

У зв'язку із чим пропонується встановити наступні *види правових наслідків визнання реорганізації недійсною в залежності від ступеню правопорушення та можливості усунення недоліків.*

І) *Якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити* – то правовим наслідком виступатиме повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізувалися) в первинне майнове та організаційне становище, та прийняття одного із таких рішень в залежності від форми реорганізації:

- (а) ліквідація господарської організації та створення господарської організації, яка існувала раніше (у разі перетворення);
- (б) ліквідація господарської організації та створення господарських організацій, які існували раніше (у разі злиття);
- (в) ліквідація господарських організацій та створення господарської організації, яка існувала раніше (у разі поділу);
- (г) ліквідація господарської організації та передача цілісного майнового комплексу господарській організації, із якої раніше його було виділено (у разі виділу);
- (д) виділ цілісного майнового комплексу із господарської організації та створення на її базі господарської організації, яка існувала раніше (у разі приєднання).

При цьому слід зазначити, що ліквідація господарської організації, як своєрідна міра відповідальності за порушення вимог законодавства під час проведення реорганізації, повинна бути стимулом для дотримання сторонами реорганізації вимог законодавства, та застосовуватися як крайня та необхідна міра захисту прав та законних інтересів учасників реорганізації. Тому із метою виключення можливості зловживань, з якої би то не було сторони, слід закріпити закритий перелік процедурних порушень, які можуть спричинити застосування вказаного правового наслідку.

II) Якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими, то правовим наслідком буде усунення таких недоліків (протягом строку, встановленого судом) без повернення сторін реорганізації в первинне положення та відшкодування збитків стороні, чиї права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

Слід зазначити, що чинним законодавством передбачено низку норм, які регламентують питання винесення судом відповідних рішень та внесення на їх основні відомостей до ЄДР юридичних осіб. Зокрема, згідно ч. 1 п. 2 ст. 25 Закону про держреєстрацію державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводяться на підставі судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі, щодо:

- визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи;
- скасування реєстраційної дії/запису в Єдиному державному реєстрі;
- виділу юридичної особи;
- припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи;
- відміни державної реєстрації припинення юридичної особи.

Отже, на підставі викладеного можна співвіднести відповідні норми щодо прийняття судових рішень, пов'язаних із визнанням реорганізації недійсною (в залежності від форми реорганізації) та настанням відповідних правових наслідків.

Форма реорганізації	Судове рішення	Правові наслідки визнання реорганізації недійсною
Злиття	<ul style="list-style-type: none"> ✓ припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи та ✓ відміна державної реєстрації припинення юридичної особи 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ліквідація господарської організації та ✓ створення господарських організацій, які існували раніше
Приєднання	<ul style="list-style-type: none"> ✓ визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи та ✓ відміни державної реєстрації припинення юридичної особи 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ виділ цілісного майнового комплексу із господарської організації та ✓ створення на її базі господарської організації, яка існувала раніше
Поділ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ припинення юридичних осіб, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи та ✓ відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ліквідація господарських організацій та ✓ створення господарської організації, яка існувала раніше
Виділ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи та ✓ визнання повністю або частково недійсними 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ліквідація господарської організації та ✓ передача цілісного майнового комплексу господарській організації, із якої раніше його було

	змін до установчих документів юридичної особи	виділено; ✓ створення господарської організації, яка існувала раніше
Перетворення	<ul style="list-style-type: none"> ✓ припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи та ✓ відміни державної реєстрації припинення юридичної особи 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ліквідація господарської організації та ✓ створення господарської організації, яка існувала раніше (в попередній організаційно-правовій формі)

Таким чином, із наведеної таблиці можна зробити наступні висновки (у разі визнання реорганізації недійсною, коли правовим наслідком виступатиме повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізувалися) в первинне майнове та організаційне становище):

- 1) відміна державної реєстрації припинення юридичної особи вноситься в якості відомостей в ЄДР для всіх форм реорганізації, окрім виділу;
- 2) припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи вноситься в якості відомостей в ЄДР для всіх форм реорганізації, окрім приєднання;
- 3) визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи вноситься в якості відомостей в ЄДР для таких форм реорганізацій як приєднання та виділ.

Із питань щодо розгляду справ із відміни державної реєстрації припинення юридичної особи, припинення юридичної особи, що не пов'язано із банкрутством, визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи та скасуванням відповідних реєстраційних дії, слід зазначити наступне.

По-перше, на що треба звернути увагу за такою категорією справ – це на те, який подаватиметься позов, оскільки від цього залежатиме відповідна юрисдикція. По-друге, яким чином сформулювати відповідні позовні вимоги, тобто що виступатиме предметом позову та, по-третє, які правові наслідки матимуть відповідні судові справи.

Так, відповідно до Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва № 103397266 від 18.01.2022 р. по справі 640/21635/20 Головне Управління ДПС у м. Києві (позивач) звернулось до суду з адміністративним позовом до Державного реєстратора Коновалової Л. Б. Деснянської районної в м. Києві державної реєстрації (далі-відповідач), в якому просить відмінити державну реєстрацію припинення юридичної особи ТОВ «ОЛБО-К» (код ЄДРПОУ 41792310) (запис від 21.07.2020 № 10701120006087846). В обґрунтування своїх позовних вимог позивач зазначив, що запис про державну реєстрацію припинення юридичної особи – ТОВ «ОЛБО-К» (код ЄДРПОУ 41792310) (запис від 21.07.2020 № 10701120006087846) є протиправним, оскільки державним реєстратором вчинено спірну реєстраційну дію за принципом мовчазної згоди без надання можливості податковому органу надіслати заперечення щодо припинення юридичної особи та без довідки про відсутність заборгованості перед бюджетом.

Відповідно до п. 67.2 ст. 67 ПК України контролюючі органи в установленому законом порядку мають право звертатися до суду про винесення судового рішення щодо скасування державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців. Положення згаданої норми, встановлює повноваження органу доходів і зборів звертатися до суду з позовами про припинення юридичної особи, відміну державної реєстрації юридичної особи (фізичної особи-підприємця), скасування державної реєстрації змін до установчих документів саме з метою забезпечення контролю за виконанням податкового обов'язку платниками податків, тобто коли він діє на реалізацію своїх владних повноважень, визначених законом. У цій справі до суду з позовом звернувся суб'єкт владних повноважень у випадку, який прямо передбачений законом (ст. 67 ПК України), на виконання повноважень щодо забезпечення контролю за виконанням податкового обов'язку платниками податків.

Згідно п. 11.6 Порядку № 1588 при проведенні заходів податкового контролю, пов'язаних з ліквідацією або реорганізацією платника податків, контролюючі органи організовують та планують їх таким чином, щоб вимоги щодо сплати платежів, контроль за справлянням яких здійснюють контролюючі органи, були сформовані та

отримані особою, відповідальною за погашення грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків, не пізніше строку, визначеного для заявлення кредитором свої вимог (такий строк зазначається в самому рішенні про припинення, яке приймається учасниками, але не може становити менше 2 та більше 6 місяців, про що встановлено ч. 5 ст. 105 ЦК України).

Із матеріалів справи убачається що 17.06.2020 р. до ЄДР юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань одночасно внесено відомості про «рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи в результаті ліквідації». Крім того, реєстрацію проведено за принципом мовчазної згоди – принцип, згідно з яким державний реєстратор набуває право на проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій без одержання від державних органів у порядку та випадках відповідних документів.

Суд встановив, що дії державного реєстратора суперечать вимогам чинного законодавства України: внесено в один день до ЄДР відомості «про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ним органу щодо припинення юридичної особи» та «державну реєстрацію припинення юридичної особи», оскільки строк заявлення вимог кредиторів не сплинув (тільки за законодавством становить від двох до шести місяців). Таким чином, на підставі вищезазначеного Окружний адміністративний суд м. Києва задовільнив позов Головного Управління Державної податкової служби та відмінив державну реєстрацію припинення юридичної особи.

Подібне Рішення № 99622714 по справі № 640/14452/19 від 15.09.2021 року було прийнято Окружним адміністративним судом м. Києва, відповідно до якого Головне управління Державної фіскальної служби у Запорізькій області (далі по тексту - позивач, ДПФ, податковий (контролюючий) орган) звернулось до суду з адміністративним позовом до Комунального підприємства «РЕЄСТРАТОР» (далі по тексту - відповідач, реєстратор), в якому просило відмінити державну реєстрацію припинення юридичної ТОВ «МАРШАЛ СТАР» (код ЄДРПОУ 42236408) (запис від 16.07.2019 №11031110014047049) [439]. В обґрунтування позовних вимог позивач

вказує, що відповідачем прийняте спірне рішення, яке не відповідає нормам чинного законодавства України, адже запис про державну реєстрацію припинення юридичної особи - ТОВ «МАРШАЛ СТАР» внесено в результаті прийняття його власниками відповідного рішення, без надання ДПІ можливості проведення документальної позапланової перевірки та пред'явлення кредиторських вимог у разі їх виникнення. Однак, всупереч вищевказаних обставин та в порушення ч. 5 ст. 25, ст. 28 Закону про держреєстрацію, ч. 5 ст. 105 ЦК України, 16.07.2019 реєстратором проведено державну реєстрацію припинення суб'єкта господарювання.

Судом також було встановлено, що 16.07.2019 до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань одночасно внесено відомості про «рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи в результаті ліквідації» та «державну реєстрацію припинення юридичної особи». Крім того, реєстрацію проведено за принципом мовчазної згоди - принцип, згідно з яким державний реєстратор набуває право на проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій без одержання від державних органів у порядку та випадках, визначених цим Законом, відповідних документів (крім судових рішень та виконавчих документів) або відомостей, за умови, що відповідні державні органи у встановлений цим Законом строк не направили до державного реєстратора такі документи або відомості (п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону про держреєстрацію).

Враховуючи викладене, суд встановлює, що відповідач, вчиняючи реєстраційну дію, не виконав приписів законодавства та провів реєстрацію всупереч чинного законодавства, що свідчить про протиправність реєстраційних дій останнього. Виходячи з меж заявлених позовних вимог, системного аналізу положень законодавства України та наданих учасниками справи доказів, суд дійшов висновку про наявність підстав для задоволення адміністративного позову (керуючись 72-73, 76-77, 139, 143, 243-246, 255 КАСУ) Головного управління Державної фіскальної служби у Запорізькій області до Комунального підприємства «РЕЄСТРАТОР» про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи ТОВ «МАРШАЛ СТАР» та скасування запису від 16 липня 2019 року № 11031110014047049.

Як бачимо, із наведених прикладів судової практики, оскільки суб'єктом подачі позову виступає суб'єкт владних повноважень – Державна податкова служба, яка звернулася за захистом порушених прав держави в її особі (зокрема, щодо неможливості здійснення заходів податкового контролю відносно суб'єкта, який знаходиться в стадії припинення, із захисту законних прав та охоронюваних законом інтересів кредиторів, яким було скорочено строк заявлення вимог через внесення юридичної особи в ЄДР в коротші строки, ніж це вимагає закон), то це свідчить про належність даної категорії справ до адміністративної юрисдикції (не тільки за суб'єктним складом, але й за суттю права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа).

Втім оскарження реєстраційних дій, пов'язаних із внесенням в ЄДР відомостей про юридичну особу з питань, пов'язаних із процедурою реорганізації, може проводитися не тільки в адміністративному судочинстві, а й в господарському в залежності від суб'єктного складу, предмету спору (суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог), характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі.

Цікавою убачається Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 911/3135/20 про господарську юрисдикцію спору про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи та підстави такого скасування, відповідно до якої встановлені наступні правові висновки [351].

Із матеріалів справи ОСОБА_3 звернулася до Господарського суду Київської області з позовом до Виконкому про скасування реєстраційної дії № 13571390016000110 від 16 січня 2016 року «Державна реєстрація припинення юридичної особи на підставі судового рішення, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи» (далі - Реєстраційна дія) про припинення юридичної особи ТОВ «Зелене шатро» у ЄДР.

Позов мотивований порушеннями процедури припинення Товариства, що позбавило ОСОБА_3 можливості заявити до цієї юридичної особи грошові вимоги, які виникли з укладеного ними договору про надання правничої допомоги від 3.09.2012 (далі - Договір). Зокрема, у судовому рішенні про припинення Товариства не було

встановлено строк заявлення кредитором своїх вимог, а документи для державної реєстрації припинення були подані раніше законодавчо визначеного строку, що свідчить про незаконність Реєстраційної дії.

Відповідно до п. 5.6. Колегія суддів вважає, що спори у справах № 810/2893/17 та № 911/3135/20 є аналогічними і стосуються однієї юридичної особи, а тому з метою формування єдиної правозастосовної практики необхідно також відступити від висновку щодо юрисдикційної належності такого спору адміністративним судам, оскільки справи про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи (скасування реєстраційної дії / запису в ЄДР) за позовом кредитора юридичної особи є найбільш наближеними до спорів, пов'язаних з діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи (п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України), а тому повинні розглядатися за правилами господарського судочинства.

В свою чергу в п. 8.7.-8.10. суд зазначає, що представляє собою публічно-правовий спір, яких суб'єктів стосується на які відносини розповсюджується із посиланнями на відповідні постанови ВП ВС¹⁹.

Пунктом 8.11. за цією справою суд дійшов висновку, що цей спір по справі до публічно-правових не належить, адже Реєстратор, здійснюючи державну реєстрацію припинення юридичної особи – ТОВ «Зелене шатро», не був законодавчо вповноважений владно керувати діями позивачки, указувати або забороняти їй певну

¹⁹ 8.7. Публічно-правовий спір має особливий суб'єктний склад. Участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою для того, щоб класифікувати спір як публічно-правовий. Проте сама собою участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір із публічно-правовим та відносити його до справ адміністративної юрисдикції.

8.8. Під час визначення предметної юрисдикції справ суди повинні виходити із суті права та/або інтересу, по захист якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин.

8.9. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст, характер) спору. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин.

8.10. Публічно-правовим вважається, зокрема, спір, у якому одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції, тобто хоча б один суб'єкт законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою іншого суб'єкта, а останній відповідно зобов'язаний виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта, у яких одна особа може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо. Необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є виконання ним публічно-владних управлінських функцій саме в тих правовідносинах, у яких виник спір (див., зокрема, постанови Великої Палати Верховного Суду від 23.05.2018 у справі № 914/2006/17 (пункти 5.7, 5.8), від 04.09.2018 у справі № 823/2042/16 (пункти 28 - 30), від 02.04.2019 у справі № 137/1842/16-а та від 17.06.2020 у справі № 826/10249/18 (пункти 18, 19)).

поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність, а ОСОБА_3 у свою чергу не була зобов'язана виконувати такі вимоги та приписи Реєстратора. Отже, спір у цій справі не відповідає наведеним вище критеріям публічно-правового спору, напрацьованим Великою Палатою Верховного Суду, а ця справа не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства. Схожі правові висновки викладені у пунктах 20, 21, 23 постанови Великої Палати Верховного Суду від 17.06.2020 у справі № 826/10249/18 [306].

Отже, ВП ВС вже робила висновки, що спір про скасування (відміну) державної реєстрації припинення юридичної особи не є спором з державним реєстратором про спонукання його внести відповідний запис до ЄДР. Цей спір не є спором у сфері публічно-правових відносин, у тому числі якщо він виник у зв'язку з протиправним внесенням до ЄДР державним реєстратором запису про проведення державної реєстрації юридичної особи; не є спором, що виникає із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин; не є спором, що виникає у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності. При цьому процесуальне законодавство не визначає юрисдикційну належність такого спору (див. пункти 34, 35 постанови Великої Палати Верховного Суду від 17.06.2020 у справі № 826/10249/18) (п. 8.12. аналізованої Постанови Великої Палати Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 911/3135/20).

Заповнюючи цю прогалину закону, у постановах від 20.09.2018 у справі № 813/6286/15 та від 17.06.2020 у справі № 826/10249/18 ВП ВС зазначила, що подібні спори є найбільш наближеними до спорів, пов'язаних з діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи (пункт 3 частини першої статті 20 ГПК України), а тому повинні розглядатися за правилами господарського судочинства незалежно від суб'єктного складу за місцезнаходженням юридичної особи (ч. 6 ст. 30 ГПК України) (п. 8.13.). ВП ВС не вбачає підстав для відступу від цих висновків та вважає, що спір у цій справі має вирішуватися за правилами господарського судочинства (п.8.14.).

Отже, враховуючи, що адміністративний суд за результатами вирішення справи № 810/5771/15 не призначав ОДП ліквідатором Товариства, ВП ВС дійшла висновку, що цей орган не міг самостійно призначати склад ліквідаційної комісії ТОВ «Зелене

шатро» і виконувати функції його ліквідатора, та погоджується з доводами скаржниці і колегії суддів КГС ВС, викладеними у підпунктах 4.1 та 6.2 цієї постанови, про те, що суди попередніх інстанцій дійшли неправильного висновку щодо законності формування ОДП ліквідаційної комісії Товариства, а також про необхідність відступлення від схожих висновків КАС ВС про застосування ч. 3 ст. 105, ч. 2 ст. 110 ЦК України та ч. 5 ст. 38 Закону про держреєстрацію в редакції, чинній на момент ухвалення судового рішення про припинення Товариства, викладених у постанові від 28.02.2020 у справі № 810/2893/17.

Крім того, ВП ВС зазначив в п. 8.57.-8.59. що, наявність запису про припинення юридичної особи не виключає, що будь-який з її кредиторів може звернутися з позовною вимогою про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи. *Процедура ліквідації юридичної особи може вважатися такою, що не була здійснена належним чином, зокрема якщо: 1) її було здійснено на підставі рішення про ліквідацію, прийнятого особами, які не мали повноважень його ухвалювати, 2) на підставі сфальшованих документів, 3) якщо у процедурі ліквідації не було відчужено все майно юридичної особи тощо.*

Враховуючи, що ліквідація ТОВ «Зелене шатро» була проведена з порушенням чинного законодавства, зокрема щодо порядку призначення ліквідаційної комісії та строків звернення з кредиторськими вимогами, що позбавило позивачку права на пред'явлення своїх вимог до цієї юридичної особи, ВП ВС дійшла висновку, що позовні вимоги ОСОБА_3 є обґрунтованими, проте з урахуванням висновків, раніше викладених Великою Палатою Верховного Суду, щодо належного способу захисту прав та інтересів у спірних правовідносинах вимоги позивачки слід задовольнити частково, відмінивши державну реєстрацію припинення юридичної особи, а не скасувавши реєстраційну дію. При цьому згідно з п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону про держреєстрацію судове рішення, що набрало законної сили, *про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи є підставою для внесення запису про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи будь-яким державним реєстратором* (пункт 40 постанови Великої Палати Верховного Суду від 17.06.2020 у справі № 826/10249/18).

Проте дана Постанова ВП ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 911/3135/20 була прийнята із окремою думкою суддів (К. М. Пількова, Ю. Л. Власова, М. І. Гриціва, О. Б. Прокопенка, О. М. Ситнік, О. С. Ткачука) [253], які висловили своє зауваження та непогодження із правовою позицією суду щодо належного способу захисту прав та інтересів Позивачки (вимога про відміну державної реєстрації припинення Товариства (п. 5)). Зокрема, судді зауважили на тому, що суд повинен установити, чи були порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси цих осіб, і залежно від установленого вирішити питання про задоволення позовних вимог або відмову в їх задоволенні (п. 7) – чого не було зроблено по справі. Крім того, було відмічено, що коли особа звернулася до суду за захистом порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або інтересу, а суд позов задовольнив, виконання його рішення має настільки, наскільки це можливо, відновити стан позивача, який існував до відповідного порушення, чи не допустити таке порушення, а отже, судове рішення не має породжувати стан невизначеності у відносинах позивача з відповідачем і вимагати від них подальшого вчинення узгоджених дій для вичерпання конфлікту (див. пункт 22 постанови Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 у справі № 209/3085/20 [309]).

В п. 16, 19 окремої думки зазначається, що способом захисту цього права ОСОБА_1 обрала скасування Реєстраційної дії, а належним способом захисту прав та інтересів відповідає позовна вимога про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи. Натомість у цій справі шляхом скасування («відміни» у термінології Закону про держреєстрацію) державної реєстрації припинення ТОВ «Зелене шатро» ОСОБА_1 намагалась захистити своє стверджуване майнове право на задоволення кредиторських вимог, тобто ініціюючи цей спір, Позивачка мала на меті не відновлення діяльності Товариства, стосовно чого може мати інтерес його учасник, а отримання грошових коштів за рахунок майна Товариства.

Наприкінці судді доходять висновку про те, що скасування (відміна) державної реєстрації не захищає права Позивачки як кредитора у грошовому зобов'язанні за Договором, а заявлені ОСОБА_1 вимоги про скасування (відміну) державної реєстрації припинення ТОВ «Зелене шатро» не є ефективним способом захисту її

майнових прав на отримання грошових коштів за Договором, що мало слугувати підставою для відмови в їх задоволенні (п. 21, 22).

Аналіз судової практики щодо оспорювання реорганізації, зокрема у справах щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи, що не пов'язана з банкрутством та скасування реєстраційної дії/запису в ЄДР про припинення юридичної особи, дозволяє зробити наступні висновки та узагальнення:

- ✓ спори про скасування (відміну) державної реєстрації припинення юридичної особи (скасування реєстраційної дії/запису в ЄДР) не є спором із державним реєстратором про спонукання його внести відповідний запис в ЄДР; не є спором у сфері публічно-правових відносин, у тому числі якщо виникли у зв'язку з протиправним внесенням до ЄДР державним реєстратором запису про проведення державної реєстрації юридичної особи. Такі спори є найбільш наближеними до спорів, пов'язаних з діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи (п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України), а тому повинні розглядатися за правилами господарського судочинства незалежно від суб'єктного складу за місцезнаходженням юридичної особи;
- ✓ наявність запису про припинення юридичної особи не виключає можливості кредиторів звернутися з позовною вимогою про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи у разі, якщо такою реорганізацією порушуються їх права та законні інтереси. Процедура ліквідації юридичної особи може вважатися такою, що не була здійснена належним чином, зокрема, якщо: 1) її було здійснено на підставі рішення про ліквідацію, прийнятого особами, які не мали повноважень його ухвалювати, 2) на підставі сфальшованих документів, 3) якщо у процедурі ліквідації не було відчужено все майно юридичної особи тощо;
- ✓ справи щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи, що не пов'язана з банкрутством та скасування реєстраційної дії/запису в ЄДР про припинення юридичної особи можуть вирішуватись як в порядку адміністративного, так і господарського судочинства – в залежності від суб'єктного складу, предмету спору (суті права та/або інтересу, за захистом якого

звернулася особа, заявлених вимог), характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі;

- ✓ позивачами в адміністративному спорі щодо відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб, що не пов'язано за банкрутством, можуть виступати суб'єкти владних повноважень – Державна податкова служба та її територіальні органи, яка звертається за захистом порушених прав від імені держави або щодо захисту законних прав та охоронюваних законом інтересів кредиторів, яким було скорочено строк заявлення вимог через прийняття незаконного рішення державним реєстратором (внесення запису про припинення державної реєстрації юридичної особи); підставами подачі такого адміністративного позову виступає порушення норм чинного законодавства, зокрема щодо процедури проведення державної реєстрації, а саме етапів, які передують проведенню державної реєстрації в законний спосіб: а) порушення норм пп. 78.1.7. п. 78.1 ст. 78 ПК України (документальна позапланова перевірка здійснюється у випадку, коли розпочато процедуру реорганізації юридичної особи (крім перетворення)); б) одночасне внесення відомостей державним реєстратором в ЄДР про «рішення учасників юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи в результаті реорганізації» та «державну реєстрацію припинення юридичної особи»; в) проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій без одержання від державних органів відповідних документів (про узгодження плану реорганізації юридичної особи – у разі наявності податкового боргу при реорганізації юридичної особи) або відомостей;
- ✓ позивачами в господарському спорі щодо відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб, що не пов'язано за банкрутством, можуть виступати суб'єкти, права та охоронювані законом інтереси яких порушено проведенням незаконної реорганізації, а саме окремих юридично значущих дій, що її опосередковують, зокрема: учасники (акціонери), кредитори відповідної реорганізованої юридичної особи (осіб); підставами подачі такого господарського позову виступає порушення норм чинного законодавства, які мали місце під час проведення процедури реорганізації: прийняття рішення про реорганізацію органом юридичної особи,

який не мав повноважень ухвалювати такі рішення; прийняття рішення про реорганізацію на підставі сфальшованих документів, тощо;

- ✓ предметом як адміністративного позову, так і господарського позову виступатиме відміна державної реєстрації припинення юридичної особи, що не пов'язана з банкрутством, та скасування відповідної реєстраційної дії з ЄДР.

Висновки до розділу 4:

Виокремлено спеціальні корпоративно-правові способи захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій шляхом їх поділу в залежності від форм захисту (юрисдикційна (виключно судова) та неюрисдикційна (самозахист)). В межах судової форми захисту спеціальними корпоративно-правовими способами захисту є: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм). В межах несудової форми захисту застосовується такий спеціальний спосіб захисту у вигляді самозахисту корпоративних прав шляхом пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ).

Враховуючи, що в законодавстві відсутнє спеціальне регулювання такого корпоративного способу захисту прав учасників (акціонерів, членів), як визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) під час реорганізації господарських організацій, обґрунтовано, що оспорювати зміст інших видів документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів проведення процедури реорганізації господарської організації, доцільно шляхом застосування

процедури визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсним.

Конкретизовано положення щодо захисту прав акціонерів у процесі перетворення АТ шляхом надання акціонерам права на ознайомлення із документами (проектом умов перетворення, річною фінансовою звітністю, щорічними звітами товариства, проміжною фінансовою звітністю, звітами наглядової ради або ради директорів товариства, що припиняється шляхом перетворення, експертним звітом) до проведення загальних зборів, на яких такі документи затверджуватимуться – що пропонується закріпити в новій ст. 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення АТ» в Законі про АТ 2022 року.

Виокремлено три різні моделі захисту прав та інтересів кредиторів під час реорганізації шляхом поділу компаній в законодавстві права ЄС: 1) надання кредиторам права вимагати від товариства, яке поділяється, необхідних видів забезпечення виконання зобов'язань, котрі виникли до моменту оприлюднення умов реорганізації (якщо кредитори не мають відповідного забезпечення та фінансова ситуація реорганізованих товариств цього потребує); 2) закріплення в національному праві положення, що товариства- правонаступники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства-правопередника (у разі включення такого положення в законодавство надання додаткових видів забезпечення виконання зобов'язань або іншого правового захисту кредиторів не вимагається); 3) застосування комбінованої (подвійної) системи захисту інтересів кредиторів (право кредиторів вимагати надання видів забезпечення виконання зобов'язань та встановлення солідарної відповідальності товариств- правонаступників за зобов'язаннями поділеного товариства).

З урахуванням аналізу національного законодавства, законодавства Європейського Союзу, а також національного законодавства країн-членів ЄС, пропонується запровадження комбінованої (подвійної) системи захисту таких прав та інтересів, яка передбачає право кредиторів вимагати надання відповідних видів забезпечення виконання зобов'язань та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою

невиконання. У зв'язку із чим пропонується внести відповідні зміни в законодавчі акти (ч. 1 ст. 107, абз. 1 ч. 2 ст. 109 ЦК України; ч. 2 ст. 116 Закону про АТ 2022 року; ч. 2 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ; із п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ вилучити «відшкодування збитків»).

Уточнено суб'єктний склад особливих кредиторів в особі держави в реорганізаційних правовідносинах, до яких відносяться (1) *податкові органи*, котрі реалізують державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та (2) *ПФУ*, уповноважений вести реєстр застрахованих осіб Державного реєстру та реалізує державну політику у сфері статистики, та *реорганізовані* шляхом приєднання до ПФУ – *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України* та *фонди соціального страхування*. Враховуючи, що діяльність Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України та фондів соціального страхування була припинена через реорганізацію шляхом приєднання до ПФУ, пропонується внести відповідні зміни в деякі законодавчі акти шляхом виключення таких суб'єктів як: (1) *фонди соціального страхування* (ч. 6 ст. 105 ЦК України) та (2) *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України* (абз. 2 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»).

Встановлено, що оспорювання реорганізації – це процес, відповідний стан (в якому знаходяться суб'єкти реорганізаційних правовідносин та має місце наявність спору щодо законності проведеної реорганізації), зовнішньою складовою якого виступають процедурні заходи (оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, скасування реорганізації), а внутрішньою складовою – змістовне (матеріальне) наповнення і як належний та ефективний засіб правового захисту – визнання процедури реорганізації недійсною.

Обґрунтовано доцільність закріплення в законодавстві положень щодо визнання процедури реорганізації недійсною, а саме: (1) вичерпного переліку правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною; (2) базового принципу застосування правових наслідків визнання реорганізації недійсною – зцілення

(збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у відповідно надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) положення, що визнання реорганізації недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарської організації після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

Доведено, що у разі оспорування реорганізації, яка проведена із порушеннями закону, необхідно визнавати недійсними саме акти-документи, котрі опосередковують проведення процедури реорганізації і тягнуть правові наслідки. До таких актів доцільно віднести: рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію у відповідній формі; договір про злиття/приєднання; договір про поділ/виділ; договір про перетворення; передавальний акт та розподільчий баланс (визначаються недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); акт суб'єкта державної реєстрації; акт органу державної реєстрації випуску цінних паперів (у разі реорганізації АТ). З урахуванням зазначених актів-документів, які опосередковують процедуру проведення реорганізації та підлягають визнанню недійсними у разі порушення або недотримання норм з проведення реорганізації, виокремлено правові підстави визнання процедури реорганізації господарських організацій недійсною. Встановлено, що процедура оскарження акціонером рішення загальних зборів про реорганізацію є спеціальною, складається із двох етапів: дотримання досудової процедури щодо захисту акціонером свого порушеного, невизнаного чи оспоруваного права чи законного інтересу та подача позову до суду.

На підставі аналізу чинного законодавства та законодавства закордонних країн, а також практики його застосування конкретизовано підстави для визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) /або відповідного вищого органу управління про реорганізацію недійсним: (1) зміст рішення істотно суперечить інтересам господарської організації, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію,

та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства; (2) процедуру скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями;

Встановлено, що оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації відбувається шляхом визнання таких документів недійсними у такий же спосіб як і визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсним під час реорганізації господарських організацій. В свою чергу наголошується, що оспорювання передавального акту та розподільчого балансу, як документів бухгалтерської звітності, повинні визнаватися недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів), а на порядок їх оскарження слід розповсюджувати правила визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсними.

Обґрунтована доцільність встановлення скороченого терміну позовної давності щодо визнання недійсними рішень загальних зборів учасників про реорганізацію для всіх господарських організацій та запровадити строк оскарження в три місяці з моменту після внесення в ЄДР юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом (окрім АТ – для них залишатиметься строк в шість місяців, враховуючи їх складну правову конструкцію).

Уточнено положення щодо кола суб'єктів, котрі мають право на подачу позову про визнання недійсними реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу; умов перетворення), до яких відносяться: учасники (акціонери, члени) господарських організацій, що реорганізуються; господарські організації, які реорганізуються, в особі уповноважених органів (напр., реорганізаційної комісії).

Виокремлено підстави визнання процедури реорганізації недійсною: визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію; визнання недійсними умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу, умов перетворення; визнання недійсними відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та

обов'язків, майна, які містяться в розподільчому балансі (визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); визнання недійсними актів державних органів, які задіяні в процедурі реорганізації (органів НКЦПФР, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців).

Виокремлено види правових наслідків визнання реорганізації недійсною в залежності від ступеню правопорушення та можливості усунення недоліків.

1) Якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити – то правовим наслідком виступатиме повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізувалися) в первинне майнове та організаційне становище, та прийняття одного із відповідних рішень в залежності від форми реорганізації – ліквідація господарської організації (організацій)/або виділ цілісного майнового комплексу із господарської організації та створення господарської організації (організацій)/або передача цілісного майнового комплексу господарській організації.

Доведено, що у разі визнання реорганізації недійсною, коли правовим наслідком виступатиме повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізувалися) в первинне майнове та організаційне становище), можуть бути прийняті наступні судові рішення в залежності від форми проведеної реорганізації:

- відміна державної реєстрації припинення юридичної особи вноситься в якості відомостей в ЄДР (характерно для всіх форм реорганізації, окрім виділу);
- припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи вноситься в якості відомостей в ЄДР (характерно для всіх форм реорганізації, окрім приєднання);
- визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи вноситься в якості відомостей в ЄДР (характерно для таких форм реорганізацій як приєднання та виділ).

2) Якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими, то правовим наслідком має бути усунення таких недоліків (протягом строку, встановленого судом) без повернення сторін реорганізації в первинне

положення, та відшкодування збитків особі, чиї права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображені в таких публікаціях: [575, с. 60-64; 577, с. 237-239; 586, с. 146-152; 579, с. 114-123; 572, с. 278-283; 576, с. 116-140; 604, с. 80-86; 592, с. 138-143; 605, с. 135-140; 151, с. 29-36; 672, с. 96-99; 680, с. 162-173; 571, с. 128-134; 581, с. 165-169; 694, с. 225-240].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми шляхом розробки доктринальних положень і висновків щодо удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій, з'ясування економіко-правових передумов реорганізації господарських організацій, поглиблення наукових знань про поняття, види, форми реорганізації господарських організацій, реорганізаційні правовідносини, процедуру проведення реорганізації господарських організацій та окремих її етапів, форми та способи захисту прав і законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави, підстави та правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною, а також розроблення пропозицій з удосконалення законодавства у цій сфері.

У ході дослідження отримано такі основні результати:

1. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій представляють складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати такий дієвий правовий інструмент як реорганізація задля забезпечення свого правового та майнового становища в здійсненні подальшої ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків.

До економічних передумов відносяться: розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів; додаткові переваги – набуття прав на ліцензії, патенти, ноу-хау інших суб'єктів господарювання; збитковість виробництва або часткове згорання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу; правовими передумовами виступають необхідність дотримання суб'єктами господарювання відповідних вимог антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового, екологічного законодавства, законодавства про порядок здійснення емісії та

реєстрації випуску акцій, а також законодавства щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів).

2. Поняття «реорганізація» має багатоаспектне значення: як правовідношення, правовий інститут, спосіб створення та спосіб припинення, юридичний склад, зокрема розглядається через призму категорії «правовий засіб». Дослідження реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій дозволяє виявити низку економіко-правових процесів (економічних – внутрішніх: зміна/оновлення майнової бази, збільшення/зменшення капіталу, активів, боргів, тощо; правових – зовнішніх: зміна, оновлення або поява нового суб'єкта права, зміна організаційно-правової форми), які опосередковують процедуру реорганізації господарських організацій; з'ясувати відповідні цілі та сутність виникаючих реорганізаційних відносин в залежності від обрання форми реорганізації та організаційно-правової форми господарської організації.

3. Норми про реорганізацію господарських організацій є інститутом господарського права, який включається до підгалузі «Суб'єкти господарювання», та складається із взаємопов'язаних і відокремлених груп господарсько-правових норм, які призначені врегулювати господарські відносини у відповідних сферах під час здійснення процедури реорганізації.

4. Генеза правового регулювання реорганізації господарських організацій складається із наступних семи етапів: 1) етап (1799-1936 рр.); 2) етап (1937-1962 рр.); 3) етап (1963-1990 рр.); 4) етап (1991-2003 рр.); 5) етап (2004-2007 рр.); 6) етап (2008-2020 рр.); 7) етап (2021 р. і по сьогодні), яка представляється корисною для визначення напрямів подальшого удосконалення правових норм, котрі в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні носять в деякій мірі хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, формуються за принципом «кодифіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)».

Правове регулювання відносин з реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах представлено в наступних правових формах: (1) виключно в формі кодифікованих актів (цивільного та господарського/комерційного /економічного); (2)

цивільного кодифікованого акту та спеціальних законів (3) кодифікованих актів та спеціальних законів; (4) спеціального закону про реорганізацію.

З урахуванням зазначеної періодизації та аналізу підходів до форм правового регулювання відносин з реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах, перспективне законодавство у сфері регулювання реорганізаційних відносин доцільно формувати шляхом прийняття єдиного нормативного акту – спеціального закону про реорганізацію господарських організацій.

5. Класифікацію реорганізації господарських організацій угруповано за юридичними та економічними критеріями. Виокремлено новий критерій поділу реорганізації на види *в залежності від фактично-юридичної підстави, яка зумовлює виникнення реорганізаційних відносин*: (1) реорганізація, яка базується на рішенні учасників або органу господарської організації; (2) реорганізація, яка базується на судовому рішенні; (3) реорганізація, яка базується на рішенні відповідних державних органів; (4) реорганізація, яка базується на нормі закону, та має альтернативно-імперативний характер.

6. Загальною ознакою злиття та приєднання господарських організацій виступає економічне призначення – укрупнення бізнесу. Спеціальними (відмінними) ознаками злиття господарських організацій виступають: 1) наявність одночасно двох процесів – створення та припинення господарських організацій; 2) припинення двох та більше господарських організацій шляхом спрощеної процедури ліквідації; 3) створення тільки однієї нової господарської організації; 4) кількісний склад суб'єктів: не менше двох, які припиняють свою діяльність, та лише один створений суб'єкт; 5) момент, з якого злиття вважається завершеним – з дати державної реєстрації припинення господарських організацій, що припиняються в результаті злиття. Спеціальними ознаками приєднання є: 1) наявність тільки процесу припинення господарської організації (господарських організацій); 2) припинення однієї чи більше господарської організації шляхом спрощеної процедури ліквідації; 3) включення майна, всіх прав та обов'язків до вже існуючої господарської організації; 4) кількісний склад суб'єктів: один та може бути більше, які припиняють свою діяльність; новий суб'єкт не створюється, наявність існуючої господарської організації; 5) момент, з

якого приєднання вважається завершеним – з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва господарської організації, до якої приєднуються.

Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства України із законодавством ЄС, національним законодавством держав-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції), а також законодавством Великої Британії та США щодо питань реорганізації в формі злиття та приєднання, дозволив сформулювати відповідні висновки та пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства з питань проведення злиття та приєднання господарських організацій. Обстоюється необхідність виваженого підходу до запозичення термінів під час формування національного господарського законодавства, в тому числі в сфері реорганізації господарських організацій.

7. Спеціальні (відмінні) ознаки поділу та виділу доводять самостійність зазначених форм реорганізації господарських організацій. Поділ характеризується такими спеціальними ознаками: 1) результатом є створення двох або більше господарських організацій; 2) припинення господарської організації, яка підлягає поділу, як самостійної юридичної особи; 3) момент завершення поділу – дата державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу. Виділу притаманні наступні кваліфікуючі ознаки: 1) результатом є створення однієї чи більше господарських організацій; 2) продовження існування господарської організації, з якої відбувся виділ частини майна, прав та обов'язків, як самостійної юридичної особи; 3) момент завершення виділу – дата державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника.

Правовими засадами поділу та виділу як форм реорганізації господарських організацій з урахуванням положень законодавства зарубіжних країн виступатимуть запровадження: (а) одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «поділ шляхом придбання», «виділ шляхом придбання»; (б)

нової додаткової форми реорганізації господарських товариств (для АТ, ТОВ/ТДВ) – «відділення».

8. Кваліфікуючими ознаками перетворення господарської організації виступають: 1) зміна організаційно-правової форми господарської організації; 2) припинення господарської організації; 3) створення нової господарської організації; 4) передання майна, прав та обов'язків іншій господарській організації- правонаступнику; 5) передача майна, прав та обов'язків на підставі передавального акту.

Ознаки організаційно-правової форми з їх поділом на: *майнові* та *організаційні*, які характеризують суб'єкта, дають всебічне уявлення про особливості його правового статусу. Зміни організаційно-правової форми відбуваються за рахунок відповідних змін в майнових та організаційних ознаках в межах передбачених законом вимог та умов відносно правового статусу тієї чи іншої господарської організації, на яку перетворюється суб'єкт, який знаходиться в процесі реорганізації.

Реорганізаційні моделі перетворення господарських організацій: а) систематизовано та виокремлено з одних організаційно-правових форм на інші; б) запропоновано узгодити із відповідними схемами застосування складних реорганізаційних форм. Виявлено особливості проведення реорганізації шляхом перетворення серед сільськогосподарських господарських організацій.

9. Серед складних реорганізаційних форм виокремлено наступні: (1) подвійна (складана) реорганізація (одночасне застосуванням різних форм реорганізації); (2) змішана реорганізація (одночасна участь двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах); (3) комбінаторна реорганізація (одночасне застосуванням подвійної/складної реорганізації та змішаної реорганізації).

Ефективне застосування складних реорганізаційних форм з урахуванням положень законодавства ЄС та зарубіжних країн здійснюється шляхом запровадження відповідних заборон: (а) одночасної участі товариства капіталів та товариства осіб; (б) участі господарської організації, що перебуває в стані ліквідації або неплатоспроможності; (в) участі АТ, статутний капітал якого не був повністю сплачений.

10. Процедура реорганізації господарських організацій виступає як юридичний склад – нормативно врегульованою сукупністю юридичних фактів (юридично значущих дій) – що визначається єдністю елементів з дотриманням послідовності їх виникнення, чітким розташуванням й твердїй залежності, котра спрямована на досягнення правового результату у вигляді настання правових наслідків (припинення та/або виникнення нової господарської організації (організацій)).

Етапи процедури реорганізації господарських організацій мають відповідне юридичне значення, виникають на різних стадіях існування та розвитку реорганізаційних правовідносин та угрупованні в наступні стадії: (1) легалізаційна стадія; (2) стадія реалізації; (3) завершальна стадія.

Порядок процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях розвитку реорганізаційних правовідносин конкретизується шляхом виокремлення обов'язкових та додаткових (факультативних) етапів в залежності від: суб'єктного складу (АТ), форми реорганізації (злиття, приєднання), існування умов (визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією та/або наявність податкового боргу при реорганізації юридичної особи).

11. Процедури дью ділідженс та комплаєнс виступають ефективними економіко-правовими інструментами в підготовчій та реорганізаційній процедурах, які характеризуються загальними (мета застосування, сфера застосування (призначення)) та відмінними ознаками (зміст процедури, застосування форм реорганізації, термін (час) застосування; обов'язковість застосування (легітимація)).

Due diligence («дью ділідженс») – ефективний економіко-правовий інструмент, який має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій; включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу, належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації. Застосування дью ділідженсу до початку проведення процедури реорганізації є запорукою ефективного проведення процедури реорганізації, зменшення можливих

ризиків, належного забезпечення прав та законних інтересів як суб'єктів, що реорганізуються, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів.

12. Теоретико-правові засади проведення конвертації акцій (часток, паїв) під час здійснення реорганізації господарських організацій систематизовано шляхом угруповання відповідних норм-дозволів та норм-заборон.

Виокремлено базові засади (умови) конвертації акцій (часток, паїв), відповідні заборони проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних відносинах за участі господарських організацій (господарських товариств та виробничих кооперативів). З метою узгодження та конкретизації окремих положень щодо конвертації акцій (часток) під час проведення реорганізації господарських товариств, зокрема акціонерних товариств, запропоновано внести відповідні доповнення в Закон про АТ 2022 року.

13. Правова природа актів, в котрих містяться умови злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення та які укладаються під час проведення процедури реорганізації, є договірною. Найбільш оптимальним і адекватним позначенням цих актів пропонується поняття «реорганізаційні договори», як узагальнюючого терміну. Задля єдиного застосування термінології в законодавство запропоновано ввести наступні договірні конструкції реорганізаційних договорів: «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення».

Виокремлені ознаки реорганізаційних договорів дозволили віднести їх за своєю галузевою приналежністю до господарсько-правових договорів, котрі мають організаційно-господарський характер; відносяться до договорів загальноцільового типу за характером опосередкованих економічних відносин та правовим результатом поряд із суміжними договорами (договорами про спільну діяльність (договорами простого товариства), договорами про створення господарського товариства, установчими договорами).

Визначені спільні та відмінні ознаки договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ та договорів про перетворення дозволили виокремити їх в самостійну групу договорів – «реорганізаційні договори». Окремі положення щодо поняття

реорганізаційних договорів, видів реорганізаційних договорів (договори про злиття/приєднання, договори про поділ/виділ, договори про перетворення), змісту (істотних умов) вказаних видів реорганізаційних договорів визначено в запропонованому проєкті Закону «Про реорганізацію господарських організацій».

14. Спеціальні корпоративно-правові способи захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій систематизовано в залежності від форм захисту (юрисдикційної (виключно судової) та неюрисдикційної (у вигляді самозахисту)). В межах судової форми захисту застосовуватимуться наступні: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, умов поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм). В межах несудової форми захисту – самозахист корпоративних прав шляхом пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ).

15. Враховуючи економічну доцільність реорганізації, захист прав та законних інтересів кредиторів необхідно здійснювати шляхом: застосування таких видів забезпечення виконання зобов'язань, які існують в ЦК України (укладенням договорів поруки, гарантії, застави); припинення або дострокове виконання зобов'язання під час проведення реорганізації тільки за наявності доказів у судовому порядку щодо реальності загрози інтересам кредиторів. При цьому кредитори усіх господарських організацій, що реорганізуються, у тому числі й тих суб'єктів, які у разі реорганізації не припиняються (у формах приєднання та виділу) повинні мати рівні можливості захисту своїх прав та законних інтересів. З урахуванням аналізу чинного вітчизняного законодавства, законодавства Європейського Союзу та національного законодавства країн-членів ЄС пропонується запровадження комбінованої системи захисту прав та

законних інтересів кредиторів під час реорганізації господарських організацій у формі поділу.

16. Оспорювання реорганізації – це *процес*, відповідний стан (в якому знаходяться суб'єкти реорганізаційних правовідносин та має місце наявність спору щодо законності проведеної реорганізації), *зовнішньою складовою* якого виступають процедурні заходи (оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, скасування реорганізації), а *внутрішньою складовою* – змістовне (матеріальне) наповнення і як належний та ефективний засіб правового захисту – визнання процедури реорганізації недійсною.

17. Оспорювання реорганізації, яка проведена із порушеннями закону, здійснюється шляхом визнання недійсними відповідних актів-документів, котрі опосередковують проведення процедури реорганізації та тягнуть правові наслідки. З урахуванням актів-документів, які опосередковують процедуру проведення реорганізації, та підлягають визнанню недійсними у разі порушення або недотримання норм з проведення процедури реорганізації, виокремлено відповідні підстави визнання процедури реорганізації недійсною.

Оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації, відбувається шляхом визнання таких документів недійсними у спосіб, який застосовується для визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію. Передавальний акт та розподільчий баланс, як документи бухгалтерської звітності, оспорюються не як самостійні документи, а в межах частини рішення загальних зборів учасників (акціонерів), і на порядок їх оскарження розповсюджуються правила щодо оскарження рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію.

18. Правовими наслідками визнання реорганізації недійсною в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків виступатимуть наступні: (1) *якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити* – повернення суб'єктів реорганізації в первинне попереднє майнове та організаційне становище; (2) *якщо недоліки реорганізації є неістотними*

та такими, що можуть бути виправленими – без повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення, усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чиї права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдошева С. Б. Інтеграційні процеси в промисловості. *Злиття & поглинання*. 2008. № 1. С. 68–71.
2. Аветисян М. Р. Організаційно-правова форма господарювання : автореф. на здобут ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.04 : господарське право; господарсько-процесуальне право. Вінниця, 2019. 18 с.
3. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19-24.
4. Адамович О. В. Ліквідація юридичних осіб за цивільним законодавством України : дис. на здобут. ступ. доктор. філософії права, 081 «Право». Київ, 2021. 227 с.
5. Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб./за ред. В. С. Щербини. К. : Юрінком Інтер, 2012. 528 с.
6. Актуальні проблеми теорії держави та права : навчальний посібник /Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін., за заг. ред. Є. О. Гіди. К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2010. 260 с.
7. Андрущак Є. Реорганізація як ефективний засіб вирішення проблеми банкрутства підприємств. *Регіональна економіка*. 2002. № 1. С. 83-89.
8. Антошкіна В. К. Тлумачення за особливої форми реалізації правових норм (правозастосування). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 12-15.
9. Апанасенко К. І. До питання про примусову ліквідацію господарських організацій за рішенням суду. *Молодий вчений*. 2014. № 8. С. 172–178.
10. Басов А. В. До питання про визначення поняття «Юридична процедура». *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Право. 2011. № 2. С. 17-22.
11. Баюра Д. О. Реструктуризація підприємств: навч. посіб. К. : Київський університет, 2005. 209 с.

12. Безус А. М., Шафранова К. В., Шевчун М. Б. Застосування процедури дью ділідженс як важеля зменшення інформаційних ризиків при здійсненні емісії цінних паперів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 50-53.
13. Беляневич О. А. Господарський договір та способи його укладання. К.: Наук. думка. 2002. 280 с.
14. Беляневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: дис. на здобут. наук. докт. ...юрид. наук за спец. 12.00.04. «господарське право; господарське-процесуальне право». К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. 2006. 569 с.
15. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
16. Беляневич О. А. Питання правонаступництва при реорганізації суб'єкта господарювання шляхом злиття. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2017. № 5. С. 5-15.
17. Беляневич О. А. Поняття правонаступництва при реорганізації суб'єкта господарювання шляхом злиття. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики «Координата». URL: <https://coordynata.com.ua/pitanna-pravonastupnictva-pri-reorganizacii-subekta-gospodaruvanna-slahom-zlitta> (дата звернення: 09.11.2023).
18. Беляневич О. А., Подцерковний О. П. Скасування Господарського кодексу – небезпечна законодавча ініціатива. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики «Координата». Модернізація господарського законодавства. 24.02.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/skasuvanna-gospodarskogo-kodeksu-nebezresna-zakonodavca-iniciativa> (дата звернення: 23.01.2023).
19. Белявский С., Вошило Д. Недобросовестная реорганизация должника: как от нее защититься. URL: <https://ilex.by/nedobrosovestnaya-reorganizatsiya-dolzhnika-kak-ot-nee-zashhititsya/> (дата звернення: 09.03.2023).
20. Бігняк О. В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 408 с.

21. Бобкова А., Захарченко А. Види організаційно-господарських відносин. *Право України*. 2019. № 8. С. 65-80.
22. Бондар В. Методичні засади експертизи правового та фінансового становища компанії при складанні звіту Due Diligence. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 8. С. 23-28.
23. Бондар Н. М. Поняття та види реорганізації підприємств. Бізнес-консультант, консалтингова компанія (15.11.2011 р.). URL: <https://www.education.ua/blog/4601/> (дата звернення 09.03.2023).
24. Большая советская энциклопедия : в 30 т. Глав. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М. : Сов. энцикл., 1969-1978. Т. 30. 1978.
25. Боренков А. Що таке Due diligence і чому це важливий етап угоди/Корпоративне право. M&A. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/217795_shcho-take-due-diligence--chomu-tse-vazhliivy-etap-ugodi (дата звернення: 01.11.2023).
26. Булович Т. В. Due diligence як елемент санаційного аудиту. *Сталий розвиток економіки*. 2010. №3. С. 210-213.
27. Вакарюк Л. В. Правові засоби як складова частина правового режиму з позицій інструментальної теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 15-18.
28. Валитов С. С. Конкурентное право Украины. Донецк : Норд-Пресс, 2005. 382 с.
29. Вартянян А. М. Гражданско-правовое регулирование реорганизации юридического лица в Республике Беларусь и Украине. *Університетські наукові записки*. 2016. № 58. С. 58-68.
30. Васильченко, З. М., & Доманецький, І. В. (2014). Капіталізація банків України: сучасний стан та проблеми нарощення. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1 (14), 3–10. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v1i14.25062> (дата звернення: 14.09.2023).
31. Ваулин В. П. Правовое регулирование реорганизации коммерческих организаций. *Право Беларуси*. 2006. № 2 (134). С. 41-45.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. VIII. К. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

33. Венедиктов А. В. Слияние акционерных компаний. Петроград : Петрогр. политехн. ин-т имп. Петра Великого, 1914. 387 с.
34. Венедиктова І. В. Роль інтересу в поділі права на приватне і публічне. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3 (39). С. 61-68.
35. Вербов С. В. Угоди зі злиття та поглинання у банківській сфері. *Адміністративне судочинство*. 2012. № 1-2. С. 280-283.
36. Вербов С. В. Регулювання угод зі злиття та поглинання в приватному праві : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. 188 с.
37. Виговський О. Правова природа конвертації цінних паперів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Міжнародні відносини. 2015. № 1 (43). С. 67-70.
38. Використання Due Diligence в обґрунтуванні передінвестиційних рішень у секторах національної економіки: колективна монографія / Балджи М. Д., Доброва Н. В., Карпов В. А. [та ін.]. Одеський національний економічний університет. Одеса : ПромАрт, 2018. 335 с.
39. Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів / М. В. Вилегжаніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../6.pdf. / (дата звернення: 12.02.2023).
Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. № 1. С. 35-40.
40. Висіцька І. Виділ не є реорганізацією: значення висновків Об'єднаної палати ВС для орендарів. *Землевпорядний вісник*. 2020. № 12. URL: https://vysitska.com/2021/01/14/виділ-не-є-реорганізацією-значення-ви_ftn2 (дата звернення: 05.07.2023).
41. Висіцька І. Перетворення підприємства: важливі нюанси. *Все про бухгалтерський облік*. № 20 (за 26.02.2021). С. 3. URL: <http://vysitska.com/2021/08/05/> (дата звернення: 26.07.2023).

42. Височіна Л. В. Особливості проведення різних видів реорганізації підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 12. Частина 1. С. 163-167.
43. Винник О. М. Проблемы правового обеспечения реализации интересов различных групп акционеров в акционерном обществе. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1999. № 6. С. 6-8.
44. Вінник О. Захист інтересів у процесі здійснення підприємницької діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 1997. № 9. С. 14-19.
45. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. [для студ. Вищ. навч. закл.]. К. : Прав. Єдність, 2009. 766 с.
46. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах. Проблеми правового забезпечення. К. : Атіка, 2003. 351 с.
47. Вінник О. М. Господарське право. Курс лекцій. К. : Атіка, 2005. 624 с.
48. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. 240 с.
49. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право. К. : Атіка, 2000. 543 с.
50. Вовк С. Стратегії ТНК: злиття і поглинання. *Журнал європейської економіки*. 2013. № 12 (1). С. 28-41.
51. Волинка К. Г. Теорія держави і права : Навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
52. Волощук Л. О., Сирцева С. В. та ін. Теоретичні засади дью ділідженсу як різновиду аудиторсько-консалтингових послуг. Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». Одеса (10-12 листопада 2021 р.) С. 113-117. (С. 115). URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13571/1/tezy-1-105-109.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
53. Волощук Л. О., Драгомир Д. В. Необхідність процедури дью-ділідженс в сучасному середовищі: процес, класифікація. С. 150-153 (С. 152). Тези XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України (в умовах воєнного стану та поствоєнний період)». Одеса, 10-12 листопада 2022 р. URL:

<https://economics.net.ua/files/science/oblik/2022/Tezy.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).

54. Всеукраїнська науково-практична конференція «Рекодифікація цивільного законодавства і системи права України в контексті євроінтеграційних процесів» 8-9 листопада 2019 року. URL: <https://unba.org.ua/news/4883-vidbulasya-vseukrains-ka-naukovo-praktichna-konferenciya-rekodifikaciya-civil-nogo-zakonodavstva-i-sistemi-prava-ukraini-v-konteksti-evrointegracijnih-procesiv.html> (дата звернення 02.02.2023); Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова, присвячені актуальним проблемам модернізації та рекодифікації господарського законодавства: круглий стіл 20.07.2021 р. URL: <https://www.iepd.kiev.ua/?p=12538> (дата звернення: 02.02.2023); Організація розвитку суддівського самоврядування України. Резолюція учасників круглого столу з обговорення законопроекту № 6013 (Круглий стіл на тему «Законопроект 6013: підстави та наслідки скасування Господарського кодексу в умовах війни» 16 листопада 2022 р., Одеса). URL: <http://arssu.org.ua/archives/1643> (дата звернення: 02.02.2023); Експертне обговорення «Оновлення цивільного законодавства: досвід застосування» 17 січня 2023 року URL: <https://ndi.academy/pres-reliz/> (дата звернення: 02.02.2023).
55. Гаврилюк А. М. Правовий інститут: передумови, підстави та шляхи формування. *Актуальні проблеми держави і права*, 2004. Вип. 22. С. 101-106.
56. Гаврилюк В. М. правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 20 с.
57. Гаврилюк В. М. правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2014. 226 с.
58. Гайдук К. В., Мерзликіна Г. С. Основы функциональной реструктуризации организации в условиях кризиса. URL: www.smartcat.ru/Management/SunkCosts.shtml (дата звернення: 02.03.2023).

59. Гамма Т. М. Особливості та перспективи розвитку ринку М&А в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. Випуск 1 (5). Серія Економіка. С. 107-112.
60. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії і практики : монографія / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. К., 2019. 406 с. С. 310-311.
61. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств : дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04. Київ, 2020. 466 с.
62. Герасименко А. Г. Політика держави щодо злиття підприємств: напрямки реалізації і вдосконалення. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України*. 2004. №4 (13). С. 16–21.
63. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, ознаки та особливості захисту : автореф. дис. на здобут. ступ. канд. ... юрид. наук : 12.00.03. Київ. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. 23 с.
64. Головацька С. І., Курак А. І. Забезпечення майбутніх витрат і платежів у процесах «Дью Ділідженс» та управління ризиками підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 394-398.
65. Гончар И. Due Diligence – знать все! Относительно новый вид услуг в Украине – юридический аудит станет незаменим? *Юридическая практика*. 2007. № 18 (488).
66. Гончаренко А. А. Комплексна діагностика банку: сутність, види, особливості проведення. *Фінанси, облік і аудит*. 2009. № 14. С. 51–58.
67. Гончарова О. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як спосіб підвищення ефективності управління. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=943> (дата звернення: 18.10.2022).
68. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. К. : Центр учбової літератури, 2009 264 с.
69. Горбунова Л. М. Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2005. 219 с.

70. Господарське право України / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана, Є. М. Білоусова. Х. : Право, 2005. 382 с.
71. Господарське право : навч. посіб./ під ред. О. М. Вінник. К. : Правова єдність, 2009. 766 с.
72. Господарське право: підручник / за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. Х. : Право, 2012. 696 с.
73. Господарське право України : підручник : у 2 ч. / [Андрєєва О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетьманец О. П. та ін.]. Х. : Харк. нац.ун-т внутр. справ, 2014. Ч. 1. 340 с.
74. Господарське право : практикум / А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю. О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. 592 с.
75. Господарське право (Загальна частина): підручник / за ред. В. С. Щербини, В. В. Рєзнікової. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. 588 с.
76. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
77. Господарський процесуальний кодекс України: Закону України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
78. Готинян-Журавльова В. В. Короткий словник з логіки до тем: «Поняття», «Судження», «Дедуктивні умовиводи». Навчально-методичний посібник / В. В. Готинян-Журавльова. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. 58 с.
79. Гражданский Кодекс УССР от 16 декабря 1922 года. *Собр. Узак. УССР*. 1922. № 55. Ст. 780. (ЦК УРСР від 16. 12. 1922 року. URL : <http://deminov.dp.ua/grazhdanskoe-pravo-i-process/ck-codecs-ussr-1922> (дата звернення: 29.10.2021)).
80. Гражданский кодекс Украинской ССР : Закон УССР от 18 июля 1963 года. *Ведомости Верховного Совета УССР*. 1963. № 30. Ст. 463.
81. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 724 с.

82. Гула О. Перетворення приватного підприємства на приватне товариство: шляхи вдосконалення організаційно-правової форми підприємництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 4. С. 82-84.
83. Гуцаленко Л. В. Адаптивна система обліку і контролю результатів діяльності сільськогосподарських підприємств : монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 372 с.
84. Гуцаленко Л. В. Due diligence: еволюція та генезис сутності. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки та практики*. 2017. № 12. С. 21-29.
85. Давидова І. В. Особливості двосторонньої реституції як наслідку визнання правочину недійсним за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія Право. Випуск 23. Частина І. Том 1. С. 186-189.
86. Даценко Г. В. Операційний дью ділідженс, як невід'ємна складова загальної процедури дью ділідженс. Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю : зб. наук. пр. XI всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Вінниця, 23 берез. 2023 р. Ч. 1. Вінниця : Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ, 2023. 30 с. (С. 7-9). URL: <http://vtei.com.ua/doc/2023/konf2203/1/2.pdf> (дата звернення: 11.11.2023).
87. Деякі аспекти М&А в Україні. *Правовий тиждень*. 12.05.2023 р. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120523> (дата звернення: 10.09.2023).
88. Директива ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14 червня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17#n699 (дата звернення: 12.06.2023).
89. Дорош Н. І. Комплексна аналітична перевірка підприємства. *Економічні науки*. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (1). С. 355-361.
90. Дорошенко Л. М. Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 542 с.
91. Дяченко С. В. Правове забезпечення припинення юридичної особи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ : Міжрегіональна академія управління персоналом, 2012. 252 с.

92. Економіка підприємства: [Підручник] / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. К. : КНЕУ, 2001. 528 с.
93. Економіка підприємства: [Підручник] / За заг. ред. Й.М. Петровича. Львів : "Новий Світ-2000", 2004. 680с.
94. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління (Звіт підготовлений у рамках проекту «Економічний компонент Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: професійний аналіз та публічна дискусія») / Під ред. Бураковського та В. Мовчан. Київ: Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2014. 141 с.
95. Євстаф'єв С. М. Реорганізація інституційних одиниць шляхом злиття та поглинання: економічна сутність та причини. *Економіка та управління підприємствами*. 2019. № 38-1. С. 164-169.
96. Єфименко А. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері регулювання діяльності та бухгалтерської звітності товариств. *Юридичний журнал*. 2002. № 3. С. 23-26.
97. Єфименко А. Регулювання припинення (реорганізації) та ліквідації юридичних осіб за проектом Цивільного кодексу України. *Право України*. 2002. № 10. С. 77-82.
98. Жаровська І. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 3-6.
99. Жеков Д. Понятіе реорганизации юридического лица: законодательный и доктринальный подходы. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2014. № 4. С. 105–108.
100. Жеков Д. В. Поняття реорганізації юридичної особи: законодавчий та доктринальний підходи. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип. 17. С. 41-45.
101. Жеков Д. В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 20 с.

102. Живко З. Б., Пушак Я. Я. Поглинання та рейдерство в ринковій економіці: навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 304 с.
103. Жорнокуй Ю. М. Окремі питання договорів про реорганізацію юридичної особи. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С. 195-204.
104. Жорнокуй В. Г. Сутність реорганізації юридичної особи з позиції визнання виділу одним з її видів. *Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUIA*. 2022. № 2 (97). С. 48-58.
105. Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації: автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса. Одеська національна юридична академія, 2010. 19 с.
106. Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації: дис. на здобут. ступ. канд юрид. наук за спец. 12.00.03 : цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса : Одеська нац. юрид. академія, 2010. 222 с.
107. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
108. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.
109. Загребельний О. М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. *Теорія та практика державного управління*. 2012. № 3 (38). С. 464-469.
110. Задихайло Д. В., Кібенко О. Р., Назарова Г. В. Корпоративне управління : навч. посібник. Х : Еспада, 2003. 687 с.
111. Закон Казахстану «Про акціонерні товариства» від 13.05.2003 р. № 415-ІІ. (з відповідними змінами та доповненнями в ред. від 24.11.2021 р.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039594 (дата звернення 23.02.2023).

112. Закон Казахстану «Про виробничий кооператив» від 05.10.1995 р. № 2486 (з відповідними змінами та доповненнями в ред. від 24.11.2021 р.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003955 (дата звернення 23.02.2023).
113. Закон Казахстану «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідністю» від 28.04.1998. № 220-I (з відповідними змінами та доповненнями в ред. від 24.11.2021 р.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009179&pos=5;-106#pos=5;-106 (дата звернення 23.02.2023).
114. Закон Латвії «Про кооперативні товариства» від 12.04.2018 р. (з відповідними та доповненнями в ред. від 30.05.2019 р.). URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/Zakon-Latvii-o-kooperativnih-obschestvah.pdf> (дата звернення 23.02.2023).
115. Закон Литви «Про акціонерні товариства» від 13.07.2000 р. № VIII-1835. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=7cihrgzbv&documentId=TAIS.111441&category=TAD> (дата звернення 23.02.2023).
116. Закон Литви «Про невеликі товариства» від 29.06.2012 р. № XI-2159. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/94759/111308/F115352982/LTU94759.pdf> (дата звернення 23.02.2023).
117. Закон Республіка Молдова «Про підприємництво та підприємства» від 03.01.1992 р. (з відповідними змінами та доповненнями) https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17145&lang=ru (дата звернення 23.02.2023).
118. Закон Республіка Молдова «Про акціонерні товариства» від 02.04.1997 р. № 1134-XIII (з відповідними змінами та доповненнями). URL: http://old.cnpf.md/file/BazaNormativa/acte_legis_normat/Valori_Mobiliare/LEGEA%20SA%20ru.pdf (дата звернення: 23.02.2023).
119. Закон Республіка Молдова «Про виробничі кооперативи» від 25.04.1992 р. № 2002. URL: https://lege.md/ru/download_act/o_proizvodstvennyih_kooperativah (дата звернення: 23.02.2023).

120. Закон Республіка Молдова «Про підприємниці кооперативи» від 12.04.2001 р. № 73 (з відповідними змінами та доповненнями). URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110496&lang=ru (дата звернення: 23.02.2023).
121. Заморська Л.І. Інститут права як вираження правової нормативності та його властивості. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної наук.конф. проф-викл. та аспірант. Складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)/відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ «ОЮА». Півд. Регіон. Центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 79-81.
122. Заяць Н. Сутнісна характеристика правових засобів у механізмі правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 202-205.
123. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правовий аспект): монографія / За заг. ред. В. В. Луця. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.
124. Зеліско А. В. Історичні передумови формування непідприємницької природи споживчих товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 6. С. 41 – 46.
125. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. 445 с.
126. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: дис. ...д-ра юрид. Наук: 12.00.03/Навчально-науковий юридичний ДВНЗ «прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака національної академії правових наук України. Івано-Франківськ. Київ, 2017. 569 с.
127. Знаменский Г. Л. Хозяйственный механизм и право /АН УССР. Ин-т экономики пром-ти. Отв. ред. В. К. Мамутов. К. : Наук.думка, 1988. 160 с.
128. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. К. : Наук. думка, 1996. 63 с.

129. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 36 с.
130. Зозуляк О.І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака національної академії правових наук України. Київ, 2017. 475 с.
131. Зоркін А. Якими мають бути принципи повоєнної відбудови України? *Діло*. 2022. URL: <https://delo.ua/uk/energetics/yakimi-mayut-butiprincipirovojennoyi-vidbudovi-ukrayini395216> (дата звернення: 21.11.2023).
132. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2008. 18 с.
133. Зубатенко О. М., Шелухін М. Л. Припинення суб'єктів господарювання: монографія / Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, Донецький ун-т економіки та права. Донецьк: ДонУЕН, 2008. 213 с.
134. Зудіхін О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 : цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 205 с.
135. Ільчук П. Г., Коць О. О., Кудь А. О. Теоретичне трактування категорії «капітал» та капіталізація» у банківській діяльності. *Гроші, фінанси, кредит*. 2020. № 2 (50). С. 125-131.
136. Кабмін приєднав Фонд соціального страхування до ПФУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3641973-kabmin-priednav-fond-socialnogo-strahuvanna-do-pfu.html> (дата звернення: 05.09.2023).

137. Калітенко Д. О. Комплексний аналіз фінансової звітності (Due Diligence) як стратегічний імператив корпоративного управління. *Фінанси, облік і аудит*. 2018. Вип. 2 (32). С. 308-328.
138. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. К. : Українська книга, 2000. 480 с.
139. Керімов В. В. Дью-ділідженс як спеціальна процедура аудиту інтелектуальної власності та як об'єкт інтелектуальної власності. *Економіка та управління: проблеми, рішення*. 2014. №3 (27). С. 47-51.
140. Касич А. О., Яковенко Я. Ю. Дью Ділідженс як ключовий інструмент аналізу доцільності інвестування. *Облік і фінанси*. 2015. № 4 (70). С. 92-97.
141. Кибенко Е. Р. Относительно определения понятия «реорганизация»: сравнительная характеристика права Украины и Европейского Союза URL: <http://ilf-ua.com/ru/publications/articles/docshow/113/> (дата звернення: 01.09.2023).
142. Кибенко Е. Р. Корпоративное право в Украине. Х. : Эспада, 1999. 480 с.
143. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Х. : Страйд, 2005. 432 с.
144. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.04. Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2006. 526 с.
145. Кіпа М. О. Сутність та напрями реструктуризації підприємства. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 64-71.
146. Кириченко О. А., Ваганова Е. В. Деякі аспекти злиття та поглинання компаній у світлі побудови нової інтеграційної системи економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 2. С. 45–56.
147. Ключові правові позиції Верховного Суду у вирішенні корпоративних спорів та спорів щодо цінних паперів у 2022 році. 32 с. // Верховний Суд України : офіц. веб-сайт. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KGS_2023_02_10%20\(1\).pdf?fbclid=IwA](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KGS_2023_02_10%20(1).pdf?fbclid=IwA)

R3sYW23OayIArAcIywzflxJnDBJguVbsIG_pYY9cqG6SgmyJmq6Cb6-Bek (дата звернення: 04.10.2023).

148. Коваленко Н. В. Реінжиніринг бізнес-процесів як інструмент розвитку підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-84>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/958/916> (дата звернення: 18.10.2022).
149. Коваль А. Оспаривание реорганизации АО. *Юридическая практика*. 2005. № 6 (372). 08.02.2005 р. С. 16-17.
150. Коваль І. Ф., Щербакова Н. В. Щодо застосування поняття «організаційно-правова форма» в Господарському кодексі України. *Форум права*. 2015. № 3. С. 107-112.
151. Коваль І. Ф., Щербакова Н. В. Теоретико-правові аспекти захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4 (302). С. 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.05>
152. Ковальов І. В. Перетворення акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.04 : господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2014. 28 с.
153. Ковальов І. В. Перетворення акціонерних товариств : дис. на здобут. ступ. канд. юрид. наук за спец. : 12.00.04 : господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2014. 172 с.
154. Ковальський А. Щодо недійсності правочину. Постанова Іменем України 06 Липня 2022 Року м. Київ Справа № 299/4116/19. Провадження № 61-3039св22. *Юридична практика*. 18.07.2022. URL: https://yuricom.com/legal_practice/shcho-do-nedijsnosti-pravochynu-postanova-imenem-ukrainy-06-lypnia-2022-roku-m-kyiv-sprava-299-4116-19-provadhennia-61-3039sv22/ (дата звернення: 04.10.2023).
155. Коверзнев М., Коверзнева Г. Правовий аспект реорганізації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 29-31.

156. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
157. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 року № 322-VIII. *Верховна Рада УРСР*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top> (дата звернення: 11.02.2023).
158. Кодекс комерційних товариств Польщі (Kodeks spółek handlowych) від 15 вересня 2000 року <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000941037/U/D20001037Lj.pdf> (дата звернення: 08.07.2023).
159. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст.74.
160. Козаченко Г. О. Формування механізму стратегічного управління великими виробничо-фінансовими системами промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.01 «Економіка промисловості». Донецьк : Інститут економіки промисловості НАН України, 1998. 35 с.
161. Козіна М. В. Сутність та значення поняття професійний спортсмен. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 264-271.
162. Кологойда О. В. Господарсько-правове регулювання фондових відносин в Україні : монографія. К. : Ліра-К, 2015. 704 с.
163. Кологойда О. В., Стафійчук В. В. Процедура примусового продажу акцій (squeeze-out): законодавство та практика правозастосування. *Право України*. 2018. № 6. С. 111-131.
164. Кологойда О. В., Гарагонич О. В., Дорошенко Л. М. Корпоративне право Європейського Союзу : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 392 с.
165. Коломієць-Людвіг Є. П. Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ: Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2014. 232 с.
166. Коломійцева О. В. Мотиви та причини процесів злиттів та поглинань підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6 (132). С. 142-149.

167. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юріком Інтер, 2011. 576 с.
168. Коломоєць Т. О. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу: монографія / Т.О. Коломоєць, С.В. Грищак; М-во освіти і науки України, Запор. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Д. : НГУ, 2013. 164 с.
169. Комерційний кодекс Естонії від 15.02.1995 р. (з відповідними змінами та доповненнями на 01.07.2022 р.). URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/2001.07.2022.pdf> (дата звернення 23.02.2023).
170. Комерційний Закон Латвії від 04.05.2000 р. (з відповідними змінами та доповненнями в ред. від 29.12.2020 р.). URL: <https://www.baltikon.lv/taxes/kommercheskij-zakon/> (дата звернення 23.02.2023).
171. Кондратенко Д. В., Мужилівський В. В. Due Diligence як комплексна система захисту від підприємницьких ризиків та побудови стратегії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 52. С. 37-45.
172. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
173. Конституція України: Закон України, прийнятий на 5-й сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
174. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», .2020. 128 с.
175. Копилюк О. І., Штангрет А. М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: [Навчальний посібник] / О. І. Копилюк, А. М. Штангрет. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 168 с.
176. Король С. Екологічний Due Diligence – мейнстрім у страхуванні. *Економічний аналіз*. 2022. Том 31. № 1. С. 257-263.

177. Короєд С. О. Проблема правонаступництва в цивільному і господарському судочинстві при реорганізації (злитті) юридичних осіб. *Судова апеляція*. 2016. № 2 (43). С. 55–60.
178. Корпоративне право ЄС : навч. посіб. / Т. В. Шашихіна, О. М. Бірюков, А. Г. Бобкова, О. С. Янкова; Прогр. Тасіс Європ. Союзу в Україні. Київ : ІМВ КНУ ім. Т.Шевченка, 2004. 170 с.
179. Корпоративне право Польщі та України : монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.
180. Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
181. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук [та ін.]; за заг. ред. В. А. Васльєвої. Х. : Право, 2018. 616 с.
182. Корпоративне право : навчальний посібник /О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко [та ін.]; за заг.ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.
183. Корпоративні спори: правові позиції Верховного суду та коментарі науковців. / за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2019. 280 с.
184. Корягіна С. В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Лівів : Вид. НУ «Львівська політехніка», 2004. 21 с.
185. Коссак В. М. Правова природа відносин у разі виходу учасника з господарського товариства. Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ): Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред.

- кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Сарақун. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 25-29.
186. Коструба А. Правозастосування – форма реалізації права досвід феноменологічного аналізу (цивілістичний аспект). *Право України*. 2016. № 10. С. 149-159.
187. Кочергина Е. А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства : монография. Х. : Основа, 2005. 236 с.
188. Кочергіна К. О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Харків, 2005. 23 с.
189. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень. К. : Юрінком Інтер, 2010. 237 с.
190. Кравчук К. Г. Теоретико-правові та практичні аспекти співвідношення правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України : дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 : теорія та історія держави і права; історія політичний і правових учень. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2019. 286 с.
191. Кравчук В. Корпоративне право. К. : Істина, 2005. 720 с.
192. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія. Львів : Край, 2009. 464 с.
193. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2010. 38 с.
194. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Х. : Вища школа, 1983. 129 с.
195. Крижановський А. Ф., Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г., Скуріхін С. М., 3-14 Іванчук В. Є. Загальна теорія права та держави : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія», факультетів : ФЦГЮ, ФА, САФ [Електронне видання] / А.

- Ф. Крижановський, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, С. М. Скуріхін, В. Є. Іванчук. Одеса : Фенікс, 2022. 257 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16058> (дата звернення: 01.11.2022).
196. Кузнєцова І. О., Сокурєнко І. А. Стадії життєвого циклу малого підприємства: характеристика та специфіка прийняття управлінських рішень. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2019. № 1 (69). С. 179-188.
197. Кучєренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
198. Кучєренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : авторєф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2004. 30 с.
199. КГС ВС: Огляд за результатами вивчення судової практики: вирішення спорів, пов'язаних з обігом цінних паперів та реалізацією прав, які підтверджуються цінними паперами (рішення, внесені до ЄДРСР за 2018–2020 роки). 97 с. // Верховний Суд України : офіц. веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_30_04_2021.pdf (дата звернення: 04.04.2023).
200. Ландкоф С. Н. Товарищества и акционерные общества. Теория и практика. Харьков : Изд-во-Наркомюста УССР, 1926. 367 с.
201. Левицька Н. Нормативно-правовий інститут: розмежування з суміжними поняттями. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 4. С. 1-5.
202. Лега О. В., Гусарєнко Н. Ю. Due Diligence як метод мінімізації податкових ризиків. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств*: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції 13-14 травня 2021 р. Дніпро: ННІП. 2020. 151 с. – С. 96-99.
203. Лєпєх Л. Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ : Науково-дослідний

інститут публічного права, Національний університет «Львівська політехніка», 2019. 234 с.

204. Лиховчук В. М. «Due diligence» (Дью Дилидженс) в Україні: поняття, основні проблеми і можливі перспективи розвитку. Донецький національний університет. URL: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60324.doc.htm (дата звернення: 01.11.2023).
205. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія. Київ : КНЕУ, 2001. 580 с.
206. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 474 с.
207. Лукач І. В. Загальна характеристика способів захисту корпоративних прав. *Юридичний науковий електронний науковий журнал*. 2016. № 4. С. 68-70.
208. Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. К. : Вид-во Ліра-К, 2015. 432 с.
209. Майкут Х.В. Литовські Статути та їх застосування в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 1-9. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2008/08mkvzvuv.pdf (дата звернення: 25.09.2022).
210. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні / видавник НБУ. Київ, 2020. – 28 с. (С. 20) URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 25.09.2022)
211. Максименко І. Я. Злиття та поглинання як інструмент інноваційного розвитку: стан та перспективи в Україні. *Економічний вісник*. 2018. № 2. С. 43-50.
212. Мамалуй О. О. До питання визначення поняття «процедура» в податковому праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. 2018. № 35. Том 1. С. 85-87.

213. Мамутов В. К. Экономика и право: Сб. науч. трудов. К. : Юринком Интер, 2003. 544 с.
214. Марущак Я. С. Корпоративне право України ХХ століття як передумова сучасного етапу його розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 266–275.
215. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве. Киев : Издательство Киевского университета, 1955. 307 с.
216. Махінчук В. М. Регулювання підприємницьких відносин в Україні у 1918-1928 роках: ретроспективний погляд. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С. 43-55.
217. Мелех Л. В., Круць К. І. Проблематика правового регулювання корпоративних правовідносин: перспективи використання законодавчого досвіду Європейського Союзу в правовому полі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 102 – 108.
218. Мельник О. Г. Фактичні склади як система юридичних фактів, що є підставою виникнення та зміни правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 19-21.
219. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2004. 208 с.
220. Мельничук О. Ф. Реалізація права людини на освіту: сутність та механізм. *Бюлетень Міністерства України*. 2012. № 3. С. 23-29.
221. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків, затвер. Постановою Правління НБУ від 9 жовтня 2000 р. № 395. *Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності*. 2000. № 11. (втратили чинність від 27.06.2008 р. № 190).
222. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків : Бурун Книга, 2010. 336 с.
223. Мілаш В. С. Господарське право : курс лекцій: У 2 ч. Ч. 1. Х. : Право, 2008. 496 с.

224. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія. Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х. : ХНУМГ, 2014. 227 с.
225. Мовчан О. О. правонаступництво при реорганізації акціонерних товариств шляхом поділу та виділу. *Наукові записки*. 2006. Том 53. Юридичні науки. С. 97-101.
226. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правового акту підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 145–151.
227. Мотрук Т. В. Поняття та ознаки адміністративної процедури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 190-194.
228. Муравська Ю. В. Правова природа реорганізаційних договорів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 50. С. 438-444.
229. Муренко Н. Мінімізація ризиків для інвестора: для чого потрібен due diligence. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/220139_mnmzatsya-rizikv-dlya-nvestora-dlya-chogo-potrben-due-diligence (дата звернення: 01.11.2023).
230. Навроцький Д. Перетворення фермерських господарств у ТОВ: upgrade чи знищення (від 18.07.2023 р.). URL: <https://unba.org.ua/publications/8185-peretvorennya-fermers-kih-gospodarstv-u-tov-upgrade-chi-znishennya.html> (дата звернення: 02.08.2023).
231. Назаренко І. М., Орехова А. І. “Дью ділідженс”: сутність, призначення та послідовність проведення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2011. Вип. 20 (1). С. 360-366.
232. Назарова І. Я. Облік та розкриття інформації в умовах реорганізації підприємств: дис. ... канд. економ. наук за спец. 08.00.09 : бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2009. 202 с.
233. Назарова І. Принципи розкриття інформації при реорганізації підприємства шляхом виділу окремих підрозділів. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 4. С. 94-101.

234. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України. Національних змін до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 року № 59 та скасування нормативних документів»: від 28.05.2004 р. № 97. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.8682.0>
235. Наливайченко С. П., Шагурова Ю. С. Життєвий цикл організації та його роль у розвитку підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. Проблеми матеріальної культури. Економічні науки. 2011. № 214. С. 51-54.
236. Науковий експертний висновок до проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр № 6013 від 09.09.2021 р). URL:// <https://m.facebook.com/groups/2579880398912645/permalink/3481211282112881/> (дата звернення: 06.02.2023).
237. Науково-практичний коментар рішень та постанов арбітражних судів України. 1999. № 2. 280 с.
238. Наумович М. Недобросовестная реорганизация компаний и как от нее защититься: советы юриста. *Office Life* (23 ноября 2021 г.). URL: <https://officelife.media/article/colleagues-say/29276-nedobrosovestnaya-reorganizatsiya-kompaniy-dolzchnikov-i-kak-ot-nee-zashchititsya-sovety-yurista/> (дата звернення: 09.03.2023).
239. Нежива М. О. Аудит операцій зі злиття та поглинання в умовах інклюзивної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Економічні науки. 2018. Вип. 29. Част. 2. С. 177-180.
240. Нечипорук Л. В. Фінансовий бізнес-консалтинг в умовах інтернаціоналізації фінансової сфери. *New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / edited by authors*. 2nd ed. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2019. 528 p. (p. 296-312). DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-38> (дата звернення 23.08.2023).

241. Николина К. В. Юридична процедура: поняття, ознаки, види, місце в системі правових категорій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 : теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ : Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2011. 19 с.
242. Ничка Ю. Підзаконна правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, 2015. Випуск 61. С. 45–49.
243. Новий Закон про страхування підвищить прозорість, капіталізацію та стійкість страхового ринку URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-zakon-pro-strahuvannya-pidvischit-prozorst-kapitalizatsiyu-ta-stiykist-strahovogo-rinku> (дата звернення: 22.02.2023).
244. Об утверждении Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик: Закон СССР от 08.12.1961 года. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1961. № 50. Ст. 525.
245. Об утверждении Положения о научно-производственном объединении: Постановление Совета министров СССР от 30.12.1975 года № 1062. *СП СССР*. 1976. № 2. Ст. 13.
246. Об утверждении Положения о производственном объединении (комбинате): Постановление Совета министров СССР от 27.03.1974 года № 212. *СП СССР*. 1974. № 8. Ст. 38.
247. Об утверждении Положения о социалистическом государственном производственном предприятии: Постановление Совета Министров СССР от 04.10.1965 года № 731. *СП СССР*. 1965. № 19.20. Ст. 155.
248. Огляд практики розгляду трудових спорів, пов'язаних зі звільненням за п. 1 ст. 40 КЗпП, детально викладено у пункті 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р. № 9. *Дебет-Кредит (Галицькі контракти)*. 2008. № 29. Стор. 279.
249. Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <http://www.association4u.com.ua/images/components/comp1/> (дата звернення: 25.08.2023).

250. Огляд судової практики Вищого господарського суду України та Верховного Суду України з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції (VI. Економічна концентрація). URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5da/9ba/112/5da9ba1124597140684027.pdf>. 155 с. (дата звернення: 04.10.2023).
251. Однороженко Т. В. Причини та мотиви процесу злиття та поглинання у банківському секторі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №1. С. 103–105.
252. Околіта С. В. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання: дис. ...канд. наук : держ. упр: 25.00.02 / Українська Академія держ. управління при Президентові України. К., 2000. 178 с.
253. Окрема думка суддів К. М. Пількова, Ю. Л. Власова, М. І. Гриціва, О. Б. Прокопенка, О. М. Ситнік, О. С. Ткачука до постанови Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2022 у справі № 911/3135/20 (провадження № 12-10гс22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107719901>. (дата звернення: 11.10.2023).
254. Оксак А. О. Особливості ринку злиття та поглинання в Україні. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. Вип. 1. С. 454–462.
255. Окунев А. Проблема захисту кредиторів під час реорганізації підприємства-боржника. *Юридичний журнал*. 2003. № 10. С. 42-44.
256. Окунев О., Бойко О., Лукін С. Антикорупційний комплаєнс: посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. 2018. 177 с. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf> (дата звернення: 01.09.2023).
257. Олюха В. Г. Господарсько-правові засоби оптимізації капітального будівництва у сучасній Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 473 с.
258. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х. : Право, 2008. 224 с.

259. Основы гражданского законодательства ССР и республик: Закон СССР от 31 мая 1991 года // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1991. № 26. Ст. 733.
260. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навчальний посібник. К. : Кондор, 2006. 664 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5417.html> (дата звернення: 12.11.2022 р.).
261. Остапенко Ю. О. Шляхи удосконалення правового регулювання реалізації трудових прав працівників. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 330-337.
262. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія. За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. 194 с.
263. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія /За ред. А. О. Єпіфінова. Суми : УАБС НБУ, 2007. 286 с.
264. Панченко К., Климчук А. Due diligence по-українськи має бути особливо ретельним. Що треба розуміти, коли купуєш працюючий бізнес. *Журнал Forbes Ukraine*. 11 листопада 2021 рік. URL: <https://forbes.ua/money/ue-diligence-po-ukrainski-mae-buti-osobливо-retelnim-shcho-treba-rozumiti-koli-kupuesh-pratsyuuyuchiy-biznes-11112021-2763> (дата звернення 01.11.2023).
265. Перекладач Reverso Context. URL: <https://context.reverso.net/перевод/английский-украинский/ue+diligence> (дата звернення 01.11.2023).
266. Паризька Угода від 12 грудня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595 (Україна ратифікувала Паризьку угоду Законом України від 14 липня 2016 року № 1469-VIII).
267. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
268. Петров Є. В. Підстави припинення господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина I. Том 1. С. 204-208.

269. Петров Є. В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 82–85.
270. Петров Є. В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2014. № 7. С. 143-147.
271. Петров Є. В., Белуга Ю. М. Розрахунки у разі припинення господарських товариств, на прикладі реорганізації. *Юридичний вісник*. 2016. № 2 (39). С. 118-123.
272. Писемский П. Акционерные компании с точки зрения гражданского права. Москва: Типография Грачева и К. М. 1876. 229 с.
273. Підприємницький кодекс Казахстану від 29.10.2015 р. № 375-V. (із відповідними змінами та доповненнями в ред. від 28.02.2023 р). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854 (дата звернення 23.02.2023).
274. Повар П. Історія розвитку законодавства про ліквідацію підприємств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. № 77 – 78. 2007. С. 68 – 73.
275. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2009. 229 с.
276. Податковий Кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI 2011. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
277. Подцерковний О. П. Щодо проблем виключення з Господарського кодексу України дієвих норм забезпечення господарського правопорядку. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики «Координата». Модернізація господарського законодавства. 24.02.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/sodo-problem-viklucenna-z-gospodarskogo-kodeksu-ukraini-dievih-norm-zabezpecenna-gospodarskogo-pravoporadku> (дата звернення: 02.09.2023).

278. Подцерковний О. П. Концепція рекодифікації цивільного законодавства не має економічного обґрунтування. Правове забезпечення ринкових відносин в умовах громадянського суспільства: збірник наукових праць. Випуск 4. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2021. 190 с. С. 20-23.
279. Подцерковний О. П., Беяневич О. А. Ініціатива цивілістів щодо скасування Господарського кодексу – дестабілізація правового поля економіки. Цезор.НЕТ (від 01.09.2023). URL: https://censor.net/ua/resonance/3440808/initsiatyva_tsyvilistiv_schodo_skasuvannya_gospodarskogo_kodeksu_destabilizatsiya_ppravovogo_polya_ekonomiky (дата звернення: 02.09.2023).
280. Поколенко В. О., Дикий О. В., Іщенко Т. М., Савчук Т. В., Марчук Т. С. Концептуальні засади облікової політики підприємств інвестиційно-будівельної сфери України на шляху Євроконвергенції систем адміністрування. *Управління розвитком складних систем*. 2019. № 40. С. 174-182.
281. Покровский И. А. История римского права. Санкт-Петербург: Издание Юридического книжного склада «право», 1913. – XVIII. 572 с.
282. Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії : затв. Указом Президента України від 19 лютого 1994 року N 55/94. *Урядовий кур'єр*. 1994. 24 лют. (31-32).
283. Положення про Пенсійний Фонд України від 23 липня 2014 № 280. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2148251-polozhennya-pro-pensijnyj-fond-ukrayiny/> (дата звернення: 03.09.2023).
284. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників від 27.06.2008 р. № 189: Постанова НБУ. *Офіційний вісник України*. 2008. № 70. Ст. 2367.
285. Положення про особливості реорганізації інвестиційних фондів шляхом злиття або приєднання: Затверджено рішенням ДКЦПФР України від 5 листопада 1999 року № 228. *Офіційний вісник України*. 1999. № 51. Ст. 2574. (втратило чинність).

286. Положення про порядок подання та розгляду заяв про попереднє отримання дозволу Антимонопольного комітету України на концентрацію суб'єктів господарювання: затверд. Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 19.02.2002 р. № 33-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-02#Text> (дата звернення: 08.06.2023).
287. Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформацію про їх емісію під час реорганізації товариств: Затверджено рішенням ДКЦПФР України від 30 грудня 1998 року № 221. *Офіційний вісник України*. 1999. № 10. Ст. 398. (втратив чинність).
288. Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації дочірніх підприємств АТ від 01.12.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/npl15697-02#Text> (дата звернення: 07.07.2023).
289. Положение о порядке прекращения кооперативных организаций при их ликвидации, соединении и разделении: Постановление ЦИК и СНК СССР от 15 июня 1927 года. *Собрание законодательства СССР*. 1927. № 37. Ст. 371.
290. Положение о государственных промышленных трестах: Постановление ЦИК и СНК СССР от 29 июня 1927 года URL :// <https://docs.cntd.ru/document/901829723?marker=7DO0KD> (дата звернення: 05.12.2023).
291. Положение о порядке слияния, присоединения, разделения и ликвидации трестов и других хозяйственных организаций и выделения из их состава отдельных предприятий: Постановление ЦИК и СНК от 27 марта 1936 года *Собрание законодательства СССР*. 1936. № 18. Ст. 151.
292. Положение о порядке создания, реорганизации и ликвидации предприятий, объединений, организаций и учреждений: Постановление Совета министров СССР от 02.09.1982 года № 816. *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*. М.: Политиздат, 1983. Т. 14. С. 549-553.
293. Положение об акционерных обществах: Постановление ЦИК и СНК от 17 августа 1927 года. *Свод Законов СССР*. 1927. № 49. Ст. 500.

294. Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля : затв. Постановою Правління Національного банку України від 25.12.2023 р. № 184. *Офіційний вісник України*. 2024. № 11. Ст. 731.
295. Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків : затв. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 04.06.2004 р. № 913. *Офіційний вісник України*. 2004. № 25. Ст. 1676, код акту 29218/2004 (втратив чинність).
296. Попова А. Ю., Дукова А. Г. Нові тенденції в управлінні потенціалом підприємства на підставі реінжинірінгу бізнес-процесів та аутсорсингу. *Економіка промисловості*. 2009. № 3. С. 158-162.
297. Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання від 09.04.2013 р. № 520: Рішення НКЦПФР України. *Офіційний вісник України*. 2013. № 41. Ст. 1493.
298. Порядок перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 р № 802. *Офіційний вісник України*. 2012. № 65. Ст. 2663, код акта 63221/2012.
299. Посполітак В., Мовчан О. Поняття реорганізації акціонерних товариств за українським, німецьким та європейським правом. *Український правничий часопис (українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства)*. 2004. № 9 (14). С. 56-65.
300. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 р., судова справа № 805/4506/16-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74809464> (дата звернення: 04.04.2023)

301. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2018 р., судова справа № П/811/1296/17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C007568> (дата звернення: 04.04.2023).
302. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 травня 2019 р., судова справа № 2а10585/10/2670. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82188571> (дата звернення: 06.04.2023).
303. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 вересня 2020 р., судова справа № 907/29/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91555342> (дата звернення: 01.08.2023).
304. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 квітня 2020 р., судова справа № 925/1874/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88814677> (дата звернення: 30.08.2022).
305. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 р., судова справа № 910/5953/17 (12-98гс19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90111849> (дата звернення: 12.08.2023).
306. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 червня 2020 р., судова справа № 826/10249/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90111848> (дата звернення: 11.10.2023).
307. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 р., судова справа №910/23097/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98524290&red=100003764402e18ec7f3c52648b249b9d83cb4&d=5> (дата звернення: 01.10.2023).
308. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 р., судова справа № 916/964/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98524291&red=10000380ca67f77bc7a1ba5d361195b02bd77e&d=5> (дата звернення: 05.10.2023).
309. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 р., судова справа № 209/3085/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105325146&red=100003beffa11824d4dbf928ca8d7a7f5c9d4d&d=5> (дата звернення: 11.10.2023).

310. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 липня 2022 р., судова справа № 806/5244/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637710> (дата звернення 02.04.2023).
311. Постанова Великої Палати Верховного Суду про господарську юрисдикцію спору про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи, підстави касування, належного відповідача і способу уникнення пропуску строків позовної давності. URL: <https://forum.antiraid.com.ua/topic/14142-postanova-vp-vs-pro-gospodarsku-jurisdikciju-sporu-pro-skasuvannja-derzhavnoyi-rejestraciyi-pripinennja-juridichnoyi-osobi-pidstavi-skasuvannja-nalezhnogo-vidpovidacha-i-sposobu-uniknennja-propusku-strokov-pozovnoyi-davnosti/> (дата звернення: 11.10.2023).
312. Постанова Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р., судова справа №6-78цс13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-78cs13> (дата звернення: 01.10.2023).
313. Постанова Верховного Суду України від 11 травня 2016 р., судова справа №6-806цс16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS160444?an=1&ed=2016_05_11 (дата звернення: 01.10.2023).
314. Постанова Верховного Суду України. Постанова від 01 червня 2016 р., судова справа № 920/1771/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58636086> (дата звернення: 01.10.2023).
315. Постанова Верховного Суду України від 30 листопада 2016 р., судова справа № 910/31110/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vsu_vid_30_11_2016_roku_u_spravi_910_31110_15/ (дата звернення: 01.10.2023).

316. Постанова Верховного Суду України від 15 січня 2020 р., судова справа № 904/11903/6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86933126> (дата звернення: 05.07.2023).
317. Постанова Верховного Суду України від 21 січня 2020 р., судова справа № 904/8538/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87056384> (дата звернення: 05.07.2023).
318. Постанова Верховного Суду України від 12 березня 2020 р., судова справа № 291/1478/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88337602> (дата звернення: 04.07.2023).
319. Постанова Верховного Суду України від 16 червня 2020 р., судова справа № 922/4519/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90228177> (дата звернення: 20.07.2023).
320. Постанова Верховного Суду України від 14 вересня 2020 р., судова справа № 291/1009/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91786723> (дата звернення: 23.07.2023).
321. Постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2022 р., судова справа № 910/2615/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104292231> (дата звернення: 01.07.2023).
322. Постанова Верховного Суду України від 06 липня 2022 р., судова справа № 299/4116/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105190645&red=100003536fb5781e5d4d413bbc96216826bbd3&d=5> (дата звернення: 04.07.2023).
323. Постанова Верховного Суду України від 23 листопада 2022 р., судова справа № 908/70/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108025369>. (дата звернення: 05.09.2023).
324. Постанова Верховного Суду України від 12 квітня 2023 р., судова справа № 925/436/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110306277> (дата звернення: 12.08.2023).
325. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19 лютого 2021 р., судова справа № 904/2979/20.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/95170149?utm_ =](https://verdictum.ligazakon.net/document/95170149?utm_=) (дата звернення: 12.10.2023).

326. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 р., судова справа № 761/26815/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87334249> (дата звернення: 11.10.2023).
327. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 р., судова справа № 638/2304/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/84152558?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05 (дата звернення: 15.10.2023).
328. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14 вересня 2020 р., судова справа № 296/443/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/91571871> (дата звернення: 04.04.2023).
329. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 березня 2018 р., судова справа № 922/4604/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73277925> (дата звернення: 04.07.2023).
330. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 квітня 2018 р., судова справа № 914/1968/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73410612> (дата звернення: 16.10.2023).
331. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 квітня 2018 р., судова справа № 922/1671/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73730364> (дата звернення: 07.10.2023).
332. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26 квітня 2018 р., судова справа № 910/8091/17. Єдиний

державний реєстр судових рішень. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73730700> (дата звернення: 04.10.2023).

333. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2018 р., судова справа № 910/20357/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73761482> (дата звернення: 03.09.2023).

334. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2018 р., судова справа № 911/190/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73840132> (дата звернення: 20.10.2023).

335. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2018 р., судова справа № 912/3133/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73761684> (дата звернення: 22.11.2023).

336. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 8 травня 2018 р., судова справа № 916/3457/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74002470> (дата звернення: 22.11.2023).

337. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 8 травня 2018 року у справі № 916/772/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73901331> (дата звернення: 04.09.2023).

338. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23 травня 2018 р., судова справа № 914/1567/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74346046> (дата звернення: 14.08.2023).

339. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 червня 2018 р., судова справа № 916/613/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74842335> (дата звернення: 13.06.2023).

340. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 червня 2018 р., судова справа № 914/1425/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75110152> (дата звернення: 04.10.2023).
341. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18 липня 2018 р., судова справа № 910/20614/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75566003> (дата звернення: 05.11.2023).
342. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 грудня 2018 р., судова справа № 918/13/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78802011> (дата звернення: 18.10.2023).
343. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 січня 2019 р., судова справа № 922/705/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79503228> (дата звернення: 05.08.2023).
344. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25 березня 2019 р., судова справа № 920/622/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=80918717&red=100003f0ea045a83d3731bd74d30314a3d7916&d=5> (дата звернення: 29.08.2023).
345. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 квітня 2019 р., судова справа № 914/921/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81435030&red=100003ecb2eab86ad6eb901f21ee42eea96fb6&d=5> (дата звернення: 29.08.2023).
346. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 травня 2019 р., судова справа № 910/5828/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81880147> (дата звернення: 03.09.2023).

347. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22 травня 2019 р., судова справа № 905/691/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81910790> (дата звернення: 03.09.2023).
348. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 серпня 2019 р., судова справа № 922/4109/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83876305> (дата звернення: 14.09.2023).
349. Постанова Верховного Суду у складі суддів Касаційного господарського суду від 18 листопада 2021 р., судова справа № 910/4475/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103851683> (дата звернення: 02.08.2023).
350. Постанова ВГСУ від 27.08.2014 у справі № 910/23701/13 за позовом ТОВ «Компанія з управління активами «Практика» до Антимонопольного комітету України. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/38279125> (дата звернення: 04.10.2023).
351. Постанова ВП ВС про господарську юрисдикцію спору про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи, підстави касування, належного відповідача і способу уникнення пропуску строків позовної давності. URL: <https://forum.antiraid.com.ua/topic/14142-postanova-vp-vs-pro-gospodarsku-jurisdikciju-sporu-pro-skasuvannja-derzhavnoyi-rejestraciyi-pripinennja-juridichnoyi-osobi-pidstavi-skasuvannja-nalezhnogo-vidpovidacha-i-sposobu-uniknennja-propusku-strokov-pozovnoyi-davnosti/> (дата звернення: 11.10.2023).
352. Постанова Господарського суду Дніпропетровської області від 20 листопада 2009 р. у справі № 8198/09/2014. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1255478> (дата звернення: 02.02.2023).
353. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 05.12.2013 р. у справі № 804/11435/13-ф за позовом ТОВ «Дніпропетровський розрахунково-вексельний центр» до НКЦПФР України про визнання протиправною та скасування постанови про накладення санкцій від 28 березня

2013 р. № 320-ЦА-УП-Т. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37331444> (дата звернення: 30.09.2023).

354. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 18 березня 2021 р., судова справа №916/325/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95642735> (дата звернення: 01.10.2023).
355. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 3 квітня 2018 р., судова справа № 908/1323/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73194416> (дата звернення: 04.10.2023).
356. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28 листопада 2019 р., судова справа №910/8357/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86176126> (дата звернення: 01.10.2023).
357. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 17 червня 2020 р., судова справа №910/12712/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90025249> (дата звернення: 01.10.2023).
358. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20 січня 2021р., судова справа №910/8992/19 (910/20867/17). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/94552813?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01 (дата звернення: 01.10.2023).
359. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 березня 2021 р., судова справа №910/3356/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: plex.com.ua/doc.php?regnum=95708052&red=100003e433a63ccd5f9910d11d5bfa9725585d&d=5 (дата звернення: 12.10.2023).
360. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 06 листопада 2019 р., судова справа № 299/3439/16-ц. Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/85493387> (дата звернення: 12.10.2023).

361. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 вересня 2023 р, судова справа № 210/5663/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114652684> (дата звернення: 07.12.2023).
362. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 27.11.2017 р., судова справа № 826/9677/16. URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/70546113> (дата звернення 24.09.2023).
363. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 05.03.2020 р. у справі № 910/10802/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/88106487> (дата звернення: 24.09.2023).
364. Постанова Херсонського апеляційного суду від 29.11.2018 р., судова справа № 664/296/18. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/78305071> (дата звернення 17.12.2023).
365. Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *Acquis Communautaire* Європейського Союзу. Київ : Держ. департ. з питань адаптації зак-ва, 2009. 82 с.
366. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні: навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 412 с.
367. Правопис префіксів: українське ділове мовлення. URL: <https://m.dilovamova.com/index.php?page=4&dmua=14&tdmua=%CF%F0%E0%E2%EE%EF%E8%F1-%EF%F0%E5%F4%B3%EA%F1%B3%E2> (дата звернення: 07.07.2023).
368. Практичні питання тлумачення окремих термінів Загального стандарту звітності CRS: Інформаційний лист Міністерства фінансів України. 2023. № 5. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE_%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82_5_2023.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

369. Предпринимательское право Украины : учебник / под общей ред. канд. юрид. наук Р. Б. Шишки. Харьков : Эспада, 2001. 624 с.
370. Примак В. Д. Вади та переваги основних теоретичних концепцій цивільної вини. *Юридична Україна*. 2006. № 5. С. 54-58.
371. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI ВВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. Ст. 384) (ред. від 01.06.2014 р. – втратив чинність).
372. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4066.
373. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.
374. Про виконавче провадження: Закону України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
375. Про власність : Закон України від 07 лютого 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 20. Ст. 249. (втратив чинність).
376. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 10 жовтня 2013 року № № 642-VII *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст.773.
377. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи : Закон України від 04 липня 2014 року № 1586-VII *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 33. Ст. 1162.
378. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків: Закон України від 24 липня 2009 року № 1617-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 2-3. Ст. 11.
379. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах: Закону

України від 23.03.2017 р. № 1983-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 25. Ст. 289.

380. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Закон України від 21 вересня 2022 року № 2620-IX. *Офіційний вісник України*. 2022 р. № 85. Ст. 5257.
381. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 року № 2970-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 45. Ст. 2386.
382. Про врегулювання питань щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектору економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 р. № 177. URL: [http:// zakon4.rada.gov.ua / laws/show /177-2001-%D0%BF](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/177-2001-%D0%BF) (дата звернення: 01.12.2023 р.).
383. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
384. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.
385. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів: Роз'яснення Президії Вищого Арбітражного Суду України від 26.01.2000. N 02-5/35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_35800-00/ed20071022#Text (дата звернення: 09.10.2023).
386. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств: Роз'яснення Вищого Арбітражного суду України від 12.09.96 р. № 02-5/334. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_334800-96?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B8#w1_22 (дата звернення: 05.10.2023).

387. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1, стор. 72.
388. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Перелік актів законодавства України та асquis Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації (Розділи 8-12): Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
389. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та сплати підприємствами, установами, організаціями і громадянами страхових внесків до Пенсійного фонду України, а також обліку надходження і витрачання його коштів: Постанова Правління Пенсійного фонду України від 06 вересня 1996 року № 11-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-96?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7#Text> (дата звернення 01.09.20023).
390. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 р. № 36. *Офіційний вісник України*. 2018 р., № 14, стор. 65, стаття 473, код акта 89056/2018.
391. Про затвердження Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та Положення про цінні папери: постанова Ради Міністрів СРСР 19.06.1990 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0590400-90> (дата звернення: 25.09.2018).
392. Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників: постанова Правління Національного Банку України від 27.06.2008 р. № 189. *Офіційний вісник України*. 2008. № 70. Ст. 2367.
393. Про затвердження Порядку застосування загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information): Наказ

Міністерства фінансів України від 26.05.2023 № 282. *Офіційний вісник України*. 2023. № 60. Ст. 3405.

394. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46-47. Ст.403.
395. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64 (із відп. змін. та допов).
396. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08 липня 2010 р. № 2464-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 2-3. Ст. 11.
397. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 року № 5080-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. Ст. 337.
398. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.
399. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки : Указ Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 49. Ст. 2400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#Text> (дата звернення: 02.08.2023).
400. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закону України від 13 липня 2021 р. № 1630-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 46. Ст. 378.
401. Про оренду землі: Закону України від 06.10.1998 № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.
402. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.02.2012 № 4442-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 49. Ст. 553.
403. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організація: Указ Президента України

від 8 серпня 1995 року № 720/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

404. Про перетворення деяких державних і казенних підприємств: Постанова Кабінету Міністрів від 11.07.2002 р. № 969. *Офіційний вісник України*. 2002. № 29. Ст.1362. (дата звернення: 02.08.2023).
405. Про перетворення казенного підприємства “Науково-виробничий комплекс “Іскра” в акціонерне товариство: Постанова Кабінету Міністрів від 9 грудня 2021 р. № 1280. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/502531___684795 (дата звернення: 02.08.2023).
406. Про перетворення казенного підприємства «Перещепинський дослідно-експериментальний завод насосно-силового обладнання»: Постанова Кабінету Міністрів від 29 серпня 2002 року № 1264. *Офіційний вісник України*. 2002. № 36. Ст. 1683.
407. Про перетворення казенних підприємств у державні комерційні підприємства: Постанова Кабінету Міністрів від 26.07.2006 р. № 1033. *Офіційний вісник України*. 2006 р. № 30. Ст. 2150. (дата звернення: 02.08.2023).
408. Про підприємства в Україні: Закон України від 27 березня 1991 року № 887-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. *Верховна Рада УРСР*. 1991. № 24. Ст. 272. (втратив чинність).
409. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 11.
410. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
411. Про реорганізацію казенного підприємства спеціального приладобудування «Арсенал»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2023 р. № 158-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-reorhanizatsiiu-kazennoho-pidpriemstva-spetsialnoho-pryladobuduvannia-arsenal-i170223-158/> (дата звернення: 02.08.2023).

412. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
413. Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 3. Ст. 23.
414. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21 липня 2020 року № 819-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 52. Ст. 497.
415. Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків : Закон України від 23 березня 2017 року № 1985-VIII *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 21. Ст. 241.
416. Про прийняття за основу проекту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Постанова Верховної Ради від 12 січня 2023 року № 2870-IX. URL:// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2870-20#Text> (дата звернення 02.02.2023).
417. Про страхування : Закон України від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 12-13. Ст. 28.
418. Прокопенко Ю. О. Due Diligence як процедура оцінки надійності інноваційних проектів машинобудівних підприємств ракетно-космічної галузі. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 116-120.
419. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 р. № 13. Ст. 69.
420. Про фінансову реструктуризацію: Закон України від 14.06.2016 р. № 1414-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 32. Ст. 555.
421. Проект Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період від 06.09.2021. URL:// http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 06.11.2022).

422. Промова Прем'єр-Міністра України Дениса Шмигала на засіданні Уряду.
URL: https://www.kmu.gov.ua/news/promova-premier-ministra-ukrainy-denysa-shmyhalia-na-zasidanni-uriadu27122022?fbclid=IwAR2HtCGIuo1YwuspQ9xscyZtI0YHSDnW2_yqhTnwM-cyVLxDSxayWUoBpmk (дата звернення: 05.09.2023).
423. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Лівів : Край, 2007. 192 с.
424. Рагуліна К. А. Поняття і сутність договору як правового явища загалом та джерела права зокрема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія ПРАВО. Випуск 47. Том 1. С. 41-46.
425. Радтке О. Поради юриста: як зберегти бізнес у 2022 році за умов пандемії. *Юрист & Закон*. 2022. № 1. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015393 (дата звернення 01.11.2023).
426. Регламент Ради (ЄС) № 2157/2001 від 08.10.2001 про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ). URL : <http://old.minjust.gov.ua/file/32710.docx> (дата звернення: 06.02.2023).
427. Регулювання правовідносин у сфері контролю за концентраціями у законодавстві Європейського Союзу /В. Смелік, С. Старосвіт, І. Макарчук; під ред. О. Мережка. К., 2006. 119 с.
428. Регурецька О. В. Охорона прав акціонерів у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 : цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2005. 20 с.
429. Реферативний огляд європейського права / за заг. ред. В. О. Зайчука. Вип. 22. Київ, 2011. 52 с.
430. Рєзнікова В .В. Правове регулювання спільної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. ...юрид. наук : 12.00.04 за спец. : господарське право, господарсько-процесуальне право. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2006. 19 с.
431. Рєзнікова В. В. Правове регулювання спільної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 за спец. : господарське право, господарсько-процесуальне право. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2006. 242 с.

432. Резнікова В. В. Скасування Господарського кодексу України: спосіб ефективної модернізації правового регулювання господарської діяльності чи дестабілізуючий фактор для сфери господарювання? *Право і інновації*. 2016. № 2 (14). С. 110-112.
433. Резнікова В. В. Концепція оновлення Цивільного кодексу України та модернізація господарського законодавства. Правове забезпечення ринкових відносин в умовах громадянського суспільства: збірник наукових праць. Випуск 4. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2021. С. 12-20.
434. Резнікова В. В., Кравець І. М. Поняття бізнесу, його економіко-правова природа та співвідношення із суміжними категоріями. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 3 (22). С. 30-53. (URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-pomeriv/3-22-2018>).
435. Резнікова В. В., Щербина В. С. Господарський кодекс потребує доопрацювання, але не скасування. URL:// <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/gospodarskyj-kodeks-potrebuye-dopratsyuvannya-ale-ne-skasuvannya/> (дата звернення: 02.02.2023).
436. Рішення Господарського суду Львівської області від 22.02.2017 р., судова справа № 914/3229/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/65010578> (дата звернення: 04.10.2023).
437. Рішення Господарського суду Харківської області від 04.04.2017 р., судова справа № 922/777/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65882377> (дата звернення: 04.10.2023).
438. Рішення Оболонського районного суду міста Києва від 14.02.2019 р., судова справа № 756/16624/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80283218> (дата звернення 04.10.2023).
439. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва № 99622714 по справі № 640/14452/19 від 15.09.2021 року. URL:

- <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/99622714/> (дата звернення: 11.10.2023).
440. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 27 серпня 2020 року по справі № 420/5056/20 URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/91204562/> (дата звернення: 04.04.2023).
441. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 22 березня 2019 року по справі № 640/19661/18. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/80629391/> (дата звернення: 04.04.2023).
442. Родь Ю. В., Савущик А. І. Злиття та поглинання компаній як засіб корпоративної консолідації українського бізнесу. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 2. С. 122-125.
443. Романченко Т. Реструктуризація як ефективний спосіб оздоровлення підприємства. *Юридична газета online*. № 9 (559). 27.02.2017. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/restrukturizaciya-yak-efektivniy-zasib-ozdorovlennya-pidpriemstva.html> (дата звернення: 10.11.2022).
444. Ромась Д. С. Вина як суб'єктивна умова виникнення цивільно-правової відповідальності за порушення авторського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 233-237.
445. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. 560 с.
446. Руссу А. Специфіка префіксів від- і роз- у дієслівних термінах зі значенням «зворотна дія». *Лінгвістика XXI століття: стан і перспективи*. 2013. С. 293-301/ (С. 298). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7422/1/34.pdf> (дата звернення: 07.07.2023).
447. Рябота В. В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні : монографія. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. 159 с.
448. Сабадаш В. В., Гонтар Д. А. Ринки злиттів і поглинань: стан, проблеми функціонування і тенденції розвитку *Механізм регулювання економіки*. 2015. № 4. С. 127–138.

449. Савченко А. Імплементація загального стандарту звітності CRS в Україні. URL: <https://smartsolutions.ua/implementacija-zagalnogo-standartu-zvitnosti-crs-v-ukraini/> (дата звернення: 23.11.2023).
450. Саветчук В. М. Еволюція правового регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 68-71.
451. Саветчук В. М. Поняття та сутність категорій «злиття» та «приєднання» у національному та зарубіжному законодавстві: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія Право. Випуск 50. Том 1. С. 103-106.
452. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Навчально-науковий юридичний інститут, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2018. 207 с.
453. Сазонов В. В. Підстави виникнення корпоративних правовідносин: цивільно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Київський університет права Національної академії наук України; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2020. 194 с.
454. Самойленко А. Суб'єкти господарського права: поняття та класифікація. *Право України*. 1998. № 6. С. 98-102.
455. Саниахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама : навч. посіб. Київ : А.С.К., 2002. 704 с.
456. Саниахметова Н. А. Нарушения законодательства о защите от недобросовестной конкуренции и санкции за их совершение. *Бизнес*. 1998. 20 июля.

457. Святошніук А. Л. Інститут розірвання порушеного договору у цивільному праві України та країн Європейського Союзу (порівняльно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 218 с.
458. Серода О. О. Правова процедура: теоретико-правові засади та практичні виміри : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.
459. Сілічева Н. Є. Due Diligence (Дью Ділідженс) і можливі перспективи розвитку в Україні. *Економічний простір*. 2011. № 45. С. 288-291.
460. Сітарчук А. Ю. Сутність due diligence і можливості використання в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1 (16). С. 267-269.
461. Сіщук Л. В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 33. С. 32-36.
462. Сіщук Л.В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національна академія правових наук України. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Київ, 2014. 21 с.
463. Сіщук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 32-36.
464. Сіщук Л. В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук [та ін.]; за заг. ред. В. А. Васильєвої. Х. : Право, 2018. С. 417-479.
465. Скакун Л. М. Сухомлин Л. В., Різніченко Л. В., Велькін Б. О. Ре-інжиніринг бізнес-процесів як сучасний метод управління стратегічними змінами на підприємстві. *Економіка і організація управління*. 2020. № 2 (38). С. 81-97.
466. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. К., 2010. 210 с.

467. Сліпченко С. О. Інститут права довірчої власності і його дія в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Університет внутрішніх справ. Харків, 1997. 24 с.
468. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. С. 381.
469. Словник української мови [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. Ім. О.О. Потебні; редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 4: І-М / ред. тому: А.А. Бурячок, П.П. Доценко. 1973. 840 с. (С. 242). URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F (дата звернення: 28.02.2023).
470. Словник української мови: в 11 тт. /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 5. 1974. 840 с.
471. Словник української мови : академічний тлумачний словник: в 11 т. / Під ред. акад. І. Білодіда. К.: Наукова думка. 1970-1980. Том 7. 1976. 723 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_7_tomakh/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%80%D0%B0 (дата звернення: 09.09.2023).
472. Словник української мови : в 11 тт./ АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1070-1080. Том 8. 1977. 927 с.
473. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 916 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1 (дата звернення: 05.12.2023).
474. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. 1979. 658 с.
475. Словник української мови : в 11 тт./ АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1070-1080. Том 11. 1980. 699 с. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%BE%D0%BC (дата звернення: 05.12.2023).

476. Смирнова К. В. Правовий порядок конкуренції в Європейському Союзі (новітні тенденції розвитку): дис. на здобут. ступ. докт. юрид. наук за спец. 12.00.11 : міжнародне право. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2015. 500 с.
477. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.
478. Соломяний В. Р. Поняття та види реституції. *Наукові записки*. 2010. Том 103. Юридичні науки. С. 91-95. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6be5f229-b26c-4863-9906-e8c00bfc5734/content> (дата звернення: 05.10.2023).
479. Спасибо-Фатеева И. В. Проблемы реорганизации акционерных обществ. *Підприємництво, господарство і право*. 1999. № 5. С. 6-11.
480. Спасибо-Фатеева И.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харків : Право, 1998. 256 с.
481. Спасибо-Фатеева И. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних відносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків. Нац. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. 36 с.
482. Спасибо-Фатеева И. В. Проблемы реорганизации акционерных товариществ. *Акціонерні товариства: акції, власність, корпоративне управління* (зб. статей). Харків : Видавн.дім «Райдер», 2002. С. 144-152.
483. Справа № 421-6/15. Архів арбітражного суду Сумської області за 1999 рік.
484. Стахеева Г. О. Правове регулювання концентрації підприємств в Європейському Союзі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право». К., 2011. 19 с.
485. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 41 с.
486. Стефанчук М. О. Окремі питання здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав у корпоративних правовідносинах. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 130-134.

487. Стратюк О. М. Поняття та види правонаступництва при реорганізації юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. № 52. С.121-133.
488. Стратюк О. М. Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб: дис. на здоб. ступ. філософії права за спеціальністю 081 «Право». Івано-Франківськ : Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021. 232 с.
489. Сурженко О. А. Майнові права кредиторів юридичної особи, яка перебуває в процесі припинення. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 2 (14). 2018. С. 1-13.
490. Сытый Р., Жук А. Реорганизация по-украински. *Юридическая практика*. 2007. № 19 (489). 8 мая. URL: <https://pravo.ua/articles/reorganizacija-jurlic-po-ukrainski/> (дата звернення: 05.12.2023).
491. Табахарнюк М. О. Класифікація угод зі злиття та поглинання компаній у сучасній економіці. *Науковий вісник Херсонського університету*. 2017. Випуск 23. Частина 2. Серія Економічні науки. С. 110-114.
492. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях. Киев : Типография В. И. Завадского. 1878. URL: <https://lawbook.online/finansovoe-pravo-rossii-kniga/semnadtsataya-28733.html> (дата звернення: 05.11.2023).
493. Тараконич Т. І. Ефективність правового регулювання (питання теорії). *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 11-17.
494. Теорія держави і права : Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков. К. : Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
495. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / відп. ред. Зайчук О. В.] Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.
496. Теорія держави і права : навчальний посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.

497. Теорія держави і права : навчальний посібник / Письменицький А. А., Гапотій В. Д., Попенко Я. В., Поліщук В. Г. Мелітополь : ФО-П Однорог Т.В., 2017. 298 с.
498. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
499. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
500. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. К. : КНЕУ, 2003. 554 с.
501. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник. К. : КНЕУ, 2004. 412 с.
502. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємств : підручник. К. : КНЕУ, 2006. 552 с.
503. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. К. : Ваіте, 2018. 826 с.
504. Тертышников В. И., Тертышников Р. В. Формы защиты и осуществления субъективных прав граждан, иностранных граждан, лиц без гражданства и юридических лиц : учеб. пособие. Харьков : Консум, 1999. 176 с.
505. Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2006. 19 с.
506. Тихменев П. Историческое обозрение образования Российско-Американской компании и действие ее до настоящего времени. Ч. 1-2. СПб., 1861-1863.

507. Ткаченко А. М., Тютченко С. М. Due diligence корпоративної звітності як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 3 (94). С. 16-25.
508. Ткачук І. М. Чи є Due diligence юридичним аудитом? *Економічні науки*. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (3). С. 399-405.
509. Тодыка Ю. Н. Процессуальные нормы в конституционном праве Украины/ Ю. Н. Тодыка, А. П. Евсеев. Проблемы законности: респ. межвідом. наук. зб. / від. ред. В. Я. Тацій. Х. : НЮАУ, 2006. Вип. 77. С. 3-9.
510. Томашевська І. Л. Due Diligence: порядок проведення та документування. *Вісник Житомирського Державного технологічного університету*. 2010. № 4 (54). С. 194-196.
511. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
512. Тюріна Н. М., Назарчук Т. В., Карвацка Н. С. Життєвий цикл організації: сутнісні характеристики, структуризація та методи оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 2. С. 167-174.
513. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратиф. із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
514. Узагальнення судової практики зі спорів, пов'язаних з реалізацією та захистом корпоративних прав. Юридичне управління Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: http://www.uaib.com.ua/files/.../Materials_SSMSC.doc. (дата звернення: 04.10.2023).
515. Українсько-давньогрецько-латинський словник / Н. Бойко, В. Миронова. 2-ге вид., допов. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 271 с.
516. Управління фінансовою санацією підприємства. Навчальний посібник / За ред. Данилюка М.О., Савича В.І. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 320 с.

517. Устименко В. А. Формирование собственности территориальной громады и ее влияние на функционирование городского хозяйства. *Экономика и право*. 2003. № 3. С. 47-55.
518. Устименко В. А., Джабраїлов Р. А. Господарський кодекс України як здобуток вітчизняної наукової думки (до 25-ої річниці Інституту економіко-правових досліджень НАН України). *Економіка та право*. 2017. Вип. 2(47). С. 4–10.
519. Устименко В. А., Джабраїлов Р. А. Концептуальні аспекти модернізації господарського кодексу України як стрижневого акта господарського законодавства. Правове забезпечення ринкових відносин в умовах громадянського суспільства: збірник наукових праць. Випуск 4. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2021. 190 с. С. 78-85.
520. Ухвала Верховного Суду України від 29.04.2020 р. у справі № 291/1009/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89130925> (дата звернення: 04.07.2023).
521. Фефелов О. Відповідність конкурентного законодавства України до *acquis* ЄС: над чим доведеться працювати? Юридична газета online. 14.02.2023 р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidpovidnist-konkurentnogo-zakonodavstva-ukrayini-acquis-es-nad-chim-dovedetsya-pracyuvati.html> (дата звернення: 08.06.2023).
522. Філософія :навчальний посібник для суд. вищ. навч. закл. /За заг. ред. : Ю. В. Осічнюка, кол. авт. : Ю. В. Осінчук, В. С. Зубов, І. М. Молчанов та інші. Київ, атіка 2003. 464. URL: http://megalib.com.ua/book/103_Filosofiya.html (дата звернення 22.03.2024).
523. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абри, 2002. 742 с.

524. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні) /за ред. В. О. Онищенко /Онищенко В. О., Бережна А. Ю., Птащепко Л. О., Чичкало-Кондрацька І. Б. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 600 с.
525. Фінансова санація: теоретичні та прикладні аспекти / С. С. Гасанов, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський та ін. К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. 310 с.
526. Функ Я. И. Курс бизнес-права: гражданско-правовые основы организации предпринимательской деятельности: в 3 кн. Минск: Амалфея, 2005. Кн. 1: Коммерческие организации (корпоративные формы организации предпринимательской деятельности).
527. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико-правові аспекти. Одеса, 1997. 286 с.
528. Харитонов Е. О. Гражданское право в вопросах и ответах. Харьков : Одиссей, 2001. 415 с.
529. Харченко Н. В. Переваги та недоліки акціонерних товариств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 1. С. 244 – 252.
530. Хозяйственное право: Учебник /В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, В. В. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. К. : Юринком Интер, 2002. 912 с.
531. Хоменко В. О. Припинення господарських товариств у цивільному праві: монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.
532. Хоменко В. О. Припинення господарських товариств у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 284 с.
533. Хоменко В. О. Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин в Україні : монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПН України, 2020. 488 с.
534. Целуйко О. І. Механізми державного регулювання ринкової капіталізації банківської системи. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 184-191.

535. Цивільне право України: підручник для ВУЗів системи МВС України: у 2-х частинах. Частина I. /А. А. Пушкін, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка та ін; під ред. проф. А. А. *Пушкіна*, доц. В. М. *Самойленко*. Х. : Ун-т внутр. справ «Основа», 1996. 440 с.
536. Цивільне право України: підручник : у 2-х кн. / за заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Кн. 1. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 720 с.
537. Цивільне право України : навч. посіб. Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько, та ін.; / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. 536 с.
538. Цивільне право України: в 2-х томах. Т. 1: підручник / За заг. ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубєвої: вид. друге. Х. : ТОВ «Одіссей», 2010. 832 с.
539. Цивільний Закон Латвії від 28.01.1937 р. (з відповідними змінами та доповненнями). URL: <https://www.inlatplus.lv/wp-content/uploads/2019/11/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD.pdf> (дата звернення 23.02.2023).
540. Цивільний кодекс Казахстану від 27.12.1994 р. (з відповідними змінами та доповнення в ред. від 24.11.2022 р.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061 (дата звернення: 07.02.2022).
541. Цивільний кодекс Галичини: пер з нім Мар'яна Мартинюка, Олени Павлишинець. Івано-Франківськ: Вавилонська бібліотека, 2017. 272 с.
542. Цивільний кодекс Литви від 18.06.2000 р. (вступив у дію з 01.07.2001 р.) Civil Code of the Republic of Lithuania. ULR: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.245495/format/MSO2010_DOCX/ (дата звернення 23.02.2023).
543. Цивільний кодекс Республіки Молдова від 06.06.2002 р. № 1107. (із відповідними змінами та доповненнями в ред. від 26.11.2020 р.). URL: https://lege.md/ru/download_act/grazhdanskiy_kodeks (дата звернення 23.02.2023).
544. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.

545. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар /Є. О. Харитонов [та ін.]; за заг.ред. Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко. Одеська національна юридична академія. О. : Юридична літ-ра, 2003. 1079 с.
546. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу. Київ : Істина, 2004. 928 с.
547. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Т.3: Юридична особа / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : Страйд, 2009. 736 с.
548. Цивільний кодекс Естонії від 27.03.2002 р. (з відповідними змінами та доповненнями на 01.02.2023 р.). URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/2001.02.2023.pdf> (дата звернення: 23.02.2023).
549. Цитович П. П. Очерк основных понятий торгового права. К. : Тип. И.Н. Кушнарєва и К*. 1886. 248 с.
550. Чабаненко М. М. Загальна характеристика аграрно-правових інститутів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 127-131.
551. Чевичалова Ж. В. Правова природа дочірнього підприємства: автореф. на здоб. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.04 : господарське право; господарське-процесуальне право. Харків, 2008. 20 с.
552. Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корєцького. Київ, 2009. 16 с.
553. Чернадчук В. Д. Проблеми визначення поняття та класифікації юридичних складів у бюджетному праві. *Публічне право*. 2014. № 1. 60–67.
554. Члєвик О. В. Правові процедури як засоби гарантування свободи. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 68-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_10 (дата звернення: 09.09.2023).
555. Чувакова Г. М. Поняття фактичного складу в системі категорії правознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 154-157.

556. Чувакова Г. М. Фактичний склад у механізмі дії права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 114-118. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN> (дата звернення: 12.05.2023).
557. Чупахин И. Я. Понятия и методы научной классификации объектов исследования. *Вопросы диалектики и логики*. Вып. 1. Л. : ЛГУ, 1964. С. 55-72.
558. Шведа Ю. Політичні партії : Енцикл. Словник. Л. : Астролябія, 2005. 488 с.
559. Швець В. О. Створення законодавства про злиття та поглинання та пропозиції на поглинання в Україні за європейським зразком. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2014. № 10-1. Том 1. С. 230-232.
560. Швець Ю. О., Вернидуб М. Ю. Проблеми та способи підвищення капіталізації банків України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 52-57.
561. Шевченко Н. І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств. *Вісник господарського судочинства*. № 4. 2010. С. 163 – 170.
562. Шевченко Н. І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Національна академія правових наук України, НДІ приват права і підприємництва. К., 2012. 239 с.
563. Шевченко Н. І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський університет права. Київ, 2012. 21 с.
564. Шевченко Л. С. Злиття і поглинання в юридичному бізнесі: економічний аспект проблеми. *Економічна теорія та право*. 2017. № 1 (28). С. 88–97.
565. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права: монографія. Ч. 1. 2-е изд. Казань: Тип. Император. Ун-та, 1892. – 411 с. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/%D0%A8%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%93._%D0%A4.___%D0%A3%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%281919%29.pdf (дата звернення: 01.09.2023).

566. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права. М. : Моск. научн. Изд-во, 1919. Изд. Девятое. 373 с. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/%D0%A8%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%93._%D0%A4._-%D0%A3%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%281919%29.pdf (дата звернення: 05.12.2023).
567. Шишка Р. Б. Складові життєвого циклу корпорацій. *Юридичний вісник*. 2015. № 3 (36). С. 134-138.
568. Щербакова Н. В. Визначення ознак договорів про злиття (приєднання) господарських товариств. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (18 травня 2018 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 137 с. С. 72-77.
569. Щербакова Н. В. Вплив реорганізаційних процесів на економічний правопорядок в Україні. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.) У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В. А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 221-230.
570. Щербакова Н. В. Встановлення принципів конвертації як умова ефективного захисту корпоративних прав учасників під час реорганізації. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин*: Збірник наукових праць за матеріалами ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В.А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2021. С. 157-165.

571. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів*: Збірник наукових праць за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2023 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В.А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2023. С. 128-134.
572. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів учасників під час реорганізації господарських товариств. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 р., м. Івано-Франківськ), 2019. С. 278-283.
573. Щербакова Н. В. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 4 (22). С. 33-45.
574. Щербакова Н. В. Загальна характеристика правових засобів регулювання злиття та приєднання господарських товариств. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2007. № 2 (18). С. 73-78.
575. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 60-64.
576. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів під час реорганізації господарських товариств. *Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики*: колективна монографія /за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І.Ф. Коваль. Вінниця : ТВОРИ, 2020. С. 116-140.
577. Щербакова Н. В. К вопросу об определении правовых последствий оспаривания реорганизации. *Законодательное обеспечение экономической политики государства и юридическое образование*: матер. Международ. наук-практ. конф. (Донецк-Святогорск, 16-17 апреля 2009 г.) /МОН Украины, ДонНУ; ред.кол.: А.Г. Бобкова и др. Донецк: Юго-Восток, 2009. С. 237-239.

578. Щербакова Н. В. Класифікація видів реорганізації господарських організацій (нормативна група). *Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Одеса: ДУ «ІЕПД ієні В.К. Мамутова НАН України», 2023. С. 244-252.
579. Щербакова Н. В. Корпоративні способи захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 10. С. 114-123.
580. Щербакова Н. В. Напрями удосконалення законодавства з питань складної реорганізації юридичних осіб. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2015. № 1/2. С. 75-83.
581. Щербакова Н. В. Питання оспорювання реорганізації господарських організацій. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни: Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня, 2023 р., м. Київ) /За заг. ред.:В.В. Поєдинюк. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. 182 с.
582. Щербакова Н. В., Носач О. Л. Питання підвищення ефективності антикорупційних програм міжнародних компаній в Україні. *Європейські перспективи*. 2023. № 4. С. 126-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2023.4.20>
583. Щербакова Н. В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 65-69.
584. Щербакова Н. В. Поняття та правова природа договорів про злиття та приєднання господарських товариств. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 4. С. 209-216.
585. Щербакова Н. В. Порівняльно-правовий аналіз процесів злиття та приєднання господарських організацій в національному та зарубіжному законодавстві (ЄС, Великої Британії, США). *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2023. № 2 (24). С. 55-71.

586. Щербакова Н. В. Право участника на обжалование решения общего собрания о реорганизации. *Охорона корпоративних прав: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 1-2 жовтня 2010 року)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет Імені Василя Стефаника, 2011. С. 146-152.
587. Щербакова Н. В. Правова природа реорганізаційних договорів при злитті/приєднанні господарських товариств, що належать до об'єднання капіталів. *Право України*. 2022. № 4. С. 47-66. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-04-047>
588. Щербакова Н. В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 /Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 233 с.
589. Щербакова Н. В. Правові засади конвертації акцій (часток) у реорганізаційних відносинах за участі господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2021. № 6. Том 32 (71). С. 31-37. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/04>
590. Щербакова Н. В. Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ : монография. Донецк : Вебер, 2007. 258 с.
591. Щербакова Н. В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2006. 20 с.
592. Щербакова Н. В. Проблеми вдосконалення механізму захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав: матеріали*

наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті про. Ч.Н. Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Х., 2020. С. 138-143.

593. Щербакова Н. В. Регулирование реорганизации юридических лиц. Преодоление несоответствий (по ГК Украины и ХК Украины). *Материалы круглого стола «Рекомендации по внесению изменений в законодательство в связи с принятием Хозяйственного и Гражданского кодексов Украины (1 июля 2003 г.)»*. Донецк : ДонНУ, 2003. С. 72-73.
594. Щербакова Н. В. Реорганізаційні договори при злитті/приєднанні господарських товариств в системі договорів загально-цільового типу. *Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня, 2023 р.)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 137-143.
595. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій. *Господарсько-правові аспекти забезпечення розвитку економіки України: монографія / А.Г. Бобкова та ін., за наук. ред. А.Г. Бобкова ат А.М. Захарченка; Донец. нац. ун-т. Донецьк : Юго-Восток, 2013. С. 111-125.*
596. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій як правовий інститут господарського права. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2023. № 1 (23). С. 4-14.
597. Щербакова Н. В. Реорганізація як економіко-правове явище в господарському праві. *Право України*. 2021. № 4. С. 144-167.
598. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212-218.
599. Щербакова Н. В. Розвиток правового регулювання процесів реорганізації господарських організацій під впливом європейських і міжнародних вимог (стандартів). *Треті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ,*

20 липня 2021 р.) /наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Ірпінь : НАН України, ДУ «ІСПД імені В. К. Макутова НАН України», 2021. С. 285-294.

600. Щербакова Н. В. Слияние и присоединение хозяйственных организаций как самостоятельные формы реорганизации. *Вісник Донецького університету*. Сер. В: Економіка і право. 2005. № 1. С. 348-355.
601. Щербакова Н. В. Складні реорганізаційні конструкції *must have* в законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 175-179.
602. Щербакова Н. В. Становлення і розвиток законодавства України про злиття і приєднання господарських товариств. *Правничий часопис Донецького університету*. 2005. № 1 (13). С. 38-44.
603. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 38-41.
604. Щербакова Н. В. Теоретико-правові питання захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 3 (70). Том 31. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.3/14>
605. Щербакова Н. В. Щодо запровадження процедури визнання реорганізації акціонерного товариства недійсною. *Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ)*. С. 135-140.
606. Щербакова Н. В. Щодо спрощення процедури припинення суб'єктів господарювання: новітні реалії законодавства. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання»*. Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2011. С. 452-454.
607. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 4-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2009. 640 с.

608. Щербина В.С. Вибране. Збірка статей. К. : Вид. Ліра-К, 2015. 607 с. (С. 176) / Друкується за виданням: Щербина В. С. Припинення підприємств як суб'єктів господарювання. *Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин*. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А. І. Комарової, Д. М. Притики, В. В. Медведчука, М. О. Потебенька та ін. К., 2000. Том 21 (1). С. 283-285.
609. Щербина В. С., Пронська Г. В., Вінник О. М. Господарське право /за заг. ред. В. С. Щербини. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
610. Щербина В. С. Проблеми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання (матеріально-правовий та процесуальний аспекти). *Українське комерційне право*. 2008. №. 8. С. 12-20.
611. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України. К. : Юрінком Інтер, 2001. 160 с.
612. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
613. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
614. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: 86 тт. Спб : Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона). 1890-1907. Т. 29. 1895. 489 с. URL: <http://www.runivers.ru/lib/book3182/10160> (дата звернення: 05.12.2023).
615. Юридичний дью ділідженс: кому і навіщо він потрібен. 17 листопада 2020 р. URL: <https://globus.ua/press/news/uridiceskij-Due+Diligence-komu-i-zacem-on-puzen> (дата звернення: 01.11.2023).
616. Юридичні факти в доктрині приватного права України : монографія / М. Пленюк, А. Коструба. К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 288 с.
617. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія. Хмельницький : Цюпак А. А., 2010. 224 с.
618. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. ... докт. юрид. наук за спец. 12.00.04 : цивільне

- право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. (081-Право). Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2017. 437 с.
619. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 209 с.
620. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2009. 209 с.
621. Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання перетворення юридичних осіб. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2009. Вип. 48. С. 166–176.
622. Як ефективно провести Due diligence в Україні. DLF Attorneys-At-Law. 8 травня 2021 рік. URL: <https://dlf.ua/ua/yak-efektivno-provesti-legal-due-diligence-v-ukraїni/> (дата звернення 01.11.2023).
623. Яненко І. Г. Зелдіс В. В. Особливості злиттів і поглинань в Україні та Європі. *Наукові праці : наук.-метод. журн.* Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. Т. 275. Вип. 263. Економіка. С. 70–76.
624. Aktiengesetz vom 6. September 1965 (BGBl. I S. 1089), das zuletzt durch Artikel 6 des Gesetzes vom 19. Juni 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 154) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/aktg/BJNR010890965.html> (Last accessed: 10.10.2023).
625. Bevalkar S. The Role of Organizational Due Diligence in Private Equity transactions. 28 June 2023. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/role-organizational-due-diligence-private-equity-saket-bivalkar> (Last accessed: 02.11.2023).
626. Beinert D. Corporate Acquisitions and Mergers in Germany. Second Edition. 1997. 215 p.
627. Beinert D. Corporate Acquisitions and Mergers in Germany. Third Edition. 2000. 238 p.

628. Bowen T. A. *Treatise on Logic, or Laws of Pure Thought*. Cambridge: Sever and Francis. 1866. 450 p. (p. 322-323). URL: <https://quod.lib.umich.edu/m/moa/aje/9611.0001.001/3?view=image&size=100> (Last accessed: 05.12.2023).
629. Bundesgesetz über Fusion, Spaltung, Umwandlung und Vermögensübertragung vom 3. Oktober 2003 (Stand am 1. Januar 2014). URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20001208/index.html> (Last accessed: 14.07.2023).
630. Chater P. Operational Due Diligence – what, why & how? *Protean*. 22 August 2023. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/operational-due-diligence-what-why-how> (Last accessed: 02.11.2023).
631. Code Civil des Français 1804. Version consolidée au 1 octobre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721> (Last accessed: 26.08.2023).
632. Code de commerce (Dernière modification : 14 décembre 2018). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379&d ateTexte=20181227> (Last accessed: 14.07.2023).
633. Commercial Code of France. With the participation of Louis VOGEL, Professor at the University of Paris II and, for the Book VI on Businesses in difficulty, of Françoise PEROCHON, Professor at the University of Montpellier I. URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/fr/fr199en.pdf> (Last accessed: 12.03.2023).
634. The Commercial Companies Code z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. tłum. gb Nr 94, poz. 1037). URL: <https://supertrans2014.files.wordpress.com/2014/06/the-commercial-companies-code.pdf> (Last accessed: 05.10.2023 p.).
635. Companies Act 2006. Part 27. Mergers and divisions of public companies. Chapter 2. Merger. P. 429. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf (Last accessed: 18.06.2023).
636. Company Act (Act № 86 of 2005) of Japan/ URL: https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3206/en#je_pt2ch7at4 (Last accessed: 01.12.2023).

637. Company Law (consultant editor Keith Walmsley) 16 edition. Butterworth (LexisNexis). 2002. 2913 p.
638. Compliance: Legal Foundations. URL: <https://internationalsales.lexisnexis.com/glossary/compliance/compliance-law-and-guidelines> (Last accessed: 02.11.2023).
639. Copeland, T., T. Kollerand & J. Murrin. *Valuation: Measuring and Management the value of companies*. New York : Wiley&Sons, Inc.1995. 2ndedn.
640. Corporate sustainability Due Diligence: fostering sustainability in corporate governance and management systems. URL: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/corporate-sustainability-due-diligence_en (Last accessed: 21.11.2023).
641. Council Directive 2009/133/EC of 19 October 2009 on the common system of taxation applicable to mergers, divisions, partial divisions, transfers of assets and exchanges of shares concerning companies of different Member States and to the transfer of the registered office of an SE or SCE between Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0133> (Last accessed: 06.02.2023).
642. Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex:32003R1435> (Last accessed: 06.02.2023).
643. Council Regulation (EC) № 139/2004 of January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation). *Official Journal*. No L 24, 29.1.2004, p. 1-22.
644. Cotwell C. A., Wassersrum D. J. Mergers, and acquisitions: employee benefit, plan due diligence. Sage Publication. URL: <http://cbr.sagepub.com/content/37/6/47.abstract> (Last accessed: 01.11.2023).
645. Czech Republic: Law 89/2012, the Civil Code of the Czech Republic. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2012/en/122919> (Last accessed: 11.03.2023).

646. Czech Republic: the Act on Transformations of Companies and Cooperatives (Act No. 125/2008 Coll)/ URL: <https://www.global-regulation.com/translation/czech-republic/514334/changing-the-law-on-transformation-of-business-companies-and-cooperatives.html> (Last accessed: 11.03.2023).
647. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0025> (Last accessed: 06.02.2023).
648. Directive 2005/56/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on cross-border mergers of limited liability companies. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:02005L0056-20140702> (No longer in force) (Last accessed: 06.02.2023).
649. Directive 2011/35/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32011L0035> (No longer in force) (Last accessed: 06.02.2023).
650. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT?uri=CELEX%3A32017L1132#d1e3917-46-1/> (Last accessed: 06.02.2023).
651. Due Diligence and Compliance: Breakdown and Importance. Due Diligence vs Compliance: Key differences and importance. CRI GROUP. Corporate Researches and Investigations. URL: <https://crigroup.com/due-diligence-vs-compliance/> (Last accessed: 01.11.2023).
652. Dutch Civil Code. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook022.htm> (Last accessed: 14.07.2023).
653. European Commission. *Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union*: Commission Staff working document. Brussels, 1.2.2023/SWD(2023) 30 final.

- 66 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf (Last accessed: 08.06.2023).
654. Endres D. & Pilny, Germany Releases Draft Regulation on the Reorganization Tax Act, Tax Notes Int'l 1867 (June 9, 1997).
655. FindLaw (for legal professionals). Merger Agreements. URL: <https://corporate.findlaw.com/contracts/planning/merger/> (Last accessed: 14.04.2022).
656. FindLaw.com – New York Consolidated Laws, Business Corporation Law – BSC § 901/ Power of merger or consolidation – last updated January 01, 2021. URL: <https://codes.findlaw.com/ny/business-corporation-law/bsc-sect-901.html> (Last accessed: 18.06.2023).
657. Fine T. Merger and Joint Ventures in Europe. The Law and Policy of the EEC / T. Fine. L., 1989. 181 p.
658. Francis G. E., Hurley P. J., Robinson R. M. Operations due diligence. *Australian Journal of Multi-Disciplinary Engineering*. 2015. № 11 (1). P. 13-21.
659. Ganske, Joachim (Hrsg.): Umwandlungsrecht: I 2., aktualisierte Aufl.- Düsseldorf, IDW-Verl., 1995.
660. Gaughan P. A. Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings, Seventh Edition. John Wiley & Sons, Inc. Published 2018 by John Wiley & Sons, Inc. 660 p.
661. Geens K. & Servaes B. Corporations and Partnerships in Belgium. Hague, Bruxelles. 1997. 350 p.
662. German Stock Corporation Act (Aktiengesetz) as of September 6, 1965. URL: <http://www.nortonrosefulbright.com/knowledge/publications/147034/germanstock-corporation-act-aktiengesetz> (Last accessed: 25.03.2022).
663. Gerven D. Cross-Border Mergers in Europe. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 359 p.
664. Giard J. Assessing the Value of Compliance Due Diligence in M&A - Insight into the challenged and Benefits. URL: <https://www.kroll.com/en/insights/publications/financial-compliance-regulation/assessing-value-compliance-due-diligence-ma> (Last accessed: 02.11.2023 p.).

665. Hammer M. and Champy J. *Re-engineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution*. London: Nicholas Brealey Publishing, 1993.
666. Hannigan B. *Company Law*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2015. 840 p.
667. Hutton H. 10 Must-Know Statistics About Tech Due Diligence. *Beyond. Tech Due Diligence for investors*. February 24, 2023. URL: <https://beyond-ma.com/10-must-know-statistics-about-tech-due-diligence/> (Last accessed: 24.11.2023).
668. Jensen, M. C. (1986). The Agency Costs of Free Cash Flow: Corporate Finance and Takeovers. *American Economic Review*, 76 (2). P. 323–329.
669. Jimenez A., & Sindik C. The crucial role of due diligence in mergers and acquisitions. Jul 5, 2022. URL: <https://www.refinitiv.com/perspectives/regulation-risk-compliance/the-crucial-role-of-due-diligence-in-mergers-and-acquisitions/> (Last accessed: 01.11.2023).
670. Kalimeyer in Kallmeyer, Harald (Hrsg.): *Umwandlungsgesetz: Kommentar; Verschmelzung, Spaltung und Formwechsel bei Handelsgesellschaften / 2., Überarb. und erw. Aufl.*- Köln: O. Schmidt Verl., 2001, § 123 Rn. 8.
671. Klaus Tipke & Joachim Lang, *Steuerrecht* 432 (1991).
672. Kopeltsiv-Levytska Y., Andrusiv U., Syiploki M., Shcherbakova N., Mykolaiets V. Consequences of failure to comply with civil legal obligations during the war. *Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. № 2. (12). P. 96-99. (*Web of Science*). WOS:000830963300017
673. Lajoux A.R. *The art of M & A, due diligence: navigating critical steps and uncovering crucial data*, Second Edition. New York: McGraw-Hill Professional. 2009. 480 p.
674. Lehot L., E. Chow. The importance of Due Diligence in M&A Transactions. 29 August 2023. URL: <https://www.foley.com/en/insights/publications/2023/08/importance-due-diligence-m-a-transactions> (Last accessed: 01.11.2023).
675. Model Business Corporation Act. 3rd Edition (official text) Revised through 2002. URL: http://www.lexisnexis.com/documents/pdf/20080618091347_large.pdf (Last accessed: 14.04.2022).

676. Model Business Corporation Act (with selected Official Comments) Comments copyright an American Bar Foundation and Law and Business, Inc. reproduced with permission. URL: <https://www.systemday.com/usa-company-law/> (Last accessed: 04.05.20023).
677. Model Business Corporation Act (2016 Revision) (December 9, 2017) with official comments. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/2016_mbca_authcheckdam.pdf (Last accessed: 04.05.2023 p.). 387 p.
678. Morska N., Fedorenko O., Davydova O., Andreev V., Bohatytyova G., Shcherbakova N. Information technologies in teaching: the basis of students' knowledge. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. No. 2 (February). P. 44-53. (*Web of Science*). DOI: <https://10.22937/IJCSNS.2021.21.2.6>
679. Mucenieeks K. Due diligence importance in companies' reorganization process. URL: https://www.researchgate.net/profile/Kaspars-Mucenieks/publication/343655502_Due_diligence_importance_in_companies_reorganization_process/links/5f36a366299bf13404c1daed/Due-diligence-importance-in-companies-reorganization-process?origin=publication_detail (Last accessed: 01.11.2023).
680. Mytnyk A., Latysheva V., Vasechko L., Shcherbakova N., Serohina N. Food Safety Control as a Guarantee of Consumer Protection: Institutional Component. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.I.], v. 13, n. 1, p. 162-173, mar. 2022. (*Scopus*) Q3. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1\(57\).15](https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1(57).15).
681. Nacova Tereza, Matous Michal. Expert Analysis Chapters. Chapter 13. Czech Republic. *International Comparative Legal Guides. Mergers & Acquisitions*. 2022. 16th edition. P. 90-97. URL: https://www.wolftheiss.com/app/uploads/2022/03/MA22_Chapter_13_Czech_Republic.pdf (Last accessed: 02.02.2024).
682. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/due-diligence> (Last accessed: 01.11.2023).
683. Oxford Dictionary of Law. Oxford, N. Y. : Oxford University Press, 2003. URL: <https://www.ekhtebar.ir/wp-content/uploads/2018/10/Oxford-Dictionary-Of-Law.pdf> 552 p. (p. 84) (Last accessed: 05.12.2023).

684. Oxford English Dictionary: Oxford University Press. 2023. URL: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=compliance> (Last accessed: 01.09.2023).
685. Phelps M. Five differences between compliance and due diligence. Marcy & Phelps Associates Inc. August 5, 2019. URL: <https://marcyphelps.com/five-differences-between-compliance-and-due-diligence/> (Last accessed: 01.11.2023).
686. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937. European Commission. Brussels, 23.2.2022 COM(2022) 71 final 2022/0051 (COD). URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:bc4dcea4-9584-11ec-b4e4-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (Last accessed: 21.11.2023).
687. Robson M. & Ullah P. A Practical Guide to Business Process Re-engineering. Hampshire. Gower House, Red Croft Road Aldershot. 1996.
688. Role of management Due Diligence in Effective Leadership: Management Due Diligence Explained. NEOTAS. URL: <https://www.neotas.com/management-due-diligence-explained/> (Last accessed: 01.11.2023).
689. Roll, R. (1986). The Hubris Hypothesis of Corporate Takeovers. *Journal of Business*, 59 (2, part 1). P. 197–216.
690. Ronald J. Recardo and Tim Toterhi. “The Secrets of Operational and Organizational Due Diligence. *Global Business and Organizational Excellence*. 2013. January/February, 2014. DOI: 10.1002/joe.21530. URL: https://www.academia.edu/28097789/The_Secrets_of_Operational_and_Organizational_Due_Diligence (Last accessed: 02.11.2023).
691. Rosenbloom A. H. *Due Diligence for Global Deal Making: The Definitive Guide to Cross-Border Mergers and Acquisitions, Joint Ventures, Financings and Strategic Alliances*. USA. Bloomberg Press; 1st edition, 2002. (October 8, 2002). 344 p.
692. Sekiguchi N., Yamaguchi T., Urata Y and Jose J. R. Jiao. *Mergers and Acquisition Law Guide 2020. Jurisdictional Q&A-Japan*. 2020. P. 1-12 (P. 1).

URL:https://www.lexisnexis.com.hk/__data/assets/pdf_file/0020/316064/M-and-A-Law-Guide_Japan.pdf (Last accessed: 01.12.2023).

693. Sixth Council Directive 82/891/EEC of 17 December 1982 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty, concerning the division of public limited liability companies // OJ L 378, 31.12.1982, p.47. URL:// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31982L0891&qid=1675731206377> (No longer in force) (Last accessed: 07.02.2023).
694. Shcherbakova N. The main directions in the sustainable development of legal regulation of reorganization in Ukraine. *Law and Sustainability: perspectives and Lithuania and beyond* /Bartolacelli A., Sagatiene D. Krakow, 2023. 483 p. (P. 225-240).
695. Sustainability Rulebook: the Corporate Sustainable Due Diligence Directive. EBU (Operating Eurovision and Euroradio). Case Studies, published on 15th Jun 2023. URL: <https://www.ebu.ch/case-studies/open/legal-policy/the-future-of-eu-sustainability-regulation-ii-the-corporate-sustainability-due-diligence-directive-csddd> (Last accessed: 21.11.2023).
696. Tax Law Design and Drafting (volume 2; International Monetary Fund: 1998; Victor Thuronyi, ed.) Chapter 20, Taxation of Corporate Reorganizations. 20 p. – p. 4-5. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/nft/1998/tlaw/eng/ch20.pdf> (Last accessed: 04.12.2021).
697. Teylor Wessing Compliance Due Diligence in M&A transactions/ URL: https://www.taylorwessing.com/-/media/taylor-wessing/files/germany/2021/04/tw2021_compliance-due-diligence-in-ma-transactions.pdf (Last accessed: 02.11.2023)).
698. The Essays of Warren Buffett: Lessons for Corporate America, Second Edition, Warren E. Buffett and Lawrence A. Cunningham, The Cunningham Group; 2nd edition (April 14, 2008); Buffett, W. E. (1981). Berkshire Hathaway Annual Report – Chairman's Letter. NY: Berkshire Hathaway Annual Reports. Vol. 47.
699. The Delaware Code Online. Title 8, Chapter 1. General Corporation Law URL: <http://delcode.delaware.gov/title8/c001/sc09/index.shtml> (Last accessed: 18.06.2023).

700. *The status quo ante* – is mean the situation that existed before. Cambridge Dictionary Plus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/АНГЛИЙСКИЙ/status-quo-ante> (Last accessed: 05.01.2023).
701. Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31978L0855> (No longer in force) (Last accessed: 06.02.2023).
702. Transformation Act (Umwandlungsgesetz) as of October 28, 1994. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_umwg/index.html (Last accessed: 14.07.2023).
703. Transformation Act of 28 October 1994 (Federal Law Gazette I p. 3210, 1995 I p. 428), last amended by Article 22 of the Act of 24 April 2015 (Federal Law Gazette I page 642). [The Act was passed as Article 1 of the Act dated 28 October 1994 (Federal Law Gazette I p. 3120 (Act on the Reform of the Laws Governing Transformations (Gesetz zur Bereinigung des Umwandlungsrechts UmwBerG)) by the Bundestag with the consent of the Bundesrat. Pursuant to Article 20 of said Act, it entered in force on 1st January]. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_umwg/englisch_umwg.html#p0102 (Last accessed: 07.10.2023).
704. USA Internal Revenue Code. / 26 U.S. Code § 368 - Definitions relating to corporate reorganizations. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/368> (Last accessed: 04.05.2023).
705. Webster's New Universal Unabridged Dictionary Deluxe 2nd Second Edition / by Jean McKechnie. 1983. 2345 p.
706. Wild C., Weinstein S. Smith, and Keenan's company law. 14th edition. Essex: Pearson Education Limited, 2009. 609 p.
707. Vesely W. J., *A Reorganizations-Statutory Mergers and Consolidations*, 19 Case W. Rsrv. L. Rev. 975 (1968) P. 975-989. (P. 975). Available at: URL: <https://scholarlycommons.law.case.edu/caselrev/vol19/iss4/10> (Last accessed: 04.05.2023).

708. Weston J. F., Weaver S. C. Mergers and Acquisitions. Executive MBA Series. McGraw-Hill Education, 2004. 256 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»

Верховна Рада постановляє:

І. Внести до Господарського кодексу України (*Відомості Верховної Ради України*. 2003 (від 02.05.2003), № 18, стаття 144) статтю 59¹ такого змісту та викласти в наступній редакції:

«Стаття 59¹. Припинення господарської організації шляхом реорганізації

1. Припинення господарської організації здійснюється шляхом її реорганізації у формах: злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення – за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів; за рішенням інших осіб – засновників господарської організації чи їх правонаступників; за рішенням учасників або органу господарської організації, уповноваженої на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державних органів.

2. Злиттям визнається процес припинення двох або більше господарських організацій-правопередників із передачею усіх майнових прав та обов'язків кожної з них на підставі передаточного акту до створеної нової господарської організації- правонаступника.

3. Приєднанням визнається процес припинення однієї (або кількох) господарської організації /господарських організацій (правопередника /правопередників) із передачею усіх майнових прав та обов'язків кожної із них на підставі передаточного акту до вже існуючої господарської організації- правонаступника.

4. Поділом визнається процес припинення однієї господарської організації-правопередника із передачею усіх майнових прав та обов'язків за розподільчим

актом (балансом) у відповідних частках до кожної із нових створених господарських організацій- правонаступників (двох чи більше), що утворені внаслідок такого поділу».

5. Виділом визнається процес зміни однієї господарської організації без ліквідації із передачею за розподільчим актом (балансом) у відповідних частках частини майнових прав та обов'язків такого реорганізованого суб'єкта (правопопередника) до створеної нової/нових господарської організації/організацій (правонаступників)».

6. Перетворенням визнається припинення однієї господарської організації-правопопередника шляхом зміни організаційно-правової форми реорганізованого суб'єкта на іншу новоутворену господарську організацію- правонаступника та передачею останній на підставі передаточного акту усіх майнових прав та обов'язків попередньої господарської організації».

7. Господарська організація може реорганізовуватися із одночасним поєднанням різних її форм та/або за участі двох або більше господарських організацій, в тому числі створених в різних організаційно-правових формах, якщо цей Кодекс або інший закон передбачає можливість перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм».

8. Здійснення реорганізації господарських організацій відбувається на підставі наступних засад (принципів):

- застосування одночасного використання злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення у разі, якщо це не заборонено законом для конкретних видів організаційно-правових форм (складна реорганізація);
- передача та об'єм прав за емісійними цінними паперами не може бути меншим, ніж той, що надавався ними до реорганізації; якщо інше не встановлено законом;
- отримання на зборах учасників господарської організації кожним учасником кількості голосів, що надаватимуться йому акціями (частками, паями) господарської організації- правонаступника.

9. Процедура проведення реорганізації господарської організації проводиться відповідно до вимог, встановлених цим Кодексом та іншими законами.

10. Порядок та принципи конвертації часток, акцій під час реорганізації господарських організацій встановлюються законом.

11. Господарські організації, які беруть участь в реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) укладають реорганізаційний договір, який повинен містити наступні положення:

- повне найменування, код згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, місцезнаходження та тип господарської організації, що бере участь у реорганізації;
- розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної господарської організації - правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства);
- умови конвертації акцій, порядок та коефіцієнти конвертації (якщо в реорганізації беруть участь акціонерні товариства);
- точний опис та розподіл майна, прав та обов'язків, що підлягають передачі кожній з господарських організацій, що створюються в результаті поділу, виділу;
- склад органів юридичних осіб - правонаступників та
- інші умови реорганізації в залежності від форм та видів господарських організацій, передбачених спеціальним законом.

12. Кредитор реорганізованої господарської організації, яка припиняється, у строки встановлені для пред'явлення вимог може вимагати виконання зобов'язань, якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом.

13. Комісія з реорганізації господарської організації складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу, виділу), який має містити положення про правонаступництво відносно майна, прав та обов'язків господарської організації, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами.

14. Злиття, приєднання, поділ, перетворення господарської організації вважається завершеним з дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань запису про припинення

господарської організації. Виділ господарської організації вважається завершеним з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про створення господарської організації, що виділилася.

15. Порядок скасування процедури реорганізації (злиття, перетворення, поділ, виділ, перетворення) здійснюється виключно в судовому порядку та встановлюється законом.

16. Рішення про реорганізацію господарської організації може бути визнано недійсним за вимогою учасників господарської організації, яка реорганізується, а також інших осіб, якщо їм таке право надано в порядку, передбаченому законом.

Вказана вимога може бути пред'явлена в суд не пізніше ніж протягом трьох місяців після внесення в Єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом.

Визнання судом недійсним рішення про реорганізацію господарської організації не призводить до ліквідації господарської організації, яка була створена в результаті реорганізації, а також не є підставою для визнання недійсними правочинів, які були вчинені такою господарською організацією.

Особи, які недобросовісно сприяли прийняттю визнаного судом недійсним рішення про реорганізацію, зобов'язані солідарно відшкодувати збитки учаснику реорганізованої господарської організації, який голосував проти рішення про реорганізацію або не брав участі в голосуванні, а також кредиторам реорганізованої господарської організації. Солідарно з вказаними особами, які недобросовісно сприяли прийняттю рішення про реорганізацію, відповідають господарські організації, які створені в результаті реорганізації на підставі зазначеного рішення.

Якщо рішення про реорганізацію господарської організації приймалось колегіальним органом, солідарна відповідальність покладається на членів цього органу, які голосували за прийняття відповідного рішення».

II. Внести до Цивільного кодексу України (*Відомості Верховної Ради України*. 2003 (від 03.10.2003), №№ 40, стаття 356) такі зміни та доповнення:

1. у статті 104:

1) частину першу доповнити абзацом другим та викласти в такій редакції:

«Юридична особа може реорганізовуватися із одночасним поєднанням різних її форм та/або за участі двох або більше юридичних осіб, в тому числі створених в різних організаційно-правових формах, якщо цей Кодекс або інший закон передбачає можливість перетворення юридичної особи однієї із таких організаційно-правових форм в юридичну особу іншої із таких організаційно-правових форм»;

2. у статті 105:

1) виключити із частини 6 таких суб'єктів як – *фонди соціального страхування*;

3. у статті 107:

1) частину першу після слів «крім випадків, передбачених законом» додати словосполученням наступного змісту: «якщо буде доведена реальна загроза невиконання зобов'язання»;

3. у статті 109:

1) абзац перший частини другої викласти в наступній редакції:

«Кредитор може вимагати від юридичної особи, що реорганізується, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом, якщо буде доведена реальна загроза невиконання зобов'язання.

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог учасники юридичної особи або орган, що прийняв рішення про виділ, складають та затверджують розподільчий баланс, який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується шляхом виділу, прав та обов'язків юридичної особи, що створюється шляхом виділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, що оспорується сторонами».

III. Внести до Закону України «Про акціонерні товариства» (*Відомості Верховної Ради України*. 2023 (від 20.11.2023), № 18-19, стор. 5, стаття 81) такі зміни та доповнення:

1. додати ст. 127¹ «Особливості процедури поділу або виділу товариства, здійснювані одночасно із злиттям чи приєднанням» та викласти в наступній редакції:

«1. Рішенням загальних зборів акціонерів про поділ або виділ товариства може бути передбачено відносно одного або декількох товариств, які створюються шляхом поділу або виділу, положення про одночасне злиття створюваного товариства з іншим товариством або іншими товариствами, чи про одночасне приєднання створюваного товариства до іншого товариства. В цьому випадку така процедура здійснюється відповідно до положень статей 115-132 цього закону, якщо інше не встановлено цією статтею»;

2. у статті 133:

1) частину другу додати абзацами другим, третім, четвертим і п'ятим та викласти в наступній редакції:

«Наглядова рада або рада директорів товариства, яке перетворюється, складає детальний письмовий звіт із поясненням проекту умов перетворення та викладенням економічно-правового підґрунтя, зокрема обґрунтування коефіцієнту конвертації акцій на частки (паї).

Один чи кілька незалежних експертів, які діють від імені товариства, що припиняється шляхом перетворення, які відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, проводять аналіз проекту умов перетворення, складають та подають до наглядової ради або ради директорів та акціонерам письмовий звіт відповідно до статті 133¹ цього Закону.

Такими експертами можуть бути фізичні або юридичні особи, які відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У звіті, передбаченому абзацом 3 частини другої цієї статті, експерти зазначають власну думку щодо справедливості та доречності коефіцієнта конвертації акцій. Такий звіт в обов'язковому порядку повинен:

- 1) містити інформацію про методи (метод), використані (використаний) для визначення запропонованого коефіцієнта конвертації акцій в частки (паї);

- 2) вказувати, чи такі методи (метод) є адекватними (адекватним) для відповідного випадку, зазначати цифри, які було отримано в результаті застосування кожного такого методу, та надавати висновок про відповідний вплив таких застосованих методів (методу) отримання коефіцієнта конвертації та інших показників, передбачених проектом умов перетворення;
- 3) відображати всі труднощі, пов'язані з оцінюванням використаних методів (методу)»;

2) додати частину шосту та викласти в такій редакції:

«Позов про скасування перетворення акціонерного товариства може бути подано не більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури перетворення»;

3. додати ст. 133 ¹ «Права акціонерів у процесі перетворення акціонерного товариства» та викласти в наступній редакції:

«1. Усі акціонери мають право у порядку, встановленому статтею 48 цього Закону, ознайомитися з такими документами щодо загальних зборів, на яких затверджуватиметься проект умов перетворення товариства:

1) проєкт умов перетворення товариства;

2) річна фінансова звітність та щорічні звіти товариства, що припиняється шляхом перетворення, за три попередні фінансові роки;

3) проміжна фінансова звітність (якщо з дати розкриття останньої річної звітності минуло більше шести місяців);

4) звіти наглядової ради або ради директорів товариства, що припиняється шляхом перетворення, передбаченій абзацом другим частини другої статті 133 цього Закону;

5) експертний звіт, передбачений абзацами 3 та 5 частини другої статті 133 цього Закону.

2. Проміжна фінансова звітність з урахуванням пункту 3 частини першої цієї статті складається товариством, що припиняється шляхом перетворення, відповідно до вимог статті 40 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок».

4. у статті 115:

1) виключити із частини першої абзац третій;

5. у статті 119:

1) внести зміни в частину десяту та доповнити підпунктом чотири та викласти в такій редакції:

«4) акції акціонерного товариства, що приєднується, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;

6. у статті 116:

1) в частині другій після слів «на вибір товариства однієї з таких дій» додати словосполученням наступного змісту: «за умови, що такі кредитори можуть довести, що злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення ставить під загрозу задоволення їх вимог»;

7. у статті 117:

1) внести зміни в частину десяту та доповнити підпунктом чотири і викласти в такій редакції:

«4) акції акціонерних товариств, що беруть участь у злитті, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;

8. у статті 125:

1) внести зміни в частину дев'яту та доповнити підпунктом три і викласти в такій редакції:

«3) акції акціонерного товариства, що припиняється шляхом поділу, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;

9. у статті 127:

1) внести зміни в частину дев'яту та доповнити підпунктом три і викласти в такій редакції:

«3) акції акціонерного товариства, з якого здійснюється виділ, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право»;

10. у статті 133:

1) внести зміни в частину п'яту та доповнити підпунктом три і викласти в такій редакції:

«3) акції акціонерного товариства, яке знаходиться в процесі зміни організаційно-правової форми, та акціонери якого звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право».

IV. Внести до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (*Відомості Верховної Ради України*. 2018 (від 30.03.2018), № 13, стор. 5, стаття 69) такі зміни та доповнення:

1. додати статтю 54¹ «Особливості процедури поділу або виділу товариства, здійснювані одночасно із злиттям чи приєднанням» та викласти частину першу в такій редакції:

1) «1. Рішенням загальних зборів учасників про поділ або виділ може бути передбачено відносно одного або декількох товариств, які створюються шляхом поділу або виділу, положення про одночасне злиття створюваного товариства з іншим товариством або іншими товариствами, чи про одночасне приєднання створюваного товариства до іншого товариства. В цьому випадку така процедура здійснюється відповідно до положень статей 47-51, 53-54 цього закону, якщо інше не встановлено цією статтею»;

2. у статті 55:

1) частину другу після слів «на вибір товариства однієї з таких дій» додати словосполученням наступного змісту: «за умови, що такі кредитори можуть довести, що злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення ставить під загрозу задоволення їх вимог»;

2) із пункту другого частини другої вилучити словосполучення «відшкодування збитків» та викласти пункт другий частини другу в такій редакції:

«2) дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором».

V. Внести до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (*Відомості Верховної Ради України*. 2020 (від 25.12.2020), № 52, стор. 24, стаття 497) такі зміни та доповнення:

1. у статті 33:

1) частину третю абзац другий викласти в такій редакції:

«Сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, може бути реорганізований (шляхом злиття, приєднання, поділу) виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку.

Сільськогосподарські кооперативи, що діють без мети одержання прибутку, на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб, можуть утворити сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку».

VI. Внести до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (*Відомості Верховної Ради України*. 2011. (від 08.07.2010), № 2-3, стор. 34, стаття. 11) такі зміни та доповнення:

1) із абз. 2 ч. 1 ст. 19 виключити такого суб'єкта як *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України*.

VII. Прикінцеві положення

Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Голова

Верховної Ради України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроєкту

Проведення процедури реорганізації господарських організацій для багатьох вітчизняних виробників є стратегічним. Ефективність її проведення залежить від належного правового регулювання відносин, які виникають в цій сфері. Положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині положень про компанії та корпоративне управління зумовлює приведення законодавчого регулювання діяльності корпорацій, зокрема процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до європейських вимог та стандартів шляхом поступового зближення з правилами і рекомендаціями ЄС.

Враховуючи, що на законодавчому рівні процедура реорганізації господарських організацій та окремих її форм врегульована частково, для деяких видів господарських організацій (зокрема акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю), тоді як для решти господарських організацій – законодавче регулювання відповідних відносин носить непослідовний, фрагментарний, деклараторний, подекуди застарілий характер – тому потребує відповідного законодавчого врегулювання: встановлення загальних положень реорганізації господарських організацій (поняття форм, їх змісту, порядку реорганізації та окремих етапів її проведення); закріплення окремих етапів реорганізації для різних видів господарських організацій (акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, сільськогосподарських кооперативів), тощо.

2. Цілі і завдання прийняття акту

Метою розробки проєкту Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» є підвищення рівня правового забезпечення реорганізації господарських організацій, порядку проведення процедури реорганізації окремих господарських товариств,

зокрема акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю та захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави.

3. Загальна характеристика і основні положення проєкту акту

Проєктом Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» пропонується внести зміни та доповнення до Господарського та Цивільного кодексів України, Законів України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» з метою упорядкування реорганізаційних відносин, процедури проведення реорганізації та окремих її етапів.

Так, зокрема зазначеним законопроєктом передбачається:

внесення змін до Законів України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в контексті підготовки умов проведення реорганізації в різних формах, порядку конвертації акцій;

доповнення новими статтями: в ГК України статтею 59¹ «Припинення господарської організації шляхом реорганізації» з метою регламентації загальних положень про реорганізацію господарських організацій; в Законі України «Про акціонерні товариства» статтею 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення акціонерного товариства» з метою захисту прав та законних інтересів акціонерів під час перетворення; в Законах України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статтями 127¹, 54¹, відповідно, щодо особливостей процедури поділу або виділу товариства, здійснювані одночасно із злиттям чи приєднанням (впровадження так званої складної/подвійної реорганізації).

4. Правові аспекти

Правові відносини у цій сфері регулюються Господарським та Цивільним кодексами України, Законами України «Про акціонерні товариства», «Про товариства

з обмеженою та додатковою відповідністю», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», а також іншими законодавчими та нормативними актами в цій галузі.

Реалізація проєкту Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» потребує внесення змін до нормативно-правових актів, які регламентують правовий статус окремих організаційно-правових форм господарських організацій.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проєкту Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» не потребує додаткових матеріальних та інших витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз результатів

Прийняття акту сприятиме підвищенню рівня правового забезпечення реорганізації господарських організацій, зокрема щодо питань процедури проведення реорганізації та окремих її етапів, таких як конвертація акцій (часток, паїв), а також захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів.

Народні депутати України

ДОДАТОК Б*Проект***ЗАКОН УКРАЇНИ****«Про реорганізацію господарських організацій»**

Верховна Рада постановляє:

Глава I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**Стаття 1. Сфера дії Закону**

1. Цей Закон регулює відносини, пов'язані з реорганізацією господарських організацій.
2. Норми цього Закону не поширюються на реорганізацію унітарних підприємств.
3. Даний закон застосовується під час реорганізації банків, страховиків та інших фінансових установ з урахуванням особливостей, передбачених спеціальними законами, що регулюють їх діяльність.

Стаття 2. Визначення термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються у такому значенні:

реорганізація – це процедура переходу майна, всіх прав та обов'язків від однієї або декількох господарських організацій (правопередників) в порядку універсального правонаступництва до однієї або декількох новостворюваних та (чи) існуючих господарських організацій (правонаступників) з припиненням або без припинення господарської організації – правопередника, результатом якої виступає поява нового або оновленого цілісного майнового комплексу господарської організації;

злиття – форма реорганізації, при якій відбувається припинення двох або більше господарських організацій-правопередників із передачею майна, всіх прав та обов'язків кожної з них на підставі передавального акту до новоствореної господарської організації- правонаступника;

приєднання – форма реорганізації, при якій відбувається припинення однієї (або кількох) господарської організації /господарських організацій (правопередника /правопередників) із передачею майна, всіх прав та обов'язків кожної із них на підставі передавального акту до вже існуючої господарської організації- правонаступника;

поділ – форма реорганізації, при якій відбувається припинення господарської організації (правопередника) із передачею майна, всіх прав та обов'язків у відповідних частинах двом або більше новоствореним господарським організаціям (правонаступникам) за розподільчим актом (балансом);

поділ шляхом придбання – форма реорганізації, при якій господарська організація припиняє своє існування як суб'єкт права та передає двом або більше існуючим господарським організаціям / або одній (чи більше) існуючій та одній (чи більше) новоствореній господарській організації все своє майно, права та обов'язки в обмін на забезпечення часток (акцій) у господарській організації, яка отримує майно, учасникам (акціонерам) господарської організації, яка передає майно;

виділ – форма реорганізації, при якій відбувається створення однієї або кількох господарських організацій (правонаступника/ правонаступників) із передачею їй (їм) за розподільчим актом (балансом) частини свого майна, прав та обов'язків, з якого здійснюється виділ, без припинення такої господарської організації;

виділ шляхом придбання – форма реорганізації, при якій господарська організація, яка не припиняє свого існування як суб'єкт права, виділяє та передає одну частину або більше частин свого майна, прав та обов'язків як сукупність, відповідно, до однієї існуючої господарської організації (або більше) /або до однієї існуючої (або більше) господарської організації та однієї новоствореної (або більше) господарської організації в обмін на забезпечення часток (акцій) у господарській організації, яка отримує майно, учасникам (акціонерам) господарській організації, яка передає майно;

відділення – різновид виділу, який застосовується в акціонерних товариствах, товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю; проводиться двома способами: 1) відділення шляхом заснування – передаються акції/частки в новостворене товариство; 2) відділення шляхом придбання – акції/частки в товаристві- правонаступнику надаватимуться самому товариству, а не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна;

перетворення – форма реорганізації, при якій відбувається зміна організаційно-правової форми господарської організації з припиненням та передачею всього майна, прав та обов'язків господарської організації (правопередника) до новоствореної господарської організації на підставі передавального акту;

договір про злиття/приєднання – різновид реорганізаційного договору, який спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника на підставі універсального правонаступництва;

договір про поділ/виділ/перетворення – різновид реорганізаційного договору, який спрямований на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом

узгоджених дій учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника/правонаступників на підставі універсального правонаступництва;

процедура дью ділідженс (*due diligence* – процедура належної перевірки) – ефективний економіко-правового інструмент, котрий є складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій; має на меті застосування інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації;

реорганізаційний договір – договір, який спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника чи на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом узгоджених дій учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника/правонаступників на підставі універсального правонаступництва;

складні реорганізаційні форми: подвійна/складна реорганізація; змішана реорганізація; комбінаторна реорганізація;

подвійна/складана реорганізація – це складна реорганізаційна форма, при якій відбувається одночасне застосування різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення));

змішана реорганізація – це складна реорганізаційна форма, при якій відбувається одночасна участь двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах у разі, якщо законом передбачена можливість перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм;

комбінаторна реорганізація – це складна реорганізаційна форма, при якій відбувається одночасне застосування різних форм реорганізації (подвійна/складна реорганізація) та за участі господарських організацій різних організаційно-правових форм (змішана реорганізація);

компенсація – виплати, які здійснюються у випадках, передбачених законодавством, учасникам господарської організації, а саме акціонерів по акціях, що викупаються акціонерним товариством, учасникові товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю під час переходу його частки до товариства, учаснику, який вийшов із товариства.

Стаття 3. Участь в реорганізації господарських організацій різних організаційно-правових форм і створення в результаті реорганізації господарських організацій інших організаційно-правових форм (змішана реорганізація). Участь в реорганізації, що поєднує поділ (виділ) і злиття (приєднання), господарських організацій різних організаційно-правових форм (комбінаторна реорганізація)

1. Господарські організації різних організаційно-правових форм, за винятком унітарних підприємств, можуть брати участь в одній реорганізації з урахуванням обмежень, встановлених даним Законом.
2. В результаті здійснення реорганізації можуть створюватися господарські організації інших організаційно-правових форм, ніж організації, що беруть участь в реорганізації, з урахуванням обмежень, встановлених даним Законом.
3. В результаті злиття, поділу, виділу можуть створюватися тільки господарські організації, які відповідно до цього Закону та інших законів можуть створюватися при перетворенні господарських організацій, які реорганізуються у формі, відповідно, злиття, поділу, виділу.
4. Участь в якості господарської організації – правопередника в реорганізації, що поєднує поділ (виділ) і злиття (приєднання) господарських організацій різних організаційно-правових форм (комбінаторна реорганізація), допускається тільки у тому випадку, якщо господарською організацією – правонаступником виступатиме господарська організація, яка відповідно до цього Закону та інших законів може створюватися при перетворенні господарської організації – правопередника.

Стаття 4. Поєднання різних форм реорганізації (подвійна/складана реорганізація)
Допускається здійснення реорганізації з поєднанням двох або декількох форм (подвійна/складана реорганізація), передбачених цим Законом. При цьому до процедури реорганізації, що поєднує різні форми реорганізації, повинні застосовуватися правила, реорганізації, що регулюють відповідні форми.

Стаття 5. Реорганізація за узгодженням державних органів

У випадках, встановлених законом, реорганізація у формі злиття, приєднання, перетворення, а також у формі поділу (виділу), яка здійснюється одночасно із злиттям (приєднанням), може бути проведена лише за узгодженням уповноважених державних органів.

Стаття 6. Процедура реорганізації господарської організації (стадії та етапи)

1. Процедура реорганізації господарської організації, якщо інше не передбачене законом, включає такі стадії проведення:

Г) початкова (легалізаційна) стадія складається із наступних етапів:

1.1. прийняття загальними зборами учасників рішення про реорганізацію в одній із форм (про припинення господарської організації в одній із форм; затвердження умов реорганізації, зокрема умов конвертації акцій (якщо реорганізується АТ); про затвердження проекту статуту/або статутного договору господарської організації, що

створюється шляхом реорганізації в одній із форм; про схвалення проєкту передавального акту або/та розподільчого балансу); визначення складу комісії з припинення – реорганізаційної комісії; встановлення строку для задоволення вимог кредиторів;

1.2. повідомлення органу державної реєстрації про те, що господарська організація прийняла рішення про припинення шляхом реорганізації (у письмовій формі протягом 3 днів з дати прийняття рішення);

1.3. державна реєстрація відомостей про те, що господарська організація знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації в одній із форм);

(II) стадія реалізації складається з наступних етапів:

2.1. отримання дозволу Антимонопольним комітетом України чи його територіальними відділеннями на створення суб'єкта господарювання у разі, якщо дії із злиття/приєднання кваліфіковано як концентрацію;

2.2. узгодження плану реорганізації з податковими органами у разі наявності податкового боргу при реорганізації;

2.3. задоволення майнових прав до початку здійснення процедури реорганізації господарської організації: реалізація акціонерами права вимоги обов'язкового викупу товариством належних їм акцій та реалізація прав кредиторів щодо задоволення їхніх вимог;

2.4. оприлюднення рішення про припинення шляхом реорганізації в одній із форм та набрання чинності рішень: про затвердження передавального акту та/або про затвердження розподільчого балансу; про затвердження умов конвертації (якщо реорганізується АТ); про визначення уповноважених осіб товариств, що беруть участь в реорганізації, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом реорганізації;

2.5. звернення до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України чи її територіальних органів щодо зупинення обігу акцій, здійснення емісії акцій, реєстрації випуску акцій та до Центрального депозитарію цінних паперів щодо укладення договору про обслуговування випусків цінних паперів; присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

2.6. конвертація акцій кожного товариства, що припиняється шляхом реорганізації, в акції товариства, що створюється шляхом реорганізації;

2.7. прийняття загальними зборами товариства, що створюється шляхом реорганізації, рішень про затвердження результатів емісії (конвертації), затвердження статуту новоствореного товариства та обрання органів управління такого товариства;

2.8. подання офіційним каналом зв'язку до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України чи її територіальних органів заяви і всіх необхідних документів для скасування випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації та скасування Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України чи її територіальними органами реєстрації випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації;

(III) завершальна стадія складається з наступних етапів:

3.1. державна реєстрація припинення господарської організації (організацій) та створення господарських організацій (організацій)/або внесення відповідних змін до установчих документів;

3.2. поданням офіційним каналом зв'язку до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України чи до її територіальних органів заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів;

3.3. реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України чи її територіальними органами звіту про результати емісії цінних паперів та видача свідоцтва про випуск цінних паперів.

2. Особливості проведення процедури реорганізації господарських організацій.

Етапи 2.1. та 2.2. застосовуються у разі, якщо реорганізація шляхом злиття/приєднання визнається концентрацією або/та є наявність податкового боргу при реорганізації господарської організації.

Етапи 2.5.-2.8., 3.2.-3.3. застосовуються тільки у разі, якщо реорганізується акціонерне товариство.

Етапи 3.2.-3.3. застосовуються у разі, якщо в результаті реорганізації створюється акціонерне товариство.

3. Ухвалення рішення про реорганізацію учасниками (загальними зборами учасників) або іншим уповноваженим органом господарської організації, що реорганізується, здійснюється за правилами і відповідно до компетенції, встановленої чинним законодавством для відповідної організаційно-правової форми господарської організації.

Рішення про реорганізацію може містити вказівку про термін, після закінчення якого таке рішення не підлягає виконанню, а затверджений таким рішенням реорганізаційний договір втрачає силу.

4. Рішенням про реорганізацію або реорганізаційним договором може бути передбачений особливий порядок вчинення господарською організацією, що реорганізується, окремих правочинів та (або) видів правочинів або заборони на їх вчинення з моменту ухвалення рішення про реорганізацію господарської організації і до моменту її завершення.

Правочин, вчинений із порушенням вказаного особливого порядку або заборони, може бути визнаний недійсним за позовом господарської організації (організацій), а також учасника реорганізованої господарської організації, який на момент здійснення правочину був її учасником.

Суд відмовляє в задоволенні вимог про визнання недійсним правочину, здійсненого з порушенням вимог, передбачених даним пунктом, у випадку:

якщо в результаті здійснення оспорюваного правочину, рішення про здійснення якого приймається іншим органом або уповноваженою особою господарської організації, що реорганізується, або учасникові, який звернувся із позовом, не була спричинена шкода, а у разі якщо правочин не вчинено, то таким правочином не буде спричинена шкода;

якщо при розгляді справи за позовом господарської організації, що реорганізується, не буде доведено, що інша сторона знала або свідомо повинна була знати про вчинення правочину з порушенням вимог щодо правочину, передбачених даним пунктом.

5. Реорганізація визнається завершеною, а відповідна господарська організація – реорганізованою з моменту:

- державної реєстрації господарських організацій, створених в результаті реорганізації, - при реорганізації у формі злиття, поділу, виділу, перетворення;

- внесення в єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про припинення діяльності приєднаної господарської організації - при реорганізації у формі приєднання;

- внесення в єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про правонаступництво - при реорганізації, здійснюваній у формі поділу (виділу) одночасно із злиттям (приєднанням).

6. З моменту закінчення реорганізації учасники господарських організацій, що брали участь в реорганізації, стають учасниками господарської організації (організацій), створеної в результаті реорганізації (яка продовжила свою діяльність), якщо інше не передбачено даним Законом або іншими спеціальними законами.

Стаття 7. правонаступництво при реорганізації. Передавальний акт

1. При злитті господарських організацій права та обов'язки кожної з них визнаються такими, що перейшли до новоствореної господарської організації у момент закінчення реорганізації.

2. При реорганізації у формі приєднання права і обов'язки відповідної господарської організації визнаються такими, що перейшли до господарської організації, до якої здійснюється приєднання, у момент закінчення реорганізації стосовно кожної приєднаної організації.

3. При поділі господарської організації її права і обов'язки визнаються такими, що перейшли до інших господарських організацій у момент закінчення реорганізації стосовно кожної господарської організації (новоствореної або такої, що взяла участь в реорганізації, що поєднує разом з поділом інші форми реорганізації).

4. При виділі із складу господарської організації однієї або декількох господарських організацій права і обов'язки реорганізованої господарської організації визнаються такими, що перейшли у момент закінчення реорганізації стосовно кожної господарської організації (новоствореної або такою, що взяла участь в реорганізації, що поєднує разом з виділом інші форми реорганізації).

5. При перетворенні господарської організації одного виду в господарську організацію іншого виду права і обов'язки реорганізованої господарської організації визнаються такими, що перейшли до господарської організації, створеної в результаті реорганізації, у момент закінчення реорганізації.

6. Передавальний акт є документом бухгалтерської звітності, що підтверджує правонаступництво при реорганізації, який повинен містити положення про правонаступництво по усіх зобов'язаннях реорганізованої господарської організації щодо всіх її кредиторів та боржників, включаючи й зобов'язання, оспорювані сторонами.

Передавальний акт разом з вказаними відомостями повинен передбачати порядок визначення правонаступництва у зв'язку зі змінами в майні і зобов'язаннях, які можуть виникнути після дати, на яку складений передавальний акт у зв'язку із здійсненням діяльності господарською організацією, що реорганізується. При цьому вказаний порядок не може допускати віднесення до компетенції якого-небудь органу або іншої особи господарської організації, що реорганізується, ухвалення рішень про зміну передавального акту.

7. Проект передавального акту схвалюється одночасно з ухваленням рішення про реорганізацію загальними зборами учасників або органом, що приймає рішення про реорганізацію господарської організації, і представляється разом з документами, які подаються для державної реєстрації відомостей про те, що господарська організація знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації в одній із форм.

Стаття 8. Обґрунтування проведення реорганізації. Застосування процедури дью ділідженс

1. До ухвалення рішення про реорганізацію господарська організація, яка реорганізується, повинна підготувати у письмовій формі документ, що містить детальне пояснення, а також юридичне і економічне обґрунтування проекту рішення про реорганізацію, реорганізаційний договір (реорганізації у формі злиття (приєднання) – проекту договору про злиття/приєднання; для реорганізації у формі поділу/виділу/перетворення – проекту договору про поділ/виділ/перетворення), обґрунтування співвідношення конвертації акцій (часток, паїв), суми компенсації, а також опис наслідків здійснення реорганізації для учасників кожної із господарських організацій, яка приймає участь в реорганізації організації (далі – письмове обґрунтування). У письмовому обґрунтуванні мають бути також описані обставини, що ускладнюють оцінку майна кожної з господарських організацій, що приймають участь в реорганізації.

2. У разі, якщо господарська організація вдається до реорганізації шляхом злиття/приєднання або подвійної (складної) реорганізації, попередньо має бути проведена комплексна належна перевірка (due diligence) господарської організації, із якою планується здійснювати злиття/приєднання, подвійну (складну) реорганізацію. Процедура дью ділідженс – процедура належної перевірки господарської організації, яка надає можливість вибудувати тактику ведення бізнесу та систему контролю за дотриманням законодавства й уникнення корупційних ризиків; має відбуватися під час здійснення попередньої оцінки та з'ясування ризиків в процедурі реорганізації господарських організацій.

3. Окрім вказаних відомостей в письмове обґрунтування включаються:

- відомості про учасників (акціонерів) реорганізованої господарської організації, які володіють не менше чим 5 відсотками його статутного (складеного) капіталу (пайового фонду), або не менше чим 5 відсотками його простих акцій, в тому числі про розмір частки учасника (акціонера) реорганізованої господарської організації в її статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді), а також частки належних йому простих акцій такої господарської організації;

- відомості про частку участі держави або територіальної громади в статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) реорганізованої господарської організації, наявності спеціального права;

- відомості про обмеження на участь в статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) реорганізованої господарської організації;

- відомості про розмір кредиторської і дебіторської заборгованості реорганізованої господарської організації за три останніх завершених фінансових роки або за кожен завершений фінансовий рік, якщо реорганізована організація здійснює

свою діяльність менше трьох років, у тому числі з розбиттям по кредиторам і боржниках, розмір заборгованості яких складає не менше 10 відсотків загального розміру кредиторської і дебіторської заборгованості, а також відомості про кредиторську і дебіторську заборгованість перед афілійованими особами;

- відомості про значні правочини, здійснені реорганізованою господарською організацією за три останніх завершених фінансових роки або за кожен завершений фінансовий рік, якщо реорганізована господарська організація здійснює свою діяльність менше трьох років, розмір зобов'язань по яких складає не менше 10 відсотків балансової вартості активів реорганізованої господарської організації за даними її бухгалтерської звітності за відповідний завершений звітний період;

- відомості про оголошені (нараховані) і про виплачені дивіденди по акціях, про розподіл чистого прибутку між учасниками реорганізованої господарської організації – господарського товариства;

- відомості про осіб, що мають намір надати забезпечення кредиторам реорганізованої господарської організації, а також про умови забезпечення виконання зобов'язань по зобов'язаннях реорганізованої господарської організації (за наявності таких осіб).

4. Підготовку письмового обґрунтування не потрібно у випадках коли:

1) всі учасники всіх господарських організацій, що приймають участь в реорганізації, заявили про відмову від отримання письмового обґрунтування;

2) всі акції (частки, паї) господарської організації, що приймає участь в злитті, належать господарській організації, з якою здійснюється злиття;

3) всі акції (частки, паї) приєднуваної господарської організації належать організації, до якої здійснюється приєднання.

Заяви фізичних осіб – учасників господарської організації, що реорганізується, про відмову від надання обґрунтування мають бути завірені нотаріально.

Стаття 9. Залучення оцінювача

1. Ринкова вартість акцій (часток, паїв) господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, на основі якої визначається співвідношення конвертації акцій (часток, паїв), а у випадках, передбачених законодавством України, сума компенсації, що виплачується учасникам господарської організації, що реорганізується, у зв'язку з реорганізацією (ухваленням рішення про реорганізацію), визначається незалежним оцінювачем (оцінювачами).

2. Проведення оцінки, передбаченої пунктом 1 цієї статті, не є обов'язковим у разі, якщо:

1) усі учасники усіх організацій, що беруть участь в реорганізації, заявили про відмову від проведення такої оцінки;

2) всі акції (частки, паї) організації, що бере участь в злитті, належать організації, з якою здійснюється злиття;

3) всі акції (частки, паї) приєднуваної організації належать організації, до якої здійснюється приєднання.

Заяви фізичних осіб-учасників господарської організації, що реорганізується, про відмову проведення оцінки мають бути завірені нотаріально.

3. Кожна господарська організація, що бере участь в реорганізації, призначає незалежного оцінювача.

Договором про злиття/приєднання може бути передбачене призначення двох і більше оцінювачів для перевірки ринкової вартості акцій (часток, паїв) кожної господарської організації, що бере участь в злитті (приєднанні) або в реорганізації, що поєднує злиття (приєднання) з іншими формами реорганізації. У такому разі в договорі про злиття/приєднання має бути вказаний порядок визначення ціни, що приймається для цілей пункту 1 цієї статті у разі розбіжності результатів оцінки.

4. Кожен оцінювач, залучений до оцінки ринкової вартості акцій (часток, паїв) господарських організацій, що реорганізуються, відповідно до абзацу 2 частини 3 цієї статті, має право на отримання від кожної господарської організації, що бере участь в реорганізації, будь-якої інформації і документів, необхідних для визначення ринкової вартості акцій (часток, паїв), а також право проводити необхідні для цього перевірки.

5. Оцінювач та господарська організація, що реорганізується, несуть солідарну відповідальність за спричинення збитків учасникам господарської організації, що реорганізується, в результаті порушення вимог, що пред'являються законодавством про оціночну діяльність до незалежності оцінювача.

Стаття 10. Забезпечення права на інформацію учасникам господарської організації, що реорганізується

1. Не пізніше, ніж за 30 днів до дати ухвалення рішення про реорганізацію учасникам кожної господарської організації, що бере участь в реорганізації, мають бути надані для ознайомлення наступні документи, якщо інше не передбачено спеціальним законом:

- 1) проєкт рішення про реорганізацію;
- 2) проєкти статутів (засновницьких документів) кожної господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, а також статuti (засновницькі документи) існуючих господарських організацій, які продовжать свою діяльність після завершення реорганізації, з проєктами запропонованих до них змін (якщо такі зміни потрібні відповідно до проєкту рішення про реорганізацію);
- 3) передавальний акт з додатками до нього;
- 4) письмове обґрунтування реорганізації по усіх господарських організаціях, що беруть участь в реорганізації, якщо відповідно до цього закону господарські організації, що реорганізуються, не звільнені від підготовки вказаного письмового обґрунтування;
- 5) звіт незалежного оцінювача, передбачений цим законом по кожній господарській організації, що бере участь в реорганізації, якщо відповідно до цього закону господарські організації, не звільнені від проведення такої оцінки;
- 6) копії річних звітів та річних бухгалтерських балансів всіх господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, за три останні завершені фінансові роки або за кожен завершений фінансовий рік, якщо господарська організація, що реорганізується, здійснює свою діяльність менше трьох років, а також копії квартальної бухгалтерської (фінансової) звітності вказаних господарських організацій за останній завершений квартал перед датою ухвалення рішення про реорганізацію;

7) розрахунок вартості чистих активів по кожній господарській організації, що бере участь в реорганізації, на останню звітну дату, яка передуює прийняттю рішення про реорганізацію.

2. Вказані в частині 1 цієї статті документи мають бути надані в триденний термін з моменту звернення для ознайомлення будь-якому учасникові організації, що бере участь в реорганізації, в приміщенні виконавчого органу такої організації, або надсилають зазначені документи в електронній формі відповідно до вимог, встановлених законодавством про електронний документообіг або в інший спосіб, передбачений засновницькими документами. Господарська організація зобов'язана на вимогу учасника надати йому копії вказаних документів. Плата, що стягується організацією за надання копій, не може перевищувати витрат на їх виготовлення.

3. Господарські організації, що беруть участь в реорганізації, зобов'язані забезпечити доступ до інформації про істотні зміни складу і вартості свого майна, що відбилися після ухвалення рішення про реорганізацію, учасникам (засновникам, акціонерам, членам) всіх господарських організацій, що беруть участь в реорганізації. Відповідні документи мають бути надані господарською організацією впродовж трьох днів з дня пред'явлення відповідної вимоги для ознайомлення в приміщенні виконавчого органу організації, або надсилають зазначені документи в електронній формі відповідно до вимог, встановлених законодавством про електронний документообіг або в інший спосіб, передбачений засновницькими документами. Господарська організація зобов'язана на вимогу учасника надати йому копії вказаних документів. Плата, що стягується організацією за надання копій, не може перевищувати витрат на їх виготовлення.

Стаття 11 . Повідомлення органу, що здійснює державну реєстрацію. Захист прав кредиторів господарської організації, що реорганізується

1. Учасники господарської організації після ухвалення рішення про її реорганізацію (ухвалення рішення про реорганізацію останньою з тих господарських організацій, що бере участь в реорганізації) зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття такого рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію юридичних осіб, про початок процедури реорганізації. На підставі цього повідомлення орган, що здійснює державну реєстрацію юридичних осіб, вносить в єдиний державний реєстр юридичних осіб запис про те, що господарська організація знаходиться в процесі реорганізації.

2. Після повідомлення про початок процедури реорганізації орган, що здійснює державну реєстрацію юридичних осіб, господарська організація, що реорганізується, повідомляє протягом 30 днів з дати оприлюднення протоколу загальних зборів (якщо інший строк не передбачено спеціальним законом), на яких прийнято рішення про реорганізацію шляхом поділу, перетворення, а також про виділ, а в разі реорганізації шляхом злиття або приєднання – з дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких прийнято рішення загальними зборами останньої з господарських організацій, що беруть участь у злитті або приєднанні, господарська організація зобов'язана письмово повідомити про це кредиторів господарської організації та розмістити повідомлення про ухвалене рішення у базі даних особи, яка проводить діяльність з оприлюднення

регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків (якщо реорганізуються акціонерні товариства)/або розмістити в друкованих органах, в якому публікуються дані про державну реєстрацію юридичних осіб, повідомлення про реорганізацію (у разі якщо реорганізуються інші господарські організації).

У повідомленні про реорганізацію вказується:

- 1) повне і скорочене фірмове найменування, відомості про місце знаходження кожної з господарської організацій, що беруть участь в реорганізації;
- 2) повне і скорочене фірмове найменування, відомості про місце знаходження кожної із створюваних (або що продовжують діяльність) в результаті реорганізації господарських організацій;
- 3) форма реорганізації, а у разі застосування складних реорганізаційних форм – вид та опис процедури такої реорганізації (змішана реорганізація, складна (подвійна) реорганізація, комбінаторна реорганізація);
- 4) опис порядку і умов заяви кредиторами кожної господарської організації своїх вимог, що бере участь в реорганізації, включаючи місце знаходження постійно діючого виконавчого органу господарської організації, а також додаткові адреси, по яких можуть бути заявлені такі вимоги, а також способи зв'язку (номери телефонів, факсів, адреси електронної пошти, тощо);
- 5) відомості про осіб, що здійснюють функції одноосібного виконавчого органу кожної господарської організації, що бере участь в реорганізації.

У разі, якщо в реорганізації беруть участь дві і більше господарських організацій, повідомлення про реорганізацію публікується від імені усіх господарських організацій, що беруть участь в реорганізації.

3. Господарська організація, що бере участь в реорганізації, зобов'язана на вимогу кредитора надати в триденний термін з моменту звернення для ознайомлення наступні документи:

- 1) письмове обґрунтування (чи його копію) проведення реорганізації з усіма додатками, якщо відповідно до цього закону господарська організація, яка реорганізується, не звільнена від підготовки вказаного письмового обґрунтування;
- 2) копію реорганізаційного договору (договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ/перетворення), копію рішення про реорганізацію;
- 3) копію передавального акту, а у разі, якщо передавальний акт містить додатки – забезпечити можливість ознайомлення з такими документами (додатками);
- 4) копії річних звітів і річних бухгалтерських балансів, а також копії річних звітів і річних бухгалтерських балансів всіх господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, за три останні завершені фінансові роки або за кожен завершений фінансовий рік, якщо господарська організація, що реорганізується, здійснює свою діяльність менше трьох років, а також копії квартальної бухгалтерської (фінансової) звітності вказаної господарської організації за останній завершений квартал, що передує даті ухвалення рішення про реорганізацію).

Вказані в вищезазначеній частині документи мають бути надані для ознайомлення будь-якому кредиторові в приміщенні виконавчого органу господарської організації, що реорганізується, або повинні бути надіслані в електронній формі відповідно до вимог, встановлених законодавством про електронний документообіг або в інший

спосіб, передбачений засновницькими документами. Господарська організація зобов'язана на вимогу кредитора надати йому копії вказаних документів. Плата, що стягується організацією за надання копій, не може перевищувати витрат на їх виготовлення.

4. Кредитори господарської організації, що реорганізується, після ухвалення рішення про реорганізацію такою організацією, але не пізніше за тридцять днів з дати останньої публікації повідомлення про реорганізацію має право звернутися до господарського суду за місцем знаходження господарської організації, що реорганізується (боржника) з вимогою про дострокове виконання відповідного зобов'язання боржником, а при неможливості дострокового виконання - припинення зобов'язання і відшкодування, пов'язаних із цим збитків.

Господарський суд відмовляє в задоволенні вказаних вимог у випадку:

- якщо господарська організація, що реорганізується, доведе, що в результаті реорганізації права кредиторів не порушуються;
- якщо умовами реорганізації передбачена солідарна відповідальність створюваних в результаті реорганізації (що продовжують існування) господарських організацій по зобов'язаннях господарської організації, що реорганізується;
- якщо надані докази достатнього забезпечення виконання відповідних зобов'язань.

У разі задоволення вимог про дострокове припинення зобов'язань і відшкодування збитків після закінчення реорганізації господарський суд покладає солідарну відповідальність по зобов'язаннях господарської організації, що реорганізувалася, на знову створені в результаті реорганізації (що продовжують існування) господарські організації.

Права і законні інтереси кредиторів господарської організації, що реорганізується, підлягають захисту відповідно до цього закону і в порядку, передбаченому цією статтею, якщо це не суперечить сутності зобов'язання між кредитором і господарською організацією (боржником), що реорганізується.

5. Виконання господарською організацією, що реорганізується, зобов'язань перед кредиторами може бути забезпечено заставою, гарантією, поручительством, а також іншими способами, що не суперечать чинному закону.

Виконання господарською організацією, що реорганізується, зобов'язань перед кредиторами не може бути забезпечено утриманням.

Забезпечення виконання зобов'язань господарською організацією, що реорганізується, може бути надане такою господарською організацією, її учасниками, а також третіми особами.

Права і обов'язки особи або осіб, що надали забезпечення виконання зобов'язань господарською організацією, що реорганізується, впливають з вказаного забезпечення і виникають з дати винесення господарським судом визначення про затвердження вказаного забезпечення.

Угода про забезпечення зобов'язань господарської організації, що реорганізується, укладається в письмовій формі протягом п'ятнадцяти днів з дати винесення господарським судом ухвали про затвердження забезпечення та підписується особою або особами, що надали таке забезпечення, а також кредиторами, що звернулися із позовом до господарського суду. Угода про забезпечення зобов'язань господарською

організацією, що реорганізується, має бути представлена до господарського суду не пізніше чим через десять днів з дати її підписання.

Після закінчення термінів, передбачених зазначеною статтею, господарський суд за умови надання забезпечення кредиторам господарської організації, що реорганізується, виносить ухвалу про відмову в позові кредиторів (кредиторам).

6. У разі неможливості визначити правонаступника реорганізованої господарської організації за конкретним зобов'язанням господарської організації, правонаступники та організації - правопередники (у разі реорганізації у формі виділення) несуть солідарну відповідальність за цим зобов'язанням реорганізованої господарської організації перед кредиторами. Вимога про покладання солідарної відповідальності, передбачена даним пунктом, може бути заявлена не пізніше трьох років з моменту закінчення реорганізації.

Стаття 12. Вимоги до статутного капіталу (складеного капіталу, пайового фонду) господарських організацій при реорганізації

1. Статутний капітал (складений капітал, пайовий фонд) господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, не має бути меншим мінімального розміру статутного капіталу (складеного капіталу, пайового фонду), встановленого законом для відповідних організацій на дату закінчення реорганізації.

2. Статутний капітал (складений капітал, пайовий фонд) господарської організації, створеної в результаті реорганізації, може бути менший, рівний або більше суми статутних капіталів (складених капіталів, пайових фондів) господарських організацій, що беруть участь в такій реорганізації, а також менше, рівний або більше статутного капіталу (складеного капіталу, пайового фонду) перетвореної в неї господарської організації.

3. Додаткові внески та інші платежі в оплату статутного капіталу (складеного капіталу, пайового фонду) господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, у тому числі за цінні папери, що розміщуються при реорганізації господарської організації, а також пов'язані з таким розміщенням, не допускаються, за винятком випадків, коли рішення про реорганізацію в кожній господарській, що бере участь в реорганізації, приймається всіма учасниками такої господарської організації одноголосно. Чинним законодавством можуть бути передбачені й інші випадки, при яких допускається внесення додаткових внесків та інших платежів в оплату статутного капіталу (складеного капіталу, пайового фонду) при реорганізації.

4. Формування майна господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, здійснюється тільки за рахунок майна господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, за винятком випадків, коли рішення про реорганізацію в кожній господарській організації, що бере участь в реорганізації, приймається всіма учасниками такої господарської організації одноголосно.

5. Вартість чистих активів господарської організації - правопередника, що продовжує свою діяльність, а також господарської організації - правонаступника не повинна виявитися в результаті реорганізації менше статутного капіталу кожної з цих господарських організацій.

Стаття 13. Обрання органів управління та контролю господарських організацій, що створюються в результаті реорганізації

1. Внесення пропозицій про висунення кандидатів для обрання в органи управління і контролю кожної із створюваних в результаті реорганізації господарських організацій здійснюється учасниками кожної господарської організації, що реорганізується, в порядку і терміни, встановлені законом, що визначає правове положення юридичних осіб в тій організаційно-правовій формі, в якій створюється господарська організація шляхом реорганізації.

2. При обранні органів управління новостворюваних господарських організацій учасниками декількох господарських організацій, що реорганізуються, голосування по кандидатурах в органи управління і контролю кожної з новостворюваних господарських організацій здійснюється за єдиним списком, якщо інше не передбачене законом.

3. Підсумки голосування з питання про обрання кожного органу управління або органу контролю створюваної в результаті реорганізації господарської організації визначаються з урахуванням результатів голосування учасників всіх господарських організацій, що реорганізуються, по всіх кандидатурах у відповідний орган управління або орган контролю створюваної господарської організації, якщо інше не передбачене цим законом або іншими законами.

Якщо законом або статутом (засновницькими документами) створюваної в результаті реорганізації організації передбачається кумулятивне голосування з питання про обрання певного органу управління або органу контролю, голосування з питання про обрання відповідного органу здійснюється відповідно до правил кумулятивного голосування.

Стаття 14. Оспорювання процедури реорганізації господарських організацій (підстави визнання реорганізації недійсною)

Процедура реорганізації господарських організацій визнається недійсною за наступних підстав:

1) визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію недійсним;

2) визнання умов злиття, приєднання або умов поділу/виділу, перетворення недійсними;

3) визнання відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, недійсними;

4) визнання відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчому балансі, недійсними;

5) визнання актів державних органів, які задіяні в процесі проведення процедури реорганізації (органів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України та її територіальних органів, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців).

Підстави, зазначені в пунктах 3) та 4) частини першої цієї статті оспорюються як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію.

Стаття 15. Визнання недійсним рішення про реорганізацію, договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ/перетворення і наслідки їх недійсності для реорганізації. Правові наслідки визнання реорганізації недійсною

1. Рішення про реорганізацію, договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ/перетворення можуть бути визнані недійсними в судовому порядку шляхом винесення відповідного судового рішення господарським судом.

Підставами визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) або відповідного вищого органу управління про реорганізацію виступають наступні:

(1) зміст рішення істотно суперечить інтересам господарської організації, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства;

(2) процедуру скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями.

Вимоги про визнання недійсними рішення про реорганізацію, договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ/перетворення можуть бути пред'явлені до господарського суду протягом трьох місяців з моменту ухвалення рішення про реорганізацію, якщо більший строк не встановлений спеціальним законом для окремих видів організаційно-правових форм господарських організацій.

Задоволення вимог, які призводять або можуть призвести до анулювання правових наслідків здійсненої реорганізації, допускається лише у разі, коли на момент розгляду справи господарським судом вичерпані або не можуть бути реалізовані інші способи правового захисту, які забезпечують права та законні інтереси заявника.

2. Вимога про визнання недійсним договору про злиття/приєднання чи договору про поділ/виділ/перетворення можуть бути заявлені тільки разом з оскарженням рішення про реорганізацію, яким такий договір було затверджено в межах спливу позовної давності, передбаченого цим законом для визнання недійсним відповідного рішення про реорганізацію.

Господарський суд, у провадженні якого знаходиться справа про визнання недійсним рішення про реорганізацію, сповіщає орган, що здійснює державну реєстрацію юридичних осіб про прийняття позовної заяви про визнання недійсним рішення про реорганізацію, про що державний реєстратор вносить відповідний запис в Єдиний державний реєстр юридичних осіб. У разі прийняття господарським судом забезпечувальних заходів у вигляді призупинення державної реєстрації господарської організації, що створюються шляхом реорганізації, суд повідомляє про це орган, що здійснює державну реєстрацію юридичних осіб, про вжиття забезпечувальних заходів, про що державний реєстратор вносить в Єдиний державний реєстр юридичних осіб відповідний запис та призупиняє процедуру проведення державної реєстрації господарської організації.

3. Рішення про реорганізацію, договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ/перетворення не можуть бути визнані недійсними на підставі того, що співвідношення конвертації акцій (часток, паїв) та/або сума компенсації, що

виплачується учасникам господарської організації, що реорганізується, є необґрунтованим. В цьому випадку кожен учасник господарської організації, що бере участь в реорганізації, мають право вимагати відшкодування заподіяних йому збитків. При цьому господарські організації, створені в результаті поділу/виділу несуть солідарну відповідальність за такі збитки.

4. Вимоги про визнання недійсними рішень про державну реєстрацію господарських організацій, що створюються шляхом реорганізації, а також державної реєстрації змін, що вносяться в засновницькі документи господарської організації, можуть бути пред'явлені зацікавленими особами до суду протягом трьох місяців з моменту внесення державним реєстратором відповідного запису в Єдиний державний реєстр юридичних осіб. Такі вимоги пред'являються до суду за місцем знаходження відповідної господарської організації.

Суд, що розглядає справу, має право з урахуванням всіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення про державну реєстрацію, якщо допущені при прийнятті рішення про державну реєстрацію порушення закону та інших нормативних правових актів не є істотними або можуть бути усунені або вже усунені.

Визнання недійсним рішення про державну реєстрацію господарських організацій, що створюються шляхом реорганізації, а також державної реєстрації змін, що вносяться в засновницькі документи господарської організації, не тягне ліквідації господарської організації, якщо інше не передбачене законом.

Визнання недійсним рішення про реорганізацію, договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ/перетворення, засновницьких документів господарської організації, створеної в результаті реорганізації (повністю або в частині), а також змін, що вносяться в них, не тягне ліквідації такої господарської організації.

Визнання недійсним рішення про державну реєстрацію господарських організацій, створених в результаті реорганізації, державної реєстрації змін, що вносяться в засновницькі документи господарської організації, договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ/перетворення, засновницьких документів господарської організації (повністю або в частині), не тягне визнання правочинів, здійснених такими господарськими організаціями, недійсними, якщо вказані правочини не суперечать нормам законодавства, що регулює відповідні правовідносини.

Визнання недійсним рішення про реорганізацію, за винятком рішень з питань формування постійно діючого виконавчого органу господарської організації, що створюється в результаті реорганізації (у разі відсутності постійно діючого виконавчого органу - іншого органу або особи, що мають право діяти від імені господарської організації без доручення), а також інших органів, наділених відповідно до закону правом схвалення правочинів, що здійснюються господарською організацією, не тягне визнання правочинів, здійснених такими господарськими організаціями, недійсними, якщо вказані правочини не суперечить нормам законодавства, які регулюють відповідні правовідносини. Визнання недійсними правочинів, здійснених господарськими організаціями, вчиняються за правилами, встановленими цивільним законодавством для відповідних правочинів.

Правила чинного пункту відповідно застосовуються до вимог, задоволення яких призводить або може призвести до визнання недійсними рішень про державну реєстрацію господарських організацій, що створюються шляхом реорганізації,

державної реєстрації змін, що вносяться в засновницькі документи організацій, рішення про реорганізацію, договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ/перетворення, засновницьких документів організацій, а також змін, які до них вносяться.

5. Правовими наслідками визнання реорганізації недійсною виступають:

(1) правові наслідки, які неможливо усунути та виправити – у разі якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) – відбувається повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізуються) в первинне попереднє майнове та організаційне становище;

(2) правові наслідки, що можуть бути виправленими – у разі якщо недоліки реорганізації є неістотними – повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення не відбувається, а здійснюється усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чії права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

Стаття 16. Відповідальність членів ради директорів (наглядової ради), одноосібного виконавчого органу, членів колегіального виконавчого органу, керівника та інших осіб

1. Члени ради директорів (наглядової ради), одноосібний виконавчий орган, члени колегіального виконавчого органу, директор господарської організації, що реорганізується, несуть солідарну відповідальність за збитки, заподіяні з їх вини цій господарській організації, її учасникам та кредиторам в результаті реорганізації. При цьому не несуть відповідальності члени ради директорів (наглядової ради) господарської організації, члени колегіального виконавчого органу господарської організації, що голосували проти рішення, яке спричинило виникнення збитків, або що не брали участі в голосуванні.

При визначенні підстав та розміру відповідальності осіб, вказаних в абзаці першому цієї частини, мають бути взяті до уваги звичайні умови ділового обороту та інші обставини, що мають значення для справи.

2. Положення частини першої цієї статті поширюються на учасників господарського товариства, що здійснюють ведення справ товариства (для повних та командитних товариств), а також на зовнішнього керівника.

Стаття 17. Особливості реорганізації за участю повних та командитних товариств

1. Рішенням про реорганізацію, договором про злиття/приєднання, договором про поділ/виділ/перетворення, в якій бере участь повне/командитне товариство, повинно визначатися для кожного учасника товариства, що бере участь в реорганізації, чи надається йому в господарському товаристві, що створюється в результаті реорганізації (господарському товаристві, що продовжує свою діяльність), права повного учасника або вкладника. При цьому має бути визначена величина частки кожного повного учасника й вкладника в складеному капіталі товариства.

2. Вкладникам командитного товариства, що бере участь реорганізації, мають бути надані права вкладника в товаристві, що створюється в результаті реорганізації (товаристві, що продовжує свою діяльність).

З письмової згоди вкладника, якщо такий вкладник відповідає вимогам, встановленим цивільним законодавством для повних учасників, йому можуть бути надані права повного учасника в повному товаристві, що створюється в результаті реорганізації (товаристві, що продовжує свою діяльність).

За згодою вкладника командитного товариства, а також всіх учасників інших господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, вкладникові можуть бути надані права повного учасника створюваної в результаті реорганізації господарської організації (організації, що продовжує свою діяльність після завершення реорганізації).

3. Повне товариство може бути створене в результаті реорганізації за участю командитного товариства тільки за умови отримання письмової згоди всіх вкладників командитного товариства, що бере участь реорганізації, а при незгоді кого-небудь з вкладників з умовами такої реорганізації – за умови виплати їм компенсації за дострокове погашення вкладу.

4. При реорганізації, в результаті якої припиняється повне товариство або командитне товариство, кожен учасник повного товариства або повний учасник командитного товариства, що став учасником господарського товариства, вкладником командитного товариства або членом виробничого кооперативу, впродовж двох років з моменту завершення реорганізації несе субсидіарну відповідальність всім своїм майном по зобов'язанням, які перейшли до господарської організації- правонаступника. Відчуження колишнім учасником повного товариства або повним учасником командитного товариства акцій (часток, паїв), що належать йому, не звільняє його від такої відповідальності.

5. Вимога про визнання недійсним рішення повного та командитного товариства про реорганізацію може бути пред'явлено до господарського суду протягом двох місяців з дня ухвалення такого рішення.

Глава II. ЗЛИТТЯ ТА ПРИЄДНАННЯ

Стаття 18. Договір про злиття/приєднання та ухвалення рішення про реорганізацію

1. Реорганізація у формі злиття/приєднання, а також реорганізація у формі поділу/виділу, здійснюваного одночасно із злиттям/приєднанням (подвійна/складна реорганізація) здійснюються на підставі договору про злиття/договору про приєднання відповідно, затвердженого рішеннями про реорганізацію всіх господарських організацій, що беруть участь в реорганізації.

2. Договір про злиття/приєднання має бути укладений у письмовій формі, шляхом складання єдиного документу, підписаного сторонами – господарськими організаціями. Недотримання форми договору про злиття/приєднання тягне його недійсність.

3. Узгодження умов та укладення договору про злиття/приєднання здійснюється до ухвалення рішення про реорганізацію від імені господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, уповноваженими на те особами. При цьому, якщо інше не встановлене законом, особами, уповноваженими на узгодження умов або укладення договору про злиття/приєднання, визнаються відповідні органи господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, які відповідно до законодавства мають право скликати загальні збори учасників, на яких приймається рішення про реорганізацію господарської організації. Укладений договір про злиття/приєднання породжує зобов'язання, пов'язані з підготовкою до здійснення реорганізації, з моменту його підписання. Положення договору про злиття/приєднання, які визначають порядок здійснення реорганізації, набувають юридичної сили з моменту ухвалення рішення про реорганізацію, яке включає й затвердження договору про злиття/приєднання.

4. Договір про злиття/приєднання припиняється, якщо після закінчення року з дня його підписання, він не буде затверджений всіма господарськими організаціями, що беруть участь в реорганізації.

5. Договір про злиття повинен містити:

1) найменування, відомості про місцезнаходження кожної господарської організації, що бере участь в злитті або в реорганізації, що поєднує в собі злиття з іншою формою реорганізації (подвійна/складана реорганізація), а також найменування, відомості про місцезнаходження господарської організації, що створюється в результаті реорганізації;

2) порядок і умови злиття або реорганізації, що поєднує в собі злиття з іншою формою реорганізації;

3) порядок конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) кожної господарської організації, що бере участь в реорганізації, в акції (частки, паї) створюваної (що продовжує діяльність) господарської організації та співвідношення (коефіцієнт) конвертації (обміну);

4) вказівка про кількість членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації, що обираються кожною господарською організацією, що бере участь в злитті, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону передбачається наявність ради директорів (наглядової ради) у створюваної господарської організації;

5) список членів колегіального виконавчого органу створюваної господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації передбачена наявність колегіального виконавчого органу і його створення;

6) вказівка про особу, що здійснює функції одноосібного виконавчого органу створюваної господарської організації;

7) найменування, відомості про місце знаходження професійного учасника ринку цінних паперів, що здійснює діяльність по веденню реєстру власників іменних цінних паперів створюваного в результаті реорганізації акціонерного товариства (далі - реєстратор), якщо відповідно до закону ведення реєстру акціонерів створюваного акціонерного товариства повинне здійснюватися реєстратором.

Окремі положення, передбачені частиною п'ять, можуть не включатися в договір про злиття у разі здійснення реорганізації, що поєднує злиття з іншими формами

реорганізації. В цьому випадку договір про злиття повинен містити пояснення, що обґрунтовують відсутність таких положень в ньому.

Договір про злиття може містити вказівку про аудитора господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, вказівка про передачу повноважень одноосібного виконавчого органу створюваної господарської організації, що управляє, або керівникові, інші відомості фактичного характеру і положення про реорганізацію, що не суперечать чинному законодавству.

6. Договір про приєднання повинен містити:

1) найменування, відомості про місцезнаходження кожної господарської організації, що бере участь в приєднанні або в реорганізації, що поєднує в собі приєднання з іншою формою реорганізації, а також найменування, відомості про місцезнаходження господарської організації, до якої здійснюється приєднання;

2) порядок і умови приєднання або реорганізації, що поєднує в собі приєднання з іншою формою реорганізації;

3) порядок конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) кожної господарської організації, що бере участь в реорганізації, в акції (частки, паї) господарської організації, до якої здійснюється приєднання і співвідношення (коефіцієнт) конвертації (обміну). Якщо всі акції (частки, паї) приєднуваної господарської організації належать господарській організації, до якої здійснюється приєднання, положення про обмін акцій (часток, паїв) в договір не включаються.

Окремі положення, передбачені частиною шостою, можуть не включатися в договір про приєднання у разі здійснення реорганізації, що поєднує приєднання з іншими формами реорганізації. В цьому випадку договір про приєднання повинен містити пояснення, що обґрунтовують відсутність таких положень в ньому.

Договір про приєднання може містити перелік змін і доповнень, що вносяться в статут (засновницькі документи) господарської організації, до якої здійснюється приєднання, інші відомості фактичного характеру і положення про реорганізацію, що не суперечать чинному законодавству.

7. Господарські організації, що беруть участь в злитті/приєднанні або в реорганізації, що поєднує злиття/приєднання з іншими формами реорганізації, повинні негайно надавати один одному інформацію про істотні зміни складу і вартості свого майна, що сталися після укладення договору про злиття/приєднання.

8. Рішенням про реорганізацію у формі злиття/приєднання або реорганізації, що поєднує злиття/приєднання з іншими формами реорганізації, затверджується договір про злиття/приєднання, передавальний акт, засновницькі документи господарської організації, що створюється в результаті злиття (зміни в засновницькі документи господарської організації, до якої здійснюється приєднання або іншій організації, що бере участь в реорганізації, що поєднує злиття/приєднання з іншими формами реорганізації, у разі, якщо такі зміни потрібні), обираються органи господарської організації, що створюється в результаті злиття і, якщо договором про злиття/приєднання передбачено дострокове припинення повноважень органів господарської організації, до якої здійснюється приєднання (організації, що бере участь в реорганізації, що поєднує злиття/приєднання з іншими формами реорганізації), утворюються відповідні органи такої господарської організації.

Стаття 19. Особливості злиття/приєднання за участю товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю

1. Загальні збори учасників кожного товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, що бере участь в реорганізації у формі злиття/приєднання або реорганізації, що поєднує злиття/приєднання з іншими формами реорганізації, приймає рішення з питання про реорганізацію кожного такого товариства, яке включає в себе затвердження договору про злиття/приєднання, передавального акту і статуту (засновницьких документів) господарської організації, що створюється шляхом реорганізації у формі злиття, а також приймає рішення з питання про обрання членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації в кількості, встановленій проектом договору про злиття/приєднання для кожної господарської організації, що бере участь в злитті/приєднанні, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону передбачається утворення ради директорів (наглядової ради).

У разі затвердження договору про приєднання, що містить перелік змін і доповнень, що вносяться в статут (засновницькі документи) господарської організації, до якої здійснюється приєднання, такі зміни вносяться в статут (засновницькі документи) господарської організації на підставі рішення про затвердження договору про приєднання, прийнятого господарською організацією, до якої здійснюється приєднання.

2. Співвідношення кількості членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації, що обираються кожною господарською організацією, що бере участь в злитті, до загальної кількості членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації має бути пропорційне співвідношенню кількості часток (акцій, паїв) створюваної господарської організації, в які обмінюються частки (акції, паї) учасників відповідної господарської організації, що бере участь в реорганізації, до загальної кількості часток (акцій, паїв) створюваної господарської організації. Розрахована відповідно до цієї частини кількість членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації, що обираються кожною господарською організацією, що бере участь в злитті, округляється до цілого числа відповідно до діючого порядку округлення. У разі, якщо обрання членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації здійснюється кумулятивним голосуванням, кількість голосів, що належать учасникові, може бути розподілена між декількома кандидатами як цілим, так і дробовим числом.

Правила, передбачені цією частиною, відповідно застосовуються до приєднання і реорганізації, що поєднують злиття/приєднання з іншими формами реорганізації.

3. При злитті за участю товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю або реорганізації, що поєднує злиття з іншими формами реорганізації, частка в статутному капіталі товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, що належать іншому господарському товариству, що бере участь в злитті, а також власні частки, що належать товариству, що бере участь в злитті, погашаються.

4. При реорганізації у формі приєднання за участю товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю або реорганізації, що поєднує приєднання з іншими формами реорганізації, за участю вказаних товариств погашаються:

- 1) власні частки, що належать приєднуваному господарському товариству;
- 2) частки приєднуваного господарського товариства, що належить господарському товариству, до якого здійснюється приєднання;
- 3) частки господарського товариства, до якого здійснюється приєднання, що належить приєднуваному господарському товариству, якщо це передбачено договором про приєднання.

У разі, якщо частка (частина частки) не підлягає погашенню відповідно до пункту 3 частини чотири, вона переходить до господарського товариства, до якого здійснюється приєднання, і має бути реалізована таким господарським товариством в порядку і терміни, передбачені законодавством про товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю.

Стаття 20. Особливості злиття/приєднання за участю акціонерних товариств

1. Рада директорів (наглядова рада) кожного акціонерного товариства, що бере участь в реорганізації у формі злиття або реорганізації, що поєднує злиття з іншими формами реорганізації, вносить для вирішення загальними зборами акціонерів кожного такого товариства питання про реорганізацію, а також питання про обрання членів ради директорів (наглядової ради) господарської організації, що створюється в результаті злиття (що продовжує свою діяльність).

Загальні збори акціонерів кожного акціонерного товариства, що бере участь в реорганізації у формі злиття або реорганізації, що поєднує злиття з іншими формами реорганізації, приймають рішення з питань про реорганізацію кожного такого товариства, затвердження договору про злиття, передавального акту і статуту (засновницьких документів) господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, а також приймає рішення з питань про обрання членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації в кількості, встановленій проектом договору про злиття для кожної господарської організації, яка бере участь в реорганізації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону не передбачається здійснення функції ради директорів (наглядової ради) найвищим органом управління такої організації – загальними зборами.

2. Рада директорів (наглядова рада) кожного акціонерного товариства, що бере участь в реорганізації у формі приєднання або реорганізації, що поєднує приєднання з іншими формами реорганізації, вносить для вирішення загальними зборами акціонерів кожного такого акціонерного товариства питання про реорганізацію. Рада директорів (наглядова рада) акціонерного товариства, до якого здійснюється приєднання, вносить також для вирішення загальними зборами акціонерів такого акціонерного товариства інші питання, якщо це передбачено договором про приєднання.

Загальні збори кожного акціонерного товариства, що бере участь в реорганізації у формі приєднання або реорганізації, що поєднує приєднання з іншими формами реорганізації, приймають рішення з питань про реорганізацію товариства, що включає в себе затвердження договору про приєднання, передавального акту, а також приймає рішення з інших питань (у тому числі рішення про внесення змін і доповнень в статут товариства), якщо це передбачено договором про приєднання.

3. Співвідношення кількості членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації (що продовжує свою діяльність), що обираються кожним акціонерним товариством, яке бере участь в реорганізації, визначається за правилами відповідно до частини 2 статті 19 цього закону.

4. При злитті за участю акціонерного товариства або реорганізації, що поєднує злиття з іншими формами реорганізації, акції акціонерного товариства, що належать іншому господарському товариству, що бере участь в злитті, а також власні акції, що належать акціонерному товариству, що бере участь в злитті, погашаються.

5. При реорганізації у формі приєднання за участю акціонерного товариства або реорганізації, що поєднує приєднання з іншими формами реорганізації, за участю акціонерного товариства погашаються:

- 1) власні акції, що належать приєднуваному акціонерному товариству;
- 2) акції приєднуваного акціонерного товариства, які належать господарській організації, до якої здійснюється приєднання;
- 3) акції акціонерного товариства, до якого здійснюється приєднання, якщо це передбачено договором про приєднання.

У разі, якщо власні акції, що належать акціонерному товариству, до якого було здійснено приєднання, не підлягають погашенню відповідно до пункту 3 частини п'ятої, такі акції не надають право голосу, не враховуються при підрахунку голосів, по них не нараховуються дивіденди. Такі акції мають бути реалізовані акціонерним товариством за ціною не нижче їх ринкової вартості та не пізніше одного року після їх придбання акціонерним товариством, в іншому випадку акціонерне товариство зобов'язане прийняти рішення про зменшення свого статутного капіталу шляхом погашення таких акцій.

6. Конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) при приєднанні до акціонерного товариства іншого акціонерного товариства (іншої господарської організації) може здійснюватися як в додатково розміщуваних акціях цього акціонерного товариства, так в акціях цього акціонерного товариства, що перебувають у його розпорядженні.

7. З моменту державної реєстрації акціонерного товариства, створеного в результаті злиття (з моменту виключення з реєстру юридичних осіб приєднаної до акціонерного товариства господарської організації), акції акціонерного товариства, створеного в результаті злиття (додаткові акції акціонерного товариства, до якого здійснено приєднання), в які здійснюється конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) господарських організацій, що беруть участь в реорганізації, вважаються розміщеними відповідно до співвідношення (коефіцієнтом), передбаченого рішенням про реорганізацію, договору про злиття/приєднання.

Глава III. ПОДІЛ ТА ВИДІЛ

Стаття 21. Договір про поділ/виділ

1. Реорганізація у формі поділу/виділу здійснюється на підставі договору про поділ та договору про виділ відповідно.
2. Договір про поділ повинне містити:

- 1) найменування, відомості про місцезнаходження кожної господарської організації, що створюється шляхом реорганізації у формі поділу;
- 2) порядок і умови поділу;
- 3) порядок конвертації, розподілу (обміну) акцій (часток, паїв) господарської організації, що реорганізується, в акції (частки, паї) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації і співвідношення (коефіцієнт) конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) таких організацій;
- 4) вказівка про затвердження передавального акту з додатком передавального акту;
- 5) вказівка про затвердження статуту (засновницьких документів) кожної створюваної господарської організації з додатком статуту (засновницьких документів) кожної створюваної господарської організації;
- 6) вказівка про кількість членів ради директорів (наглядової ради) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону передбачається наявність ради директорів (наглядової ради) у такої господарської організації;
- 7) список членів колегіального виконавчого органу кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації передбачена наявність колегіального виконавчого органу і його створення віднесено до компетенції найвищого органу управління такої господарської організації;
- 8) вказівка про особу, що здійснює функції одноосібного виконавчого органу кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації.

Окремі положення, передбачені цією частиною другою, можуть не включатися в договір поділу у разі здійснення реорганізації, що поєднує поділ з іншими формами реорганізації. В цьому випадку договір про поділ повинен містити пояснення, що обґрунтовують відсутність таких положень в ньому.

Договір про поділ може містити вказівку про аудитора господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, про реєстратора створюваного акціонерного товариства, вказівку про передачу повноважень одноосібного виконавчого органу створюваної господарської організації, що управляє, або керівникові, інші відомості фактичного характеру і положення про реорганізацію, що не суперечать чинному законодавству.

3. Договір про виділ повинен містити:

- 1) найменування, відомості про місцезнаходження кожної господарської організації, що створюється шляхом реорганізації у формі виділу (що продовжує свою діяльність);
- 2) порядок і умови виділу;
- 3) порядок конвертації або розподілу або придбання (обміну) акцій (часток, паїв) господарської організації, що реорганізується, в акції (частки, паї) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації і співвідношення (коефіцієнт) конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) таких господарських організацій;
- 4) вказівка про затвердження передавального акту з додатком передавального акту;
- 5) вказівка про затвердження статуту (засновницьких документів) кожної створюваної господарської організації з додатком статуту (засновницьких документів) кожної створюваної господарської організації;

б) вказівка про внесення змін до статуту (засновницькі документи) кожної існуючої господарської організації з додатком змін в статут (засновницькі документи) або з додатком нової редакції статуту (засновницьких документів) у разі внесення таких змін;

7) вказівка про кількість членів ради директорів (наглядової ради) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону передбачається наявність ради директорів (наглядової ради) у такої господарської організації;

8) список членів колегіального виконавчого органу кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації передбачена наявність колегіального виконавчого органу і його створення віднесено до компетенції найвищого органу управління такої організації;

9) вказівка про особу, що здійснює функції одноосібного виконавчого органу кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації.

Окремі положення, передбачені цією частиною третьою, можуть не включатися в договір про виділ у разі здійснення реорганізації, що поєднує виділ з іншими формами реорганізації. В цьому випадку договір про виділ повинен містити пояснення, що обґрунтовують відсутність таких положень в ньому.

Договір про виділ може містити вказівку про аудитора організації, що створюється в результаті реорганізації, про реєстратора створюваного (існуючого) акціонерного товариства, вказівку про передачу повноважень одноосібного виконавчого органу створюваної (існуючої) господарської організації, що управляє, або директорів, інші відомості фактичного характеру та положення про реорганізацію, що не суперечать чинному законодавству.

Стаття 22. Особливості поділу/виділу за участю товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю

1. Загальні збори учасників кожного товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, що бере участь в реорганізації у формі поділу/виділу приймає рішення з питань про реорганізацію товариства, а також з питань про обрання ради директорів (наглядової ради) кожної господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону передбачається утворення ради директора (наглядової ради).

2. У разі, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної в результаті реорганізації господарської організації передбачається утворення ради директорів (наглядової ради), обрання ради директорів (наглядової ради) такої господарської організації здійснюється учасниками товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, що реорганізується, частки яких відповідно до рішення про реорганізацію обмінюються на частки (акції, паї) відповідної створюваної господарської організації.

Якщо відповідно до рішення про реорганізацію товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю у формі виділу єдиним учасником створюваної господарської організації буде господарське товариство, яке реорганізується, обрання ради директорів (наглядової ради) створюваного товариства здійснюється всіма учасниками господарського товариства, що реорганізується.

3. Загальні збори учасників товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, яке реорганізується у формі виділення, приймаюче рішення про реорганізацію, при визначенні порядку обміну часток на акції (частки, паї) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації і співвідношення (коефіцієнта) обміну повинно визначити: спосіб розміщення часток (акцій, паїв) кожної створюваної господарської організації (обмін часток товариства, що реорганізується, на частки (акції, паї) створюваної (існуючої) господарської організації або розподіл часток (акцій, паїв) створюваної (існуючої) господарської організації серед учасників товариства, що реорганізується, або придбання єдиної частки (всіх акцій) в статутному капіталі створюваного (існуючого) господарського товариства самим товариством, що реорганізується, порядок такого розміщення, а у разі обміну або розподілу частка – співвідношення (коефіцієнт) обміну або умови розподілу часток такого товариства.

Стаття 23. Особливості поділу/виділу за участю акціонерних товариств

1. Рада директорів (наглядова рада) акціонерного товариства, що реорганізується шляхом поділу/виділу, виносить для вирішення загальними зборами акціонерів такого товариства питання про реорганізацію товариства, а також питання про обрання ради директорів (наглядової ради) кожної господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону не передбачається здійснення функцій ради директорів (наглядової ради) найвищим органом управління такої організації.

2. Обрання ради директорів (наглядової ради) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації (існуючій організації у разі переобрання ради директорів (наглядової ради) такої господарської організації), здійснюється акціонерами акціонерного товариства, що реорганізується, серед яких відповідно до рішення про реорганізацію мають бути розміщені прості акції (частки, паї створюваної або існуючої господарської організації) відповідного створюваного (існуючого) акціонерного товариства, а також акціонерами –власниками привілейованих акцій акціонерного товариства, яке реорганізується, (які на момент ухвалення рішення про реорганізацію акціонерного товариства являються голосуючими акціями відповідно до ч. 4, 5 ст. 28 Закону України «Про акціонерні товариства»), серед яких відповідно до рішення про реорганізацію товариства має бути розміщені акції (частки, паї створюваної або існуючої господарської організації) відповідного створюваного акціонерного товариства.

Якщо відповідно до рішення про реорганізацію акціонерного товариства у формі виділу єдиним учасником створюваної (існуючою) господарської організації буде акціонерне товариство, що реорганізується, обрання ради директорів (наглядової ради) такої господарської організації здійснюється акціонерами акціонерного товариства, що реорганізується.

3. Загальні збори акціонерів акціонерного товариства, що реорганізується шляхом поділу, приймаюче рішення про реорганізацію, при визначенні порядку конвертації, розподілу (обміну) акцій в акції (частки, паї) кожної створюваної в результаті реорганізації господарської організації і співвідношення (коефіцієнта) конвертації, розподілу (обміну) – повинно визначити: спосіб розміщення акцій кожного створюваного акціонерного товариства (конвертація акцій в акції або розподіл акцій створюваного (існуючого) акціонерного товариства серед акціонерів товариства, що реорганізується) або обміну акцій на частки, пай кожної створюваної в результаті реорганізації (існуючої) господарської організації і співвідношення (коефіцієнт) конвертації, розподілу (обміну) акцій (часток, паїв) такої господарської організації. При цьому конвертація акцій в акції створюваних акціонерних товариств повинна здійснюватися на однакових умовах для усіх власників акцій однієї категорії (типу) акціонерного товариства, що реорганізується.

4. Загальні збори акціонерів акціонерного товариства, що реорганізується шляхом виділу, приймаюче рішення про реорганізацію, при визначенні порядку конвертації або розподілу або придбання (обміну) акцій (часток, паїв) акціонерного товариства, що реорганізується, і співвідношення (коефіцієнта) конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) повинно визначити: спосіб розміщення акцій (конвертація акцій в акції або розподіл акцій створюваного (існуючого) акціонерного товариства серед акціонерів акціонерного товариства, що реорганізується, або придбання всіх акцій створюваного акціонерного товариства господарським товариством, що реорганізується) або обміну акцій на частки, паї (придбання всіх часток) кожної створюваної в результаті реорганізації (існуючої) господарської організації і співвідношення (коефіцієнт) конвертації, розподіл (обміну) акцій (часток, паїв) такої господарської організації. При цьому конвертація акцій в акції створюваних акціонерних товариств, а також розподіл акцій створюваного акціонерного товариства серед акціонерів акціонерного товариства, що реорганізується, повинні здійснюватися на однакових умовах для усіх власників акцій однієї категорії (типу) акціонерного товариства, що реорганізується.

5. Кожен акціонер акціонерного товариства, що реорганізується, що голосував проти ухвалення рішення про реорганізацію акціонерного товариства або, що не брав участі в голосуванні з питань про реорганізацію товариства, повинен отримати акції кожного створюваного шляхом реорганізації у формі поділу акціонерного товариства, що надають ті ж права, що і акції акціонерного товариства, що реорганізується, та які належать йому, пропорційно їх числу. Правила цієї частини відповідно застосовуються і до реорганізацій, що поєднує поділ з іншими формами реорганізації (подвійна/складана реорганізація), а також до реорганізацій, в яких беруть участь і (чи) створюються організації в інших організаційно-правових формах (змішана реорганізація). У такому разі акціонер реорганізованого акціонерного товариства повинен отримати частки (паї) пропорційно кількості належних йому акцій акціонерного товариства, що реорганізується.

6. Якщо рішенням про реорганізацію акціонерного товариства у формі виділу передбачається конвертація акцій товариства, що реорганізується, в акції створюваного акціонерного товариства або розподіл акцій створюваного акціонерного товариства серед акціонерів реорганізованого акціонерного товариства (обмін акцій реорганізованого акціонерного товариства на частки, паї іншої господарської

організації), кожен акціонер реорганізованого акціонерного товариства, який голосував проти ухвалення рішення про реорганізацію товариства або, який не брав участі в голосуванні з питань про реорганізацію акціонерного товариства, повинен отримати акції кожного створюваного товариства, які надають ті ж права, що й належні йому акції реорганізованого товариства пропорційно їх числу. Правила цієї частини відповідно застосовуються і до реорганізацій, що поєднує виділ з іншими формами реорганізації (подвійна/складана реорганізація), а також до реорганізацій, в яких беруть участь і (чи) створюються господарські організації в інших організаційно-правових формах (змішана реорганізація). У такому разі акціонер реорганізованого товариства повинен отримати частки (паї), пропорційно числу належних йому акцій реорганізованого акціонерного товариства.

7. З моменту завершення реорганізації у формі поділу (виділу) акції акціонерного товариства, створеного в результаті поділу (виділу), в які здійснюється конвертація акцій (обмін часток, паїв) реорганізованої господарської організації – вважаються розміщеними відповідно до співвідношення, передбаченого рішенням про реорганізацію.

Глава IV. ПЕРЕТВОРЕННЯ

Стаття 24. Договір про перетворення

1. Реорганізація у формі перетворення здійснюється на підставі договору про перетворення.
2. Договір про перетворення повинне містити:
 - 1) найменування, відомості про місцезнаходження господарської організації, що створюється шляхом реорганізації у формі перетворення;
 - 2) порядок і умови перетворення;
 - 3) порядок обміну акцій (часток в статутному (складеному) капіталі, паї членів виробничого кооперативу) перетворюваної господарської організації на частки в статутному (складеному) капіталі (акції, паї членів виробничого кооперативу) і співвідношення (коефіцієнт) такого обміну;
 - 4) вказівка про затвердження передавального акту з додатком передавального акту;
 - 5) вказівка про затвердження статуту (засновницьких документів) створюваної господарської організації з додатком статуту (засновницьких документів) такої господарської організації;
 - 6) вказівка про кількість членів ради директорів (наглядової ради) створюваної господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації відповідно до закону передбачається наявність ради директорів (наглядової ради) у такої господарської організації;
 - 7) список членів колегіального виконавчого органу створюваної в результаті реорганізації господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створюваної господарської організації передбачена наявність колегіального виконавчого органу і його створення віднесено до компетенції найвищого органу управління такої господарської організації;

8) вказівка про особу, що здійснює функції одноосібного виконавчого органу створюваної в результаті реорганізації господарської організації.

Окремі положення, передбачені частиною другою цієї статті, можуть не включатися в договір про перетворення у разі здійснення реорганізації, що поєднує перетворення з іншими формами реорганізації (подвійна/складна реорганізація). В цьому випадку договір про перетворення повинен містити пояснення, що обґрунтовують відсутність таких положень в ньому.

Договір про перетворення може містити вказівку про аудитора господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, про реєстратора створюваного акціонерного товариства, вказівку про передачу повноважень одноосібного виконавчого органу створюваної господарської організації, що управляє, або директорів, інші відомості фактичного характеру і положення про реорганізацію, що не суперечать чинному законодавству.

Стаття 25. Перетворення господарських організацій

1. Господарська організація одного виду має право перетворитися на іншу організаційно-правову форму господарської організації іншого виду, якщо це передбачено нормами закону та немає відповідних обмежень та заборон на таке проведення перетворення.

2. Обмеження щодо участі господарських організацій різних організаційно-правових форм під час проведення подвійної/складної реорганізації шляхом встановлення заборони: (а) одночасної участі товариства капіталів (акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, виробничих кооперативів, сільськогосподарських кооперативів) та товариства осіб (повного товариства, командитного товариства); (б) участі господарської організації, що перебуває в стані ліквідації або неплатоспроможності; (в) участі акціонерного товариства, статутний капітал якого не був повністю сплачений.

3. Реорганізаційні моделі перетворення господарських організацій з одних організаційно-правових форм на інші:

- державні підприємства (у справах про банкрутство) – у господарські товариства за відповідних умов (суб'єкти, які знаходяться у справах про банкрутство, не підлягають приватизації, задіяні у виконанні спеціального замовлення державного оборонного характеру);

- державні підприємства оборонно-промислового комплексу в акціонерні товариства або в товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю;

- державні підприємства – в казенні підприємства;

- казенні підприємства – у державні підприємства;

- акціонерні товариства – в підприємницькі товариства, державні комунальні та інші підприємства;

- акціонерні товариства – в господарські товариства або виробничі кооперативи;

- виробничі кооперативи – в підприємства інших форм господарювання;

- товариства з обмеженою відповідальністю (товариства з додатковою відповідальністю) – в інші господарські товариства;

- повні товариства – в інші господарські товариства;

- командитні товариства – тільки в повні товариства.

4. Орган перетвореної господарської організації, що має право на ухвалення рішення про реорганізацію, приймає рішення з питань про реорганізацію товариства, а також з питань про обрання ради директорів (наглядової ради) створеної в результаті реорганізації господарської організації, якщо статутом (засновницькими документами) створеної господарської організації відповідно до закону передбачається утворення ради директорів (наглядової ради), а також з інших питань, необхідних для здійснення перетворення.

5. Акції (частки, паї) перетвореної господарської організації повинні обмінюватися на частки (акції, паї) господарської організації, що створюється в результаті перетворення так, щоб кожен учасник перетвореної господарської організації отримав частки (акції, паї) господарської організації, що створюється в результаті перетворення, пропорційно числу акцій (розміру частці, розміру паю) перетвореної господарської організації.

Стаття 26. Особливості перетворення акціонерних товариств

1. Рада директорів (наглядова рада) акціонерного товариства, що реорганізується шляхом перетворення, виносить для вирішення загальними зборами акціонерів такого товариства питання про реорганізацію товариства у формі перетворення, а також питання про обрання ради директорів (наглядової ради) господарської організації, що створюється в результаті реорганізації, якщо статутом (засновницькими документами) створеної господарської організації відповідно до закону не передбачається здійснення функцій ради директорів (наглядової ради) найвищим органом управління такої організації.

2. Обрання ради директорів (наглядової ради) створеної в результаті реорганізації господарської організації здійснюється акціонерами реорганізованого акціонерного товариства, яким відповідно до рішення про реорганізацію товариства мають бути надані частки, паї створеної господарської організації, а також акціонерами - власниками привілейованих акцій реорганізованого акціонерного товариства (які на момент ухвалення рішення про реорганізацію акціонерного товариства мають статус голосуючих акцій відповідно до ч. 4, 5 ст. 28 Закону України «Про акціонерні товариства»), яким відповідно до рішення про реорганізацію товариства мають бути надані частки, паї створеної господарської організації.

Глава V. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 27. Вступ в силу даного Закону

1. Цей закон набуває чинності з 1 вересня 2024 року.
2. З дня вступу в силу цього закону правові акти, що діють на території України, до приведення їх у відповідність із цим законом застосовуються в частині, що не суперечить цьому закону.

3. Положення цього Закону не застосовуються до реорганізації господарських організацій, рішення про які були прийняті уповноваженими органами таких господарських організацій до вступу в силу цього закону.

Реорганізація вказаних в цьому пункті господарських організацій здійснюється в порядку і на умовах, які затверджені рішеннями уповноважених органів таких господарських організацій, і відповідно до положень законодавства України, що діяли на дату ухвалення рішень про реорганізацію.

Голова

Верховної Ради України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проєкту Закону України
«Про реорганізацію господарських організацій»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

На сьогоднішній день правові норми, які регулюють відносини із реорганізації господарських організацій, котрі в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні носять в деякій мірі хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, формуються за принципом «кодіфіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)». Результатом удосконалення законодавства з питань реорганізації господарських організацій убачається запропонований інституціональний підхід шляхом прийняття єдиного нормативного акту – спеціального Закону про реорганізацію господарських організацій, де поряд із загальними положеннями про реорганізацію передбачаються спеціальні правила здійснення реорганізації різних організаційно-правових форм.

Необхідно зазначити, що в країнах Європи на даному етапі відмічається два можливих способи правового регулювання реорганізації: 1) діючий на підставі спеціальних правових норм, які регулюють реорганізацію окремих видів юридичних осіб; 2) унітарний або інституціональний, який характеризується наявністю єдиного нормативного акту про реорганізацію юридичних осіб. В першому випадку законодавцем приймається до уваги тип юридичної особи, в другому – інституціональна процедура.

В законодавстві зарубіжних країн поступово починає привалювати інституціональний підхід із регулювання відповідних питань. Прикладом може слугувати спеціальний Закон Швейцарії «Про злиття, поділ, перетворення і передачу майна» (*Bundesgesetz Fusion, Spaltung, Umwandlung und (Fusionsgesetz, FusG)*, від 2003 р.), який крім загальних положень, містить спеціальні положення про злиття: установ; пенсійних фондів; юридичних осіб публічного права; єдиний Закон про реорганізацію Німеччини (*Umwandlungsgesetz*, від 1994 р.) детально регламентує всі етапи процедури

реорганізації в різних формах: злиття, поділ (розщеплення, відділення, виділ), передача активів, зміна форми).

2. Цілі і завдання прийняття акту

Метою розробки проєкту Закону України «Про реорганізацію господарських організацій» є підвищення рівня правового забезпечення реорганізації господарських організацій, порядку проведення процедури реорганізації в різних формах, шляхом запровадження складних форм реорганізації (змішана, подвійна, комбінаторна) для окремих господарських товариств, зокрема акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю; етапів проведення процедури реорганізації (укладання реорганізаційних договорів, порядку конвертації акцій (часток)); захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави; питань оспорювання реорганізації господарських організацій (підстав визнання недійсною реорганізації та її правових наслідків).

3. Загальна характеристика і основні положення проєкту акту

Спеціальний Закон про реорганізацію господарських організацій містить таку структуру за главами: (1) *загальні положення*, які застосовуватимуться щодо всіх господарських організацій (сфера дії, визначення термінів, процедура, складні реорганізаційні форми, вимоги щодо формування статутного капіталу та обрання органів управління, питання відповідальності членів ради директорів (наглядової ради), одноосібного виконавчого органу, членів колегіального виконавчого органу, керівника та інших осіб; оспорювання процедури реорганізації); (2) *злиття та приєднання*, що включатиме питання регламентації договору злиття/приєднання, ухвалення рішення про реорганізацію; особливості злиття/приєднання за участі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, акціонерних товариств, а також повних та командитних товариств; (3) *поділ та виділ*, що міститиме умови договору поділу/виділу та особливості поділу/виділу за участі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, акціонерних товариств; (4) *перетворення* – складатиметься з умов договору перетворення, питань перетворення господарських

організацій та особливостей перетворення акціонерних товариств; (5) *прикінцеві положення* (вступ закону в силу; положення, до яких закон не застосовуватиметься).

4. Правові аспекти

Правові відносини у цій сфері регулюються Господарським та Цивільним кодексами України, Законами України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідністю», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», а також іншими законодавчими та нормативними актами в цій галузі. Реалізація проєкту Закону України «Про реорганізацію господарських організацій» потребує внесення змін до нормативно-правових актів, які регламентують правовий статус окремих організаційно-правових форм господарських організацій.

5. Фінансове-економічне обґрунтування

Реалізація проєкту Закону України «Про реорганізацію господарських організацій» не потребує додаткових матеріальних та інших витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз результатів

Прийняття акту сприятиме підвищенню рівня правового забезпечення реорганізації господарських організацій, зокрема щодо питань процедури проведення реорганізації та окремих її етапів, таких як порядок укладання реорганізаційних договорів та їх видів (договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ, договорів про перетворення), конвертація акцій (часток, паїв), а також захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави.

Народні депутати України

ДОДАТОК В

ТОВ «КПМГ-Україна»
вул. Князів Острозьких, 32/2 Київ,
Україна 01010
Телефон: +380 (44) 490 5507
Факс: +380 (44) 490 5508
E-mail: info@kpmg.ua

Вих. № 76 від 25.04.2024 р.

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційного дослідження
Щербакової Наталії Володимирівни
на тему: «Правове забезпечення реорганізації господарських організацій»**

За результатами ознайомлення ТОВ «КПМГ-Україна» з основними результатами дисертаційної роботи Щербакової Н. В., які містять концептуальні положення, рекомендації та пропозиції з удосконалення питань правового забезпечення реорганізації господарських організацій, визнано, що низка з них мають практичне значення. Визначено, що висновки, рекомендації та пропозиції:

які сформульовано щодо процедури та етапів проведення реорганізації господарських організацій, окремих її форм, зокрема застосування складних реорганізаційних форм-конструкцій (подвійної/складної реорганізації, змішаної реорганізації, комбінаторної реорганізації);

які розкривають суть та правову природу реорганізаційного договору, його видів (договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ, договору перетворення), умови зазначених договорів та особливості формування окремих умов договорів, таких як порядок конвертації (обміну) акцій (часток, паїв);

які містять рекомендації щодо обрання ефективних та належних спеціальних способів захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час здійснення процедури реорганізації господарських організацій;

які розкривають особливості оспорування процедури реорганізації господарських організацій, а саме: підстави визнання процедури реорганізації недійсною та правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною

представляють інтерес у практичній діяльності ТОВ «КПМГ-Україна», на підставі чого висновки, рекомендації та пропозиції, викладені у дисертаційному дослідженні, можуть бути взяті до уваги у діяльності ТОВ «КПМГ-Україна».

Директор,
керівник напряму юридичних послуг
ТОВ «КПМГ-Україна»

Кацер Ю.І.

ДОДАТОК Г

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Щербакової Наталії Володимирівни
на тему: «Правове забезпечення реорганізації господарських організацій»
 на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
 за спеціальністю 12.00.04 –
 господарське право, господарське-процесуальне право

Цією довідкою засвідчується впровадження результатів дисертаційного дослідження Щербакової Наталії Володимирівни у роботі адвоката Січкаря Дмитра Валерійовича, свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю № 3477/10, видане Київською обласною КДКА 25.10.2007 року. Зокрема, в адвокатській практиці використовуються такі результати дисертаційного дослідження як пропозиції та рекомендації щодо:

- застосування процедури дью ділідженс, як ефективного економіко-правового інструменту, котрий має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, та є запорукою її ефективного проведення, зменшення можливих ризиків, належного забезпечення прав та законних інтересів як суб'єктів, що реорганізуються, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів;
- спеціальних корпоративно-правових способів захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій;
- оспорювання процедури реорганізації господарських організацій, яка проведена із порушеннями закону, шляхом конкретизації актів-документів, які опосередковують проведення реорганізації, та підлягають визнанню недійсними й тягнуть відповідні правові наслідки; суб'єктів, хто має право на подачу позову про визнання недійсними реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу; умов перетворення);
- підстав визнання процедури реорганізації недійсною та правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків: (1) якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити та (2) якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими.

16 квітня 2024 року

Січкарь Д. В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ДОДАТОК І

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової
та навчальної роботи

Сергій РАДІО
2024 р.

АКТ № 05-24/12.0-24

впровадження результатів дисертаційного дослідження
**ЩЕРБАКОВОЇ Наталії Володимирівни «Правове забезпечення
реорганізації господарських організацій» у навчальний процес Донецького
національного університету імені Василя Стуса**

1. Комісія у складі:

Голова: Олена АРТЕМЕНКОВА, в.о. завідувача науковою
частиною НДЧ

Члени комісії: Павло РИМАР, завідувач навчального відділу
Ганна ПЕТРЕНКО, завідувач відділу аспірантури
та докторантури «Докторська школа»

у період з 25.03.2024 по 29.03.2024 розглянула матеріали впровадження
результатів зазначеної дисертаційної роботи у навчальний процес.

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження ЩЕРБАКОВОЇ Наталії
Володимирівни «Правове забезпечення реорганізації господарських
організацій» було впроваджено у навчальний процес кафедри цивільного права
і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса шляхом
використання викладачами кафедри основних положень дисертації (щодо
теоретико-правових засад правового забезпечення реорганізації господарських
організацій, реорганізації як правового засобу формування та зміни правового
статусу господарських організацій, місця відповідних правових норм в системі
національного права; видів та форм реорганізації господарських організацій з
урахуванням досвіду зарубіжних країн та євроінтеграційних процесів;
послідовності проведення процедури реорганізації та її етапів; охоронного
механізму правового забезпечення реорганізації господарських організацій), що
сприяло більш цілісному сприйняттю реорганізації як економіко-правового
явища та ефективного правового інструменту, який використовується
господарськими організаціями задля збереження суб'єкта та продовження його
господарської діяльності, підвищення ефективності виробництва, збільшення

обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, тощо – під час викладання нормативних дисциплін:

1. «Цивільне право (загальна частина)» (ОС «Бакалавр», 2 курс, 2 години лекцій);
2. «Здійснення і захист цивільних прав та інтересів» (ОС «Магістр», 5 курс, 2 години лекцій);
3. «Корпоративне право» (ОС «Магістр», 5 курс, 2 години лекцій).

Позитивний вплив упровадження результатів дисертаційного дослідження обговорено на засіданні кафедри цивільного права і процесу (протокол №7 від 30.01.2024 р.).

Декан
юридичного
факультету

Ірина КОВАЛЬ

Голова комісії

Олена
АРТЕМЕНКОВА

Завідувач кафедри
цивільного права і
процесу

Елла ПИСАРЄВА

Члени комісії:

Павло РИМАР

Ганна ПЕТРЕНКО

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Монографії (розділи у колективних монографіях)**

1. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій. *Господарсько-правові аспекти забезпечення розвитку економіки України*: колективна монографія / [А. Г. Бобкова та ін.; за наук.ред. А. Г. Бобкової та А. М. Захарченка]; Донец. нац. ун-т. Донецьк : ДонНУ, Юго-Восток, 2013. С. 111-125.
2. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів під час реорганізації господарських товариств. *Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики*: колективна монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І. Ф. Коваль. Вінниця : ТВОРИ, 2020. С. 116-140.
3. Shcherbakova Nataliia. The main directions in the sustainable development of legal regulation of reorganization in Ukraine. *Law and Sustainability: Perspectives for Lithuania and beyond*. Krakow: Mykolas Romeris University, 2023. P. 225-240. DOI: <https://doi.org/10.12797/9788381388405>.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Щербакова Н. В. Правовая природа реорганизации хозяйственных обществ. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 11. С. 76-81.
5. Щербакова Н. В. Компетенция органов Государственной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку по вопросам реорганизации акционерных обществ. Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий: Сб. науч. тр. /НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. С. 263-267.

6. Щербакова Н. В. Загальна характеристика правових засобів регулювання злиття та приєднання господарських товариств. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2007. № 2 (18). С. 73-78.
7. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 60-64.
8. Щербакова Н. В. Оспорювання правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, в акціонерному товаристві. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2011. № 2 (26). С. 78-82.
9. Щербакова Н. В., Ширніна А. Е. Правова характеристика процентів за грошовими зобов'язаннями. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2014. № 1/2. С. 86-91 (*Особистий внесок: досліджено питання правової природи процентів річних та доведено, що проценти річних є способом захисту майнового права та інтересу кредитора і відповідним заходом відповідальності за порушення грошового зобов'язання, в тому числі в процедурі проведення реорганізації окремих суб'єктів господарювання*).
10. Щербакова Н. В. Напрями удосконалення законодавства з питань складної реорганізації юридичних осіб. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2015. № 1/2. С. 75-83.
11. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Щодо застосування поняття організаційно-правова форма в Господарському кодексі України. *Форум права*. 2015. № 3. С. 107-112 (*Особистий внесок: досліджено окремі проблемні питання застосування поняття «організаційно-правова форма» в Господарському кодексі України; виокремлено майнові та організаційні ознаки, які характеризують організаційно-правову форму господарської організації*).
12. Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. № 8. С. 123-132.
13. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 38-41. DOI: <https://doi.org/1015421/391990>.

14. Щербакова Н. В. Корпоративні способи захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 10. С. 114-123.
15. Щербакова Н. В. Теоретико-правові питання захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 3 (70). Том 31. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.3/14>.
16. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Особливості участі закладів вищої освіти у заснуванні суб'єктів інноваційної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 79-85. DOI: <https://doi.org/1032849/2663-5313/2020.5.13>. (Особистий внесок: досліджено окремі питання участі закладів вищої освіти у створенні суб'єктів інноваційної діяльності шляхом заснування та реорганізації).
17. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Теоретико-правові аспекти захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4 (302). С. 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.05> (Особистий внесок: обґрунтовано особливості захисту прав та законних інтересів кредиторів, в тому числі щодо визначення загального об'єму майна, прав та обов'язків, майнової складової суб'єкта господарювання).
18. Щербакова Н. В. Реорганізація як економіко-правове явище в господарському праві. *Право України*. 2021. № 4. С. 144-167. DOI: <https://doi.org/10.333498/loiu-2021-04-144>.
19. Щербакова Н. В. Правові засади конвертації акцій (часток) у реорганізаційних відносинах за участі господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2021. № 6. Том 32 (71). С. 31-37. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/04>.

- 20.Щербакова Н. В. Складні реорганізаційні конструкції must have у законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 175-179. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/42>.
- 21.Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій як правовий інститут господарського права. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 1 (23). С. 4-14. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.276366>.
- 22.Щербакова Н. В. Правова природа реорганізаційних договорів при злитті/приєднанні господарських товариств, що належать до об'єднання капіталів. *Право України*. 2022. № 4. С. 47-66. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-04-047>.
- 23.Щербакова Н. В. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 4 (22). С. 33-45. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.272177>.
- 24.Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212-218. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/47>.
- 25.Щербакова Н. В. Порівняльно-правовий аналіз процесів злиття та приєднання господарських організацій в національному та зарубіжному законодавстві (ЄС, Великої Британії, США). *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2023. № 2 (24). С. 55-71. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.283562>.
- 26.Щербакова Н. В., Носач О. Л. Питання підвищення ефективності антикорупційних програм міжнародних компаній в Україні. *Європейські перспективи*. 2023. № 4. С. 126-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2023.4.20> (Особистий внесок: виокремлено заходи щодо підвищення ефективності комплаєнс програм міжнародних компаній в Україні та надано конкретні практичні рекомендації щодо впровадження антикорупційних програм під час здійснення господарської діяльності національними суб'єктами господарювання).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

27. Mytnyk A., Latysheva V., Vasechko L., Shcherbakova N., Serohina N. Food Safety Control as a Guarantee of Consumer Protection: Institutional Component. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.I.], v. 13, n. 1, p. 162-173, mar. 2022. (Scopus). URL: [https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1\(57\).15](https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1(57).15) (Особистий внесок: досліджено питання впливу міжнародних стандартів та стандартів ЄС на здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання в сфері продовольчої безпеки та захисту споживачів) (Третій квартал, Q3).
28. Kopeltsiv-Levytska Y., Andrusiv U., Syiploki M., Shcherbakova N., Mykolaiets V. Consequences of failure to comply with civil legal obligations during the war. *Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. № 2. (12). P. 96-99. (Web of Science). WOS:000830963300017. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_17.pdf (Особистий внесок: досліджено проблемні аспекти правових наслідків невиконання договірних зобов'язань під час війни в контексті звільнення від відповідальності суб'єктів господарювання через обставини непереборної сили, що встановлюється Торгово-промисловою палатою України).
29. Morska N., Fedorenko O., Davydova O., Andreev V., Bohatytyova G., Shcherbakova N. Information technologies in teaching: the basis of students' knowledge. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. No. 2 (February). P. 44-53. (Web of Science). WOS: 000631953700005. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.2.6> (Особистий внесок: застосовано в межах методології дослідження системний підхід щодо визначення інформації (використання категорій: «структура», «рівень», «частина-ціле», «внутрішнє-зовнішнє», «причино-наслідкові зв'язки», «відносини підпорядкування») з позиції системного аналізу).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

30. Щербакова Н. В. Развитие законодательства о реорганизации акционерных обществ. *Розвиток цивільного законодавства: пост кодифікаційний період*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : Освіта, 2010. С. 257-258.
31. Щербакова Н. В. Право участника на обжалование решения общего собрания о реорганизации. *Охорона корпоративних прав: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 1-2 жовтня 2010 року)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет Імені Василя Стефаника, 2011. С. 146-152.
32. Щербакова Н. В. Щодо спрощення процедури припинення суб'єктів господарювання: новітні реалії законодавства. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання»*. Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2011. С. 452-454.
33. Щербакова Н. В. Передаточный акт (разделительный баланс) при реорганизации хозяйственных обществ. *Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці» (м. Донецьк, 9 грудня 2011 р.) /Ред. кол. О. С. Янкова, Л. П. Амелічева, І. Ф. Коваль. Донецьк : ДонНУ, 2011. С. 111-114.
34. Щербакова Н. В. Деякі аспекти спадкування корпоративних прав в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної*

конференції, м. Одеса, 6-7 лютого 2015 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. С. 113-118.

35. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України*. Матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.). К. : Вид-во Ліра-К, 2015. С. 237-242.
36. Щербакова Н. В. Деякі аспекти удосконалення правового становища товариств з обмеженою відповідальністю. *Суб'єкти господарського права: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 5 грудня 2016 року* / [відп. за вип.: д.ю.н., доцент, завідувач кафедри господарського права та процесу Т. О. Мацелик, к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права та процесу Л. В. Мілімко]. Ірпінь, УДФС України, 2016. 276 с. С. 243-246.
37. Щербакова Н. В. Система корпоративного екологічного управління. Перша міжнародна науково-практична конференція «*Екологія Донбасу: уроки історії та виклики сьогодення*», збірник тез доповідей Першої міжнародної науково-практичної конференції «*Екологія Донбасу*» : уроки історії та виклики сьогодення», 10-11 жовтня 2017 р./ДонНУ імені Василя Стуса; редколегія Ю. О. Моїсєєв (відп.ред.) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 206 с. С. 161-165.
38. Щербакова Н. В. Визначення ознак договорів про злиття (приєднання) господарських товариств. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (18 травня 2018 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. С. 72-77.
39. Щербакова Н. В. Корпоративний договір – новела законодавства у механізмі корпоративного управління. *Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) /упоряд. і відповід. ред. І.С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2018. С. 46-51.

- 40.Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства* : Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака, 2018. С. 185-189.
- 41.Щербакова Н. В. Питання відповідальності за порушення корпоративного договору. *Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) /упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2019. С. 301-307.
- 42.Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів учасників під час реорганізації господарських товариств. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу* : Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 278-283.
- 43.Щербакова Н. В. Видова диференціація корпоративних договорів. *Договір як універсальна форма правового регулювання* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ 20 березня 2020 р.). Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 96-100.
- 44.Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Участь суб'єктів наукової діяльності в інноваційних процесах. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова*. Наук. ред. В. А. Устименко. Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 76-82. (*Особистий внесок: досліджено питання участі закладів вищої освіти у створенні суб'єктів інноваційної діяльності, в тому числі шляхом проведення реорганізації*).
- 45.Щербакова Н. В. Щодо запровадження процедури визнання реорганізації акціонерного товариства недійсною. *Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи* : Збірник наукових праць за матеріалами XVIII

- Міжнародної науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2020. С. 135-140.
- 46.Щербакова Н. В. Проблеми вдосконалення механізму захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті про. Ч.Н. Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 138-143.
- 47.Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Захист прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях за законодавством України. *Nauka i obrazovanje u svetskom informacionom prostoru. Zbornik naučnih radova*. Српска развојна асоцијација, Бачки Петровац., 2021. S. 71-76. (*Особистий внесок: обґрунтовано особливості захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в кредитних зобов'язаннях*).
- 48.Щербакова Н. В. Розвиток правового регулювання процесів реорганізації господарських організацій під впливом європейських і міжнародних вимог (стандартів). *Треті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ, 20 липня 2021 р.) /наук. ред. В. А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. С. 285-294.
- 49.Щербакова Н. В. Встановлення принципів конвертації як умова ефективного захисту корпоративних прав учасників під час реорганізації. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин* : Збірник наукових праць за матеріалами ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2021. С. 157-165.
- 50.Щербакова Н. В. Питання удосконалення законодавства про реорганізацію юридичних осіб. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXI* :

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022». 28 квітня 2022 р., Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С.336-340.

51. Щербакова Н. В. Вплив реорганізаційних процесів на економічний правопорядок в Україні. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В. А.; ред-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 221-230.
52. Щербакова Н. В. Питання оспорювання реорганізації господарських організацій. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни: Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня, 2023 р., м. Київ) /За заг. ред.: В. В. Поєдинюк. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. С. 165-169.
53. Щербакова Н. В. Реорганізаційні договори при злитті/приєднанні господарських товариств в системі договорів загальноцільового типу. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня, 2023 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 137-143.
54. Щербакова Н. В. Класифікація видів реорганізації господарських організацій (нормативна група). *Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.) /наук. ред. В. А. Устименко. Київ-Одеса : ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2023. С. 244-252.
55. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів*: Збірник

наукових праць за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2023 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2023. С. 128-134.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

- 56.Щербакова Н. В. Юридические лица (Тема 7 §4-6 (реорганизация)). *Гражданское право Украины: курс лекций*/ Л. Н. Дорошенко, И. Ф. Коваль, Л. В. Красицкая, Д. Э. Федорчук, Н. В. Щербакова, Е. С. Янкова. Донецк: Вебер, 2007. С. 114-126.
- 57.Щербакова Н. В. Глава 6 (ст. ст. 59-61). *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий* /Под общ. ред. А. Г. Бобковой. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. С. 198-216.
- 58.Щербакова Н. В. Правовий статус господарських товариств (Тема 9). Система господарських договорів (Тема 24). *Господарське право : практикум* / А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю. О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін., за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. С. 114-126; С. 267-279.